DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

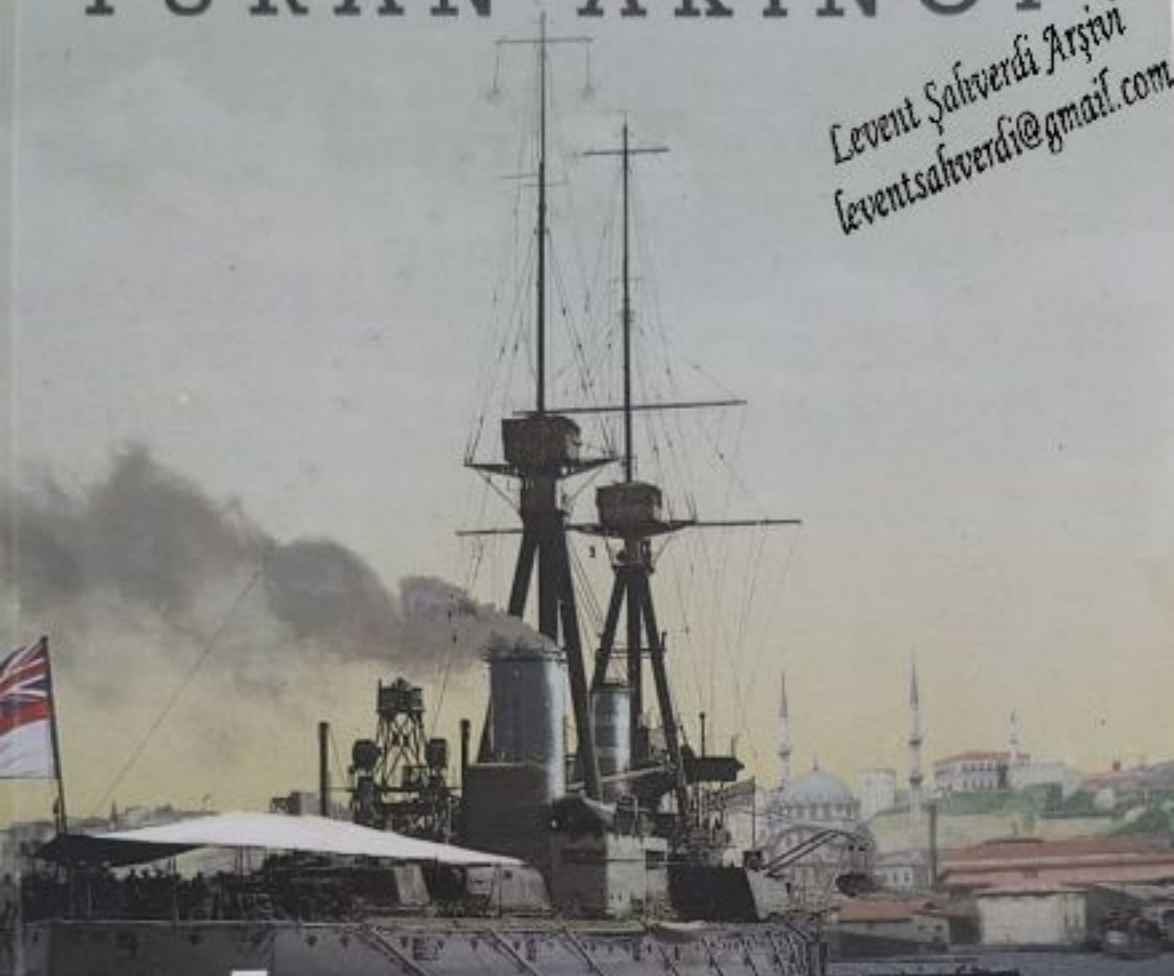
Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

TURAN AKINCI

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

İŞGAL

İstanbul'da Yabancı Güçler (1918-1923)

Sadece İncelemek İçindir
Ücreti Yoktur
İnceledikten Sonra Silmiz Ve Bulursanız Satın Alınız.

Remzi Kitabevi

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

TURAN AKINCI 1952 yılında İstanbul Yeniköy'de doğdu. 1971'de İstanbul Erkek Lisesi'nden, 1977'de ise DGSA Yüksek Mimarlık Bölümü'nden mezun oldu. Almanya'da doktora çalışmaları sırasında tarihi çevre koruması kapsamında Alman Ortaçağ kasabalarının restorasyonunda görev yaptı.

1978'den itibaren kurucusu olduğu sanayi kurumlarında 35 yıl ihracata yönelik üretimde bulundu. 2013 yılında emekli olunca İstanbul'daki 2.000'e yakın Osmanlı yapısının envanterini çıkardı ve www.turanakinci.com isimli sayfada yayımladı.

Günümüzde kent kültürü üzerinde araştırmalar yapmaktadır. Bu çerçevede *Osmanlı'da Selanik, Beyoğlu, İstanbul* ve *Cumhuriyet'te Beyoğlu* kitapları yayımlandı. Osmanlı'nın son dönemini anlatan *Sürgün, Suikast* ve *İsyan* kitapları basıldı.

Beyoğlu kitabıyla Sedat Simavi Sosyal Bilimler Ödülü'ne (2018) ve Sarı Siyah Kültür Ödülü'ne (2019) değer görüldü. Turan Akıncı'nın kitapları son iki yıldır *Hürriyet* gazetesi tarafından yılın en iyi kitapları listesinde yer almaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

TURAN AKINCI

İŞGAL

İstanbul'da Yabancı Güçler
(1918 – 1923)

Remzi Kitabevi

Levent Şahverdi Arşivi

İŞGAL/ Turan Akıncı

© Remzi Kitabevi, 2020

Her hakkı saklıdır.
Bu yapıtın aynen ya da özet olarak
hiçbir bölümü, telif hakkı sahibinin
yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

Yayına hazırlayanlar: Öner Ciravoğlu-Mecit Demir
Kapak: Ömer Erduran

ISBN 978-975-14-1951-4

BİRİNCİ BASIM: Haziran 2020

Kitabın basımı 2000 adet yapılmıştır.

Remzi Kitabevi A.Ş., Akmerkez E3-14, 34337 Etiler-İstanbul
Sertifika no: 10705
Tel (212) 282 2080 Faks (212) 282 2090
www.remzi.com.tr post@remzi.com.tr

Baskı: Seçil Ofset, 100. Yıl Mah. Matbaacılar Sitesi
4. Cad. No: 77 Bağcılar-İstanbul
Sertifika no: 44903 / Tel (212) 629 0615

Cilt: Çifçi Mücellit, 100. Yıl Mah. Matbaacılar Sitesi
5. Cad. No: 24-25 Bağcılar-İstanbul
Tel (212) 629 4783

Levent Şahverdi Arşivi

Antonio Andreani'ye

Levent Şahverdi Arşivi

İçindekiler

Giriş 9

I. Dünya Savaşı ve Sonrası, 11

Veliaht ile Almanya Seyahati 13
Dünya Savaşı Sonu 20
Talat Paşa Hükümetinin İstifası 34
Mondros Ateşkes Görüşmeleri 46
Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti 59

İstanbul'un Fiili İşgali, 63

İşgale Giden Günler 65
İstanbul'un Fiili İşgali 70
İşgal Döneminde Askeri Yönetim 75
İşgal Döneminde Siyasi Yönetim 83
Mustafa Kemal Paşa İstanbul'da 100
1919 Yılında Kurulan Hükümetler 115
İstanbul'da Yabancı Yönetimi 127
İttihatçılar ve Kimi Siyasiler Tutuklanıyor 140
Anadolu Hareketi Düşüncesi 161
İzmir İşgal Ediliyor 184
Paris Konferansı'na
Heyet Gidiyor 195
Son Osmanlı Meclisinin Açılmış Hazırlıkları 199

İstanbul'un Resmi İşgali, 205

1920 Yılında Kurulan Hükümetler 207
Son Osmanlı Meclisi 213
Müttefiklerin İşgal Hazırlıkları 217
İstanbul'un Resmi İşgali 224
Ankara'ya Geçen Milletvekilleri 235
Kuvayı İnzibatiye Kuruluyor 241
Sevr Antlaşması İmzalanıyor 249
Sevr Sonrası İstanbul 251
İşgal İstanbulu'nda Göçmenler 261
Ankara'da Gelişmeler 271

Levent Şahverdi Arşivi

Milli Mücade ve Mudanya Ateşkes Sözleşmesi, 277

BMM Ordusunun Zaferleri 279
1921 Yılı Barış Anlaşmaları 283
Veliaht Anadolu'da 292
Damat İsmail Hakkı Bey Ankara'da 297
Sakarya Savaşı Sonrası İstanbul 302
Mudanya Ateşkes Sözleşmesi 307
Refet Bele Paşa İstanbul'da 319
Son Osmanlı Hükümeti 325
İstanbul'un Yönetimi TBMM'ye Geçiyor 335

İstanbul'un Kurtuluşu, 339

İstanbul'un Boşaltılması 341

Milli Direniş Örgütleri, 349

Karakol Cemiyeti 351
Felah Teşkilatı 356
Milli Müdafaa Teşkilatı 364
Diğer Direniş Örgütleri 370

İhanet Çevreleri, 373

Mütareke Basını 375
Sömürge İstek Cemiyetleri 393

Azınlıklar, 403

İşgal Döneminde Ermeniler 405
İşgal Döneminde Rumlar 411

İşgal Döneminde Yaşam, 429

Beslenme Sorunu 431
İşgal ve Aileler 434
İşgal Dönemi ve Beyaz Ruslar 438
İşgal Döneminde Yargı 442
İşgal Döneminde Kolluk Gücü 446
Zaman Dizini 451
RESİMLER 460
Kaynakça 489

Levent Şahverdi Arşivi

GİRİŞ

Osmanlı Devleti 1299 yılında Söğüt'te kuruldu. 1680 yıllarında en büyük coğrafi büyüklüğe erişti. Daha sonraki yıllarda eğitimi, üretmeyi, tarımı ve sanayileşmeyi ıskaladığı için güç kaybetti. Devlet-i Osmani 1850'li yıllarda ağır bir borç yükü altına girmesine rağmen bu paraları eğitimde ve sanayide kullanamadı. I. Dünya Savaşı'nda topraklarından önemli bir kısmını kaybeden devlet artık bitmişti.

Mondros ateşkesi sonrasında Müttefikler tarafından Osmanlı toprakları işgal edildi. Aralarında önceden yaptıkları anlaşmalar ile Osmanlı topraklarını paylaşmışlardı. 1920 yılında imzalanan Sevr Antlaşması çoktan hazırdı. Bu süreçte İstanbul şehri iki defa işgal yaşadı.

13 Kasım 1918 günü Müttefikler 160 gemi ve 50 bin askerle şehre girdi. Bu işgale kitapta 'Fiili İşgal' başlığını kullandık zira Osmanlı Mebusan Meclisi faaliyette idi. Osmanlı kanunları hâlâ sürmekteydi. İşgal güçleri isteklerini gerçekleştirmek için padişahı ve Osmanlı hükümetini kullanıyorlardı. Bu işgal 16 ay sürdü ama Osmanlı halkı henüz Sevr Antlaşması'na hazırlanmamıştı.

16 Mart 1920 günü Müttefikler İstanbul'u resmen işgal ettiler. Bu işgale kitapta 'Resmi İşgal' başlığını kullandık zira Müttefikler Osmanlı Mebusan Meclisi'ni basıp milletvekillerini Malta'ya sürdüler. Osmanlı yasaları artık İstanbul'da geçerli değildi. Başka bir anlatımla Osmanlı Devleti bitmişti. Padişah ve yandaşları Müttefiklerin gözetiminde kukla bir yönetime razı idiler. Bu işgal 43 ay sürdü.

Azınlıklar bu dönemde Osmanlı coğrafyasında bağımsız devletler kurma hayaline kapıldılar. Rumlar İstanbul'da bağımsız bir devlet girişiminde bulundular. İstanbul'da tartışılan tek konu, Osmanlı'nın İngilizlerin mi, ABD'nin mi yönetimine gireceğiydi.

19 Mayıs 1919 günü Samsun'a çıkan ve Anadolu Hareketi'ni başlatan Mustafa Kemal Paşa, tüm oyunları bozdu. Bu kitapta 1917 yılından 1923 yılına kadarki dönemde tüm yaşananları zaman dizini içinde verdik. Birçok konuyu ilk defa okuyacağınızdan eminiz.

İstanbul'un işgal dönemini okumadan Mustafa Kemal Paşa ve cumhuriyeti anlaşılamaz.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

I. Dünya Savaşı ve Sonrası

Levent Şahverdi Arşivi

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti Cepheleri

Levent Şahverdi Arşivi

VELİAHT İLE ALMANYA SEYAHATİ

Veliaht Mehmet Vahdettin Efendi, Mustafa Kemal Paşa, Naci Paşa ve diğer kurmay subayların yer aldığı heyet 19 gün süren bir Almanya seyahatine çıktılar.[1] Bu seyahat için Enver Paşa, Suriye'den dönmüş olan Mustafa Kemal Paşa'ya haber gönderdi.[2] Alman imparatoru, Sultan V. Mehmet Reşat'ı Almanya genel karargâhına davet etmişti. Sultan Reşat yaşı sebebiyle böyle bir seyahate katılacak durumda değildi ve kendisinin yerine vekâleten Veliaht Vahdettin Efendi'nin Almanya'ya gitmesi uygun görüldü.[3] "Kendisine refakat etmek ister misiniz?" Gazi Paşa bu teklifi kabul etti ve gerekli hazırlıklar yapıldı.

Seyahate Naci Paşa da katılacaktı. Naci Paşa aynı zamanda Mustafa Kemal'in Harbiye'de askeri eğitim hocasıydı. Heyetin 15 Aralık 1917 günü bir tren ile Almanya'ya gitmesine karar verildi.[4]

Osmanlı devleti Almanya'nın müttefiki olarak I. Dünya Savaşı'na girmişti. Bu savaşta Osmanlı devleti Suriye, Irak, Filistin ve Arabistan topraklarını kaybetti. Osmanlı devletinin savaşma gücüne karşı Birleşik Krallık, birçok askeri kuvvetini Avrupa'dan Ortadoğu'ya kaydırmıştı. Bu kaydırma sayesinde Avrupa topraklarındaki savaşlarda Almanlara bir avantaj sağlamış oldu. Osmanlı devleti körü körüne Almanya için çarpışırken birçok Alman yetkilisi Türklerin Ermenilere zulüm yaptığı fikrindeydi. Mustafa Kemal Paşa, Alman Genelkurmayı ile yaptığı görüşmelerde Osmanlı devletinin bu savaşta boşuna harcandığını gördü.

---

(1) Kamil Çolak-Fahri Yetim, "Veliaht Vahdeddin ve Mustafa Kemal Paşa'nın Almanya Seyahatiyle İlgili Bazı Tespitler", *Tarihin Peşinde, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2017, S. 17, s. 129-145.

(2) Mustafa Kemal Paşa, bu sırada Osmanlı Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı olan Alman General Von Falkenhayn ile görüş ayrılığına düşerek 7. Ordu Kumandanlığı'ndan affını istemiş ve Ekim 1917'de İstanbul'a dönmüştür.

(3) Falih Rıfkı Atay, *Atatürk'ün Hatıraları, 1914-1919*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1965, s. 36.

(4) Alman İmparatoru II. Wilhelm 1917 yılının ekim ayında İstanbul'a yapmış olduğu ziyaret esnasında bizzat Veliaht Vahdettin Efendi'yi Almanya'ya davet etmiştir. Alman gazetesinde yer alan haberlerde de Veliaht Vahdettin'in, Alman İmparatoru'nun bizzat yaptığı davete icabet ederek imparatoru ve Batı Cephesi'ni ziyaret etmek amacıyla Alman Merkez Karargâhı'na ulaştığı yer almaktadır. *Norddeutsche Allgemeine Zeitung*, 19 Aralık 1917.

Levent Şahverdi Arşivi

15 Aralık 1917 – Vahdettin, Almanya'ya Gidiyor

Seyahatten bir iki gün önce Mustafa Kemal Paşa veliahttın Çengelköy'deki sarayına gitti ve kendisiyle tanıştı. Paşa, veliaht ile tanıştığında gördüğü manzaraya çok şaşırdı hatta kendisini biraz garip buldu. Veliaht Vahdettin Efendi konuşma sırasında sık sık gözlerini yummaktaydı.

Paşa, seyahat öncesi Veliaht Efendi'den askeri üniforma giymesini ister zira seyahat askeri bir gezidir ama Vahdettin sivil bir kıyafet giymeyi uygun görür. Sonradan anlaşılır ki; veliaht olduğunda kendisine feriklik (korgeneral) rütbesi verilmiş, sonra da mirliva (tuğgeneral) rütbesine indirilmişti. Veliaht Efendi ise bu gelişmeye alınmış ve *"Mademki benden ilk rütbeyi geri almışlar, ikinci rütbeye tenezzül etmem"* demiş ve askeri üniforma giymekten vazgeçmişti. Sirkeci Tren Garı'nda veliahta bir uğurlama töreni düzenlendi. Merasim bölüğü teftişe hazırdı. Veliaht da uğurlanmayı beklemekteydi. Mustafa Kemal Paşa durumu hemen fark etti:

"Bu asker sizi uğurlamak için hazırdır. Kendilerini selamlayınız."
"Nasıl?"
"Siz yürüyünüz, arkanızdan biz geleceğiz."(1)

Vahdettin askerin önünden geçerken, iki eli de yukarıda, gayri tabii ve bilinçsiz bir şekilde selam vererek yürüdü. Veliaht trene bindi. İçine girilen salonun pencereleri açıldı. Mustafa Kemal Paşa olaya tekrar müdahil oldu:

"Bu pencereden askeri ve ahaliyi selamlayınız."
"Niçin lazımdır?"
"Evet lazımdır!"(2)

Tren Sirkeci istasyonundan hareket etti ve epey sonra Veliaht Vahdettin Efendi, Paşa'yı oturduğu salona davet etti. Mustafa Kemal salona girdiği vakit veliaht kendisini ayakta karşıladı ve ona yer gösterdi. Sarayında çoğunlukla gözleri kapalı konuşan veliaht, bu sefer başka bir durumdaydı. Dikkatle Paşa'ya bakıyordu:

"Affedersiniz Paşa Hazretleri, birkaç dakika evveline kadar kiminle seyahat etmekte olduğumu bana açıklamamışlardı. Ancak trenin hareketinden sonra aldığım malumat üzerine gıyaben çok tanıdığım ve takdir ettiğim bir kumandanımızla beraber bulunduğumu anladım. Ben sizi çok iyi bilirim. Arıburnu'nda ve Anafartalar'da yaptığınız bütün icraat, kazandığınız başarılar tamamen malumumdur. Siz İstanbul'u ve her şeyi kurtarmış bir

(1) Falih Rıfkı Atay, *Mustafa Kemal'in Ağzından Vahdettin*, Pozitif Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 31.
(2) age, s. 32.

Levent Şahverdi Arşivi

kumandanımızsınız, beraber seyahat etmekte olduğum için çok memnunum ve bundan iftihar ediyorum."[1]

Mustafa Kemal Paşa kendi salonuna döndüğü zaman keyiflidir. İstanbul'da sarayında ilk görüştüklerindeki kişi gitmiş bambaşka bir adam gelmişti. Veliaht, İstanbul'u terk ettikten, kendisini tamamen serbest gördükten ve bilhassa muhataplarının güvenilir adamlar olduğunu anladıktan sonra şahsiyetini olduğu gibi göstermekte artık sakınca görmüyordu. Seyahat süresince paşa ve veliaht her gün kısa veya uzun bir görüşme yaparlar. Paşa'da oluşan düşünce şu idi ki, bu adamla kendisini aydınlatmak ve kendisine yakından ve samimi yardım etmek şartıyla bazı işler yapmak mümkündü. Paşa bu düşüncesini gerek Naci Paşa'ya gerek diğer zatlara söyledi. Veliahtı bu şekilde padişahlık makamına hazırlamak ülke için gerekliydi.

Heyetin Almanya'daki ilk durağı Münih oldu. 18 Aralık Salı günü kente ulaşan Türk heyeti için burada resmi bir karşılama töreni düzenlenmedi. Türk heyeti esas olarak Mainz şehri civarında bulunan Bad Kreuznach'taki Batı Cephesi Genel Karargâhı'na beklenmekteydi. Öte yandan, Münih'te heyete katılmak için bekleyen Berlin Türk Büyükelçisi İsmail Hakkı Paşa kafileyi karşıladı. Türk heyetine ait özel vagon burada Alman karargâhına gidecek olan yeni bir trene bağlandı. Heyet Bavyera Savunma Bakanlığı tarafından kendilerine tahsis edilen bir özel otomobil ile Münih şehrini gezdi. Osmanlı heyetine eşlik etmek üzere Almanlar tarafından üç kişi görevlendirilmişti: 15. Kolordu Kumandan Vekili Korgeneral Baron Süsskind, Strasburg Askeri Valisi ve Genelkurmay Başkanı Albay Beerenhorst ve imparatorun yaveri Binbaşı Hirschfeld.[2]

Osmanlı Heyeti Alman Merkez Karargâhında

Heyet, Münih'ten sonra Alman karargâhının bulunduğu Bad Kreuznach'a geldi. Heyet bir tören ile karşılandı. Karargâh binasının girişinde bizzat Kaiser II. Wilhelm de hazır bulundu. Girilen salonda imparator, Hindenburg, Ludendorf ve bütün karargâh kurmay heyeti tarafından selamlandı. Kaiser, veliaht ile tokalaştıktan ve Naci Paşa aracılığıyla birkaç kelime konuştuktan sonra Vahdettin'e şunları söyledi:

"Heyetinizdeki kişileri lütfen İmparator'a takdim edin."
"On Altıncı Kolordu. Anafartalar."

(1) Falih Rıfkı Atay, *Mustafa Kemal'in Ağzından Vahdettin*, Pozitif Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 32.

(2) Kamil Çolak-Fahri Yetim, "Veliaht Vahdeddin ve Mustafa Kemal Paşa'nın Almanya Seyahatiyle İlgili Bazı Tespitler", *Tarihin Peşinde, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2017, S. 17, s. 129-145.

Levent Şahverdi Arşivi

Karşılamada hazır bulunanlar imparatorun bu hatırlatması üzerine Mustafa Kemal Paşa'ya yöneldiler. Paşa bu övgüden sıkıldı ve yere baktı. İmparator:

"Siz On Altıncı Kolordu kumandanlığını ve Anafartalar'ı yapmış olan Mustafa Kemal değil misiniz?"

"Evet, Ekselans."[1]

Veliaht Vahdettin Efendi ve Türk heyetinin karargâhta bazı görüşmeler yapmaları planlanmıştı. Hindenburg ve Ludendorf'u ziyaret ederler. Hindenburg ufak bir büroda misafirlerini karşılar ve karşılıklı övücü sözler söylenir.[2] Vahdettin'i Ludendorf da büyük nezaket ve itina ile kabul eder. Bilhassa o günlerde kuzeybatı cephesi üzerinde Müttefik ordularına karşı başlattıkları parlak taarruz konuşulur.

Ziyaret kısa sürer. İmparatorluk karargâhı olarak kullanılan otelin içinde, veliahtın odasında Vahdettin, Mustafa Kemal Paşa ve Naci Paşa günlük görüşmeleri değerlendirirlerken Veliaht Vahdettin Efendi'yi ziyarete Alman imparatoru gelir. Kaiser salona girer. Sohbetin ortalarında Vahdettin, Naci Paşa aracılığıyla imparatora bir soru sorar:

"Türkiye'nin Almanya'ya karşı sadakat ve vefasından, yakın gelecekte Alman Müttefiklerinin saadete kavuşacaklarından bahseden beyanatı şahaneleri, Osmanlı devletinin yarınını düşünmek vaziyetinde bulunan acizlerinde büyük bir ferahlık ve teselli uyandırdı. Ancak genel durumu incelemekten kaçınarak, bir noktayı daha açıkça anlamak ihtiyacındayım. Osmanlı devletine yönelen darbeler durmaksızın ilerlemektedir. Eğer bu darbeler başarılı olursa Osmanlı mahvolacaktır. Bu darbeleri durdurmak için yeterli teminat konusunda bana ne söyleyebilirsiniz?"

---

(1) Falih Rıfkı Atay, *Mustafa Kemal'in Ağzından Vahdettin*, Pozitif Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 34.

(2) Paul von Hindenburg: (1847-1934) Prusyalı aristokrat bir ailenin oğlu olarak Prusya'da, Posen'de doğdu. 1866 yılından itibaren savaşlara katıldı. 1905'te Piyade Generali oldu. Prusya ordusunda uzun süre görev yaptıktan sonra 1911 yılında emekli oldu. 1914'te I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesinin ardından tekrar orduya çağrıldı ve Sekizinci Ordu komutasına verildi. Rus ordularına karşı savaştı. Kazandığı zaferle 66 yaşında tüm ülkenin ilgi odağı oldu. Bu başarıları Hindenburg'u ulusal kahraman yaptı. Daha sonra Kasım 1914'te, Lodz Savaşı'nın ardından Hindenburg Mareşal rütbesine terfi etti. 1916'da tüm Alman kara kuvvetlerinin kumandanı oldu. Eylül 1918 tarihinde, Almanya savaştan çekildi. Hindenburg, krizin bu saatinde komutası altındaki askerleri terk edemeyeceği gerekçesiyle istifa etmeyi reddetti. 1925 yılında muhafazakâr partilerin adayı olarak Almanya'nın cumhurbaşkanı seçildi. Paul von Hindenburg, 30 Ocak 1933'te Adolf Hitler'i şansölye olarak ataması ile hatırlanır. Bu sayede Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin iktidara yükselişinde önemli rol oynamıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

İmparator:

"Osmanlı devletinin Sayın Veliahtı!

Anlıyorum ki, sizin zihninizi karıştıranlar vardır. Ben Alman İmparatoru olarak size gelecekten, gelecekteki başarılardan bahsettikten sonra şüpheniz kalır mı, kalmaz mı?"

Veliaht:

"Endişelerim pek giderilmedi."[1]

Mareşal, ziyaret sırasında, Suriye'deki durumun düzeldiğini ve son günlerde yeni ve taze bir süvari tümeninin savaş meydanına gönderildiğini söyledi. Mareşalin anlattıkları Suriye'den gönderilen raporlardı ama gerçekle ilgisi yoktu. Gerçekte söz konusu edilen bu süvari tümeni, Mustafa Kemal Paşa'nın geçen yıl oluşturmaya çalıştığı süvari birliğiydi ve çok yetersizdi zaten atların büyük kısmı iyi beslenemedikleri için cılızdılar.

"Benim söyleyeceğim sözler sizin aldığınız raporların içeriğine uymayabilir. Fakat Suriye'nin durumunun düzelmediğinden emin olabilirsiniz. Bunu kabul ediniz. Sonra Mareşal, siz önemli bir taarruz yapıyorsunuz ve zannetmem ki, buna çok bel bağlamış olasınız. Yalnız bana söyler misiniz, emniyetle ümit ettiğiniz hedef ve maksat nedir?"[2]

Osmanlı Heyeti Berlin'de

22 Aralık sabahı yola çıkan heyet, Mannheim, Mainz, Koblenz, Köln, Düsseldorf, Duisburg üzerinden, öğleden sonra bir vakitte Essen tren istasyonuna ulaştı. Belediye başkanı ve Krupp firması ileri gelenleri tarafından karşılanan heyet, doğruca fabrikalara götürüldü, topların ve diğer silahların üretildiği atölyeler kendilerine gezdirildi. Osmanlı devleti tarafından siparişi verilmiş olan ağır silahların üretimi heyet tarafından görüldü.

Fabrikada, savaş nedeniyle üç vardiya halinde otuz beş bini kadın olmak üzere toplam yetmiş beş bin işçi çalışmaktaydı. Heyet, ünlü Krupp fabrikalarının sahibinin, o bölgedeki şatosuna davet edildi. Şatodaki akşam yemeği sonrasında gece trenle Berlin'e hareket edildi. Berlin'de Adlon Oteli'nde imparatorun misafiri olarak kaldılar. Vahdettin bu güzel karşılamadan memnun kaldı. Veliaht Efendi dünya gazetecileriyle sohbet edip mülakatlar yapıyordu.

Bir gün otelde Naci Paşa, Mustafa Kemal'e şöyle dedi:

---

(1) Falih Rıfkı Atay, *Mustafa Kemal'in Ağzından Vahdettin*, Pozitif Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 39.

(2) age, s. 40.

Levent Şahverdi Arşivi

"Vahdettin beni yaver almak istiyor; halbuki bilirsiniz ki ben, saray hizmetinde bulunmaktan memnun olmam."

Mustafa Kemal Paşa:

Eğer Vahdettin size bunu teklif etmişse derhal kabul etmeniz gerekir. Bu adam yarının padişahıdır. Siz temiz bir adamsınız. Onun yanında kendisine hakikatleri pervasızca söyleyecek birinin bulunması gerekir; gerçi saray hizmetinde bulunmak güçtür, fakat memleket için her şey yapılır."[1]

Brest Litovsk'ta Ruslarla görüşme yapmak için İstanbul'dan yola çıkan Albay Rauf Orbay önce Berlin'e uğramış, doğruca Adlon Oteli'ne giderek Mustafa Kemal Paşa'yı odasında ziyaret etmiş ve iki eski dost memleket meseleleriyle ilgili fikir alışverişinde bulunmuşlardır.[2]

31 Aralık Pazartesi günü sabahı Adlon Oteli'nde kapsamlı bir basın toplantısı düzenlendi. Veliaht Vahdettin Efendi, toplantıda batı cephesindeki temaslarına değindi, Alman İmparatoru II. Wilhelm'in kişiliğinden çok etkilendiğini dile getirerek teşekkürlerini belirtti. İki dost ülkenin birlikte hareket etmesinden Türk milletinin memnuniyet duyduğunu anlattı. Veliaht İstanbul'dan son güne kadar aldığı fikirlerle mülhem görünüyor, kiminle görüşse, daima aynı fikirlerle konuşuyordu. O gün yabancı gazetecilerle sohbetinden de memnun oldu. Gazeteciler çekildikten sonra salonda Mustafa Kemal Paşa'ya şunu sordu:

"Ne yapmalıyım?"

"Osmanlı tarihini biliriz. Bu tarihin birtakım safhaları vardır ki, sizi korku ve endişeye sevk eder ve bunda haklısınız. Ben size bir şey söyleyeceğim, o nispette hayatımı size ortak edeceğim, memnun olur musunuz?"

"Söyleyiniz!"

"Henüz padişah değilsiniz fakat Almanya'da gördünüz ki imparator, veliaht ve prensler hep bir iş üzerindedir. Neden siz bütün işlerden uzak kalasınız?"

"Ne yapabilirim?"

"İstanbul'a gider gitmez bir ordu kumandanlığı isteyiniz, ben sizin kurmay başkanınız olurum."

"Hangi ordunun kumandanlığını?"

"Beşinci Ordu'nun kumandanlığını."(*)

---

(1) Falih Rıfkı Atay, *Mustafa Kemal'in Ağzından Vahdettin*, Pozitif Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 45.

(2) Kamil Çolak-Fahri Yetim, "Veliaht Vahdeddin ve Mustafa Kemal Paşa'nın Almanya Seyahatiyle İlgili Bazı Tespitler", *Tarihin Peşinde, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2017, S. 17, s. 129-145.

(*) Beşinci Ordu: Liman von Sanders'in emrinde bulunan ve Boğazlar'ın savunmasına memur ordu idi.

Levent Şahverdi Arşivi

Vahdettin: "Bu kumandanlığı bana vermezler."
"Siz isteyiniz."
"İstanbul'a gittiğim zaman düşünürüm."(1)

1 Ocak 1918 günü hazırlıklar tamamlandı ve tren garında Türk heyetine ait özel vagon, İstanbul'a hareket edecek olan Balkan Treni'ne bağlandı. Akşam vakti hareket edecek olan heyeti uğurlamak için istasyona gelenler arasında, Alman imparatoru adına Baron von Süssing, generaller, Dışişleri Bakanlığı ileri gelenleri, o tarihte Berlin'de bulunan Osmanlı Hariciye Nazırı Ahmet Nesimi Bey ile İzzet Paşa, Berlin Türk Büyükelçisi İsmail Hakkı Paşa, Türk askeri delegesi Zeki Paşa, Askeri Ataşe Albay Cemil Bey ve elçilik mensupları yer aldılar ve bir törenle kafileyi uğurladılar.

Dönüş yolunda Vahdettin, Mustafa Kemal Paşa ve Miralay Naci Bey arasında birkaç defa seyahatin değerlendirilmesi yapıldı. Ertesi gün tren Belgrad üzerinden Sofya'ya ulaşınca Mustafa Kemal Paşa, Sofya'da heyeti karşılayan Türk Büyükelçisi Fethi Okyar'a Almanya'nın savaşı kaybedeceği kanaatinde olduğunu, bizim ayrı bir barış imzalayarak savaştan en az zararla kurtulmamız gerektiğini ifade etti. Tren İstanbul'a 4 Ocak 1918 günü saat 16.10'da ulaştı.

(1) Falih Rıfkı Atay, *Mustafa Kemal'in Ağzından Vahdettin*, Pozitif Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 47.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

DÜNYA SAVAŞI SONU

28 Temmuz 1914'te başlayan savaş, tüm ülkelere büyük acılar getirdi. 1917 yılı şubat ayında Alman genelkurmayı denizaltı savaşını ilan etti ve bu atılım ile Birleşik Krallık ordusunun altı ayda pes edeceğini hayal ediyordu. Denizaltı savaşından kısa bir sürede bitirici sonuçlar alınamayacağı ortaya çıktı. Tam bu dönemde Amerika Birleşik Devletleri, Müttefiklerin yanında savaşa girdi.[1] 1917 yılında Almanya denizaltı hamlesi dışında başka çözümler aramaya başladı. Bu dönemde batı cephesinde kayıpları çoğaldı. Almanya'nın savaşacak gücü artık azalıyordu. 1917 yılında Almanya çökmüşken Rusya'da yaşanan Bolşevik İhtilali sonunda Ruslar, Müttefik devletler blokundan çıktılar ve çevre ülkelerle barış anlaşması imzaladılar. Savaşa yeni giren Amerikan birliklerinin taze kuvveti ve Müttefik devletlerin tankları karşısında Almanya'nın dayanma gücü daha da azaldı. Müttefik Ordular Başkumandanı Mareşal Foch, 1919 yılı ilkbaharında ateşkes istemesini planlamıştı ama bu iş o kadar sürmedi ve 1918 yılı eylül ayında Almanlar pes etti.[2] Batı cephesindeki yenilgilerden daha önce Bulgaristan ateşkes istedi. Almanya-Osmanlı devleti bağlantısı kesildi.

Müttefik Devletlerin Mütareke İsteği

ABD Başkanı Woodrow Wilson, 8 Ocak 1918 günü ABD Kongresi'nde on dört maddelik 'Wilson Prensipleri'ni açıkladı. Başkan, on dört prensiple I. Dünya Savaşı sonrasında kurulmasını istediği bir dünya düzenini ortaya koydu. Amerika, 6 Nisan 1917 tarihinde Müttefik devletlerin yanında I. Dünya Savaşı'na katıldı ama bu konuda zaman içinde Müttefikler ile Amerika arasında faklı düşünceler ortaya çıktı. Başkan Wilson'un 1918 yılının ocak ayında yaptığı açıklama Müttefik devletlerin çıkarları ile örtüşmedi. Başkan Wilson, bu genellemeleri yapmadan önce, Dünya Savaşı'nın nedenleri üzerinde düşünmüş, savaşı ortadan kaldıracak önlemleri ve kendine göre adil olan sınır düzenlemelerini içeren bir açıklamada bulunmuştu. Bu önerilere savaş içinde hiçbir devletten olumlu yanıt gelmedi. Almanya'nın yenilgisinin kesinleşmesi üzeri-

(1) Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1999, s. 27.
(2) age, s. 29.

Levent Şahverdi Arşivi

ne, Alman Başbakanı Maximilian 4 Ekim 1918'de, İsviçre aracılığıyla Wilson'a bir nota göndererek ateşkesin hemen sağlanmasını ve on dört madde temelinde barış görüşmelerinin başlatılmasını istedi. Wilson'ın önerileri savaş sonrasında toplanan barış konferansını etkilemiş ve iki savaş arası dönemde Avrupa'nın sömürgeci devletlerini güç durumda bırakan sorunlar çıkarmıştı. Bu ilkelerden 12. madde Osmanlı devletini ilgilendiriyordu:

"Bugünkü Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Türk kesimlerine güvenli bir egemenlik tanınmalı, Türk yönetimindeki öbür uluslara da her türlü kuşkudan uzak yaşam güvenliğiyle özerk gelişmeleri için tam bir özgürlük sağlanmalıdır. Ayrıca Çanakkale Boğazı uluslararası güvencelerle gemilerin özgürce geçişine ve uluslararası ticarete sürekli açık tutulmalıdır."(1)

Lloyd George, Osmanlı İmparatorluğu hakkında şöyle bir dil kullanmıştı:

"Biz Türkiye'yi ne başkentinden ve ne de ırkken Türk olan Anadolu'nun ve Trakya'nın zengin ve önemli topraklarından mahrum etmek için dövüşüyoruz. Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul ile Türk ırkının anayurdunda kalmasına muhalif değiliz. Karadeniz ile Akdeniz arasındaki boğazlar milletlerarası bir idare altında ve tarafsız yönetilmelidir. Arabistan, Ermenistan, Suriye ve Filistin bize göre kendi milli idarelerinin tanınmasına hak kazanmışlardır." (2)

Müttefiklerin, 'Wilson Prensipleri'ni kabul etmeye niyetleri yoktu. 1918 yılı sonlarına doğru İttifak devletlerinin mütareke istemelerinde Lloyd George ve Wilson'un bu demeçlerinin etkisi büyüktü. Osmanlı devleti hakkında yabancı devletlerin neler düşündüğü ve ne gibi amaçlar güttüğü yine kendi kaynaklarından alınan belgelerde vardı:

1. *Amerika ve İngiliz dışişleri bakanlıklarının gizli belgelerinden: "Türkler, Avrupa'dan atılmalıdır. İstanbul tamamen Türklerden alınmalıdır. Bir veba mikrobu ve harplerin yaratıcısı olan Türkler Avrupa'dan atılmalıdır.*
2. *Mr. Wardrop'tan Lord Curzon'a: "Majestelerinin hükümeti Türklerle Bolşeviklerin arasını mutlaka açmalıdır."*(3)
3. *Amiral Sir de Robeck'e: "Ermenilerin Türklere karşı kendilerini savunmaları için derhal Batum yoluyla silah gönderilecektir."*

(1) Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973, s. 19-20.

(2) Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1999, s. 30.

(3) Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi-Foreign Office – 15.3.1920, İngiliz Gizli Belge No. 518-547.

Levent Şahverdi Arşivi

ne, Alman Başbakanı Maximilian 4 Ekim 1918'de, İsviçre aracılığıyla Wilson'a bir nota göndererek ateşkesin hemen sağlanmasını ve on dört madde temelinde barış görüşmelerinin başlatılmasını istedi. Wilson'ın önerileri savaş sonrasında toplanan barış konferansını etkilemiş ve iki savaş arası dönemde Avrupa'nın sömürgeci devletlerini güç durumda bırakan sorunlar çıkarmıştı. Bu ilkelerden 12. madde Osmanlı devletini ilgilendiriyordu:

"Bugünkü Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Türk kesimlerine güvenli bir egemenlik tanınmalı, Türk yönetimindeki öbür uluslara da her türlü kuşkudan uzak yaşam güvenliğiyle özerk gelişmeleri için tam bir özgürlük sağlanmalıdır. Ayrıca Çanakkale Boğazı uluslararası güvencelerle gemilerin özgürce geçişine ve uluslararası ticarete sürekli açık tutulmalıdır."(1)

Lloyd George, Osmanlı İmparatorluğu hakkında şöyle bir dil kullanmıştı:

"Biz Türkiye'yi ne başkentinden ve ne de ırkken Türk olan Anadolu'nun ve Trakya'nın zengin ve önemli topraklarından mahrum etmek için dövüşüyoruz. Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul ile Türk ırkının anayurdunda kalmasına muhalif değiliz. Karadeniz ile Akdeniz arasındaki boğazlar milletlerarası bir idare altında ve tarafsız yönetilmelidir. Arabistan, Ermenistan, Suriye ve Filistin bize göre kendi milli idarelerinin tanınmasına hak kazanmışlardır."(2)

Müttefiklerin, 'Wilson Prensipleri'ni kabul etmeye niyetleri yoktu. 1918 yılı sonlarına doğru İttifak devletlerinin mütareke istemelerinde Lloyd George ve Wilson'un bu demeçlerinin etkisi büyüktü. Osmanlı devleti hakkında yabancı devletlerin neler düşündüğü ve ne gibi amaçlar güttüğü yine kendi kaynaklarından alınan belgelerde vardı:

1. *Amerika ve İngiliz dışişleri bakanlıklarının gizli belgelerinden: "Türkler, Avrupa'dan atılmalıdır. İstanbul tamamen Türklerden alınmalıdır. Bir veba mikrobu ve harplerin yaratıcısı olan Türkler Avrupa'dan atılmalıdır.*
2. *Mr. Wardrop'tan Lord Curzon'a: "Majestelerinin hükümeti Türklerle Bolşeviklerin arasını mutlaka açmalıdır."*(3)
3. *Amiral Sir de Robeck'e: "Ermenilerin Türklere karşı kendilerini savunmaları için derhal Batum yoluyla silah gönderilecektir."*

(1) Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973, s. 19-20.

(2) Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1999, s. 30.

(3) Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi-Foreign Office – 15.3.1920, İngiliz Gizli Belge No. 518-547.

Levent Şahverdi Arşivi

4. *S. G. Buchanon'dan Lord Curzon'a: "Kıbrıs, İtalyanların izniyle Yunanlılara verilebilir."*
5. *Lord Curzon'dan Sir Buchanon'a: "Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesi yakın gelecekte gerçekleşecektir."*
6. *Amiral Sir de Robeck'ten Lord Curzon'a: "Kurdistan, Türkiye'den tamamen ayrılıp hür olmalıdır. Ermenilerle Kürtlerin menfaatlerini bağdaştırabiliriz. İstanbul'daki Kürt Kulübü Başkanı Sait Abdülkadir emrimizdedir."*[1]

1918 yılı başında özellikle Suriye, Irak, Filistin ve Arabistan cephelerinde Osmanlı devleti ağır bir yenilgi aldı ve ateşkes isteği ortaya çıktı. Müttefikler kendi beklentilerine ulaştıkları cephelerde ateşkesi kabul ettiler. İttifak devletleri, 'Wilson Prensipleri'nin uygulanmasıyla bir an evvel ateşkesi bitirmeye çaba harcıyordu.[2]

29 Eylül 1918 – Bulgaristan Mütarekesi

Makedonya Cephesi'nde Vardar Nehri'nin batısında devam eden topçu ateşinden sonra, Köprülü yönünde Müttefiklerin taarruzu başladı. 15 Eylül 1918 sabahı Bulgar savunma mevzileri göçtü. Müttefikler bütün cephe boyunda taarruza geçerek Bulgar, Alman ve Avusturya mevzilerini ele geçirdiler. Bulgaristan halkı savaştan bir bıkkınlık yaşıyordu ve zorluklardan çaresizdiler. Bulgarlar, savaştan çekilmeye karar verdiler ve bunun sonucu olarak 28 Eylül 1918 günü Birleşik Krallık hükümetine bir barış elçisi gönderdiler. Kabul edildiği takdirde Maliye Bakanı başkanlığında bir heyeti ateşkes görüşmelerinde bulunmak üzere göndermeye hazır olduklarını bildirdiler. Bu başvuru kabul görünce aynı gün Bulgar Maliye Nazırı Liyapçef başkanlığında bir Bulgar heyeti Selanik'e gitti. 29 Eylül 1918 sabahı Müttefikler belirlenen mütareke projesini Bulgar heyetine verdi ve aynı gün saat 23.00'te Bulgar delegeleri, teklif olunan şekilde mütareke sözleşmesini imzaladılar.[3] Bu suretle Bulgar cephesinde çarpışmalar, 30 Eylül 1918 günü sona erdi.

3 Kasım 1918 – Avusturya-Macaristan Mütarekesi

Avusturya Dışişleri Bakanı Burian ABD Başkanı Wilson'a 5 Ekim'de bir başvuruda bulundu. Wilson bu notaya verdiği cevapta, barışta milletlerin egemen-

(1) *Milliyet*, 15 Ocak 1920.
(2) M. Larcher, *Büyük Harpte Türk Harbi*, C. III, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2018, s. 77.
(3) Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1999, s. 31.

Levent Şahverdi Arşivi

liğinin esas olacağını açıkladı. Bu açıklama imparatorluk içindeki milletlerin ayrılmasına sebep oldu. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndan devletler ayrıldı. 15 Ekim 1918 günü Polonya, 28 Ekim 1918 günü Çekoslovakya, 1 Kasım 1918 günü Macaristan devletleri kuruldu. Böylece 1867 tarihinden beri süregelen imparatorluk çökmüş oldu. 1 Kasım 1918'de Karlov bütün Macarların savaşı bırakıp yurtlarına dönmelerini istedi. Bu çağrı yüzünden tüm cepheler çöktü. 3 Kasım 1918 günü Avusturya-Macaristan artık mevcut olmayan imparatorluk adına Müttefiklerle Villa Guisti'de ateşkes imzaladı. Mütareke şartları zaten 31 Ekim 1918 tarihinde Müttefiklerin Versailles'daki toplantıda belirlenmişti. Mütareke 4 Kasım 1918 günü öğleden sonra yürürlüğe girdi.

11 Kasım 1918 – Almanya Mütarekesi

Müttefik orduları Başkumandanı Mareşal Foch, Almanya'ya karşı 1919 yılı mart-nisan aylarında savaşı kazanmayı planlamıştı ama 1918 yılı yaz sonunda yaşanan gelişmeler onun planlarını öne çekmesine sebep oldu. Mareşal, batı cephesinde başlattığı harekâta aralıksız devam etti. Alman ordusunun önemli kumandanlarından Friedrich Ludendorff hükümete ateşkes çağrısında bulundu. Bulgarların mütareke imzaladıkları o gün daha Alman ordusu henüz ayaktaydı. Bulgarlar savaştan çekilince devletlerin arasındaki iletişim koptu. Bu kopuş tüm Müttefiklerin dayanma gücünü sarstı. Alman Genelkurmayı, Hindenburg ve Ludendorff 28 Eylül 1918 akşamı saat 18.00'de mütareke istenmesi konusunda anlaşmaya vardılar. 29 Eylül günü Alman Genelkurmayı'nın bulunduğu Spa'ya gelen Başbakan Hertling ve Dışişleri Bakanı Hintze kumandanlarla buluşarak Alman devleti için önemli kararlar aldılar. Devletin son başbakanı olan Hertling istifa etti ve yerine 1 Ekim 1918 günü Prens Max başbakanlığa getirildi. Yeni başbakan, 4 Ekim 1918 tarihinde İsviçre aracılığı ile ABD Başkanı Wilson'a bir başvuruda bulundu.

Alman İmparatorluğu, 22 Ekim 1918'de parlamenter bir krallık olmuştu. 27 Ekim 1918'de başkumandanlığa General Drömez getirildi. Başbakan Prens Max, 8 Kasım 1918 günü imparatorun tahttan çekildiğini açıkladı ve sosyalist Erbest'e Alman hükümetini kurmasını teklif etmişti. Almanya'da cumhuriyetin ilanı ve imparatorun Hollanda'ya sığınmasıyla mütareke yapmak için son engel de ortadan kalkmış oldu. Almanya, 5 Kasım 1918 tarihinde mütareke için Müttefikler Genel Karargâhı'na başvurdu. 8 Kasım 1918 günü Müttefik devletler ateşkes heyeti ile Almanlar Compiegne Ormanı kenarındaki Rothondes istasyonunda bir araya geldiler. Müttefik devletler, Almanlara ateşkesin imzalanması için 72 saat süre verdiler. Yeni Alman cumhuriyet hükümeti, 10 Kasım 1918 günü mütareke heyetine imza yetkisi verdi. Ateşkes 11 Kasım 1918 sabahı saat 05.00'te imzalandı ve aynı gün saat 11.00'de tüm cephelerde ateş kesildi.

Levent Şahverdi Arşivi

18 Ocak 1919 – Paris Barış Konferansı

I. Dünya Savaşı'nı kazanmış olan Müttefikler 1919 yılının başında Paris'te bir araya geldiler. Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı devletleri ile imzalanacak barış anlaşmalarında nasıl bir yöntem uygulanması gerektiğine karar vermek için masa başına oturdular. Bu konferansta etkin güç Birleşik Krallık, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'ydi. Rusya, savaş dışı kaldığı için konferansa davet edilmedi. İtalya ve Japonya da kazanan taraftaydılar ama dışlandılar. İtalya, savaş içinde taraf değiştirip Müttefikler yanında savaşa girmesi için kendisine vaat edilen yerleri alamadı. Japonya ise dört ay savaşta kalıp Avrupa'daki savaşa doğrudan yardım etmediği için gözlemci bir devlet olarak görüldü.

28 Haziran 1919 – Almanlar ile Versay Antlaşması

Müttefiklerin gözünde savaşa neden olan Almanya'ydı zira hazırlanan antlaşmada bu konu çok net görünüyordu. 28 Haziran 1919 tarihinde imzalanan Versailles Antlaşması ile Almanya, Doğu Prusya ile kara bağlantısını kaybetti.[1] Alsas-Loren bölgesi de Fransa'ya terk edildi. Rhein bölgesi silahtan arındırıldı.[2] Almanya'da ağır sanayi ve silah sanayii yasaklandı, Saarland sanayi bölgesi ise uluslararası statü kazandı. Savaşta kullandığı silahları imha edildi, donanmasına el kondu, ordu sadece iç güvenliği sağlayacak kadar silahlandırılmış yüz bin personel ile sınırlandırıldı. Müttefik devletler savaşta yarattığı yıkım nedeniyle Almanya'yı 132 milyar altın marklık bir tazminat ödemeye mahkûm ettiler.[3]

10 Eylül 1919 – Avusturya ile Saint Germain Antlaşması

Müttefik devletler, Avusturya-Macaristan ile masaya oturdu ve 10 Eylül 1919 günü Saint Germain Antlaşması imzalanırken imparatorluk toprakları parçalandı. Bu parçalanma sonunda ortaya birçok bağımsız devlet çıktı. Macaristan'ın yanı sıra Çekler ve Slovakların bir araya getirilmesi ile Çekoslovakya, Hırvatlar, Boşnaklar, Slovenler, Makedonlar, Sırplar ve Karadağlıların aynı çatı altında toplanmasıyla da Yugoslavya kuruldu.[4] Çekoslovakya ve Yugoslavya, Müttefik devletlerin kurguladığı yapay devletlerdi zira çok farklı etnik gruplar tek çatı altına getirildi ama bu farklılıklar ileride başka sorunlara sebep

(1) Tevfik Yener, *I. Dünya Savaşı ve Osmanlı İmparatorluğu*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2015, s. 646.
(2) age, s. 648.
(3) Ferdinand Czernin, *Versailles, 1919*, Putnam, New York, 1965, s. 134.
(4) Ivo J. Lederer, *Yugoslavia at the Peace Conference: A Study in Frontiermaking*, New Haven, 1963, s. 124.

Levent Şahverdi Arşivi

olacaktı. Sorunlar çözülmemiş, sadece hasıraltı edilmişti. Avusturya'nın bir kısım toprakları da yeni kurulan Polonya'ya verildi. Savaş tazminatı ödemek zorunda bırakılan Avusturya'nın askeri açıdan da küçülmesi sağlandı.

27 Kasım 1919 – Bulgaristan ile Neuilly Antlaşması

Müttefik devletler ile Bulgar yönetimi arasındaki Neuilly Antlaşması 27 Kasım 1919 tarihinde imzalandı. Bu antlaşma ile Bulgaristan, Makedonya'yı Yugoslavya'ya, Dobruca'yı Romanya'ya bıraktı. En önemli toprak kaybı ise Batı Trakya oldu. Müttefik devletlere bırakılan bu bölge daha sonra Yunanistan'a verildi. Böylece Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkışı engellenmiş oldu. Ordusu daraltılan Bulgaristan, yüklü miktarda da savaş tazminatı ödemeye mahkûm edildi.

4 Haziran 1920 – Macaristan ile Trianon Antlaşması

Müttefik devletler ile Macaristan Krallığı arasında imzalanan Trianon Antlaşması tamamen savaşı kazanan devletler tarafından dikte edildi. Bu antlaşma ile bağımsız bir Macar devleti kuruldu. Bu antlaşmanın temel unsurlarından biri, halkların kendi kaderlerini tayin etmeleriydi ama bu devletin sınırları çizilirken kimse Macarlara bir şey sormadı. Ortaya acayip bir harita çıktı zira Macarların üçte biri ve beş önemli Macar şehri ülke dışında kaldı. Macarlar kendi iradeleri dışında bir devlete sahip olurken şartlara ses çıkarmadılar zira başka seçenekleri de yoktu. Macar delegasyonu, 4 Haziran 1920'de antlaşmayı imzaladı.

SAVAŞ SONU VE OSMANLI DEVLETİ

Devlet-i Osmani, Dünya Savaşı'na 2.850.000 kişilik bir ordu ile girmişti. Osmanlı ordusundan 560.000 kişi kalmıştı. Bu sayının 150.000 kişi civarında olanı cephelerde savaşıyordu.[1] Ölüm, yaralanma, hastalık ve diğer çeşitli nedenlerle savaş dışı kalanlar 2.5 milyona yaklaşıyordu.[2] İngilizlerle Suriye, Filistin ve Irak cephelerinde savaşıyorduk ama karşımızdaki düşmanın elinde daha modern silahlar ve daha çok sayıda birlik vardı. Osmanlı, bu şartlar altında bu cephelerde ciddi yenilgiler aldı ve toprak kaybetti. Doğuda Bolşevik İhtilali'nin ardından

(1) İhsan Şerif Kaymaz, "Mondros: Bir Ateşkesin Tahlili", Gazi Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi, *21. Yüzyıl Dergisi*, Ankara, Aralık 2008, s. 239-267.

(2) Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C. III, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1967, s. 787.

Levent Şahverdi Arşivi

Rusya içindeki Kızıl ve Beyaz Rusların iç savaşından dolayı Rus ordusunda bir çökme yaşandı. Osmanlı ordusu, bu fırsatı kullanarak işgal altındaki toprakları kurtardı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile yitirilen Elviye-i Selase'yi[1] de tekrar geri aldı hatta daha da ilerilere giderek Kafkasya ve Batı İran'ın içlerine[2] girdi. Trakya ve Boğazlar ise korumasız durumdaydı. Makedonya cephesini Bulgar ordusunun tutmasına güvenilerek, bu bölgede birkaç küçük birlik dışında askeri güç bulundurulmuyordu. Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan ordularının çökmek üzere olduklarını gören Enver Paşa savaşın uzun süreceğini hesap ederek elindeki sağlam birliklerini cepheye sürmeden yeniden düzenlemeye gitti.

Savaşın üçüncü yılına gelindiğinde Osmanlı devletinin de durumu zayıflamış ve dayanma gücü azalmıştı. Devletin mali ve iktisadi bünyesi sarsılmış, tarımsal üretim azalmıştı. Ülkedeki ulaştırma altyapısının yetersiz olması ve denizlerdeki Müttefiklerin hâkimiyetinden dolayı ülkede gıda sorunu yaşanıyordu. Bu sorun Osmanlı ordusunun beslenmesine de engel oluyordu. Bulgaristan'ın ateşkes imzalaması Osmanlı devletine iki büyük sorun çıkardı: Birincisi; Makedonya cephesi çöküncе bu cepheye karşı devletin savunmasız kalması, ikincisi I. Dünya Savaşı'ndaki önemli Müttefiki olan Almanya ile arasında bağlantı kalmaması. İstanbul ve Çanakkale boğazlarının korunması için Trakya'da yeni bir savunma hattı kurulmalıydı.

1918 yılı ekim ayında Suriye ve Filistin cephelerinde 'Yıldırım Orduları'nın durumu Trakya cephesinin ehemmiyetini bir kat daha arttırmıştı. Bu durum Osmanlı halkının moralinin bozulmasına sebep oldu ve ülkede oluşan bu olumsuz hava ordunun birçok kademesini etkiledi. Durumun bozulması üzerine genelkurmay, padişahın orduya beyanname yayımlamasını istedi. 1 Ekim 1918 tarihinde saray bir hattı hümayun yayımladı. Osmanlı padişahı ve İslam halifesinin bu beyannamesi hiç şüphesiz ki yerinde düşünülmüş bir tedbirdi ama büyük bir yararı olmadı. 1918 yılı ekim ayı itibariyle Osmanlı ordusunun muhtelif cephelerdeki durumu şöyleydi:

Kafkasya Cephesi

Rusya'da 7 Kasım 1917 tarihinde Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesinden sonra bir dönem Rusya'da iç karışıklıklar yaşandı. Ülkede iç savaş çıkınca Rusya çevre ülkelerle ateşkes sağlayarak savaştan çekildi. Rusya, Kafkas cephesi için 8 Aralık 1917'de Erzincan'da Osmanlı devleti ile bir ateşkes imzaladı.[3]

---

(1) Elviye-i Selase: Kars, Ardahan ve Batum'dan meydana gelen coğrafya.

(2) Tevfik Bıyıklıoğlu, *Mondros Mütarekesi*, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, Ankara, 1962, s. 14-18.

(3) Tevfik Yener, *I. Dünya Savaşı ve Osmanlı İmparatorluğu*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2015, s. 603.

Levent Şahverdi Arşivi

Bolşevik İhtilali'nin sonucu olarak Doğu Anadolu'dan Rus birlikleri çekildi ve bu bölgede asayiş bozuldu. Meydanı boş bulan Ermeni çeteleri Müslüman halka zarar vermeye başladı. Osmanlı Kafkas Cephesi Kumandanlığı Erzincan ateşkesini 5 Şubat 1918 tarihinden itibaren kaldırdı. 12 Şubat 1918 günü ileri harekâta geçip Erzincan ve Erzurum'u kurtardıktan sonra, 3 Mart 1918'de savaş öncesi eski Osmanlı-Rus hududuna dönüldü. Bütün cephelerdeki çarpışmalara son veren Bolşevik hükümeti İttifak devletleri ile ve Osmanlı heyetiyle 3 Mart 1918 tarihinde Brest Litovsk Antlaşması'nı imzaladı. Bu antlaşmanın 4. maddesiyle Osmanlı devleti, Elviye-i Selase içindeki şehirleri geri aldı. Osmanlı ordusu bu sözleşme gereğince bu üç sancağı 30 Nisan 1918'de işgal etti. 14 Temmuz 1918 günü bu üç sancakta referandum yapıldı. Halkoylaması sonucunda bölge halkı büyük çoğunlukla Osmanlı devletinde yaşamayı seçti. 15 Ağustos 1918'de geçici bir yasa ile bu üç sancak resmen anavatana katılmış oldu. Bakü'nün işgalinden sonra Osmanlı ordusu, Brest Litovsk hududu dışında olmak üzere Bakü, Derbent ve Petrovsk'a kadar bütün Kafkasya içinde yayılmış oldu.

Irak Cephesi

1918 yılı temmuz ayında Şark Ordular Grubu Kumandanlığı kaldırıldı ve VI. Ordu kumandanlığına Ali İhsan Sabis getirildi. 1918 yılı mart ayında ise bu bölgede bulunan IX. Ordu kapatılan cephelerden serbest kalan Osmanlı kuvvetleriyle takviye edildi. Osmanlı Genelkurmayı'nın bu takviyelerden maksadı IX. Ordu'yu İran içinden dolaştırarak Bağdat'ı kurtarmak ve sonra da Kafkasya'da yerleşip kalmaktı. Makedonya Cephesi'nin çökmesi üzerine Batı Trakya'dan ilerleyen Müttefiklere karşı Doğu Trakya'da yeni bir cephe oluşturulması gerekiyordu. Filistin ve Suriye cephesinde İngiliz kuvvetlerinin taarruzları sonucu Yıldırım Orduları başarısız kaldı. Bu durumda Osmanlı Genelkurmayı, Kafkasya ve İran içinde planladığı hareketlerden vazgeçti.[1]

1918 yılı ekim ayında VI. Ordu henüz Musul'un 120 kilometre güneyinde Ane-Küçükzap-Altınköprü-Kerkük-Süleymaniye hattında bulunuyordu. Osmanlı Genelkurmayı Filistin cephesindeki harekâtın gelişmesine göre VI. Ordu'yu bu sıralarda daha kuzeye çekmeyi planlıyordu ama Van ile Musul arasında Ermeni ve Nasturi çeteleri geriden VI. Ordu'yu vuruyorlardı. Bu çeteler orduyu meşgul ediyordu. Bu dönemde Bağdat'ı kaybettik zira ordudan savaşmadan kaçan asker sayısı 300 bin kişiyi bulmuştu.[2]

---

(1) Tevfik Bıyıklıoğlu, *Mondros Mütarekesi*, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, Ankara, 1962, s. 623.

(2) Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi; No. 4/7302, Klasör 3921, Dosya H-52, Fihrist, 1/38, 1/39.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

Filistin ve Suriye Cephesi

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı devletinin en çok kayıp verdiği cephe olan Filistin ve Suriye bölgesinin konumu şuydu: Kuzeyde Anadolu, doğuda Irak, güneyde Arabistan Yarımadası, batıda Akdeniz ve Mısır. Medine'den başlayan cephe, demiryolu boyunca kuzeye doğru uzanıyor, Nablus ve Salt kasabalarının altından geçerek Hayra güneyinde Akdeniz'e ulaşıyordu. Taberiye ve Lût göllerini birbirine bağlayan Şeria Nehri de bölgede önemli bir konumdu. Birleşik Krallık orduları, Nablus Savaşı'ndan sonra, Suriye'yi işgal ettiler ve güneyden Anadolu'ya uzanmaya başladılar. Devlet-i Osmani 1918 yılı ekim ayında ateşkes arayışlarına başladı. Osmanlı devletinin Dünya Savaşı'nı kaybetmesinin en önemli nedeni Nablus Savaşı'dır.[1]

Yıldırım Orduları Grup Merkezi Nasır'daydı ve bu ordunun başında Alman Generali Liman von Sanders bulunuyordu. Grup ordusu emrinde üç ordu vardı. Cemal Mersinli Paşa komutasında IV. Ordu, Mustafa Kemal Paşa komutasında VII. Ordu ve Cevat Çobanlı Paşa komutasında VIII. Ordu bulunmaktaydı. Yıldırım Ordular Grubu'nun cephesi 1918 yılı ortalarında çok endişe edilecek bir haldeydi. Kâğıt üstünde bu bölgede üç ordu vardı ama üç orduda cephede savaşacak 25 bin asker bile yoktu. Tümen mevcutları bir tabur kuvveti kadardı. Odunla işleyen lokomotiflerin taşıma kabiliyetlerinin azlığından dolayı gıda sıkıntısı çekiliyordu dolayısıyla ordu da gerektiği gibi beslenemiyordu.

Savaş süresince, Filistin, Ürdün ve Suriye coğrafyasında tarım üretimi yapılamadığından Anadolu'dan gönderilen kısıtlı gıda maddeleriyle yetinildi. Yıldırım Ordular Grubu'nun, ikmal yolları kesildiği için personelin giyecek ve sağlık hizmetleri sağlanamamıştı. Filistin cephesi; Osmanlı'nın sosyal, ekonomik, politik ve askeri tüm milli güç unsurlarını bitirmişti. Filistin ve Irak cepheleri, savaş süresince birbirlerinin imkânlarını kullanmış ve en son noktaya gelmişlerdi. Buna karşı Birleşik Krallık ordusu kendi kuvvetlerini sürekli olarak desteklemişti. Filistin Cephesi'nin ardından Irak Cephesi de çökmüş ve sonuçta Osmanlı devletinin I. Dünya Harbi'ni devam ettirme imkân ve kabiliyeti tümüyle ortadan kalkmıştı.[2]

19 Eylül 1918'de Filistin Cephesi'nin yarılması ve 20-22 Eylül 1918'de cereyan eden muharebeler Türk ordularına büyük insan ve silah zayiatına mal oldu. İngiliz taarruzu karşısında büyük kayıp veren VII. ve VIII. Ordu'nun birlikleri 22 Eylül sabahı Bisan'ın 25 kilometre güneyinde Telderilamar Geçidi'nden[3] VII. Ordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa'nın nezaretinde, zorluklarla Şe-

(1) Basil Liddell Hart, *I. Dünya Savaşı Tarihi*, Çev.: Kerim Bağrıaçık, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 549.
(2) age, s. 550.
(3) Telderilamar: Der Teli el Amar.

Levent Şahverdi Arşivi

ria'nın doğusuna geçebildi. Paşa, VII. Ordu'yu 26 Eylül'de Elmüzrebder bölgesinde[1] toplamaya çalıştı. 5 Ekim günü Halep'e gelen Mustafa Kemal Paşa, yeniden bir VII. Ordu meydana getirmeye çalıştı. Bu işi mümkün olduğu kadar süratle düzene koyabilmek vazifesiyle 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa başkanlığında bir düzenleme heyeti kuruldu. İki haftalık çalışmalar sonucunda, IV. Ordu ve VII. Ordu'dan arta kalanlar ile yeniden bir ordu kuruldu. Mekke Emiri Şerif Hüseyin, oğulları Ali, Abdullah, Faysal ve Zeyd tarafından organize edilen Arap İsyanı Hicaz'dan sonra Filistin, Ürdün, Lübnan ve Suriye'ye de yayılarak savaşın kaybedilmesinin en önemli sebeplerinden birisi oldu.

Bingazi-Trablusgarp Cephesi

Dünya Savaşı sırasında Bingazi ve Trablusgarp'ta da bir kısım Türk subayları Sadak Sunisiler[2] grubu oluşturarak sivil halkı teşkilatlandırdılar. Bu milis kuvvetleri savaşın sonuna kadar mücadele ettiler. İngiliz, İtalyan ve Fransız kuvvetlerini bu bölgede tutabildiler. Bu kuvvetler, karargâhı Mısrâta'da bulunan Afrika Gruplar Kumandanlığı'na bağlı idi. Önceleri Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Bey, Afrika Gruplar Kumandanlığı görevinde bulundu ise de daha sonra bu görevi Şehzade Osman Fuat Efendi üstlendi. Bu kuvvetlerin kurmay başkanlığını da Kurmay Yarbay Abdurrahman Nafiz Gürman[3] yapmaktaydı.

Boğazlar ve Doğu Trakya Cephesi

Çanakkale Savaşı'ndan sonra Çanakkale ve İstanbul boğazlarının dışardan gelecek donanmalar tarafından işgal edilemeyeceği ortaya çıkmıştı ama Müttefik devletler boğazların açılmasını öncelikle istiyorlardı zira Almanya'ya karşı doğudan ikinci bir cephe açmayı düşünüyorlardı. Boğazlar, Trakya ve Batı Anadolu Osmanlı Genelkurmayı için ikmal destek konularında kullanılacak geniş ve emniyetli bir saha haline gelmişti. Çanakkale Boğazı'nın savunulmasından sorumlu V. Ordu'da yeni tümenler kuruldu. Doğu Trakya'da Türk-Bulgar sınırında yalnız Hudut Taburları vardı. Makedonya Cephesi'nin çökmesi üzerine Doğu Trakya'da ve ayrıca Çanakkale Boğazı'nın iki tarafında Osmanlı Genelkurmayı tarafından süratle savunma tedbirleri alınmaya başlamıştı. Ergene'nin Meriç ile birleştiği yerden Edirne'ye kadar uzanan Meriç kısmının savunulması görevi yeni kurulan 25. Kolordu'ya bırakıldı. Kafkasya'da bulunan Şark Ordular Grubu'ndan İstanbul'a sevk edilen tümenler bu bölgeye kaydırıldı. Bu iki tü-

(1) Elmüzrebder: El-Müzreb-Der.
(2) Sadak Sunisiler: Seyit Ahmet Şerif.
(3) Abdurrahman Nafiz Gürman: Daha sonraki yıllarda Türk ordusunda orgeneral rütbesine yükselmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

menden başka Doğu Cephesi'nden iki tümen daha İstanbul'a getirildi. 14. Kolordu 60. ve 61. tümenlerle Çanakkale Boğazı'nın savunmasını üstlenmişti. 16. Alman Redif Tümeni de Meriç cephesinin savunulması için Osmanlı Genelkurmayı emrine verildi. Bu tümen ekim ayının ilk haftasında Trakya'ya geldi. Üstün düşman kuvvetlerinin Meriç üzerinden doğuya doğru taarruz etmeleri halinde, bu kuvvetler düşmanın Meriç'i geçmesine mani olacaklardı.

MUSTAFA KEMAL SULTANLA GÖRÜŞÜYOR

1917 yılında Almanya'ya birlikte seyahat yapmış olan Mustafa Kemal İstanbul'a dönünce yeni padişah Sultan VI. Mehmet Vahdettin'in salonuna Naci Paşa'nın refakatinde girdi ve salona girince şunları hissetti: Tahta oturmadan evvel çok şeyleri açık açık görüştüğümüz ve benim bütün görüşlerimi kabul eden kişi bugün padişah idi. Şimdi aynı şekilde konuşma imkânım olur mu? Paşa tereddütlüydü.

Padişah, paşayı çok nazik kabul etti. Veliahtlığı zamanından daha da güler yüzlüydü. Padişah, paşaya yer gösterdi hatta sigara ikram etti. Ayrıca yaktığı kibriti paşaya uzattı. Mustafa Kemal bu samimiyet karşısında epey umutlandı.

"Sizi ülkemin padişahı olarak görmek şerefini bizlere nasip ettiniz."

"Teşekkür ederim. Tarihimizin en zor döneminde bu görev bana nasip oldu."

"Seyahatimiz esnasında bütün fikirlerimi çok açık dille söylemiştim. Bu dakikada aynı tarzda görüşmeme müsaade buyurulur mu?"

"Memnun olurum."

"Hemen Başkumandanlığı bizzat üstleniniz. Kendinize vekil değil, bir kurmay başkanı tayin ediniz. Her şeyden evvel orduya sahip ve hâkim olmak lazımdır. Ancak ondan sonra düşünülecek uygun kararlar uygulanabilir."

"Sizin gibi düşünen başka kumandanlar var mıdır?"

"Vardır."

"Düşünelim."[1]

Mustafa Kemal Paşa müsaade istedi ve huzurdan ayrıldı. Birkaç gün sonra Naci Paşa, Mustafa Kemal Paşa'yı aradı ve padişahın kendisini ile İzzet Paşa'yı beraber kabul etmek istediğini bildirdi. İki paşa da padişahın huzuruna çıktı-

(1) Falih Rıfkı Atay, *Mustafa Kemal'in Ağzından Vahdettin*, Pozitif Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 50.

Levent Şahverdi Arşivi

lar. Sultan bu konuyu iki paşadan da beraber dinlemek istiyordu ama konuşma genel konulara kaydı ve bu görüşmeden hiçbir sonuç çıkmadı. Mustafa Kemal tekrar saraydan randevu alıp huzura çıktı ve önceki konuşmalardaki görüşlerini tekrar gündeme getirdi. Ama padişah artık başka düşüncedeydi ve Mustafa Kemal Paşa'ya şunu söyledi:

"Paşa! Ben her şeyden evvel İstanbul halkını doyurmak mecburiyetindeydim. İstanbul halkı açtır, bunu temin etmedikçe alınacak her tedbir isabetsiz olur."(1)

Bu cevabın sonunda Mustafa Kemal Paşa şunu düşündü: Zatı şahane evvela İstanbul halkını kazanmak istiyor, kendisinin gelecekteki girişimleri için kuvvet ve dayanak noktasını burada arıyordu ama bu şartlar altında buna imkân yoktur.

"Çok doğru düşünüyorsunuz; fakat İstanbul halkını doyurmak için alınması gereken önlem ve teşebbüsler, zatı şahanenizi bütün memleketi kurtarmak için alınması gereken kaçınılmaz ve acil tedbirlere başvurmaktan engelleyemez. Herkesin selametini temin edecek mesai, ancak makinenin tamamının işlemesiyle mümkün olur ve tamamı işlemedikçe bu makineden az sonuç dahi almak mümkün olmaz. Söylediğimin doğruluğuna inanıyorum; belki zatı şahanelerince fazla şahsi görülür lakin bildirmeye mecburum ki, yeni padişahın hareket başlangıcı evvela kuvvete sahiplenmek olmalıdır. Devleti, milleti ve bütün menfaatleri müdafaa eden kuvvet başkasının elinde bulundukça, sizin padişahlığınız dahi sözde olmaktan kurtulamaz. Biraz tedbirsizce olduğuna kanaat getiriyorum."

Cevap:
"Ben gereken şeyleri Talat ve Enver paşalar hazretleriyle görüştüm!"(2)

Almanya seyahati sırasında Talat ve Enver paşalar için söylemediğini bırakmayan hatta memleketi batırmakla suçladığı İttihatçıların bu konuyu çözümleyeceklerini söylüyordu. Konuşmaya devam etmenin anlamı yoktu ve paşa huzurdan ayrıldı.

Mustafa Kemal Cuma Selamlığı'nda

Saray geleneğine göre her cuma namazı öncesinde Yıldız Camii'nde cuma selamlığı töreni yapılırdı. Bu merasime İstanbul'da bulunan ordu kumandan-

(1) Falih Rıfkı Atay, *Mustafa Kemal'in Ağzından Vahdettin*, Pozitif Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 51.
(2) age, s. 53.

Levent Şahverdi Arşivi

ları da üniformalarıyla katılırlardı. Mustafa Kemal Paşa da bu törene katılmak için Yıldız Camii'nde yerini aldı. Naci Paşa namaz sonrası padişahın Mustafa Kemal Paşa'yı görmek istediğini söylemişti. Paşa ile beraber iki Alman general de huzura kabul edildi. Padişah Mustafa Kemal Paşa'yı Alman subaylara takdim edip konuştu:

"Mustafa Kemal Paşa; çok takdir ettiğim ve güvendiğim bir kumandandır. Kendisini Suriye'ye kumandan tayin ettim. Oradaki durum önem kazanmıştır. Oraya gitmeniz gerekiyor. Sizden talebim şudur: O tarafları düşman eline geçirmeyeceksiniz! Verdiğim vazifeyi başarıyla yerine getireceğinizden eminim, derhal o diyara hareket etmelisiniz."(1)

Mustafa Kemal Paşa, görünüşte bir teveccühe mazhar olmuştu ama gerçekte büyük bir entrika ile harcanıyordu. Suriye'deki Osmanlı ordusunun sadece ismi vardı zira tümenlerinin ne askeri ne silah ne de erzakı vardı. İstanbul'dan bakıldığında ortada ordu var sanılıyordu. Padişahın bunlardan hiçbir haberi yoktu.

Orada bulunan Enver Paşa'ya Mustafa Kemal şöyle dedi:

"Azizim, hiç olmazsa biraz esaslı tedbirler üzerinde konuşalım. Benim bildiğime göre artık Suriye'de ordu, kuvvet, vaziyet isimden ibarettir. Beni oraya göndermekle güzel bir intikam alıyorsunuz sonra da gelenek dışı bir şey yaptınız. Bizzat padişaha bana emir verdirdiniz!"(2)

Enver Paşa gülüyordu, Vehip Paşa da öyle. Fakat diğer zatlar bir şey anlamamış ve hissiz bir şekilde duruyorlardı. O esnada salonun bir köşesinde, demin işaret ettiğim Balkan Savaşı kumandanları hareketli bir diyalog içinde idiler. Bir büyük kumandan diyordu ki:

"Efendim, bu Türk neferlerinde hayır yoktur. Bunlar hayvan sürüsüdür. Yalnız kaçmayı bilirler. Allah muhafaza etsin, böyle hissiz bir sürüye kimseyi kumandan etmesin."(3)

Mustafa Kemal Paşa o günlerde epey gergindi. Orada kumandanın sözlerine çok sinirlenip öfkesini bu konuşmayı yapandan çıkardı:

---

(1) Falih Rıfkı Atay, *Mustafa Kemal'in Ağzından Vahdettin*, Pozitif Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 54.
(2) agy.
(3) age, s. 55.

Levent Şahverdi Arşivi

"Paşam, biz de askeriz; biz de bu orduya kumanda etmiş adamız. Türk neferi kaçmaz, kaçmak nedir bilmez. Eğer Türk neferinin kaçtığını görmüşseniz, derhal kabul etmelidir ki, onun başında bulunan en büyük kumandan kaçmıştır. Eğer siz kaçtığınız alçaklığını Türk neferlerine yüklemek istiyorsanız insafsızlık ediyorsunuz."[1]

(1) Falih Rıfkı Atay, *Mustafa Kemal'in Ağzından Vahdettin*, Pozitif Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 55.

Levent Şahverdi Arşivi

TALAT PAŞA HÜKÜMETİNİN İSTİFASI

3 Eylül 1918

1917 yılında Rusya'da Bolşevik Devrimi yaşandı ve yeni yönetim kendi iç sorunları ile uğraşmak için Dünya Savaşı'ndan çekildi. Bolşevikler kendi düzenlerini güçlendirmek için çevre ülkeleriyle 3 Mart 1918 günü Brest Litovsk anlaşmasını yaptılar. Barış görüşmelerine Osmanlı devleti adına Talat Paşa katıldı; Lev Troçki, Karl Radek gibi ihtilalciler ve Çiçerin ile Lev Mihayloviç Karahan gibi Sovyet diplomasisinde önemli rol oynayacak olan şahsiyetlerle tanışma imkânı buldu. Talat Paşa'nın çabaları neticesinde Rusya, 93 Harbi sırasında işgal ederek aldığı tüm toprakları[1] Osmanlı'ya geri verdi.

1918 yılı yazında Sadrazam Talat Paşa, Devlet-i Aliyye'nin savaşı kaybedeceğini gördü ve İttifak devletleriyle ateşkes konusunu görüşmek istedi. Ateşkes kararını mevcut hükümetten çıkaramayacağını da anladı zira Enver Paşa ve Cemal Paşa savaşı sonuna kadar sürdürmek görüşündeydiler. Talat Paşa istifa ederek yeni bir hükümet oluşturmak zorunda olduğunu düşündü. Yeni hükümette Enver Paşa, Cemal Paşa, Halil Menteşe ve Doktor Nâzım gibi sivri kişilere yer vermeyecekti. Talat Paşa ateşkes konusunda Müttefikler ile görüşmek istedi zira tek bir devletin ateşkes istemesi yerine toplu bir ateşkes devlet için daha yararlı olacaktı. Paşa, Osmanlı devletinin Müttefikleriyle ortak hareket etmesi halinde, kendisi için daha uygun ateşkes koşulları elde edebileceğine inanıyordu.

Talat Paşa 3 Eylül 1918 günü yanında dört kişilik bir heyetle önce Viyana'da sonra da Almanya'da ateşkes görüşmelerinde bulunmak için yola çıktı.[2] Viyana'daki manzaraya çok şaşırdı zira Avusturya'da görüştüğü devlet adamları umutlarını yitirmişlerdi. Paşa, Almanya'da 7 Eylül 1918 günü Otto von Lossow ile 8 Eylül günü de Alman Dışişleri Bakanı Von Hintze ile görüştü. Talat Paşa, Almanlarla Kafkas cephesi ve Gürcistan'ın bağımsızlığı gibi konuları görüştü. 13 Eylül 1918 günü de Alman İmparatoru Kayser II. Wilhelm tarafından Alman genel karargâhında kabul edildi. Almanlar Talat Paşa'nın bir süre daha Berlin'de kalmasını istediler ama paşa Bulgaristan'ın savaş dışı kalması ile İstanbul-Berlin

(1) 93 Harbi'nde kaybedilen topraklar: Ardahan, Kars, Artvin ve Batum.
(2) Mustafa Çolak, *Talat Paşa*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2018, s. 154-157.

Levent Şahverdi Arşivi

tren yolu bağlantısının kopacağından endişeliydi onun için ziyareti fazla uzatmadan geri döndü.[1]

Talat Paşa, Berlin'den İstanbul'a dönerken 27 Eylül 1918 günü Sofya'ya uğradı ama başkentte durum çok karışıktı. 15 Eylül'de Müttefik devletler Makedonya'dan yaptıkları saldırıyla Bulgar cephesi dağılmıştı. Talat Paşa Sofya'dan ayrıldıktan sonra Bulgaristan 29 Eylül'de Müttefik devletler ile ateşkes imzaladı ve savaştan çekildi.[2]

Talat Paşa İstanbul'a dönünce bakanlar kurulunu topladı zira savaşa beraber girdiğimiz Almanya ve Bulgaristan dağılmışlardı. 29 Eylül 1919 günü Alman hükümeti de bir barış konferansı toplanması için ABD Başkanı Wilson'a başvurmaya karar verdi zira İttifak devletlerinin artık gücü tükenmişti. 1 Ekim 1919 günü Talat Paşa'yı ziyaret eden Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Kont von Bernstorff, hükümetinin kararını bildirerek, Wilson'a ortak başvuruda bulunmayı önerdi. İttifak devletleri savaşta yıkılmışlardı ama bakanlar kurulunda dört bakan savaşa devam etmek istiyordu. Bu bakanlar; Savunma Bakanı Enver Paşa, Donanma Bakanı Cemal Paşa, Adalet Bakanı Halil Menteşe ve Milli Eğitim Bakanı Dr. Nâzım Bey'di. Bu kişiler İttihat ve Terakki Partisi'nin en radikal üyeleriydiler.

Ateşkes ve Barış Arayışları

Osmanlı devletinin savaştığı bütün cephelerde durum çok ağırlaşmıştı. Talat Paşa savaşı kaybedeceğimizi gördü ve yapılacak bir şey kalmamıştı. Yeni bir bakanlar kurulu oluşturup süratle bir ateşkes sağlayarak olayları durdurmak istedi. Almanya 4 Ekim'de, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı devleti 5 Ekim'de, 'Wilson Prensipleri'ni temel alan bir barış antlaşmasının yapılması istemiyle ABD Başkanı Wilson'a başvurdular.[3] Wilson bu başvuruyu Müttefiklerine iletti ama 'Wilson Prensipleri' kapsamında yapılacak anlaşma Birleşik Krallık'ın çıkarlarına uygun değildi.[4]

Osmanlı devleti 12 Ekim'de İsviçre'deki Büyükelçisi Fuat Selim'in İsviçre hükümeti aracılığıyla bir kez daha ABD'ye başvurmasını sağladı ama bu girişimden sonuç alınamadı.[5] Bu arada Sultan VI. Mehmet Vahdettin de ekim ayı başında kişisel temsilcisi Rüştü Bey ve Boğos Nubar aracılığı ile İngiliz hükümetine iletilmek üzere Bern'deki İngiliz Büyükelçisi Horace Rumbold'a bir ba-

(1) Tevfik Çavdar, *Talat Paşa*, İmge Yayınevi, Ankara, 2001, s. 488.
(2) Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C. III, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1967, s. 684.
(3) Wilson Prensipleri.
(4) Gotthard Jaeschke, "Mondros'a Giden Yol", *Belleten*, C. 28. S. 109, Ocak 1964, s. 142
(5) agm, ss. 142-143.

Levent Şahverdi Arşivi

rış antlaşması taslağı gönderdi. Sultan Vahdettin'in taslağı şu hükümleri içeriyordu:

1. *Hicaz, Suriye, Filistin ve Irak'ta, savaştan önce Mısır'da uygulanana benzer şekilde Sultan'ın gözetimi altında İngiliz himayesinin kurulması.*
2. *İttihat ve Terakki'nin tasfiyesi için İngiltere'nin yardımcı olması.*
3. *Sultan'ın taht üzerindeki mutlak egemenliğinin yeniden kurulması.*
4. *Osmanlı devleti ile İngiltere arasında ittifak yapılması.*
5. *Osmanlı devleti bağlı bölgelerde İngiltere'nin denetiminde anayasal reformlar yapılması.*
6. *Asker kaçaklarından kurulacak olan İngiliz komutası altındaki 300-500 bin kişilik bir gücün İstanbul'a yürüyerek İttihat ve Terakki yönetimini devirmesi.*
7. *Bir Osmanlı paşasının Mısır'a gönderilip, Osmanlı savaş tutsaklarından İstanbul'a yürüyecek güç için asker sağlanması.*
8. *Arabistan Kralı (Şerif Hüseyin) ile bu konuda işbirliği yapılması.*
9. *Türk Bulgar sınırının 1912'deki şekliyle yeniden düzenlenmesi.*
10. *Midilli, Sakız gibi Anadolu'ya çok yakın adaların Osmanlı Devleti'ne iadesi.*
11. *Uşi Antlaşması'nın ilgası.*[1]

Osmanlı devleti savaşı kaybetmişti ve Müttefik devletlerin Osmanlı toprakları ile ilgili planları vardı ve bunu uygulamayı bekliyorlardı. Sultan Vahettin'in hiçbir siyasi gücü yoktu ve kendini kurtarmak için yaptığı teklife Müttefikler tarafından cevap dahi verilmedi.[2] Ekim ayı başında İzmir Valisi[3] Evrenoszade Rahmi Arslan, Ege'deki Müttefik donanmasına yolladığı özel temsilcileri aracılığı ile bazı önerilerde bulundu ise de bir şehir valisinin siyasi bir sorumluluğu olmadığı için dikkate alınmadı.[4] Sadrazam Talat Paşa'nın Nurettin ve Halil beyler aracılığıyla Bern'de bulunan İngiliz temsilciliğine yaptığı başvuru da sonuç vermedi.[5] İttihat ve Terakki hükümeti işbaşında iken yapılacak girişimlerin sonuç vermeyeceği belli oldu. Talat Paşa hükümeti istifa etti.[6]

---

(1) İhsan Şerif Kaymaz, "Mondros: Bir Ateşkesin Tahlili", Gazi Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi, *21. Yüzyıl Dergisi*, Ankara, Aralık 2008, s. 244

(2) Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi – Foreign Office-371/3448 (165564)

(3) İzmir vilayetinin o tarihteki ismi Aydın valiliğiydi.

(4) Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi, aga, s. 153-154.

(5) aga, s 156.

(6) Nurten Çetin, *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015, s. 189.

Levent Şahverdi Arşivi

ATEŞKES ÖNCESİ HÜKÜMET DEĞİŞİMİ

Talat Paşa hükümeti, savaşın son döneminde Osmanlı ordusunun Filistin'de hezimete uğraması ve 1 Ekim 1918 günü Şam'ın kaybedilmesi üzerine 5 Ekim'de Amerika Birleşik Devletleri'nin aracılığıyla İngiltere'den ateşkes istedi zira Bulgaristan 29 Eylül 1918 tarihinde böyle bir ateşkes sağlamıştı. Bu gelişmeler üzerine 8 Ekim'de Talat Paşa kabinesi istifa etti. Beş yıl süren Mütareke döneminde 12 hükümet kuruldu zira Osmanlı devletinin en istikrarsız dönemiydi. Büyük bir seremoni ile kurulan hükümetlerin işgal döneminde hiçbir yetkisi yoktu.

Sultan VI. Mehmet Vahdettin, Talat Paşa'nın istifasından sonra hükümeti kurma görevini eski sadrazamlardan Ahmet Tevfik [Okday] Paşa'ya verdi. Ülkedeki durum itibariyle kurulacak hükümette bazı İttihatçılara bakanlık vermek gerekiyordu zira Mebusan Meclisi milletvekillerinin çok büyük bir kısmı ittihatçıydı. Tevfik Paşa bu durumda onları kabineye almayınca hükümeti kuramadı ve görevi iade etti.[1] Sultan Vahdettin de bu görevi eski genelkurmay başkanlarından Ahmet İzzet [Furgaç] Paşa'ya verdi.

> *"Ahmet İzzet Paşa, ordudaki büyük askeri şöhreti kadar titiz denecek kadar nezaketi ve tevazuu ile tanınmış bir kişiydi. Alman İmparatoru Kaiser II. Wilhelm stili dimdik bıyıkları ile sağ kaşının üstüne yıktığı astragan kalpağı ile bir Türk pehlivanını andıran heybetli gövdesine rağmen en genç ve küçük rütbeli bir subaya karşı mahviyet derecesine inen bir tevazu ve nezaket gösterirdi."*[2]

Askerden sadrazamlık makamına gelenlere en yüksek askeri ve mülkiye rütbesi olan müşirlik ve vezirlik rütbelerinin ikisi ile devletlu unvanı verilirdi. 14 Ekim 1918 günü yeni kabine göreve başladı. Sadrazam, yanında Şeyhülislam Ömer Hulusi Efendi bulunduğu halde Babıâli binasına geldi. Yeni bakanlar Babıâli binası önünde yeni üniformalarıyla sadrazamı karşıladılar. Mabeyn Başkâtibi Ali Fuat Bey [Türkgeldi] atlas bir kese içinde yeni kabinenin kurulduğunu onaylayan hattıhümayunu öpüp başına koyduktan sona sadrazama sundu. O da öpüp başına koyduğu hattı hümayunu okunmak üzere Sadaret Müs-

(1) Nurten Çetin, *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015, s. 189.

(2) Tarık Mümtaz Göztepe, *Osmanoğullarının Son Padişahı Vahideddin Mütareke Gayyasında*, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 28.

Levent Şahverdi Arşivi

teşarı Emin Bey'e verdi. Babıâli ve çevre sokaklar töreni seyretmek isteyen kalabalıklarla dolmuştu.

> *"Sadrazam ve Harbiye Nazırı – Ahmet İzzet Paşa, Şeyhülislam – Ömer Hulusi Efendi, Devlet Şûrası [Danıştay] – Reşit Akif Paşa, Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf Orbay, Hariciye – Menemenlizade Mehmet Nabi Bey, Dahiliye – Ali Fethi Okyar, İaşe Bakanı[1] – Doktor Cemal Muhtar Bey, Adalet Bakanı – Ürgüplü Hayri Efendi, Posta Telgraf Bakanı – Osman Efendi, Maarif – Said Bey, İmar Bakanı[2] – Çürüksulu Ziya Kutnak Paşa, Maliye Bakanı – Mehmet Cavit Bey ve Vakıflar Bakanı Abdurrahman Şeref Efendi."*[3]

Hükümet listesi gazetelerde yayımlanınca İstanbul halkı kuruldaki isimlerden hoşlanmadı.[4] Basın bu hükümete Geçiş Dönemi listesi adını verdi. İttihat ve Terakki Cemiyeti ülkeyi savaşa soktuğu için halkın gözünde itibarını kaybetmişti. Sultan VI. Mehmet Vahdettin, İttihatçıların büyük düşmanıydı ama kabinede İttihatçıların en önemli kişileri bakan yapılmıştı. Ali Fethi Okyar, Rauf Orbay, Ürgüplü Hayri Efendi ve Mehmet Cavit Bey İttihat ve Terakki'nin ağır toplarıydı. Sultan Vahdettin, İttihatçı karşıtıydı ama İttihatçı bakanları da onaylamıştı. Bu, büyük bir tutarsızlıktı.

Sadrazam iriyarı bir şahıs olup göbekliydi ve yürürken sağa sola sallanırdı. Bu yürüyüşü dönemin basınının ilgisini çekti ve hemen kendisine Peruz Hanım lakabı verildi.[5]

19 Ekim 1918 günü Ahmet İzzet Paşa hükümetinin programı Osmanlı Mebusan Meclisi'nin her iki kanadında da okundu. Okunan hükümet programı 121 güvenoyu aldı ve hükümet kurulmuş oldu. Meclis'te bulunan 131 milletvekilinden 10 kişi hükümete karşıydı bunlar da Rum milletvekilleriydi. Meclis'in diğer kanadı olan Ayan Meclisi Başkanı Ahmet Rıza Bey hükümet programını yere göğe koyamayan bir konuşma yapıp adeta Sultan Vahdettin'i kucaklıyordu.

---

(1) İaşe Nazırı: Günümüzde tam karşılığı olmayan, halkın yeme içmesi üzerine faaliyet gösteren bir tür Ekonomi Bakanlığı.

(2) Bayındırlık Bakanı: Günümüzde Çevre ve Şehircilik Bakanı.

(3) Tarık Mümtaz Göztepe, *Mütareke Günleri*, Haz.: H. Afşin Günaydın, Cümle Yayınevi, Ankara, 2017, s. 47.

(4) *Yeni Sabah*, 22 Ağustos 1944.

(5) Peruz Terzakyan: Kanto gösterisini başlatan dönemin büyük sanatçısı. 1870-1912 tarihleri arasında sahneye çıktı. Kantolarını kendi yazıp, besteledi. Sahne-i Âlem isimli bir gösteri grubu kurdu. Peruz Hanım'ın en tanınmış eserleri, ilk bestelediği kantosu "Kalb-i viranım yanıyor, yok bana rahm eyleyecek" ile hicaz makamında Arap Kızı kantosudur.

Levent Şahverdi Arşivi

İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ'NİN SONU

1 Kasım 1918

İttihat ve Terakki Fırkası, Dünya Savaşı'nda alınan ağır yenilginin tüm sorumluluğunu yüklendi; Talat Paşa hükümeti 8 Ekim 1918 günü istifa etti. Buradaki amaç daha iyi koşullarda bir barış anlaşması yapılmasıydı. Müttefikler İttihatçı bir hükümet ile ateşkes yapmak istemiyorlardı. Ancak yeni kurulacak kabinede bir iki İttihatçı bakanın yer alması da isteniyordu zira bundan sonraki dönemde kendileri aleyhine oluşacak hareketleri frenlemek istediler. Talat Paşa'nın istifasından sonra görev Ahmet Tevfik Paşa'ya verildi ama paşa bir hafta uğraşmasına rağmen hükümeti kuramadı. Bunun üzerine görev Ahmet İzzet Paşa'ya verildi ve paşa kabinesinde dört İttihatçı bakana yer verdi. Maliye Bakanı Mehmet Cavit Bey, İçişleri Bakanı Ali Fethi Okyar, Bahriye Nazırı Rauf Orbay ve Adalet Bakanı Hayri Ürgüplü Efendi'ydi.[1]

İttihat ve Terakki Partisi, savaş nedeniyle kendisinin sorumlu tutulacağını biliyor ve bu nedenle yapılacak her türlü soruşturmaya açık olduğunu dile getiriyordu. İttihat ve Terakki Fırkası'nın ülke içindeki gücünü çok iyi bilen sadrazam, Rauf Bey aracılığı ile Talat Paşa'dan rahat çalışabilmek için güvence istedi. Talat Paşa, hükümeti destekleyeceklerini ve ona zorluk çıkarmayacaklarını belirtti ama savaş sırasında yönetim hatalarından dolayı bazı yolsuzluklar ve vurgunculuklardan dolayı sorumlu olduklarını ve yasaların emrettiği uygulamalara razı olduklarını ifade etti.[2]

Gerçekten de parti muhalifleri, İttihat ve Terakki dönemine ve liderlerine karşı en ağır suçlamalarda bulunmuşlardı ancak, İttihat ve Terakki Partisi içinde de geçmiş döneme ilişkin sorgulama başlamıştı. Fırkanın 1 Kasım 1918'de toplanan son kongresi, bu anlamda bir sorgulamanın ilk adımıydı.

İttihat ve Terakki'nin son kongresine Talat Paşa, Enver Paşa, Cemal Paşa, Doktor Nazım, Kara Kemal, Dr. Bahattin Şakir, Dr. Rusuhi, Hacı Adil Bey, Ziya Gökalp ve Mithat Şükrü Bleda katıldı. Kongre, 1 Kasım 1918 günü Cağaloğlu Şeref Caddesi'nde bulunan cemiyetin ilk merkez binası daha sonra Kırmızı (Pembe) Konak'ta toplandı. Bir dönemin, bir partinin, bir tarihin sonuna gelinmişti. Kongreye katılan 120 delege[3] partinin geleceğini belirleyecekti.[4] Partinin kurucusu Talat Paşa, kongrenin ilk gününde bir konuşma yaptı. Konuşmasında daha çok Dünya Savaşı'na neden girildiğini anlattı. Konuşmasının sonun-

(1) Osman Demirbaş, Liderlerin Yurtdışına Kaçması Üzerine İttihat ve Terakki İçinde Meydana Gelen Tepkiler, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, İstanbul Üniversitesi, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, 2002, s. 131-145.

(2) Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralar*, Örgün Yayınları, İstanbul, 2019, s. 77.

(3) *İkdam*, 2 Kasım 1918.

(4) Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralar*, Örgün Yayınları, İstanbul, 2019, s. 73.

Levent Şahverdi Arşivi

da İttihat ve Terakki Partisi için "Vaziyetin aldığı şekil üzerine İttihat ve Terakki hükümeti iktidardan ayrıldığı gibi cemiyetin rüesası (liderleri) da makamlarından ayrılmalıdır. Cemiyetin bundan sonra izleyeceği yola ve programa kongre üyeleri karar verecektir"[1] diyerek bir veda konuşması yaptı. Kongrede üyeler iki farklı görüşte birleştiler.

> *"Birinci görüş – İttihat ve Terakki Fırkası'nın feshedilmesiydi.*
> *İkinci görüş – Seçimler için parti teşkilatına gerek olduğu ve bundan dolayı gerekirse başka bir isimle devam edilmesi."*[2]

Ertuğrul (Bilecik) Milletvekili Şemseddin Günaltay, aslında cemiyetin Meşrutiyet'i kurduktan sonra işlevinin sona erdiğini söyleyerek feshedilmesini istedi.[3] Kütahya Milletvekili Abdullah Azmi ve Muş Milletvekili İlyas Sami Efendi de eski parti yönetiminin izlediği siyaseti eleştirerek, partinin feshini istediler.[4] İkinci görüşü savunanlar ise seçim döneminde ülkede düzenli bir parti teşkilatına gerek olduğundan ve ülkeyi partisiz bırakmamak için devam kararını savunanlardı. Bu kişiler partinin programını değiştirerek yeni bir isimle devam etmesi gerektiğine inanıyorlardı.[5] Bu görüş doğrultusunda ise Tevfik Rüştü Aras, Hüsnü Rıza Paşa ve Salâh Cimcoz fikirlerini açıkladılar.[6] Kongrede ikinci görüş ağır bastı ve fikirlere dayanan yeni bir siyasi parti kurulması kabul edildi. Yeni parti doğrultusunda bir parti programı hazırlanması için İsmail Canbolat, Yunus Nadi, Şemsettin, Tevfik Rüştü Aras, Konya Milletvekili Hamdi Bey ile Amasya Milletvekili Fazıl Arif Efendi ve İstanbul Milletvekili Orfanidis Efendi'den oluşan bir alt kurul oluşturuldu.[7] İttihat ve Terakki adının değiştirilmesi yönündeki İsmail Canbolat'ın önergesi, kongrede 4 çekimser, 16 devam taraftarına karşılık 35 oyla kabul edildi.[8] İttihat ve Terakki'ye dokunulmaması görüşünde olan İstanbul delegesi Kara Kemal ve arkadaşları, yeni fırka girişimini kabul etmediler, kongreyi protesto ederek salonu terk ettiler.[9]

İttihat ve Terakki'nin son kongresi devam ederken gazetelerde, İttihatçı liderlerin yurtdışına kaçtıkları haberi çıktı. Bu haber kongreyi hiç etkilemedi ve çalışmalar devam etti. Kongreye katılanlar geçmişteki hataları eski yöneticile-

---

(1) *Vakit*, 2 Kasım 1919.
(2) Tarık Mümtaz Göztepe, *Mütareke Günleri*, Haz.: H. Afşin Günaydın, Cümle Yayınevi, Ankara, 2017, s. 57.
(3) *İkdam*, 2 Kasım 1918.
(4) *Yeni Gün*, 2 Kasım 1918.
(5) *İkdam*, 2 Kasım 1918.
(6) *Vakit*, 2 Kasım 1918.
(7) *Hadisat*, 2 Kasım 1918.
(8) *Yeni Gün*, 6 Kasım 1918.
(9) Celal Bayar, *Ben de Yazdım: Milli Mücadeleye Giriş*, Baha Matbaası, C. 1, İstanbul, 1967, s. 121.

Levent Şahverdi Arşivi

re bağlayıp yeni kişilerle yürümeye karar vermişlerdi. Partinin üst yönetiminde olan 12 kişi bir Alman savaş gemisi ile İstanbul'dan ayrılmışlardı. [1]

Yunus Nadi, 'Mühim Bir İçtima' başlıklı yazısında İttihat ve Terakki'ye olan hücumlarda haksızlık yapıldığını savunur. Siyasette eleştiriler yanlış yapan kişilere yapılmalıdır. Eğer cemiyet suçlanırsa parti içinde bulunan namuslu kişilere karşı haksızlık yapılmış olur. İttihat ve Terakki içinde birçok namuslu insanın bulunduğunu ve bunların zaman zaman haksızlık, yolsuzluk ve suiistimalleri dile getirdiklerini söyleyerek, sorumlu olanlarla yetkisiz ve dolayısıyla sorumlu olmayanların ayırt edilmesi gerektiğini belirtir.[2]

1 Kasım 1918

İttihat ve Terakki liderlerinin yurtdışına kaçışlarını *Hadisat* gazetesi ayrıntılı bir şekilde yayımladı. Parti içinden Kara Kemal, Enver ve Cemal paşaları uyardı. Parti yönetimine karşı kamuoyunda zaman içinde öfke kabartması olacağı ve kişilere yönelik hakaretler ve yargılamalar olacağı konusunda dikkat çekti.[3] Ülkedeki ortamın sakinleşmesine kadar bir dönem Avrupa'da kalmalarını önerdi. Kara Kemal, ertesi gün Enver Paşa'nın yalısına gitti ve kırk bin liralık bir çek vererek, burada kalmalarının kendileri için de İttihat ve Terakki'nin diğer mensupları için de tehlikeli olduğunu ifade etti. Enver ve Cemal Paşa, Talat Paşa'nın da kendilerine katılmaları ve gidecekleri yerde ayrılmaları koşuluyla bu öneriyi kabul ettiler.[4] En kısa sürede yurtdışına çıkma karar aldılar.

1 Kasım 1918 gecesi istimbot Moda'dan Talat Paşa ve beş arkadaşını, Kuruçeşme'den Enver Paşa'yı, İstinye'den Bahriye Nazırı Cemal Paşa'yı alarak Tarabya'ya ulaştı.[5] Burada bekleyen bir Alman gemisi ile ülkeyi terk ettiler. Paşaların hangi iskeleden tekneye bindikleri konusunda kaynaklarda farklı bilgiler vardır. Bu grup içinde Beyrut Valisi Azmi Bey, eski Polis Müdürü Bedri Bey, Doktor Nâzım Bey, Doktor Rusuhi Diktürk ve Cemal Azmi Bey de dahil olmak üzere toplam 12 kişiydiler.[6] Hareket günü, yeri, saati ve şekli, Doktor Nâzım tarafından Teşkilat-ı Mahsusa'nın bazı isimlerine bildirilmiş ve gereken önlemlerin alınması istenmişti.

İstanbul mavnacılarının reislerinden Salih Reis geldi ve eğildi, Talat Paşa'nın elini öptü, sonra sağ elini kalbinin üzerine koyarak ötekileri selamladı. Sağ elini kalbinin üzerine koymak, İttihatçılarda 'ölünceye kadar beraberiz' demenin işaretiydi. Salih Reis, "Vakittir beyim" diyerek kapının yanına çekildi. Vakit ge-

(1) Ülkeden kaçanların sayısı üzerinde farklı kaynaklarda farklı bilgiler vardır.
(2) *Yeni Gün*, 1 Kasım 1919.
(3) Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978, s. 108.
(4) *Hadisat*, 4 Kasım 1918.
(5) Bazı kaynaklarda 1 Kasım 1918 tarihi 2 Kasım 1918 olarak geçmektedir.
(6) Yurtdışına çıkan kişilere ilişkin kaynaklarda çok farklı sayılar vardır.

Levent Şahverdi Arşivi

lip çatmıştı. Bir devre damgasını vuranların liderlerin artık veda zamanıydı.[1] Hepsinin gözleri yaşlıydı, büyük üzüntü içindeydiler. Doğdukları, büyüdükleri, savaştıkları vatanlarını terk etmek zorunda kalmaları hepsine büyük bir acı veriyordu. Nereye gidiyorlardı? Paraları var mıydı? Gurbet ellerde ne yapacaklardı?

İttihatçı Liderlerin Üstlerinde Para Yoktu

Osmanlı devletinin son on yılına damga vurmuş, sadrazamlık yapmış Talat Paşa'nın yurtdışına çıkarken hiçbir serveti yoktu. İstanbul'dan giderken aldığı borç onun bir dönem yaşamasını sağladı. Talat Paşa, yurtdışında ekonomik olarak çok büyük sıkıntılar yaşadı. Geçmişte kendisine büyük yardımlar yaptığı Emanuel Karasu'dan 3 bin lira borç istemiş ama bu isteği reddedilmişti. Tefecilik yapan bir Yahudi'den bir miktar para almıştı. Yurtdışına çıkarken beraberinde götürdüğü şahsi eşyalarını satmak zorunda kaldı. Almanya'da ayakta kalmıştı. Öldürüldüğü gün kolundaki saatini satmış ve ev kirasını ödemişti. Son kongre günü Sultan Reşat'ın hediyesi olan altın tabakasından bir sigara çıkarıp yakarken, yanındakilere bir latife yapmış, *"Bu sabah tabakaya sigara korken düşündüm. Allah razı olsun Sultan Reşat'tan, parasız kaldığımız zaman bu tabaka hayli iş görür!"* demişti.[2] Gelecekte bu latife gerçek olacak, Talat Paşa bu tabakayı satmak zorunda kalacaktı. Talat Paşa da Osmanlı devletini on yıl yöneten diğer İttihatçı liderler gibiydi, onlar paraya pula, makama, mevkiye, koltuğa, sandalyeye değer vermeyen insanlardı.

Yurtdışına çıkmaya en güç ikna edilen, Talat Paşa olmuştu. 31 Mart gerici isyanında da yurtdışına kaçmayı reddetmiş, Dr. Nazım ile Şehzadebaşı'nda bir evde saklanmıştı. Bahattin Şakir, Talat Paşa'yı ikna etmek için Hazreti Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicretini hatırlatıyor, *"Kaçmıyoruz, hicret ediyoruz!"* diyordu.[3]

Enver Paşa, yurtdışına çıkmadan önce eski İzmir Valisi Evrenoszade Rahmi Aslan vasıtasıyla bir tüccardan üç bin lira borç almıştı. Daha sonra bu para ödenmeyince para Rahmi Aslan tarafından ödenmişti.[4] Yurtdışına giden Cemal Paşa ise geride bıraktığı ailesine ödenmek üzere bir dostundan 200 lira istemek için Falih Rıfkı Atay'ı göndermişti ama yakın arkadaşı bu parayı ödememişti.[5]

Talat, Enver ve Cemal paşalarla partinin merkez heyetinden Doktor Nâzım, Doktor Bahattin Şakir ve Doktor Rusuhi Diktürk ve diğerlerinin İstanbul'da kalmaları, bile bile ölüme gitmek demekti. Sıkıyönetim mahkemesi kararları

(1) Erol Kaya, "İttihat ve Terakki Liderlerinin Yurtdışına Kaçışları ve Bunun İstanbul Basınındaki Yankıları", *Erzincan Üniversitesi Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 10-1, 2008, s. 190
(2) Mithat Şükrü Bleda, *İmparatorluğun Çöküşü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979, s. 150.
(3) Erol Kaya, agm, s. 181.
(4) Mithat Şükrü Bleda, *İmparatorluğun Çöküşü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979, s. 122.
(5) Şevket Süreyya Aydemir, *Enver Paşa*, C. III, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1972, s. 495.

Levent Şahverdi Arşivi

sonradan bunu gösterecekti. Talat Paşa, memleketi terk etmeye şiddetle karşı koymuşsa da sonunda ikna edilmişti.

Küçük bir gemi, yolcuları aldı. Bu tür küçük gezinti gemilerine "Muş" deniyordu. Herkesin yanında yalnızca küçük bir bavul vardı. Geminin kamarasına girdiler ve hemen başlarındaki fesleri çıkararak birer şapka taktılar. Birkaç dakika sonra gemi ışıksız olarak denize açıldı. Gece yarısına doğru Tarabya önlerinde R-1 torpidosuna yanaştı.(1)

Eskiden Rusların Karadeniz filosuna ait olan bu muhrip, birkaç haftadan beri Alman personeli ve bayrağı ile görev yapıyordu. Türk konuklarını mümkün olduğunca hızla Sivastopol'a götürüp karaya çıkarma emri almıştı. İstanbul'dan Sivastopol'a kadar olan yaklaşık 400 deniz mili yolu 24 saate gittiler. İttihatçı liderler, 3 Kasım 1918 Pazar günü Sivastopol Limanı'na ulaştılar.

Her üç lider de Sadrazam İzzet Paşa'ya birer mektup yazarak, ülke dışına çıkışlarının gerekçelerini açıkladılar. Talat Paşa, ülkenin içinde bulunduğu bu durumda bir süre uzakta kalmayı uygun gördüğünü, fakat hükümetin ilk işareti üzerine hesap vermek üzere açık alın ile geri dönmeye hazır olduğunu yazdı.

Liderlerin Kaçışı Üzerine Basındaki Yazılar

Cenap Şahabettin de 'Biraz Basiret ve İnsaf' başlıklı yazısında Mebusan Meclisi'nin hemen tamamının güvenoyu verdiği Ahmet İzzet Paşa hükümetinin zor bir dönemde kurulduğunu, bugünkü şartlar içinde görev yapacak olan hükümetin yıpratılmaması gerektiğini yazıyordu. Hükümet giderse yerine tekrar bu özellikte kabine kurma imkânı yoktu.(2)

Ahmet Emin Yalman, 'Maziye Ait Hesaplar' başlıklı yazısında, harp mesullerinin yargılanması gerektiğini savunur. İktidara gelenlerin yaptıklarından dolayı bir gün sorumlu tutulacaklarını bilmeleri gerekir.

Tanin gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın, kendisi ile yapılan söyleşide, bir parti kuracağı söylentilerine karşı cevap olarak, *"Bu dönemde benim için yapılacak en iyi şey susmaktır ve yeni tartışmalara yol açmamaktır"* demiştir.

Yunus Nadi'nin, 4 Kasım 1919 günü 'Yeni Bir Macera Daha' başlıklı yazısında İttihatçı liderlerin yurtdışına kaçmaları hakkındaki karşı tepkilerin bir özetini bulmak mümkündür:

> *"Onlar bu memlekete bir daha iş görmek üzere avdet edemezler. Artık millet arasında kendilerinin ne yerleri vardır ne de yurtları olabilir. Eğer*

(1) Şevket Süreyya Aydemir, *age*, s. 490. İttihatçıların bir denizaltıyla gittiklerini ileri sürer. Dr. Rusuhi Bey'in 1926 yılında Ankara İstiklal Mahkemesi'nde torpido ile gittik" beyanı esas alınmıştı.

(2) *Hadisat*, 8 Kasım 1918.

Levent Şahverdi Arşivi

Cemal ve Enver Paşalar firar zaruretini idrak ettikleri dakikada beyinlerine bir kurşun sıkarak vatandan değil, dünyadan yıkılıp gitmiş olsa idiler, hiç olmazsa son defa olarak insanın yapacağına benzer bir iş görmüş olurlardı. Hesap ve kitaptan kaçarak Avrupa'da yaşamaya gitmek, bizim nazarımızda solucanlar gibi çamurlar içinde sürüklenmekten farksızdır."

Yunus Nadi, İttihat ve Terakki'yi elleriyle kirleten bu paşaları lanetle uğurladıklarını yazmıştı. Ülke dışına kaçan liderlerin yurtdışında da talihleri yaver gitmedi. Talat Paşa 15 Mart 1921 günü Berlin'de, Dr. Bahattin Şakir ve Cemal Azmi 17 Nisan 1922'de yine Berlin'de, Cemal Paşa 25 Temmuz 1922'de Tiflis'te Ermeni militanlar tarafından öldürüldü. Enver Paşa da 4 Ağustos 1922 tarihinde Tacikistan'da girdiği silahlı çatışmada öldürüldü.

4 Kasım 1918 – Mebusan Meclisi'nde Görüşmeler

Dünya Savaşı'nın sona ermesinden ve Osmanlı devletinin Müttefik devletlere başvurarak mütareke istemesinden, İttihat ve Terakki liderlerinin yurtdışına kaçışına kadar geçen sürede mecliste herhangi bir tepki ya da olağanüstü bir durum yaşanmadı. Mebusan Meclisi savaşta alınan yenilgiden dolayı istifa etmiş olan Talat Paşa hükümetine karşı herhangi bir meclis soruşturması açmadı. Meclis Başkanı Halil Menteşe Bey'in başkanlığa seçilmesi dolayısıyla 14 Kasım'da yaptığı konuşmada *'savaştan yenik çıkmalarına rağmen boyunlarının eğik olmadığı'*nı söylemesi mecliste çok alkış aldı.(1)

Zaten Mebusan Meclisi savaşa girildiğini öğrendiği zaman da buna karşı bir tutum takınmamıştı ve bu kararı uygun bulmuştu. Dünya Savaşı'na girilmesi döneminde hükümet meclise sormadan savaş kararı almıştı ve o dönemde bu konu mecliste konuşulmamıştı bile. Ayrıca Mebusan Meclisi'nde savaşa girildiği için pişman olan milletvekili yoktu. Padişah, veliaht, Ayan ve Mebusan Meclisi, subaylar, halk ve memurlar, ülkenin kurtarılmış olduğuna inanmışlardı.(2)

Mebusan Meclisi'nin bu zamana değin sessiz kalmasının nedenlerinin ne olduğu, doğal olarak akla gelen ilk sorudur. İlk olarak söylenebilecek saptama, meclisin tamamının İttihatçı oluşudur. 1913 yılı ocak ayında yapılan Babıâli baskınından sonra iktidarı tamamen ele geçiren İttihat ve Terakki, 1914 yılı mayıs ayında yapılan seçimle Mebusan Meclisi'nin bütünüyle İttihatçılardan oluşmasını sağlamıştı. Dolayısıyla İttihatçılardan oluşan meclis kendi hükümetini sorgulayabilecek durumda değildi.

Talat Paşa kabinesinin 8 Ekim 1918 günü istifa etmesi ve 1 Kasım'da da İttihat ve Terakki liderlerinin yurtdışına kaçması, Mebusan Meclisi'nde İttihat

(1) *Mebusan Meclisi Zabıt Ceridesi*, C. 1, Ankara, TBMM Basımevi, 1992, s. 8-9.
(2) *Talât Paşa'nın Anıları*, Haz.: Alpay Kabacalı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 36.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

ve Terakki aleyhine bir ortamın doğmasına yol açmıştı. İlk olarak meclisteki İttihatçı çoğunluk parçalanmış, kimileri Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası'nı kurma çalışmaları içinde, kimileri de partisiz kalarak Müstakiller grubu[1] olarak çalışmayı yeğlemişlerdir. Mebusan Meclisi'nde esas olay İttihat ve Terakki liderlerinin yurtdışına kaçtığı haberi duyulunca yaşandı.

Liderlerin kaçışını gazeteler 3 Kasım'da manşete koyunca 4 Kasım günü mecliste kıyamet koptu.[2] Mebusan Meclisi gerek savaşa girerken gerek savaş boyunca hiç ses çıkarmamış, mütarekenin hemen ertesinde bir suçlu aramaya girişmiş, İttihat ve Terakki liderlerinin yurtdışına kaçmasından sonra ise savaş sorumlusu olarak gördükleri eski bakanları günah keçisi ilan etmişti. Meclis'in kendi sorumluluğunu gizlemek istercesine aldığı bu tutum, Aydın Milletvekili Veli Bey tarafından eleştirilmiştir. Veli Bey Meclis'te yaptığı konuşmada, eski hükümet kadar Mebusan Meclisi'nin de geçmiş dönemden dolayı sorumlu olduğunu belirterek, kendisini feshetmesi gerektiğini, yeniden yapılacak bir seçimde halkın karşısına alnı açık çıkmalarını söyledi.[3]

(1) Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, C. 3, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 545.
(2) *Hadisat*, 4 Kasım 1918.
(3) Mebusan Meclisi Zabıt Ceridesi, C. 1, s. 97-98.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

ve Terakki aleyhine bir ortamın doğmasına yol açmıştı. İlk olarak meclis içindeki İttihatçı çoğunluk parçalanmış, kimileri Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası'nı kurma çalışmaları içinde, kimileri de partisiz kalarak Müstakiller grubu[1] olarak çalışmayı yeğlemişlerdir. Mebusan Meclisi'nde esas olay İttihat ve Terakki liderlerinin yurtdışına kaçtığı haberi duyulunca yaşandı.

Liderlerin kaçışını gazeteler 3 Kasım'da manşete koyunca 4 Kasım günü mecliste kıyamet koptu.[2] Mebusan Meclisi gerek savaşa girerken gerek savaş boyunca hiç ses çıkarmamış, mütarekenin hemen ertesinde bir suçlu aramaya girişmiş, İttihat ve Terakki liderlerinin yurtdışına kaçmasından sonra ise savaş sorumlusu olarak gördükleri eski bakanları günah keçisi ilan etmişti. Meclis'in kendi sorumluluğunu gizlemek istercesine aldığı bu tutum, Aydın Milletvekili Veli Bey tarafından eleştirilmiştir. Veli Bey Meclis'te yaptığı konuşmada, eski hükümet kadar Mebusan Meclisi'nin de geçmiş dönemden dolayı sorumlu olduğunu belirterek, kendisini feshetmesi gerektiğini, yeniden yapılacak bir seçimde halkın karşısına alnı açık çıkmalarını söyledi.[3]

(1) Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, C. 3, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 545.
(2) *Hadisat*, 4 Kasım 1918.
(3) Mebusan Meclisi Zabıt Ceridesi, C. 1, s. 97-98.

Levent Şahverdi Arşivi

MONDROS ATEŞKES GÖRÜŞMELERİ

Ahmet İzzet Paşa hükümeti 14 Ekim 1918 günü göreve başladı. Cephelerdeki durumun umutsuz olduğunu değerlendiren ve İstanbul'un her an saldırıya uğrayabileceği kaygısını taşıyan hükümet, bir an önce savaşın sonlandırılması gerektiği düşüncesindeydi. Bunun gereği olarak yeni hükümet, derhal Müttefik devletler ile bağlantı kurma girişimlerini yeniden başlattı.

Yeni Sadrazam Ahmet İzzet Paşa ateşkes yapabilmek için tüm imkânlarını kullanmaya başladı. Makedonya'da bulunan Müttefik devletler kumandanı Franchet d'Esperey'e başvuruldu ise de kumandan savaş içinde böyle bir konuya karışmak istemedi.[1] Müttefik devletlerle temasın sağlanabilmesi maksadıyla Bern Askeri Ataşemiz Albay Halil Sedes aracılığıyla bir girişimde bulunuldu. İstanbul'daki Fransız Bankası'nın Müdürü Marcel Savole'yi ve Yahudi Hahambaşı Hayim Naum Efendi'yi Paris'e göndermişti. 1916 yılında Kûtül-Amare Savaşı'nda[2] tutsak alınan İngiliz kuvvetlerinin kumandanı olan ve o tarihten beri Büyükada'da konuk edilen General Charles Townshend hükümete başvurdu ve bu konuda aracılık yapmak istediğini bildirdi.[3] 16 Ekim'de Ahmet İzzet Paşa ile görüşen Townshend, ertesi gün Akdeniz'deki İngiliz filosuna Osmanlı devletinin ateşkes istemini iletmek üzere İstanbul'dan yola çıktı.[4] General Townshend'in yaptığı girişim olumlu sonuç verdi. Limni Adası'nın Mondros Limanı'na gelmiş olan İngiliz Akdeniz Filosu Kumandanı Amiral Sir Sommerset Calthorpe, 22 Ekim 1918 günü Ahmet İzzet Paşa'ya bir telgraf gönderdi ve Müttefik devletlerin Osmanlı devleti ile yapılacak mütareke için kendisinin görevlendirildiğini bildirdi.

---

(1) Ali Fuat Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1948, s. 29.

(2) Kûtül-Amare Kuşatması: I. Dünya Savaşı'nın Irak cephesinde 8.000 askerden oluşan İngiliz-Hint garnizonu Bağdat'ın 160 kilometre güneyinde Kut kasabasında Osmanlı ordusu tarafından kuşatıldı. 29 Nisan 1916'da garnizonun teslim olmasını takiben kuşatma esnasında sağ kalanlar esir alınarak Halep'e götürüldü.

(3) Charles E Townshend, *My Campaign in Mesopotamia*, Londra, Thornton Butterworth Ltd., 1920, s. 376-377.

(4) age, s. 377-381

Levent Şahverdi Arşivi

Osmanlı Ateşkes Heyetinin Seçimi

Müttefik devletler adına görüşmeleri yürütecek kişi belirlenmişti ama Osmanlı devletini kimin temsil edeceği belli değildi. Sadrazam Ahmet İzzet Paşa bu konuda görüşmek için Sultan Vahdettin'i ziyaret etti ve heyet için önereceği isimleri padişahla paylaştı.[1] Sadrazam, İzmir'de bulunan 17. Kolordu Kumandanı Nurettin Paşa ile yine İzmir'deki 8. Ordu'nun Kurmay Başkanı Yarbay Sadullah Bey ve Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Reşat Hikmet Bey'in Osmanlı görüşme heyeti olarak görevlendirilmesini önerdi. Sultan Vahdettin'in kaygısı başka olduğu için önerilen heyet listesini reddetti zira padişah görüşmelerde önce kendi durumunu korumak istiyordu.[2] Osmanlı devletini doğrudan doğruya temsil edecek heyette kendi güvendiği birinin olmasını istiyordu ve bu kişi Damat Ferit'ti. Vahdettin Osmanlı heyetine onun başkanlık etmesini istedi. Ahmet İzzet Paşa, padişahın kararını duyunca şaşırdı. Damat Ferit, Osmanlı Dışişleri Bakanlığı'nda vasıfsız bir memur iken sultanın dul kız kardeşi ile evlenmişti. Bu tür toplantılara katılabilecek bir birikimi olmadığı gibi son derece zayıf karakterli bir kişiydi. Savaştan önce İttihat ve Terakki karşıtlarının kurduğu Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın yirmi kurucusundan biriydi. Kendisi had safhada İngiliz hayranıydı.[3] Osmanlı devleti, Dünya Savaşı'ndan ağır bir mağlubiyet ile çıkmıştı ve ülke parçalanacaktı. İşte bu dönemde padişah kendi tahtının derdine düşmüştü. Görünüşte Mısır'da olduğu gibi kendisinin tahtta olduğu ama Birleşik Krallık'ın güdümünde bir devlet kurulmasını istiyordu. Kendisinin padişah ve halife olarak kalması onun için önemliydi. Ateşkes ile bir İngiliz sömürgesinin padişahı olmak ona yetecekti.

Padişahın ateşkes heyetine Damat Ferit'i göndermek istemesine Sadrazam Ahmet İzzet Paşa karşı çıktı zira Damat Ferit bu işi yönetebilecek bir zekâya ve bilgiye sahip değildi. Sadrazam bu konuda Sultan Vahdettin ile anlaşamadı ve saraydan ayrıldı. Damat Ferit, 24 Ekim günü ateşkes heyeti içinde bulunduğu takdirde yapacaklarını Ayan Meclisi'nde anlattı:

> *"Amirali görünce ona devletin egemenliğini ve toprak bütünlüğünü güvence altına alan bir antlaşma önereceğim. Görüşmeler sırasında anlaşamazsak amiralden bir kruvazör isteyeceğim ve doğrudan Londra'ya Kral'a gideceğim ve 'ben sizin babanızın eski dostuyum' isteklerimi kabul ettireceğim. Kralın da desteği ile ülkeyi İttihatçılardan kurtaracağım."*[4]

---

(1) İhsan Şerif Kaymaz, "Mondros: Bir Ateşkesin Tahlili", Gazi Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi, *21. Yüzyıl Dergisi*, Ankara, Aralık 2008, s. 247.
(2) Tevfik Bıyıklıoğlu, *Türk İstiklal Harbi*, C. 2, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1962, s. 29.
(3) Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, Burçak Yayınevi, İstanbul, 1968, s. 89.
(4) İhsan Şerif Kaymaz, agm, s. 248.

Levent Şahverdi Arşivi

"Bugün sandık ve elbiselerimi hazırlayacağım onun için yola yarın çıkarım. Sarayın Ertuğrul Yatı ile Bandırma'ya giderim. Kendime özel kâtip olarak Rum Ortodoks Patrikhanesi'nden Karathedori'yi alacağım."[1]

Sadrazam Ahmet İzzet Paşa bu deli saçması ateşkes planını duyunca bu işe karşı itiraz etti ve bu konuyu görüşmek için saraya çıktı. Konunun ciddiyetini Sultan Vahdettin'e anlattı ama padişah fikrinden vazgeçmiyordu. Sadrazam, Damat Ferit'in Osmanlı devletini hiçbir zaman temsil edemeyeceğini açıkça söyledi ama Sultan Vahdettin kendi tahtının derdine düşmüştü. Sadrazam Ahmet İzzet Paşa hemen Babıâli'ye geçti ve bakanlar kurulunu topladı. Olan gelişmeleri bakanlar kurulunda tartışmaya açtı. Rauf Orbay kurula bir çözüm önerdi:

"Damat Ferit hiçbir şekilde görüşmeci olarak gönderilemez. Eğer zat-ı şahane bu konuda ısrarına devam ederse bakanlar kurulu olarak istifa edelim."[2]

Ahmet İzzet Paşa, bakanlar kurulunda karar aldıktan sonra Mabeyin Başkâtibi Ali Fuat Türkgeldi'yi Babıâli'ye çağırttırdı ve bakanlar kurulu kararını kendisine yazılı olarak tebliğ etti.[3] Sultan Vahdettin bu dönemde hükümetin istifasını göze alamadı ve mecburen kararı kabul etti. Bakanlar kurulu aynı oturumunda, Nurettin Paşa'nın yerine, heyet başkanlığına Donanma Bakanı Deniz Albayı Rauf Orbay'ı tayin etti ve mazbatası padişaha takdim edildi. Zaman darlığından dolayı padişahın cevabı beklenmeden Osmanlı heyeti 24 Ekim 1918 günü gece yarısı yola çıktı. Heyet; Donanma Bakanı Rauf Orbay, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Reşat Hikmet ve Kurmay Yarbay Sadullah beylerden oluşmuştu. Heyet kâtipliği görevi Ali Fuat Türkgeldi'ye verildi. Ahmet İzzet Paşa hükümeti, dışişleri ve savunma bakanlıklarınca hazırlanmış olan ve bakanlar kurulunda da uygun bulunan 14 maddelik bir talimatı gidecek Türk mütareke heyetine vermişti. Bakanlar kurulu heyete bir hedefler listesi verdi ama bu liste gerçeklerle örtüşmüyordu.

1. *Ateşkes süresince Boğazlar ticaret ve savaş gemilerine açılacaktı.*
2. *Yunan savaş gemileri bu uygulama dışındaydı.*
3. *Boğazlardaki müstahkem mevkiler Osmanlı güçlerince denetlenecekti.*

---

(1) İhsan Şerif Kaymaz, "Mondros: Bir Ateşkesin Tahlili", Gazi Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi, *21. Yüzyıl Dergisi*, Ankara, Aralık 2008, s. 249

(2) Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralar*, Örgün Yayınları, İstanbul, 2019, s. 121.

(3) Ali Fuat Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1948, s. 30.

Levent Şahverdi Arşivi

4. *Barış antlaşması imzaladığı bölgeyi terk etmeleri koşuluyla belli sayıda İngiliz kontrol subayının bulundurulmasına izin verilebilirdi.*
5. *Çanakkale Boğazı'ndan geçen savaş gemileri, Karadeniz'e geçmeden önce Marmara Denizi'nde iki günden fazla kalmayacaklardı.*
6. *Orduların terhis işlemi hemen başlatılacaktı. Ancak iç güvenliği sağlamak üzere yeterli sayıda askeri güç silah altında tutulacaktı.*
7. *Ordudaki yabancı subay ve görevliler, belli bir süre içinde ülkelerine döneceklerdi.*
8. *Ateşkesin imzalanmasıyla birlikte tüm cephelerde saldırılar durdurulacaktı. Birlikler bulundukları yerde kalacaklardı.*
9. *Osmanlı hükümeti hem iç sularda hem de kara sularında güvenliği sağlamayı garanti ediyor ve yükümleniyordu; hükümet bu konuda hiçbir müdahaleyi kabul etmeyecekti.*
10. *Ülkenin hiçbir yerine Müttefik devletlerin askeri güçleri yerleştirilmeyecekti.*
11. *Olası Alman saldırıları karşısında gerekli askeri önlemleri almak hükümetin sorumluluğundadır. İngilizler gerekli görürlerse alınan önlemleri teftiş edebilirlerdi.*
12. *Ateşkesten sonra, Boğazlar'da ticaret ve seyrüsefer serbestisi kesin olarak kabul edilecekti. Ülkeye hububat ve yiyecek girişinin hızlanması sağlanmalıydı.*
13. *Ateşkesten sonra Almanya borç vermeyi durduracağından mali yardım gereksiniminin karşılanması sağlanmalıydı.*
14. *Ulusal onurumuzla bağdaşmayan istekler geri çevrilecekti. Alman ve Avusturya-Macaristan askeri ve diplomatik personelinin ülkeyi terk etmeleri için en az iki aylık bir süre verilmeliydi.*[1]

Savaş Sonunda Müttefik Devletler

I. Dünya Savaşı sırasında 1915 yılında Müttefikler, Osmanlı topraklarını paylaşmak için aralarında gizli anlaşmalar yapmışlardı. 1917 yılında Rusya'da Bolşevik İhtilali gerçekleşince Rusya'da bir iç savaş başladı. Rus devleti savaştan çekildi ve çevre ülkeleriyle Brest Litovsk Antlaşması'nı imzaladı. Rusya savaştan çekilirken daha önce Müttefikler ile imzaladığı gizli anlaşmaları ve birçok gizli belgeyi dünya kamuoyuna açıkladı. Bu antlaşma ile Kars, Ardahan, Batum Osmanlı devletine bırakıldı ayrıca Osmanlı Kafkas, Romanya, Galiçya ve Makedonya cephelerinde savaşmaktan kurtuldu ve az da olsa savaş yükü hafifledi. Bu anlaşmalar açığa çıkınca 5 Ocak 1918 tarihinde Birleşik Krallık Başbakanı David Lloyd George ve 8 Ocak 1918 tarihinde ise ABD Başkanı Woodrow

(1) İhsan Şerif Kaymaz, agm, s. 248.

Levent Şahverdi Arşivi

Wilson açıklamalar yaparak Osmanlı devletini sakinleştirdiler. Boğazlar'ın açılması Müttefikler için çok önemliydi zira 1918 yılı eylül ayı içinde Makedonya ve Filistin cephelerinde önemli askeri başarılar kazandılar ama savaşın daha ne kadar süreceği hâlâ belli değildi.

Bulgaristan'ın 26 Eylül 1918 günü Müttefiklerden ateşkes isteminde bulunması, savaşan bütün ülkeler için şaşırtıcı oldu. Müttefikler bu kadar erken bir ateşkes beklemiyorlardı ve bu konuda hiçbir hazırlıkları yoktu. Bu konuyu çözümlemek için Makedonya'daki Müttefik orduları kumandanı General Franchet d'Esperey'e görev verildi. General, Bulgaristan ile ateşkes koşullarını hazırladı. Müttefikler, Bulgaristan'ın savaş dışı kalması üzerine Almanya ve Avusturya-Macaristan ile kara bağlantısı kesilen Osmanlı devletinin de ateşkes isteminde bulunma ihtimalini göz önüne alarak hemen hazırlık yapmaya başladılar. 1 Ekim günü Birleşik Krallık Savaş Kabinesi, Donanma ve Savaş Bakanlığı'nı bu işle görevlendirdi ve aynı kabine toplantısında, Osmanlı devleti ile imzalanacak ateşkeste Fransa'nın Makedonya'daki ordu kumandanı General Franchet d'Esperey'in öncelik almasını istemediler. Bunun için Birleşik Krallık Akdeniz filosuna bağlı iki dretnotun ivedilikle Ege Denizi'ne gitmesine karar verdiler.[1]

Donanma ve Savaş bakanlıkları, hazırlık için 18 maddelik ateşkes taslağını 3 Ekim 1918 günü Savaş Kabinesi'ne sundular. Başta Başbakan Lloyd-George olmak üzere birçok kabine üyesi, Osmanlı coğrafyasını paylaşmak için Müttefiklerin aralarında imzaladıkları antlaşmaların[2] Osmanlı devleti tarafından duyulmasının İstanbul'u keskinleştireceğini tahmin ediyorlardı. Bu anlaşmaları öğrenmiş olan Osmanlı tarafının ateşkese yanaşmayıp, sonuna dek savaşmayı sürdürmesi halinde Almanya en az iki yıl daha direnebilirdi. Başbakan Lloyd-George açıkça, İngiliz askerlerinin, sırf paylaşım antlaşmalarında Fransa ve İtalya'nın payına düşen Suriye, Ermenistan ya da Antalya'yı ele geçirmek ve Müttefiklerini hoşnut etmek için savaşı sürdürmelerinin olanaksız olduğunu görüyordu.

5 Ekim 1918 günü Başbakan Lloyd-George, Clemenceau ve Orlando ile görüşmek üzere Paris'e gitti. Müttefik liderler, Osmanlı devletinin en kısa sürede savaş dışı bırakılmasının önemi üzerinde görüş birliğine vardılar zira Osmanlı'nın savaş dışı kalmasıyla Boğazlar açılacaktı ayrıca Osmanlı cephelerinde savaşan birliklerden en az beş yüz bin askerin Alman cephesine kaydırılma imkânı doğacaktı. Fransız ve İtalyan liderleri, Lloyd-George'un, Osmanlı devleti ile ateşkes yerine ayrı barış yapılması önerisine ise katılmadılar. Çünkü Balfour'un tahmin ettiği gibi, bu durumda gizli antlaşmalarla paylarına düşeni alamayacaklarından endişe ediyorlardı. Bunun üzerine Birleşik Krallık hü-

(1) İhsan Şerif Kaymaz, "Mondros: Bir Ateşkesin Tahlili", Gazi Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi, *21. Yüzyıl Dergisi*, Ankara, Aralık 2008, s. 250.

(2) Müttefiklerin gizli anlaşmaları: Londra, Sykes-Picot ve St. Jeanne de Maurienne.

Levent Şahverdi Arşivi

kümetince hazırlanan ateşkes antlaşması taslağı görüşüldü ve 8 Ekim 1918 günü Versailles'da taslağa son şekli verildi. Ateşkes anlaşmasının en ağır hükümleri arasında sayılan 7-13-21-24. maddeler İngiliz taslağında yer almadığı gibi, 16. maddede de yalnızca Hicaz, Asir ve Yemen'in adı geçiyordu. Suriye, Mezopotamya ve Kilikya'dan söz edilmiyordu. Bu yöndeki değişiklikler, ateşkes metnine, 6-8 Ekim 1918 tarihleri arasında Paris'te, Müttefik devletlerin temsilcileri arasında yapılan görüşmeler sırasında, İtalyan ve Fransız delegelerinin isteğiyle eklendi. 7. maddeyi metne ekleten İtalyan Dışişleri Bakanı Baron Sonnino oldu. Görüşmelere Birleşik Krallık adına katılan Maurice Hankey, bu maddenin taslağın Osmanlılar tarafından kabulünün işi güçleştireceği uyarısında bulundu. Anadolu'daki toprak taleplerini gerçekleştirmelerinin ancak bu yolla olanaklı olabileceğini düşünen İtalyanlar ısrar etti ve madde taslağa eklendi. 16. maddenin Suriye, Mezopotamya ve Kilikya'yı içerecek biçimde genişletilmesini ve metne Ermenistan ile ilgili hükümlerin eklenmesini sağlayan ise Fransız Başbakanı Clemenceau ve Dışişleri Bakanı Pichon'du.(1) 11 Ekim'de Birleşik Krallık hükümetince görüşülüp onaylanan taslak, aynı gün Amiral Calthorpe, General Allenby ve General Milne'e gönderildi.

24 Ekim 1918 günü İngiliz Savaş Kabinesi toplandı ve bakanlar Osmanlı devleti ile kısa sürede ateşkes belgesinin imzalanacağını öngördükleri için Halep ve Musul kentlerinin bir an önce ele geçirilmesi gerektiğine karar verdiler. Bölgedeki kumandanlara emir verildi. Lord Curzon ilk dört maddenin kabul ettirilmesinin yeterli olmayacağı konusundaki itirazını sürdürerek, Amiral Calthorpe'dan diğer 20 maddede de ısrarcı olmasını istedi. Başbakan Lloyd-George ve Balfour olmak üzere diğer üyeler buna karşı çıktı. Boğazlar'ın açılması ve Osmanlı devletinin savaş dışı kalması çok önemliydi ve bu gerekçe için diğer maddeler rahatlıkla yana koyulabilirdi. Birleşik Krallık kabinesi, Lord Curzon'un istemini reddetti o da karara muhalefet şerhi koydu.

25 Ekim 1918 – Ateşkes İçin Heyet Yola Çıkıyor

Türk hükümetinin görevlendirdiği Bahriye Nazırı Rauf Orbay, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Reşat Hikmet ve Sadullah Bey'den oluşan Osmanlı heyeti 24 Ekim gecesi Peyki Şevket kruvazörü ile Galata Rıhtımı'ndan yola çıktı. Bandırma'dan sabah trene binen heyet akşam İzmir'e ulaştı. 26 Ekim sabahı Zafer römorkörüyle Foça'dan Midilli'ye geçti. Adada kendilerini karşılayan Liverpool isimli İngiliz kruvazörüyle Limni Adası'na ulaşıldı. Osmanlı devleti için hayati öneme sahip olan ateşkesi görüşmeye giden heyet dört defa vasıta değiştirerek Limni Adası'na ulaştı. 26 Ekim 1918 gecesi Limni Adası'nın Mondros

(1) Briton Cooper Busch, *Moudros to Lausanne: Britain's Frontier in West Asia*, 1918-1923, Albany, New York, State University of New York Press, 1976, ss. 9-16.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Limanı'nda saat 22.00'de Amiral Sir Calthorpe, Rauf Orbay ve Türk heyetini karşıladı. Amiral Calthorpe, Rauf Bey'i bir düşman gibi değil, saygıdeğer bir konuk olarak selamladı. İngiliz amiral son derece nazik, kibar ve konuksever göründü ve Türk heyetini kumandan gemisinin kaptan köşkünde misafir etti. Bu, denizcilik geleneğinde çok özel konuklara verilen bir değerdi. Rauf Bey, bu karşılamadan çok etkilendi.[1]

Sözleşme Tuzakları

Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı ateşkes masasına oturmadan evvel ciddi bir hazırlık yapmış ve bölgeyi çok iyi bilen uzmanlardan destek almıştı. Masaya oturulduğu zaman ateşkes sözleşmesinin İngilizce olan metinlerinin esas alınacağı açıklandı. Bu durum bizim heyetimiz için bir çaresizlikti zira sözleşmenin Türkçe ve İngilizce metinleri arasında önemli farklar vardı ve bu bizim heyet için hazırlanmış bir tuzaktı. Türkçe ve İngilizce metinlerde bazı bölgeler için iki farklı kelime kullanılmıştı. Türkçe metinde Irak kelimesi İngilizce metinde Mezopotamya olarak geçiyordu. Bu iki kelime çok farklı bölgeleri ihtiva etmekteydi. Bizim heyette bu tür tuzakları fark edebilecek kimse de yoktu. Musul o tarihte Irak'ın dışında ama Mezopotamya'nın içinde kalıyordu. Bu önemli farkı bilmeyen Osmanlı heyeti ateşkesi imzaladıktan sonra Birleşik Krallık derhal Musul'u işgal etti.[2]

Amiral Calthorpe, bu konularda eğitimli ve tecrübeliydi. Birçok İngiliz sömürgesinde buna benzer görüşmeler yapmıştı. Görüşme sürecini Birleşik Krallık adına çok iyi yönetti. Görüşme planlamasını iyi biliyordu çok önemsiz maddeler ile heyeti yoruyor ve bu madde sonunda çok önemli bir maddeyi masaya çıkarıyordu. Bir madde bitmeden hiç başka maddeye geçmiyordu ve adım adım Osmanlı heyetine bütün şartları kabul ettirdi. Önemli konulara girerken heyet üyelerini öven sözlerle konuyu çok yumuşatıyordu. Ateşkes taslağının hepsini baştan ortaya çıkarmayarak önemli bir taktik avantaja sahip oldu. Buna karşın Türk heyeti bu tür bir toplantıya ilk defa katılıyordu hatta heyet başkanı Rauf Orbay'ın bu konuda hiçbir tecrübesi yoktu. Heyet üyeleri bu görüşmeler için bir araya geldiklerinde o tarihe kadar birbirlerini gıyaben tanıdıkları ortaya çıktı.[3]

Osmanlı hükümeti, Müttefik devletler için boğazların açılmasının ne denli önemli olduğunun farkında değildi zira gerek padişah gerek sadrazam ve hükümetteki bakanlar dünyayı okuyabilecek kabiliyette değildiler. Bu konu çok

(1) Ali Fuat Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1948, s. 31-32.

(2) İhsan Şerif Kaymaz, "Mondros: Bir Ateşkesin Tahlili", Gazi Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi, *21. Yüzyıl Dergisi*, Ankara, Aralık 2008, s. 258.

(3) Ali Fuat Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1948, s. 34.

Levent Şahverdi Arşivi

önemliydi ve Osmanlı devleti bu konuyu çok akılcı kullanabilirdi hatta oldukça etkili bir pazarlık unsuru olarak kullanabilirdi. Hükümet üyeleri bu konuları anlamak yerine İngilizlerin centilmenliğine güveniyordu. Savaş sonrası ülke kendi geleceğini başka bir ülkenin centilmenliğine bağlamıştı.

27 Ekim 1918 – Mondros Görüşmeleri Başlıyor

Osmanlı Bahriye Nazırı Rauf Orbay ile Birleşik Krallık'ın Akdeniz Donanması Kumandanı Amiral Sir Somerset Calthorpe başkanlığındaki heyetler arasında resmi görüşmelere 27 Ekim 1918 günü saat 09.00'da başlandı.

Calthorpe, Londra'nın kendisine gönderdiği ateşkes taslağındaki dört maddeyi okuduktan sonra bu maddelerin kesin olduğunu ve bu maddeler üzerinde tartışılmayacağını belirtti. Bu konuyla ilgili olarak bu dört madde kabul edilmezse diğer maddelere geçilmeyeceğini bildirdi.(1)

Taslağın 1. maddesi üzerinde tartışma çıktı. Çünkü Osmanlı heyetinin elindeki hükümet talimatnamesinde "Boğazlar açılacak ama toprak işgaline hiçbir şekilde izin verilmeyecektir" maddesi netti. Buna karşı Boğaz istihkâmlarının Müttefik devletlerce işgal edileceği 1. maddede yazılıydı. Bu madde üzerinde çok uzun tartışmalar çıktı ve sonunda Osmanlı temsilcileri istihkâmların Fransız ve İngilizler tarafından işgalini kabul etti ama "İtalyan ve Yunan işgaline karşıyız" dedi ve bu madde bu şekliyle sona bırakıldı. İlerleyen görüşmeler sonunda Rauf Orbay'ın istediği şekilde bu madde kabul edildi.

7. madde ateşkes taslağının en önemli maddesi olup özellikle çapraşık yazılmıştı. Osmanlı heyeti bu maddeyi anlamakta zorluk çekti zira bu maddede birçok belirsiz kelime yer alıyordu. İki taraf da bu konuyu hükümetlerine sorma kararı aldı. Ertesi gün Calthorpe, 7. maddenin yalnızca karışıklık ve olayların çıktığı stratejik bölgeleri kapsadığını anlattı. Rauf Bey de haklı olarak "Boğazlar, demiryolları, Toros tünelleri dışında başka stratejik yer neresidir" diye sordu. "Zira bu madde ile bütün Osmanlı topraklarını işgal edebilirsiniz" dedi.

Amiral Calthorpe, İstanbul'un Müttefik devletler tarafından bir deniz üssü olarak kullanılmasını ve Osmanlı liman ve tersanelerinde İtilaf gemilerinin onarım ve bakımı için kullanılması öngören 9. madde ile Toros tünellerinin işgalini öngören 10. maddelerin değiştirilmeden kabul edilmesi koşuluyla 7. maddenin metinden bütünüyle çıkarılmasını önerdi. "Metinden 7. maddeyi çıkarırız" cümlesi ile maddenin onlar için önemsiz olduğunu göstermek istiyordu ama o madde hiçbir zaman çıkmazdı zira Müttefik devletlerin işgal planının sağlam bir dayanağı idi. Osmanlı heyet üyeleri, 9. maddeden İstanbul'un çıkartılması konusuna öylesine odaklandılar ki önerinin önemini kavrayama-

(1) Ali Fuat Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1948, s. 34.

Levent Şahverdi Arşivi

dılar. Oysa 9. maddeden İstanbul sözcüğünün çıkarılması bir şey değiştirmiyordu. 8. madde zaten aynı amaca ulaşılmasına olanak sağlıyordu. Bunu fark eden amiral 7. maddeyi ateşkes belgesi içinde tuttu.

29 Ekim'de Osmanlı heyet üyeleri "7. madde konusunu İstanbul'a sormadan bu konuda bir karar veremeyiz" diyerek bu maddeyi hükümete sordu. 30 Ekim günü İstanbul'dan "Bu maddede İstanbul hariç olursa kabul edebilirsiniz" cevabı geldi. Bu büyük bir hataydı zira hükümet sadece İstanbul'u korumakla görevli gibi bir anlam ortaya çıktı. Rauf Orbay, İstanbul'un işgal edilmeyeceği konusunda Müttefik devletlerin bir güvence vermesi halinde bu maddeyi kabul edeceklerini bildirdi. Bu maddeden İstanbul'un çıkarılması amiralin işine gelmedi ve konuyu yokuşa sürdü. "Bu maddeye İstanbul hariç yazılabilmesi için Müttefikler arasında haftalarca sürecek görüşmeler olması gerekir ve bizim o kadar vaktimiz yok" diyerek Türk heyetini sıkıştırdı. İstanbul'dan beklenen cevap çıkmayınca Reşat Hikmet Bey bu cevabın beklenmesini istedi. Amiral bu konuda da öfkelenerek *"Eğer hükümetiniz size güvenmiyorsa niçin görüşmeci oldunuz?"* dedi. Sonunda İstanbul'dan cevap çıkmayınca heyet yetkisini kullanarak 7. maddeye *"Müttefik devletlerin güvenliğini tehdit eden bir durum çıkması halinde"* cümlesi eklendi.

Heyet İstanbul'a şu telgrafı çekti:

> *"Bizim önümüze konan anlaşma metni Müttefik devletler tarafından ortak olarak hazırlanmış. Bu metni bizim kabul etme imkânımız yok. Bu metin üzerinde tek tek değişiklik yapma şansımız da yok. Bu aşamada yapılacak bir şey yok. İzin verin İstanbul'a dönelim."*(1)

28 Ekim'de heyet İstanbul'a ikinci telgrafı çekti:

> *"Amiral Calthorpe, imza konusunda sabırsızlanıyor. Ateşkes anlaşması imzalanmaz ise görüşmeler kesilecek ve savaş devam edecek ve daha çok kan dökülecek. Bunun sonunda Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığı ile bağdaşmayan daha ağır koşullar gelebilir. Müttefik devletler anlaşmayı 30 Kasım 1918 gününe kadar imzalamak istiyorlar. İlk dört maddede değişiklik kabul etmiyorlar. Diğer 20 maddede ise ufak değişiklikler yapabiliriz."*(2)

27 Ekim günkü telgrafa 29 Ekim'de İstanbul'dan cevap geldi:

> *"Sultan VI. Mehmet Vahdettin, koşullar ne kadar ağır olursa olsun. Bir an evvel ateşkes anlaşmasını imzalayın. Zaman içinde İngiliz dostluğunu elde ederiz. Bu sayede bu maddeleri yumuşatabiliriz."*(3)

---

(1) İhsan Şerif Kaymaz, "Mondros: Bir Ateşkesin Tahlili", Gazi Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi, *21. Yüzyıl Dergisi*, Ankara, Aralık 2008, s. 256.
(2) agm, s. 258.
(3) agm, s. 259.

Levent Şahverdi Arşivi

Ahmet İzzet Paşa hükümeti ise padişah kadar iyimser değildi. Hükümet, 1. maddeyi, Boğaz istihkâmlarının işgalinin İngiliz ve Fransız birlikleri tarafından yapılmasını ve Osmanlı birlikleri onlara refakat ederse kabul ediyordu. 8. madde de ise Yunan gemileri olmadığı takdirde kabul ediyordu. Diğer maddelerde de birtakım itirazlar sıralıyordu. 7.-20.-21. maddelerde Müttefik devletlerin nihai eğilimlerine göre ayrıca talimat verileceği bildiriliyordu. Eğer belirtilen koşullar sağlanamazsa, heyetin görüşmeleri kesmeden önce İstanbul ile bağlantı kurması isteniyordu. Osmanlı heyetinin 28 Ekim tarihli ikinci telgrafına ise ancak 30 Ekim günü yanıt geldi. Bu, heyetle İstanbul arasındaki son iletişimdi ve hükümet heyete, yapılan değişikliklerle metni imzalama yetkisi veriyordu.[1] Osmanlı heyetinin içine düştüğü karamsarlık ve umut kırıklığı durumunu fark eden Calthorpe ise ilk gün sonunda Londra'ya çektiği telgrafta Osmanlıların ilk dört madde dışındaki maddeleri de kabul edeceği izlenimine sahip olduğunu bildirdi. Amiral Calthorpe, bu izleniminde yanılmıyordu. Görüşmelerin 30 Ekim 1918 günü akşam saat 21.00'de başlayan son oturumunda Calthorpe, ateşkes hükümlerinin görüşmeler sırasında üzerinde uzlaşılan çerçevede uygulanmasını sağlamak için hükümeti nezdinde girişimlerde bulunacağını taahhüt etti. Anlaşmazlık halinde metnin İngilizce suretinin geçerli olacağı konusunda uzlaşmaya varıldı. Mondros ateşkesi gece 03.22'de imzalandı.

Aslında İngiliz heyetinin pazarlık imkânları çok fazlaydı. Bunu Osmanlı heyeti fark edemedi. Osmanlı heyeti zihnen bazı maddelere takıldığı için moralleri bozulunca heyet olarak dağıldılar. Amiral Calthorpe'un zaman zaman sergilediği planlı hiddet tehdit gösterileriyle birleşince ortaya Osmanlı heyet üyeleri için çok olumsuz bir görüntü çıktı. Heyete dayatılan ufak tefek değişiklikleri alarak önemli bir iş yaptıklarını sandılar. Amiral Calthorpe başarılı bir görüşme stratejisi uyguladı, buna karşılık Rauf Orbay dirayetsizlik gösterdi. Mondros ateşkesi olarak ortaya çıkan metin aslında kayıtsız şartsız teslim belgesi haline geldi. Amiral Calthorpe'un Rauf Orbay'a verdiği gizli güvence mektubu hiçbir hukuki değeri olmayan bir belgeydi.

Mondros Heyeti Yurda Dönüyor

Mütareke heyeti başkanı Rauf Orbay, Mondros'tan İstanbul'a döndüğünde bir basın toplantısı yaptı. Rauf Bey, sonuçtan çok hoşnut ve gururlu olduğunu, ülkenin ve saltanat geleceğinin imzalanan ateşkes ile bütünüyle güvenceye alındığını belirtti. Britanya'nın, Türk ulusunun yok olmasını istemediğini belirterek net olarak şunu söyledi:

(1) Ali Fuat Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1948, ss. 55-57.

Levent Şahverdi Arşivi

"Mütarekeyi imzalamak göreviyle İstanbul'dan yola çıkarken bugünkü gibi övünç ve sevinçle döneceğimi hiç aklımdan geçirmiyordum. İmzaladığımız mütarekeyle devletimizin bağımsızlığı, saltanatımızın hukuku tümüyle kurtarılmıştır. Sizi temin ederim ki, İstanbulu'muza bir tek düşman askeri çıkmayacaktır. Adana, eskiden olduğu gibi Osmanlı yönetiminde kalacaktır. Batum ve Kars da şimdilik boşaltılmayacaktır. Size tekrar ediyorum ki, İngilizler bize olağanüstü bir iyi niyet gösterdiler. Devletin bağımsızlığı, saltanatın hukuku, milletin onuru tümüyle kurtarılmıştır."[1]

Mondros Mütarekesi Türk kamuoyuna bir başarı olarak tanıtıldı. Osmanlı Mebusan Meclisi Mütareke anlaşmasını oybirliğiyle onayladı. Osmanlı PTT'si, mutlu bir olayı kutlarcasına Mütareke için anma pulları çıkardı.[2] 1 Kasım 1918 sabahından geçerli olmak üzere Osmanlı devleti ile Birleşik Krallık arasında nihai ateşkes ilan edildi. Resmi anlaşmanın yanı sıra, Amiral Calthorpe'un sözlü açıklamalarını içeren bir mektup da Türk tarafına sunuldu. Bu mektupta, işgal kuvvetlerine Yunan askerinin katılmayacağı ve benzeri taahhütler yer alıyordu.[3]

30 Ekim 1918 – Mondros Ateşkes Belgesi

İmzalanan mütareke koşulları şöyleydi:[4]

Madde 1 – Çanakkale ve İstanbul Boğazları açılacak ve Karadeniz'e serbestçe geçiş sağlanacaktır. Çanakkale ve İstanbul Boğazı istihkâmları Müttefik devletler tarafından işgal edilecektir. (Osmanlı Heyeti 1. maddeyi aynen kabul etti.)

Madde 2 – Osmanlı sularındaki bütün torpil tarlaları ile torpido ve kovan mevzilerinin yerleri gösterilecek ve bunları taramak ve kaldırmak için yardım edilecektir. (Osmanlı Heyeti 2. maddeyi aynen kabul etti.)

Madde 3 – Osmanlı Devleti, Karadeniz'de mevcut torpil mevkileri hakkında Müttefik devletlere bilgi verecektir. (Osmanlı Heyeti 3. maddeyi aynen kabul etti.)

Madde 4 – Müttefik devletlerin bütün esirleri ile Ermeni tutuklu ve ceza almış olanlar koşulsuz olarak İstanbul'da Müttefiklere teslim edilecektir. (Osmanlı Heyeti 4. maddeyi aynen kabul etti.)

Madde 5 – Hudutların korunması ve iç asayişin temini dışında, Osmanlı ordusu derhal terhis edilecektir. Silah altında kalacak askerin sayısı daha sonra Müt-

(1) Bilal N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2017, s. 36.

(2) *Hürriyet*, 14 Mart 2007.

(3) Mahmut Akkor, Mondros Mütarekesi'nin İmzalanma Süreci ve Mütareke Tutanaklarında Boğazlar Konusu, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2019, S. 21, s. 273-310.

(4) Ali Fuat Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1948, s. 101.

Levent Şahverdi Arşivi

tefik devletler tarafından belirlenecektir. (Eklenen cümle: Silah altında kalacak askerin sayısı Osmanlı Devleti ile yapılan görüşmeler sonunda belirlenecektir.)

Madde 6 – Osmanlı karasularında veya Osmanlılar tarafından işgal edilmiş sularda bulunan Osmanlı savaş gemileri teslim edilecek ve gösterilecek Osmanlı limanlarında enterne edilecektir. [Eklenen cümle: Osmanlı karasularının güvenliğinin sağlanması için veya benzeri amaçlarla kullanılacak olan küçük gemiler hariçtir.]

Madde 7 – Müttefik devletler stratejik yerleri işgal etme hakkına sahiptirler. (Eklenen cümle: Müttefik devletlerin güvenliklerini tehdit edecek bir durumun ortaya çıkması halinde herhangi bir stratejik yeri işgal etme hakkına sahip olacaktır.)

Madde 8 – Müttefik devletler, halen Osmanlı Devleti'ne ait olan tüm liman ve demiryollarını serbestçe kullanacaklar ve bu tesisler Müttefik devletlerin düşmanlarına kapatılacaktır. [Eklenen cümle: Osmanlı sularında ticaret yapan ve ordunun terhisinde kullanılan Osmanlı ticaret gemileri de aynı serbestlikten yararlanacaktır.]

Madde 9 – İstanbul, Müttefikler tarafından bir deniz üssü olarak kullanılacaktır. (Bu cümle sözleşmeden çıkarıldı. – Değişen madde: Müttefik devletler, Osmanlı tersane ve limanlarındaki tüm bakım onarım imkânlarını kullanacaklardır.)

Madde 10 – Toros tünelleri Müttefik devletler tarafından işgal olunacaktır. [Osmanlı heyeti bu maddeyi aynen kabul etti.]

Madde 11 – İran içlerinde ve Kafkasya'da bulunan Osmanlı kuvvetleri, işgal ettikleri yerlerden geri çekilecekler. [Eklenen cümle: Bu konuda önceden verilen emir uygulanacaktır. Trans-Kafkasya'nın Osmanlı birliklerince kısmen boşaltılması daha önce emredilmiş olduğundan, kalan birlikler, Müttefiklerin yerinde yapacakları inceleme sonucunda eğer istenirse bölge boşaltılacaktır.]

Madde 12 – Telsiz, telgraf ve kablo istasyonlarının denetimi, Müttefik devletlere geçecektir. [Eklenen cümle: Hükümet haberleşmesi dışında.]

Madde 13 – Askeri, ticari ve denizle ilgili madde ve malzemelerin tahribi önlenecektir. [Osmanlı heyeti bu maddeyi aynen kabul etti.]

Madde 14 – Müttefik devletler kömür, mazot ve yağ maddelerini Osmanlı kaynaklarından temin edeceklerdir. [Eklenen cümle: Ülkenin gereksinimi karşılandıktan sonra bu maddelerden hiçbiri ihraç olunmayacaktır.]

Madde 15 – Trans-Kafkasya demiryolları, Müttefik devletler zabıtası tarafından kontrol altına alınacaktır. Müttefikler demiryollarını serbestçe kullanacaklardır. [Eklenen iki cümle: Halkın gereksinimlerinin karşılanması hususu dikkate alınacaktır. Osmanlı hükümeti Bakü'nün Müttefiklerce işgaline karşı çıkmayacaktır.]

Madde 16 – Hicaz, Asır, Yemen, Suriye ve Irak'taki kuvvetler en yakın Müttefik devletlerin kumandanlarına veya Arap temsilcilerine teslim olunacaktırlar. [Eklenen cümle: 5. maddeye göre düzeni sağlamak için gerekli oldukları belirlenenler dışında Kilikya'daki birlikler geri çekilecektir.]

Levent Şahverdi Arşivi

Madde 17 – Trablus ve Bingazi'deki Osmanlı subayları en yakın İtalyan garnizonuna teslim olacaklardır. [Eklenen cümle: Osmanlı hükümeti, teslim olmaları yönündeki emre uymayan subaylara yardımı kesecektir.]

Madde 18 – Misurata da dahil olmak üzere Trablus ve Bingazi'de Osmanlı işgali altında bulunan limanlar İtalyanlara teslim olunacaktır. [Osmanlı heyeti bu maddeyi aynen kabul etti.]

Madde 19 – Denizci, asker ve sivil tüm Alman ve Avusturya vatandaşları en yakın Müttefik garnizonuna teslim edilecektir. [Eklenen cümle: Bir ay içinde, uzak bölgelerde bulunanlar bir aydan sonra mümkün olan en kısa sürede Osmanlı topraklarını terk edeceklerdir.]

Madde 20 – Osmanlı ordusunun taşıma araçları da dahil olmak üzere donanım, silah, cephanesinin tahsisine ve kullanıma ilişkin emirler uygulanacaktır. [Eklenen cümle: 5. maddeye göre terhis edilen bölümüne ait.]

Madde 21 – Osmanlı donanımını denetlemek üzere Müttefik subaylar atanacaktır. [Eklenen cümle: Müttefik devletler adına bir üye, iaşe nezaretinde çalışacak bu devletlerin ihtiyaçlarını temin edecek ve isteyeceği her bilgi kendisine verilecektir.]

Madde 22 – Osmanlı harp esirleri, Müttefik devletlerin tasarrufunda tutulacaktır. [Eklenen cümle: Osmanlı sivil esirleri ile askerlik yaşının altındaki esirlerin serbest bırakılması değerlendirilecektir.]

Madde 23 – Osmanlı hükümeti İttifak devletleri ile bütün ilişkilerini kesecektir.

Madde 24 – Vilayet-i Sitte'de [altı Ermeni vilayeti] *kargaşalık çıkması halinde, Müttefikler bu vilayetlerin bir kısmını işgal etme hakkına sahiptir. Sis, Haçin, Zeytin ve Antep 7-10-15 maddeler gereğince işgal edilecektir.*

Madde 25 – Müttefiklerle Osmanlı Devleti arasındaki savaş, 1918 yılı ekim ayının 31 günü mahalli saat ile öğle zamanı sona erecektir.[1]

İstanbul halkı anlaşma hükümlerini ağır buldu, ancak genel bir iyimserlikle karşıladı zira Osmanlı devleti son yedi yıldır savaştaydı. Nerede ise her aileden cephede çarpışmış şehit ve gazi olmuş kişiler vardı. Aileler babalarına ve oğullarına kavuşacakları için mutluydular. 1-2 Kasım tarihli İstanbul gazeteleri daha çok İstanbul'da savaş ihtimalinin ortadan kalkmış olduğunu vurguladılar.

(1) Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri*, C. 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1953, s. 113.

Levent Şahverdi Arşivi

AHMET TEVFİK PAŞA HÜKÜMETİ

10 Kasım 1918

İttihat ve Terakki Partisi liderleri yurtdışına çıkınca siyasal ortam karıştı zira bu paşaların kaçışına engel olunmamasının faturası İçişleri Bakanı'na kesildi. Aslında bakanın da bir şey yapma hakkı ve olanağı yoktu zira bu kişiler son on yıldır ülkeyi yöneten kişilerdi ve haklarında bir mahkeme kararı yoktu. İçişleri Bakanı Ali Fethi Okyar da bir İttihatçıydı, sanki bu kaçışa göz yummuş olarak toplumda algılandı ve hükümet içindeki İttihatçı bakanlar hedefe oturtuldu.

Hükümet içinde bulunan İttihatçı bakanların mevcudiyeti mecliste eleştiri konusu oldu. Bu görüşmeler basına yansıyınca kamuoyunda da büyük bir hoşnutsuzluk ortaya çıktı. Sultan Vahdettin, İttihatçılara karşıydı ama kabinedeki İttihatçı bakanları da kendisi onaylamıştı. Bu eleştiriler padişaha ulaşınca garip bir durum ortaya çıktı. Bu gelişmeler üzerine Sultan Vahdettin sadrazamı uyardı. Sadrazam bu uyarıya kulak asmayınca padişah Vakıflar Bakanı Abdurrahman Şeref Bey'i sadrazama gönderdi ve Adalet Bakanı Hayri Efendi, Maliye Bakanı Mehmet Cavit Bey ve İçişleri Bakanı Ali Fethi Okyar'ın derhal bakanlar kurulundan çıkarılmasını istedi. Padişah istediği sonucu alamayınca Ayan Meclisi Başkanı Ahmet Rıza Bey'i sadrazama gönderip İçişleri Bakanı Ali Fethi Okyar'ın bir dakika bile kabinede kalmamasını istedi. Sadrazam duruşunu değiştirmedi.

Bakanlar kurulu bu konuyu görüşmek için toplandı ve padişahın haber göndermesinin anayasaya aykırı olduğuna karar verdi. Padişah bu cevap üzerine Ahmet Rıza Bey'den bu konuda Ayan Meclisi'nde karar almasını istedi.

Bu konu üzerine Ayan Meclisi bir oturum yaptı ve toplantıda çok sert tartışmalar oldu. Bu toplantıda Ahmet İzzet Paşa'nın istifaya davet edilmesi kararı çıktı. Ahmet İzzet Paşa hükümetinin ömrü toplam 25 gün sürdü ve 10 Kasım 1918 günü istifa etti ve çekilme mektubunu paşa kendisi saraya götürmedi. İstifa mektubunu Dışişleri Bakanı Nabi Bey ile gönderdi. Ahmet İzzet Paşa kabinesinin dört sayfalık istifa mektubu ertesi gün yayımlanan gazetelerde yer aldı. Düşman orduları başkent yakınlarında işgal edilmemiş yerleri işgal etmeye çalışırken hükümetinin bir tarafta uygun şartlarda mütareke imzaladığını, tecavüzleri durdurduğunu, diğer taraftan da içeride emniyet ve asayişi sağladığını belirtiyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

11 Kasım 1918 – Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti

Sultan Vahdettin hükümeti kurma görevini Ahmet Tevfik Paşa'ya verdi. Paşa aynı zamanda Sultan Vahdettin'in dünürüydü. Sultanın büyük kızı Ulviye Sultan ile paşanın oğlu Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Bey evliydiler. Bu atamayla Dünya Savaşı'nın sonunun belli olduğu ve İttihat ve Terakki'nin artık iktidarda kalamayacağının anlaşıldığı dönemde dünür oldular ve paşa padişahın en yakınındaki isim oldu.[1] Bu dönemde işgal güçlerinin de bir iki gün içerisinde İstanbul'a geleceği belli olmuştu. Padişah işgal güçlerinin şehre geldiklerinde içinde İttihatçı bulunmayan bir bakanlar kurulu ile karşılanmasını istiyordu.[2] Hükümetin kurulması ile devlet teşkilatından İttihatçıları temizlemek istiyordu. Padişaha göre meclisin de değişmesi gerekiyordu ama ortam çok müsait değildi.[3] Paşanın vatanperverliği ve ülkesine olan sevgisi herkes tarafından bilinmekteydi ve uzun yıllar Londra'da büyükelçilik yaptığı için İngilizlerin saygı duyduğu bir devlet adamıydı.[4]

11 Kasım 1918 günü yeni sadrazam yanında Şeyhülislam Haydarizade İbrahim Efendi olmak üzere bir saltanat arabasıyla Babıâli'ye geldi. Yeni hükümetin kurulması ile ilgili merasim yapıldı ve Sadaret Müsteşarı Emin Bey merasimle aldığı hattı hümayunu okudu:[5]

> *"Sadrazam – Tevfik Paşa, Şeyhülislam – Haydarizade İbrahim Efendi, Harbiye Nazırı – Orgeneral Abdullah Paşa, Bahriye Nazırı Ali Rıza Paşa, Danıştay Başkanı Damat Şerif Paşa, Hariciye Bakanı Mustafa Reşit Paşa, Adalet Bakanı Haydar Molla Bey, Maliye Bakanı Abdurrahman Bey, Maarif Bakanı Felsefeci Rıza Tevfik Bey, Bayındırlık Bakanı Salih Paşa, Vakıflar Bakanı İzzet Bey ve Posta Telgraf Bakanı Osman Efendi."*[6]

Okunan hattı hümayun mütareke döneminde ilan edilen ilk fermandı. Yine saltanat atlı arabası ile Babıâli'ye gelen son sadrazam oldu zira bu tarihten sonraki sadrazamlara bir otomobil tahsis edilmişti.[7] Sadrazam ve bakanlar saat 14.00'te saraya giderek kendilerine görev verildiği için teşekkür ettiler.[8] Refik

---

(1) Celal Bayar, *Ben de Yazdım: Milli Mücadele'ye Giriş*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, C. 3, s. 1355.
(2) Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Dizisi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 78-80.
(3) Nurten Çetin, *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015, s. 191.
(4) *Vakit*, 10 Kasım 1918.
(5) Tarık Mümtaz Göztepe, *Mütareke Günleri*, Haz.: H. Afşin Günaydın, Cümle Yayınevi, Ankara, 2017, s. 70.
(6) age, s. 71.
(7) Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerimiz*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2010, s. 165.
(8) *Takvim-i Vekayi*, 13 Kasım 1918.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

Halit Karay kabineyi hiçbir siyasi renk ve hedefi olmayan ve kendisini destekleyecek herhangi bir kuvvete dayanmayan hatta Allah'tan başla kimsesi olmayan bir kabine diye nitelendiriyordu:

> *"Bu hükümetinin aksakallılardan oluşan bir yaşlılar meclisi olduğunu hem kabineyi bu görüntüşten kurtarmak ve meclis karşısına çıktıklarında ağzı iyi laf yapan Rıza Tevfik ve Mustafa Arif Beyler alelacele bakanlar kuruluna alındılar. Mustafa Arif Bey'in bir yöneticilik başarısı yoktu hatta bundan evvel kendisinin bakanlar kurulu üyeleri tarafından hiç tanınmadığını yazıyordu. Rıza Tevfik Bey'e gelince, o da ilmi irfanı ile hitabet kabiliyeti ile çok etkileyiciydi. Bakanlar kurulu renksiz bir kuruldu ama aralarında hiç İttihatçı yoktu."*(1)

Bu kabine renksiz ve silikti. Mütareke döneminde kurulan ikinci kabinede tanınmış muhaliflerden ve İttihatçılardan kimse yoktu. Yeni kabinenin güvenoyu almaması hususunda gerek siyasi çevrelerde ve gerekse kamuoyunda birçok çalışma vardı. Çok kişinin beklentisi hükümetin güvenoyu almaması yönündeydi. Özellikle Ahmet İzzet Paşa'ya tekrar bir kabine kurdurmak için yoğun bir kulis faaliyetine girişmiş hatta çoğunluğu İttihatçılardan meydana gelen mecliste ziyaretlerde bulunmuştu. Paşanın yaptığı ikili görüşmelerde birçok milletvekili hükümete güvenoyu vermeyeceğini söylemişti. 19 Kasım 1918 günü Mebusan Meclisi Hüseyin Cahit Bey başkanlığında toplandı ve görüşmelerin son kısmı yapıldı. Fazla gürültülü geçen görüşmelerden sonra oylama geçildi.(2) Oylamaya 124 milletvekili katıldı ve hükümet kabul oyu aldı.(3) Hükümete 26 milletvekili ret verirken 7 milletvekili de çekimser kaldı. Bu gelişme gerek toplumda gerek Mustafa Kemal Paşa'da büyük bir hayal kırıklığına sebep oldu.(4)

(1) Refik Halit Karay, *Mütareke Devri Anıları*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1992, s. 64-66.
(2) *İkdam*, 20 Kasım 1918.
(3) *Vakit*, 20 Kasım 1918.
(4) Falih Rıfkı Atay, *Atatürk'ün Hatıraları, 1914-1919*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1965, s. 83.

Levent Şahverdi Arşivi

İstanbul'un Fiili İşgali

Levent Şahverdi Arşivi

1918

Levent Şahverdi Arşivi

İŞGALE GİDEN GÜNLER

Ateşkes Sonrası Gelişmeler

Mondros ateşkesi, 31 Ekim 1918 günü öğleden sonra yürürlüğe girdi. Antlaşmanın hemen akabinde bölgede bulunan Müttefik donanması Boğazlar bölgesine doğru hareketlendi.[1] Ateşkes, İstanbul ve Çanakkale boğazlarındaki tahkimatların işgaline izin verdiğinden bu hareket ateşkes şartlarının bir göstergesiydi. Müttefikler arasında tahkimatların kim tarafından ve nasıl işgal edileceği belirlenmemiş olduğundan daha ilk günlerden işgalciler arasında ayrılık çıktı. 2 Kasım 1918 günü Müttefik devletlerin subayları Gelibolu Yarımadası'na vararak Boğaz'daki tahkimatların durumunu gözden geçirdiler. Mayınlı bölgelerin temizlenmesi için hazırlıklara başladılar.[2]

6 Kasım 1918 günü General Franchet d'Esperey, İstanbul'a doğru ilerleyen ve Wilson'un kumandasında olması gereken 26. ve 122. Fransız Bölüğü'ne Çanakkale ve Boğaziçi tahkimatlarını işgal emrini verdi. 26. Bölük Çanakkale'deki tahkimatları, 122. Bölük de Bakırköy, Üsküdar ve Yeşilköy'ü işgal etti.[3] Tahkimatların işgalini ilk kez General George Milne önermişti ama General Franchet d'Esperey daha erken davranmıştı. Bu talimat General d'Esperey'in, İstanbul Müttefik Orduları Başkumandanlığı ile ilgili iddiasının bir göstergesiydi. Somerset Calthorpe ve George Milne, Fransız generalin diğer Müttefiklerden önce İstanbul'da bir an önce teşkilat kurmak istediğini anladılar. Mondros ateşkesini imzalayan Sir Somerset Calthorpe, bunun Türklerde İstanbul'un işgal edileceğine dair bir izlenim bırakacağını belirterek, ateşkeste buna izin veren hiçbir hüküm bulunmadığını ifade etti.[4] Fransızların çok sayıda askeri İstanbul'a göndermeye başlaması da Amiral Calthorpe'un tepkisine neden oldu ve Fransızları ateşkes içeriğini çarpıtmakla suçladı zira ateşkesi Müttefikler adına imzalayan kendisiydi. Mondros ateşkesinin içeriğine hiç kimse onun kadar vâkıf değildi.[5]

---

(1) Abdurrahman Bozkurt, İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2009, s. 5.

(2) Mondros ateşkesinin uygulanması, 30 Ekim-30 Kasım 1918, War Office, 106/1578, 4.a. 4.

(3) agy, 8.a.

(4) agy, 9.a.

(5) agy, 23.a.

Levent Şahverdi Arşivi

Müttefikler arasında İstanbul'u ele geçirme konusunda gizli bir yarış vardı. Mondros ateşkesine göre İstanbul işgal edilmeyecekti ama her devlet diğerinin bir emrivaki yapmasından çekindiği için İstanbul fiilen işgal edildi ve sonunda şehirde Müttefik askerlerinin bulunmadığı bir semt bile kalmadı. Amiral Somerset Calthorpe ve General George Milne'nin aksine Birleşik Krallık Savaş Bakanlığı, General George Milne'e bir talimat göndererek İstanbul'un işgalinin gerekli olduğunu ve bunun da Fransızlarla işbirliği içerisinde yapılmasını emretti.[1] İstanbul'un işgaline karar verildiğini izah eden bu talimat İtalya'ya aktif bir rol verilmeyeceğini göstermişti. 26 Kasım 1918 tarihinde İstanbul'daki gelişmeler hakkında hükümetine bilgi veren İtalyan Yüksek Komiseri Sforza, Osmanlı hükümeti ateşkes hükümlerini yerine getirmesine karşın şehirde bir işgal havası var türünde bir bilgi notu geçti. Güney ve Batı Anadolu'nun işgaline yoğunlaşan İtalya hükümeti, Müttefiklerinin İstanbul'un işgali ile ilgili planlarını algılayamamıştı. İstanbul'a az sayıda kuvvet gönderen İtalyanlar işgal İstanbulu'nda etkili olamadılar. Öncü birliklerin hazırlıklarını sürdürdüğü sıralarda Çanakkale'ye gelen Birleşik Krallık Heyeti Başkanı General Fuller ile Müstahkem Mevki Kumandanı Albay Selahattin Adil arasında, istihkâmların boşaltılmasına dair bir protokol imzalandı.

7 Kasım 1918 günü küçük bir Müttefik donanması mayın temizleme gerekçesi ile Çanakkale Boğazı'ndan içeri girdi ve İstanbul'a doğru devam etti.[2] Ertesi gün ise Aryan isimli bir torpil gemisi ve beraberindeki az sayıda gemi İstanbul'a gelip Sepetçiler Kasrı civarına yanaştı. Gemilerden inen beş-on Fransız subayı yaya oldukları halde Galata'ya, oradan da Beyoğlu'na doğru yürüdüler. Beyoğlu'nda azınlıklar, gelen işgal askerlerini coşku içerisinde karşıladı. Rumlar 'Zito' tezahüratı yaparak bugünü kutladılar.

Beyoğlu Caddesi'nde çok sayıda binaya Müttefik bayrakları asılmıştı. Beoğlu'nda yaşanan bu çılgınlıklar İçişleri Bakanı Ali Fethi Okyar'ın o gün gerekli tedbirleri alması sayesinde olaylar büyümeden geçiştirildi.[3] Aynı gün akşama doğru Basra adlı torpido gemisi de İstanbul'a yanaştı ve Albay Murphy, Binbaşı Chilton, Yüzbaşı Hoylet ve Teğmen Dveyk'ten oluşan bir Birleşik Krallık heyeti İstanbul'a gelerek Kasımpaşa tersanesine el koydu. Şehirde yaşayan azınlıklar bu heyetin gelişini de haber alıp ellerinde bayraklarla gelenleri karşıladılar. Hükümet adına protokol görevlileri bu heyeti karşıladı ve heyet için Pera Palas ve Tokatlıyan otellerinde 80 oda ayrıldı.[4] Birleşik Krallık heyeti adına Al-

(1) Mondros ateşkesinin uygulanması, 30 Ekim-30 Kasım 1918, War Office, 106/1578, 10.a.
(2) Abdurrahman Bozkurt, İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2009, s. 15.
(3) Galip Kemali Söylemezoğlu, *Başımıza Gelenler*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1939, s. 21-22.
(4) *Sabah*, 8-9 Kasım 1918.

Levent Şahverdi Arşivi

bay Murphy Savunma Bakanlığı'na gidip Müttefik esirlerinin serbest bırakılmasını istedi.[1]

12 Kasım 1918 – Bahriye Nezareti Tebliği

Çarşamba sabahı İstanbul'da yayımlanan tüm gazetelerde Bahriye Nezareti'nin tebliği yer aldı. İstanbul Limanı 13 Kasım günü 08.00'den saat 14.00'e kadar her türlü tekne trafiğine kapatıldı.[2]

Müttefik devletler, İstanbul'u işgal edeceklerini Osmanlı devletine hiçbir şekilde haber vermemişlerdi. Bu işgal resmen emrivakiydi. Hükümet Müttefik donanmasının İstanbul'a geldiğini Çanakkale kumandanlığından öğrenmişti.[3] Bu gazete haberi şehrin üstüne kâbus gibi çöktü. Gazeteyi okuyanın yüzü kararıyordu. Mondros ateşkesi imzalandıktan sonra halka açıklama yapan Bahriye Nazırı Rauf Orbay, İstanbul'a bir tek Müttefik askerinin gelmeyeceğini söylemişti hatta Posta ve Telgraf Bakanlığı, Mondros Mütarekesi için pul bile bastırmıştı. 13 Kasım sabahı sokaklarda insan yoktu, İstanbul halkı evlerine çekilmişti. Buna karşı Müttefik devletlerin İstanbul'a gelişinden memnun olan bazı azınlık grupları Beyoğlu Caddesi üzerinde kutlama yapıyorlardı hatta çok sayıda binanın cephesine işgalci devletlerin bayrakları asılmıştı. Azınlıklar bu kadar kısa sürede bu büyük bayrakları nereden bulmuşlardı.

Mütarekenin imzalanmasından kısa bir süre sonra, Müttefik devletler 7. maddeye dayanarak, güvenliklerini tehdit edecek durumların ortaya çıktığını ileri sürerek Osmanlı coğrafyasının bazı bölgelerini işgal etmeye başladılar. Müttefik donanması, 7 Kasım 1918 tarihinde yardımcı gemileriyle beraber mayınları temizlemek bahanesiyle Çanakkale Boğazı'ndan içeri girdi.[4] 11 Kasım 1918 günü diğer harp gemileri bunları takip etti. 12 Kasım'da ise Yunanlıların meşhur Averof zırhlı kruvazörü Çanakkale Boğazı'ndan Marmara'ya giriş yaptı.

Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Tartışmalar

Mondros ateşkesi imzalandığı gün Mebusan Meclisi'nde Müttefik devletlerin dayatmaları konusunda neler yapılacağı konuşulması gerekirken ortaya çı-

(1) Mondros ateşkesinin uygulanması, 30 Ekim-30 Kasım 1918, aga, 12.a.
(2) Bahriye Nezareti: Bahriye Nezaret-i Celilesi. Günümüzde Deniz Kuvvetleri Kumandanlığı.
(3) Sadrazam 7 Kasım 1918 günü 3. Ordu Kumandanlığı'na gönderdiği emirde "İstanbul'a ne de Uzunköprü'ye Fransız askerinin geleceğinden hükümetimizin malumatı yoktur" yazısını yazmıştı.
(4) Abdurrahman Bozkurt, İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2009, s. 15.

Levent Şahverdi Arşivi

kan muhalifler geçmiş olayları tartışmayı seçmişlerdi. 4 Kasım 1918 günü Ayan Meclisi toplantısında Çürüksulu Mahmut Paşa, Osmanlı devletinin savaşa girmesinden sorumlu olanların tespit edilmesi amacıyla tahkikat yapmak üzere siyasi ve askeri komisyonlar kurulmasına, sorumluların cezalandırılmasına dair bir önerge vermişti. Bu önergeye tepki olarak, İttihatçılardan ve eski sadrazamlardan Sait Halim Paşa ile eski bakanlardan İbrahim Bey verilmeyecek hesapları olmadığını savunup bir meclis komisyonu kurulmasını talep etmişlerdi.[1]

18 Kasım 1918 günü toplanan Mebusan Meclisi'nde milletvekillerinin birçoğu yaşanan olayı hâlâ idrak edememişlerdi. Tüm ülkenin birlik ve beraberlik içinde işgalcilere karşı tek ses olması gerekirken milletvekilleri eski dosyaları açıp birbirlerine veya hükümete saldırmakla uğraşıyorlardı. Meclisteki milletvekilleri tam bir aymazlık içindeydi. Danıştay Başkanı Şerif Paşa ise düz bir mantıkla, İstanbul'a iki üç tabur asker geldiğini ve bunların iskânı için bazı mekânların tahsis edildiğini, işgal kuvvetlerinin resmi binaları işgal etmediklerini iddia ederek yanı başında yaşananlardan ne derece habersiz olduğunu göstermişti.[2] Mebusan Meclisi'ndeki tartışmalı oturum sonrasında hükümet 19 Kasım 1918 tarihinde İngiliz ve Fransız yüksek komiserlerine bir nota verdi.[3] Osmanlı hükümeti, boğazlardaki istihkâmları işgal etmesi gereken İtilaf devletlerinin, ateşkes koşullarına aykırı bir şekilde başkentin farklı noktalarını işgal ettiklerini vurgulayarak yapılan işgalleri protesto etti.[4]

Amiral Somerset Calthorpe, Dışişleri Bakanı'na *"Müttefiklerin işgal amacıyla değil o günkü şartlarda yapılan askeri bir harekât dolayısıyla İstanbul'a çıkarılmasına gerek duyulduğu şeklinde bir cevap verdi."*[5]

Hükümetin verdiği protesto notası hiçbir işe yaramadı. Balıkesir Milletvekili Hüseyin Kadri Bey, yapılan işgalin medeni milletler meclisleri nezdinde protesto edilmesine dair bir önerge verdi.[6]

İstanbul'un işgali karşısında padişah, endişelenmekle kalmamış işgal kuvvetlerinin gelişi ile yaşanabilecek sorunlara karşı tedbir alma ihtiyacı hissetmişti. Padişah, halka yayımladığı bildiride işgal kuvvetleri ile iyi münasebet kurulması halinde memlekete medeniyet geleceğini, halkın refaha kavuşacağını belirterek işgal kuvvetlerinin Türk misafirperverliğine yakışır bir biçimde karşı-

(1) Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Mücadele Dizisi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 46-47.

(2) Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre 3, C. 1, İçtima Senesi 5, 14. Birleşim 18 Ekim 1918, s. 138-139.

(3) Bu tarihlerde İtalya Yüksek Komiseri henüz İstanbul'a gelmemişti.

(4) Stanford J. Shaw, *From Empire to Republic*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000, Ankara, s. 149.

(5) Hüsnü Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, C. 1, Ülkü Matbaası, İstanbul, 1975, s. 75.

(6) Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre 3, C. 1, İçtima Senesi 5, 18. Birleşim, 25 Ekim 1918, s. 195.

Levent Şahverdi Arşivi

lanmasını istedi.[1] İstanbul önlerine demir atan Müttefik gemilerini sevinç gösterileri yaparak ziyaret eden Rum ve Ermeni kalabalıkların gürültüsü nedeniyle Sultan Vahdettin, Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrılarak kısmen daha sessiz olan Yıldız Sarayı'na taşınmak zorunda kaldı.[2]

(1) Ergun Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Zeus Kitabevi, İstanbul, 2012, s. 110.
(2) Dahiliye Nezareti'nin 24 Aralık 1919 günlü talimatı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti Kalemi Mahsus Müdüriyeti Belgeleri, DH/KMS, 56-2, 30.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

İSTANBUL'UN FİİLİ İŞGALİ

13 Kasım 1918 – İşgal Donanması İstanbul'da

Mondros ateşkesi sırasında İstanbul işgal edilmeyecek söylemine karşılık 13 Kasım 1918 sabahı saat 08.00'de öncü dört İngiliz torpidosunun ardından donanma kumandanı Somerset Calthorpe'un içinde bulunduğu 'Superb Dretnotu' İstanbul'a geldi. Bir süre sonra Müttefik devletler donanması, pruva nizamında birbirlerinin dümen suyunda ilerliyorlardı. Büyük süratle yol alan öncü torpido filosu Kabataş ve Beşiktaş'ı bordalayarak İstanbul Boğazı'na doğru dümen kırdı. Boğazın sonuna kadar gittikten sonra geri dönüp adeta İstanbul halkına bir gövde gösterisi yaptılar. Beşiktaş, Dolmabahçe ve Kabataş'tan başlayarak Haydarpaşa açıklarına kadar kendi harp nizamlarına göre demir attılar. Donanmanın büyük gemileri aralarında büyük mesafeler bırakılarak Haydarpaşa, Kadıköy, Moda ve Fenerbahçe önlerinde demirlediler. Buna karşın Yunan gemileri İstanbul Boğazı'na girmediler ve Ahırkapı açıklarında fazla dikkat çekmeyen bir yere demirlediler. İngilizlerin Superb, Temeraire, Agamemnon, Lord Nelson; Fransızların Mirabo, Didero, Jül Mişel, Ernest Renan; İtalyanların ise Victor Emmanuel ve Yunanlıların Averof ve Kılkış gemileri sınıflarının en önemlileriydi. Bu büyük gemiler işgal algısını kuvvetlendirmek için Galata, Tophane, Fındıklı, Dolmabahçe ve Ortaköy önlerine kadar olan geniş bir alana yayıldılar.(1)

Müttefik devletler donanması İstanbul Limanı'nda yerlerini aldıktan sonra Donanma Bakanlığı adına Deniz Kurmay Albay Ali Rıza Bey ile Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Reşat Hikmet Bey birlikte amiral gemisine gittiler. Osmanlı devletini temsilen Müttefik donanmasına hoş geldiniz dediler.(2) Limandaki bu tören bittikten yarım gün sonra önce Birleşik Krallık gemileri, sonra Fransız gemileri ve daha sonra İtalyan ve Yunan gemileri İstanbul'dan ayrılıp İzmit Körfezi'ne demir attılar ama İstanbul Boğazı'nda yine çok sayıda donanma unsuru kaldı.

Müttefik donanmasının 61 parça savaş gemisinden meydana gelen filosu 13 Kasım 1918 günü mütareke şartlarının kendilerine verdiği yetkiye dayanarak,

---

(1) Abdurrahman Bozkurt, "İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2009, s. 8.

(2) Tarık Mümtaz Göztepe, *Mütareke Günleri*, Haz.: H. Afşin Günaydın, Cümle Yayınevi, Ankara, 2017, s. 80.

Levent Şahverdi Arşivi

İstanbul'da fiili işgal başlattılar.[1] Donanma; 15 muharebe gemisi, 11 kruvazör, 29 muhrip ve 6 denizaltı gemisinden oluşuyordu.[2] Ertesi gün Müttefiklerin 11 harp gemisi ile Yunanlıların bir zırhlısı daha şehre geldi ve İstanbul'a gelmiş gemi sayısı 73'e çıktı. Müttefik donanma kumandanlığı ile İstanbul Boğaz Kumandanlığı arasında yapılan bir anlaşma ile 15 Kasım günü İstanbul Boğazı'nda bulunan müstahkem mevki alanları Müttefiklere teslim edildi.[3] Müttefik donanması öncelikle karaya asker çıkartarak, müstahkem mevkileri işgal etti. İstanbul halkı ise Müttefik donanmasının İstanbul'a gelip kısa süre içerisinde ayrılacağını sanıyordu.[4] Bu dönemde en büyük şaşkınlığı saray ve Babıâli yaşıyordu. Bir ateşkes imzalanmış ve bu belgede bulunmayan maddelerden dolayı İstanbul'a 73 gemi gelmişti hatta bazı devlet adamları donanmanın İstanbul'a 3-5 günlük bir ziyaret yaptığına inanıyordu.[5] Nedense çok kişi Birleşik Krallık ile çok eski bir dostluğumuz olduğunu ve onlardan bize zarar gelmeyeceğini sanıyordu.

Yaşanan fiili işgalin ikinci halkası ertesi gün yaşandı. Müttefik donanmasından karaya asker çıkarılmaya başlandı ve 2.616 İngiliz, 540 Fransız ve 470 İtalyan olmak üzere 3.626 asker şehre ayakbastı. Karaya çıkan ilk birlikler rıhtımda bando eşliğinde bir tören geçidi yaptı ve kendi sefaretlerine doğru bir yürüyüşe geçti. Müttefikler adına karaya ilk çıkan kumandan E M. Wilson, hemen kentte kendi düzenini oluşturdu. Birkaç gün içerisinde gemi sayısı 167 olmuştu.[6]

Uluslararası diplomaside bir devlet başka bir devlet ile savaşıyorsa savaşan devletler diğer ülkedeki sefaret binalarını kapatır, iki devlet arasında diplomatik ilişki kesilir ve ülkedeki elçilik personeli geri çekilir. I. Dünya Savaşı nedeniyle Beyoğlu'nda bulunan Birleşik Krallık, Fransa, Yunanistan ve Amerikan sefaretleri törenlerle açılmaya başlandı. Bu açılış törenlerine İstanbul'da yaşayan çok sayıda azınlık mensubu katıldı hatta en fazla taşkınlığı onlar yaptı.

15 Kasım 1918 günü sonradan Fransız Yüksek Komiseri olarak atanacak Amiral Jean Amet, Osmanlı hükümetinden, Credit Lyonnais Bankası'nın serbestçe kambiyo işlemleri yapmasını engelleyen kuralın kaldırılmasını istedi.[7]

---

(1) 13 Kasım 1918 günü İstanbul Boğazı'na demirleyen gemi sayısı farklı kaynaklarda değişik olarak verilmiştir. Genelkurmay Başkanlığı yayınlarında bu sayı 61 olup Murat Sertoğlu yazılarında 55 olarak vermiştir.

(2) Tevfik Bıyıkoğlu, *Türk İstiklal Savaşı*, s. 170. 22 İngiliz, 18 Fransız, 17 İtalyan ve 4 Yunan gemisi bulunmaktaydı.

(3) Genelkurmay ATASE Arşivi, 1-4 Kasım 51, F 28-30.

(4) *Sabah*, 13 Kasım 1918.

(5) Abdurrahman Bozkurt, "İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2009, s. 20.

(6) *Sabah*, 14 Kasım 1918.

(7) Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Dizisi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 228.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu adım ile İstanbul'daki işgal kumandanları artık her şeye karışacaklardı ve sonuç olarak kenti onlar yönetecekti. İşe ekonomi ile başladılar ve İttihat ve Terakki döneminde kurulmaya başlanan milli ekonomi düzenini kırdılar. Birleşik Krallık ve Fransa sömürgeci devletlerdi ve her işgal ettikleri ülkede hemen sömürü düzenini kurarlardı.

16 Kasım 1918 tarihinde İngilizler, Donanma Bakanlığı'ndan dört adet otomobil istediler.[1] Aynı gün 400 civarında İngiliz askeri Birleşik Krallık Sefareti'ni koruma gerekçesiyle karaya çıkarıldı. Saray ve Babıâli'de görevli herkes artık bir işgal olayı ile karşı karşıya olduklarını anladılar. İşgalciler kimseye sormadan şehrin önemli binalarına el koydular. Müttefik kumandanları şehirde bir işgal yönetimi kuracaklardı. Fransız birlikleri 16 Kasım 1918 günü Eminönü ile Topkapı Sarayı'na ait olan Sepetçiler Kasrı'nın bulunduğu sahil bandının kendilerine tahsis edilmesini istediler. Fransızlar aynı gün hastane yapmak üzere Bakırköy'de bulunan belediye dairesinin hemen boşaltılmasını talep ettiler. Beyoğlu Belediyesi'ne ait yedi sekiz büyük binanın en kısa sürede kendilerine devrini sağladılar. Fransızlar sadece bina istemekle kalmadılar Beyoğlu Hastanesi'nde bulunan tıbbı malzemelere el koydular. İşgal güçleri isteklerini usulüne uygun olarak Babıâli'den talep ediyorlardı. Bir süre sonra hükümeti devreden çıkarıp beğendikleri binaya gidip "Burayı boşaltın" demeye başladılar. İçişleri Bakanı bu uygulamadan rahatsız oldu ve Müttefik kumandanlarını uyardı ve bu konuyu kabinede dile getirdi.[2] Yaşanan bu gelişmeler karşısında yeni kurulan Osmanlı hükümeti ne yapacağını bilmiyordu zira durum çok nazikti. Hükümetin uyarısını dinlemeden silah gücü ile istediklerini yaptırmaları durumunda hükümetin elinde başka bir yöntem yoktu. Tepkisiz kalındığı zaman bu tür istekler hiç bitmeyecekti. Osmanlı hükümeti bu çelişkiler arasında gidip gelirken, işgal kuvvetleri hükümeti muhatap almayarak şehirde bir işgal yönetimi kurdular.

17 Kasım 1918 tarihinde Fransız Amiral Amet, beraberinde Yunan subayları ve İtalyan temsilcisi bulunduğu halde Pangaltı Rum Kilisesi'ndeki ayine katıldı. Bu esnada Amet'in yaptığı konuşma Rumları heyecanlandırırken, Müslüman halkta büyük bir öfkeye neden oldu. Konuşması sırasında Amiral Amet şunları söyledi:

> *"Parthenon'dan bir zeytin dalı ile anayurttan Türkiye'deki Rumlara selam getirmenin onurunu yaşıyorum."*[3]

---

(1) Abdurrahman Bozkurt, "İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2009, s. 20.

(2) Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Dizisi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 84-90.

(3) M. Tayyib Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken, Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan Sivas Kongresi'ne*, C. I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 4-6.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

İstanbul'a sadece denizden değil karadan Uzunköprü yolu ile de Fransız asker-kerleri geliyordu. Fransız Amirali Amet, sürekli olarak, bu askerlerin kalmaları için bazı mekânların boşaltılarak kendilerine tahsis edilmesini talep etmekteydi. Somerset Calthorpe ile görüşmesinden birkaç gün sonra Amet'e mahsus olmak üzere bir yazı gönderen Dışişleri Bakanı Mustafa Reşit Paşa, İstanbul'a gönderilen birliklerin Boğazlar'daki tahkimatlar ile Karadeniz'deki limanlara ve Osmanlı toprakları dışına sevk edilmeleri gerektiğini vurguladı ve İstanbul'a gelecek asker sayısının ve bina ihtiyaçlarının önceden bildirilmesini istedi.(1) İngilizlerden sonra Fransızlar da yapılan ateşkese riayet etmeleri konusunda uyarıldı.

14 Ocak 1919'da Hadımköy-Kuleli Burgaz arasında kalan demiryolu istasyonlarını işgal eden Yunan askerleri de bu hat üzerinde yer alan Uzunköprü, Lüleburgaz, Muratlı, Çorlu, Çatalca, Hadımköy ve civarındaki şehirlere yerleştiler.(2) Bu gelişme sonunda İstanbul halkında bir öfke oluştu. Birleşik Krallık hükümeti, Yunanistan'a kritik bir dönemde önemli bir vazife vermişti. Bu işgallerle hem Trakya ve İstanbul'a dair ilgili iddiası bulunan Fransa'ya karşı hem de Müttefiklerin taleplerini karşılamada sorun çıkaran Osmanlı hükümetine karşı bir gözdağı verildi. Müttefik devletlerin şehirde resmi ve özel mülkiyete ait mekânlara el koyması her geçen gün daha da arttı.(3)

Müttefik devletler askerleri tarafından kısa sürede el konan binalar şunlardı:

"Taksim Kışlası'na 237 İngiliz süvarisi, Beyoğlu Caddesi'ndeki Ayarlı Apartmanı'na 120 İngiliz piyadesi, Bursa Sokak'taki Fransız okuluna 250 Fransız askeri, Tepebaşı Belvü Oteli'ne 150 İngiliz askeri, Polonya Sokak'taki Fransız okuluna 250 İngiliz askeri, Postacılar Sokak'taki Fransız okuluna 250 Fransız askeri, Tulumba Sokak'taki eski hukuk mektebine 400 İtalyan askeri, Asmalımescit Caddesi'ndeki Kohut Birahanesi'ne 80 İngiliz askeri, Karaköy Kemankeş Caddesi'ndeki Rıhtım Han'a 100 İngiliz askeri, Kuledibi İngiliz Hastanesi'ne 60 İngiliz askeri, Tophane İtalyan Hastanesi'ne 70 İtalyan askeri, Şişli Fransız Hastanesi'ne 10 Fransız askeri, Karaköy Fransız Yetimhanesi'ne 8 Fransız askeri, Mühendis Mektebi'ne 12 Fransız askeri, Bebek Darüleytam binasına 10 Fransız askeri, Rumelikavağı Topçu Kışlası'na 720 İngiliz askeri, Rumelikavağı Sarıtabya Kışlası'na 170 İngiliz askeri, Rumelikavağı Tellitabya Kışlası'na 42 İngiliz askeri, Yenimahalle Kışlası'na 25 İngiliz askeri, Büyükdere Çayırbaşı Askerlik Şubesi'ne 12 İngiliz askeri, Büyükdere Nektar Bira Fabrikası'na 100 İngiliz askeri, Bü-

(1) Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Dizisi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 90-100.

(2) Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, C. II, Türk Tarih Kurumu, Ankara, Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, C. II, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1955, s. 121.

(3) Hüsnü Hikmetoğlu, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, C. 1, Ülkü Matbaası, İstanbul, 1975, s. 67-68.

Levent Şahverdi Arşivi

yükdere Madam Hepy Hastanesi'ne 150 İngiliz askeri, Büyükdere İtalyan Salomon'un hanesine 175 İngiliz askeri ve Beyoğlu Caddesi'ndeki Lüksemburg Sineması üzerindeki otele 150 İngiliz askeri yerleştirildi."[1]

Müttefik devletler karaya asker çıkardıkları oranda yeni binalar talep ettiler zira şehrin yönetimine el koydukları müddetçe ilgilendikleri konular da karaya çıkardıkları asker sayısı da artıyordu.[2] Bu işgallerden sonra Müttefik İşgal Kuvvetleri Kumandanı Henry Maitland Wilson, emrindeki kuvvetlerle Beyoğlu Caddesi üzerindeki İngiliz Kız Lisesi'ni karargâh olarak kullanmaya başladı.[3] İşgal edilen mekânlar arasında kışla, otel, özel haneler bir yana okul, hastane ve hatta yetimhane gibi kurumların bulunması İtilaf devletlerinin insani faktörleri hiçe saydıklarının göstergesi idi.

1919 yılı içerisinde İngilizler, Yusuf İzzettin Efendi ve Halil Rıfat Paşa gibi önde gelen devlet adamlarının konaklarını istediler ve el koydular.[4] Devlet adamlarının ailelerinin yaşadığı özel konutlarına işgal subaylarının yerleşmesi çok inciticiydi. Enver Paşa'nın Hanımı Naciye Sultan'a ait otomobil, İtalyan Albay Vitelli tarafından müsadere edildi, Muhtelit Mütareke Komisyonu Başkanı Galip Kemali Bey'in, Naciye Hanım'ın, Padişah'ın yeğeni olduğunu hatırlatması ile otomobil iade edildi ancak bu olaydan birkaç gün sonra Fransızlar aynı otomobili el koyarak General Franchet d'Esperey'e tahsis ettiler.[5]

(1) Hüsnü Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, Ülkü Matbaası, İstanbul, 1975, s. 430.
(2) Hüsnü Himmetoğlu, *age*, s. 438.
(3) Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973, s. 62.
(4) Zekeriya Türkmen, "Mütareke Döneminde Ordu, Mütareke Döneminden Milli Mücadele'ye Geçişte Ordunun Yeniden Yapılanması", *Askeri Tarih Bülteni*, 1996, S. 41, s. 335.
(5) Galip Kemali Söylemezoğlu, *Başımıza Gelenler*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1939, s. 26.

Levent Şahverdi Arşivi

İŞGAL DÖNEMİNDE ASKERİ YÖNETİM

Mondros ateşkesinin imzalanmasının hemen arkasından İstanbul Müttefikler tarafından fiilen işgal edildi. Bu süreç savaş sonrası bir dönemdi ve askeri savaş koşulları devam ediyordu. Taraflar birbirlerini halen düşman görüyorlardı. Osmanlı devleti ile Müttefikler arasında bir barış anlaşması yapılmamıştı. Mondros ateşkesinden dolayı çatışmalar durmuştu ve silah kullanılmıyordu. Taraflar arasında bir barış anlaşması imzalanmadığı için Müttefiklerin Osmanlı topraklarında büyükelçileri yoktu ve diplomatik ilişkiler üçüncü ülkelerin elçilikleri vasıtasıyla sürdürülüyordu. İşgal sürecinde şehirde iki farklı yönetim sistemi uygulandı. Savaş statüsü devam ettiği için askeri kumandanlık İstanbul'da bulunacaktı. Herhangi bir çatışma durumunda askeri kuvvetler devreye girecekti.

İlk dönemlerde Bulgaristan'da olan General d'Esperey 1919 yılı şubat ayından itibaren karargâhını İstanbul'a taşıdı. Birleşik Krallık ve Fransa'nın aralarındaki rekabet yüzünden general İstanbul'da rahat bir görev yapamadı ve 1920 yılı ortalarında Paris'e geri çekildi. 1920 yılı aralık ayından itibaren Charles Harington İstanbul İşgal Kumandanı olarak görev yaptı. 1922 yılındaki Mudanya ateşkesini taraf olarak imzaladı. İşgal güçlerinin 2 Ekim 1923 tarihinde İstanbul'u boşaltmalarına kadar şehirde görev yaptı. Bunun yanında Osmanlı devletinin başkentini yönetmek ve Osmanlı hükümeti ile ilişkileri düzenlemek için siyasi komiserlikler kurdular.

İşgal Döneminde Askeri Yönetim

Müttefikler Doğu Ordusu Kumandanı General d'Esperey 11 Kasım 1918'de Avrupa'da ateşkes imzalanmasından sonra Sofya'dan İstanbul'a gönderildi. General konuyu anlamak ve İstanbul'u tanımak için kısa bir ziyaret yaptı. Daha sonra karargâhının bulunduğu Sofya'ya döndü. General, Adriyatik'ten Kırım'a kadar oldukça büyük bir coğrafyadan sorumluydu. 1919 yılı şubat ayında kumandanlık karargâhını İstanbul'a taşıdı. İstanbul ve çevre bölgesinde askeri bir çatışma olmadığı müddetçe askeri kumandanlık herhangi bir duruma müdahale etmedi. Ama kumandanlığa bağlı büyük bir donama ve askeri kuvvetler vardı. Dönem içinde kumandanlığa askeri konular için Osmanlı padişahı ve hükümeti ile görüşme yetkisi verildi.

Levent Şahverdi Arşivi

Dünya Savaşı sürerken 23 Aralık 1917'de Müttefikler Versay'da bir araya geldiler ve savaş düzeni içinde askeri kumandanların görev ve sorumluluk alanlarını bir daha belirlediler. Her kumandan kendi sorumluluk sahaları içinde birliklerini yöneteceklerdi ve başka bir kumandana karışma hakları yoktu. Fransız General d'Esperey'in Bulgaristan bölgesinde, General Milne, General Allenby ve General Marshall'ın da Osmanlı'nın Anadolu ve güney topraklarında sorumluluk alanları vardı. Mondros ateşkesi sonrasında İstanbul'un işgali ortaya çıkınca kent General d'Esperey'in sorumluluk alanına bırakıldı. İngiliz General Milne ise Anadolu'dan sorumluydu.

İşgalin ilk döneminde İstanbul ve çevresinin askeri kumandanlık düzeni şöyleydi:

1. *Müttefikler Doğu Ordusu Başkumandanı Fransız General Franchet d'Esperey,*
2. *Selanik Kuvvetleri Başkumandanı İngiliz General Milne,*
3. *Müttefikler Boğaz Kumandanı İngiliz General Wilson,*
4. *Müttefik devletler Kumandan Yardımcısı Fransız General Brunueat,*
5. *Müttefik Deniz ve Kara Komisyon Başkanı İngiliz General Vaughan,*
6. *122. Tümen Kumandanı General Topart*"[1]

General Franchet d'Esperey

Paris'ten kendisine gelen emir ile görev alanına İstanbul da ilave edilen General d'Esperey'e[2] Müttefik Doğu Ordusu Kumandanlığı görevi tebliğ edildi. Sofya'da kendi emrinde Fransız kuvvetleri vardı. İstanbul'da İngiliz ve İtalyanlar ile çalışacaktı. General İngilizleri sevmezdi zira onların Ortadoğu'nun paylaşılması görüşmelerinde Fransızları bir oldubittiye getirerek dışladıklarını görmüştü.

İstanbul'un General d'Esperey komutasında kalması İngiliz ve Fransız kumandanları arasında sürtüşme başlattı zira mevcut durumu kumandanlar farklı yorumluyorlardı. Fransız general 23 Kasım 1918 günü İstanbul'a kısa bir ziyaret yaptı ama kendisine yapılan karşılama törenini beğenmedi.[3] General d'Esperey İstanbul'da Fransız Sefareti'nde bir basın toplantısı düzenledi ve şöyle dedi:

---

(1) Zekeriya Türkmen, "Mütareke Döneminde Ordu, Mütareke Döneminden Milli Mücadele'ye Geçişte Ordunun Yeniden Yapılanması", *Askeri Tarih Bülteni*, 1996, S. 41, s. 337.

(2) Franchet d'Esperey: 1856 yılında doğdu, 1876'da Fransız Askeri Akademisi'nden mezun oldu. 1914 yılına kadar sırasıyla Fransız Endonezyası, Çin ve Fas'ta görev aldı. I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle Fransa'ya geri çağrılan d'Esperey, daha sonra sırasıyla, Charleroi ve Chemin des Dames muharebelerinde başarılı oldu. General rütbesiyle Balkan Cephesi'ne sevk edildi. Buradaki muharebeler esnasında İngiliz subaylar tarafından kendisine Küstah General lakabı verilmişti.

(3) d'Esperey'in İstanbul'a geldiği tarih konusunda farklı kaynaklarda değişik bilgiler vardır.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

"Ordu kumandanlığını şimdilik İstanbul'a taşımayı düşünmüyorum. Komutam altındaki kuvvetlerin İstanbul Boğazı'ndaki izlem noktaları ve istihkâmları işgal etmelerini görmeye geldim. Bu görev tamamlanınca İstanbul'dan ayrılacağım."(1)

3 Aralık 1918 tarihinde Müttefikler arasında Londra'da bir toplantı yapıldı. Toplantıda varılan ana karara göre İstanbul üç ülkenin yüksek komiserlerinin oluşturduğu Yüksek Komiserlik Kurulu tarafından yönetilecekti. Siyasi yönetim için Birleşik Krallık, Fransa, İtalya ve Amerika İstanbul'da yüksek komiserler seçilmesini onayladılar. Londra'da kabul edilen bir anlaşmaya göre şöyle olacaktı:

"İngiliz, Fransız ve İtalyan hükümetleri kabul ederler ki: Avrupa Türkiye'sinde bulunan İngiliz kıtaları ve bu kıtaların kumandanı olan general, General Franchet d'Esperey'in emrinde olup, General George Milne'nin kıtaları Kafkaslara veya daha başka bir yere yollandığı takdirde General Franchet d'Esperey'in emrinde olmayacaklardır."(2)

Bu toplantıda Trakya'da bulunan İngiliz birliklerinin General d'Esperey'in komutasında kalmasına karar verildi. Birleşik Krallık ve Fransa arasındaki menfaat çatışmaları zaman zaman çok yükseliyordu. İstanbul'daki yabancı yatırımlar içinde Fransız yatırımları yüzde 60 oranında olup İngiliz yatırımları sadece yüzde 12 idi. Şehirde Fransız kültürü ise açık ara öndeydi. Buna karşılık Birleşik Krallık, Osmanlı devletini himayesine almak istiyordu. İki ülke de İstanbul'un askeri kumandanlığını almak istiyordu ve bunun sonucu olmak üzere iki devlet de İstanbul'daki asker sayısını arttırmaya başladı. Bu çekişmeler sonunda İngilizler Batum'daki ilave kuvvetlerini İstanbul'a kaydırmaya karar verdiler. İstanbul'da bulunan General d'Esperey'in uygulamaları İngilizlere ters geliyordu ve İngilizler onu görevden aldırmak için yoğun kulis faaliyetlerindeydi.

8 Ocak 1919 günü General d'Esperey İstanbul'a ikinci defa geldi.(3) Bu gelişinde Müttefikler ve azınlıklar tarafından büyük bir törenle Sarayburnu'nda karşılandı. Müttefik Doğu Ordusu Başkumandanı General d'Esperey bir şehri fethetmiş gibi beyaz bir ata binerek büyük bir şatafatla Sarayburnu, Sirkeci, Galata Köprüsü, Şişhane yoluyla Beyoğlu Caddesi'ne ulaştı. Fransız ordusu şehirde bir resmigeçit yaparken ekalliyetlere mensup binlerce kişi kendisine sokaklarda büyük bir tezahüratta bulundu. Beyoğlu Caddesi'ne paşanın geçit töre-

(1) *Sabah*, 25 Kasım 1918.
(2) Nur Bilge Criss, *İşgal Altındaki İstanbul 1918-1923*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 90.
(3) *age*, s. 88.

Levent Şahverdi Arşivi

ninden dolayı tüm Müttefik bayrakları asılmıştı. General d'Esperey mazlumların halaskârı havasında şehir turunu tamamladı sonra da Beyoğlu'ndaki Fransız Sefareti'ne gitti.(1)

8 Şubat 1919 günü General d'Esperey üçüncü defa İstanbul'a geldi. Geldiğinde sadrazamı ziyaret etmediği gibi sadrazamı Fransız Sefareti'ne çağırttı. Yapılan davranış uluslararası diplomaside büyük bir nezaketsizlikti. General d'Esperey de Türklere pek sempatiyle bakmıyordu. Fransız hükümeti General d'Esperey'e İstanbul'un kontrolünden daha başka sorumluluklar da yüklemişti.(2)

1919 yılının ilk aylarından itibaren İngilizler eski Osmanlı devlet adamlarını tutuklamaya başladılar. 2 Mart 1919 tarihinde ise bir Osmanlı Ordu Kumandanı Ali İhsan Sabis tutuklandı ve 28 Mayıs 1919 tarihinde Malta'ya sürgün edildi. İstanbul'daki en yüksek askeri kumandan General d'Esperey'in bu sürgünlerden hiç haberi yoktu. Bu uygulamaları duyduğu zaman çok öfkelendi ve Paris'e bu konuyu bildirdi. İngilizler bu uygulamaları ile askeri kumandanı kukla gibi görmüşlerdi.

15 Mart 1919 tarihinde Fransa, Rusya'da gerçekleştirebileceğinin çok üstünde bir yükümlülüğe girmişti çünkü Odesa'da sadece 1200, Kırım'da da 400 askeri bulunuyordu. 15 Mart 1919'da Fransız hükümeti Rusya'daki Fransız birliklerinin kumandasını resmen Franchet d'Esperey'e verdi. General, Sivastopol ve Odesa'ya yaptığı kısa bir geziden sonra Bolşeviklere karşı başarılı olabilmek için 500.000 Fransız askeri ve 1 milyar Fransız Frank'ı gerektiğini gözledi. Oysa, Fransa o aşamada ne o kadar askeri tekrar silah altına çağırabilir, ne de o parayı bu davaya harcayabilirdi.(3)

1920 yılı şubat ayında General d'Esperey temaslarda bulunmak için Paris'e gitti ve 11 Mart 1920 günü İstanbul'a döndü. Kendisi Paris'teyken İngiliz kumandanlar İstanbul'un resmen işgali için karar almışlar ve askeri hazırlıkları bitirmişlerdi. General işgal işleminin kontrolünü eline almak istedi ama Yüksek Komiser John de Robeck ile askeri kumandan General Milne onu bu işe karıştırmadılar. Osmanlı Savunma Bakanlığı, Donanma Bakanlığı ve posta idarelerine el koyma işlerini İngiliz subayları ile gerçekleştirdiler.

16 Mart 1920'de İstanbul'un resmi işgalinden sonra Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı, Paris'te temas kurup ortak çalışmaları aksattığı gerekçesiyle General d'Esperey'in İstanbul'dan alınmasını istedi. Fransız bakan Cambon ve İngiliz bakan Lord Curzon bu konuyu aralarında görüşmelerine rağmen bir çözüm üretemediler.

---

(1) Fransız Sefareti: Günümüzde Beyoğlu Caddesi Nuru Ziya Sokak'ta bulunmaktadır.
(2) Zekeriya Türkmen, "Mütareke Döneminde Ordu, Mütareke Döneminden Milli Mücadele'ye Geçişte Ordunun Yeniden Yapılanması", *Askeri Tarih Bülteni*, 1996, S. 41, s. 340.
(3) Nur Bilge Criss, *İşgal Altındaki İstanbul 1918-1923*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 89.

Levent Şahverdi Arşivi

İngilizler kendi askerlerinin General George Milne'nin komutası altında kalmasında ısrarlıydılar ama Fransız ve İtalyan kıtalarının General d'Esperey'in kumandanlığında olmalarına bir itirazları yoktu.[1] İngilizler bu konuya sadece ulusal gurur ve prestij açısından değil, bir hak, bir ehliyet olarak bakıyorlardı. Osmanlı barışının askeri yükümlülüklerinin yerine getirilmesine gözcü atanan İngilizlerdi. İngiliz imparatorluk kuvvetleri yanı sıra Fransızların da katıldığı Gelibolu savaşları dışında, Türklerle yalnız İngilizler savaşmışlardı. Ayrıca, Türkiye'deki İngiliz askerlerinin sayısı Fransızlarınkinden çok fazlaydı. Bu görüşler karşısında General d'Esperey'in konumu bir süre daha açıklığa kavuşmadı.

Başkumandanlık sorunu, 1920 yılının mart ayında İstanbul'un ikinci kez resmi işgali sırasında yeniden alevlendi. Paris Barış Konferansı'nın Yüksek Konseyi İstanbul'un resmen işgalini kararlaştırdığında Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a General d'Esperey'i görevden aldırıp yerine bir İngiliz generali getirmek için iyi bir fırsat çıkmıştı. Lord Curzon'a göre:

> *"İstanbul özellikle İngiliz askeri kumandasına ayrılmış bir sahadır. İstanbul'da bulunan en fazla asker İngiliz ordusundandır. Aldığım bilgilere göre, Fransız ve İtalyanlar işgale hemen hemen hiç yardımcı olmamışlardır. Böylece işgalin tüm sorumluluğu İngilizler'e kalmıştır."*[2]

Lord Curzon'un o zamana dek Fransız generalinin görevden alınmasını istememesinin tek nedeni, d'Esperey'in Müttefik Doğu Ordularının Başkumandanı oluşuydu. Müttefikler bu orduyu, şayet işgal sırasında Türklerden silahlı bir direniş gelecek olursa, İstanbul'a saldırtmayı planlamışlardı. Üç Müttefik yüksek komiseri işgali gerçekleştirme planları yaparken, General d'Esperey işgalin subaylardan oluşan bir Müttefik komisyonunca yürütülmesini önerdi. Karadeniz Ordusu'nun kumandanı olan General George Milne, Türkiye'deki işgal kuvvetleri başkumandanlığının İngilizlere ait olduğunu iddia ettiği için, resmi işgal İngilizlerin komutası altında gerçekleşti. Bunun üzerine, General d'Esperey, Fransız Yüksek Komiseri Defrance'ı İngilizlerin bu tutumunu protesto etmeye ikna etti.[3] 1920 yılının mart ayı başlarından itibaren İngilizler, Müttefik Doğu Ordusu kumandanı General d'Esperey'in görevinden alınması için kulis yapmaya başladılar. General, Fransız kuvvetlerinin yabancı bir generalin komutasına karşıydı ve bu düşüncenin sonucu olarak 122. Fransız Bölüğü'nü ve iki müfrezeyi İngiliz General Wilson kumandasındaki Müttefik kuvvetlerden ayırdı ve ken-

(1) Nur Bilge Criss, *İşgal Altındaki İstanbul 1918-1923*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 45.
(2) Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı Lord Curzon'dan Birleşik Krallık Paris Büyükelçisi Derby'ye telgraf. 17. Mart 19120, Foreign Office 406/43.
(3) Paul Azan, *Franchet d'Esperey*; Paris,1949, s. 256-257.

Levent Şahverdi Arşivi

di emrine aldı. Müttefik de olsalar, General d'Esperey, Fransız askerlerinin yabancı bir kumandan emrinde olmasını kabul etmemişti hatta Fransız birliklerine gönderdiği tamimle bir kriz anında harekât emrini sadece kendisinin vereceğini bildirmişti. General d'Esperey, gazetelere verdiği bir demeçle Paris'teki Yüksek Konsey Fransız görüşünü benimseyerek İstanbul'un Türklerde kalmasını kabul ettiğini açıkladı.[1] Birleşik Krallık İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe, Fransızların bu tutumunu eleştirdi. Fransızların Kuzey Afrika'da çok sayıda Müslüman sömürgesi vardı ve Fransızlar, Müttefikler arasında sanki sadece onlar Müslümanların çıkarlarını koruyormuş algısı yaratıyordu. İstanbul'un Türklerde kalması ve Osmanlı devletinin parçalanmaması için yalnız kendileri çaba gösteriyor görünümünü vermek istiyorlardı.[2] Bu algı yönetimi Hindistan ve Mısır gibi sömürgelerinde çok sayıda Müslüman yaşayan Birleşik Krallık'ı zor durumda bırakıyordu. Birleşik Krallık ve Fransa aralarındaki kumandanlık anlaşmazlığı sorununu çözdüler. 5 Nisan 1920 tarihinde General d'Esperey geri çekildi ve yerine General Nayral de Bourgon atandı ama 1920 Aralıkı'nda Müttefikler Doğu Ordusu Kumandanlığı'na bu kez General Charles Harington atandı.

Birleşik Krallık Genelkurmay Başkanı Mareşal Sir Wilson, Fransızlara General Harington adına taahhütte bulundu. General Harington, İstanbul'da kaldığı sürece İngiliz ve Fransızlar arasındaki dengenin hiçbir zaman bozulmayacağına dair söz verdi. Amerika Birleşik Devletleri Deniz Kuvvetleri'nden bir kumandan Amerikan Dışişleri Bakanı'na şöyle bir rapor yollamıştı:

> *"Birleşik Krallık yetkilileri Fransa ile aralarında hiçbir sorun olmadığını açıkladılar. Onlara göre, her iki ülke Türkiye'deki hedefleri ve davranışları doğrultusunda birlik ve beraberlik içinde çalışıyorlardı. Anadolu'nun iç kısımlarında görevli hemen her İngiliz kontrol subayı bizlere gizlice şöyle yakınıyorlar: Türkiye'nin her yanında Fransızlar bizim aleyhimizde bulunuyorlar. İngiliz düşmanlığını körükleyen propagandaya her yerde rastlıyoruz. Fransızlar açıkça Türkiye'nin siyasal ve toprak bütünlüğünü koruma amacını güden Anadolu Hareketi'ni destekliyorlar. Fransızlar Türklere karşı dostça yaklaşıyor ve Türkler de onlara ayrıcalıklı davranıyorlar. Bizler için böyle bir şey söz konusu değil. Bizim kontrol altında tuttuğumuz bölgelerde Fransız görevliler –ki bu bölgelerde bulunmaya hiçbir hakları yoktu– Milli Mücadele subaylarıyla yemek yiyip, sosyal etkinliklere katılıyorlar. Bizler böyle muamele görmüyoruz."*[3]

---

(1) Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı'ndan Londra'daki Fransa Büyükelçisi'ne İngiliz ve Fransızlar arasındaki sürtüşmeleri bildiren yazı. 5 Mart 1920, FO 371/5202.

(2) Nur Bilge Criss, *İşgal Altındaki İstanbul 1918-1923*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 46.

(3) age, s. 93.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

İstanbul'un resmi işgalinden sonra Müttefiklerin kurduğu yönetim düzeni birçok sorunun ortaya çıkmasına sebep oldu. General George Milne her kontrol komisyonunun başına bir İngiliz subayının atanması gerektiğini savunuyordu ama Fransız ve İtalyanlar ise buna karşı çıktılar. Fransız ve İtalyanlar kontrol komisyonlarının eşit bir şekilde yönetilmesini istiyorlar ve İngiliz komisyon başkanına karşıydılar. Sonunda, yüksek komiserler Osmanlı Harbiye ve Bahriye nezaretlerinin ve Posta Telgraf İdaresi'nin kontrollerinin komisyonlarca yürütülmesinde anlaştılar.[1] Gene de bu komisyonlarda önde gelen bir İngiliz subay olacaktı. Albay Shuttleworth, Osmanlı Harbiye Nezareti'nin kontrolüyle görevlendirilmiş ve kendisine 'Kumandan-Albay' gibi heybetli bir de sıfat verilmişti. Kontrol komisyonunda İtalyan ve Fransız iki albay daha vardı.[2] Binbaşı Charles Taylor da Osmanlı Genelkurmayı'na kontrol subayı olarak atanmıştı.[3] İngilizler Osmanlı Savunma Bakanlığı Kontrol Komisyonu sürekli olarak bir İngiliz subayının başkanlığında kaldığı sürece, diğer kontrol komisyonlarının başkanlıklarına Fransız ve İtalyanların gelmesini kabul ettiler. Birleşik Krallık, Müttefikler Doğu Ordusu Kumandanlığı'na bir İngiliz generali getirince buna karşı bazı ödünler verdiler. Fransızlar ise İstanbul'un idaresinin sivillerce yürütülmesinden yanaydılar. İngiliz General George Milne sivillerden emir almayacağını açıkça ilan etti. Bu açıklama Birleşik Krallık Genelkurmayı'nın hoşuna gitmedi.[4] Müttefikler sonunda bölgede bulunan elli bin kişilik Müttefik ordusunun tek bir kumandan tarafından yönetilmesine karar verdiler.[5]

İşgal Kumandanlığı Kuruluyor

Bu dönemde General d'Esperey, Fransa tarafından Paris'e çekildi. Tam bu sırada İngilizlerin Batum'dan kaydırdıkları taburlar İstanbul'a gelmişti. Bu durumda General Milne kumandayı eline geçirdi ama İstanbul'da yaptığı uygulamalar bu sefer Paris'i rahatsız etti. Sonunda General Milne de İstanbul'dan geri çekildi. 7 Kasım 1920 tarihinde İstanbul'daki askeri kumandanlık düzeninde değişiklik yapıldı. Müttefik Doğu Ordusu Kumandanlığı kaldırıldı ve bunun yerine İstanbul İşgal Kuvvetler Kumandanlığı kuruldu. Kumandan iki yılda bir dönüşümlü olarak Müttefik devletlerden seçilecekti; ilk kumandan olarak İngi-

(1) Amiral Sir John de Robeck'ten Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a telgraf. 24 Mart 1920, Foreign Office, 406/43, s. 253.
(2) Nur Bilge Criss, *İşgal Altındaki İstanbul 1918-1923*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 100.
(3) Charles C. Taylor, Many Happy Returns, Oxford University, St. Antony's College, Middle East Center Library, s. 106-107.
(4) Nur Bilge Criss, *İşgal Altındaki İstanbul 1918-1923*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 100.
(5) Bölgedeki Müttefik ordusunda elli bin asker görev yapmaktaydı: 30.000 İngiliz, 18.000 Fransız, 2.000 İtalyan.

Levent Şahverdi Arşivi

liz Charles Harington atandı ve 1923 yılı ekim ayına kadar görev yaptı. Bu kumandanlık emri altında İstanbul'da 30 bin İngiliz, 18 bin Fransız ve 2 bin İtalyan görev yapmaktaydı.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

İŞGAL DÖNEMİNDE SİYASİ YÖNETİM

İstanbul'da Görev Yapan Müttefik Komiserleri

Ateşkes şartları içerisinde olmamasına rağmen Müttefikler İstanbul'u fiili olarak işgal ettiler. Bu durumda Müttefiklerin karargâhları da İstanbul'a taşındı ve yönetme konusu da Müttefiklerin üstüne kaldı. Beş yıllık işgal döneminde askeri yönetim dışında oluşturulan yüksek komiserlik düzeninde altı ülkeden komiserler görev yaptı ama şehri yöneten Yüksek Komiserler Kurulu'nu üç ülkenin komiserleri oluşturdu. Diğer üç komiser sadece olayları seyretmekle kaldı.

"Birleşik Krallık hükümetinin İstanbul'daki yüksek komiserleri: Amiral Sir Somerset Calthorpe (13 Kasım 1918-5 Ağustos 1919), Amiral Sir John de Robeck[1] *(6 Ağustos 1919-Temmuz 1920), Sir Horace Rumbold*[2] *(Ağustos 1920-2 Ekim 1923).*

Fransa'nın İstanbul yüksek komiserleri: Amiral Amet (13.11.1918-20.3.1919), Amiral Jules Albert De France (30.3.1919-02.10.1923).

İtalyan'ın İstanbul yüksek komiserleri: Kont Carlo Sforza (1918-1919); Arlotta (1919-1919), Romano Lodi Fe (1919-1919), Eugenio Camillo Garroni (1920-1923).

Yunanistan'ın İstanbul yüksek komiseri: Efthymios Kanellopoulos (1918-1920); Votsis (1920-1922).

Amerika'nın İstanbul yüksek komiserleri: Lewis Heck (30.11.1918-10.5.1919), Gabriel Bie Rawndal (20.5.1919-10.8.1919) (Amiral Marc Bristol (12.8.1919-02.10.1923).

Japonya'nın İstanbul yüksek komiseri: Sadazuchi Uchida (7.12.1920-02.10.1923)."[3]

---

(1) Amiral Sir John de Robeck: (1862-1928) 1875 yılında orduda göreve başladı ve 49 yıl deniz kuvvetlerinde görev yaptı.

(2) Sir Horace Rumbold: (1869-1941) Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı'nda göreve başladıktan sonra Kahire, Tahran, Viyana, Madrid ve Münih şehirlerinde diplomat olarak çalıştı. İstanbul sonrası Birleşik Krallık'ın Berlin Büyükelçisi olarak 1928-1933 yılları arasında görev yaptı. Arapça, Almanca ve Japonca konuşurdu.

(3) Yüksek komiserlerin görev sürelerinin başlangıç ve bitiş tarihleri net değildir. Kaynaklar arasında süre ve tarih farklılıkları bulunmaktadır. Şahsi biyografilerindeki tarihler esas alınmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Birleşik Krallık Yüksek Komiserliği'nin Kurulması

Birleşik Krallık Dışişleri ve Savaş Bakanlıkları arasında yapılan yazışmalardan sonra İstanbul'daki yönetim düzeni ve görevli personelin isimlendirilmesi yapıldı.[1] 6 Kasım 1918 tarihinde yapılan görüşmeler sonrasında Amiral Somerset Calthorpe'un[2] Birleşik Krallık Yüksek Komiseri olarak atanmasına karar verildi.[3] 8 Kasım 1918 tarihinde görev emri tebliğ edildi.

Sir Somerset Calthorpe, yüksek komiser, Amiral Richard Webb komiser yardımcısı, T. Hohler politik danışmanı, İstanbul'da daha önce baş tercümanlık görevi yapmış olan Andrew Ryan ve askeri bir memur olan W. Edmons da Amiral Webb'in özel sekreteri olarak görevlendirilmişti. Türkiye'de sahip oldukları tecrübelere göre seçilen bu memurlar, yüksek komiserin diplomatik vazifelerinin detayları hakkında gerekli danışmanlığı yapacaklardı.[4] Somerset Calthorpe'un en önemli görevi Birleşik Krallık hükümetinin Osmanlı topraklarındaki çıkarlarını takip etmekti.

Somerset Calthorpe'un ilk görevi, Londra'dan gönderilen personelle birlikte yüksek komiserlik teşkilatını kurmak oldu. Amiral, daha önce siyasi ve mali işlerle ilgilenmeleri için atanacakları bildirilen Hohler ve Andrew Ryan'la birlikte ticari ataşe olarak Selanik'te görev yapan Waugh'u yüksek komiserlik kadrosuna dahil etti.[5] Böylece yüksek komiserlikte Birleşik Krallık'ın ticari çıkarlarını korumak üzere profesyonel bir kadro kuruldu. Somerset Calthorpe, yüksek komiserlik çalışmalarının yürütülebilmesi için savaş sırasında kapatılan Birleşik Krallık Büyükelçiliği binasının kendilerine teslim edilmesini istedi.[6]

Birleşik Krallık Komiserinin Görevleri

Osmanlı devleti ile Müttefikler arasında ateşkes imzalanmıştı ama bu, bir barış anlaşması değildi. Bu yüzden Osmanlı, Birleşik Krallık için hâlâ düşman

---

(1) Abdurrahman Bozkurt, "İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2009, s. 24.

(2) Amiral Sir Somerset Calthorpe: (1865-1937) 1878 yılında orduya girdi ve 52 yıl görev yaptı. Akdeniz donanma kumandanlığından sonra İstanbul Yüksek Komiseri olarak görev yaptı. 5 Ağustos 1919 tarihinde görevini Amiral John de Robeck'e devretti.

(3) Richard Webb: İngiliz Yüksek Komiser Yardımcılığı görevine atandı. Amiral Calthorpe'un olmadığı zamanlarda kendisine vekâlet görevi verildi. Webb, bir yardımcıdan öte yüksek komiserlik düzeninde önemli bir görevliydi.

(4) Birleşik Krallık hükümetinden İstanbul Yüksek Komiserliği'ne talimat. 8 Kasım 1918 P3. Foreign Office, 371/3415, 185243.

(5) İstanbul Yüksek Komiserliği'nden Birleşik Krallık hükümetini bilgilendirme. Foreign Office, 371/3415, 193008, 197902, 199385.

(6) Birleşik Krallık hükümetinden İstanbul Yüksek Komiserliği'ne talimat. 9 Kasım 1918, P4. Foreign Office, 371/3415, 186801.

Levent Şahverdi Arşivi

statüsündeydi ve iki ülke arasında diplomatik ilişki yoktu. Bu nedenle komiserler kendi dışişleri bakanlıkları yerine savaş bakanlıkları ile temas kurdular. İngiliz Savaş Bakanlığı, Amiral Calthorpe'u büyükelçi olarak değil, sadece yüksek komiser olarak atadı. Savaş Bakanlığı ayrıca, atanması gereken askeri yetkililerin de aykırılık yaratılmaması için askeri ataşe olarak görevlendirilmesini, İstanbul'daki görevlilerin yetkisinin sadece İstanbul için olduğunu vurguladı.[1] Londra, Somerset Calthorpe'tan İstanbul Yüksek Komiseri olarak sadece Birleşik Krallık menfaatlerini korumasını istemişti. Osmanlı devleti diplomatik ve askeri taktiklerle çifte kıskaca alınacak, İstanbul'un askeri işgali, İngilizlerin emellerine ulaşmasında ilk adım olacaktı.

Birleşik Krallık bu zamana kadar birçok sömürgede benzer direnişlerle karşılaşmıştı ve bu konuda tecrübesi fazlaydı. Savaş sonrası İstanbul'a rahat bir şekilde girmiş olsalar da kendilerine karşı zaman içinde bir karşı hareket doğacağını hesap etmişlerdi. 9 Kasım 1918 tarihinde Dışişleri Bakanlığı tarafından Somerset Calthorpe'a gönderilen ek talimatta, eski talimatla bağlantılı olarak faaliyet sahası ve ortaya çıkabilecek zorluklara ilişkin değerlendirmeler yapılmış ve kendisine bazı tavsiyelerde bulunulmuştu:

1. *Yüksek komiserin görevi, İstanbul'da ateşkesin tatbik edilmesidir. Osmanlı topraklarında Birleşik Krallık menfaatlerinin ve varlıklarının korunmasıdır.*
2. *Zaman içinde Osmanlı Devleti topraklarını bölen bir barış anlaşması imzalanacaktır. Bu anlaşma şartları Türkler için ağır olacaktır. Bu anlaşma için Türkler şimdiden hazırlanmalıdır.*
3. *Türkler, Şark geleneklerine uygun olarak gerçek yüzlerini saklamak için her türlü çabayı sarf ederler. İsteklerinin arkasındaki düşünceyi anlamaya çalışın.*
4. *Osmanlı Devleti, İslam dünyasının en önemli devletidir. Osmanlı'nın savaşta mağlup olduğunu tüm Müslümanlara anlatmak gerek. Bu şekilde sonradan ortaya çıkacak İslami hareketler önlenmiş olur.*[2]
5. *Türk devlet adamlarının kadim İngiliz dostu olduklarını söyleyerek bu şekilde kendisi ile dostluk yaratarak Müttefik devletlerden bazı çıkarlar edinmek isteyebilirler.*
6. *Türk devlet adamları, bazı taktikler uygulayarak Müttefik devletler arasında çatlaklar yaratmaya çalışacaklardır.*
7. *Gelecekte toprakların nasıl bölüneceği konusunu devlet adamları ile hiç tartışmayın.*

---

(1) Birleşik Krallık hükümetinden İstanbul Yüksek Komiserliği'ne talimat. 9 Kasım 1918, P.2, Foreign Office, 371/3415, 186801.

(2) Birleşik Krallık hükümetinden İstanbul Yüksek Komiserliği'ne talimat. 9 Kasım 1918, P.6, Foreign Office, 371/3415, 186801.

Levent Şahverdi Arşivi

8. *Mezopotamya, Arabistan, Irak ve Suriye coğrafyası bir daha Türk yönetimine girmeyecektir. Bu konuları Türklerle asla tartışmayın.*
9. *Padişah ve diğer hanedan üyeleri ile sosyal ilişkileri dostça sürdürün ama samimiyet kurmayın. Hanedan üyelerinin dostça başvurularını nazik bir şekilde karşılayın.*
10. *Ermenilerin yaşadığı Doğu Anadolu'dan gelen bilgiler çelişkilidir. Onun için bu bölgeden doğru bilgi akışını sağlamak için bir teşkilat kurun.*
11. *Türkler, Ermeni bölgesine bir İngiliz araştırma heyeti göndermek isteyebilir. Bu tür tartışmalara kesinlikle girmeyin.*
12. *Ateşkes şartları Müttefiklere Ermenileri koruma görevi vermemiştir ama Ermenistan'a geç kalmış bir müdahale İngiliz ve Amerikan kamuoyu tarafından kesinlikle beğenilir.*
13. *Ermenistan'da en küçük bir karışıklık çıkması halinde, ateşkesin 24. maddesi gereğince stratejik noktalar önlem ve tedbir olarak gecikmeden işgal edilir.*[1]

Birleşik Krallık hükümeti, İngiliz vatandaşlarının özellikle de İngiliz tahvilat sahiplerinin temsilcisi olarak Adam Block'u İstanbul'da görevlendirdi.[2] Adam Block, Duyunu Umumiye nezdinde görev yapacaktı.[3] Türkiye'deki İngiliz menfaatlerini korumak üzere yola çıkan Block, İngiliz hükümetinin İstanbul'daki finansal çıkarlarının temsilcisi olacaktı.[4]

Fransız Yüksek Komiserliğinin Kurulması

Birleşik Krallık hükümetinin İstanbul'da yüksek komiserlik kurması üzerine aynı yöntemi Fransa da uyguladı. 18 Kasım 1918 günü Babıâli'ye ve diğer Müttefiklere Amiral Amet'in İstanbul Fransız Yüksek Komiseri olarak atandığı bildirildi.[5] İstanbul'da kapsamlı bir Fransız yüksek komiserlik düzeni oluşturuldu zira Fransa'nın İstanbul'da önemli yatırımları vardı. Fransa işgal güçlerinden biriydi ve bu durumun ticarete yansımasını istemiyordu. Fransa, yüksek komiserlik yönetimi için kapsamlı bir kadro oluşturdu. Komiserlik bün-

(1) Birleşik Krallık hükümetinden İstanbul Yüksek Komiserliği'ne talimat.
(2) Adam Block, Türkiye hakkında geniş bilgiye sahipti. İngiliz Yüksek Komiserliği'nde mali ve adli konularda danışmanlık yapmış, İtalyan ve Fransız yüksek komiserlerinin takdirini dahi kazanmıştı.
(3) Birleşik Krallık hükümetinden İstanbul Yüksek Komiserliği'ne talimat. 9 Kasım 1918, P 12, Foreign Office, 371/3415, 186801.
(4) Birleşik Krallık hükümetinden İstanbul Yüksek Komiserliği'ne talimat. 9 Kasım 1918, P 13, Foreign Office, 371/3415, 186801.
(5) Abdurrahman Bozkurt, "İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2009, s. 34.

Levent Şahverdi Arşivi

yesinde görevlendirilen personele Fransa'nın İstanbul'daki çıkarları anlatıldı.[1] Fransız komiserliğinde bu kadar kapsamlı olarak çok sayıda uzman müşavir bulunması Osmanlı-Fransız ilişkilerinin geçmişten gelen ilişkilere dayanmaktaydı.

Amiral Amet iki ay görevde kaldıktan sonra yerine 8 Ocak 1919 tarihinde Albert Defrance İstanbul Yüksek Komiseri olarak atandı.[2] Bunun nedeni Defrance'ın Osmanlı-Fransız ilişkilerine daha hâkim olmasıydı. Albert Defrance'ın halihazırda yürüttüğü görevini teslim edip İstanbul'a gelmesi 30 Mart 1919 tarihini buldu.[3] Albert Defrance İstanbul'da hem diğer Müttefiklerle hem de Babıâli ile iyi ilişkiler kurdu. Birleşmiş Krallık komiserlerine nazaran daha hoşgörülü oldu.

İtalyan Yüksek Komiserliği'nin Kurulması

Birleşik Krallık'tan sonra İtalya da İstanbul'da yüksek komiserlik teşkilatı kurmak üzere çalışmalara başladı. 20 Kasım 1918'de İtalyan diplomatlarından Kont Carlo Sforza İstanbul'a İtalyan Yüksek Komiseri olarak atandı. Kont Sforza, İstanbul'a gelince ilk iş olarak Tophane'deki Venedik Sarayı meselesini çözümledi. Venedik Sarayı, İtalya tarafından 1782 yılında inşa edilmişti.[4] 1797 yılında İtalya, Avusturya savaşını kaybedince 1797 yılında imzalanan Campo Formio Anlaşması ile topraklarının önemli bir kısmını kaybetti. Bu anlaşma sonunda İstanbul'daki Venedik Sarayı'na da Avusturyalılar el koydu. İtalya uzun yıllar başka binaları büyükelçilik olarak kullandı. İstanbul'un işgali üzerine İstanbul'da bulunan Avusturya diplomatik heyeti sınır dışı edildi. Sarayda ikamet eden Avusturya Büyükelçiliği de sarayı restore etmişti.

Kont Carlo Sforza İstanbul'a gelince ilk iş Venedik Sarayı'na yerleşti.[5] Kurulan İtalyan Yüksek Komiserliği bu sarayda faaliyet göstermeye başladı. İtalya,

---

(1) İstanbul Yüksek Komiserliği'nden Birleşik Krallık hükümetini bilgilendirme. İstanbul İngiliz Yüksek Komiserliği'nden İngiliz hükümetine telgraf. 5 Aralık 1918, Foreign Office, 371/3415, 210533.35 başlatılmıştı.

(2) Birleşik Krallık Fransa Büyükelçisi Lord Derby ve Dışişleri Bakanlığı arasındaki yazışma. Foreign Office, 371/3418, 6363, 7773, 8927.

(3) İstanbul Yüksek Komiserliği'nden Birleşik Krallık hükümetini bilgilendirme. 1 Nisan 1919, Foreign Office, 371/3418, 53377.

(4) Turan Akıncı, *Beyoğlu*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2018, s. 82. Tophane'de bulunan Venedik Sarayı isimli İtalyan Sefareti I. Dünya Savaşı sırasında Avusturya Büyükelçiliği tarafından kullanılmıştı.

(5) Kont Carlo Sforza: (1873-1952). Sforza 1896'da Dışişleri Bakanlığına girdi. Kahire, Paris, Pekin, Bükreş, Madrid, Londra ve Belgrad'da bulundu. 1918-1919 yılları arasında İstanbul'da İtalyan Yüksek Komiseri olarak görev yaptı. Daha sonra önce müsteşar, ardından da Dışişleri Bakanı oldu. 1922'de Fransa'ya elçi atandı. Dokuz ay sonra, Benito Mussolini yönetiminde çalışmayı reddederek istifasını verdi. Yirmi yıla yakın süre yurtdışında kaldı. 1939'a değin Belçika'da, 1940'tan sonra da ABD'de öğretim görevlisi ve siyaset yorumcu-

Levent Şahverdi Arşivi

I. Dünya Savaşı'nda nüfusuna oranla çok zayiat vermişti. İtalyan hükümeti savaş sonrası İtalyan askerlerinden başka kayıp verilmesini göze alamazdı ve onun için İstanbul'a fazla asker göndermemişti.[1]

Kont Carlo Sforza, başarılı bir diplomattı ve 1919 yılında İtalyan Dışişleri Bakanlığı Müsteşarlığı'na atandı. Sforza daha sonra da İtalya Dışişleri Bakanlığı görevine getirildi. Sforza'dan sonra önce Arlotta sonra da Romano Lodi Fe İstanbul'da yüksek komiser olarak görev yaptılar ama bu görevler çok kısa süreli oldu. 1920 yılının eylül ayında bu göreve Eugenio Camillo Garroni tayin edildi. Kendisi İtalya'da uzun süre valilik görevlerinde bulunmuş bir yöneticiydi. Garroni, İstanbul'un işgalinin sona ermesine kadar üç sene görev yaptı.[2] Beş yıl süren işgal döneminde İtalyanlar fazla öne çıkmadılar.

ABD Yüksek Komiserliği'nin Kurulması

I. Dünya Savaşı'nın son aşamasında Müttefik devletler yanında savaşa giren Amerika, savaş sonrasında Müttefikleri gibi İstanbul'da yüksek komiserlik teşkilatı kurmak üzere harekete geçti.[3] Amerika'nın Ortadoğu üzerinde uzun yıllardır faaliyetleri vardı. Amerikan Protestan vakıfları; 1860'lı yıllardan bu yana Osmanlı topraklarında çeşitli liseler, okullar, hastaneler ve yaşlı yurtları kurmuştu. İstanbul, İzmir, Kayseri ve Tarsus'ta önemli eğitim kurumlarına sahiptiler ve bu misyoner faaliyetleri kapsamında Ermeni nüfustan birçok kişi Protestanlık mezhebini seçmişti.

Amerika, savaşı kazanan Müttefik devletlerden biriydi ve İstanbul'un işgaline katılmak, yüksek komiserlik kurmak istiyordu. Bu konuda en büyük sorun İstanbul'da kurulması hedeflenen işgal yönetiminde hangi konumda olacağıydı.[4] İlk önce bu konu Müttefikler arasında sorun oldu.[5] Müttefikler Ame-

---

su olarak çalıştı. 1943'te İtalya'ya döndü, kabinede çeşitli görevler aldı. 1946'da Cumhuriyetçilerin adayı olarak kurucu meclise seçildi. 1947 yılında De Gasperi hükümetinde Dışişleri Bakanı oldu. Temmuz 1951'de sağlık nedeniyle siyaseti bıraktı.

(1) Birleşik Krallık İstihbarat Servisi'nden Birleşik Krallık Savaş Bakanlığı'na telgraf. 9 Ocak 1919, Foreign Office, 371/4164, 14928.

(2) Eugenio Camillo Garroni: (1852-1935) Torino ve Cenova üniversitelerinden mezun olduktan sonra devlette görev yapmaya başladı. Çeşitli İtalyan şehirlerinde toplam 20 yıl valilik görevinde bulundu. 14 yıl Cenova valiliği yaptı. 1920 yılı eylül ayından 1923 yılı ekim ayı arasında İstanbul'da İtalya Yüksek Komiserliği görevinde bulundu. İstanbul'un işgalinden sonra Lozan Konferansı'na İtalya adına temsilci olarak katıldı.

(3) Abdurrahman Bozkurt, "İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2009, s. 88.

(4) Amiral Somerset Calthorpe'tan Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı'na telgraf. 14 Ağustos 1918, Foreign Office, 371/4231, 116419 38.

(5) İstanbul İngiliz Komiserliği'nden Birleşik Krallık hükümetine telgraf. 23 Kasım 1918, Foreign Office, 371/3418, 194681.

Levent Şahverdi Arşivi

rika'nın İstanbul'a kendileri ile aynı statüde bir yüksek komiser değil, bir temsilci göndermesini daha uygun buldular. Müttefikler Türkiye'de Amerikan mandası kurulması fikrinden hiç hoşlanmadılar. Ayrıca tam bu dönemde İstanbul'da bir de 'Wilson Prensipleri Cemiyeti' kuruldu. Bu gelişme Müttefikleri daha da sıkıntıya soktu ama bu manda konusu 1919 yılı başlarında ortadan kalktı zira bir anlaşmazlık halinde Amerika Ermenileri destekleyeceğini açıklamıştı.[1]

30 Kasım 1918 tarihinde Lewis Heck, İstanbul Amerikan Yüksek Komiseri olarak atandı.[2] Bazı sorunlar yaşanınca Lewis Heck'in yerine Gabriel Bie Rawndal atandı. Bu dönemde Amerika'nın İstanbul'a olan ilgisi arttı. İngilizler ve Fransızlar gibi Amerikalılar da yüksek komiserlik teşkilatında çalıştırılmak için bölgeye askeri görevliler gönderdi. Amerika diğer Müttefiklerden farklı olarak bölgeye Amerikan yardım kurumlarını da gönderdi.

İstanbul'daki diğer Müttefik devletler komiserlerinin görev alanı askeri kumandanlıkların dışındaydı ama 12 Ağustos 1919 günü Amerikan Doğu Akdeniz Kumandanı olan Amiral Mark Bristol Amerikan Yüksek Komiseri olarak atandı.[3] Amiralin iki şapkası vardı; hem filo kumandanı hem de yüksek komiserdi. Amerika ile Osmanlı devleti arasında diplomatik ilişki yoktu. Bu ilişki İsveç Büyükelçiliği üzerinden kuruluyordu ama Amerikalılar işlerine geldiği zaman Babıâli ile görüşüp işlerini yürütüyorlardı. İşgal döneminde Amerikan Yüksek Komiserliği, Osmanlı hükümeti ile daima görüşerek sorun yaratmadı.

Amiral Bristol, olaylara diğer komiserlerden farklı bakıyordu ve bu durum bir süre sonra komiserler arasında sorunlara sebep oldu. Amiral Bristol, Osmanlı topraklarında yaşayan Rum ve Ermenilerin hareketlerini sık sık tenkit ediyordu. Bu eleştiriler yüzünden bir süre sonra Amiral Bristol ile İngiliz meslektaşlarının arası açıldı. 14 Eylül 1921 günü Sakarya Zaferi'nin ardından Amiral Bristol TBMM hükümetine bir tebrik mesajı gönderdi. Bu kutlama İstan-

(1) İstanbul Yüksek Komiserliği'nden Birleşik Krallık hükümetine telgraf. 18 Ekim 1919, Foreign Office, 371/4239, 146649.

(2) Amerikan Büyükelçiliği'nden Birleşik Krallık hükümetine telgraf. 5 Aralık 1918, Foreign Office, 371/3418, 201368.

(3) Mark Lambert Bristol: (1868-1939). ABD Deniz Kuvvetleri'nde tuğamiral rütbesine yükselmiş ve bu sıfatla aktif ve muharip görevlerde bulunmuş bir subaydır. 1919-1927 yıllarında önce Osmanlı devleti ve Ankara'daki TBMM hükümetleri nezdinde, Cumhuriyet'in ilanından sonra da Türkiye Cumhuriyeti nezdinde, ABD Yüksek Komiseri sıfatıyla büyükelçilik vazifesi yürütmüştür. 1927'de ABD Asya Filosu'nun kumandanlığına getirilmiş, 1939 yılında vefat etmiştir. Önyargılardan arınmış ve ciddi kişiliği ve yaklaşımı çevresinde takdir toplamış, titizlikle muhafaza ettiği yazışmaları ve topladığı diğer dokümanlar görev yürüttüğü kritik dönemin tarihinin yazılmasında önemli katkı sağlamıştır. ABD Kongre Kütüphanesi'ne devrettiği Bristol Belgeleri bu nedenle Osmanlı devleti son yılları ve Türkiye Cumhuriyeti ilk yıllarına ışık tutan bir kaynak kabul edilir.

Levent Şahverdi Arşivi

bul'da görev yapan Birleşik Krallık Yüksek Komiseri Rumbold'u çıldırttı ve ilişkiler gerildi. Bu kutlamayı duyan Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı Lord Curzon da Amiral Bristol'ün zekâsına ilişkin hakarete varan eleştirilerde bulundu ama Amerikalılardan benzer bir cevap geldi.[1] Müttefik devletlerin İstanbul'daki çıkarları önemli olduğu için sorun ülkelere sıçramadı. Bristol'ün Türkler lehine sergilediği tutum nedeniyle İstanbul Amerikan Hastanesi'nin ismi Amiral Bristol Hastanesi olarak değiştirilmişti.[2]

Japon Yüksek Komiserliği'nin Kurulması

Mondros ateşkesi sonrasında Müttefikler İstanbul'da yüksek komiserlik düzeni oluşturdukları halde Japonya böyle bir kadro oluşturmadı zira İstanbul Japonların kolayca takip edecekleri bir bölgenin içinde değildi. Japonya, konuları uzaktan algılamaya çalışıyordu. 7 Aralık 1920'de Sadazuchi Uchida İstanbul'a gönderildi. Japonya, İstanbul'un işgali için asker göndermediği için Uchida, Yüksek Komiserler Kurulu toplantılarına alınmadı ve kendisine görüşme zabıtları bile verilmedi. Müttefikler tarafından alınan kararların birçoğunu gazetelerden öğrendi ve bu kendilerinde hoşnutsuzluk yarattı.[3] Uchida, 18 Nisan 1921'de İstanbul'da Japonya İstanbul Yüksek Komiseri olarak göreve başladı.[4] Kendisinin görevi İstanbul'da Japon çıkarlarını korumaktı ve Japonya ile ilgili bir gelişme olduğu zaman kendisine kurul tarafından bilgi verildi.

Yunan Komiserliği'nin Kurulması

Yunanistan'ın I. Dünya Savaşı'na Müttefikler yanında girmesi savaşın son dönemine rastladı. Yunanistan'ın savaşa girmesiyle Osmanlı devleti arasında diplomatik ilişkiler kesildi ve ilişkiler İspanya Büyükelçiliği üzerinden yürütüldü. Mondros ateşkesinden sonra Müttefiklerin İstanbul'u işgali Yunan siyasetine büyük ümitler getirdi. Büyük hedefleri İstanbul'u almaktı. Bu hedef olmaz ise Doğu Trakya veya Ege Bölgesi'nde bir toprak elde etmekti. Yunanlılar işgal kartını iyi oynamak için bütün imkânlarını kullandı.

Yunanistan Başbakanı Venizelos ile Birleşik Krallık'ın Atina Büyükelçisi Lord Granville arasında bir görüşme yapıldı ve Yunanistan'ın İstanbul'da dip-

(1) Martin Gilbert, *Sir Horace Rumbold: A Portrait of Diplomat, 1869-1941*, Publisher Heinemann, Londra, 1973, s. 242.

(2) Stanford Shaw, *From Empire to Republic*, Volume I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000, s. 119.

(3) Birleşik Krallık'tan Büyükelçiler Konferansı, 14 Haziran 1920, 371/5049, E 6403.

(4) Japonya'nın Londra Büyükelçiliği'nden Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı'na mektup, 25 Nisan 1921, Foreign Office, 371/6564, E 5040.

Levent Şahverdi Arşivi

lomatik bir temsilci bulundurmasına izin verildi.[1] Yunan diplomatı hiçbir şekilde Osmanlı devleti ile görüşmeyecek ve sadece Müttefikler ile ilişki kuracaktı. Yapacağı tüm faaliyetlerde Müttefiklerin onayını alacak ve hiçbir şekilde basına demeç vermeyecekti. Yunan temsilcisine İstanbul'da kısıtlı ve kontrollü çalışma imkânı verilmişti.

Yüksek Komiserler Kurulu

1918 yılı kasım ayında İstanbul'un yönetimi için en yetkili kurum Müttefiklerin oluşturduğu Yüksek Komiserler Kurulu oldu. İstanbul'un işgalinde temsil edilen altı ülkeden sadece üçü İstanbul'a asker getirmişti: Birleşik Krallık, Fransa ve İtalya. Amerika ve Japonya'nın yüksek komiserleri olmasına karşılık şehirde askeri kuvvetleri yoktu ve bundan dolayı Yüksek Komiserler Kurulu'nda temsil edilmiyorlardı. Yunanistan'ın ise askerlerinin kente girmesine izin verilmediği için şehirde sadece bir komiseri vardı.

Müttefik devletlerin İstanbul'daki komiserleri arasındaki ortak fikir birliği çok zor sağlanıyordu zira her ülkenin Osmanlı toprakları üstündeki çıkarları ve beklentileri farklıydı. Sonuç olarak İstanbul'u Yüksek Komiserler Kurulu yönetti ama bu üç ülke arasında da Birleşik Krallık hep öne çıktı. İngilizler birçok uygulamayı kendi başlarına yaptılar hatta diğer Müttefikler bu konuyu çok sonradan öğrendi. Fransa ve İtalya uzun bir süre Birleşik Krallık'a katlandılar ama sonunda İtalya ve Fransa, İstanbul'da işgalci olmalarına rağmen Kuvayı Milliye hareketi ile çeşitli temaslar kurdular hatta BMM hükümetine silah bile sağladılar.

İstanbul'u üç devlet yönetim olarak paylaşmışlardı. İngilizler Beyoğlu yakasından, Fransızlar İstanbul yakasından ve İtalyanlar Anadolu yakasından sorumluydular. Her ülke kendi bölgesini yönetirken şehri ilgilendiren ana konular için bu kurulda ortak karar aldılar. Kurulun en önemli işlerinden biri ise Yıldız Sarayı ve Babıâli ile olan ilişkileri yürütmekti. Komiserler artık şehirde her konuya karışır hale geldiler hatta kabineye bakan bile tavsiye ettiler. 28 Kasım 1918 günü yüksek komiserler ilk toplantılarını yaptılar. Birleşik Krallık Sefareti'nde yapılan toplantıya Birleşik Krallık'tan Richard Webb, Hohler, Deedes, İtalya'dan Kont Sforza, Fransa'dan Debrieres katıldılar. İstanbul şehrinin yönetimi için bu kurul oluşturuldu. Bu tarihten sonra bütün kararlar bu kurulda alındı. Toplantılar genelde her cuma günü yapılıyordu. İstanbul'da İşgal Kumandanlığı oluştuktan sonra toplantılar iki haftada bir yapılır hale geldi. Kurulun elindeki en önemli uygulama metni Mondros ateşkesiydi ama bu ateşkese uymayan birçok icraat da kurul tarafından yapıldı.

---

(1) M. Venizelos'un Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı tarafından müracaat. 15 Kasım 1918, Foreign Office, 371/3417, 192927.

Levent Şahverdi Arşivi

İşgal Güçlerinin Yönetim Düzeni: Yukarıda konular kısmında anlatıldığı üzere İstanbul yönetimi iki parçadan meydana geliyordu: Askeri ve siyasi yönetim örgütlenmeleri. Sonuç olarak her şey Müttefiklerin hak ve menfaatleri için yapılıyordu.

Askeri Yönetim 1920 Sonrası: İstanbul İşgal Kuvvetleri Askeri Kumandanlığı (Başkan-İngiliz)[1] Generaller Yönetim Komitesi, Müttefik Mahkeme ve Askeri Mahkemeler, İngiliz Pasaport Kontrolü, Özel Elemanlar, Silahsızlanma Komisyonu (Başkan-İtalyan), Bahriye ve Boğazlar Komisyonu, Polis Komisyonu, Jandarma Komisyonu (Başkan-Fransız), El Koyma Komisyonu, Sansür Komisyonu, Sağlık ve Tıp Komisyonu, Selamlama Komisyonu.[2]

Siyasi Yönetim: Müttefikler Kontrol ve Örgütlenme Komisyonu, Mali Komisyon, Hapishane Komisyonu, Besin Komisyonu, Pasaport Büroları, Fransız Kontrolü, İtalyan Kontrolü.[3]

Yüksek Komiserler Kurulunun Aldığı Kararlar

Toplantı gündeminde çok değişik konular vardı. Lokantaların açılma saatlerinden yaz saati uygulamasına, ekonomik meseleler, halkın beslenme sorunları, fuhuş sorunları, halkın hastalıklardan korunması ve adli meselelere kadar değişik konular müzakere edilmekteydi. Hükümetlerinin talimatları doğrultusunda hareket eden yüksek komiserlere, belediye, sağlık, polis ve maliye gibi konularda Müttefik uzmanları yardımcı olmaktaydı. Yüksek komiserler toplantısına Yunanlılar da defalarca katılmak için başvurdular ama Amerika, Sırbistan ve Japonların da bu toplantılara katılmak isteyeceklerinden bu konu kabul edilmedi. İşgal yönetimi varlığını sürdürdüğü süreç içerisinde İngiltere, Fransa ve İtalya dışında ortağı kaldıracak durumda değildi. Kurul toplantılarında Türkçe bilen Müttefik personel olmadığından azınlık tercümanlara gerek duyuldu. Kurula yapılan en önemli ihbarlar Türklere silah dağıtıldığı ve Türklerin Hıristiyanları katledeceklerine dair safsatalardı. Yüksek Komiserler, İstanbul'a gelmelerinin üzerinden birkaç gün geçmeden Rum ve Ermeni kaynaklarının verdiği bu bilgilere güvenmemeleri gerektiğini öğrendiler.[4]

İşgal güçleri İstanbul halkının ihtiyaçları olan konularda çalışır gözüküyorlardı ama asıl görevleri İstanbul'un işgali ile şehirdeki güçlerini arttırmaktı zira Osmanlı devletine imza attıracakları Sevr Antlaşması'nın şartları çok ağırdı. Daha antlaşmanın imzalanmasına iki yıl vardı ama Müttefiklerin Osmanlı top-

(1) Askeri yönetimin ismi 1918-1920 yılları arasında Müttefikler Doğu Avrupa Ordusu olup başkumandanı General Franchet d'Esperey 'di. 1920 yılı kasım ayından itibaren bu ordunun ismi İstanbul İşgal Kuvvetleri Kumandanlığı olup kumandanı Charles Harington'du.
(2) Nur Bilge Criss, *İşgal Altındaki İstanbul 1918-1923*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 103.
(3) age, s. 104.
(4) age, s. 103.

Levent Şahverdi Arşivi

raklarını nasıl paylaşacakları belliydi. İstanbul'daki hâkimiyetleri yeterli noktaya geldikten sonra Sevr Antlaşması'nı imzalattıracaklardı. Bunun bir halkası da 16 Mart 1920 yılında yaşanacak olan İstanbul'un resmen işgaliydi. Bu yol haritasında İstanbul'daki güçlerini arttırmak için çeşitli konularda denetim yöntemleri kurmuşlardı. Bu komisyonlar sırasıyla polis, sağlık, gıda, cezaevi, sansür ve telgraf denetimi, levazım, pasaport, donanma ve ordu komisyonları ile liman denetiminden sorumluydular. Özellikle pasaport bürosu, vizesi bulunmayanların Boğaz'da karşıdan karşıya geçmesine dahi izin vermemek gibi bir uygulamayı başlatmıştı. İstanbullular kendi şehirlerinde bir yerden bir yere pasaport ile gitmek mecburiyetinde kalmışlardı. Müttefik İşgal Kuvvetleri Kumandanlığı, bütün bunların yanında keyfi uygulamalarda da bulunabiliyordu. Osmanlı vatandaşı gayrimüslimlerin askerlikten muafiyeti konusunda onlara destek oldukları gibi Ermenilere tehcirden dolayı, Osmanlı hükümetince verdirilen zararın Ziraat Bankası'ndan ödetilmesi yolundaki talepleri, Rum ve Ermenilere İngiliz üniforması giydirerek istihbaratta görevli polis olarak çalıştırmaları gibi hususlar ilk akla gelenlerdi. İşgal Kuvvetleri Kumandanlığı, kimi zaman yardım amaçlı kurulmuş olan komisyonların bütçelerine dahi göz dikmiş, bunları yetkililerden talep etmiştir.

1919 Yılında İşgal Güçlerinin Sayısı

13 Kasım 1918'i takip eden günlerde İstanbul'daki Müttefiklerin askeri sayısı günden güne çoğaldı. Birleşik Krallık, Fransız ve İtalyan kuvvetlerine ilave olarak bir de Yunanlar katıldı. Takriben fiili işgalden bir yıl sonra 5 Kasım 1919 tarihinde Savunma Bakanı Cemal [Mersinli] Paşa hazırladığı bir raporla hükümetin dikkatini çekti ve Yunan işgal güçleri arasındaki çelişkileri ortaya çıkardı:

1. *"Birleşik Krallık: 894 subay, 26.525 asker, 27 batarya, 160 makineli tüfek*
2. *Fransa: 572 subay, 18.497 asker, 30 top, 91 makineli tüfek*
3. *İtalya: 210 subay, 3782 asker*
4. *Yunanistan: 83 subay, 712 asker, 160 makineli tüfek*
5. *Toplam: 1759 subay, 49.516 asker, 57 top, 411 makineli tüfek."*[1]

Burada göze çarpan bir orantısızlık vardı. İngiliz ve Fransız kuvvetlerinde 30 askere bir subay düşmekteydi ki bu uluslararası bir orandı. Yunanistan ordusunda ise 8 askere bir subay düşmesi normal değildi. Demek ki Yunan Ordusu içinde İstanbul'a gelen subaylar başka amaç için gelmişlerdi.

5 Kasım 1919 tarihi itibariyle askeri ve siyasi gelişmelerden dolayı, İşgal Orduları Kumandanlığı'nın denetim ve kontrolleri 1919 yılı kasım ayından itiba-

(1) Zekeriya Türkmen, "İstanbul'un İşgali ve İşgal Dönemindeki Uygulamalar (13 Kasım 1918-16 Mart 1920)", *İstanbul Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XVIII, S. 53, s. 334.

Levent Şahverdi Arşivi

ren daha da artmıştır. Müttefik donanması ile gelen nakliye gemilerinden, baskın tarzında karaya asker çıkarılması, Trakya üzerinde demiryolu ile getirilen birliklerin, büyük karargâhların ve subaylarının İstanbul'a yerleşmesi, önceden Osmanlı hükümetine haber verilmemişti.[1]

Müttefikler Binalara El Koyuyor

Müttefik devletlerin subayları şehirde beğendikleri evlerin boşaltılmasını istiyorlar ve belli bir süre verip evlere veya binalara yerleşiyorlardı. Bu istekler bir süre sonra o kadar fütursuz hale geldi ki işgalciler el koydukları evlere ilave dekorasyon veya mobilya aldırıyorlardı ve bunların faturasını ev sahibine ödetiyorlardı.[2]

Enver Paşa'nın eşi olduğu için Naciye Sultan'ın Kuruçeşme'deki yalısı, Fransız başkumandan General Franchet d'Esperey tarafından işgal edildi ve Naciye Sultan, İstanbul'da boş kalan Sadaret Konağı'na nakledildi ama bir süre sonra oradan da çıkarıldı.[3] Bu el koyma işlemi sadece Naciye Sultan ile kalmadı. Fransa'dan gelen 400 subayın ikameti için Ortaköy'de şehzade ve sultanlara mahsus olan Feriye Yalısı ile Fehime Sultan Yalısı ve Çırağan Sarayı'ndaki Osman Fuat Efendi'nin dairesine el kondu.[4] İşgal güçlerinin Kuruçeşme'de el koydukları bir yalı yangında tahrip oldu. Fransız Amiral yanan yalının yakındaki Cemil Topuzlu'nun yalısını istedi. Cemil Topuzlu "Hiç olmazsa kıymetli olan eşyalarımı bana verin" diye ricacı oldu ama Fransız general "Sana hiçbir eşya veremem zira bu eşyalar bize yetmiyor. Sizin yalıda 8 karyola var ben burada 24 kişinin kalması için plan yaptım onun için bana 16 karyola daha getirin" demişti. Cemil Topuzlu'nun o tarihte İstanbul Belediye Başkanı olmasından dolayı araya hatırlı kişiler girerek yalı kurtarıldı.[5]

Haberleşmenin Denetlenmesi

Müttefik devletlerin haberleşmeyle ilgili kısıtlamaları en fazla İstanbul'da hissedildi. 22 Kasım 1918 günü bütün basına sansür kondu ve bu uygulama için kabine karar verdi. Kasım ayı ortasında bir İngiliz ve Fransız subayı Mondros ateşkesinin 12. maddesi hakkında İstanbul telgraf müdürü ile görüştüler. Mondros Mütarekesi'nin maddelerine dayanarak resmi devlet yazışmaları dı-

(1) Zekeriya Türkmen, "İstanbul'un İşgali ve İşgal Dönemindeki Uygulamalar (13 Kasım 1918-16 Mart 1920)", *İstanbul Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XVIII, S. 53, s. 337.
(2) Celal Bayar, *Ben de Yazdım: Milli Mücadeleye Giriş*, Sabah Kitapları, 1997, C. V, s. 1423.
(3) Galip Kemali Söylemezoğlu, *Başımızı Gelenler*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1939, s. 25.
(4) Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, TTK, Ankara, 2010, s. 175.
(5) Cemil Topuzlu, *İstibdat, Meşrutiyet, Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım*, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayını, İstanbul, 1982, s. 210-211.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

şındaki tüm yazışmaları kontrol edeceklerini açıkladılar ve bu subaylar ertesi günden itibaren telgraf müdürlüğüne yerleştiler.(1)

Bu uygulama ile şehirdeki tüm telsiz ve telgraf haberleşmesi Müttefiklerin kontrolüne girdi. Böylece İstanbul, Köstence, İstanbul-Odessa kabloları Müttefik devletlerin denetimine girmiş oldu.(2)

İşgal Güçlerinin İstekleri

Kasım ayı sonunda Müttefik devletler Kumandanlığı Babıâli'ye başvurarak hastane yapmak için büyükçe bir binaya ihtiyaçları olduğunu bildirdiler. Bir iki gün içinde gelip hastane için en uygun binanın Harbiye Mektebi olduğuna karar verdiklerini beyan ettiler.(3) Çatışmalar sırasında yaralanmış İngiliz ve Fransız askerleri için bu binayı hastaneye çevireceklerini söylediler ve binanın kendilerine 72 saat içinde teslimini istediler. Harbiye Mektebi derhal işgal kuvvetlerine teslim edildi.(4)

Aralık ayı sonlarında da Fransız amirali Amet ve işgal güçlerinden General Brunoust bazı masrafları için Osmanlı Hazinesi'nden para istediler. Deniz kuvvetlerinin masrafları için 120 bin Osmanlı Lirası ve Fransız kuvvetlerinin ihtiyacı için 200 bin Osmanlı Lirası'nın 30 Aralık 1918 gününe kadar ödenmesini istediler.(5)

General Brunoust, Babıâli'ye Fransızca bir mektupla başvurdu ve İstanbul'da görevli subayların Şirketi Hayriye gemileri, tramvay ve demiryollarını kullandıklarını ve bu ulaşım için para ödemeyeceklerini bildirdi.(6) Osmanlı hükümeti Fransızların bu isteğini reddetti zira bu ulaşımı sağlayan şirketlerin özel mülkiyete ait olup bu konuya kabinenin karışamayacağını iletti.(7) İşgal güçleri, Babıâli'ye başvurup İstanbul depolarında bulunan 11.600 Rus malı tüfekle altı milyon merminin kendilerine teslimini istediler. Osmanlı devleti bu silahların Almanlar tarafından ganimet olarak Ruslardan alındığını ve para karşılığı Osmanlı devletine satıldığını belirtip bu isteği reddetti. Buna rağmen işgalciler ayrıca Gelibolu'da bir depoda bulunan 8 adet Rus makineli tüfeği ile 7600 Rus tüfeğini ve 830 bin fişeğini de istediler. Mütareke şartlarına göre böyle bir istekte bulunmaya hakları olmadığı halde Rusya'nın Müttefik devletlerden biri ol-

(1) Mustafa Budak, Mütareke Döneminde İtilaf Devletlerinin Müdahaleleri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, *Dergi Park İlmi Araştırmalar*, S. 5, 1997, s. 81-105.
(2) Tayyip Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına*, Kronik Kitap, İstanbul, 2018, s. 13.
(3) Mustafa Budak, agm, s. 90.
(4) Tayyip Gökbilgin, *age*, s. 13-14.
(5) age, s. 14.
(6) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BEO, Harbiye Gelen No. 340658.
(7) Mustafa Budak, agm, s. 91.

Levent Şahverdi Arşivi

duğundan dolayı bu itibarla bu malzemenin kendilerinden alındığını belirttiler. Sonunda hükümet tüm malzemeleri işgal güçlerine teslim etti.[1]

Osmanlı Hapishanelerine Müdahale

Mondros ateşkesinin 4. maddesine göre arasında Müttefik devletlerin tabiiyetinde buluna savaş esirlerinin ve Ermeni tutuklu ve hükümlülerin İstanbul'da toplanarak herhangi bir engelleme yapılmadan işgal güçlerine teslimi şartı vardı.[2] Özellikle Ermeni tutukluların şartsız olarak işgal güçlerine teslimini sağlamak için İtilaf kontrol subayları hapishaneleri dolaşmaya başladılar. Zaman içinde bu konu o kadar sulandırıldı ki Müttefik devletlerin subaylarının yanı sıra asker ve polisleri de hapishaneleri denetlemeye başladılar ve hatta Ermenilerin yanı sıra Rum mahkûmları da hapishanelerden çıkarılmaya başlandı.[3]

İngiliz Albay Smith, Osmanlı Adalet Bakanlığı'nın cinayetten tutuklu bulunanlardan sadece Ermeni ve Rumların, diğer suçlardan tutuklu bulunanların ise tümünün serbest bırakılması kararını işleme koymak için 20 Mart 1919 günü Rum Avukat Athinogenini olduğu halde İzmir Hapishanesi'ne gitmiş ve 1250 Hıristiyan mahkûmu serbest bıraktırmıştı. Bunu haksızlık olarak gören Müslüman mahkûmlar olay çıkarmış ve isyan başlatmışlardı. Ancak askeri müdahale ile isyan bastırılmıştı.[4]

Türk Kumandanlar Fişleniyor

Ateşkes sonrası Müttefikler Osmanlı'nın önemli ordu kumandanlarını hedefe koydular. Amaçları; Osmanlı ordusunu bir daha ayağa kaldıracak kimseyi bırakmamaktı zira ordu kumandanları iyi yetişmiş ve donanımlı kişilerdi. Müttefikler ordu kumandanlarını cezalandırarak devletin yetişmiş insan gücünü ortadan kaldırmayı hedeflediler. Bu konuda İngilizler öne çıktı; Osmanlı kumandanlarını Malta'ya sürgüne gönderdiler. O dönemde Misak-ı Milli sınırlarının büyük kısmı Osmanlı devletinin elindeydi. Bugünkü Türkiye toprakları işgal edilmiş değildi. Güney cepheler, aşağı yukarı Milli Misak sınırındaydı. Irak'ta cephe, Musul şehrinin 60 kilometre kadar güneyindeydi. Kafkasya'da ise durum Türkiye'ye daha da elverişliydi. Mütarekeyle bu durum olduğu gibi

(1) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BEO, Meclisi Vükela Mazbataları, No. 213 / 59.
(2) Ali Fuat Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekeleri Tarihi*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1948, s. 70.
(3) Mümin Yıldıztaş, Mütareke Döneminde Suç Unsurları ve İstanbul Hapishaneleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, 1997, s. 73-75.
(4) Mustafa Budak, Mütareke Döneminde İtilaf Devletlerinin Müdahaleleri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, *Dergi Park İlmi Araştırmalar*, S. 5, Yıl 1997, s. 93.

Levent Şahverdi Arşivi

dondurulursa Anadolu parçalanmadan kalacaktı. Osmanlı devleti Müttefiklerle bir barış anlaşması yapana kadar geçen sürede Müttefikler Anadolu'dan bazı parçaları koparmak için girişimlerde bulundular. Bu yapılan parçalama işine karşı çıkacak tüm Osmanlı paşaları sürgüne gönderildi.

II. Ordu Kumandanı Nihat Anılmış

Osmanlı topraklarının parçalanması doğrultusunda 9 Kasım 1918 tarihinde İskenderun, 12 Aralık'ta Adana, 17 Aralık'ta Mersin işgal edildi. Çukurova bölgesinde Nihat Anılmış Paşa komutasındaki II. Ordu'dan arta kalan birlikler, Toroslar'ın kuzeyine çekildiler. Bu çekilme sırasında tüm silah ve mühimmat Müttefiklere teslim edilmişti. Mondros ateşkesinde bu bölgenin adı Kilikya olarak geçer. Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan 11 Kasım 1918 günlü bir belgede, Kilikya'da, Kuzey Suriye'de bir Ermeni devleti kurulması öngörüldü ve bu bölgenin sınırları buraya yerleştirecekleri Ermenilerin sayısına göre belirlenecekti.[1]

II. Ordu'nun silahları ve cephanesinin önemli bir kısmı Müttefiklere teslim edilmişti. II. Ordu karargâhı Konya'ya nakledildi ama ordunun sadece ismi kalmıştı. Asker ve silah olarak hiçbir gücü yoktu.[2]

Müttefiklerin planına göre üniformalı Ermeniler de Çukurova'da toplandı, Nihat Anılmış Paşa, geri çekilirken yerli Türk halkını korumayı düşündü, halka silah dağıttı, köylerde, kasabalarda milli örgütler kurmaya çalıştı. Müttefikler onun görevden alınması için 2 Ocak 1919 günü Babıâli'ye bir nota verdiler. Savunma Bakanı Cevat Çobanlı bu isteği kabul etmedi ve İngilizler bir daha nota verdiler. İngiliz baskısı karşısında Cevat Paşa istifa etti. Yerine gelen Ömer Yaver Paşa, 22 Ocak'ta, hükümetin kararıyla Nihat Paşa'yı İstanbul'a çağırdı. II. Ordu'nun başına Cemal Paşa [Mersinli] atandı.[3] 1920 yılında Cevat Paşa, Genelkurmay Başkanı bulunduğu bir sırada, Mersinli Cemal Paşa da Milli Savunma Bakanı iken İngilizlerce yakalanıp Malta'ya sürüleceklerdir. Onların Malta künyeleri de birer numara olacaktır: 2772 Cemal Paşa, 2773 Cevat Paşa.[4]

(1) Bilal N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012, s. 22.
(2) Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi – Foreign Office-406/40, No. 31, p. 32. Memorandum on certain conditions of Settlement of Western Asia, 11. 11.1918.
(3) Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Ankara, 1962, s. 74.
(4) Bilal N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012, s. 23.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

VI. Ordu Kumandanı Ali İhsan Sabis

Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı 9 Kasım 1918 tarihinde Osmanlı topraklarından Irak, Suriye, Filistin, Arabistan ve Ürdün'ün ateşkes döneminde işgal edilip kendi tasarruflarında kalmasının sağlanmasını istiyordu ve bu coğrafya artık Osmanlı'ya geri verilmeyecekti. Bu bilgi telgraf ile Amiral Calthorpe'a bildirildi.(1) Irak'ta bulunan VI. Ordu kumandanı ateşkes döneminde ordusunu ve silahlarını İngilizlere teslim etmedi. *"Bu, yenilmemiş bir ordudur. Mütareke anlaşması deyimiyle garnizon değildir ve teslimi söz konusu olamaz"* derdi.(2) Musul şehrini ve çevresini boşaltmayı da reddetti. 1918 yılı kasım ayında Irak'taki İngiliz Orduları Kumandanı General Marshall ile Ali İhsan Paşa arasında gergin yazışmalar, tartışmalar oldu. Sonunda, İngiliz baskısı ve İstanbul hükümetinin buyruğu üzerine, Ali İhsan Paşa, 10 Kasım'da Musul şehrini boşaltmak zorunda kaldı. Ordusunun büyük kısmını koruyarak Nusaybin'e çekildi. Ama silah, cephane, erzak stoklarını İngilizlere vermedi ve beraberinde kuzeye götürdü. Askeri terhis işini de çok ağırdan aldı. İngilizler, 15 Kasım'da Musul şehrini, kasım sonunda da bütün Musul vilayetini işgal ettiler ve oradan Antep'e doğru uzandılar.(3) İngilizler Güneydoğu Anadolu'ya doğru uzanınca durum bir kez daha gerginleşti ve Ali İhsan Paşa ordusunu Diyarbakır'a nakletti. Elindeki silah ve mühimmatı halka dağıttı.(4) Osmanlı devletinin emri ile Ali İhsan Paşa İstanbul'a geldi ama Osmanlı devleti onu korumadı ve Müttefikler tarafından tutuklanıp Malta'ya sürüldü. Sabis Paşa Malta'ya sürülen ilk Türk kumandandır.

IX. Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa

Yakup Şevki Paşa [Subaşı] ateşkes imzalandığı dönemde Kafkasya'da bulunan ordunun kumandanıydı. Ateşkesin imzalandığı haberi ulaştığında paşa Azerbaycan, Dağıstan ve Kuzeybatı İran içlerinde, Bakü ve Tebriz, Türk birliklerinin elinde, Ordu Kafkasya coğrafyasından Erzurum'a çekilecekti. Bu mesafe o dönemin şartları için çok uzundu. Ordunun 30 bin ton kadar yiyecek stoku vardı ve stoku güneybatıya taşınacaktı. Ulaştırma araçları yetersiz olup kış bastırmıştı. Ordu çekilince meydan Ermeni çetelerine kalacaktı. Ordunun çekildiği bölgede yaşayanlar Ermeni mezaliminden korkup ordu ile beraber göç ettiler. Türk birlikleri 17 Kasım'da Bakü'yü, 18 Kasım'da Tebriz'i, 4 Aralık'ta da bütün Kuzeybatı İran'ı boşalttı. İngilizler, 11 Kasım 1918 günü üç sancağın ya-

(1) Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Çev.: Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 21.
(2) Bilal N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012, s. 23.
(3) Heyet çalışması, Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklal Harbi*, Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi Yayınları, Ankara, 1963, s. 78-98.
(4) Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım*, Nehir Yayıncılık, İstanbul, 1991, s. 8-9.

Levent Şahverdi Arşivi

ni Kars, Ardahan ve Batum'un da hemen boşaltılmasını istediler. İstanbul hükümeti İngiliz isteğine boyun eğdi. Yakup Şevki Paşa, bu kez çok daha çetin bir durumla karşı karşıya kaldı.

Boşaltılacak bu yerlere, İngilizlerle birlikte Ermenilerle Gürcülerin yürüyecekleri kesindi. Yerli Türk halkını gözle görülür bir ölüm bekliyordu. Kars'ta, ordunun çekileceği Ardahan, Artvin, Oltu, Kağızman ve Sarıkamış gibi yerlerde milli şûra hükümetleri kurulmasını destekledi.[1] Milli hükümetler, Ermenilere karşı kendi başlarının çaresine bakmaya ve bölgesel kurtuluş savaşına hazırlandılar. Doğu'da Kurtuluş Savaşı 1918 yılında başladı. Yakup Şevki Paşa, 1919 yılı ocak ve şubat aylarında bütün ağırlıklarıyla orduyu Erzurum'a nakletti. İleride XV. Kolordu olarak örgütlenecek bu kuvvetler Milli Mücadele başladığında elimizdeki tek kuvvetti. Yakup Şevki Paşa'nın ülke için yaptıkları Müttefikleri rahatsız etti ve sonunda o da Malta'ya sürüldü. Onun gibi Kars Şûrası'nın bütün üyeleri de Malta'ya sürülecektir.

Medine Kumandanı Fahrettin Türkkan

I. Dünya Savaşı'nın son dönemlerinde Suriye ve Filistin'de Yıldırım Orduları dağılınca bu bölge gücüne bağlı olan Medine Kuvvetleri Kumandanı Fahrettin Paşa Arabistan'da yalnız kaldı. 6 Kasım 1918 tarihinde Sadrazam Ahmet İzzet Paşa yapılan ateşkes konusunda Fahrettin Paşa'yı bilgilendirdi. Mütareke gereğince, Hicaz, Asir ve Yemen'deki Osmanlı birlikleriyle garnizonları teslim olacaklardı.[2] Bu telgraf bilgisi, iki gün gecikmeyle o da ancak İngiliz telsizleri aracılığıyla Fahrettin Paşa'ya ulaştırılabildi. Paşa, İstanbul'un buyruğunu iki gün gizledi. Bu arada çarpışmaları durdurdu. Askeri Medine'ye çekti. Haber duyulunca, yanındaki subaylarla Medine ileri gelenlerini Haremi Şerif'te toplar ve direnme kararını açıkladı.[3] Fahrettin Paşa, bir Müslüman olarak bu bölgeyi korumaya karar verdi. Şerif Hüseyin'e karşı Medine'yi savunmak için direndi. Anlamını yitirmiş olan bu direniş, iki ay kadar sürdü. Sonunda Fahrettin Paşa, 10 Ocak 1919 günü İngilizlere ve Araplara teslim oldu. Savaş tutsağı olarak Kahire'ye götürüldü. Orada yedi ay kadar tutulduktan sonra, yaveri Şevket Ziya Bey'le 5 Ağustos 1919 günü Malta'ya sürüldü. Adada kendisine verilen sürgün numarası 2752'dir.[4]

---

(1) Bilal N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012, s. 26.
(2) Heyet çalışması, Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklal Harbi*, Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi Yayınları, Ankara, 1963, s. 201.
(3) Feridun Kandemir, *Peygamberin Gölgesinde Son Türkler – Medine Müdafaası*, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1974, s. 177.
(4) Bilal N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012, s. 27.

Levent Şahverdi Arşivi

MUSTAFA KEMAL PAŞA İSTANBUL'DA

İstanbul'da Altı Ay

Mondros ateşkesi ile son bulan Dünya Savaşı sonunda Osmanlı ordusu 30-35 bin kişiye düşmüştü. Anadolu'da kalan en güçlü birlik Kâzım Karabekir komutasındaki Erzurum'daki 15. Kolordu'ydu.[1] Buna karşı 13 Kasım 1918 günü 61 gemiyle İstanbul'u işgale gelmiş olan işgal kuvvetleri 50 bin kişilik bir güce sahipti.[2]

Ateşkes ilan edilince Mustafa Kemal Paşa'nın 7. Ordu Kumandanlığı görevi sona erdi. Yıldız Sarayı'na bir telgraf çekti. Telgrafında bir an önce barış yapılması gerektiğinin altını çizen M. Kemal, bununla beraber Fethi Okyar, Rauf Orbay, Hayri Ürgüplü, Tahsin Bey, İsmail Canbolat ve Azmi beyler ile içerisinde kendisinin de bulunacağı Ahmet İzzet Paşa kabinesinin kurulmasını gerekli gördüğünü belirtmişti. Mustafa Kemal Paşa kendisinin de Savunma Bakanlığı'na getirilmesi isteğinde bulunmuştu.[3] Ahmet İzzet Paşa, Rauf Orbay ve Ali Fethi Okyar'ı kabineye almasına karşılık Mustafa Kemal'i almadı. Paşaya kabine kurma çalışmaları sırasında yardımcı olan Rauf Orbay, Mustafa Kemal için Savunma Bakanlığı veya Genelkurmay başkanlığı görevlerini önerdi ancak sadrazam bu teklifi kabul etmedi zira barış yapılması halinde onu Liman von Sanders'in yerine düşündüğünü söyledi. Aslında M. Kemal'in parlak kariyeri birçok kişiyi korkutuyordu.[4]

Mustafa Kemal Adana'dan Ayrılıyor

Yıldırım Orduları'nın komutasını ele alan Mustafa Kemal derhal orduyu yeniden düzenlemek için savunma tedbirleri almaya başladı. 7 Kasım 1918 günü ona merkezden Mondros ateşkesi ile Yıldırım Orduları Grubu'nun dağıtıldığını bildiren saray iradesinin yayımlamasından sonra kendisinin de Savunma Bakanlığı emrine verildiğini bildiren bir telgraf geldi. Mustafa Kemal Paşa bu dö-

---

(1) 15. Kolordu Ermeni saldırılarına karşı güçlü bir şekilde donatılmıştı. Birlik 660 subay, 10.047 er, 14.380 tüfek ve 64 topa sahipti.

(2) Nur Bilge Criss, *İşgal Altındaki İstanbul 1918-1923*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s.101. Müttefik Devletlerin İstanbul'daki gücü içinde 30 bin İngiliz, 18 bin Fransız, 2 bin İtalyan askeri bulunmaktaydı.

(3) Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul, 2000, s. 27.

(4) Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralar*, Örgün Yayınları, İstanbul, 2003, s. 52.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

nemde ordusunu Toros Dağları'nın kuzeyine çekmişti. Mustafa Kemal'in geri çağrılmasından sonra 7. Ordu dağıtıldı. Geriye yalnızca daha önceleri Mustafa Kemal'in emrinde çalışmış olan Nihat Paşa'nın komuta ettiği zayıf 2. Ordu kaldı. Paşa, Adana'daki Yıldırım Orduları Grubu Karargâhı'ndan Yıldız Sarayı'na ve hükümete telgraflar çekti: *"Mütareke ahkâmı kabul edilemez ve ben buna uymayacağım."*[1] O dönemde İzzet Paşa hem sadrazamlık görevini yürütüyor hem de Savunma Bakanlığı'nı.[2] Yıldırım Orduları Kumandanı Mustafa Kemal Paşa, Adana'nın Müttefiklerce işgal edileceğini öngördü ve İstanbul'a doğru yola çıkmadan emrindeki Ali Fuat Cebesoy'a şunları söyledi:

> *"Ordunuzu mümkün olduğu kadar Anadolu'nun içine doğru çekin. Güney'deki sahil şehirleri her an işgal edilebilir. Ordunuzun silahlarını muhafaza ediniz hatta mümkün olduğu kadar gücünüzü koruyun ve kolordunun bütünlüğü çok önemli."*[3]

Ali Fuat Paşa, onun söylediklerini eldeki imkânlar nispetinde gerçekleştirdi ve ordu karargâhını Konya Ereğlisi'ne taşıdı. Mustafa Kemal soğuk bir kasım günü İstanbul Haydarpaşa Tren Garı'na ulaştığında (13 Kasım 1918 Çarşamba) kendisini sadece yakın arkadaşı Dr. Rasim Ferit Bey karşıladı. Yanında yaveri Cevat Abbas'la birlikte Adana'dan başlayan ve üç gün süren uzun tren yolculuğunda Mustafa Kemal çok düşünceliydi. Aynı saatlerde benzer trenlerden inenlerin büyük kısmı bu savaş yenilgisinden dolayı çökmüştü. Haydarpaşa Garı'nda birdenbire sessizlik oldu. Garın uğultusu birden kesildi. Mustafa Kemal Paşa, gardaki yaralı askerlerin önünden geçti. En baştaki çavuş, Mustafa Kemal Paşa'yı Çanakkale'den tanıyordu. Emrinde savaşmıştı. Mustafa Kemal Paşa'yı görünce hemen selam durdu. Paşa da çavuşun önünde durdu:

> *"Emir geçir, Mehmetçikler köylerine silahlarıyla dönsünler."*[4]

Çavuş emir verdi. Emir kulaktan kulağa yayıldı. Mehmetçikler silahlarıyla köylerine döndüler. İleri de kimi Kuvayı Milliye'ye katıldı.

Adana'dan ayrılırken Fahrettin Altay'a, İstanbul'da bir süre Pera Palas'ta kalacağını söylemişti. Mustafa Kemal Paşa'nın annesinin evi Beşiktaş Akaretler'deydi. Ama gelecek günlerin hazırlıklarının annesinin evine yansımasını is-

---

(1) Kenan Kul, Mondros Mütarekesi'nin İmzalanmasından Samsun'a Çıkışına Kadar Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 2.

(2) Kenan Kul, agy.

(3) Taylan Sorgun, *Mütareke Dönemi ve Bekiraga Bölüğü*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2017, s. 176.

(4) Taylan Sorgun, *age*, s. 132.

Levent Şahverdi Arşivi

temedi ve İstanbul'a gelince Pera Palas'a yerleşti. O dönemde İstanbul'un merkezi Pera'ydı ve onun da kalbi Pera Palas'tı. Paşa, görüşmelerini burada rahatça yapabilecekti.

13 Kasım 1918 – Mustafa Kemal Paşa Pera Palas'ta

Mustafa Kemal Paşa, Pera Palas Oteli'ne indi ve 101 numaralı odaya yerleşti. Kapıdan antreye kadar ilerleyince otel müdürü Mösyö Martin kendisini büyük bir hürmetle karşıladı. Paşanın bavulları odasına çıkarken otel müdürü ona bir yorgunluk kahvesi ikram etti. Otel için çok büyük bir olaydı bu zira Mustafa Kemal Paşa büyük bir kahramandı.

Otelin salonunda oturan yabancılar vardı. Onlar da gelen kişiyi merak etmişlerdi zira otel kadrosu seferber olmuştu. Otel salonunda oturanlar otel çalışanlarından Mustafa Kemal Paşa'yı öğrendiler. Mustafa Kemal Paşa, geldiği gün eski İttihatçılardan İsmail Canbolat'ı otele davet etti. Canbolat, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ilk kurucularından biriydi ama 1909 yılından sonra Merkezi Umumi'nin dışında kalmış daha ziyade idari görevlerde bulunmuştu. Eski İttihatçı olduğu için olayları çok iyi takip ederdi. Mustafa Kemal Paşa'nın onu davet etmesinin sebebi en güncel konuları onun bilmesiydi.[1] Paşa uzun uzadıya hükümetin istifası konusunu Canbolat ile konuştu. Ahmet İzzet Paşa'nın istifasını konuştu. İsmail Canbolat İstanbul'da yaşanan olayları kısaca anlattıktan sonra paşa sordu:

"Ahmet İzzet Paşa'nın istifasını önlemek mümkün değil mi?"

"Çok uğraştık ama çok bunalmış durumda zaten paşa çabuk bunalanlardandır. İstifasına engel olma şansımız olmadı. En kısa zamanda kendisi ile görüşmelisiniz."

Pera Palas Oteli'ne her gün farklı ziyaretçiler geldi. Bir gün Rauf Orbay otele geldi.[2] İşgal altındaki şehir garipleşmişti. Rauf Orbay istifa eden hükümetin Bahriye Nazırıydı ayrıca kısa süre önce çok önemli bir sorumluluğu üstlenmişti.[3] Rauf Bey, Limni Adası Mondros Limanı'nda yapılan Mondros ateşke-

(1) İsmail Hakkı Canbolat: Büyük Çerkez Sürgünü'nde Anadolu'ya göç etmiş bir Adıge Hatko ailesindendir. Harp Okulu'nu bitirdikten sonra, Manastır ve Selanik'te görev yaptı. Meşrutiyetin ilanını sağlamak için Makedonya'da yapılan çalışmalarda büyük rol oynadı.

(2) Rauf Orbay: Osmanlı devletinin son dönemlerinde, Kurtuluş Savaşı'nda ve Türkiye Cumhuriyeti döneminde önemli görevlerde bulundu. Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nda gösterdiği başarıdan ötürü 'Hamidiye Kahramanı' olarak tanındı.

(3) Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralar*, Örgün Yayınları, İstanbul, 2019, s. 369. Bu görüşmede Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey'e "Keşke istifa etmeseydiniz!" diyerek hassas bir dönemde iş başında olan bir kabinenin önemini vurgulamış, Rauf Bey de Mustafa Kemal Paşa'ya kendilerini istifaya zorlayan nedenlerden bahsetmişti.

Levent Şahverdi Arşivi

sinde Osmanlı heyetinin başkanıydı ve bu görüşmeler sırasında çaresizliği, güçsüzlüğü ve yenilmenin acı tadını en çok yaşayan kişiydi. İki eski dost ülke meselelerini uzun uzun konuştular. Daha sonra Milli Mücadele yolunda Rauf Orbay, Mustafa Kemal Paşa'ya uzun yıllar yol arkadaşlığı yapacaktı. Başka bir gün otele Mustafa Kemal Paşa'nın Selanik'ten bu yana arkadaşı olan Ali Fethi Okyar geldi. Uzun yıllar İstanbul dışında olduğu için arkadaşlarından İstanbul'da yaşananları dinledi.

Çürüyen Pera Caddesi

Mustafa Kemal ertesi gün Beyoğlu ana caddesi Grande Rue de Pera'yı dolaştı. Gördüklerine çok üzüldü zira Pera Caddesi çürümüşlüğün merkeziydi. Birçok binanın üstünde İngiliz, Fransız, Yunan ve İtalyan bayrakları asılmıştı. Beş yüz yıllık Osmanlı şehri bir mütareke ile çürümüştü. Müttefikler İstanbul'u 61 adet gemiyle işgal etmişlerdi.[1] Bu gemilerle gelen bahriye erleri Beyoğlu'na eğlenmeye gelmiş gibiydiler. Lokantalar, meyhaneler, gece kulüpleri ve barlar bu denizciler ile doluydu.

Mustafa Kemal Paşa, Suriye'den eski dostu Salih Fansa'nın evine davetliydi.[2] Ev Pera Caddesi'nde Tokatlıyan Oteli'nin karşısında olan Franko Paşa Apartmanı'ndaydı. Mustafa Kemal Paşa, Salih Fansa'yı Suriye'deki görev yaptığı dönemden tanıyordu. Savaş sırasında yeterli ödenek gelmediği için orduya düzenli yemek çıkmıyordu. Mustafa Kemal Paşa o dönemde bölgede büyük çiftliklerin sahibi olan Salih Fansa'dan yardım istemişti. Fansa bölgede sözü geçen bir Suriyeli Arap idi ve o dönemde orduya çiftliklerinden meyve ve sebze vererek askere yemek çıkmasına yardımcı olmuştu. Savaş sonrası Salih Fansa bölgedeki çiftliğini satarak İstanbul'a göçmüştü. O dönemde birçok zengin malını mülkünü satıp Avrupa'ya kaçarken Salih Fansa orduyu doyurmuştu. Mustafa Kemal Paşa bu dostluğu hiçbir zaman unutmadı. Paşa Pera Palas'ta kalıyordu ama önemli görüşmelerini Salih Fansa'nın evinde yapıyordu. Bir zaman sonra Mustafa Kemal Paşa Şişli'deki evi kiraladı ve bilinen adresi Şişli oldu. Ama çok önemli görüşmelerini yine Pera'daki Fansa'nın evinde yaptı.

15 Kasım 1918 – Mustafa Kemal Vahdettin Görüşmesi

Mustafa Kemal Paşa, 13 Kasım 1918 günü İstanbul'a gelişinden itibaren 16 Mayıs 1919 tarihine kadar geçen altı aylık sürede Sultan Vahdettin ile 'Cuma

(1) Müttefik donanmasında 161 gemi bulunmaktaydı. Farklı kaynaklarda bu sayı değişmektedir.

(2) Taylan Sorgun, *Mütareke Dönemi ve Bekiraga Bölüğü*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2017, s. 136.

Levent Şahverdi Arşivi

Selamlığı'nda yapılan görüşmeler de dahil olmak üzere toplam altı kez görüştü. Birinci görüşme Mustafa Kemal'in İstanbul'a gelişinden iki gün sonra 15 Kasım 1918 tarihinde gerçekleşti. Ordu geleneği olarak her başkente dönen ordu kumandanı 'Cuma Selamlığı'nda padişaha saygılarını sunar ve bağlılığını bildirirdi.[1] Mustafa Kemal Yıldırım Orduları kumandanı olarak İstanbul'a dönüşünden sonraki ilk cuma günü üniformasını giyip cuma selamlığı törenine katıldı. İşgal döneminde Sultan Vahdettin çalışmalarını Yıldız Sarayı'na aktarmıştı. Bu itibarla cuma selamlığı törenleri Sultan II. Abdülhamit döneminde olduğu gibi Yıldız Camii'nde yapılıyordu.[2]

16 Kasım 1918 – Sadrazam Ahmet İzzet Paşa Görüşmesi

Sadrazam, şifreli telgraflarda kendisini mesul tutması karşısında Mustafa Kemal Paşa'ya çok kızgındı. Tam bu dönemde saray, Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'nın bazı yetkilerini tırpanladı. Paşanın sarayla arasının açıldığı bir sırada Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafı gelmişti. Paşa şimdi saraya karşı direnemediği için aslında pişmandı. M. Kemal sarayın gerçek niyetini öğrenmek istiyordu aslında Sultan Vahdettin ile veliahtlığı sırasında Almanya'ya gittiği için onu az çok tanımaktaydı. Padişahın neler yapabileceğini az buçuk biliyordu. Ahmet İzzet Paşa, o dönemde Divanyolu civarında Keçecizade Fuat Paşa Türbesi karşısında bulunan sadaret konağında çalışıyordu ve Mustafa Kemal Paşa'yı da bu konakta kabul etti.

Paşa, sadrazamın yorgun ve yılgın olduğunu gördü. Ülke dört yıl süren dünya savaşını kaybetmişti. Müttefikler zorla imzalattıkları Mondros ateşkesine dayanarak başta İstanbul ve diğer şehirleri işgal etmişlerdi. Vatansever bir insan olarak yaşanacak olaylar değildi ve bu dönem ülkenin bütün yükü onun sırtında kalmıştı. Bu kadar çabasına rağmen tarihe Mondros Mütarekesi'ni imzalayan sadrazam olarak geçmişti.[3]

Mustafa Kemal Paşa, kendisinin içinde bulunduğu bir kabine ile bir şeyler yapılacağına inanıyordu ve bunun bu hükümet ile başarılacağını aklına koymuştu. Bu aşamada en önemli konu Ahmet Tevfik Paşa hükümetinin mecliste güvenoyu alamamasından geçiyordu.

Görüşmenin sonunda Mustafa Kemal Paşa, her şeyin üstünde tutulması gereken memleket menfaatleri için hiçbir fedakârlıktan çekinilmeyeceğini söyleyerek Tevfik Paşa Kabinesi'nin Meclis oyu ile düşürülerek içinde kendisinin de

(1) Alev Coşkun, *Samsun'dan Önce Bilinmeyen 6 Ay*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2015, s. 132.
(2) Turan Akıncı, *Sürgün*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2018, s. 65.
(3) Serkan Ünal, "Mustafa Kemal Paşa'nın Mütareke İstanbul'undaki Faaliyetleri", *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 7, S. 19, Eylül 2014, s. 601-624.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

bulunacağı bir Ahmet İzzet Paşa Kabinesi'nin kurulmasından başka çare olmadığı noktasında paşayı ikna etmeyi başardı. Bu konu o günkü şartlara göre önemli bir mesafeydi.

Pera Palas'ta Komite Teklifi

Paşa, birtakım görüşmelerden sonra Pera Palas Oteli'ne döndü. Yaveri otelde kendisini Ali Fethi Okyar'ın beklediğini söyledi. Güncel mevzuları konuşurken Fethi Okyar Yenibahçeli Şükrü'nün paşaya bu günlerde bir komite teklifi ile geleceğini anlattı.(1) Tam bu konular konuşulurken Yenibahçeli de otele geldi. Kendisi Mustafa Kemal Paşa'ya yeni bir komite kurmak fikrini aktardı. Sapancalı Hakkı'nın evinde bu konular konuşulmuştu. "Bir saray darbesiyle istediğimiz hükümeti kurdurabiliriz" dedi. Fethi Okyar da aynı görüşteydi. Mustafa Kemal Paşa şunu söyledi:

"Diyelim ki bir saray darbesi ile yeni bir hükümet kurdurduk. Bu hükümet ne yapabilir. Görülüyor ki ülke başından sonuna kadar işgal altına girecek ve ordu dağıtılacaktır. Böyle bir hükümet ancak müstevlilerin [işgalcilerin] *şartlarını kabul etmek ve onların isteklerini uygulamaktan başka ne yapacaktır. Paşanın bir müddet daha işin başında kalmasında faydalar olabilir. Onları zorlamak için elinizde kuvvet var mı? Hadi diyelim ki Yenibahçeli'nin kuvvetleri bu işte başarılı oldu istediğimiz hükümeti kurdurduk. Elinizde kuvvet olmadan sizi kim dinleyecektir. Padişah onların dediğini yapacaktır yok padişah onların dediğini yapmazlarsa yeni kurulacak hükümeti değiştireceklerdir. Bakın Şükrü Bey, sizin ruh halinizi çok iyi anlıyorum. Lakin yapılacak işler kısa vadeli olmamalıdır. Ama kısa vadeli değil. Tüm arkadaşlarınıza bunu söyleyin."*

Yenibahçeli Şükrü:

"Emir buyurunuz paşam. Benim emrimdekiler fedaidir ve bir tek zabit veya neferim fedailikten kaçmaz emredin vurup çıkalım."

M. Kemal:

"Evet yarıp çıkacağız, bunun başka bir yolu olacak; mutlaka da olmalı. Ama yol zahmetli, yol uzun, yol tehlikeler ile doludur. Her ne hal olursa kısa vadeli hareketler ile netice alınmaz. Siz elinizdeki arkadaşlarınızı sıkı tutmaya bakın."(2)

---

(1) Ahmet Şükrü Oğuz: Çerkez Sürgünü sonrası İstanbul'a göç eden bir Ubıh ailesindendir. Harp Okulu'nu bitirip teğmen rütbesiyle orduya katılmıştır. Kardeşi Yenibahçeli Nail Bey'le İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin militan kadrosu içinde yer almıştır. I. Dünya Savaşı sırasında Teşkilat-ı Mahsusa'da ve I. dönem İstanbul milletvekili olarak TBMM'de görev yapmıştır.

(2) Taylan Sorgun, *Mütareke Dönemi ve Bekirağa Bölüğü*, Kaynak Yayınları, İst., 2017, s. 138.

Levent Şahverdi Arşivi

19 Kasım 1918 – Ahmet Tevfik Paşa'nın Güvenoyu

Mustafa Kemal Paşa, mütareke İstanbul'unda ilk olarak Tevfik Paşa Kabinesi'ni düşürmek için girişimlerde bulundu. Hükümetin düşürülmesi halinde kurulacak olan yeni Ahmet İzzet Paşa hükümetinde Savunma Bakanlığı'nı üstlenmek istiyordu. Bu sayede daha yetkili olarak bazı sorunları çözeceğini hesap ediyordu. 18 Kasım'da Ahmet Tevfik Paşa hükümetinin programı meclis-te okundu. O gün yapılan oylamada yeteri sayıya ulaşılmadığı için oylama ertesi güne kaldı.[1]

Milletvekilleri meclisten çıkıp gittikleri için çoğunluk sağlanamamıştı. 19 Kasım'da yapılan oylamada ise 91 lehte, 33 aleyhte, 7 de çekimser oy kullanıldı ve böylece Tevfik Paşa Kabinesi güvenoyu aldı.[2] Hükümetin güvenoyu alması için gösterilen çabalar sonuç vermedi. Mustafa Kemal ve arkadaşları siyaset cephesinde kaybetmiş oldular.[3]

22 Kasım 1918 – Vahdettin Görüşmesi

İşgal edilmiş ülkenin durumu çok tehlikelidir. Mustafa Kemal Paşa hocası Başyaver Naci [Eldeniz] vasıtasıyla padişahtan randevu ister.[4] Paşa, Sultan Vahdettin ile görüşerek devleti içinde bulunduğu tehlikeden kurtarabilmek için düşündüğü tedbirleri söylemek ister. Sultan, Mustafa Kemal'le cuma selamlığı töreninden sonra görüşür.[5] Daha konuya girmeden Vahdettin kendisine şunları söyler:[6]

"Bilirim ki, ordunun zabitleri ve kumandanları sizi severler. Bana teminat verebilir misin ki, onlardan bana bir fenalık gelmeyecektir."

M. Kemal:

"Ben İstanbul'a geleli birkaç gün oluyor. Buradaki vaziyeti tamamiyle bilmiyorum. Yalnız ordu kumanda ve zabitlerinde Zat-ı Şahanenize karşı bir cereyan olması için sebep göremiyorum."

Vahdettin:

---

(1) *İkdam*, 19 Kasım 1918.

(2) *İkdam*, 20 Kasım 1918.

(3) Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralar*, Örgün Yayınları, İstanbul, 2019, s. 371.

(4) Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C. 1, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1993, s. 33.

(5) Gothard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1971, s. 97. Mustafa Kemal İstanbul'da olduğu dönemde Vahdettin ile 4 kere görüşmüştür. 15 Kasım 1918, 22 Kasım, 20 Aralık ve 16 Mayıs 1919 – Alev Coşkun kitabında 6 görüşme olduğunu belirtmektedir.

(6) Edip Semih Yalçın, "Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri (30 Ekim 1918-16 Mayıs 1919)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara, 1995, s. 185.

Levent Şahverdi Arşivi

"Yalnız bugünden bahsetmiyorum, bugünden ve yarından sonra ne olur? Siz akıllı bir kumandansınız, genç arkadaşlarınızı aydınlatacağınıza eminim."[1]

Yukarıdaki sözlerinden de anlaşılacağı gibi Sultan Vahdettin endişe içindeydi. Onu endişeye düşüren sebep, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a gelişinden beri yoğun politik faaliyetler içinde bulunmasıydı. Öyle anlaşılıyor ki, Vahdettin, Mustafa Kemal Paşa'nın bu politik teşebbüslerde bulunurken arkasında kuvvetli bir ordu desteği bulunduğunu sanmaktadır.

Bu konuşma üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın Sultan Vahdettin ile görüşme imkânı kalmamıştı. Üstelik görüşmenin uzun sürmesinden şüphelenen bazı kişiler padişahın Mustafa Kemal ile Mebusan Meclisi'nin dağıtılması üzerine görüştüğü söylentisini yaydılar.

Padişah ve M. Kemal görüşmesinden ortaya çıkan gerçek, sultanın aşırı bir korku içinde olduğudur ve Paşa vasıtasıyla ordudan destek almak istemektedir. Sultan Vahdettin aslında endişelenmekte haklıydı zira Ahmet İzzet Paşa hükümetinin iktidardan düşmesi ordunun milliyetçi subaylarını öfkelendirmişti. Hücum Taburu Kumandanı Yenibahçeli Şükrü bu gelişme üzerine hanedan ailesinin birtakım üyeleriyle görüşmüştü.[2]

Kâzım Karabekir Paşa İstanbul'da

1918 yılının kasım ayında Mondros Mütarekesi sonrası birçok ordu kumandanı İstanbul'a geldi ve Savunma Bakanlığı ile görüş alışverişinde bulundular. Herkesin dilindeki soru "*Ne olacak bu ülkenin hali*" idi. Kâzım Karabekir, İstanbul'daki temasları sonunda herkesten şunu duymuştu: "Mustafa Kemal Paşa bazı temaslar yapıyor ama paşanın ne yapacağını bilmiyoruz."[3] Kâzım Karabekir'in de İstanbul'a gelme nedeni Anadolu'da bir kolordu kumandanlığına tayin olmak ve bu dönemde İstanbul dışında kalmaktı.

Kâzım Karabekir bu gelişi sırasında Sultan Vahdettin ile görüşmek istiyordu bunun için Sadrazam Ahmet İzzet Paşa ile temas etti. Sadrazam da konuyu sultana anlatmıştı. Bir süre sonra Sultan Kâzım Karabekir'i kabul etti. Kısa bir görüşme oldu ve paşa önce Tekirdağ Kolordu Kumandanlığı'na sonra da Erzurum'da bulunan 15. Kolordu Kumandanlığı'na tayin edildi. Yola çıkmadan önce veda için Mustafa Kemal Paşa'ya uğradı. Memleket sohbetinden

(1) Falih Rıfkı Atay, *Atatürk'ün Bana Anlattıkları*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1998, s. 91.

(2) Yaşar Semiz-Ömer Akdağ, *Yenibahçeli Şükrü Bey'in Hatıraları*, Çizgi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 49

(3) Taylan Sorgun, *Mütareke Dönemi ve Bekiraga Bölüğü*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2017, s. 174.

Levent Şahverdi Arşivi

sonra Mustafa Kemal Paşa ona şunu söyledi: *"İstanbul'da bir şey yapmak artık imkânsızdır. Tek çözüm yeri Anadolu'dur."*[1] Kâzım Karabekir duymak istediği mesajı almıştı. İki paşa tekrar görüşmek üzere vedalaştılar.

Mustafa Kemal Paşa Pera Palas'tan Ayrılıyor

Osmanlı devleti Dünya Savaşı'nı kaybetmişti ve sonunda İstanbul işgal edilmişti. Türk nüfus olarak kabul edilecek iş değildi ama Mondros Mütarekesi'nden çok kısa bir süre geçtikten sonra Pera Caddesi yine eski ve renkli günlerine geri döndü. Pera Palas, Tokatlıyan Oteli, Bristol Oteli ve Londra Oteli'nde hayat son sürat devam ediyordu. Otellerde danslı partiler düzenleniyordu.[2] Mustafa Kemal Paşa, akşam vakti dışardaki bir görüşmeden otele döndü. Otelde işgal güçlerinden birinin bir toplantısı vardı ve otelin ön cephesine işgal güçlerinden birinin bayrağı asılıydı. Mustafa Kemal otel cephesindeki büyük bayrağı görünce yüzünün rengi değişti. Ertesi sabah otelden ayrıldı. Otelde 15 gün kalmıştı.[3] O dönemin mümtaz gazetecileri olan Ali Kemal ve Refii Cevat Ulunay gibi önemli kalemler de bu danslı partilerden eksik olmuyorlardı. Paşa, Pera Palas'taki düzenden rahatsız oldu ve Salih Fansa'nın evine taşındı.[4] Paşa bir süre sonra kendi başına oturmak istedi. Salih Fansa Şişli'de Madam Kasapyan'ın evini buldu ve bürokratik işlerini halletti. Aralık ayının ortasında bu eve taşındı.[5]

Minber Gazetesi

Ahmet İzzet Paşa kabinesinde İçişleri Bakanı olan Ali Fethi Bey [Okyar] iktidardan düşünce *Minber* isimli bir gazete çıkarmaya başladı. *Minber*'in iki hedefi vardı. İktidarda bulunan ve Müttefiklere itaat eden Tevfik Paşa ve bakanları hedefe oturtulmuştu. İktidarın her adımı eleştiriliyordu. Tevfik Paşa aleyhinde yayımlanan 'Kuvvetli hükümet isteriz' ve 'Kabine var mı yok mu' başlıklı yazıların, bu görüşmeden bir sonuç çıkmaması üzerine duydukları üzüntüyü kamuoyuna yansıtmak ve Sultan Vahdettin'i bir kez daha uyarmak için kaleme alındığını söylemektedir.

Gazetenin ikinci hedefi de Mustafa Kemal Paşa'yı halka tanıtmaktı. Mustafa Kemal çok önemli bir kumandandı ve başarıları asker kesim tarafından bili-

---

(1) Taylan Sorgun, *Mütareke Dönemi ve Bekiraga Bölüğü*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2017, s. 176.

(2) Turan Akıncı, *Beyoğlu*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2018, s. 146

(3) Tarık Mümtaz Göztepe, *Mütareke Günleri*, Haz.: H. Afşin Günaydın, Cümle Yayınevi, Ankara, 2017, s. 257.

(4) Mustafa Kemal Paşa'nın Pera Palas Oteli'nden hangi tarihte ayrıldığı ile ilgili çeşitli kaynaklarda farklı bilgiler var. 28 Kasım 1918 tarihini bu kitapta doğru kabul ediyoruz.

(5) Mustafa Kemal Paşa'nın Şişli'deki eve taşındığı tarih kaynaklarda farklılık göstermektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

niyordu ama olayları takip etmeyen Osmanlı halkı ondan habersizdi zira o dönemde ülkede iletişim kanalları yok gibiydi. Paşanın gazetede bir köşesi vardı ve oradan fikirlerini yayımlıyordu zaten gazetenin mali yükünü de o taşıyordu.[1] 17 Kasım günlü *Minber*, 'Mustafa Kemal Paşa ile Mülakat' başlığı altında kendisinin bir özgeçmişini ve demeci yanında son savaşta nam ve şöhretini yükselten müstesna bir kumandan olduğunu vurguluyor, Mustafa Kemal Paşa'nın ordunun en büyük kumandanlarından biri olduğunu yazıyordu.[2] 19 Kasım günlü *Minber*'de ise *"Yurdun geleceği Mustafa Kemal Paşa'dan büyük hizmetler beklemekte haklıdır"* deniliyor, halka Anafartalar kahramanı olarak anlatılıyordu.[3]

15 Aralık 1918[4] – Ahmet Rıza ile Temaslar

1918 yılı aralık ayının ilk günlerinde Ahmet Rıza Bey, padişahtan sadaret teklifi aldığını söyleyerek Mustafa Kemal Paşa ile bir fikir alışverişi yaptı. Bu görüşme Ayan Meclisi binasının bir odasında gerçekleşti. Diyalog şöyleydi:[5]

"Gerçi Padişah bana henüz hiçbir işarette bulunmuş değildir. Fakat, eğer sadaret teklif edecek olursa kabul edip etmemekle ilgili olarak ne düşüntürsünüz? Bugünkü kabineden memnun musunuz?"

"Hayır! Bugünkü kabine çok acizdir hatta haysiyetsizdir."

"O halde ilk sualime cevap verir misiniz?"

"Beyefendi, Padişah bugünkü kabineyi beğenmiyorsa acaba sebebi nedir? Acaba kabinenin Müttefiklerin baskılarına karşı aciz olduğundan ve ciddi tedbirler alamadıklarından dolayı mıdır? Eğer padişah başka vasıfta bakanlar mı istiyordur. O zaman böyle ise sadaretinizin hayırlı olacağına şüphe yoktur. Hatta bunun için padişaha baskı yapın."

"Savunma Bakanlığı'na kimi düşüntürsünüz?"

"Benim Savunma Bakanı tercihim Cevat Paşa'dan [Çobanlı] yana olurdu."

"Çok isabetli olur. Güvendiğimiz bir arkadaştır."[6]

---

(1) Kenan Kul, Mondros Mütarekesi'nin İmzalanmasından Samsun'a Çıkışına Kadar Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 5.

(2) *Minber*, 17 Kasım 1918.

(3) *Minber*, 18 Kasım 1918.

(4) 15 Aralık 1918 tarihi Mehmet Cavit Bey'in hatıralarında 13 Aralık 1918 olarak geçer.

(5) Edip Semih Yalçın, "Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri (30 Ekim 1918-16 Mayıs 1919)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara, 1995, s. 186.

(6) Serkan Ünal, "Mustafa Kemal Paşa'nın Mütareke İstanbul'undaki Faaliyetleri", *Tarih Okulu Dergisi*, Eylül 2014, Yıl 7, S. XIX, s. 601.

Levent Şahverdi Arşivi

20 Aralık – Mustafa Kemal Paşa Vahdettin Görüşmesi

Mustafa Kemal Paşa, Sultan Vahdettin ile üçüncü görüşmesini 29 Kasım 1918 günü Donanma Bakanı Ali Rıza Paşa ile beraber Cuma Selamlığı sonrasında gerçekleştirmiştir. Bu bir tören sırasında yaşanmıştır.(1)

20 Aralık 1918 günü yapılan dördüncü görüşme olup çok önemli bir tarihte yaşanmıştır. 20 Aralık 1918'de gerçekleşen bu görüşmeden bir gün sonra Osmanlı Mebusan Meclisi padişahın fermanı ile dağıtılmıştır. Bu görüşme sırasında gelişme olarak kabul edebileceğimiz bir şey yaşanmamıştır. Bu görüşme hakkında Halide Edib Adıvar'ın birtakım açıklamaları olsa da bunlar gerçek değildir. O gün meclisin kapanmasının tarihsel bir rastlantı olmasından fazla bir önemi yoktu.(2)

20 Aralık 1918 Ali Fuat Cebesoy İstanbul'da

Mustafa Kemal Paşa'nın çok eski arkadaşı olan Ali Fuat Paşa [Cebesoy] 20 Aralık 1918 günü İstanbul'a geldi. Evi Kuzguncuk'taydı ve huzurlu, sakin bir Boğaz köyüydü. Paşa evinde bir iki gün dinlendikten sonra Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek üzere onun Şişli'deki evine gitti. Kuzguncuk'tan sonra Beyoğlu yakasındaki çürümüşlük onu çok üzdü. Mustafa Kemal Paşa'nın aklında hâlâ Savunma Bakanlığı fikri ve sorumlu bir mevkie gelirse ülkeyi kurtarmak için bir şeyler yapacağı düşüncesi vardı. Şişli'deki evde aldıkları ortak karara göre Mustafa Kemal Paşa'nın, Harbiye Nazırı olması için bir akrabası ile temas etmeyi planlıyordu. Osmanlı devletinde bu görev çok önemliydi.

Ali Fuat Paşa, kendisinin de Padişah Vahdettin ile görüşerek hükümetin, İtilaf güçlerinin mütareke isteklerine göğüs gerebilecek kimselerden oluşması için ricada bulunmayı teklif etti. Padişah'la görüşmeye giden Ali Fuat Paşa ise o sırada başka paşaların da huzura alınması nedeniyle durumu arz etmeyi uygun bulmadı. Bu mütareke şartları içinde Mustafa Kemal Paşa'nın Savunma Bakanı olma şansı yoktu. Girişimlerin sonuçsuz kalması üzerine Ali Fuat Paşa M. Kemal'e Anadolu'ya gelmesini teklif etti.

Ali Fuat Paşa'ya göre Mustafa Kemal her şeye rağmen Anadolu'da arkadaşları tarafından hazırlanacak bir teşkilat ve mukavemet hareketinin başına geçme kararını vermişti. Paşa Şişli'deki evinde yüksek mevkide bulunan çok sayıda isimle görüşülmüş olmasına rağmen, Rauf ve Refet Bey'in dışında sadece bazı fırka kumandanları ile kurmay başkanları Anadolu'da görev almayı kabul etmişti. Hatta Mustafa Kemal Paşa, o günlerde Ali Fuat Paşa'ya kolordusunun ba-

(1) Sadi Borak, *Atatürk'ün İstanbul'daki Çalışmaları*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998, s. 189.
(2) Kenan Kul, Mondros Mütarekesi'nin İmzalanmasından Samsun'a Çıkışına Kadar Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 10.

Levent Şahverdi Arşivi

şına ne zaman döneceğini sormuş ve *"Ne zaman emrederseniz Paşam"* cevabını almıştı. M. Kemal şöyle devam etti:

> *"Bundan sonra ehemmiyetli şeyler olacaktır, kolorduna hâkim ol, etrafına emniyet ver. Hele halk ile yakından temas et!"*[1]

Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya gitme kararını almıştı ama bunu bir sır olarak sakladı. Çalışmalarına devam ettiğini, vakti gelmedikçe de kimseye bir şey söylemedi. İsmet Bey'i kendisine şahit gösteren Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da sırf bu kararın doğruluğunun etraflıca hesap edilmesi ve birlikte çalışacağı kimselerin tam olarak inandırılması için dört beş ay kaldığını ifade etmektedir.[2]

Hazırlıklarını şubat ayı sonlarında tamamlayan Ali Fuat Paşa, İstanbul'dan ayrılmadan önce Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'le Şişli'deki evde son kez bir araya geldiler.

Mustafa Kemal Paşa ise öncelikle kendisini bir göreve tayin ettirmeye çalışacak, bu olmazsa Anadolu'daki en güvendiği kumandanın yanına giderek işe koyulacaktı. Ali Fuat Paşa da kolordusuyla birlikte daima emirlerine hazır olduğunu ifade etti. Mustafa Kemal Paşa için artık İstanbul'da kalmak ve siyaseten bir makama gelebilmek noktasındaki umutlar tükenmişti. Meclis kapatıldıktan ve Damat Ferit gibi padişah ile uyum içinde olduğu bir sadrazam kabinesini oluşturduktan sonra bunun zaten imkân dahilinde olmadığı açıktı. Yaşanan gelişmeler uygun bir kabine ve harbiye nazırlığı noktasında bir şey yapılamayacağı gerçeğini ortaya koydu ve Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'dan ayrılarak Anadolu'ya geçme kararını vermesinde etkili oldu.

MEBUSAN MECLİSİ KAPATILIYOR

Mebusan Meclisi'ndeki bu sert tartışmalar, meclisin bir yerde sonunu da hazırladı. 21 Aralık 1918 günü, padişahın emriyle Osmanlı Mebusan Meclisi feshedildi.[3] 30 Ocak 1919'da da İttihat ve Terakki'nin tanınmış kişilerinin tevkifine başlandı. İttihat ve Terakki Cemiyeti kendisini feshetmişti ama mecliste sahip olduğu güçlü bir grupla istediği gibi meclisi yönlendirebiliyordu. İttihat ve Terakki elini eteğini politikadan çekmişti ama eski üyeler tarafından iki ye-

(1) Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul, 2017, s. 53.
(2) Falih Rıfkı Atay, *Mustafa Kemal'in Ağzından Valideyin*, Pozitif Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 109-112.
(3) *Hadisat*, 20 Kasım 1918.

Levent Şahverdi Arşivi

ni parti kurulmuştu. Balıkesir Milletvekili Hüseyin Kadri Bey'in[1] başkanı olduğu Hürriyetperver Avam Fırkası adeta hükümete kök söktürüyordu. Hüseyin Kadri Bey emekli bir albaydı ve savaş taktiklerini iyi biliyordu ve savaşır gibi hükümete yükleniyordu. İkinci parti ise Tecüddüd Fırkası olup başkanı Hareket Ordusu'nun ilk kumandanı olan Hüseyin Hüsnü Paşa'ydı. Hükümeti adeta meclisten silen bu iki partinin tüm kadroları eski İttihatçılardı.

Yeni kurulan hükümet bu muhalefet karşısında ilk başta bir şaşkınlık geçirdi ve sonunda yeni bir adım atarak icraata başladı. Ermeni tehciri sırasında yaşanmış olan olayları araştırmak ve bu dönemde yaşanmış katliam veya cinayet varsa bunların tespit edilmesi için yüksek mahkeme kurulmasına karar verildi.[2] Bu gelişme üzerine nerede ise tüm milletvekillerinin İttihatçı olduğu meclis bu konuya dahil oldu ve meclis içinde bir alt heyet kurarak çalışmalarına başladı. Bu alt heyet konu ile ilgisi olan kişilerin ifadesini alacaktı. Ayan Meclisi duruş olarak padişaha daha yakındı ve meclisin bu faaliyetine karşı çıktı zira İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından seçilmiş olan meclis artık halkı temsil etmekten uzaktı. Osmanlı ailesinden Mediha Sultan'ın eşi olan Damat Ferit meclis kürsüsünden şu konuşmayı yaptı:

> *"Ortada millet tarafından seçilmiş meşru milletvekillerinin oluşturduğu bir meclis yoktur. Savaşa girmemizin mesulü olan İttihat ve Terakki hükümetinin döneminde yaşanmış olan tehcir olayı ile yapılacak olan Divan-ı Âli yargılamasının yine İttihatçılar tarafından seçilmesi yanlıştır. Bu dava normal bir mahkemede yapılmalıdır."*[3]

Bu söyleve karşı İttihatçılar seslerini yükselttiler zira devlet adamlarını yargılama yeri yüce divandı ve herkesin anayasaya uyma zorunluluğu vardı. Başta padişah olmak üzere tüm milletvekilleri anayasaya uymak için yemin etmişlerdi. 21 Aralık 1918 günü Mebusan Meclisi ile saray ve yandaşları arasında ipler çok gerildi. Karesi Milletvekili Hüseyin Kadri Bey hedefine Ahmet Tevfik Paşa hükümetini aldı ve hükümetin seri halinde kanunsuzluklar yaptığını ve ordu kadrosunun daraltılmasına göz yumduğunu söyledi. Bu kadro daralması sebebiyle Türk ordusunun birçok önemli kumandanının dışta kaldığı ve bunun sonucunun ileride bize dokunacağını anlattı. Meclis kürsüsüne o gün hitabet kabiliyeti yüksek birçok milletvekili çıktı ve hükümeti eleştirdi. Karesi Milletvekili Hüseyin Kadri Bey ve arkadaşları meclis başkanlığına bir takrir [önerge] verdiler.

---

(1) Hüseyin Kadri Bey: Cumhuriyet döneminde Toprak Mahsulleri Ofisi başkanı oldu.
(2) Divan-ı Âli: Devlet adamlarının yargılandığı mahkeme. Yüce Divan.
(3) Tarık Mümtaz Göztepe, *Mütareke Günleri*, Haz.: H. Afşin Günaydın, Cümle Yayınevi, Ankara, 2017, s. 69.

Levent Şahverdi Arşivi

"Şerefli bir sulh yapmaya çalışacağını vaat eden Ahmet Tevfik Paşa kabinesi bugüne kadar hiçbir iş görmemiş ve dünya ile irtibatı keserek hakkımızda verilecek hükmü beklemektedir. Yine asayiş ve emniyet düzenini sağlayamamıştır. Şehrin ana caddelerinde bile akşam karanlığından sonra ulu orta cinayetler işlenmektedir. Kendilerinden olmayan basın üzerinde büyük bir sansür uygulanmaktadır."(1)

21 Aralık 1918 günü Sultan Vahdettin bir saat arayla iki hattı hümayun yayımladı ve bunlar mecliste okundu. Birinci hat Mevlut-u Şerif kandili olması sebebiyle kendini ziyarete gelmiş olan Mebusan Meclisi Başkanı Halil Menteşe'yi kabul etmiş ve tüm milletvekillerinin kandilini kutlamıştı. Bu kutlamadan bir saat sonra önemli olan hattı hümayun meclis kürsüsünden okundu:

"Zorunlu siyasal sebeplerden dolayı Osmanlı Mebusan Meclisi'ni kapatmak yetkim dahilinde olması sebebiyle bugünden itibaren meclisi kapattım."(2)

Padişah ve çevresi ülkenin bugünkü halinden İttihat ve Terakki'yi sorumlu tutuyordu ve her yaşanan kötülüğü İttihatçılara bağlıyordu. Bu durumda padişah ve çevresi için öncelikli çözüm meclisi dağıtmak ve yeni bir seçimin önünü açmaktı. Yeni meclis seçimleri 1919 yılında yapıldı.

(1) Tarık Mümtaz Göztepe, *Mütareke Günleri*, Haz.: H. Afşin Günaydın, Cümle Yayınevi, Ankara, 2017, s. 94.

(2) age, s. 95.

Levent Şahverdi Arşivi

1919

Levent Şahverdi Arşivi

1919 YILINDA KURULAN HÜKÜMETLER

Devlet-i Osmani 1919 yılına Ahmet Tevfik Paşa hükümeti ile girdi zira bu hükümet 1918 yılı kasım ayında kurulmuştu. Bu hükümet 13 Ocak 1919 günü istifa etti. 1919 yılında Sultan Vahdettin döneminde beş hükümet kuruldu.

"*I. Ahmet Tevfik Paşa hükümeti : 11 Kasım 1918-3 Ocak 1919*
II. Ahmet Tevfik Paşa hükümeti : 14 Ocak 1919-3 Mart 1919
I. Damat Ferit hükümeti : 4 Mart 1919-15 Mayıs 1919
II. Damat Ferit hükümeti : 19 Mayıs 1919-20 Temmuz 1919
III. Damat Ferit hükümeti : 21 Temmuz 1919-30 Eylül 1919
I. Ali Rıza Paşa hükümeti : 2 Ekim 1919-8 Mart 1920"[1]

11 Kasım 1918 – I. Ahmet Tevfik Paşa [Okday] Hükümeti

Hükümet kurulduğu günden itibaren bir ay içinde yıpranmış ve ayakta duramayacak bir hale gelmişti. Uzun süredir devlet hizmetinde olan Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa bu derece itibar kaybına uğramamıştı. Baskı karşısında istifa etmesi gerektiğini düşünmeye başladı. Bu dönemde hükümetin istifasını sabırsızlıkla bekleyen Hürriyet ve İtilâf Fırkası mensupları heyecan içinde kendilerinin iktidara geleceğini düşünerek kabine listeleri hazırlıyorlardı. Damat Ferit, Baltalimanı'ndaki yalısında[2] kendisine sadrazamlık verileceği günü bekliyordu, bu arada da kendisine kucak olan Hürriyet ve İtilâf Fırkası'ndaki arkadaşları ile sık sık istişare toplantıları yapıyordu. Damat Ferit'in eşi olan Mediha Sultan, Sultan Abdülhamit ve Sultan Vahdettin'in tek kız kardeşiydi. Bu dönemde Mediha Sultan kocasını hatırlatmak için ağabeyine ziyarette bulunmuştu ama padişah sadrazamlık görevi için Damat Ferit'i henüz düşünmüyordu.[3] Sultan VI. Mehmet Vahdettin, Ahmet Tevfik Paşa hükümetinin istifasını kabul etti ama 13 Ocak 1919 günü yeni hükümeti kurma görevini tekrar Tevfik Paşa'ya verdi.

---

(1) Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C. 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 61.
(2) Damat Ferit Yalısı: Günümüzde Baltalimanı Kemik Hastanesi.
(3) Tarık Mümtaz Göztepe, *Mütareke Günleri*, Haz.: H. Afşin Günaydın, Cümle Yayınevi, Ankara, 2017, s. 114.

Levent Şahverdi Arşivi

14 Ocak 1919 – II. Ahmet Tevfik [Okday] Kabinesi

I. Ahmet Tevfik Paşa hükümetinde dağılma emareleri görülmeye başlandı. Hükümette ilk kriz Maliye Bakanlığı Müsteşarı nedeniyle çıktı. Aynizade Tahsin Bey uzun süredir Maliye Bakanlığı'nda müsteşarlık görevini sürdürüyordu. Kendisi İttihatçıların döneminden bu yana görevdeydi. Kabinede bulunan iki damat bakan olan Adalet Bakanı Arif Hikmet Bey ve Danıştay Başkanı Şerif Paşa da müsteşarın İttihatçı olduğu görüşündeydiler. Bu konuda Maliye Bakanı'nı uyardılar ama bakan müsteşarı ülke için gerekli görüyordu ve tecrübeli müsteşarı harcamadı. Kabine içinde baskı artınca Aynizade Tahsin Bey Maliye Tetkik Komisyonu başkanlığına getirildi. Bu koltuk da müsteşarlık gibi çok kilit bir görevdi. Damat bakanların baskısının artmasına karşın Maliye Bakanı Abdurrahman Bey geri adım atmadı. Tam bu dönemde Harbiye Nazırı Ömer Yaver Paşa da bu gruba katılınca bakanlar istifa etti. Gazeteler bu istifaları manşetlere taşıdı.

Sultan Vahdettin, Ahmet Tevfik Paşa'nın dış politika beceresine çok güveniyordu ama paşa hükümet icraatlarında çok basiretsiz davranmış ve bakanları idare edememişti. Gelecek bir dönemde bir barış konferansı olacaktı ve padişah bu konferansa Ahmet Tevfik Paşa ile gitmek istiyordu. Sonunda hükümet istifa etti ama Sultan Vahdettin hükümeti kurma görevini tekrar Ahmet Tevfik Paşa'ya verdi.

Paşa kendi özel arabasıyla Babıâli'ye ulaştı. Bakanlar zaten Babıâli'de hazırdılar. Mabeyn-i Hümayun Başkâtibi Ali Fuat Bey'in getirdiği hattı hümayunu öpüp başına koyduktan sonra Sadaret Müsteşarı Emin Bey'e verip okutturdu. 14 Ocak 1919 günü Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa'nın yanında Şeyhülislam Haydarizade ve yeni bakanlar olmak üzere kabine salonuna geçip tebrikleri kabul etti.

Ahmet Tevfik Paşa hükümetlerinin genel çizgisi çok farklı görüşlerdeki bakanların kabinede olmasıydı. Ayrı ayrı bakıldığı zaman birçoğu önemli kişilerdi. Aslında bakanların çoğu bundan evvelki kabinede de görev yapıyorlardı ama son kabinede huzursuzluğa sebep olan iki damat bakan, (Maliye Bakanı ve Savunma Bakanı) kabine dışında kalmışlardı. Yeni Savunma Bakanı Topçu Ferit Paşa uzun yıllar Konya'da sürgünde kalmıştı. Alınan rütbesi tekrar kendisine geri verilmiş ve Savunma Bakanlığı'na atanmıştı. Anadolu'nun ve Mustafa Kemal Paşa'nın dilinden İstanbul'da en iyi anlayan bakandı.

Damat Ferit

Sultan Abdülmecit'in Gülustû Hanım'dan doğan iki çocuğundan büyüğü Mediha Sultan küçüğü de Mehmet Vahdettin'dir. Sultan Abdülmecit'in vefatından sonra bir süre sonra Gülustû Sultan yaşadığı Eyüp'te koleradan vefat etti. İki kardeş Feriye Sarayı'nda Verdicanan Kadın tarafından büyütüldüler. Zamanı geldiğinde Mediha Sultan, Sami Paşa'nın oğlu Necip Paşa ile evlendi. Ken-

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

disi ünlü yazar Sami Paşazade Sezai Bey'in ağabeyi olup erken yaşta vefat gelince Mediha Sultan dul kaldı.

Necip Paşa Boğaziçi'nde bir sandal gezisi sırasında bindiği kayığa vapur çarpması sonunda boğularak ölmüştü. Mediha Sultan, kayınpederinin ismini taşıyan oğlu Sami ile dul kaldı. Bir dönem sonra Mediha Sultan bayramlaşma töreninde Ferit Bey'i görünce genç konsolosun hayatı değişti ve hayalini kuramayacağı bir hayata erişti. Sultan Mehmet Vahdettin Baltalimanı'ndaki yalıyı kız kardeşine düğün hediyesi olarak verdi.

Damat Ferit Bey, eski Bahriye Nezareti müsteşarlarından İzzet Efendi'nin oğlu olup İstanbul'da doğmuştu. Zamanın imkânlarına göre iyi bir eğitim aldıktan sonra Hariciye'ye girmiş ve Paris sefareti ataşeliğine tayin edilmişti. Paris'te bulunduğu dönemde Sorbon Üniversitesi'ne kaydolmuş ve tarih ve coğrafya bölümünden mezun olmuştu. Paris'te eğitim gördüğü dönemde ünlü Fransız fikir adamı A. Sorel'in öğrencisi olmuş ve ondan çok etkilenmişti. Kendisi çok iyi derece Fransızca bilmekte olup İngilizce de konuşmaktaydı. Daha sonra Berlin, Petersburg ve Londra sefaretlerindeki görevinin ardından Londra sefaretine başkâtip olarak atanmıştı. En son olarak Bombay'a başkonsolos olarak tayin edilmiş iken bayramlaşma için İstanbul'a geldiği dönemde bu merasimi yukarıdaki kafes arkasından takip eden Mediha Sultan'ın ilgisini çekmişti.[1] Mediha Sultan isteyince bu evlilik gerçekleşti. İngilizler gibi giyinen bu alafranga damat şark sultanı olan Mediha Sultan ile yalısında çok şatafatlı bir hayat yaşadı. Boğaziçi'ndeki en büyük yalılardan birine sahipti. İngiliz büyükelçilerinden biri paşa için *"Görev yaptığım ülkelerde en büyük debdebe ve refah içinde yaşayan iki kişi gördüm. Bunlardan biri bizim Hindistan Genel Valisi diğeri de sizin Damat Ferit'tir"* demişti.

4 Mart 1919 – I. Damat Ferit Hükümeti

Damat Ferit sadrazamlığa geldiğinde ülkeyi yönetecek bir kadrosu yoktu, zira kimseyi tanımıyordu. Hürriyet ve İtilâf Fırkası bu dönemde bu boşluğu doldurdu ve paşaya kadro desteği verdi. Damat Ferit bu parti kadrolarını kullanmaya kalktığında bu kişilerin tutucu takımı olduğunu gördü. Paşanın dünyası Avrupa'ydı ama iktidara gelebilmek için onlarla işbirliği yaptı.

Dönemin önemli kişisi Zeynel Abidin Efendi'ye her zaman Konyalı Hoca Efendi diye hitap ederdi. Darül Hikmet azalarından Ahmet Rasim Avni Efendi'ye ise 'üç isimli Hoca Efendi' tabirini kullanırdı. Hoca efendiler de işin farkındaydılar. Onlara göre de Frenk görünüşlü olan bu damat onların dünyasının dışındaydı ama onlar da iktidara damat sayesinde geleceklerdi. Damat Ferit, tırnakları manikürlü, saçları favorili, tek gözlüklü, beyaz yelekli, uzun siyah

(1) Hıfzı Topuz, *Paris'te Son Osmanlılar*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 30.

Levent Şahverdi Arşivi

redingotlu, yandan düğmeli rugan ayakkabılar giyen bir zamane züppesiydi. Aslında iki taraf da birbirinden hazzetmiyordu ama birbirine muhtaçtı. Bu dönemde Hürriyet ve İtilâf Fırkası, Damat Ferit'in isteği üzerine vitrin değişikliğine gitti. Ayan Meclisi üyesi Gazi Osman Nuri Paşa, eski Savunma Bakanı Müşir Ömer Rüştü Paşa ve eski Mabeyn Müşiri Deli Fuat Paşa'yı da vitrine taşıdılar.

Damat Ferit, hiçbir zaman Hürriyet ve İtilâf Fırkası'na dahil olmadı ama partiyi yönlendiren en önemli kişiydi. Paşadan sonra partide etkin olan kişiler Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi ile Dahiliye Bakanı Cemal Bey'di.

Sultan II. Abdülhamit devrinden bu yana "*Henüz vakit gelmedi biraz dişini sıkıp beklesin*" diye Baltalimanı'ndaki yalısında sadaret sırası bekleyen damat, 3 Mart 1919 günü Yıldız Sarayı'na davet edildi ve huzura kabul edildi. Ahmet Tevfik Paşa'dan teslim alınan sadaret mührü kendisine teslim edildi. Uzun süredir cebinde bekleyen kabine listesi tasdik edildi. Hürriyet ve İtilâf Fırkası uzun süredir sabırla beklediği iktidar olma hayaline partiden çok sayıda kişinin bakan olması ile kavuştu. Yeni kabinenin göreve gelmesi o kadar acele olmuştu ki sadaret alayına lüzum görülmemiş ve yeni bakanlar bulundukları yerden koştura koştura Babıâli'ye ulaşmışlardı. Damat Ferit kendi özel arabasıyla Babıâli'ye çıktı. Dönemin özelliği itibariyle sadaret alayından vazgeçildiğini söyleyip Mabeyn-i Hümayun Başkâtibi Ali Fuat Bey'in getirdiği hattı hümayunu öpüp başına koyduktan sonra Sadaret Müsteşarı Emin Bey'e verip okuttur muştu. Yanında Sadrazam Mustafa Sabri Efendi ve yeni bakanlar olmak üzere hükümet salonuna geçip tebrikleri kabul etti.

Bakanlar kurulu, bir Hürriyet ve İtilâf Fırkası kabinesiydi. Damat Ferit mütareke devrinde ismi duyulmuş bir siyasetçi olup son dönemde Ayan Meclisi kürsüsünde yeni yeni boy göstermeye başlamıştı.

19 Mayıs 1919 – II. Damat Ferit Hükümeti

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali duyulunca I. Damat Ferit kabinesi bu işgali reddeden bir notayı Müttefiklerin yüksek komiserlerine iletti. Hükümet Nişantaşı'ndaki Hariciye Konağı'nda toplandı. Ülkenin en önemli şehri düşman askerleri tarafından işgal edilirken hükümetin görev yapma imkânı yoktu. Kabine istifa etti. Sadrazam 16 Mayıs 1919 günü Yıldız Sarayı'nda huzura kabul edildi ve İzmir'in işgalini padişaha anlattı. Bu ortamda hükümetin görevine devam edemeyeceğini belirtti ve hükümetin başka bir devlet adamı tarafından kurulmasını istedi. Padişah da Damat Ferit'in istifasını kabul etti ve anayasaya göre yeni hükümet kurulana kadar görevine devam etmesini istedi.

Sultan Vahdettin ise bu dönemde eski sadrazamlardan Ahmet İzzet Paşa ve Ahmet Tevfik Paşa ile Ayan Meclisi Başkanı Nasuhizade Hoca Mustafa Asım Efendi'yle görüşmeler yaptı. İzmir'in Yunanistan tarafından işgali halkta büyük bir öfke patlamasına sebep oldu. Yurdun her tarafından protestolar ve tehditler

Levent Şahverdi Arşivi

yağıyordu. Bu müthiş ana baba gününde Vahdettin sadrazamlık mührünü ikinci defa Damat Ferit'e teslim etti. Aradan geçen üç gün içinde sadrazam yeni bakanları seçti. 19 Mayıs 1919 günü yeni Damat Ferit kabinesi açıklandı.

Damat Ferit, üstlendiği mesuliyetin büyüklüğü karşısında dönemin önemli isimlerini kabineye aldı. Reşit Akif, Ahmet İzzet Paşa, Ali Rıza Paşa, Topçu Ferit Paşa ve Hürriyet ve İtilâf Fırkası Genel Başkanı Albay Sadık Bey danışman bakan olarak hükümete katıldılar. Vatanın her köşesinden Babıâli'ye telgraflar yağıyordu. Osmanlı milleti bu haksız işgale karşılık bekliyordu. Sadrazam susmak bilmeyen milli ayaklanmaya karşı aynı tempo ile haykıran ve aynı jestle konuşan bir beyanname yayımladı.

21 Temmuz 1919 – III. Damat Ferit Hükümeti

Barış görüşmeleri için Türk heyeti Paris'teydi. Heyette Sadrazam Damat Ferit, eski sadrazam Ahmet Tevfik Paşa, Maliye Bakanı Tevfik Bey ve Dışişleri Bakanlığı'ndan Şevki Bey yer alıyordu. Osmanlı heyetinin görüşmeleri tamamlanınca Fransız Başbakanı Clemenceau'nun sadrazama "Daha fazla Paris'te kalmanıza gerek yok" demesi üzerine heyet 8 Temmuz 1919 günü Paris'ten İsviçre'ye geçti. Heyet, Lozan'da iki üç gün dinlendikten sonra Trieste-Agram-Bükreş yoluyla Köstence Limanı'na ulaştı. Köstence'de bekleyen iki Fransız torpidosuna binen heyet 15 Temmuz 1919 günü sabah Dolmabahçe'ye ulaştı. Heyeti padişah adına Başmabeyinci Ömer Yaver Paşa ve Başyaver Naci Bey [Eldeniz] karşıladı ve berberce padişahın huzuruna çıkmak için Yıldız Sarayı'na geçtiler. Damat Ferit ve Türk heyeti yurtdışında bulunduğu dönemde Hürriyet ve İtilâf Fırkası ile bakanlar arasında sürtüşmeler olmuştu. Bu dönemde halkın hükümete güveni bitmişti.

Damat Ferit ikinci kabinesini değiştirmek istedi ve hükümetin istifasını Sultan Vahdettin'e sundu. Hükümetin istifasını bekleyen Hürriyet ve İtilâf Fırkası mensupları bu istifayı kendi başarıları olarak saydılar hatta parti başkanı Albay Sadık Bey basına demeç verdi ve *"Damat Ferit istifa etmemiş olsaydı zaten onu indirecektik"* dedi. Bu dönemde kurulmuş bütün partiler bu istifayı kendi başarıları olarak kabullendiler.

21 Temmuz 1919 günü saat 10.00'da Babıâli'de tören yapıldı ve III. Damat Ferit hükümetinin kurulması için hattı hümayun okundu. Yeni kabinenin kuruluşunu ilan eden hattı hümayunu Mabeyn Başkâtibi Ali Fuat [Türkgeldi] getirdi ve sadrazama sundu. Sultan Vahdettin hükümet törenine eski sadrazamlardan Ahmet Tevfik Paşa'yı da göndermişti. Başkâtip atlas keseyi her hükümet kuruluşunda olduğu gibi ciddi saray adabıyla Damat Ferit'e uzattı. Paşa da keseyi öpüp başına koyduktan sonra Sadaret Müsteşarı Rıfat Bey'e verdi ve okuttu.

Sadrazam Damat Ferit, Paris Barış Konferansı sebebiyle 1,5 ay yurtdışında kalınca işler çok karışmıştı ayrıca sadrazam Paris'teki temasları sırasında ülke

Levent Şahverdi Arşivi

lehine yeni bir imkân sağlayamamıştı. Kısaca zaman boşa harcanmıştı. Dahiliye Bakanı Ali Kemal işleri karıştırmıştı. Onun yerine taşları yerine oturtmak için Tapu Dairesi Başkanı Adil Bey tayin edilmişti ama o Ali Kemal'den de dengesiz çıkıp her şeyi altüst etmişti.

2 Ekim 1919 – Damat Ferit Dönemi Sona Eriyor

Mustafa Kemal Paşa kongreler sonrasında Anadolu Hareketi'ni Heyeti Temsiliye[1] unvanı altında sürdürdü ve İstanbul hükümetini sıkıştırmaya başladı. Damat Ferit hükümeti aleyhine her gün saraya Mustafa Kemal imzalı öfke dolu telgraflar yağıyordu. Bunlardan başka farklı vilayetlerden sadrazamın şahsına hakaret ve tehdit telgrafları geliyordu. Bu telgraflarda oldukça sert bir üslup ile sadrazamın istifası isteniyordu. Babıâli bu tür telgraflardan yorulmuştu ve telgrafhanelere sansür uygulamaya karar verdi. Anadolu'dan saraya gelen tüm telgraflar elden geçiriliyordu. Sadrazam ve hükümeti aleyhine Heyeti Temsiliye'den gelen tüm telgraflar yok ediliyordu.

Mustafa Kemal Paşa, bir süre sonra kendi telgraflarının sansür duvarına takıldığını öğrenince mesajının padişaha ulaştırılması için önemli bir kişiyi aracı kıldı. Müşir Fuat Paşa veya halk arasında bilinen lakabıyla Deli Fuat Paşa'yı devreye soktu.[2] Paşa, tok gözlü, hoş sohbet, nüktedan ve düşündüğünü açık açık söyleyen bir kişiydi. Uzun yıllar sarayda görev yaptığı için saray çevresinde sevilen bir kişiydi. Herhangi bir menfaat beklentisi olmadığı için uzun yıllardır saraya hiç uğramamıştı.

Mustafa Kemal Paşa'nın "Mesajımı padişaha iletir misin" sorusunu anında kabul edip Yıldız Sarayı'na gitti. Hemşehrisi olan Başmabeyinci Ömer Yaver Paşa'nın Yıldız Sarayı'ndaki dairesine girince 1877 savaşının büyük kahramanı kapılarda karşılandı. Sultan Vahdettin onu hemen huzura kabul etti. Paşa konuları uzatmadan net konuşan bir kişiydi. Müşir Fuat Paşa, Heyeti Temsiliye adına Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın imzası bulunan belgeyi padişaha takdim etti. Bu belgede Damat Ferit'in istifası isteniyordu. Padişah gelen belgeyi dikkatlice okudu ve şunu söyledi:

---

(1) Heyeti Temsiliye: Sivas Kongresi ile BMM'nin kuruluşu arasındaki dönemde bu unvan kullanıldı.

(2) Müşir Fuat Paşa: 1872 yılında aşiret ayaklanmalarını bastırmak için Kerkük'e gönderildi ve başarılarından ötürü aynı yıl mirliva rütbesine terfi etti. Karadağ Savaşı'na katıldı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Tuna cephesinde görev aldı. 26 Temmuz 1877 tarihinde yapılan Elena Muharebesi'ndeki başarısından dolayı Elena Kahramanı olarak anıldı. II. Abdülhamit tarafından müşir rütbesine terfi ettirildi ve padişah yaverliğine atandı. Muhalif kişiliğinden dolayı 1902 yılında II. Abdülhamit tarafından Şam'a sürgüne gönderildi. 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanıyla İstanbul'a geri döndü. 1909 yılında Meclis-i Ayan üyeliğine atandı. Balkan Savaşları sırasında İstanbul'un savunmasında görev aldı. 1913 yılında askerlikten emekli oldu.

Levent Şahverdi Arşivi

"Benim menfaatim, milletin menfaatine bağlıdır. Milletsiz padişah olmaz. Milletimin saadeti ve refahını isterim. Anayasa ve Meşrutiyet'e uyacağıma dair yemin ettim. Osmanlı Mebusan Meclisi'nin yeniden seçilmesi gerektiğine ve milli orduya inanıyorum."[1]

Heyeti Temsiliye gönderdiği yazı ile padişahtan üç şey istiyordu: Damat Ferit hükümetinin istifası, Osmanlı Mebusan Meclisi'nin seçiminin bir an önce yapılması ve Heyeti Temsiliye'nin meşru olduğunun kabulü. Padişahın bu beyanatı ile III. Damat Ferit hükümetinin artık ayakta kalacak hali kalmamıştı. Padişah birdenbire Anadolu Hareketi'ne kapı açarken Damat Ferit'e sırtını dönüyordu. Tam bu arada Babıâli yönetimine gelen bir telgraf tüm kabineyi zora soktu. 1908 Meşrutiyeti'nden önce benzer eylemleri İttihat ve Terakki çok defa Rumeli'de uygulamıştı. Gazi Mustafa Kemal Paşa emir subayı ve bir iki subay ile Babıâli'ye sadrazama bir telgraf göndertti. Bu telgraf Babıâli'ye gelince sadrazam panikledi ve telgrafı kabine toplantısında bakanlara okudu.

Telgraf şöyleydi:

"Milletin ve vatanın selameti için derhal hükümetin istifasını talep ediyoruz. Telgrafhane önünde toplanmış olan on binlerce kişi heyecan ile acele cevabınızı bekliyoruz."

Bu telgraf kabinede okununca salonda buz gibi bir hava esti. Bütün bakanlar istifa etmek istediler. Damat Ferit tek başına kalmıştı; makam otomobiline binip saraya gitti ve hükümetin istifasını sundu. Sultan Vahdettin istifayı kabul etti ve sadrazama şunu söyledi:

"Paşa! Ateşi ateşle bastırmaya uğraşmayalım. Siz bir müddet istirahat ediniz ve bir süre diğerlerinin söylediklerini tecrübe edelim."

Damat Ferit hükümeti artık çok güçlendiği bir dönemde önemli icraatlar yapacağı sanılırken birdenbire çökmüştü. Müşir Fuat Paşa'nın getirdiği bilgi hükümetin çökmesine sebep olmuştu.

Ali Rıza Paşa Hükümeti

2 Ekim 1919 günü padişah, Ayandan Tevfik Paşa ve Ayandan Ali Rıza Paşa'yı saraya davet ederek görüş alışverişinde bulundu. Yeni kurulacak hükümetin Kuvayı Milliye hareketine ters gelmeyecek bir kişi tarafından kurulması düşü-

(1) Tarık Mümtaz Göztepe, *Mütareke Günleri*, Haz.: H. Afşin Günaydın, Cümle Yayınevi, Ankara, 2017, s. 306.

Levent Şahverdi Arşivi

nüldü ve sonunda Ali Rıza Paşa'nın hükümeti kurmasına karar verildi. Paşa'nın askeri rütbesi müşirliğe yükseltilerek ve vezirlik payesi de verilerek kendisine hükümeti kurma görevi verildi.

Öğleden sonra saat 15.00'te padişah yeni kabineyi tasdik etti. Sadrazam Ali Rıza Paşa yanına yeni Şeyhülislam Haydarizade İbrahim Efendi'yi alarak Babıâli'ye geldi ve arz odasında kendilerini bekleyen yeni bakanlarla selamlaştı. Mabeyn Başkâtibi Ali Fuat Bey'in getirdiği hattı hümayunu okuttu ve son derece sade tören yaptırarak göreve başladı.

Yeni kabine İstanbul ile Ankara arasında gerilmiş olan ilişkileri yumuşatacak ve çatışmalardan uzak duracak bir kuruldu. Bundan evvelki kabinede görev yapan ve Kuvayı Milliye hareketine karşı olan eski sadrazam, şeyhülislam ve içişleri bakanı kabine dışında kalmışlardı. Buna karşın Heyeti Temsiliye yanlısı olan Cemal [Mersinli] Paşa kabineye girmişti. Hükümetin göreve başlamasıyla Anadolu ile İstanbul arasında kesilmiş olan telgraf hatları açılmış oldu hatta Heyeti Temsiliye tarafından çekilen telgraflardan para alınmaması için karar çıktı.

Ali Rıza Paşa hükümeti kurulduğu 2 Ekim 1919 tarihinden 8 Mart 1920 tarihine kadar 157 gün görevde kaldı.

YENİ BİR FIRKA KURULUYOR

1908'de Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte iktidar ve güç merkezi, Yıldız'dan İttihat ve Terakki'nin merkezine kaymıştı. 17 Aralık 1908 tarihinde yapılan ilk seçim ile birlikte Mebusan Meclisi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kontrolüne geçti. Dönemin muhalefetini bir milletvekili ile Ahrar Fırkası temsil ediliyordu.[1] Geçen zaman içinde İttihat ve Terakki'ye rakip olabilecek ciddi bir parti oluşmadı. Birtakım girişimler olmasına rağmen hiçbiri ciddi bir muhalefet yoktu. İttihat ve Terakki'nin her şeyi kontrol etmek isteği sonunda partiden ayrılanlar bir siyasi grup oluşturdular. Memuriyetlere tayinlerde partizanlık yapılıyor, valilik ve mutasarrıflık gibi önemli görevlere yandaşlar tayin ediliyordu. Son olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti aleyhtarı bazı aydın ve gazetecilerin öldürülmesi bu partiye karşı büyük bir tepki uyandırdı. Böylece İttihat ve Terakki'nin her geçen gün biraz daha sertleşen icraatı karşısında muhalefet grupları birleşti ve ortaya büyük bir siyasi teşekkül çıktı.

Albay Sadık'ın ismi Temmuz 1911 ortalarından beri yeni bir parti kuracağı şeklinde gazetelerde geçmeye başlamışsa da kendisi bunları tekzip etmişti. Tunuslu Hayreddin Paşa'nın oğlu Tahir Hayreddin tarafından çıkarılmakta olan *Şehrah* gazetesi bu fikrin uygulanmasına zemin hazırlayan bir taban yarattı. Bir-

(1) Ahrar Fırkası'nın tek milletvekili Mahir Sait Pekmen'di.

Levent Şahverdi Arşivi

çok defa bir araya gelen Rıza Nur, Damat Salih Paşa, Ahmet Reşit Rey, Mithat Fenmen, Mahir Sait Pekmen, edebiyatçı Hüseyin Siret olmak üzere bir parti kurmaya karar verdiler. 21 Kasım 1911 tarihinde kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın yönetim kurulu üyeleri şunlardı: Albay Sadık Bey, Rıza Nur, Lütfi Fikri, Gümülcineli İsmail, Şükrü el-Aseli, Dukakinzade Basri Gün Tekin, Muhammed Hamdi Yazır, Mahir Sait, Rıza Tevfik, Mithat Fraşiri, İsmail Sıdkı Oğuzbeyoğlu, Hüseyin Siret [Özsever] ve İsmail Kemal Mithat.

Mebusan Meclisi'nde bulunan 105 muhalif milletvekilinin yetmiş kadarı Hürriyet ve İtilâf Fırkası üyesiydi. Arap mebusların büyük alaka gösterdiği fırkadan Rum mebusları uzak kaldılar. Ermenilerden sadece Nazaret Doğavaryan partiye katıldı. Bazı Arnavut unsurlar da partiyi desteklediler. Kuruluşunun dördüncü gününde Şehzadebaşı'nda bulunan parti merkezindeki toplantıda Damat Ferit başkanlığa, Miralay Sadık başkan yardımcılığına getirildi. Kurulduğu ilk zamanlarda büyük ilgi gören fırkanın İstanbul ve Anadolu'da 100'e yakın şubesi açıldı.

Hürriyet ve İtilâf Fırkası, II. Meşrutiyet devrinde İttihat ve Terakki'nin ürktüğü ve kendine rakip saymak zorunda kaldığı ilk ve son büyük siyasi kuruluştur. Fırka, İttihat ve Terakki'nin meclisteki hâkimiyetine son verdiği gibi ilk defa parlamenter sistemin çalışmasını sağlamıştır. O zamana kadar kurulan siyasi partilerin aksine mecliste yetmişe yakın mebusla muhalefet yapması İttihat ve Terakki'yi korkutmuştu. İttihatçılar seçim kararını meclisten çıkaramadılar ve meclisi padişaha feshettirdiler. Mebusan Meclisi'nin kapatılmasından üç ay sonra yapılan ve 'sopalı seçim' olarak anılan seçimlerde Hürriyet ve İtilâf Fırkası meclisten tasfiye edildi. 2-9 Haziran 1912 tarihinde yapılan parti kongresinde Müşir Fuat Paşa başkan seçildi. Balkan Savaşı'nın ümitsiz ortamında ikinci başkan Albay Sadık ile Gümülcineli İsmail'in yönetimine girdi. 23 Ocak 1913'teki Babıâli Baskını sonrasında İttihatçılar siyasete tam egemen oldular ve parti mensuplarının bazıları sürgün edildi ve parti kapandı.

10 Ocak 1919 – İşgal Döneminde Parti Yeniden Kuruluyor

I. Dünya Savaşı ile birlikte İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidarı da son buldu. Cemiyet önderlerinin firarından sonra siyasi hayatta büyük bir boşluk doğdu. Bir dizi toplantıdan sonra 10 Ocak 1919'da Hürriyet ve İtilâf Fırkası siyasi hayatta üçüncü defa faaliyete başladı.[1] Partinin ilk kuruluşunda parti merkezi Sirkeci'deki Vlora Han'da idi. Kuruluşunu ilan ettiği zaman Nuruosmaniye'de bir eve taşındı. Sultan II. Abdülhamit'in son başmabeyincisi olan Müşir Mehmet

(1) Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, C. 2, Mütareke Dönemi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1986, s. 271.

Levent Şahverdi Arşivi

Nuri Paşa parti başkanlığına seçildi. Parti yönetiminde ise Mustafa Sabri Efendi ikinci başkanlığa, Ali Kemal umumi kâtipliğe ve Hacı Osman Bey veznedarlığa getirildi. Mehmet Nuri Paşa kısa süre sonra başkanlıktan ayrıldı. Mısır'dan İstanbul'a dönen Miralay Sadık Bey parti başkanı seçildi.

Alemdar gazetesi 5 Ocak 1919 tarihinden itibaren partinin ilk defa açılan veya yeniden faaliyete geçen İstanbul ve taşra şubelerinin isimlerini yayımlamaya başladı. Partinin bu dönemde doğrudan kendisine ait bir yayın organı olmadı. Partinin yayın organı olarak bilinen en dikkate değer gazete, partinin veznedarı Hacı Osman Bey tarafından ancak on dokuz sayı çıkarılabilen *Mesuliyet*'tir. *Alemdar* gazetesi ise fırkanın yayın organı olmadığı halde en ateşli bir destekleyicisi idi. Ali Kemal, fırkanın bir mensubu olarak başmakale yazdığı *Peyam* ve daha *sonra Peyamı Sabah* gazeteleriyle fırkayı destekliyordu. *Yeni Gün, Tasvir, Vakit, İleri, İfham* ve *Türk Dünyası* gazeteleri ise partiyi eleştiren yayın organları idi. Hürriyet ve İtilâf Fırkası, daha önce bu isimle kurulan iki fırkanın sadece ismine sahip çıkmakla kalmadı, aynı zamanda yetmiş bir maddelik programını da aynen kabul etti.

İttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerini eski suçlular şeklinde gören parti Milli Mücadele'ye katılanları da müstakbel suçlular olarak görüyordu. Parti mensupları Mustafa Kemal ve arkadaşları için verilen idam cezasını alkışladılar.(1) Hürriyet ve İtilâf Fırkası, kurulduğu andan itibaren işgal döneminin en güçlü siyasi teşekkülü oldu. Karşısında bir siyasi rakibi bulunmadığı halde İttihatçılara karşı dikkatli davrandı.

İlk toplantısını 12 Ocak 1920'de yapan Mebusan Meclisi'ne Anadolu'dan yirmi civarında Hürriyet ve İtilâf taraftarı milletvekili girmişse de parti bunların istifasını istedi. 16 Mart'ta işgalci devletlerce kapatılan meclisin seksen dokuz mebusu Anadolu'ya geçti. Hürriyet ve İtilâf Fırkası kurulduğu sırada işbaşında 11 Kasım 1918'de kurulan II. Ahmet Tevfik Paşa kabinesi bulunuyordu. Kabine içi değişiklikler için Sadrazam Tevfik Paşa istifa etti. 12 Ocak 1919 günü III. Ahmet Tevfik Paşa hükümeti kuruldu ama fazla uzun ömürlü olmadı. Hükümet 3 Mart 1919 günü istifa etti. Yeni hükümeti Damad Ferit'in kuracağı ortaya çıkınca bakanların büyük kısmının Hürriyet ve İtilâf Fırkası mensuplarından oluşacağı anlaşıldı ama partinin sivri isimleri Gümülcineli İsmail, Şerif Paşa ve Albay Sadık kabinede yer bulamadılar. Yeni kabine, Maliye Bakanı Mehmet Tevfik gibi pek az istisnasıyla tamamen Hürriyet ve İtilâf mensuplarından ibaretti ve parti tarihinde ilk ve son kabinesiydi. Parti başkanı Albay Sadık, kabineye girmemesi üzerine hükümete karşı hırçınlaştı. Partinin Damat Ferit'e bağladığı ümitler kısa zamanda söndü ve bir ay içinde Damat Ferit ile partisi ara-

(1) *Alemdar*, 13 Mayıs 1920.

Levent Şahverdi Arşivi

sındaki bağları tamamen koptu zira parti ile hükümet arasında onlarca konuda sorunlar oluştu.[1]

Kabineden çekilme konusunda Şeyhülislam Mustafa Sabri ile Albay Sadık Bey anlaşamadılar ve şeyhülislam diğer parti mensupları gibi kabinede kaldı. 20 Temmuz 1919 günü II. Damat Ferit hükümetinin istifa etmesinin ardından fırkada yeni ümitler doğdu ancak III. Damat Ferit Paşa kabinesi Hürriyet ve İtilâf Fırkası özellikle de Sadık Bey ve taraftarlarını tatmin etmekten çok uzaktı. Şeyhülislam Mustafa Sabri yine makamını korumuş ve kabine hiçbir fırkaya mensup olmayan tarafsız kişilerden teşekkül etmişti. Parti hükümete güvensizlikte ısrar edilmesine karar verirken hükümetin Dahiliye Bakanı da partinin hükümete müdahale etmesine izin verilmeyeceğini bildirdi.[2]

Damat Ferit tarafından kabul gören partili bakanlar ile parti merkez teşkilatı arasındaki sorun büyüdü. Şeyhülislam Mustafa Sabri, temmuz sonunda Milli Muhafazakâr Partisi ismiyle bir parti kurmayı denedi. Hürriyet Partisi 6 Ağustos 1919 günü Şeyhülislam Mustafa Sabri, Adalet Bakanı Hoca Vasfi ve Polis Müdürü Nurettin Bey'in fırkadan ihraç edildiğini duyurdu. Bunun üzerine yeni fırkanın kuruluş çalışmaları Şeyhülislam Mustafa Sabri'nin makamında başladı. Katılanlar arasında Refik Halit [Karay], Konyalı Zeynel Abidin ve Hoca Vasfi de bulunuyordu. Bu toplantıda Hoca Zeynel Abidin yeni bir fırkanın kurulmasına karşı çıkarak iki grup arasındaki ihtilafın parçalanmaya sebebiyet vermesine engel oldu ve durum, Mustafa Sabri Efendi iktidardan çekilinceye kadar Milli Muhafazakâr Partisi'nin faaliyette bulunmayacağı şeklinde ilan edildi.[3]

IV. Damat Ferit hükümetinde Mustafa Sabri yer bulmayınca parti başkanı Sadik Bey'e imkân doğdu. Hürriyet ve İtilâf Fırkası yönetimi 28 Mayıs 1920'de yaptığı toplantıda Mustafa Sabri ve taraftarlarını partiden uzaklaştırıldı.[4] Albay Sadık Bey ile Mustafa Sabri arasındaki çatlak büyüdü ve sonunda Sabri Efendi ve arkadaşları kendilerine 31 Mayıs 1920 tarihinde bir parti kurdular. Parti, Mutedil Hürriyet ve İtilâf Fırkası ismini aldı. Yeni kurulan partide Mustafa Sabri geçici başkan seçildi, program tanzimi ve isim tespiti için bir heyet oluşturuldu. 4 Haziran'da yapılan toplantıda ise Rıza Tevfik geçici başkanlığa getirildi. Merkez heyetinde Mustafa Sabri, Zeynel Abidin Hoca, Şerif Sadettin Paşa, Muhittin Paşa, Mehmet Ali, Rıza Tevfik, Salim Paşa ve Hoca Vasfi Efendi bulunuyordu. 17 Haziran 1920 tarihinde kuruluş beyannamesini açıklayan parti resmen kurulmuş oldu.

---

(1) Refik Halit Karay, *Minelbab İlelmihrab*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 96.
(2) Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, C. 2, Mütareke Dönemi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1986, s. 271.
(3) *Alemdar*, 24 Temmuz 1919.
(4) *Alemdar*, 29 Mayıs 1920.

Levent Şahverdi Arşivi

Hürriyet ve İtilâf Fırkası programına dört yeni madde eklenmesiyle, müfrit sayılan fırkanın karşısına böylece Mutedil Hürriyet ve İtilâf Fırkası çıkarılmış oldu. 31 Temmuz 1920 tarihinde kurulan V. Ferit Paşa hükümetine mutedillerden Mustafa Sabri Efendi-Şeyhülislam, Cemal Keşmir-Ziraat Bakanı ve Rıza Tevfik Bölükbaşı-Danıştay Başkanı koltuklarını üstlendiler.

Albay Sadık Bey takımının hem hükümet hem de eski partililerine muhalefete başladı. 21 Ekim 1920'de kurulan ve son İstanbul hükümeti olan Ahmet Tevfik Paşa kabinesi zamanında her iki Hürriyet ve İtilâf partilerinin etkinliği sona ermiş oldu. Anadolu Hareketi güçlendikçe bunların faaliyetleri günden güne azaldı. 'Büyük Taarruz'dan sonra mensuplarının büyük kısmı firar etti ve 150'likler listesine dahil edildiler.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

İSTANBUL'DA YABANCI YÖNETİMİ

Mareşal Henry Allenby'nin Ziyareti

Birleşik Krallık hükümeti, İstanbul'dan sorumlu Müttefikler Doğu Ordusu Kumandanı General d'Espercy'den hiç hoşlanmıyor ama görevden de alamıyorlardı. Fransız general kimseyi önemsemeyen ve diğer Müttefikler ile iletişim kurmayan nevi şahsına münhasır bir kişilikti. Birleşik Krallık ona diplomatik olarak haddini bildirmeye karar verdi ve İstanbul'a General Mareşal Edmund Henry Allenby'yi göndermeye karar verdi.(1)

General Franchet d'Esperey'in 1919 yılı ocak ayı ortalarında Paris'ten İstanbul'a gelmesi planlanmıştı. Zamanlama meselesine o kadar dikkat ediliyordu ki; General d'Esperey'in gecikmesi üzerine Birleşik Krallık Savaş Bakanlığı, Mareşal Edmund Allenby'nin İstanbul'a yapacağı ziyareti erteledi. Mareşal Edmund Henry Allenby'e, General d'Esperey'in yetki sahasını kapsayacak şekilde hatta onun daha da üzerinde yetki verilmişti. Bu yetkilerle Mareşal Allenby'nin Osmanlı hükümeti karşısındaki statüsü bir sömürge valisine eşdeğer hale gelmişti.

Savaş Bakanlığı, Allenby'nin gerekli görmesi halinde, Çanakkale Boğazı'ndaki istihkâmları tahrip etme ve İstanbul'u askeri işgal altına alma talimatı da vermişti.(2) Daha önce General George Milne'nin istediği bu yetki Allenby'e verilmişti. İngiliz istihbaratı, General d'Esperey'in 8 Şubat 1919'da İstanbul'a geleceğini öğrendi. General d'Esperey'in geliş tarihinden iki gün evvel yani 6 Şubat 1919 tarihinde Mareşal Allenby İstanbul'a ayak bastı.(3)

Mareşal Edmund Allenby, Türk yetkililere karşı tavrı, verdiği mesajlar ve yönelttiği tehditlerle sert bir görüntü çizecekti. İstanbul'da bulunduğu kısa süre içerisinde kendisini karşılamaya giden Türk yetkililerine karşı olumsuz bir tavır sergileyecek hatta yüz vermeyecekti. General, İstanbul'a vardığında kendisi-

---

(1) Mareşal Edmund Henry Allenby: 1861-1936, I. Dünya Savaşı'nda Filistin ve Suriye'deki Britanya harekâtını yönetti. 9 Aralık 1917'de Kudüs'ü zapt ederek 'Kudüs Fatihi' unvanını aldı. 19-21 Eylül 1918'de iki Osmanlı ordusunun tamamen yok edilmesiyle sonuçlanan Megiddo Muharebesi'nde uyguladığı süratli piyade ve süvari taktikleri, II. Dünya Savaşı'nda Almanların geliştirdiği Yıldırım Savaşı yönteminin öncüsü olarak kabul edilir.

(2) Birleşik Krallık Savaş Bakanlığı'ndan Mareşal Edmund Henry Allenby'e talimat. 15 Ocak 1919, Foreign Office, 371/4172, 11472.

(3) Akdeniz Orduları Başkumandanlığından Birleşik Krallık Amiralliğine telgraf. 9 Şubat 1919, Foreign Office, 371/4172, 23151.

Levent Şahverdi Arşivi

ni görmek için rıhtımda büyük bir kalabalık birikmişti. Büyükelçiliğe giden sokaklar ve liman Rum ve Ermeni milli bayraklarıyla dolmuştu. Öğleden sonra General Mareşal Allenby, Harbiye ve Hariciye nazırlarını görmek istediğini bildirdi ve onlarla görüşmesinde 12 maddelik talimatlarını bildirerek ayrıca şunu söyledi: "Bu konuda yorum yapma hakkınız yoktur sadece uygulayın."

Ayrıca Mareşal Edmund Allenby, cürüm işleyenleri, asayişi bozanları tutuklatacağını, Konya'nın doğusunda bulunan bütün demiryollarını kontrolü altına alacağını, kontrolü altındaki mahallerde telefon ve telgraf hatlarını denetimi altına alacağını, şifreli yazışmaların kabul edilmeyeceğini, daha sonra tespit edilecek tarihten itibaren terhis edilen 6. Ordu'nun, 900 kişilik kafileler halinde Türkiye'ye gönderileceğini belirttikten sonra, istediği yerleri işgal etme hak ve kuvvetine sahip olduğunu da sözlerine ekledi.

Hariciye Bakanı'nın bu taleplerinin ateşkesin hangi maddesine dayandığını sorması üzerine Mareşal Allenby sinirlenerek uzun bir konuşma yaptı ve Ali İhsan Sabis Paşa'nın davranışlarının ateşkesin hangi maddesine dayandığını sordu. Hariciye Bakanı masaya bir harita yayarak gerçekleri izah etmeye kalkışmışsa da Allenby bu noktaların İstanbul'da tartışılamayacağını, taleplerini bildirdiğini ve bu konuda yorum yapılmamasını istedi ve görüşme böylece sona erdi.[1]

Birleşik Krallık yetkilileri bu ziyareti Türklerin isteklerini karşılaması açısından 'etkileyici ve tatmin edici' buldular.[2] Hariciye Bakanı Mustafa Reşit Paşa, bu olay hakkında hazırlamış olduğu raporunda böyle bir talimata uymayacağını söyledi.[3] Bu tarz Harbiye Nazırı Ömer Yaver Paşa'nın ağırına gitti ve görevinden istifa etmek istedi.[4] Mareşal Allenby'i karşılamaya giden Hariciye ve Harbiye bakanları hiç beklemedikleri bir tavırla karşılaştıklarından şaşkına dönmüş, değil tepki vermek, doğru düzgün konuşamamışlardı. Daha doğrusu general onları konuşturmamıştı.

Mareşal Allenby bu tavrı ile hem Osmanlılara hem de Fransızlara gerçek efendinin İngilizler olduğuna dair bir mesaj vermeye çalışmıştı. Allenby'nin bu denli sert bir tavır almasında, Osmanlı hükümetlerinin Mondros ateşkesini savsakladığına dair iddialar etkili olmuştu.[5] Aslında Müttefikler ilk günlerden itibaren, Osmanlı topraklarını ve başkentini haksız yere işgal etmişlerdi ayrıca ateşkesin birçok maddesini delmişlerdi. Allenby'in devletler arası hukuk ve

(1) General Mareşal Edmund Henry Allenby'nin 8 Şubat 1919 tarihli beyanı ve Somerset Calthorpe'tan Curzon'a 9 Şubat 1919 tarihli telgraf, FCREA Part II, 1919, No.13, FO, 406/41.

(2) Akdeniz Orduları Kumandanlığından Birleşik Krallık Amiralliğine telgraf. 9 Şubat 1919, Foreign Office, 371/4172, 23151.

(3) Mareşal Edmund Henry Allenby'nin İstanbul'a gelişi hakkında Wyndham H. Deedes tarafından hazırlanan 27 Şubat 1919 tarihli rapor, FO, 371/4173, 44216.

(4) Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, TTK, Ankara, 2010, s. 61.

(5) Sina Akşin, *Savaş ve Etnik Temizlik*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 163.

Levent Şahverdi Arşivi

protokol kurallarına aykırı tutum içinde kaba ve saygısızca hareketleri bile ateşkese aykırıydı. Bu olaydan kısa bir süre sonra hükümet düştü.[1] Mareşal Allenby, General Franchet d'Esperey ve İtalyan yüksek komiserine nezaket ziyaretinde bulunduktan sonra İstanbul'dan ayrıldı.[2]

General Franchet d'Esperey

Mareşal Allenby'den bir gün sonra İstanbul'a gelen General Franchet d'Esperey'in tutumu da Allenby'den aşağı kalmadı hatta onu geride bıraktı. General d'Esperey, önce 1919 yılı ocak ayı ortalarında daha sonra şubat ayı başlarında karargâhını İstanbul'a sevk etmeye karar vermişti. Bu amaçla Selanik'te bulunan General Bridges'e, İstanbul'da bulunan General George Milne'e ulaştırılmak üzere bir mektup göndermişti.

General d'Esperey'in mektubunda, İstanbul'a girişi sırasında Müttefik devletlerinin prestiji açısından mümkün olduğu kadar büyük bir karşılama töreni yapılması, geçişi sırasında atlı, atsız Fransız askerleri ve jandarmasının sokaklara dizilmesi istenmekteydi. Diğer Müttefik kuvvetlerinin de bu seremonide yer alması ve törenin mümkün olduğu kadar kalabalık olması beklenmekteydi. 8 Şubat 1919 günü generali getiren The Bruix gemisi Sarayburnu rıhtımına yanaştı. Büyük bir kitle tarafından karşılandı. Tören yapılıp Fransız Milli Marşı çalındı ve General Eminönü, Karaköy, Bankalar Caddesi, Şişhane ve Beyoğlu Caddesi'nden geçerek Fransız Sefareti'ne ulaştı.[3]

General Franchet d'Esperey kendisini İstanbul'da bulunan Müttefik kuvvetlerinin başkumandanı olarak görmekte ve bir fatih edasıyla törenlerle karşılanmak istemekteydi. Bu şehir turu sırasında azınlıklardan binlerce kişi kendisine sokaklarda büyük bir tezahüratta bulundu. Beyoğlu Caddesi'ne paşanın geçit töreninden dolayı tüm Müttefik devletlerin bayrakları asılmıştı.[4]

General d'Esperey mazlumların halaskârı [kurtarıcısı] havasında şehir turunu tamamladı sonra da Beyoğlu'ndaki Fransız Sefareti'ne gitti.[5] İstanbul'un Türk nüfusu ve gazeteler olaylar karşısında şaşkınlık içindeydi. Bu dönemde gazeteler susarken bir tek Süleyman Nazif, 'Kara Bir Gün' başlıklı bir yazı yazdı:

---

(1) İstanbul Yüksek Komiserliği'nden Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı'na telgraf. 10 Mart 1919, Foreign Office, 371/4166, 40083.

(2) General Mareşal Edmund Henry Allenby'nin 8 Şubat 1919 tarihli beyanı ve Somerset Calthorpe'tan Curzon'a 9 Şubat 1919 tarihli telgraf, FCREA. Part II, 1919, No.13, FO, 406/41.

(3) Bu resmigeçit Galata Köprüsü, Karaköy, Bankalar Caddesi, Şişhane ve İstiklal Caddesi'nde yapıldı.

(4) Nur Bilge Criss, *İşgal Altındaki İstanbul 1918-1923*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 88.

(5) Fransız Sefareti, Beyoğlu Caddesi Nuru Ziya Sokak'ta bulunmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

"Fransız Generalinin, dün şehrimize gelmesi münasebetiyle birtakım vatandaşlarımız tarafından yapılan nümayiş, Türkün ve İslam'ın kalbinde ve tarihinde ebedi olarak kanayacak bir yara açtı. Aradan asırlar geçse bugünkü hüzün ve talihsizliğimiz şevk ve ikbale dönse yine bu acıyı hissedecek ve hüzün ve üzüntüyü evlat ve torunlarımız nesilden nesle ağlayacak bir miras olarak terk edeceğiz. Almanya ordıları 1871 yılında Paris'e zafer ile girerek Büyük Napolyon'un abideleşen meşhur zafer takının altından geçerken bile, Fransız milleti bizim dün sabah dokuzdan itibaren hissettiğimiz yeis ve azabı duymamıştır. Çünkü Fransız namını taşıyan her fert, yalnız Hıristiyanlar değil, Fransız Yahudiler ve Cezayirli Müslümanlar bile dünkü milli matemimiz karşısında aynı üzüntüyle ağlamış ve kızarmışlardı. Biz ise milli varlıklarını ve milli dillerinin mevcudiyetini bizim yüksek ahlakımıza borçlu olan o vatandaşların hayhuy ve şamatasıyla saygı duyulan matemimize karşın en acı hakikatlerin birer tokat şeklinde atıldığını gördük. Buna müstahak değildik diyemeyiz. Müstahak olmasaydık bu felakete uğramazdık. Her kavmin hayat sayfalarında birçok ikbal ve talihsizlik vardır. Arapların güzel bir sözü vardır: Sabret, ama hayat sabırsızdır."[1]

Süleyman Nazif ve Cenap Şahabettin'in beraber çıkardıkları *Hadisat* gazetesinde yayımlanan bu yazı tüm İstanbul halkını mutlu etti.[2] Ama bu yazının tercümesi hemen kumandana yetiştirildi. Mağrur kumandan bu yazıyı okuyunca çok sinirlendi ve hemen emir verdi: *"Bu adamı, yok edin."* Generalin, Süleyman Nazif'i kurşuna dizdirmeye kalkıştığına dair iddialar ortaya atıldı. Kumandanın bu kararı çok kısa sürede memleketin her tarafında duyuldu. Süleyman Nazif'in Nişantaşı Meşrutiyet Mahallesi Hürriyet Sokak'taki evi işgal güçlerince kontrole alındı. Ama generalin öfkesi geçince konu kapandı.

Bu nedenle General Franchet d'Esperey'in tavırları sadece Türkleri değil İngilizleri dahi rahatsız etmiş, İstanbul'da bulunan İngiliz yetkililer onun görevden alınması için hemen harekete geçmişlerdi. Yapılan törenle askeri otoritesini ispatlamaya çalışan General d'Esperey birkaç gün içerisinde İstanbul'da siyasi varlığını da hissettirmeye başlamıştı.

General d'Esperey, Fransız elçiliği tercümanı vasıtasıyla Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa'yı Beyoğlu'ndaki Fransız Sefareti'ne çağırttırdı. Diplomasi geleneğine göre ilk önce General Franchet d'Esperey'in Sadrazam Tevfik Paşa'yı ziyaret etmesi gerekiyordu. Bu yapılan davet protokol kurallarına ve devlet teamüllerine aykırıydı. Bu konu kabinede görüşüldü ve tepkiyle karşılandı ama Sadrazam

(1) Tarık Mümtaz Göztepe, *Mütareke Günleri*, Haz.: H. Afşin Günaydın, Cümle Yayınevi, Ankara, 2017, s. 86.

(2) Süleyman Nazif, "Kara Bir Gün", *Hadisat*, 9 Şubat 1919.

Levent Şahverdi Arşivi

Tevfik Paşa konuyu fazla uzatmadı ve 11 Şubat 1919 tarihinde[1] Beyoğlu'ndaki Fransız Sefareti'ne gitti.[2] Bu görüşme sırasında General d'Esperey, Osmanlı Sadrazamı Tevfik Paşa'ya yer göstermedi ve paşa görüşme boyunca ayakta kaldı. Bu görüşmede General d'Esperey, Tevfik Paşa'ya şunları söyledi: "Öncelikle İttihatçılar hakkında gerekli işlemleri yapın. Ermenilere zulüm yapanları yakalayın ve Ermenilerin zararlarını ödeyin." Tevfik Paşa bu sözlere şu karşılığı verdi:

> *"Bu olayların sebebi Ermeni çetelerdir. Çıkardıkları isyanlardan dolayı her iki taraftan da birçok kişi ölmüştür. Bu konuda sevk ve iskân hakkında tahkikat yapmak ve tamamen tarafsız bir yargılama yapmak amacıyla İsviçre, İspanya, Danimarka, Hollanda ve İsveç gibi tarafsız devletlerin atayacakları ikişer yargıçtan oluşacak bir yargıçlar komitesi kurulmasını öngörüyoruz."*[3]

Ancak General Franchet d'Esperey sadrazamın bu önerisini ciddiye almadığı gibi "İstanbul'u işgal ederiz" gibi tehditlerde bulundu.[4]

Bu dönemde Osmanlı Ayan üyesi Çürüksulu Mahmut Paşa İngilizler tarafından tevkif edildi. Bu tutuklamanın dokunulmazlık ilkesine aykırı olarak nasıl yapıldığı sorusu sorulduğunda General George Milne şu cevabı vermişti:

> *"Paşa barış koşullarına direnen bir örgütün üyesidir ve biz bu örgütü ortadan kaldırmaya kararlıyız. Aramızda savaş hâlâ devam ettiği sürece bu davranış siyasal içerikli sayılamaz."*[5]

İstanbul'da yaşayan bir Fransız tutuklamaları şöyle anlatıyordu:

> *"İngiliz subaylarının yönetiminde, tüfeklerine süngü takmış Hintli askerlerin, yegâne suçları ülkelerini sevmek ve ikinci yurtları Fransa'yı sempatik göstermek olan onurlu insanların evlerini gece yarısı bastılar. İngilizler, ne Osmanlı Şehzadesi İbrahim Tevfik Efendi'yi ve karısını ne paşaları ne yazarları ne milletvekillerini ve senatörleri ve hatta ne de kadınları sakındılar."*[6]

---

(1) Farklı kaynaklarda farklı tarihler verilmektedir.

(2) Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, Türk Tarih Kurumu, 1990, s. 16. Bu kaynağa göre bu toplantı 12 Şubat 1919 günü gerçekleşti.

(3) Abdurrahman Bozkurt, İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2009, s. 371.

(4) Ali Fuat Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1948, s. 16.

(5) Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı Arşivi, 20 Nisan 1920, FO 371/5090.

(6) Nur Bilge Criss, *İşgal Altındaki İstanbul 1918-1923*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 95.

Levent Şahverdi Arşivi

İstanbul sokakları Birleşik Krallık üniforması giymiş Rumlar ve Ermenilerle doluydu. Birleşik Krallık komiserliği tarafından görevlendirilmiş bu kişiler kendi kafalarına göre tutuklamalar yapıyorlardı. Kamu güvenliğinden sorumlu olan bu kişiler her türlü yasadışı işlerin içindeydiler. Amerika Yüksek Komiseri Amiral Bristol İngilizlerin sertliğini şu şekilde anlatıyordu:

> *"Birleşik Krallık askerleri tarafından yapılan tutuklamalar, öylesini haklı gösterebilecek koşullar bulunsa bile, hayli alışılmadık bir biçimde gerçekleştiriliyordu. Osmanlı Paşası ve eski Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa, evinden pijamalı ve elleri kelepçeli olarak götürüldü."*(1)

Karakol örgütüne mensup Dr. Esat Paşa üstünde pijaması ile evinden sürüklenerek çıkarıldı ve yolda dövüldü. Amiral Bristol'e verilen bilgilere göre İstanbul'daki pek çok milliyetçi, İtalyan savaş gemilerine sığınmıştı ve bunlar İtalyan bölgesi içinden Anadolu'ya gönderileceklerdi. Eski Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın konağını basan ve onu tutuklamak isteyen Müttefik askerleri ile evde olanlar arasında çıkan çatışma sonunda iki İngiliz ve beş Türk askeri yaralanmıştı.

İngilizlerin Sömürge Tecrübesi

I. Dünya Savaşı'ndan evvel Müttefik devletleri aralarında birtakım gizli anlaşmalar yapmışlardı. Bu anlaşmalar ile Osmanlı coğrafyasını pay etmişlerdi. Savaş bu programın bir uygulamasıydı. Bu bölüşümden sonra Doğu Anadolu'da bir Ermenistan, Güneydoğu Anadolu'da bir Kürdistan ve Ege Bölgesi'nde bir Rum eyaleti kurulacaktı. 1919 yılına girildiğinde Müttefiklerin planları ortaya çıktı zira Rusya savaştan çekilirken aralarında yaptıkları anlaşmaları açıklamıştı. Müttefikler Türk halkı barış anlaşmasının şartlarını kabul edecekleri noktaya kadar barış anlaşmasını ortaya çıkarmayacaklardı. Barış koşulları açıklanınca Osmanlı halkında öfke patlaması ortaya çıkacağı görülüyordu. İşgal güçleri, halkın öfkesini örgütleyebilecek siyasi liderleri ve önemli subayları tutuklayarak ortalıktan çekmeyi düşündüler. Basına sansür uygulayarak bu tür tutuklamaları sakladılar.

Birleşik Krallık komiserleri dünyanın çok yerinde sömürgeleri olduğu için gittikleri her yerde kendi düzenlerini yerleştiriyorlardı. Ülkelerdeki halk hareketlerini engelleme yöntemini iyi biliyorlardı. Bu sömürge düzenini kurarken yerli hükümetleri kullanıyorlardı. Eğer hükümetler kendi çıkarları için işbirliği yapmıyorsa zaten kısa bir süre sonra o ülkenin hükümeti değişiyordu. Sömürge düzeninin devam etmesi için mutlaka bir yandaş hükümet bulunuyordu. Müttefiklerin çıkarları önemliydi ve bu düzende Osmanlı egemenliğinin bir değe-

(1) Nur Bilge Criss, *İşgal Altındaki İstanbul 1918-1923*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 95.

Levent Şahverdi Arşivi

ri yoktu. Sömürge tecrübelerinden edindikleri kural toplumu etkileyecek kişileri tutuklayıp halkın gözünün önünden çekme mantığına dayanıyordu. Bu tür işleri de Sultan Vahdettin hükümetine yaptırıyorlardı. Halkın sevdiği ve değer verdiği kişileri tutuklayıp cezalandırma işi kolay değildi. Bu işe hazır daima bir hükümet bulunurdu zira padişah tahtını ve tacını kaybetmek istemezdi.

Birleşik Krallık Yüksek Komiseri, bu konunun zorluğunu biliyordu zira yakalamak başka bir işi cezalandırmak başka bir işti. Yakalama işini ilk aşamada hükümete yaptıracaklardı zaten İstanbul'da Osmanlı egemenlik hakları geçerliydi. Eğer hükümet bu işi beceremez ise o zaman kendileri devreye gireceklerdi. Bu şekilde ellerini kirletmemiş olacaklardı. Bu cezalandırma işini ilk aşamada Osmanlı mahkemelerine yaptıracaklardı eğer burada bir tıkanma olursa tutuklu kişileri sürgüne göndereceklerdi. O zaman yurtdışındaki Birleşik Krallık mahkemeleri gereğini yapacaktı. Bu cezalandırmalar yurtdışında olacağı için de kimse bu yargılamaya karşı gelemeyecekti. Hükümetin bu tutuklamaların tamamını yapamayacağını da biliyorlardı zira kendilerinin desteği olmadan hükümet hiçbir şey başaramazdı. İngiliz amiralin İstanbul'daki son iki aylık deneyimi onu haklı çıkardı.[1]

Çanakkale Savaşı sonrasında Osmanlı orduları Fransa, İtalya ve Yunanistan ile fiili bir çatışma yaşamadı. Buna karşı Osmanlı orduları Dünya Savaşı'nın son döneminde Kafkasya ve Arabistan coğrafyasında Birleşik Krallık orduları ile savaştı. Birleşik Krallık komiserlerinin ilk hedefinde olan kişiler Osmanlı ordu kumandanlarıydı. Birleşik Krallık Savunma Bakanlığı, suçladıkları Türkleri yakalatıp cezalandırmak için harekete geçti.

15 Ocak 1919 – Ordu Kumandanları Tutuklanıyor

Birleşik Krallık hükümeti, İstanbul, Kahire ve Bağdat'taki Birleşik Krallık ordu kumandanlıklarına telgrafla dokuz Türk kumandanının adlarını verdi ve tutuklanmalarını istedi. Türk komutanlarının adları ve sözümona suçları şöyle sıralanmıştı:

1. *Nuri Paşa: Kafkasya'da eski İslam Ordusu Kumandanı. Azerbaycan'a asker sokmak, Ermenilere zorbalık etmekten suçlanıyor.*
2. *Mürsel Bakü Paşa: Kafkasya'da Azerbaycan Kuvvetleri Kumandanı. Nuri Paşa'yı desteklemek, Türk ordusunun geri çekilmesini geciktirmekle suçlanıyor.*
3. *Yakup Şevki [Subaşı] Paşa: Kafkasya'da IX. Ordu Kumandanı. Ermenilere, Ukraynalılara zorbalık etmek ve geri çekilmeyi geciktirmekle suçlanıyor.*
4. *Nihat Anılmış Paşa: Pozantı'da II. Ordu Kumandanı. Mülki makamları ayaklanmaya kışkırtmak, Kilikya'yı boşaltmamakla suçlanıyor.*

(1) Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi-Foreign Office-371/4172/2546-Calthorpe'tan Foreign Office'e, İstanbul, 03.1.1919, No. 22.

Levent Şahverdi Arşivi

5. *Ali İhsan Sabis Paşa: Mezopotamya'da VI. Ordu Kumandanı. Cerablus'ta İngiliz Kumandanına hakaret etmekten ve yağmacılıktan suçlanıyor.*
6. *Fahri [Türkkan] Paşa: Hicaz Ordusu Kumandanı. Teslim olmamakla suçlanıyor.*
7. *Galip Paşa: Yemen'de 40. Tümen Kumandanı. Teslim olmuyor.*
8. *Tevfik Paşa: Yemen'de VII. Kolordu Kumandanı. Teslim olmuyor.*[1]

Bu kara liste İngilizlerin ilk listesiydi, derhal bu kişiler için arama çıkarıldı. İlk yakalanan Türk subayı bu listede adı bulunmayan Albay Ali Rıfat Bey'di.[2] Ali Rıfat Bey, Yakup Şevki Paşa'nın tümen kumandanlarından olup 1919 yılı ocak ayında yakalandı ve yargılanmak üzere Batum'a götürüldü. Arkasından 1919 yılı şubat ayı içinde V. Kafkas Tümeni Kumandanı Albay Mürsel de Bakü'de tutuklandı. Malta'dan kurtulduktan sonra Kurtuluş Savaşı'nda I. Süvari Tümeni Kumandanı olarak görev alan Albay Mürsel Bakü'nün tutuklanması üzerine IX. Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa sert tepki gösterdi.

Yakup Şevki Paşa, Erzurum'dan İstanbul'a telgraflar yağdırdı ama bu telgrafların İstanbul hükümeti üzerinde hiçbir etkisi olmadı hatta hükümet İngilizlerin taşeronu durumuna düşmüştü. İstanbul hükümeti, direniş göstermek şöyle dursun, İngilizlerin uydusu gibi davranmaktaydı hatta Osmanlı hükümeti İngilizlerin isteği üzerine, Yakup Şevki Paşa'yı görevden aldı.

IX. Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa, görevden alındıktan sonra bir süre Erzurum'da kaldı. Erzurum halkı ondan İstanbul'a gitmemesini ve ordunun başından ayrılmamasını istedi. Paşa, Erzurum halkının bu isteğini kabul etmedi, İstanbul'a geri döndü ve geldiği gün tutuklandı.

Vahdettin, Hükümet ve Müttefikler El Ele

Müttefiklerin Osmanlı coğrafyasında en hoşlanmadıkları kişiler askerlerdi; ülkede en iyi eğitimli sınıf subaylardı zira Osmanlı subayları soru sorarlar ve muhakeme yürütürlerdi. İşgal güçleri ilk önce meydanı subaylardan temizlemeye başladı zira Türk subaylarının gelecekte hesap sorma ihtimali yüksekti. Onun için ilk hedef subaylardı çünkü işgal güçlerinin planına ilk fırsatta karşı çıkabilirlerdi. İşgal güçleri, subaylar ve siyasiler için Türk Savaş Suçluları diye bir kavram yarattılar ve bu insanları mahkûm etmek için suçlar uydurdular. İşin esası ileride sorun yaratabilecek siyasileri ve subayları İstanbul'dan çıkarmak-

(1) Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi-Foreign Office-371/4172/9205-İngiltere Savunma Bakanlığı'ndan Dışişleri Bakanlığı'na Yazı. DMI. Londra, 15.1.1919, No. Bl./1742 (MI. 2).

(2) Albay Ali Rıfat Bey'in İngilizlerce tutuklanması ve Batum'da yargılanmak istenmesi konusuyla ilgili olarak İstanbul Hariciye Nezareti Arşivlerinde başlı başına bir dosya vardır. HNA-MÜ-Karton 53. Dosya 2.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
levent.sahverdi@gmail.com

tı. İşgal güçlerinin bu karalamalarına padişah ve onun hükümeti de destek verdi. 7 Ocak 1919 günü Birleşik Krallık Yüksek Komiseri, Osmanlı Dışişleri Bakanı Mustafa Reşit Paşa ile görüştü. Bu görüşme sırasında yakalanması gerekli iki suçlu tipinin çerçevesi çizildi:

1. *Savaş içinde İngiliz tutsaklarına kötü davranmış suçlular.*
2. *Ermeni kırımından sanık olan suçlular.*

Birleşik Krallık Komiseri, Ermeni suçundan söz açarken sürgün kavramı yerine, kasten kırım sözünü kullandı.

Amiral Calthorpe, 'Birleşik Krallık hükümetinin bu suçluları en sert biçimde cezalandırmaya kararlı olduğunu' Mustafa Reşit Paşa'ya bildirdi. Ahmet Tevfik Paşa hükümeti, Mütareke Dönemi'nde görev yapan diğer hükümetlerden oldukça daha iyiydi. Damat Ferit hükümetleri kadar yandaş ve hain değildi ama sonuç olarak bir Sultan Vahdettin dönemi hükümetiydi. Hükümet, bir geçiş hükümeti gibiydi. Ahmet Tevfik Paşa hükümetinin Dışişleri Bakanı olan Mustafa Reşit Paşa suçluları cezalandırmak için İngilizlerden destek istemişti. Bir Hariciyecinin kendi vatandaşlarını düşman bir ülkenin zulmünden korumak için çaba göstereceği yerde, düşmanla işbirliği yapmasının izah edilecek tarafı yoktu.

Sultan Vahdettin dönemi hükümetlerinin ortak düşmanı İttihatçılar idi ama işgal güçlerinin gözünde düşman Türklerdi. Reşit Paşa, İngilizlere dayanarak İttihatçılara karşı eyleme geçmeyi düşünmekteydi. İttihatçı düşmanlığı, Osmanlı Hariciye Bakanı'nı düşmanla işbirliğine gidecek kadar körleştirmişti. Padişah Vahdettin bu alanda daha da ileri gitti. 10 Ocak 1919 günü, güvenilir bir adamı aracılığıyla İngiliz Komiserine bir mesaj iletti ve bu mesaj hemen Londra'ya bildirildi.

Sultan Vahdettin, on gün sonra, 21 Ocak 1919 günü, Damat Ferit aracılığıyla Birleşik Krallık Yüksek Komiserliği'ne bir mesaj daha iletti. Damat Ferit henüz sadrazam değildi ama sadrazamlığa hazırlanmaktaydı. Birleşik Krallık Yüksek Komiserliği Birinci Siyasi Müsteşarı Mr. Hohler ile görüştü ve Sultan'ın mesajını aktardı:

> *"Sultan Vahdettin suçluları cezalandırmak niyetindedir ama şu andaki kabineden yeteri kadar verim alamamaktadır, onun için kabine değişikliğine gidecektir. İttihatçılar memleketteki en güçlü, en yaygın örgütün üyeleridir. Onlara karşı yapılacak bir eylem ülkedeki tüm dengeleri değiştirebilir. O zaman İttihatçılar karşı bir devrim yapabilirler. Böyle bir durumda Birleşik Krallık'ın tutumu ne olacaktır?"*[1]

(1) Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi-Foreign Office-371/4172/14375-Calthorpe'tan Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi-Foreign Office'e, İstanbul, 22.1.1919, No. 158.

Levent Şahverdi Arşivi

Sultan Vahdettin, ülkede geniş çapta bir İttihatçı avına girişmeden önce, İngilizlerin desteğini sağlamaya çalışmaktaydı. İngilizler bu konuda hazırlıklarını tamamlamış değillerdi. İngilizler yalnız mütarekeye karşı çıkan Türk subaylarını tutuklamaya başlamışlardı ama sivillerin tutuklanmasına henüz girişmemişlerdi.

Amiral Calthorpe, Ermeni sürgününden, İngiliz tutsaklarına karşı kötü davranmaktan sanık olanları da cezalandırmak istediklerini, sözlü olarak bildirmişti ama 1919 yılı ocak ayında bu konuda bitmiş bir hazırlıkları yoktu. Londra'dan talimat istemişti ve cevap bekleniyordu. Sultan Vahdettin, İngilizlerin niyetini anlar anlamaz vakit kaybetmeden harekete geçti.

Sultan Vahdettin İngilizlere dayanmak isterken, İngilizler de padişahı kullanıyorlardı zira Sultan Vahdettin bu konularda çok tecrübesizdi ve bir altyapısı yoktu. Buna karşı Birleşik Krallık hükümeti birçok ülkede bu tür konuları yaşamıştı. Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı adam kullanmayı iyi biliyordu. Amiral Calthorpe, Sultan Vahdettin'in yukardaki mesajını Londra'ya iletirken, kendi görüşünü de eklemişti: *"Sultan Vahdettin gerçek bir İttihatçı düşmanıdır. Bunu kullanmamız lazım. Bu bakımdan İttihatçıları yakalattırması konusunda kendisini desteklememiz lazım."*

Ne var ki, başlatılan insan avı, plansız, programsızdır. Tevfik Paşa hükümeti rastgele, Doğulu yöntemlerle eyleme geçmiştir. İstanbul'daki Birleşik Krallık Yüksek Komiserliği'nin elinde de henüz ayrıntılı bir plan yoktur. Kimlerin yakalanacakları, hangi suçlarla, nasıl yakalanacakları; yakalandıktan sonra bu insanlara ne yapılacağı açık seçik belli değildi.

Londra'dan İstanbul'a Talimat

Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı tarafından İstanbul'a bir çerçeve talimat verilmesine karar verildi. Osmanlı hükümeti tarafından tutuklanan suçlular Müttefiklere teslim edilecekti. Eğer bu suçluları teslim etmeyecek olan Osmanlı bakanı çıkarsa o da Malta'ya sürülecekti. Hükümet daha da direnirse İstanbul'un işgal edileceği resmen açıklanacaktı. Lord Curzon, bir gözdağı vermeyi şimdilik gerekli görmedi. Çünkü, padişah ve hükümeti işbirlikçiydi. İngilizlerin isteklerini yerine getirmeye zaten hazırdı. Birkaç değişiklikten sonra taslak onaylandı.

5 Şubat 1919 günü, şifreli bir telgrafla İstanbul Yüksek Komiserliği'ne iletildi. 233 sayılı olan bu telgraf, Türk savaş suçluları ve Malta sürgünleri konusunda temel İngiliz belgelerinden biridir. Bir plan ve ana talimat niteliğindedir. Birleşik Krallık Yüksek Komiserliği, 1919-1920 yıllarında, Türk siyasetçilerini ve kumandanlarını Malta'ya sürerken hep bu talimatı dayanak almıştı. Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un, Amiral Calthorpe'a gönderdiği 5 Şubat 1919 günlü talimat şöyleydi:

Levent Şahverdi Arşivi

"158 ve 170 sayılı telgrafınızdan anladığına göre, Türk hükümetini arzuladığınız yönde harekete geçirmek için, herhangi bir baskıya gerek yoktur. Sadece kendisine destek vaadinde bulunmamız yetecektir. O halde, aşağıdaki nedenlerden dolayı, sizce ya da ilgili kumandanlarca teslim alınmaları gerekli görülecek Türk subayları ile görevlilerinin size ya da en yakın Müttefik kumandanına teslim edilmeleri için hemen harekete geçmesi yönünde Türk hükümetine talimat vermelisiniz."[1]

Birleşik Krallık yargılamalar konusunda şu kararları almıştı:

— Müttefik devletlerin işgal altındaki topraklarda ya da Kafkasya'da suç işlemiş olan Türkleri yargılamak üzere, Kafkasya'da, Irak'ta, Suriye'de askeri mahkemeler kurulacaktır.

— Müttefik devletlerin işgali dışında kalan topraklarında yukarıdaki suçlardan sanık Türklere gelince, bunların Türk makamlarınca yargılanıp cezalandırılmasını Birleşik Krallık hükümeti kabul edemez. Bu madde kapsamında olanlar şimdilik Malta'ya sürülecek ve ileride barış antlaşmasına göre onlar için bir karar verilecektir.[2]

Birleşik Krallık hükümeti, Türk savaş suçlularını yargılamak için yedi çeşit suç maddesi oluşturmuştu. Böyle suçlar sıralanırken hiçbir hukukçuya danışılmamıştı. Toplantıya, hukukçu çağrılmamış, hukuk ile alakası olmayan memurlar kendilerine göre bir liste oluşturmuşlardı. Bu suçların ilk üç maddesi işgal döneminde halkı sindirmek için uydurulmuş suçlardı. Mütareke hükümlerine uymakta kusur etmek sözü son derece kaypak bir cümleydi. Bu madde ile herkesi tutuklama imkânı vardı ve herkes askeri mahkemeye çıkarılabilirdi.

Fransa'nın Sonuçsuz Tepkisi

Birleşik Krallık hükümetinin Osmanlı devleti için önerdiği sömürge hukukuna ilk tepki Fransa'dan geldi. Fransa, Birleşik Krallık gibi sömürgeci emperyal bir devletti ve Osmanlı topraklarından çıkarına uyan bölgeleri almak istemekteydi hatta bu konuda Birleşik Krallık ile toprakları paylaşım anlaşmaları imzalamıştı ama her şeyin bir ölçüsü vardı. İşgal altındaki bir ülkeye gereğinden fazla baskı yapılırsa sonuçları acı oluyordu. Fransa bu konuda İngilizlerden farklı düşünüyordu.

Amiral Calthorpe, Londra'dan talimat alınca uygulamak istedikleri yol haritasını bir nota ile İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri General Franchet

(1) Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı tarafından İstanbul'a gönderilen bilgi. 5 Şubat 1919, Foreign Office.

(2) Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi-Foreign Office-371/4172-Foreign Office'den Calthorpe'a, Londra, 05.2.1919, No. 233.

Levent Şahverdi Arşivi

d'Esperey'e iletti; Fransız general bu notayı okuyunca Amiral Calthorpe'ye yazılı olarak cevap verdi:

"Osmanlı Dışişleri Bakanı'na vermek niyetinde olduğunuz, Fransa Yüksek Komiserliği'ne de bildirmek lütfunda bulunduğunuz nota taslağı konusunda az önce bilgi edindim. Gerek savaş tutsaklarına gerek Ermenilere karşı taşkınlıklarda bulunmaktan, genel bir anlamda savaş yasalarını çiğnemekten sanık kişilerin araştırılmaları, cezalandırılmaları gerektiği konusunda sizinle aynı görüşteyim. Ancak, belirtmem gerekir ki, benim kanımca, Osmanlı Devleti'nin işgal edilmemiş bölgelerinde suçluların araştırılması, yargılanması, cezalandırılması, Türk makamlarına aittir. İtilaf devletlerinin askeri makamları bunu gözetleyip denetleyecekler, görevin nasıl yerine getirildiği konusunda hükümetlerine bilgi vereceklerdir. Bu görüşüme katılacağınızı umarım."(1)

Fransız General d'Esperey Türk devletinin yargı yetkisini kabul ediyordu. İstanbul, hukuken işgal edilmediği için şehirde Osmanlı egemenliği geçerliydi. Konuya Birleşik Krallık ve Fransa farklı pencerelerden bakıyordu daha doğrusu iki devlet arasında siyasal ayrılık vardı. Londra'daki İngiliz makamları da bir şaşkınlık geçirdiler. Şimdiye kadar kendi kendilerine suçlar uyduruyorlardı ama yargılama konusu henüz belirsizdi. Paris bu gelişmeler üzerine kendi görüşünü Londra'ya bildirdi:

"Türkiye'nin işgal edilmemiş bölgelerinde Müttefikler, sanıkları tutuklayamazlar. Sanıkların Türkiye dışına sürülmelerini de Fransa kabul edemez. Bu, Türklerden öç almak istendiği izlenimini yaratır, sürülecek kişilere ün kazandırır. Fransa hükümeti, General d'Esperey'in görüşlerini desteklemektedir."(2)

"Müttefiklerin, suçlu sanılan Türk subayları ile görevlilerini hemen tutuklatmak istemeleri, yalnız bir düşman için yani Müslüman Türk aleyhinde ayrım yaratmak oluyor. Hiçbir Bulgar, Avusturyalı ve Alman suçlular daha tutuklanmadı. Bu, ayırımcılıktır."(3)

Bütün bu yazışmalara rağmen Birleşik Krallık yine bildiğini yaptı ve 5 Mart 1919 günü Birleşik Krallık notası, hiç yumuşatılmadan, Osmanlı Hariciyesi'ne

(1) Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi-Foreign Office-371/4173/42787-Franchet d'Esperey'den Calthorpe'a, İstanbul, 11.2.1919.

(2) Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi-Foreign Office-371/4172/28138-Lord Derby'den Foreign Office'e, Paris, 19.2.1919, No. 358.

(3) Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi-Foreign Office-371/4172/36160-Lord Derby'den Foreign Office'e, Paris, 05.3.1919, No. 454.

Levent Şahverdi Arşivi

verildi ama bu arada hükümet değişmişti ve bir gün önce de Damat Ferit, sadrazam olmuştu. Yeni sadrazamın da işbirliğiyle, Türk savaş suçluları konusundaki plan artık resmen, acımasızca uygulanmaya başladı. Bu yazışmalar yapılırken İstanbul'da tutuklamalar iki aydır zaten sürüp gidiyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

İTTİHATÇILAR VE KİMİ SİYASİLER TUTUKLANIYOR

Osmanlı askeri teşkilatı olan Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan (1826) sonra Eski Saray alanı Devlet-i Osmaniye'nin askeri işlerinin yönetimine tahsis edildi. Bu tarihten sonra bu alan Bab-ı Seraskeri adıyla bilindi. Bu alan içindeki ahşap olan Bab-ı Seraskeri binası, 1864 yılında yıkıldı ve yerine Fransız mimar Bourgeois tarafından yapılan yeni kâgir bina 1866'da tamamlandı. Osmanlı devletinin idari teşkilatını modernleştirme çalışmaları çerçevesinde, seraskerlik teşkilatının 1879 yılında Harbiye Nezareti'ne dönüştürülmesiyle bina Harbiye Nezareti olarak 1922 yılına kadar kullanıldı. Bugün Beyazıt'taki İstanbul Üniversitesi merkez binası olarak kullanılmaktadır.

Beyazıt'taki Harbiye Nezareti bahçesinin doğusunda bulunan iki katlı yapıda önceleri Hassa Ordusu'nun kumandanlık makamı ve bazı askeri daireler vardı. 1870 yılından itibaren Sultan Abdülaziz döneminde İstanbul Muhafızlığı Dairesi olarak kullanılmaya başladı.[1] Muhafızlığın alt katında bulunan tutukevi adını, buranın ilk yöneticisinden dolayı aldı. Tutukevi ilk yıllarında, II. Abdülhamit'in koruduğu ve binbaşılığa yükselttiği, okur-yazar olmayan subaylardan olan Bekir Ağa'nın yönetimindeydi ve komutasındaki özel bir zaptiye bölüğünce korunuyordu. Bekir Ağa'nın başında bulunduğu yıllarda burası azılı asker kaçaklarından suçlu görülen müşirlere kadar ordu mensuplarının, gazetecilerin, aydınların ve bürokratların kapatıldığı bir yerdi. Bekir Ağa'nın yönetime muhalif olanlara burada işkence ettiği kuşkusuzsa da bu konudaki yaygın söylentiler belgelendirilememiştir. Daha sonra Bekir Ağa'nın yerini alan Salim Bey de işkence yaptığı kişilerin ayak tırnaklarını söktüğü için Tırnakçı Salim diye adlandırılmıştır. İstibdat döneminin önemli simgelerinden olmuştur.

Hapishanenin en karanlık günleri ise mütareke döneminde yaşandı. 1918 yılında İttihat ve Terakki'nin iktidardan düşmesi ile parti hükümetlerinde bakanlık yapmış siyasetçileri, savaş sanıkları Malta'ya sürgüne gönderilmeden önce bir süre burada tutuklu kaldı. İttihatçıların yanı sıra Kuvayı Milliye mensupları, Ermeni tehciri ile suçlananlar ve ülkeyi savaşa sürükledikleri iddia edilenler yakalanıp buraya kapatıldılar.

---

(1) İstanbul Muhafızlığı: İstanbul'da görevlendirilmiş polis, jandarma ve askeri kuvvetlerin tamamının bağlı olduğu daire.

Levent Şahverdi Arşivi

Bekirağa Bölüğü binası 1922 yılında boşaltıldı ve İstanbul Üniversitesi'ne verildi. Bina uzun süre Tıp Fakültesi tarafından kullanıldı.

Sultan Vahdettin ve İttihatçılar

Sultan VI. Mehmet Vahdettin başından beri İttihat ve Terakki'ye düşmandı, şehzadeliği döneminde yaşanan 31 Mart İsyanı'nda[1] Derviş Vahdeti'ye bile destek vermiş hatta mali yardımda bulunmuştu.[2] Ancak Sultan Vahdettin, tahta çıktığı dönemde İttihatçılarla beraber çalışmıştı. Padişah, Devlet-i Osmani'nin Almanlarla beraber Dünya Savaşı'na girmesinde İttihatçıları suçlu görüyordu dolayısıyla savaşın kaybedilmesi ve İstanbul'un işgaline İttihatçılar sebep olmuşlardı.

Sultan Vahdettin, İstanbul'un işgalini fırsat bilip bazı İttihatçıların tutuklanmasını istedi. 1919 yılının ocak ayından itibaren Tevfik Paşa hükümeti döneminde, İstanbul'da İttihatçı olarak bilinen kişilerin tutuklanmasına başlandı hatta bu uygulamalar hükümetin başarısı olarak gündeme geldi.

Ahmet Tevfik Paşa hükümetinin tutuklama rüzgârı ile Bekirağa Bölüğü'ne Türk siyasi suçlularının atılmasına 1919 yılının ocak ayında başlandı.[3] Yüksek Komiser Kurulu, Osmanlı Dışişleri Bakanı'yla görüşüp bu kişilerin hemen yargılanmasını istedi zira bu tür tutuklamalar ve cezalandırmalar halkı sindirmek için gerekliydi.[4]

Kaymakam Mehmet Kemal Bey, görevde bulunduğu dönemde Osmanlı Dahiliye Bakanlığı tarafından kendisine verilen emirleri uygulamıştı. Ermeni tehcirinde zarar gördüğünü iddia eden Ermeni tanıklarının sözlerine dayanak düzmece bir sıkıyönetim mahkemesinde yargılandı ve Beyazıt Meydanı'nda idam edildi. Mehmet Kemal Bey'in idam edilmesi o dönemin en büyük zulümlerinden biriydi zira hakkında hiçbir belge/bilgi olmadan İtilaf güçlerinin İstanbul'da halkı sindirmek için başladıkları uygulamanın ilk adımıydı ve başta Sultan Vahdettin ve Babıâli yönetimi olmak üzere bu vahşeti hiçbir tepki göstermeden seyretmişlerdi.

İttihatçılara Suç Uydurulуyor

İttihatçı liderlerin bir kısmının Ermeni tehciri ile hiç ilgisi yoktu zira o tarihte yurtdışındaydılar veya devlet görevinde değillerdi. İngilizler İstanbul'da topluma liderlik yapacak ve hareket kabiliyeti olan kişilerin İstanbul'da karışıklık çıkaracağından korkuyor onun için suçlu suçsuz bu kişileri sürgüne göndermek

(1) 31 Mart İsyanı: Takvim farkından dolayı 13 Nisan 1909 günü yaşanmıştı.
(2) Turan Akıncı, *İsyan*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2018, s. 85-86
(3) Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi-Foreign Office-371/4173/62442-Mr. Webb'den Foreign Office'e, İstanbul, 07.4.1919, No. 481.
(4) Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi-Foreign Office-371/4172/12905-Calthorpe'tan F O.'e, İstanbul, 07.1.1919, No. 34/1335.

Levent Şahverdi Arşivi

istiyordu. Uzun süre bu kişilerle ilgili suç konusu arandı. Sonunda bu kişileri suçlayacak bir konu buldular ve iç politika çekişmesi olan 24 Ocak 1913 tarihli Babıâli baskınını suç konusu yaptılar. Bu baskından dolayı yüz kişiye suç isnat ettiler. 50 subay, 21 sivil, 7 milletvekili, 4 ayan üyesi, 8 İttihatçı lider, 6 polis görevlisi, 2 doktor ve 2 hukukçu Babıâli baskınına karıştıkları için sanık listesine alındılar.[1] 1913 yılındaki baskın Osmanlı devletinin iç işiydi ve bu konu ile ilgili kimse şikâyetçi olmamıştı. Aradan altı yıl geçmişti ve o dönemde Osmanlı devleti ile Birleşik Krallık arasında bir sorun yoktu ama önemli olan suç isnat etmekti.

25 Ocak 1919 – Vali Doktor Reşit'in Ölümü

Eski Diyarbakır Valisi Dr. Reşit Bey, Beyazıt'taki Bekirağa Bölüğü'nden 25 Ocak günü kaçtı. Bu olay önemliydi zira bu hapishaneden kaçan ilk kişiydi ve kendisi İttihatçıların önemli valilerinden biriydi. Dr. Reşit Bey Diyarbakır'da yaşanan tehcir olayının önemli bir yöneticisiydi. Bu kaçışın önemli siyasi sebepleri olabilirdi. Dr. Reşit Bey, Sultan II. Abdülhamit döneminde fikirlerinden dolayı büyük zulüm görmüştü. 1908 Meşrutiyeti ile doktorluğu bırakıp İttihat ve Terakki saflarında görev almış ve Diyarbakır Valiliği'ne tayin edilmişti. Diyarbakır'da göreve başladığında Ermenilerin Diyarbakır'da bir ihtilal planladıklarını gördü. Van vilayetiyle Bitlis vilayetlerinin yarısı Rus işgali altındaydı. Bölgedeki Ermeniler Ruslardan büyük destek görüyordu ve hepsi silahlanmıştı. Valilik, şüpheli gördüğü evlerde yapılan aramalarda bir orduya yetecek kadar silah ve cephane buldu. Ermeni ihtilal örgütünün Diyarbakır'da katliam yapması an meselesiydi zira bütün hazırlıklarını tamamlamışlardı. Ortada iki olasılık vardı: "Ya Ermeniler Türkleri temizleyecek ya da Türkler Ermenileri temizleyecekti."[2]

1915 yılında Tehcir Kanunu çıkarılıp Ermenileri Anadolu dışına sürme emri gelince de Vali Dr. Reşit Bey, Diyarbakır bölgesinde Tehcir Kanunu'nu uyguladı.[3] Yüksek Komiserler Kurulu İstanbul halkına gözdağı vermek için iki-üç kişiyi İstanbul'da idam etmeyi planlamıştı ve bu kişilerden biri de Dr. Reşit Bey'di ancak o da hapishaneden kaçmıştı. Amiral Calthorpe, "Sadrazam ile Dahiliye Nazırı, Doktor Reşit'i yakalamak için ellerinden geleni yapacaklarına söz verdiler" bilgisini de Londra'ya bildirdi.[4] Tüm polis, jandarma ve asker Dr. Reşit'i

(1) Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi-Foreign Office-371/4173/58111-Hoyland'dan İstanbul İngiliz İstihbarat Merkezi'ne, 28.2.1919, No. 2006-130.

(2) "Dr. Reşit Bey ve Hatıraları", *Yakın Tarihimiz*, C. 3, s. 333-335, 363-365. İngiliz İstihbaratına göre Reşit Bey, Kostaki Boyacı adlı ve Rum asıllı bir İttihat ve Terakki ajanının yardımıyla hapisten kaçmıştır (Foreign Office 371/4172/20443).

(3) "Dr. Reşit'in İntiharı", *Yakın Tarihimiz*, C. 2, s. 339-341.

(4) Türk kaynaklarına göre ise, tanıdık bir mutasarrıfın oğlu tarafından kaçırılmıştır. *Yakın Tarihimiz Dergisi*, İstanbul, 1962, C. 2, s. 340. Ne olursa olsun bu kaçış, İttihatçıların başarısıydı.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

yakalamak için seferber oldu. İstanbul'da artık bir insan avı yaşanıyordu. Yüzlerce Ermeni militan İstanbul sokaklarında Dr. Reşit'i arıyordu ama doktor dost bildiği kimselerin evlerinde pek barınamadı. Anadolu'ya geçmek istedi ama bu kontrol noktalarını aşamadı. Dost bildiği kişiler bu dönemde ona sırt çevirdiler. Ermeni militanlar Beşiktaş ile Nişantaşı arasındaki Ihlamur Bayırı'nda Dr. Reşit'i buldular. Reşit Bey, yakalanacağını anladı, beynine bir kurşun sıkarak yaşamına son verdi. Cebinden vasiyetname niteliğinde şu mektup çıktı:

"Pek sevgili refikam ve çocuklarım, firarımdan dolayı Muhafız Paşa ile Polis Müdürü bütün şiddet ve kuvvetleriyle beni arıyorlar. Ermeni tazıları da bunlara iltihak etmişler. Gayretsiz ve hissiz bazı dostlarımın ihmali, programımı sekteye uğrattı. Neticeyi karanlık görüyorum. Yakalanıp hükümetin oyuncağı, düşmanlarımın eğlencesi olmamak için, son dakikada intihar etmek fikrindeyim. Hayatımın bence hiçbir değeri kalmadı. Ailemi milletim için ihmal ettim. İstikbalinizi düşünemedim. Herkes beni Ermeni malı ile zenginleşmiş biliyor. Halbuki sizin geçiminizi sağlamaktan acizim. Bu da talihin bir cilvesi."[1]

Osmanlı Devletinin Egemenlik Hakları

Mondros sonrası Müttefikler İstanbul'a asker çıkarmıştı ama şehirde Osmanlı hukuku geçerliydi ve tüm yargılamalar Osmanlı mahkemeleri tarafından yapılmaktaydı. Bu egemenliğe rağmen 1 Şubat 1919 günü, İşgal Güçleri Yüksek Komiseri Calthorpe, Osmanlı Hariciyesi'ne bir nota vererek, İngiliz savaş tutsaklarına kötü davranmaktan sanık 23 Türk yurttaşının Birleşik Krallık askeri makamlarına teslim edilmelerini istedi. Bu istek Osmanlı egemenlik haklarını tanımamak demekti. Bu, bir sömürge mantığıydı, "Ben şu kişiyi suçlu gördüm, sen yakala getir, ben ceza vereyim" demekti. Dünya hukukunda böyle bir yöntem yoktu.[2] Osmanlı subayları suçlu oldukları kabul edilse bile suç işlendiği yerdeki mahkeme yetkili olup ateşkes döneminden önceki suçlar Müttefikleri hiç ilgilendirmezdi. Sonuç olarak "Osmanlı topraklarında ve ateşkes öncesi işlendiği iddia edilen bu suçun faillerini ben yargılayacağım" demek, Osmanlı devletinin egemenliğini çiğnemek demekti.

Bu isteğe karşı direniş askerlerden, Harbiye Nezareti'nden geldi. Teslim edilmesi istenen kişilerin tamamı subaydı ve bir Türk askerinin İngiliz Harp Divanı önünde yargılanması, sırf askerlik onuru bakımından bile kabul edilebile-

(1) Celal Bayar, *Ben de Yazdım: Milli Mücadele'ye Giriş*, İş Bankası Kültür Yayınları, C. 3 İstanbul, 2019, s. 1524.

(2) Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi-Foreign Office-371/4172/22373-Calthorpe'tan-Foreign Office'e, İstanbul, 05.2.1919, No. 248.

Levent Şahverdi Arşivi

cek bir şey değildi. Harbiye Nezareti'nin direnmesi üzerine, Osmanlı Dışişleri Bakanı Reşit Paşa, 16 Şubat 1919 günü, Birleşik Krallık Yüksek Komiseri'ne ret cevabını verdi. Ahmet Tevfik Paşa hükümeti, Müttefikler ile hiç çatışmaya girmedi ama bu konuda kararlı durdu ve Yüksek Komiserliğe gerekli cevabı yazılı olarak verdi. İşgal dönemindeki hükümetlerin hiçbiri bu duruşu sergileyemedi ama Sultan Vahdettin, 15 gün sonra Tevfik Paşa hükümetini değiştirdi ve yerine Damat Ferit hükümeti geldi.

Yeni Sadrazam Damat Ferit hükümette kaldığı süre zarfında İtilaf devletlerinin tüm isteklerini kabul etti. Osmanlı tarihinde görev yapan 224 sadrazam arasında bir yabancı devlete bu kadar uşaklık eden başka bir devlet adamı yoktu. Damat Ferit'in sadrazamlık döneminde Türk hapishanelerinde tutuklu bulunan Osmanlı vatandaşları hükümet tarafından İngilizlere teslim edildi ve onlar da bu kişileri Malta'ya sürdüler.

Komiserlik Kurulunda Ermeni-Rum İhbarları

Müttefikler Osmanlı devletine imzalatacakları Sevr Antlaşması ile Osmanlı topraklarını paylaşacaklardı ve diğer bölgelerde ise çok sayıda ufak devlet kurulacaktı. Bu anlaşmanın altyapısı içinde İstanbul'da topluma lider olacak kişileri tutuklayarak sürgüne göndereceklerdi. Bu kişiler için suçlar uyduruldu. Birçok konuda suç bulunamayınca Ermeni ve Rum patrikhanelerinden yardım istendi. Kurul içinde Ermeni ve Rum Şubesi kuruldu. Bu şubenin amacı yaşanmış suçları bulup çıkarmaktı ve o dönemi yaşamış olan şahitler ifadelerini verdiler. Bu ifadelerin çoğu asılsız ve gerçekle bağdaşmayan uydurmalardı.

Dr. Sirounian adlı bir Ermeni, Türklerin Kûtül-Amare'de İngiliz tutsaklarına yaptıkları sözde zulümleri ihbar etti. İhbarda çok sayıda İngiliz tutuklunun zorla sünnet edildiğini bildirdi. Aynı muhbir, Ali İhsan Sabis Paşa'nın Ermenilerden 120 araba dolusu nadide halı toplatıp İstanbul'a yolladığını, bunların paralarıyla kendisine Bebek'te iki yalı satın aldığını ileri sürdü.[1]

Lord Curzon, Türklerin elinde tutsak kaldıktan sonra serbest bırakılmış İngiliz askerleri için soruşturma açtırdı ama sünnetli askerler bulunamadı.[2]

1919 Yılı Şubat Ayında 42 Kişi Tutuklandı

Ocak ayı içinde, 40 kadar önemli kişi, Bekirağa Bölüğü'ne konmuştu. Çünkü görevlilerden kaç kişinin yakalanıp hapse atıldığı kesinlikle belli değildi. Şu-

(1) Mareşal Allenby, Ali İhsan Paşa'nın suçunun sadece Mütareke hükümlerine direnmek olduğunu yazar-Allenby to War Office, 21.05.1919, No. 2455.

(2) Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi-Foreign Office-371/4172/31315-Calthorpe'tan Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi-Foreign Office'e, İstanbul, 09.2.1919, No. 143/1068.

Levent Şahverdi Arşivi

bat ayı içinde yeni yeni kimseler tutuklandı. Bunlar çoğunlukla yüksek görevli kimselerdi. Şubat ayı başlayınca hükümet tutuklamalarına devam etti. 1919 yılı şubat başından itibaren tutuklama şablonu değişti artık tutuklananlar arasında milletvekilleri, eski bakanlar da vardı ve ortak özellikleri, hepsinin İttihat ve Terakki üyesi olmalarıydı. Tutuklananlar birkaç gün emniyet müdürlüğünde, karakollarda tutulduktan sonra cezaevine gönderildi. Şubat ayında tutuklanan 42 kişi ile Bekirağa Bölüğü'ndeki tutuklu sayısı yüz kişiyi buldu.

"Rahmi Arslan Evrenoszade – Eski İzmir Valisi, Rıza Hamit Bey – Eski Bursa Valisi, Ahmet Bey – Eski Sivas Valisi, İbrahim Bedrettin Bey – Eski Diyarbakır Valisi, Ziya Gökalp – Akdağ Madeni Milletvekili, Hüseyin Cahit Yalçın – İstanbul Milletvekilli, Emanuel Karasso – İstanbul Milletvekili, Hüseyin Kadri – Balıkesir Milletvekili, Hüseyin Tosun – Erzurum Milletvekili, Süleyman Sudi Bey – Lazistan Milletvekili, İsmail Canbulat – Eski İçişleri Bakanı, Hacı Adil Bey – Eski Ayan Reisi, Mithat Şükrü Bleda – İttihat ve Terakki Genel Sekreteri, Vehip Paşa – V. Ordu Kumandanı, Mahmut Kâmil Paşa – Ordu Kumandanı, Dr. Süleyman Numan Paşa – Askeri Sağlık Kumandanı."[1]

Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın Uşaklık İsteği

Tevfik Paşa hükümeti baskı altındaydı zira Hürriyet ve İtilâf Fırkası mensupları artık tam kadroyla iktidara gelmek hevesindeydiler. Damat Ferit'in artık sadrazam olması zamanı gelmişti. Damat'ın kuracağı kabine Hürriyet ve İtilâf Fırkası üyelerinden oluşacaktı. Her imkânı kullanarak İngilizlerle görüştüler. Her vesilede İngilizlere söyledikleri söz şuydu: *"Biz iktidarda olsak bu kişileri çoktan asmıştık."*

İktidara gelememiş olan Hürriyet ve İtilâf Fırkası İngiltere Büyükelçiliği'nin desteğini sağlamak için birçok girişimlerde bulundu. "İngiltere hükümetinin, İttihat ve Terakki Komitesini, Ermeni kırımından ve Rum sürgününden sorumlu olanları cezalandırmak istediğini bilmekteyiz. Mevcut hükümet bunu yapamayacaktır. Bu işi biz yaparız. Bunun için İngiltere'nin desteğini istiyoruz. Bizi iktidara getirin. Bu işi biz yapalım."[2]

Hürriyet ve İtilâf Fırkası mensupları iktidara gelebilmek için İngiliz uşaklığına talip oldular. Onlar için en önemli konu iktidara gelmektir. Bu uğurda her türlü bedeli ödemeye razıydılar yeter ki iktidara gelsinler.

(1) Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi-Foreign Office-371/4173/62442-Webb'ten-Foreign Office'e. Rapor.

(2) Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi-Foreign Office-371/4173/44216-Deeda'ten War Office'e.

Levent Şahverdi Arşivi

1919 Yılı Mart Ayı – Damat Ferit Dönemi Başlıyor

Damat Ferit ilk kez 4 Mart günü sadrazam oldu ve bu koltuğa oturmasıyla ülke tarihimizin en karanlık dönemi başladı. Osmanlı tarihinde görev yapmış sadrazamlar arasında onun kadar işgalcilere uşaklık yapmış başka bir kişi yoktur. 5 Mart günü, Birleşik Krallık Komiserliği Babıâli'ye bir tutuklama planı verdi. İstanbul'da insan avı konusunda Birleşik Krallık ile Damat Ferit hükümeti arasında tam bir işbirliği dönemi başladı. 9 Mart günü, Damat Ferit, Birleşik Krallık Yüksek Komiserliği'ni ziyaret etti aslında bir sadrazamın işgalci makamları ziyaret etmesi görülmüş şey değildi. Damat Ferit, Birleşik Krallık Yüksek Komiserliği'nden çıkar çıkmaz 'insan avı' emri verdi. O gece ve ertesi sabah İstanbul, polis baskınlarına uğradı. Damat Ferit hükümeti İttihatçı avına İngilizlerin umduklarından daha sert ve daha hızlı girişmişti. Birleşik Krallık Yüksek Komiserliği bundan çok memnundu çünkü Damat Ferit, İngilizlerden daha İngilizdi.

10 Mart 1919 – Siyasilerden Tutuklananlar

Müttefiklerin isteği üzerine Damat Ferit hükümeti eski dönemin 20 siyaset adamını tutuklattırdı; Birleşik Krallık Yüksek Komiserliği, o gün tutuklananlar ile ilgiyi bilgiyi Londra'ya iletti:[1]

> *"Ahmet Emin Yalman – Vakit Gazetesi Başyazarı, Ahmet Nesimi Bey – Eski Dışişleri Bakanı, Ali Fethi Okyar – Eski İçişleri Bakanı, Ali Münif Bey – Eski Bayındırlık Bakanı, Celal Nuri Bey – İleri Gazetesi Başyazarı, Fazıl Berki Bey – Eski Çankırı Milletvekili, Fuat Bey – Telefon İdaresi Müdürü, Habip Bey – Eski Bolu Milletvekili, Halil Menteşe – Osmanlı Mebusan Meclisi Başkanı, Hasan Fehmi Bey – Eski Sinop Milletvekili, Hilmi Bey – Eski Ankara Milletvekili, İbrahim Pirzade – Eski Adalet Bakanı, İzzet Bey – İttihat ve Terakki Merkezi Umumi üyesi, Musa Kâzım Efendi – Eski Şeyhülislam, Müştak Bey – Osmanlı Ayan Meclisi Sekreteri, Osman Bey – İçişleri Bakanlığı Hukuk Müşaviri, Reşat Bey – Eski Emniyet Müdürlüğü Siyasi Şube Müdürü, Rıfat Bey – Ayan Meclisi Başkanı, Sait Halim Paşa – Eski Sadrazam, Salâh Cimcoz Bey – Eski İstanbul Milletvekili, Sapancalı Hakkı Bey – İstiklal Gazetesi Sahibi, Şükrü Bey – Eski Milli Eğitim Bakanı."*[2]

Tutuklananlar arasında bulunan iki gazeteci Ahmet Emin Yalman ile Celal Nuri İleri Bey serbest bırakılıp İstanbul'dan taşraya sürgün edildiler. En çok

---

(1) Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi-Foreign Office-371/4173/55120-Calthorpe'tan Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi-Foreign Office'e, İstanbul, 22.3.1919, No. 282/1315.

(2) Bilal N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012, s. 90.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
levent.sahverdi@gmail.com

aranan eski Maliye Nazırı Cavit Bey ile gazeteci Yunus Nadi Bey ise kaçıp saklandılar. Damat Ferit hükümeti İngilizlerin isteklerini harfiyen yerine getiriyordu. Görünürde geçmişte suç işlemiş olan kişileri hükümet mahkeme önüne çıkarmak istiyor algısı vardı ama tutuklanacak tüm kişilerin isimlerini Müttefikler veriyordu. Bu listelerin hazırlanması sırasında tek ölçü ileride Müttefiklerin başına sorun olacak kişilerin sürgün edilmesiydi. Birleşik Krallık Yüksek Komiserliği 23 Ocak-20 Nisan 1919 döneminde hükümete 223 kişinin adını tutuklanmak için iletti. Hükümet bu listelere göre İstanbul'da insan avı başlatmıştı.

Savaş Esirleri İçin Tutuklananlar

Birleşik Krallık Yüksek Komiserliği tarafından Babıâli'ye verilen iki liste bulunmaktadır. Birinci liste İngiliz esirlere kötü davranmakta olan kişiler listesiydi ve 37 kişiydi. Bu listeden bazı isimler şöyleydi:

> *"Albay Kemal Bey – İstanbul Tutsaklar Kampı Kumandanı, Albay Tevfik Bey – Rasülayn Kumandanı, Ali Sami Paşa – Musul'da 13. Kolordu Kumandanı, Cebel Bey – Eskişehir Tutsaklar Kampı Kumandanı, Cemal Bey – İstanbul Askeri Hapishane Kumandanı, Cevat Bey – İstanbul Mevki Kumandanı, Fevzi Bey – Ankara Kumandanı, İsmail Hakkı Bey – Musul Kumandanı, Kâzım Bey – Yozgat Kumandanı, Mazlum Bey – Afyon Kumandanı, Nurettin Paşa – Kolordu Kumandanı."*[1]

Bu listede birçok tutarsızlık vardı zira bazı görevlilerin ismi bilinmiyordu. Esirlere kötü davranan kişilerin ismi yazılmamıştı. Haydarpaşa Hastanesi Kumandanı ve Taşkışla Hastanesi Kumandanı'nın isimleri bilinmiyordu. Bu detay bile listelerin gelişigüzel hazırlandığını gösteriyordu.

Ermeni Tehciri İçin Tutuklananlar

Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı, Ermeni tehciri[2] yerine kasten Ermeni kırımı kelimesini kullanmaktaydı. Müttefikler, Osmanlı devletinin bağımsız ülke hâkimleri isteği konusunu tıkamışlardı zira Ermeni konusunda gerçekleri bilmek istemiyorlardı. Ermeni konusunun karanlıkta kalması onlara en az 100-200 yıl istismar edecekleri bir siyasi konu yaratmış oluyordu. Bu konunun karanlıkta kalması Ermenilerin de işine geldi. Aram Forbikian ve Agop Terzi adlı iki Ermeni, Ankara Savcısı, Kırşehir Mutasarrıfı ve Kumandanı ile İzmir Sultanisi Müdürü aleyhinde tanıklık ettiler. İşin mizahi tarafı bu kişilerin aynı tarihte

(1) Bilal N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012, s. 120.
(2) Tehcir: Göç ettirme, göç etmesine sebep olma.

Levent Şahverdi Arşivi

farklı Osmanlı şehirlerindeki olaylara şahit olmalarıydı. Ermeni tehciri ile suçlananlar ve tutuklanması istenen kişiler şöyleydi: [1]

Abdülkadir Paşa – Mardin İttihat ve Terakki Reisi, Ahmet Ağaoğlu Agayef – Tercüman-ı Hakikat gazetesinde yazar, Ahmet Nesimi Bey – 1915 yılında kabine üyesiydi, Ali Münif Bey – Lübnan Umumi Valisi, Ali Nazmi – Ankara Savcısı, Atıf Bey – Eski Ankara Valisi, Atıf Bey – Tehcir sırasında Ankara Valisi, Bedri Bey – 1915 tehciri sırasında Mardin Mutasarrıfı, Binbaşı Burhanettin – Eski Kırşehir Kumandanı, Cevdet Bey – Eski Van Valisi, Dr. Hacı Mehmet Efendi – Harput Milletvekili, Dr. Mehmet Asaf – Adana'da gezici hükümet tabibi, Diyarbakır Milletvekili, Gani Bey – Sivas tehcirinde görev aldı, Hacı İlyas – Muş Milletvekili, Halil Bey – 1915 yılında Şûray-ı Devlet Reisi, Hayri Efendi – 1915 yılında Şeyhülislam, Hilmi Bey – Eski Kırşehir Mutasarrıfı, İbrahim Bey – 1915 yılında Adalet Bakanı, İhsan Bey – 1916-17 yıllarında Samsun Mahkemesi Reisi, İsmail Canbulat – Eski İstanbul Milletvekili, İsmail Hakkı – 1915-16 yıllarında Adana Valisi, Kaymakam Kadri Necipzade – Tehcir sırasında Palu Kaymakamıydı, Mahmut Nedim Bey – Urfa Milletvekili, Mithat Şükrü Bey – 1915 yılında İttihat ve Terakki Genel Sekreteri, Muammer Bey – Eski Sivas Valisi, Mustafa Şerif Bey – 1915-16 yıllarında Ticaret Bakanıydı, Oğuz Cemal Bey – İleri gelen ittihatçılardan, Prof. Kâzım Bey – İzmir Sultanisi Müdürü, Rıfat Paşa – Eski Samsun Valisi, Sabit Bey – Harput Valisi, Sait Halim Paşa – 1915 yılında sadrazam, Süreyya Bey – Eski Amasya Mutasarrıfı, Şeyh Saffet Efendi – Urfa Milletvekili, Şükrü Bey – 1915 yılında Milli Eğitim Bakanıydı. Tahirpaşazade Halit Bey – Erzincan Milletvekili,[2] Tahsin Bey – Eski Erzurum Valisi, Zekayi Bey – Kayseri Mutasarrıfı, Zekeriya Bey – Edirne Valisi, Zekeriya Bey – Eski Tekirdağ Kaymakamı, Zülfü Bey – Diyarbakır Milletvekili.

YARGILAMALAR

19 Şubat 1919 – Hükümet Bağımsız Yargıç İstiyor

Ahmet Tevfik Paşa hükümeti, sadaretinin sonuna gelindiği dönemde önemli bir hamle yaptı fakat sonuçlandırmadı.

Osmanlı devletinin son döneminde Doğu Anadolu'da yaşayan Ermeniler dış güçler tarafından sürekli kışkırtılıyorlardı hatta bazı ülkeler Ermenilere ay-

(1) Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi-Foreign Office-371/4173/66315-Calthorpe'tan Foreign Office'e, İstanbul, 09.4.1919, No. 495/1315'e ek liste.

(2) Bilal N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012, s. 95.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
levent.sahverdi@gmail.com

rıca silah yardımı yapıyorlardı. 1915 yılı nisan ayından itibaren Ermeniler asırlardır huzur içinde yaşadıkları topraklarda isyanlara başladılar. Savaş içinde bulunan Osmanlı devleti, Ermenileri Anadolu dışına sürmeye başladı. Bu dönemde karşılıklı olarak çatışmalar yaşandı. Tehcir kararı Osmanlı Meclisi'nde alınmış ve dönemin padişahı tarafından imzalanmıştı.

Bu olaylar yaşandıktan dört yıl sonra Müttefikler Osmanlı halkını sindirmek için o dönem yaşananları suç olarak göstermeye başladı ve işgalciler ile işbirliği yapan padişah bu tehcir uygulamasını yapanları mahkeme önüne çıkarmak istiyordu.

Ahmet Tevfik Paşa hükümeti bu konuların soruşturulması için bazı bağımsız Avrupa devletlerinden yargıçlar davet etme kararı verdi. 1919 yılı şubat ayında Danimarka, İsveç, İsviçre, Hollanda ve İspanya hükümetlerine başvurdu. 19 Şubat günü İstanbul'daki Danimarka Elçiliği'ne şu başvuruyu yapıldı:

> *"Danimarka Kraliyet Büyükelçiliği'ne,*
>
> *Devlet-i Osmani hükümeti, savaş sırasında gerek Müslüman gerek gayrimüslim vatandaşlarına sürgün işlemi uygulamıştır. Hükümetimiz ırk ve din ayrımı gözetmeksizin, suçluları ortaya çıkarmak üzere hem İstanbul'da hem de diğer illerde soruşturma komisyonları kurmuştur. Bu sorunu yüksek hakkaniyet ve tarafsızlık anlayışıyla aydınlatabilmek için Osmanlı hükümeti, adı geçen soruşturma komisyonları üyeliklerine tarafsız ülkeler yargıçları arasından seçilecek yabancı üyeler de katmaya karar vermiştir. Bu düşünceyle Osmanlı Dışişleri Bakanlığı, Danimarkalı iki yargıcın anılan komisyonlara atanması için hükümetiniz nezdinde istekte bulunmuştur. Danimarka hükümetinin cevabını Danimarka Kraliyet Büyükelçiliği'nden beklemekteyiz."*

Görev yapacak hâkimlerin yollukları ve diğer giderleri Devlet-i Osmani tarafından karşılanacaktı.[1] Yukarıdaki mektup içeriği Hollanda, İspanya, İsveç ve İsviçre elçiliklerine verildi. Ayrıca o ülkelerde bulunan Osmanlı temsilciliklerine de birer telgraf çekildi. Bu talimatta, tarafsız yargıçların Ermeni kırımı konusunu araştırmak amacıyla istendiği açıkça belirtildi. Ermeni konusunu açığa çıkarmak için savaşa girmemiş beş tarafsız ülkeden ikişer yargıç olmak üzere on Avrupalı yargıç davet edildi. Bu girişim o dönemde çok önemliydi zira bu konu tarafsız mahkemeler tarafından yargılanmalıydı. Müttefik devletler bu konunun araştırılmasını istemiyorlardı zira Osmanlı devleti aleyhine kullanabilecekleri bu konunun açığa çıkmasını istemediler. O dönemde Müttefiklerin planı Osmanlı topraklarını paylaşmaktı ve bu planı geciktirecek hiçbir ko-

(1) Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi-Foreign Office-371/4172/29498-Danimarka Büyükelçiliği'nden Kopenhag'a, İstanbul, 19.2.1919.

Levent Şahverdi Arşivi

nuya izin vermediler. Onlar için tehcir konusunun aydınlanmasına gerek yoktu.

Müttefik devletler açısından o dönemde kendi planlarını bozacak kişilerin bir an evvel İstanbul'dan çıkarılması önemliydi. Kişilerin aklanması o dönemki planlarını aksatabilirdi. İktidara gelmeye hazırlanan Hürriyet ve İtilâf Fırkası da İngilizlerden geri kalmadı ve sınırsız bir öç alma hırsıyla Müttefiklere teşne olma yolunu seçti. Yandaş basın da o dönemde *"İttihatçılara idam, idam!"* diye yaygara koparıyordu. Bekirağa Bölüğü'ndeki tutukluları ve yeni tutuklanacak olanları yakın bir felaket bekliyordu. Ahmet Tevfik Paşa hükümeti önemli bir adım atmıştı.

İttihat ve Terakki hükümeti savaş içinde, isyana ve ihtilale hazırlanmış Ermenileri toptan sürmek zorunda kalmıştı ama toplu öldürmelere, kırıma ve katliama girişmemişti. Gerçekte savaş içinde iktidarda hangi parti hükümeti olursa olsun aynı uygulamayı yapardı. Devletlerin, daha az zorunlu durumlarda bile toptan sürgün tedbirlerine başvurduklarına tarihte çok rastlanır. II. Dünya Savaşı içinde Sovyet Rusya, Kırım Türklerini, Amerika da Amerikalı Japonları başka bölgelere toptan sürmüştü ama Ermeni sürgünü, savaş yıllarının o acımasız düşman propagandasınca sürgün olarak değil, katliam olarak kamuoyuna sunulmuştu. İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar ve o dönemde Türkiye ile sorunu olan tüm milletler bu konuyu kullandılar ve katliam algısını yarattılar. Bu konunun karanlıkta kalmasına sebep olanlardan biri de Vahdettin idi. Onun İttihatçılara olan kini, basiretsizliğinden dolayı Müttefikler tarafından kullanıldı.

İngilizler Yargıçlara Engel Oluyor

Birleşik Krallık, bu konuyu tıkamak için gerekli adımları attı. Postanedeki İngiliz görevli Danimarka telgrafını durduramamıştı ama yukarıdan gelen uyarı ile diğer telgrafları engelledi. Albay Wright, Birleşik Krallık Dışişleri'ni uyardı ve Kopenhag'a çekilen telgrafı bildirdi. Beş tarafsız ülkedeki Türk temsilciliklerine gönderilecek talimatın önlenmesini istedi ve konunun ciddiyetini bildirdi.[1] Madrid, Kopenhag ve Lahey'e gönderilen telgraflar yerlerine ulaşmıştı.[2] İsveç ve İsviçre'ye gönderilecek telgraflarsa yerlerine bile ulaştırılmaz bir şekilde önlendi.[3] Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı tüm birimlerini harekete geçirdi. Birleşik Krallık'ın Danimarka Büyükelçisi Lord Kilmarnock[4] hemen Danimarka

(1) Bilal N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012, s. 83.
(2) Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi-Foreign Office-371/4172/31827-Webb'ten Foreign Office'e, İstanbul, 25.2.1919, Na. 409.
(3) Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi-Foreign Office-371/4173/47293-Webb'ten Foreign Office'e, 25.2.1919, Na. 218/1552'nin altındaki not.
(4) Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi-Foreign Office-371/4172/36307-Balfour'dan Foreign Office'e, Paris, 06.3.1919, Na. 430.

Levent Şahverdi Arşivi

hükümeti nezdinde girişimde bulundu.[1] Hükümet ile görüşüp Danimarka'nın yargıç göndermesini engelledi.

28 Şubat 1919 günü İspanyol hükümeti, Türkiye'ye karşılık vermeden önce konuyu İngiltere'ye danıştı ve Londra'daki İspanyol Büyükelçisi Don Alfonso Merry del Val Birleşik Krallık hükümeti ile görüştü. Londra İspanyollara 4 Mart günü yazılı cevap verdi:

> *"Türkiye'nin isteğine cevap verilmesi, Barış Konferansı'nda ortaya çıkacak olan tedbirler ile çelişecek ve ciddi sorunlar yaratacaktır. Bu itibarla bağımsız yargıç göndermenize gerek yoktur."*[2]

O dönemde Hollanda, savaştan çok zarar gördüğü için kendi derdine düşmüştü. Birleşik Krallık Stockholm ve Bern büyükelçileri de adı geçen ülkelerdeki hükümetler ile görüşüp bu konuya müdahil olmalarını engellediler. Bu konuda Osmanlı devletine cevap bile vermediler. O dönemde Osmanlı devleti savaşı kaybetmiş ve etkinliği olmayan bir devletti. Buna karşılık Müttefikler savaş sonrası Avrupası'nda önemli bir güç haline gelmişlerdi ve hiçbir devlet Müttefikleri karşısına almayı istemedi. Müttefikler bu konuya kulak tıkadılar.

Kurulan Sıkıyönetim Mahkemeleri

İşgal döneminde birden fazla sıkıyönetim mahkemesi faaliyet gösterdi. Dersaadet Divan-ı Harbi Örfisi veya I. Numaralı Askeri Mahkemesi diye anılan, İttihat ve Terakki mensuplarını yargılayan mahkeme başkanlığına Mustafa Nazım Paşa atandı. Üyeler, Mirliva Zeki Paşa, Mirliva Ali Nazım Paşa, Mirliva Recep Ferdi Bey ve Mirliva Mustafa Paşa'dan[3] oluşmaktaydı.

İngilizleri memnun etme ve bütün taleplerini, ülkesine ihanet pahasına ziyadesiyle karşılamayı siyasetinin temeli yapan Damat Ferit hükümetinin teşkil ettiği mahkemenin adil bir yargılama yapması mümkün değildi zira mahkeme hükümetin emrindeydi. Mahkeme Başkanı Mustafa Nazım Paşa'nın dört ay başkanlık yaptıktan sonra 21 Temmuz 1919 tarihinde kurulan üçüncü Damat Ferit hükümetinde Harbiye Nazırlığı'na atanması mahkeme ile siyasi iktidar arasındaki ilişkinin derecesini gösterir çarpıcı bir örnektir. Bu mahkemenin üyelerinden halkın Nemrut adını taktığı Mirliva Mustafa Paşa[4] sanıklara kar-

---

(1) Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi-Foreign Office-371/4172/32889-Kilmarnock'tan Foreign Office'e, Kopenhag, 27.2.1919, Na. 559.

(2) Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi-Foreign Office-371/4172/35094-İspanya'nın 28.2.1919 günlü ve İngiltere'nin 04.3.1919 günlü notaları.

(3) Mirliva Mustafa Paşa: Tuğgeneral Kürt Nemrut Mustafa Yamulki.

(4) Mustafa Yamulki: Nemrut Kürt Mustafa Paşa olarak da tanınıyordu. Süleymaniye'de büyük topraklara sahip bir ailenin çocuğu olarak doğdu ve İstanbul'da Mekteb-i Harbiye'ye

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

şı önyargılı davranıp savunma haklarını kısıtlamasıyla, düzmece belgeler üretmesiyle, yalancı tanıkları yönlendirmesiyle ibretlik bir örnektir. Üyesi olduğu mahkeme, yargılananlardan eski İttihatçı iktidarın şeyhülislamı Musa Kâzım Efendi'ye[1] idam yerine 15 yıl kürek cezası verince, *"Böyle bir şahıs için ne yargılama yapmaya ne de anayasaya uymaya gerek vardır"* diyerek, sorgusuz sualsiz idamı gerektiğine ilişkin beyanıyla, kürek cezası kararına "idam edilmelidir" diyerek şerh düşen mahkemenin adaleti ortaydı.

8 Nisan 1919: Boğazlıyan Kaymakamı'nın İdamı

1915 yılında Dünya Savaşı döneminde Rus hükümeti tarafından silahlandırılan Ermeni çeteleri Türk nüfusa karşı saldırı ve katliamlar yaptı. Osmanlı Mebusan Meclisi, İttihat ve Terakki Partisi'nin teklifi ile 27 Mayıs 1915 günü Tehcir Kanunu'nu kabul etti. Bu kanun uyarınca İçişleri Bakanlığı savaş tehlikesi bulunan ilçelere genelge gönderdi. Verilen emirde, sancaktaki bütün Ermenilerin 24 saat içinde Suriye'ye doğru sürülmesi istendi. Bakanlık emri ile ilçede bulunan tüm Ermenilerin Suriye'ye sevk edilmesini Kaymakam Kemal Bey uyguladı. Osmanlı devletinin savaşta yenilmesinden sonra İttihat ve Terakki dağıldı; Hürriyet ve İtilâf Fırkası iktidara geldi. Yeni hükümet İttihat ve Terakki Partisi ile bağlantılı bürokratları görevden alıp yerlerine kendine yakın kişileri göreve getirdi.

Kaymakam Kemal Bey tehcir sırasında Ermeni ahalinin ölümünden sorumlu tutularak yargılandı. Suçlanmasının işgalci devletlerin baskısıyla olduğu ortadaydı. Bu uygulama onlarca sancak ve ilçede yaşanmıştı. Tesadüfen ellerinde Kaymakam Kemal Bey vardı ve onu mahkemeye çıkardılar. Kurulan Sıkıyönetim Askeri Mahkemesi[2] 'kış gününde vatandaşları can ve mal kaybına uğrattığı, ayaklarına süngüler bağlayarak ölüme terk ettiği' iddialarıyla Kemal Bey'i suçladı. Kaymakam kendisini savundu:

> *"Ben aldığım emri yerine getirdim. Sürgün edilenlere insani şekilde davrandım. Süngü bağlamadım. Vicdan azabı duymuyorum. Kimsenin ölümü için emir vermedim."*

---

girdi. Bilbaz Kürt aşiretindendi. Sıkıyönetim Askeri Mahkemesi'nde başkan olduğu dönemde Mustafa Kemal ve silah arkadaşları için idam cezası vermişti. Mustafa Yamulki Paşa, Ermeni, Süryani ve Rum tehcirinden dolayı, Talat Paşa'yı, Enver Paşa'yı ve Cemal Paşa'yı ölüme mahkûm etmişti.

(1) Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi: II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İbrahim Hakkı Paşa, Mehmet Sait Paşa, Said Halim Paşa ve Talat Paşa kabinelerinde dört kez şeyhülislam olarak görev aldı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra tutuklanarak 15 yıl kürek cezasına çarptırıldı. Sürgüne gönderildiği Edirne'de 1920 yılında öldü.

(2) Sıkıyönetim Askeri Mahkemesi: *Divan-ı Harbi Örfi.*

Levent Şahverdi Arşivi

Yargılama sonucunda, mahkeme Kemal Bey'in idamına karar verdi. Sultan Vahdettin idam kararını ülkede olaylar çıkabileceğini gerekçe göstererek onaylamadı ve dönemin şeyhülislamından fetva istedi. Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin verdiği fetva ile Boğazlıyan Kaymakamı Mehmet Kemal Bey 10 Nisan 1919 günü İstanbul Beyazıt Meydanı'nda idam edildi.

Bu karar Sıkıyönetim Mahkemesi'nin bir Türk vatandaşı için verdiği ilk idam kararıydı.[1] Bu idam dönemin koşulları içinde büyük önem taşır. Bu mahkeme tamamen düzmece bir mahkeme olup Türk tarihinde kara lekedir zira Osmanlı devleti o tarihte monarşi ile yönetilen bir devletti. Dönemin anayasası gereği Mebusan Meclisi 27 Mayıs 1915 günü bir kanun yasalaştırmıştı. Ülke savaş halindedir ve ülkenin birçok vilayeti o tarihte Rus işgali altındadır. Dahiliye Bakanlığı meclisten çıkan kanuna göre kaymakama emir vermişti ve kaymakam da verilen emri uygulamıştı. Birleşik Krallık Yüksek Komiseri, bu idam kararını bir başlangıç olarak düşündü. Bekiraga Bölüğü'ndeki öteki tutuklular aleyhinde de böyle idam kararları verilmesini ve özellikle yüksek düzeydeki Türk devlet adamlarının da idam sehpalarına yollanmasını umuyor ve bekliyordu.

Olay, Müttefiklerin beklemedikleri derecede büyük bir öfkeyle karşılandı. İstanbul halkı yargılamayı zaten yakından izlemişti. İdam, alışılmış olduğu gibi, sabahın erken saatlerinde değil, öğleden sonra, halk kitlelerinin gözü önünde Beyazıt Meydanı'nda infaz edildi. İstanbul halkı işgal kuvvetlerine büyük öfke duymasına karşın tepkiler sokağa dökülmedi. Cenaze törenine ertesi gün Kadıköy'de binlerce kişi katıldı. O yıllarda görülen en kalabalık cenaze töreniydi. Öfke son noktaya gelmişti ama eyleme dönüşmedi. Cenaze törenindeki gelişmeler karşısında İngiliz makamları ilk kez şaşkınlık yaşadı. Amiral Calthorpe, İttihat ve Terakki'nin Türkiye'de hâlâ geniş nüfuzlu olduğunu, bu nedenle Kemal Bey'in, haklı bir davanın ilk şehidi ilan edildiğini, bu idamın Müttefiklere verilmiş bir ödün olarak görüldüğünü belirtti. Sadrazamın, cenaze töreninden dehşete kapıldığını söyledi:[2]

> *"İstanbul'da artık hiçbir mahkeme idam cezası veremez ve de idam kararı uygulanamaz. Sadrazam, İstanbul'daki gelişmelerden çok korkmuştu. Sadrazam için en kolay yol suçluları bize teslim etmesidir."*[3]

Bekiraga Bölüğü'nün her an basılacağı ve tutukluların kaçırılacağı düşüncesi İngilizleri korkuttu. Bu idam Türklerin yargılanmasında bir kırılma noktası oldu.

---

(1) Mücellitoğlu Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Örnek Matbaası, Ankara, 1954, s. 1156-1171.

(2) Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi-Foreign Office-371/4173/61185-Calthorpe'tan-Foreign Office'e, İstanbul, 17.4.1919, No. 789.

(3) Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi-Foreign Office-371/4173/61185-Foreign Office'in 22.4.1919 günlü notu.

Levent Şahverdi Arşivi

28 Nisan 1919 – İttihatçıların Yargılanması

İttihatçıların yargılanmasına İstanbul I. Sıkıyönetim Mahkemesi'nde başlandı. İttihat ve Terakki'nin iktidarda olduğu sürede görev yapmış olan siyasi kişilerden yakalanmış olanlar mahkeme önüne çıkarılmıştı. Bu dönemde cemiyetin fikir adamları ve yazarları da mahkemeye çıkarıldı. Partinin yurtdışına kaçmış üyeleri ise gıyaben yargılanacaktı. Boğazlıyan Kaymakamı Mehmet Kemal Bey'in idamı İstanbul'daki dengeleri değiştirdi ve mahkemeler artık daha dikkatliydi. Halkta bir öfke birikmişti ve son cenaze töreninde bir öfke patlaması yaşanmamıştı ama herhangi bir olaydan dolayı kuvvetli bir isyan İstanbul'da yaşanabilirdi. Kaymakam Mehmet Kemal Bey sıradan bir kaymakamdı ve şimdi mahkeme önüne çıkanlar ise önemli siyasi kişilerdi. Burada mahkemenin vereceği herhangi bir karar İstanbul'da çok büyük olaylara sebep olabilirdi.

28 Nisan günü, I. Sıkıyönetim Mahkemesi Başkanı Nâzım Paşa başkanlık koltuğuna oturdu. İttihat ve Terakki üyelerini yargılamaya başladı. Teker teker mahkemenin önüne getirilen sanıklar şunlardı: Eski Sadrazam Sait Halim Paşa, eski Maarif Vekili Şükrü Bey, eski Bayındırlık Bakanı Ali Münif Bey, eski Hariciye vekilleri Ahmet Nesimi Bey ile Halil Bey, eski Adalet Bakanı İbrahim Bey, eski bakanlardan Mithat Şükrü Bleda, Ziya Gökalp ve eski İstanbul Merkez Kumandanı Albay Cevat Bey.

Mahkemeye sunulan iddianame düzmeceydi. Osmanlı toplumunda yaşayan herkes bu iddianamenin yalan olduğunu biliyordu. Mahkeme heyeti Türktü ve olayları kendileri de yaşadığı için iddianameyi inandırıcı bulmadılar. İttihat ve Terakki'yi sadece Ermeni tehciri ile suçlayabildiler. Ortada başka suç yoktu. Davayı sürdürmeye mahkemenin de gözü yemedi ve mahkeme yetkisini araştırdı, günler geçti. 4 Mayıs günü, yeniden sorgulama başladı. Sanıklar, Ermeni kırımına katılma suçunu toptan inkâr ettiler. Mahkeme Başkanı sanıkları sıkıştırmak, konuşturmak, itiraf ettirmek istedi. 15 Mayıs günü Yunanistan İzmir'i işgal edince ülkedeki durum değişti. Ermeni kırımından sanık olarak sorguya çekilen Ziya Gökalp, 17 Mayıs günü mahkeme önünde gürledi:

> *"Milletimize iftira etmeyiniz. Türkiye'de bir Ermeni kırımı değil, bir Türk-Ermeni vuruşması vardır. Bize arkadan vurdular, biz de onları vurduk."*

Ziya Gökalp'in kahramanca ettiği bu sözler davayı temelinden yıktı. Bu, herkesin bildiği ama söyleyemediği bir gerçekti. Bu açıklamadan sonra Sıkıyönetim Mahkemesi'nden karar çıkmayacağı belli oldu. Geriye iki yol kaldı. Birinci yol: Bekirağa Bölüğü'nde yatanları serbest bırakmak. İkinci yol: Sanıkları Malta'ya sürmek ve orada mahkeme etmek zira Müttefik devletlerinin Osmanlı topraklarını paylaşmak için elinde Ermeni kartı vardır. Bunu kullanmak isterler.

Levent Şahverdi Arşivi

MALTA SÜRGÜNLERİ

2 Mart 1919 – Ali İhsan Sabis Paşa Tutuklanıyor

Irak, Suriye ve Filistin'de bulunan Osmanlı ordularından en önemlilerden biri de Musul bölgesinde bulunan VI. Ordu'ydu. Ordu kumandanı olan Ali İhsan Sabis Paşa Osmanlı ordusunun en başarılı kumandanlarından biriydi.[1] Ateşkes sonrasında Müttefikler, Osmanlı ordusunun liderlik vasfı olan, toplumu etkileyecek olan kumandanlarının İstanbul'da kalmasını istemediler. Yalan yanlış sebepler bularak kumandanları sürgüne gönderdiler. Bu kumandanlardan Ali İhsan Sabis Paşa yurtdışına sürgün edilen ilk paşadır.

Ali İhsan Paşa, Musul bölgesindeki VI. Ordu'nun kumandanı olarak Mütareke'nin ilk gününden beri İngilizlere karşı direnmişti. Müttefik devletlerinin Ermenilere Doğu Anadolu Bölgesi'nde bir devlet kurdurma düşüncesini bilen paşa ateşkes sonrası ordusunu dağıtmamış ve silahlarını işgal güçlerine teslim etmemişti. Ermenilerin bu dönemde isyan edeceklerini öngörerek Ermenileri kontrol altında tutmaya çalışmıştı hatta Ermenileri kışkırtan İngiliz Yarbay Kelling'i de yakalattı. Ali İhsan Paşa ordusunu mümkün olduğu kadar Anadolu içine taşımıştı. Doğal olarak bu direnme Müttefikleri öfkelendirdi ve ilk fırsatta yakalanıp sürgün edilmesine karar verildi.

7 Şubat 1919 günü Mareşal Allenby, büyük yetkilerle Kahire'den İstanbul'a geldi. Allenby, Osmanlı Savunma ve Dışişleri bakanlarına 12 maddelik bir nota verdi.[2] İktidardaki Ahmet Tevfik Paşa hükümeti, işgal güçlerinin baskısına boyun eğdi; Ali İhsan Paşa'yı İstanbul'a çağırdı ve ordunun adını XIII. Ordu'ya çevirdi. Görevine son verilen Ali ihsan Paşa, İngilizlerin kendisini tutuklayabileceklerini düşündü; ordusunun kumandasını Albay Ahmet Cevdet'e devrederek İstanbul yolunu tuttu. 21 Şubat günü Resülayn'dan trene bindi. Bu tren İngilizlerin Halep'ten gönderdikleri bir trendi. Ali İhsan Paşa, Haydarpaşa garına inince tutuklandı. Tuzağa düşmüş oldu aslında onunla birlikte aynı trenden inen 500 civarında subay ve asker vardı ama herkese korku sinmişti. Gardaki 10-15 İngiliz subay ve asker paşayı tutukladı. İngilizler Ali İhsan Paşa'yı, cezae-

(1) Ali İhsan Sabis: 30 Ağustos 1882 tarihinde İstanbul'da, Cihangir semtinde doğdu. Beşiktaş Askeri Rüştiyesi, Topçu Okulu ve Harp Okulu'ndan mezun oldu. I. Dünya Savaşı'nda kolordu ve ordu kumandanı olarak Kafkasya ve Irak cephelerinde bulundu. 1916'da Kütül-Amare Kuşatması sırasında Sabis mevkiinde karşı saldırıya geçen İngiliz ordusuna karşı zafer kazandı. Çeşitli kolordu kumandanlıklarında bulundu. 1917'de mirliva rütbesini aldı. Mustafa Kemal Paşa komutasındaki Yıldırım Orduları Grubu'nun Şam'dan sonra Halep'te de İngiliz ilerleyişi karşısında Adana'ya kadar çekilmesi neticesinde demiryolu ikmal hatlarının kesilmesi üzerine zor durumda kaldı. İstanbul hükümetinden gelen talimat doğrultusunda Nusaybin'e çekilerek Musul'u İngiliz işgaline bıraktı.

(2) Bilal N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012, s. 113.

Levent Şahverdi Arşivi

vi haline getirdikleri Arapyan Han binasına götürdüler. Damat Ferit hükümeti bir Osmanlı ordu kumandanının İngilizler tarafından tutuklanmasına ses çıkarmadı. Paşa, Arapyan Hapishanesi'nde 27 gün tutuldu. Paşa, 29 Mart 1919 günü Malta'ya sürüldü, giderken yalnız değildi. Yanında emir onbaşısı İbrahim Ahmet de vardı.[1]

Malta'ya Sürgün Hazırlığı

Birleşik Krallık Yüksek Komiserliği, 19 Mayıs 1919 günü Malta operasyonunu başlattı. Türk halkının öfkesi artmaktaydı ve İstanbul'da patlamalar olabileceğini anlamışlardı. İngilizler halkın her an Bekirağa Bölüğü'ndeki tutukluları kurtarmak için bölüğü basabileceklerinden korktular. İstanbul'da her an bir isyan çıkabilirdi. İttihatçıların ülkeden sürgün edilmesi konusunda Damat Ferit de İngilizler gibi düşünmekteydi. Birleşik Krallık senelerdir dünyanın çok çeşitli yerlerinde sömürgeleri yönettiği için bu konularda tecrübe sahibiydi. Oluşabilecek Türk ulusal direnişini önlemek konusunda Birleşik Krallık son derece kararlıydı. Sadrazam ise Türk devletinin egemenlik ilkesini kendi ayağıyla çiğneyip bir ihanet suçu işledi ve tutukluların Malta'ya sürülmelerini İngilizlere önerdi. Türkler kendi ülkelerinde işledikleri suçlar için yabancı bir ülkede lisanını bilmedikleri mahkemede yargılanacaklardı ve duruşmalara da hiçbir savunma hakları olmayacaktı. Türklerin Malta'da avukat tutma ve şahit dinletme şansları hiç yoktu. Bu durumda bir mahkeme tiyatrosu ortaya çıkıyordu. Aslında bu utanılacak bir durumdu, Osmanlı hükümeti kendi yakaladığı sanıkları mahkeme etmek için başka bir devletten yardım istiyordu.

Malta'ya Gönderilen 78 Kişi

İstanbul'dan demir alan Prenses Ena adlı İngiliz gemisi 28 Mayıs 1919 günü Malta'ya 78 kişiyi sürgüne götürdü. Gidenlerden 67 kişi uzun süredir Bekirağa Bölüğü'nde bulunan tutuklulardı. Geri kalan 11 kişiyse, İngilizlerce dağıtılan Kars Şûrası üyeleriydi. Bu kişiler Birleşik Krallık Yüksek Komiserliği'nce değil, askeri makamlarca tutuklanıp sürülmüşlerdi. Amiral Calthorpe, bu 11 kişiyi, Türk makamlarına bildirmemişti. Bu yüzden olacak, ilk sürgün kafilesi bugüne kadar 67 kişi olarak bilinegelmiştir.[2] Aslında Malta'ya gönderilen 78 kişi dört ayrı grupta listelenmişti.[3]

(1) Bilal N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012, s. 117.
(2) age, s. 133.
(3) age, s. 134.

Levent Şahverdi Arşivi

İlk grupta olanlar İttihat ve Terakki kökenli 12 siyaset adamıydı. Genelde 1. Dünya Savaşı döneminde ülkeyi yöneten kişilerdi. Bu grup önce Limni Adası'na götürüldü. Dört ay adada kaldıktan sonra 21 Eylül günü Malta'ya sürüldüler:[1]

"2754 – Prens Abbas Halim Paşa: Eski Bayındırlık Bakanı, 2755 – Prens Sait Halim Paşa: Eski Osmanlı Sadrazamı, 2756 – Mithat Şükrü Bey Bleda: İttihat ve Terakki Fırkası Umumi Kâtibi, 2757 – Hacı Adil Bey: Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi, 2758 – Mahmut Kâmil Paşa: Eski V. Ordu Kumandanı, 2759 – Ziya Gökalp: Darülfünun hocası. Akdağ Madeni Milletvekili, 2760 – Halil Menteşe: Eski Adalet ve Dışişleri Bakanı, 2761 – Kara Kemal: Eski İaşe Bakanı, 2762 – Ali Münif Bey: Eski Bayındırlık Bakanı, 2763 – Ahmet Şükrü Bey: Eski Milli Eğitim Bakanı, 2764 – Ahmet Ağaoğlu: Darülfünun hocası ve Afyonkarahisar Milletvekili, 2765 – Hüseyin Tosun Bey: Eski Erzurum Milletvekili."[2]

2. grupta olanlar da İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri olup bunlar arasında 5 eski bakan, 11 milletvekili, 8 vali, 17 mutasarrıf ve kaymakam gibi daha alt görevlilerdir. Asayişi bozmak, Ermeni kırımı, Ermeni sürgünü, Ermenilere zorbalık gibi sözde suçlar uydurulmuştu. 28 Mayıs 1919 günü, İstanbul'dan alındılar ve 2 Haziran 1919 tarihinde Malta'ya ulaştılar:[3]

"2675 – Hüseyin Cahit Yalçın: İstanbul Milletvekili, gazeteci, 2682 – Tevfik Hadi Bey: Siyasi Polis Müdürü, 2684 – Yusuf Ziya Bey: Emekli Binbaşı, İttihat ve Terakki üyesi, 2685 – Habip Bey: Bolu Milletvekili, 2686 – Mehmet Sabit Bey: Sivas Valisi, 2687 – Veli Necdet Bey: İçişleri Bakanlığı Müsteşarı, 2688 – Hasan Fehmi Bey: Sinop Milletvekili, 2689 – Ali Fethi Bey Okyar: Eski Sofya Büyükelçisi, İçişleri Bakanı, 2690 – Tahir Cevdet Bey: Ankara Valisi, 2691 – Rahmi Evrenoszade: İzmir Valisi, 2692 – İsmail Canbulat: Eski İçişleri Bakanı, 2693 – Mithat Bey: İttihat ve Terakki üyesi, 2696 – Nevzat Bey: Yüzbaşı, 2697 – Mümtaz Bey: Emekli Yarbay, 2698 – Fazıl Berki Bey: Çankırı Mebusu, 2700 – Ahmet Cevat Bey: Albay, İstanbul Mevki Kumandanı, 2701 – İbrahim Bedrettin Bey: Diyarbakır Valisi, 2702 – Atıf Bey: Ankara Milletvekili, 2703 – Ferit Bey: İttihat ve Terakki Kâtibi, 2704 – Macit Bey: Divan-ı Muhasebat Memuru, 2705 – Hüseyin

(1) Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi-Foreign Office-C. P. 3269-War Office'in 29.8.1919 günlü muhtırası.

(2) Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi-Foreign Office-371/4174/88768-Calthorpe'tan Curzon'a, İstanbul, 31.5.1919, No. 894. Ek. 3.

(3) Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi-Foreign Office-371/4175/170560-War Office'den-Foreign Office'e, Londra, 2.1.1920, No. 0103/3/883. M. I. 6.

Levent Şahverdi Arşivi

Kadri Bey: Balıkesir Milletvekili, 2706 – Hoca Rıfat Efendi: İttihat ve Terakki Temsilcisi, 2711 – Mustafa Asım Bey: Of Mutasarrıfı, 2712 – Hilmi Bey: Kırklareli Mutasarrıfı, 2718 – Zekeriya Zihni Bey: Edirne Valisi, 2719 – Ahmet Muammer Bey: Konya Valisi, 2723 – Gani Bey: İttihatçı, 2724 – Ahmet Bey: Sivas Valisi, 2728 – Salâh Cimcoz Bey: İstanbul Milletvekili, 2729 – Mehmet Sabri Bey: Saruhan Milletvekili, 2730 – Süleyman Sudi Bey: Lazistan Milletvekili, 2731 – Ubeydullah Efendi: İzmir Milletvekili, 2732 – Dr. Süleyman Numan Paşa: Ordu Sağlık Müfettişi, 2733 – Memduh Bey: Musul Valisi, 2734 – Hayri Efendi: Şeyhülislam, 2735 – İbrahim Pirzade: Danıştay Başkanı, 2736 – Ahmet Nesimi Bey: Eski Dışişleri Bakanı, 2737 – Faik Bey: Merzifon Kaymakamı, 2738 – Şükrü Kaya: Mülkiye Müfettişi, 2739 – Hacı Ahmet Paşa: Enver Paşa'nın babası, 2740 – Rıza Hamit Bey: Bursa Milletvekili.[1]

3. grup askeri tutuklulardı. Müttefikler savaş sırasında İngiliz tutuklulara kötü davranmış olduğu iddia edilen subaylarla ilgili hükümete bir liste verdiler. Bu kişiler Savunma Bakanlığı tarafından gözaltına alındılar. İngilizler yargılamak için bu subayları Savunma Bakanlığı'ndan istedi; Ahmet Tevfik Paşa hükümeti bu isteği kabul etmedi zira ülkenin egemenlik ilkesine aykırıydı. Damat Ferit hükümeti kurulunca işgalciler bu subayları tekrar istediler. Damat Ferit bu isteğe boyun eğdi. Liste şöyleydi:

"2676 Albay Celil Bey, 2677 – Yüzbaşı Şeref Efendi, 2678 – Binbaşı Hazım Bey, 2679 – Yarbay Mehmet Tevfik Bey, 2680 – Albay Ahmet Tevfik Bey, 2681 – Binbaşı Ömer Bey, 2694 – Yüzbaşı Cemal Efendi, 2695 – Yarbay Abdülgani Bey, 2699 – Yüzbaşı Dr. Halil Bey, 2707 – Binbaşı Mazlum Bey, 2708 – Binbaşı Ahmet Haydar Bey, 2709 – Albay Sami Bey, 2710 – Binbaşı İbrahim Hakkı Bey ve Kemal Bey."[2]

Diğer grup olan Kars Şûrası, Yakup Şevki Paşa komutasındaki IX. Ordu'nun İngiliz baskısı karşısında Kars, Ardahan ve Batum sancaklarından çekildiği sırada doğmuş bir hükümetti. Güneybatı Kafkas hükümeti ismi olan siyasi irade 1 Ocak 1919 günü kurulmuştu. Asıl amacı, Türk ordusunun koruyucu kanadından yoksun kalan yerli halkı Ermeni ve Gürcü saldırılarına karşı korumaktı. Kendi ölçüsünde bir kurtuluş savaşı veriyor ve saldırılara karşı yiğitçe direniyordu ama İngiliz saldırısına dayanamadı. 28 Mayıs 1919 günü kalkan Princess Ena gemisiyle Malta'ya sürüldüler. Liste şöyleydi:

---

(1) Bilal N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012, s. 136.

(2) Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi-Foreign Office-371/4174/88768-Calthorpe'tan-Foreign Office'e rapor. İstanbul, 31.5.1919, No. 894.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
levent.sahverdi@gmail.com

2713 – Aziz Cihangiroğlu: Şûra Adalet Bakanı, 2714 – Pavlo Jamusev: Şûra Rum üyesi, 2715 – Hasan Han Cihangiroğlu: Şûra Milli Savunma Bakanı, 2716 – Mehmet Bey Alibeyzade: Kars Sivil Valisi, 2717 – İbrahim Cihangiroğlu: Şûra Başkanı, 2720 – Musa Bey Salahov: Polis Müdürü, 2721 – Yusuf Bey Yusufoğlu: Şûra Gıda Bakanı, 2722 – Tauchitgin Memlejeff: Emniyet Müdürü, 2725 – Radjinski Matroi: Şûra Rus üyesi, 2726 – Vafiades Stefani: Şûra Rum Sosyal Yardım Bakanı, 2727 – Muhlis Bey Mehmetoğlu: PTT Genel Müdürü.[1]

28 Mayıs 1919 günü gemi ile Malta'ya gönderilen 78 kişi ile önceden gönderilen Ali İhsan Sabis ve yardımcısı ile 80 kişi oldu. 1920 yılında sürülecek olanlar 1920 yılı bölümünde yer alacak.

Bombay ve Kahire'deki Sürgünler

Birleşik Krallık hükümeti, kendilerine sorun çıkaracak Osmanlı subaylarını ve siyasetçilerini sürgüne göndermek konusunu baştan planlamıştı. İlk dönemlerde sürgün için Bombay ve Kahire öngörülmüştü. 1919 yılı ocak ayında Diyarbakır milletvekilleri Feyzi ve Zülfi beyler sürgüne Kahire'ye gönderildi. İstanbul hukuken işgal edilmediği için bu kişileri yargılama imkânı yoktu. 23 Temmuz 1919 tarihinde bu iki milletvekili de Malta'ya nakledildi.

7 Şubat 1919 günü Bağdat'ta siyasal hareketlerin içinde oldukları gerekçesiyle 12 Türk tutuklandı ve hemen Bombay'a sürüldü. Türklerin Bombay'a geldiği duyulunca şehirde işler karıştı ve olaylar başladı. Birleşik Krallık Bağdat'ta huzur sağlamak isterken farkında olmadan Bombay'ı karıştırmış oldu. Hindistan Genel Valisi, Londra'ya acil bir not geçti: *"Osmanlı sürgünlerini çok acilen Bombay'dan çıkarmamız lazım. Geciktiğimiz her gün burada olaylar çıkacaktır."* Sonunda sürgünler Türkiye'ye geri getirilirdi.[2]

1919 yılı ocak ayında Medine kahramanı Fahrettin Paşa'yı [Türkkan] İngilizler tutukladı ve Hicaz'dan Mısır'a sürüldü. Biraz rahatsız olduğu için doktoru, yaveri ve birkaç emir eri de onunla Mısır'a gönderildi. Fahrettin Paşa yedi ay kadar Mısır'da kaldı.[3] Sonunda Birleşik Krallık hükümeti tüm Osmanlı tutuklularını Malta'da toplamaya karar verdi. 23 Temmuz 1919 günü Diyarbakır milletvekilleri ve 5 Ağustos 1919 günü Fahrettin Paşa grubu Mısır'dan Malta'ya yollandı. Bu grup 11 kişiydi:

---

(1) Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi-Foreign Office-371/4174/118380-Calthorpe'tan Curzon'a, İstanbul, 05.8.1919, No. 1367/R/1315.D. Foreign Office-C. P 3269-War Office'in İngiliz Kabinesi'ne raporu, Londra, 29.08.1919.

(2) Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi-Foreign Office-371/4172/25005.

(3) Feridun Kandemir, *Peygamberin Gölgesinde Son Türkler – Medine Müdafaası*, Yağmur Yayınevi, 1974, s. 244-245.

Levent Şahverdi Arşivi

"2742 – Zülfi Bey: Diyarbakır Milletvekili, Sürülme tarihi: 23.7.1919, 2743 – Feyzi Bey: Diyarbakır Milletvekili, sürülme tarihi: 23.7.1919, 2744 – Michel Sarraloğlu: Orduda tercüman, sürülme tarihi: 28.7.1919, 2745 – Tahir Bey: Yüzbaşı, sürülme tarihi: 28.7.1919, 2746 – İzzet Basri: Diyarbakır Askeri görevli tarihi: 28.7.1919, 2747 – Mehmet Hilmi Bey: Yüzbaşı, sürülme tarihi: 28.7.1919, 2748 – Abdullah Murgan: Fahrettin Paşa grubunda 05.8.1919, 2749 – Mehmet Abet: Fahrettin Paşa grubunda 05.8.1919, 2750 – Mustafa Sıtkı: Fahrettin Paşa grubunda 05.8.1919, 2751 – Şevket Ziya Bey: Fahrettin Paşa grubunda 05.8. 1919, 2752 – Fahrettin Paşa: Tümgeneral, sürülme tarihi: 05.8.1919.[1]

28 Mayıs 1919 günü İstanbul'dan alınıp götürülen ve yolda Limni Adası'na bırakılan Birinci Sınıf 12 kişilik sürgün grubu da 21 Eylül günü Mondros'tan Malta'ya sürüldü. Böylece o güne kadar dağınık yerlerde bulunan bütün Türk sürgünleri bir yere toplanmış oldu. Sürülenlerin sayısı toplam 91 kişiye ulaştı.[2]

(1) Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi-Foreign Office-371/371/163689 – De Robeck'ten Curzon'a, İstanbul, 6.12.1919, No. 2279/R. 1315. D.

(2) Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi-Foreign Office-371/6504 ve C. P 3269-War Office'den İngiliz kabinesine memorandum Londra, 29.8.1921.

Levent Şahverdi Arşivi

ANADOLU HAREKETİ DÜŞÜNCESİ

İngilizci Bir Sadrazam

Ahmet Tevfik Paşa hükümetinin yönetimde olduğu dönemde yüksek komiserler isteklerini saraya bildiriyorlardı. Padişah da sadrazamı çağırıp yapılması istenen istekleri bir liste halinde ona veriyordu. İttihatçıların tutuklanmasını işgal güçleri istemişti. İstanbul'da yöntem bu şekildeydi.

Sultan VI. Vahdettin, bu işgal güçleri arasında İngilizleri kendisine daha yakın buluyordu. Bu aşamadan sonra işgal kuvvetleri arasında olan rekabet hangisinin daha fazla Osmanlı'dan yararlanacağı boyutundaydı. Bu dönemde Damat Ferit, İngiliz Yüksek Komiser ile epeyce samimi olmuştu. İngilizler işlerine en yarayacak adamı bulmuşlardı. İngilizler hükümetten memnun değillerdi ve padişaha Damat Ferit'i kabul ettirdiler. Bu gelişme üzerine Ahmet Tevfik Paşa hükümeti istifa etti. Mustafa Kemal Paşa, Adana'dan İstanbul'a gelmeden önceki dönemde telgraf çekerek Ahmet İzzet Paşa'ya şunu yazmıştı:

> *"İngilizlerin centilmenliğine güvenmeyin, onların ihtirasını kimse gögüsleyemez. Zaman içinde sadrazamı ve hükümeti onlar seçer."*

Mustafa Kemal Paşa'nın bu telgrafı çekeli henüz dört ay dolmadan İngilizler yeni hükümeti kurmuşlardı. 10 Mart 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşlarından Ali Fethi Okyar tutuklandı. Tutuklananlar arasında Osmanlı ordusunun kumandanları ve eski siyasetçiler bulunuyordu. Anadolu'ya geçtiği takdirde daha serbestçe hareket edeceğini tahmin ediyordu. Bununla beraber Mustafa Kemal Paşa'nın, 9. Ordu Müfettişliği teklifinden epey önce Mareşal Allenby'nin isteğiyle kendisine önerilen 6. Ordu Kumandanlığı teklifini reddetmiş olması, bir şeyler yapabilme ümidi taşıdığı sürece İstanbul'da kalmayı tercih ettiğinin göstergesiydi.

Bu günlerde bir ordu kumandanı olarak İstanbul'da bulunan Mustafa Kemal Paşa'nın yaveri ve otomobili elinden alınmış, ödeneği de kesilmişti. Mustafa Kemal Paşa, Savunma Bakanlığı'ndan beklediği direnci göremiyordu ve bu endişelerini bakanlığa yazmıştı. Savunma Bakanlığı'ndan birileri bu yazıyı muhalif basına sızdırmıştı ve paşanın bu muhalif tavrı onun hapsedilmesine sebep olabilirdi. Ayrıca gazete sahibi saldırıya uğradığı iddiasıyla Mustafa Kemal Pa-

Levent Şahverdi Arşivi

şa hakkında dava açmıştı. Avukatından davayı mümkün olduğu kadar uzatmasını isteyen Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya gitmeden önce hapse girmek gibi bir kazaya uğramak istememişti. Öte yandan 16 Mayıs'ta İstanbul'dan ayrılacağı zaman da davası henüz bitmemişti.[1]

Yenibahçeli Şükrü Beyoğlu'nda

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'a geldiği 13 Kasım 1918 tarihinden itibaren bir süre Pera Palas Oteli'nde kalmıştı. O dönemde kendisiyle görüşmeye gelen Yenibahçeli Şükrü'ye Mustafa Kemal Paşa "Siz Gebze-Kocaeli güzergâhını tutun" demişti. Yenibahçeli Şükrü ise bu sözü emir kabul edip Maltepe'deki Endaht Mektebi'nin bahçesine karargâhını kurmuştu.

Yenibahçeli Şükrü, Maltepe Endaht Mektebi'ndeki[2] karargâhında oturmuş, sağı solu kontrole almış ve devamlı düşünüyordu: "Mustafa Kemal Paşa niye bu yolu tutun dedi? Paşanın düşündüğünü zaten biz anlayamayız." Kafası bu düşünceye takılı kalmıştı. Kendisi iyi bir askerdi, iyi bir İttihatçıydı. Kendisine verilen görevi yapardı. Bir gün Şükrü'ye bir haber uçtu. Mustafa Kemal Paşa kendisini akşam Beyoğlu, Pera Caddesi'ndeki Salih Fansa'nın evinde bekliyordu. Bu görüşme gizliydi ve kimseye görünmeden gelmeliydi.

Yenibahçeli ertesi gün Haydarpaşa'ya indi fakat İstanbul'a erken gelmişti. Vapura binip Karaköy'e geçti. İstanbul çürümüş bir şehirdi. Tünele binmedi Yüksekkaldırım'dan ağı ağır tırmandı. Sivil bir kıyafet içinde vakit geçirmek için Beyoğlu'nda dolaştı. Caddede binalara asılmış Yunan, İngiliz ve Fransız bayrakları onu çok etkiledi. Senelerce gezdiği Pera Caddesi ona yabancılaşmıştı. İşgal güçlerinin bayrakları onu çok ama çok rahatsız etti. Akşamüstü Salih Fansa'nın adresini buldu ve çevreyi inceledi. Pera Caddesi'nde biraz daha vakit geçirdi ve Salih Fansa'nın kapısını çaldı.

Kapıyı yaverler açtı zira Şükrü Bey'in geleceği biliniyordu. Birazdan Şükrü Bey'i Mustafa Kemal Paşa'nın yanına aldılar ve karşılıklı bir kahve içtiler. Paşa sordu: "*Şükrü Bey, Kocaeli-Gebze arasındaki durumumuz nedir?*" Şükrü Bey asker olduğu için kumandanına bilgi verir gibi konuştu:[3]

> *"Bizimkiler yolları tuttular. Ufak tefek arızalar oluyor ama çok önemli değil. Yoldan kuş uçsa haberimiz vardır. Haberimiz olmadan kuş uçmayacaktır. Arkadaşımız Doktor Fahri'nin de tayinini Gebze'ye çıkardık. O*

(1) Falih Rıfkı Atay, *Atatürk'ün Bana Anlattıkları*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1998, s. 118-120.

(2) Endaht Mektebi: Piyade Atış Okulu.

(3) Ömer Akdağ-Yaşar Semiz, *Yenibahçeli Şükrü Bey'in Hatıraları*, Çizgi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 170.

Levent Şahverdi Arşivi

da zaten bildik bir arkadaşımızdır Elimizde yeteri kadar yeni silahımız var. Hücum taburumuz hazırdır."[1]

Mustafa Kemal Paşa haritada Yenibahçeli Şükrü'ye Gebze-Kocaeli yolunu gösterdi:

"Bu yol zaman içinde çok önemli olacaktır. Özellikle bizim için çok önemli olacaktır. Bizim geçmesini dediklerimiz bu yoldan geçmeyecek. Bu konu gizlidir Doktor Fahri dışında bu konuyu kimse bilmesin. Zaten siz bu konuları iyi bilirsiniz. Bir söz vardır. İfşası idamı muciptir.[2] *Bu öyle ciddi bir mesele."*

Konuşma bitmişti; Yenibahçeli Şükrü, Paşa'ya selam durdu ve heyecanla evden çıktı. Şükrü Bey çok heyecanlıydı zira Mustafa Kemal Paşa kendisine çok önemli görev vermişti. Zaman içinde İsmet İnönü, Fevzi Çakmak, Adnan Adıvar ve Halide Edib Adıvar gibi kişiler Yenibahçeli'nin korumasında bu yoldan geçtiler.[3]

Şişli'deki Evde Görüşmeler

Mustafa Kemal Paşa, Anadolu Hareketi için işbirliği yapabileceği kişiler ile görüşüyordu.[4] Konuyu fazla açmadan fikir alışverişinde bulunuyordu ama kişilerde beklediği heyecanı görememişti.[5] O hatıralarında bu hususta şöyle demektedir: *"Temaslarımda gördüğüm saf bir vatanperverlik hissinin coşkunluğundan başka ne fikir ne tedbir kabiliyeti vardı. Bir kısmının hâlâ hasis politikacılık menfaatinden başka bir şey düşündükleri yoktu. Kendi kendime şu kararı verdim: İlk fırsatta İstanbul'dan Anadolu'ya geçmek."*[6]

O tarihte Jandarma Genel Kumandanı olan Refet Bele de Şişli'deki eve gelenlerden biriydi. Yeni kurulacak hükümette kendisine Savunma Bakanlığı'nın teklif edildiğini, kendisinin de bu göreve Mustafa Kemal Paşa'nın getirilmesini önerdiğini anlattı. Mustafa Kemal Paşa ise kendisinin bakan olmak gibi bir is-

(1) Taylan Sorgun, *Mütareke Dönemi ve Bekiraga Bölüğü*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2017, s. 226.
(2) İfşası idamı muciptir: Önemli bir sırdır, konuşulması dahi idam gerektirir.
(3) Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası*, Eylem Yayınları, İstanbul, 2008, s. 101
(4) Kenan Kul, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından Samsun'a Çıkışına Kadar Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri (30 Ekim 1918-16 Mayıs 1919) Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, s. 12.
(5) Edip Semih Yalçın, "Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri. (30 Ekim 1918-16 Mayıs 1919)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 17, S. 28, Ankara, 1995, s. 197.
(6) Falih Rıfkı Atay, *19 Mayıs*, Ulus Basımevi, Ankara, 1944, s. 9.

Levent Şahverdi Arşivi

teğinin olmadığını belirtip Refet Bele'nin bu görev için uygun olduğu cevabını vermişti. Refet Bele bu hareketi ile baştan Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğini kabul etmiş oluyordu.[1] Rauf Orbay da Mustafa Kemal Paşa'nın fikir yoklamalarına temasla şunları söylemektedir:

> *"Mustafa Kemal Paşa gerek Savunma Bakanlığı'nda görev yapan ve gerekse cepheden İstanbul'da dönmüş ve hiçbir işi olmayan adeta boş kalan birçok kumandanların birçoğunu münasip bir şekilde yokladı. Hiçbirinin Anadolu'ya geçmek şöyle dursun, yerinden kıpırdamak niyetinde bile olmadığını, üzülerek gördü."*[2]

Ali Fuat Cebesoy, Mustafa Kemal'in Harbiye'den sınıf arkadaşıydı. O dönemde 20. Kolordu Kumandanlığına tayin edilmiş ve İstanbul'da bulunmaktaydı. Mustafa Kemal'in görüş alışverişlerine o da katılıyordu. Bu konuyu hatıralarında anlatır:

> *"Hükümete Anadolu Hareketi'ne taraftar genç ve enerjik kimselerin getirilme imkânı hiç yoktu. Bilhassa Savunma ve İçişleri bakanlıklarına padişahın ve sadrazamın yakınları getiriliyordu. Bunlar genelde yaşlı başlı paşalardan seçiliyordu. Bu vaziyet karşısında İstanbul'da etkili bir çalışma yapma imkânı yoktu. Anadolu Hareketi İstanbul'dan değil, Anadolu'dan yönetilmeliydi. Gazi Paşa'nın Şişli'deki evinde yaptığımız sohbet ve müzakerelerde bunun da kolay olmadığını anlamıştık. Birçok önemli kişiyle görüşülmüş ama içlerinden sadece eski Donanma Bakanı Rauf Orbay, Jandarma Genel Kumandanı Albay Refet Bele ile bazı tümen kumandanları ve kurmay başkanları Anadolu Hareketi'ne katılmayı kabul etmişlerdi."*[3]

Görüldüğü gibi, Mustafa Kemal Paşa fikri temaslarından olumlu sonuç alamayınca, kararından vazgeçmemiş ve bir ara tek başına Anadolu'ya geçmeyi bile düşünmüştü. Paşa, Anadolu Hareketi'ne girişmek gibi çok önemli bir kararı verirken yanında sadece Rauf Orbay bulunmuştu. Daha sonra onların hareket kararına Ali Fuat Cebesoy da katılmıştı. En yakın arkadaşlarının bile kendilerine katılmak istemeyişi, onun azim ve iradesini kırmamıştı. *"Biz işimize bakalım"* diyerek çalışmalarına devam etmişti.[4]

---

(1) *Milli Mücadele Kahramanı*, Haz.: Rıza Süreyya, Halk Kitabevi, İstanbul, 2017, s. 61.
(2) Feridun Kandemir, *Rauf Orbay*, Örgün Yayınları, İstanbul, 2003, s. 28.
(3) Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul, 1953, s. 39.
(4) Edip Semih Yalçın, "Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri (30 Ekim 1918-16 Mayıs 1919)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara, 1995, s. 198.

Levent Şahverdi Arşivi

Ali Fuat Cebesoy Desteğini Açıklıyor

Ankara'ya konumlanacak olan XX. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Cebesoy rahatsızlığı dolayısıyla tedavi için emir ve komuta ettiği kolordunun başından izinli olarak ayrılıp İstanbul'a gelmişti. Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu Hareketi düşüncesini olgunlaştırmak için gece-gündüz çalıştığı bu günlerde ona katılmış ve İstanbul'a geliş gayesini unutmuştu. İstanbul'da son gecesini de Mustafa Kemal Paşa'nın yanında geçirmişti. O akşam Mustafa Kemal Paşa'nın evinde davetli olarak Rauf Orbay da bulunmaktadır. Ali Fuat Paşa, o akşam aralarında geçen konuşmayı hatıralarında şöyle nakleder:

"Akşam yemeğinden sonra saatlerce konuştuk. Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya geçmek için kendini tayin ettiremezse, Anadolu'da en itimat ettiği bir kumandanın yanına gideceğini ve ilk defa işe oradan başlayacağını söylüyordu."

"Paşam, ben ve kolordum daima emrindedir."

"Beraber çalışacağız Fuat."(1)

"Paşam, emriniz olur."

"Bu kolordunun başında bulunmalısın, bundan sonra ehemmiyetli şeyler olacaktır. Kolorduna hâkim ol. Etrafına emniyet ver. Hele halk ile yakından temas et."(2)

11 Nisan 1919 – Kâzım Karabekir de Desteğini Açıklıyor

Kâzım Karabekir Paşa da Erzurum'a hareket etmeden önce, 11 Nisan 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya Şişli'deki evinde veda ziyaretinde bulunmuş, vaziyetin geniş bir değerlendirmesini yaptıktan sonra kararını bildirmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın, "Bizim fikirlerimizle çok esaslı benzerliği vardır"(3) dediği bu önemli değerlendirme şöyleydi:

"11 Nisan'da veda ziyaretlerimi yaptım. Bilhassa Mustafa Kemal Paşa ile İsmet İnönü'ye vaziyeti son defa olarak anlattım. Gazi Paşa ameliyat olmuş Şişli'deki evinde yatıyordu. Paşam ben yarın Erzurum'a hareket ediyorum. Mutlaka Anadolu'ya ordu başına geliniz. Hem de Doğu'ya. Milletin kurtuluş anahtarı Doğu'dur. Orada her şey mümkündür. Ordu da kuvvetlidir, halk da beraber gider. Ben kati kararımı verdim. Planım basittir. İstanbul'da ne siz ve ne de kıymetli arkadaşlar fazla müddet kalmayınız. Başka türlü milli birlik ve milli varlık göstermek imkânı yoktur. Benim yeminim

(1) Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul, 1953, s. 40.
(2) Falih Rıfkı Atay, *19 Mayıs*, Ulus Basımevi, Ankara, 1944, s. 158.
(3) Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul, 1953, s. 41.

Levent Şahverdi Arşivi

tek dağ başı mezar oluncaya kadar uğraşmaktır. İstiklalimizi ve hiç değilse milli namusumuzu kurtaracak ancak bu karardır."[1]

"Evet bu da bir fikirdir."

"Paşam fikir değil, karardır. Ben çalışmaya başlayacağım ve bütün gücümle uğraşacağım. Eğer Türklük yok edilecek ise bunun bedelini çok pahalı ödetiriz. Erzurum dağlarında duramazsak Ermenistan dağlarında, bu yeni Türk hükümetini yine yaşatırız."

"Paşam İstanbul'da çok kalmayınız ve buradaki diğer kumandanlar üzerinde de müessir olarak bir an evvel Anadolu'yu kuvvetlendirelim. Dünyada birçok millet istiklallerine kavuşurken büyük bir tarihi olan Türk milletini kurtaralım."

"Vaziyet size hak verdiriyor. Ayağa kalktığımda geleceğim."(*)

"Paşam o halde tek dağ başı mezar oluncaya kadar mücadele, şahsi ve milli namusumuzu ikmal için 'Ya istiklal ya ölüm' sözünde birleştik değil mi?"[2]

Mustafa Kemal Paşa'nın uzunca bir süredir evinde yaptığı görüş alışverişlerine hiç katılmamış olan Kâzım Karabekir'in ortaya koyduğu davranış biçimi o zamana kadar ortaya çıkmış genel fikir ile özdeşleşiyordu. Bu konuşma üzerine Karabekir Paşa Erzurum'a döndü. Mustafa Kemal Paşa Anadolu'ya görevli gitmenin yollarını aramaya başladı.[3] Rauf Orbay da hatıralarında Kâzım Karabekir ve Ali Fuat Paşa'nın yardımlarından övgü ve takdirle bahsetmektedir:

"Mustafa Kemal ile Anadolu'ya geçtiğimiz zaman, Kâzım Karabekir'le Ali Fuat Cebesoy paşalar bütün varlıkları ve kuvvetleri ile bize bağırlarını açmamış olsalardı, zaten vaziyetin iç yüzünden henüz habersiz olan Anadolu'da tek başımıza, kime derdimizi anlatıp, ne yapabilirdik? Herkesin hakkını vermek lazımdır. Karabekir ve Ali Fuat paşalar Milli Mücadele'nin başlangıcında 1919 yılında mevcut silahlı kuvvetlerin başında idiler. Bize karşı cephe almış veya kayıtsız kalmış olsalardı, Anadolu'da tutunup iş görmek imkânı yoktu."[4]

Kâzım Karabekir'in ziyareti cesaret verici ve tereddütleri giderici bir etki yapmıştı. Mustafa Kemal şimdi Anadolu'da, biri ortada, biri de doğuda olmak üzere iki ordunun desteğine güvenebilirdi. Mustafa Kemal Paşa, her ne pahasına olursa olsun Anadolu'ya bir kumandanlık görevi ile gitme imkânı yaratma-

(1) Kâzım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Merk Yayıncılık, İstanbul, 1988, s. 15.
(*) Mustafa Kemal Paşa kulak ameliyatı olduğu için bu sırada Şişli'deki evinde yatakta yatmaktadır.
(2) Kâzım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Merk Yayıncılık, İstanbul, 1988, s. 34.
(3) Lord Kinross, *Atatürk: Bir Milletin Yeniden Doğuşu*, Altın Kitaplar, İstanbul, 1966, s. 240.
(4) Feridun Kandemir, *Rauf Orbay*, Örgün Yayınları, İstanbul, 2003, s. 28.

Levent Şahverdi Arşivi

lıydı. Anadolu'ya bir görev ile gitmek ve bir ordunun başına geçmek gerçekten çok önemli bir konu idi çünkü askeri bir görev ile arkasına ordunun gücünü almış olacaktı. Anadolu'ya geçince de hemen doğuya gitmeliydi.[1]

Başkent Ankara Düşüncesi

Mustafa Kemal Paşa, başlatacağı Anadolu Hareketi için uzun süredir bir merkez arıyordu. Bu konuyu Adana'dan bu yana düşünüyordu ve sonunda bir karar verdi. Anadolu Hareketi'nin merkezi Ankara olacaktı. Bu düşüncesini kimseye söylemedi. Ankara[2] o tarihte bozkırın ortasında kerpiç evleri ve sağlam bir kalesi olan bir Anadolu kasabasıydı. Şubat ayı sonlarında Ali Fuat Paşa kolordusunun başına dönecekti. Mustafa Kemal Paşa sohbet sırasında paşaya kolordusunu Ankara'ya taşıması konusunda çalışmalar yapmasını söyledi: *"Karargâhınızı, elinizdeki orduyu zaafa uğratmadan Anadolu'nun içlerine çekin."*[3] Bu konuşma üzerine paşa kolordusunu Konya Ereğlisi'ne doğru yola çıkardı. Askeri birlikler, Savunma Bakanlığı'nın izni olmadan bir yerden bir yere intikal edemezdi. Bu dönemde Mustafa Kemal Paşa el altından Savunma Bakanlığı'ndaki adamlarına telkinde bulunarak 20. Kolordu'nun Ankara'ya nakil emrini çıkarttı. Mustafa Kemal Paşa, Ankara'ya gelmeden kendi emrinde olan bir kolorduyu Ankara'ya yerleştirmiş oldu. Bu ordunun Ankara'ya gelmesi Erzurum'daki Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir'in alınmasına sebep olmuştu.

Mustafa Kemal Paşa'nın Şişli'deki evine gelenlerden biri de Refet Bele idi. Gazi Paşa, Refet Bele'yi, inatçı, kolayca pes etmeyen, iyi bir harp subayı ve gözü kara bir kişi olarak tanırdı. Bir sohbet sırasında Refet Bele, Paşa'ya *"Siz Anadolu'ya geçtiğinizde ben de sizin emrinizde gelmeye hazırım"* demişti. Mustafa Kemal Paşa kendisine bağlı olan Sivas'taki 3. Kolordu Kumandanlığı'na tayin ettirmiş ve onu da beraberinde Samsun'a götürmüştü.

ANADOLU'YA GEÇME ARAYIŞLARI

9 Mart 1919 – İngilizler Samsun'a Asker Gönderiyor

I. Dünya Savaşı'ndan galip çıkan devletler diplomasi masasında yeni planlar peşindeydiler. Karadeniz Bölgesi'nde mümkün olduğu kadar sahili kaplayan Pontus Rum devleti kurulacaktı ve buna dair Rumlara sözler verilmişti. Kurula-

(1) Lord Kinross, *Atatürk: Bir Milletin Yeniden Doğuşu*, Altın Kitaplar, İstanbul, 1966, s. 189.
(2) Taylan Sorgun, *Mütareke Dönemi ve Bekiraga Bölüğü*, Kaynak Yayınları, İst., 2017, s. 176.
(3) Serkan Ünal, "Mustafa Kemal Paşa'nın Mütareke İstanbul'undaki Faaliyetleri", *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 7, S. 19, s. 601-624.

Levent Şahverdi Arşivi

cak devletin sınırları güneyde Başkale'ye uzanmakta olup Beyazıt'tan başlayıp, Erzincan Trabzon ve Hopa'ya kadar uzanacaktı.[1] Burada ise Ermenistan ile sınır olacaktı. Batı devletlerinde bağımsızlık sözü alan Rumlar komitacılığa başladılar. Çetelere katılmış olan Rumların sayısı sürekli artıyordu. Zaman içinde bölgeyi kasıp kavuran çetelerin büyüklüğü 25 bin kişiye ulaştı.

Ege Bölgesi'nde Ayvalık'tan başlayan Manisa, İzmir ve Aydın illerini içine alan bölge ise Yunanistan'a verilip Ege Denizi'nin doğusunu kapsayacaktı. Bölgede Rumların harekete geçmesiyle beraber karışıklıklar ve çatışmalar başlamıştı. Rumların bağımsızlık için harekete geçmesinin ardından Trabzon ve Samsun'da çatışmalar artmıştı. Rum çeteler Müslüman halka zulüm yaptıkça İstanbul'daki Rum Patrikhanesi "Karadeniz Bölgesi'nde Türkler Rumlara zulüm yapıyor" diye olayları kışkırtıyorlardı.

Bu olaylar ile ilgili tespitlerde bulunmak üzere 9 Mart 1919 tarihinde İngilizler Samsun'a 200 asker çıkardılar ve Türklerin her gün Rumlara saldırdığı iddiasındaydılar. Yüksek komiser, İstanbul hükümetinin de bu saldırılara engel olmasını istedi. Bölgedeki düzeni bozup, bir Pontus devlet kurma düşüncesi içinde olanlar Rumlardı ama bu çarpıklığı kimse telaffuz etmiyordu. Bölgede güvenliğin bozulmuş olmasını öne süren Müttefikler Osmanlı devletinden gerekli tedbirleri almasını istediler. Aksi halde Samsun ve Trabzon'u işgal edeceklerini beyan ettiler. Bu dönemde İngilizlerin bu açıklaması padişah ve sadrazamı telaşa sürükledi. Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya resmi bir görevle gitmenin hesaplarını yapıyordu. Bu dönem istek ve ihtiyaçlar üst üste geldi.

Anadolu'ya Geçmek İçin Görev Aranıyor

Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya geçmeye karar vermişti ama Anadolu'ya gidebilmesi için devletin kendisini görevlendirmesi gerekmekteydi zira böyle bir görevlendirme olmadan İstanbul'dan çıkılamıyordu. Ayrıca askeri makam yetkileri olmadan Anadolu'da bir şey yapmanın imkânı yoktu. Anadolu'da görev yapabilmek için askeri otoriteye sahip olmak ve dayanak olacak kuvvetlere ihtiyaç vardı. Mustafa Kemal Paşa, rütbe olarak bir ordu kumandanıydı ve görevlendirilmesi mutlaka bakanlar kurulu tarafından yapılmalıydı.

Ali Fuat Cebesoy, Paşa'nın Harbiye'den dönem arkadaşıydı. İstanbul'da Harbiye'de ve Kurmay Mektebi'nde okurken ailesi İstanbul'da olmayan Mustafa Kemal sık sık Ali Fuat Paşa'nın evine giderdi. Ali Fuat'ın babası olan İsmail Fazıl Paşa onu çok sever ve takdir ederdi. Geçmişten gelen bu ilişki hâlâ devam etmekteydi. Bu dönemde Ali Fuat Cebesoy'un kardeşi Yüzbaşı Mehmet Ali Bey, adaşı Posta ve Telgraf Bakanı Mehmet Ali Bey'in kızı ile evlenmek üze-

(1) Tarık Mümtaz Göztepe, *Mütareke Günleri*, Haz.: H. Afşin Günaydın, Cümle Yayınevi, Ankara, 2017, s. 259.

Levent Şahverdi Arşivi

reydi.[1] Bundan dolayı kayınpeder bakan sık sık dünürünün evine gitmekteydi. Mehmet Ali Bey İttihatçı düşmanıydı ve Enver Paşa'ya büyük bir hınç duyuyordu. Mustafa Kemal Paşa'nı nda İttihatçı olduğunu sanıyordu. Ali Fuat Cebesoy akrabasına Mustafa Kemal'in İttihatçı olmadığını uzun uzun anlattı hatta Enver Paşa'nın görevde olduğu sürede Mustafa Kemal'in ayağını kaydırmak için çok uğraştığını söyledi.[2]

7 Nisan 1919 günü bir hükümet değişikliği oldu ve Mehmet Ali Bey İçişleri Bakanlığı'na atandı. Ali Fuat Cebesoy bir gün İçişleri Bakanı Mehmet Ali Bey ile Mustafa Kemal Paşa'yı bir yemekte buluşturdu.[3] İçişleri Bakanı yemek sohbetinde Mustafa Kemal Paşa'dan çok etkilendi ve aralarında bir dostluk oluştu. Mehmet Ali Bey, Mustafa Kemal Paşa'yı Şişli'deki evinde ziyarete gittiğinde yanında Donanma Bakanı Avni Paşa da vardı.[4]

Mustafa Kemal'in başyaveri Cevat Abbas'ın eşi Memduha Hanım Savunma Bakanı Şakir Paşa'nın akrabasıdır. Mustafa Kemal'in bu görevi almasındaki en kilit konum da şüphesiz oraya bağlı olduğu için Savunma Bakanlığı'ydı. İşte böyle bir ilişki zincirinde Mustafa Kemal Paşa önce İçişleri Bakanı Mehmet Ali Bey'le tanışmış o da Mustafa Kemal'i diğer bakanlarla tanıştırmıştı. İçişleri Bakanı Mehmet Ali Bey bir gün Paşa'yı Beyoğlu'ndaki Cercle D'Orient'e davet etti. Bu yemekte Mustafa Kemal Paşa ilk defa Sadrazam Damat Ferit ile tanıştı.[5] Savunma Bakanı Şakir Paşa'nın bu dönemde onun görev almasında çok katkısı oldu.

21 Nisan 1919 – İngilizler Babıâli'ye Nota Veriyor

İçişleri Bakanı Mehmet Ali Bey, kendi partisi olan Hürriyet ve İtilâf Fırkası içinde önemli bir konuma sahipti ve elindeki imkânları kullanıp Paşa'ya yardım etmeye çalıştı. Tam bu dönemde işgal güçleri hükümete bir nota verdiler:

> *"Samsun ve çevresinde bozulan asayiş nedeniyle Rum köyleri saldırılara uğramaktadır. Hükümet bölgede asayişi derhal tesis etmelidir. Belli bir süre içinde bölgede asayiş sağlanmadığı takdirde Birleşik Krallık olarak bölgeye asker çıkaracağımızı ihtar ederiz."*[6]

Mehmet Ali Bey'in de içinde bulunduğu hükümet hemen harekete geçti. Hükümete verilen nota üzerine telaşlanan Sadrazam Damat Ferit, İçişleri

(1) Ali Fuat Cebesoy'un ağabeyi Mehmet Ali Bey'in kızıyla evliydi.
(2) Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 363.
(3) Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralar*, Örgün Yayınları, İstanbul, 2019, s. 285.
(4) Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul, 1953, s. 79.
(5) Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralar*, Örgün Yayınları, İstanbul, 2019, s. 184.
(6) Samsun ve Trabzon çevresinde önce 6 bin civarında olan Rum çeteciler zaman içinde 25 bine çıktı.

Levent Şahverdi Arşivi

Bakanı'nı çağırarak nasıl bir çözüm düşündüğünü sordu. Mehmet Ali Bey de şunu söyledi:

> *"Sorun İstanbul'dan çözülemeyecek kadar önemli. Samsun'daki asayişin temini için bölgeye geniş yetkilerle önemli bir kumandan göndermemiz lazım. Mevcut kumandanlar arasında bu işi çözebilecek en önemli kişi Mustafa Kemal Paşa'dır."*(1)

Askeri başarılarını takdir ettiği Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun ve çevresindeki asayişsizliği ortadan kaldırabilecek potansiyeli taşıdığını düşünen İçişleri Bakanı Mehmet Ali Bey, bu kararı ile hükümetteki durumunu güçlendireceğini düşünür. Mustafa Kemal Paşa bölgeye gönderilebilecek en tecrübeli ve başarılı kumandandı ve bu konuda Sadrazam Damat Ferit'i ikna etti. Paşa'nın kendisinin Samsun'a çıkmasına vesile olan İçişleri Bakanı Mehmet Ali Bey ve Donanma Bakanı Avni Paşa ile düşünceleri çok farklıydı:

> *"Beni Talat Paşa'nın, Enver Paşa'nın ve genellikle İttihat ve Terakki erkânının muhalifi sayıyorlardı. Onlar için İttihatçı olmayan bir paşanın onların yanında olması çok önemliydi. Kendilerine hizmet ederek onlara faydalı olacağım fikrinde idiler. Benimle bu yoldan temas arayan, dostluk kurmaya çalışan nazırlar olduğunu hatırlarım. Mesela bir dönem İçişleri Bakanı Mehmet Ali Bey adında bir zât, bir-iki defa Şişli'deki evimde beni ziyaret etti. Bu ziyaretinden memnun kaldığını da arkadaşlarına söylemiş. Bir defa da Donanma Bakanı Avni Paşa ile gelerek muhtelif mevzular üzerinde benimle konuştular. Artık adeta ahbap olmuş gibi idik. Bir defa bu zatlar tarafından Cercle d'Orient'e bir öğle yemeğine davet olunmuştum. Bununla beraber şunu da sezer gibi idim: Temas ettiklerimin arkadaşları arasında, bana güvenmenin doğru olmadığı kanaatinde bulunanlar vardı. Bir gün Avni Paşa, otomobilini göndererek, beni Donanma Bakanlığı'na davet etti. Hatta evinden sefertası ile gelen öğle yemeğini de beraberce yedik. Bu saf nazırdan bir şeyler anlayabilmek için, ne düşündüğü, vaziyeti nasıl gördüğü hakkında bazı sorular sordum. Hiçbir şeyden haberi olmadığını, ilk sözlerinden anladığım nazır; iyi şeyler düşündüklerinden, padişahın himâyesi sayesinde işlerin iyi olacağından, çok kuvvetli bulunduklarından, İngilizlerle anlaşmak üzere olduklarından bahsetti. Tebrik ettim ve çok hoşuma gidecek memnuniyet alametleri gösterdim. Aynı Paşa, o vakit Savunma Bakanı olan Şakir Paşa'nın damadı idi."*

(1) Serkan Ünal, "Mustafa Kemal Paşa'nın Mütareke İstanbul'undaki Faaliyetleri", *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 7, S. 19, Eylül 2014, s. 615.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal Paşa'ya Dava Açılıyor

Bu dönemde İstanbul'a gelmiş olan Mareşal Allenby, Mustafa Kemal Paşa'nın VI. Ordu Kumandanlığı'na tayin edilmesini tavsiye eder. Ordunun durumu ve yapacağı işler Mustafa Kemal Paşa tarafından hoş karşılanmaz. Bunun bir tuzak olduğunu görür ve bu görevi kabul etmez. Bunun üzerine Savunma Bakanlığı Paşa'nın yaverini ve otomobilini geri alır. Üstelik maaşı da kesilir. Bakanlığın cephelerde ölüme meydan okuyan ordu kumandanına gösterdiği vefasızlık acıdır. Mustafa Kemal, bu davranışı harp hizmetlerine ve şerefine bir tecavüz sayar ve bakanlığa ağır bir yazı yazar.[1] Hatta dilekçe içeriğini de İsmet İnönü kaleme alır.

O dönemde bazı gazeteler ve yazarlar Müttefiklere yaranmak için kendi milli kumandanlarımıza saldırmayı marifet sanıyorlardı. Bu işler o dönemin modasıydı. Bu saldırılardan Mustafa Kemal Paşa da nasibini aldı. Mustafa Kemal'in, ordu mensuplarının itibarının Savunma Bakanlığı tarafından korunması gerektiğini anlatan yazı bakanlıktaki yandaşlar tarafından basına sızdırıldı. Mustafa Kemal buna tavır alınca bu haberi yayımlayan gazete Mustafa Kemal aleyhine dava açtı.

Bu durumda siyasi olarak bir şey yapılamazdı. Paşa bu işi hukuken çözmeliydi. Dava açan gazete dönemin çirkef olanıydı. Zaten Savunma Bakanlığı'na yazdığı yazının basına sızdırılması bu işin dönemin siyasetçileri tarafından planlandığını gösteriyordu. Amaç Mustafa Kemal'i o dönemde itibarsızlaştırmak idi. Ne yaparsa yapsın, mutlaka mahkûm olacaktı zira mahkeme de ayarlanmıştı. Avukat tanıdığı Sadettin Ferit Bey'i çağırdı, olayı ona anlattı ve fikrini sordu:

"Dava önemlidir. Mahkûm olma ihtimaliniz var."

"Amma yaptın canım, ben hiç de mahkûm olmak niyetinde değilim!"

"Elbette ama müsaade ederseniz, davacının vekili ile konuşayım!"

"Hayır, müsaade edemem! Ben haklı olduğumu biliyorum. Davacının avukatı ile görüşmeye ne lüzum var? Bu iş yolumun üstüne çıkan bir dikendir. Biraz daha zamana ihtiyacım var. Davayı lehimde de kazanmanızı istemiyorum. Yalnız bana zaman kazandırabilirsiniz?"

"Buna söz verebilirim!"

"Bu vesile ile oyalanmak, belki de hürriyetimden mahrum olmak istemem. Siz buna engel olabilirseniz, en büyük iyiliği yapmış olursunuz!"[2]

Avukat Sadettin Bey, bir-iki defa mahkemeye gitti, davayı dağıttı. Paşa'ya o kadar zaman kazandırdı ki İstanbul'dan çıktığı gün henüz mahkeme bitmiş değildi.

---

(1) *Tarih Vesikaları Dergisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, Ankara.

(2) Falih Rıfkı Atay, *Atatürk'ün Bana Anlattıkları*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1998, s. 184-120.

Levent Şahverdi Arşivi

İsmet İnönü Şişli'deki Evde

Anadolu'ya çıkıp orada Anadolu Hareketi'ni başlatmak fikri artık Paşa'nın kafasında oluşmuştu. Bu kararı kimse ile paylaşmadı. Etkili olabilecek kişilerle görüşüp onların fikirlerini sordu. Bir gün İsmet İnönü'yü evine davet etti.[1] Paşa, İsmet İnönü'nün olaylara yaklaşımını çok beğenirdi. İnönü ordu çevrelerinde fikri sorulan ve görüşlerine itimat edilen önemli bir kurmay subaydı. İsmet Bey o tarihte Barışı Hazırlama Komisyonu'nda askeri uzman olarak bulunmaktaydı.

"Ne haber?"

"Tahmin edeceğin gibi."

"Şûradan bana bir Türkiye haritası bulup masaya açar mısın?"

İsmet Bey haritayı bulup açtı. Fazladan daima cebinde taşıdığı pergeli de çıkardı.

"Henüz pergellik bir şey yok. Biraz pergelsiz görüşelim."

"Ne yapacaksın?"

"Mesela, dedim, hiçbir sıfat ve yetki sahibi olmaksızın Anadolu'ya geçmek ve orada milleti uyandırarak kurtulma çarelerini aramak için en müsait mıntıka ve beni o mıntıkaya götürecek en kolay yol hangisi olabilir?"

"Karar verdin mi?"

"Şimdilik bundan bahsetmeyelim; bana memleketi, milleti ve orduyu anlayıp bilen, vaziyeti yakından gören, tehlikeden şüphesi olmayan bir arkadaş gibi cevap ver!"

"Yollar çok, mıntıkalar çok!"

"Ne yapacağını bana ne vakit söyleyeceksin?"

"Zamanında!"

MUSTAFA KEMAL'E GÖREV VERİLİYOR

29 Nisan 1919 – Mustafa Kemal'e Görev Tevdi Ediliyor

Savunma Bakanı Şâkir Paşa, 29 Nisan günü Gazi Paşa'yı makamına davet etti. Makama gelince ona *"Bunu okur musunuz?"* diye bir dosya uzattı:

"Samsun ve çevresinde birçok Rum köyü Türkler tarafından her gün saldırıya uğramaktadır. Osmanlı hükümeti bu vahşi saldırıların önüne geçememektedir. Bu bölgenin emniyet ve huzurunu temin etmek insanlık

(1) "Bu münasebetle söylemeliyiz ki, daima en iyi anlaştığı dostlarından biri İsmet Bey olmuştur. Onun için bu görüşme sebepsiz değildir."

Levent Şahverdi Arşivi

namına borcumuzdur. Bu saldırıları engellemek gerekir. Eğer siz aciz iseniz, vazifeyi biz üstümüze alacağız!"

Mustafa Kemal:

"Emriniz Paşam!"

"Bu böyle midir, zannedersiniz?"

"Zannetmiyorum, fakat bir şeyler olması ihtimali vardır."

"İşte, dedi, böyle midir, değil midir; evvela bunu meydana çıkarmak için oralara bir zatın gidip incelemelerde bulunması lazımdır. Ben Sadrazam Paşa ile görüştüm. Sizi uygun gördük. Oraya giderseniz ve meselenin mahiyetini anlarsınız."

"Memnuniyetle giderim. Ancak ben oraya, Türkler Rumlara zulmediyor mu, etmiyor mu, yalnız bunu anlamak için mi gideceğim. Vazifem bu mudur?"

"Evet!"

"Pekâlâ, yalnız müsaade buyurursanız, memuriyetime bir şekil vermek lazım! Sizi üzmeyeyim, arzu ederseniz Genelkurmay Başkanı ile görüşerek bunu tespit edelim!"(1)

Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ı arar ama raporludur ve bir süredir bakanlığa gelmemektedir. Bunun üzerine Genelkurmay II. Başkanı Diyarbakırlı Kâzım Paşa ile diyalog şöyle gelişti:

"Bana yeni bir görev verildi."

"Hiçbir bilgim yok."

"İşte ben sana haber veriyorum!"

"Kapıları kapattırır mısın?"

"Ne oluyoruz?"

"Her ne sebep ve maksatla, beni İstanbul'dan uzaklaştırmak için vesile aramışlar ve bu memuriyeti bulmuşlar. Hemen kabul ettim. Ben zaten şu veya bu suretle Anadolu'ya geçmek fırsatı arıyordum. Mademki onlar teklif ettiler, fırsattan mümkün olduğu kadar istifade etmeliyim!"

"Nasıl?"

"Ha! Zaten ordu müfettişlikleri meselesi var. Sen o taraflara ordu müfettişi unvanı ile gidebilirsin!"

"Unvanın önemi yok."

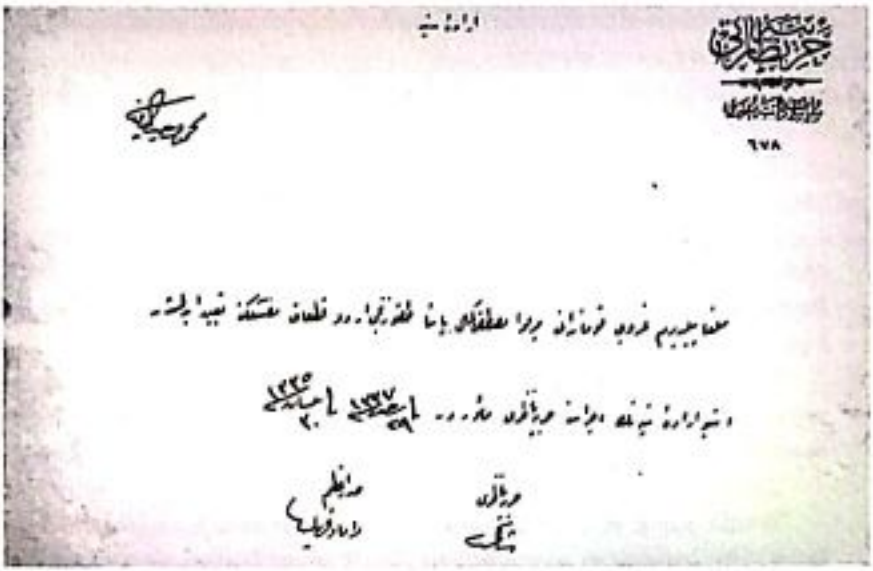
"Yalnız şimdi Harbiye Nazırı ile konuş, benden ne istiyorlar, onu tespit et. Üst tarafını kendimiz yaparız."(2)

(1) Falih Rıfkı Atay, Çankaya, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2012, s. 196.

(2) age, s. 197.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

Mustafa Kemal'in görev emri yazısı. Padişah, sadrazam ve Harbiye Nazırı imzalamışlar.

Kâzım Paşa, Savunma Bakanı Şakir Paşa'yı gördü ve kendisinden aldığı direktif şu idi:

"Görev, Samsun çevresinde Rumlara saldıran Türkleri cezalandırmak, sonra Anadolu'da birtakım milli teşekküller beliriyormuş, onları da ortadan kaldırmak! Mustafa Kemal'i bunun için yolluyoruz. Kendisine Sadrazam Paşa ile beraber yetki belgesi vereceğiz!"(1)

Kâzım Paşa bürosuna dönerek Gazi Paşa'ya bunları izah etti:

"Çok güzel!" dedim ve kapıların iyi kapalı olup olmadığına baktım: "Yalnızız!" dedi.

"Onlar ne istiyorlarsa fazlasını ilave ederek bir talimatname kaleme alınız, yalnız bir iki noktayı ben not ettireyim!"

"Peki!" dedi.

"Benim ehemmiyet verdiğim, yetki meselesidir. Mümkün olduğu kadar Anadolu'nun her tarafına emir verebilmeliyim."

"İstediğim bir madde: Samsun'dan başlayarak kuvvetlerin bulunduğu bütün şark vilayetleri valilerine doğrudan doğruya emir verebilmek."

(1) Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2012, s. 197.

Levent Şahverdi Arşivi

"Bir başka madde; bu mıntıka ile herhangi bir temasta bulunan askeri ve idari makamlara bildirilerde bulunabilmek."

"Onların arzularını bir araya topla, fakat sonuna bu iki maddeyi ilave et!"

"Bir şey mi yapacaksın?"

"Kulağını bana doğru uzat!"

"Evet. Bir şey yapacağım. Bu maddeler olsa da olmasa da yapacağım?"

"Vazifemizdir, çalışacağız!"(1)

Kâzım Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın istediği şekilde görev tanımlama belgesini hazırladı ve Harbiye Nazırı Şakir Paşa'ya götürdü. Bir süre sonra, Kâzım Paşa, Sadrazam'ın talimatnameyi imzalamayacağını söyledi. Şâkir Paşa da imza koymaktan çekinmiş ancak "Yazıya mühür basalım" demiş:

"Mührümü basarım!"

"Mührünü basıyor mu?"

"Evet, hatta bana mührünü verdi ve 'bas' dedi!"

"O halde talimatnameye, 'Mustafa Kemal Paşa gerekli gördükçe doğrudan doğruya Sadrazam Paşa ile haberleşir' kaydını da ilave edelim."

"Çok iyi ama, Şâkir Paşa'ya okuduğum müsveddede bu kayıt yoktu."(2)

Buna rağmen Kâzım Paşa böyle bir madde de ilave etti; görev tanım belgesi yeniden yazıldı ve Şakir Paşa'nın makam mührü basıldı. Belge iki nüsha idi, birini Mustafa Kemal Paşa aldı ve cebine koydu. Diğeri de bakanlık dosyasına kondu.

"Sen de bunu dosyanda saklarsın!"

"Paşam, beni torbaya mı sokuyorsun?"

"Hayır, hayır! Sana şimdi yalnız teşekkür ediyorum. Bir gün bunu hatırlarız!"(3)

Harbiye Nazırı Şakir Paşa, sadrazamdan aldığı emir üzerine 29 Nisan günü Samsun ve dolaylarındaki asayişin sağlanması görevini Mustafa Kemal Paşa'ya teklif etti. Paşa'nın bu görevi kabul etmesi üzerine Padişah Vahdettin kararnameyi ertesi gün onayladı. Mustafa Kemal resmen IX. Ordu Müfettişi olmuştu. Bu maksatla kendisine beş vilayet üzerinde doğrudan doğruya yetki tanındı ve emrine de iki kolordu verildi. Beş ayrı vilayet üzerinde de dolaylı yetkisi olacak-

(1) Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2012, s. 198.
(2) age, s. 197.
(3) age, s. 97.

Levent Şahverdi Arşivi

tı. Bu illere bu konuda talimat verildi. Sonradan Harbiye ve İçişleri bakanları ile yapılan sözlü bir mutabakata göre bunlara iki vilayet daha eklendi.[1] Müfettişlik bölgesi: Trabzon, Erzurum, Sivas, Van illeri ile Erzincan ve Canik bağımsız livaları idi. Komşu yöreler ise Diyarbakır, Bitlis, Harput, Ankara ve Kastamonu illeri ve buna bağlı bağımsız livalar olarak saptanmıştı.[2] Görüldüğü gibi Mustafa Kemal'in emir verebileceği bölgeler çok genişti. Ayrıca askeri yetkisinin yanında geniş idari yetkilere de sahipti. O, padişahın ve hükümetin Anadolu'daki en yüksek temsilcisidir. Böyle bir görev hiç şüphesiz çalışmalarına başlamasında ona çok yararlı olmuştur.[3]

MUSTAFA KEMAL PAŞA'YA VERİLEN GÖREV BELGESİ

"Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişliğine ait vazifeler yalnız askeri olmayıp, müfettişliğin ihtiva ettiği mıntıka dahilinde aynı zamanda da mülkidir.

1. *İşbu ortak görevler şunlardır:*

a. *Mıntıkada iç asayişin iade ve istikrarı ve bu asayişsizliğin çıkış nedenlerinin tespiti.*

b. *Mıntıkada ötede beride dağınık bir halde mevcudiyetinden bahsedilen silah ve cephanenin bir an evvel toplattırılarak, münasip depolara toplanması ve muhafaza altına alınması.*

c. *Bölgelerde birtakım grupların kurulduğu, asker topladıkları ve silah dağıttıkları bilgi dahilindedir ve orduyla temas edenler kesinlikle yasaklanmalıdır.*

2. *Bunun için:*

a. *İki tümenden oluşan III. Kolordu ve dört tümenden oluşan XV. Kolordu müfettişlik emrine verilmiştir. İşbu kolordular harekât ve asayiş hususlarında doğrudan doğruya müfettişlik makamı ile genel kuvvetlerin özlük işleri vesaire gibi hususlarda eskisi gibi Harbiye Nezareti'yle haberleşeceklerdir. Fırka veyahut mıntıka kumandanlığı veya özel bir vazifeye tayin edilecek subayların tayini müfettişliğin muvafakat ve talebiyle olacaktır. Bununla beraber sair hususlarda lüzum ve menfaat görerek müfettişliğin verdiği talimatı kolordu kumandanlıkları aynen uygulayacaklardır. Bilhassa sağlıkla ilgili durumlar çok önemlidir. Bu zemindeki incelemelerin halkı da içine alması gerekir.*

---

(1) Lord Kinross, *Atatürk: Bir Milletin Yeniden Doğuşu*, Altın Kitaplar, İstanbul, 2007, s. 245.

(2) Alev Coşkun, *Samsun'dan Önce Bilinmeyen 6 Ay*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2015, s. 361.

(3) Kenan Kul, Mondros Mütarekesi'nin İmzalanmasından Samsun'a Çıkışına Kadar Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 17.

Levent Şahverdi Arşivi

b. Müfettişlik mıntıkası Trabzon, Erzurum, Sivas, Van vilayetleriyle Erzincan, Samsun ve çevresi müstakil livalarını kapsadığından, müfettişliğin yukarıda sayılan vazifeleri yerine getirmesi için vereceği bütün talimatı işbu valilerle mutasarrıflar doğrudan doğruya yerine getireceklerdir.

c. Müfettişlik sınırlarına komşu vilayet ve müstakil vilayetler (Diyarbakır, Bitlis, Elazığ, Ankara, Kastamonu vilayetleri) ile kolordu kumandanlıkları da müfettişliğin görevi sırasında oluşacak müracaatlarını dikkate alacaklardır.

d. Müfettişliğin askeri hususlara ait mercii Harbiye Nezareti olmakla beraber, diğer konular için ilgili bakanlıklarla haberleşecek ve işbu haberleşmeden Harbiye Nezareti'ni de bilgilendirecektir.
Harbiye Nazırı Mehmet Şakir bin Numan Tahir.[1]

Bu dönemde hükümet Fevzi Çakmak'ın İttihatçı olduğundan şüphe ediyordu ve onun için kendisini Genelkurmay Başkanlığı'ndan almak istiyordu. Kendisine I. Ordu Müfettişliği teklif edilmişti. Milli Mücadele'nin rahat yol alabilmesi için onun Genelkurmay Başkanlığı'nda kalması gerekiyordu. İstifa etmemekte kararlı davrandı hatta direndi. Gene o sıralarda Mersinli Cemal Paşa, Konya'da oluşturulan bir müfettişliğe tayin olunduğu için, Mustafa Kemal Paşa'nın yeni görevi alması kolay olmuştu. Sonuç olarak Samsun'da Rumlara baskı yapan Türkleri yatıştırmak için Anadolu'ya gönderilmek istenen Mustafa Kemal, böylece bütün doğu vilayetleri için Ordu Müfettişliği yetkisini üstlenmişti.

Genelkurmay Başkanı Değişiyor

Mustafa Kemal Paşa, hareketine iki üç gün kala Genelkurmay Başkanlığı'na gitti ve görev değişikliğine şahit oldu. Genelkurmay'a gelen raporlarda İzmir'in bir iki gün içinde işgal edileceği bilgileri vardı. Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak "Gelenlere biz de silahla mukabele ederiz" fikrini savunmuş ama hemen görevden alınmıştı. Genelkurmay Başkanlığı görevine Cevat Paşa getirilmişti. Halef ve selefle bir görüşme yapan Mustafa Kemal Paşa, Cevat Paşa'dan ilk iş olarak Ulukışla yakınlarında bulunan ve trenle nakledilmelerine izin verilmeyen 20. Kolordu'nun yürüyerek Ankara'ya hareket etmesi için emir verilmesini sağladı. Mustafa Kemal Paşa, İzmir'in işgal edildiğini veda ziyaretleri kapsamında gittiği Babıâli'de öğrenmişti.

(1) Falih Rıfkı Atay, *Atatürk'ün Bana Anlattıkları*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1998, s. 128.

Levent Şahverdi Arşivi

İsmet Bey ile Görüşme

Süleymaniye sokaklarından birinde hoş bir ev... Mustafa Kemal Paşa buraya vakitsiz ve teklifsiz gider. Evdeki hizmetçi kız, geleni içeri almak istemez ama o misafir odasına girer. Derken ev sahibi güleç bir yüz ile odaya girer:

"Ne haber... Ne haber... Bu ne baskın?"
"Vaktim dar, sana hikâyeyi kısaca söyleyeyim."

Mustafa Kemal Paşa, İsmet Bey'e, Samsun'a çıkacağını ve sonrasında düşündüğü yol haritasını anlattı zira Paşa, İnönü'nün öngörülerine çok güvenirdi.

"Senin İstanbul'da Genelkurmay'da kalman önemli zira sıkıştığımız yerde senin devreye girmen gereklidir."
"Ben yerleşinceye kadar sen de bana yardım edeceksin ve iş başladığı vakit Ankara'ya gelirsin."
"Biraz daha konuşsaydık."
"İstanbul'da kaldığım süre içerisinde, benimle mümkün olduğu kadar görüşme."[1]

Mustafa Kemal Paşa Bekirağa Bölüğü'nde

Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşı Ali Fethi Okyar, öteki tutuklularla beraber Bekirağa Bölüğü'ne nakledilmişti. Paşa, bir-iki defa onu ziyarete yanına gitti. Samsun görevini Fethi Bey'le paylaşmak istedi. Önce hapishane müdürünün odasına gitti. Müdür, Paşa'yı hürmetle karşıladı ve ayakta kaldı. Müdür geçmişte kumandanının kendisini aydınlatmamış olmasından dolayı Mustafa Kemal'e yanlış bilgi verdiği için açığa çıkardığı 20. Alay kumandanı idi.

"Paşam haber aldık, Anadolu'ya gidiyormuşsunuz. Ne vakit emrederseniz, tutuklulardan istediklerinizi yanınıza alarak size geleceğim."
"Bana başarımın ilk müjdelerini veriyorsunuz, teşekkür ederim."
"Bütün koğuşta serbestçe dolaşmak istiyorum. Benimle gelme."[2]

Mustafa Kemal Paşa önce Fethi Okyar'ı gördü ve ona olayları anlattı. Sonra koğuşları dolaştı. Bazılarında birbirleri üstüne yığılmış insanlar, sıkışık karyolalar. Paşa, Fethi Bey'le vedalaştı.

---

(1) Falih Rıfkı Atay, *Mustafa Kemal'in Ağzından Vahdettin*, Pozitif Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 121.
(2) Taylan Sorgun, *Mütareke Dönemi ve Bekirağa Bölüğü*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2017, s. 191.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal Babıâli'de

Bu muameleler olurken, bir yandan da yol hazırlığı yapmakta, özel ve resmi ziyaretlerde bulunmakta idi. Harbiye Nazırı Şakir Paşa, IX. Ordu Müfettişi sıfatıyla kendisini Sadrazam Paşa'ya bizzat takdim etmek istedi. Birlikte sadrazamın yanına girdiler. Sadaret makamında altın gözlüklü, bakışları sevinçten parlayan Damat Ferit, Gazi Paşa'yı büyük bir dostlukla karşıladı. Paşa'ya büyük itimadı olduğunu söyledi. Mustafa Kemal Paşa, sadrazam ve Şakir Paşa bölgeyi konuştular.

15 Mayıs 1919 – Mustafa Kemal Paşa Genelkurmay'da

9. Ordu Müfettişliği'nin hareketini geciktirmek için artık bir sebep kalmamıştı. Bütün muameleler bitmiş, hazırlıklar tamamlanmıştı. Müfettişlik karargâhını Samsun'a nakledecek vapur, 16 Mayıs günü Galata Rıhtımı'nda sabahtan akşama kadar hareket emri bekleyecekti. Mustafa Kemal Paşa veda etmek üzere Genelkurmay Başkanlığı'na uğradı. Genelkurmay Başkanı olan Fevzi Çakmak görevinden ayrılmıştı. Yerine Cevat Çobanlı atanmıştı. O gün iki kumandanın görev teslimi yapılıyordu. Mustafa Kemal bu sebepten ikisiyle de buluşmuş oldu. Fevzi Paşa'yı niçin çekip uzaklaştırmak istedikleri biliniyordu. Görevinden ayırmaya karar vermek için daha ciddi bir sebep ortaya çıkmıştı. Sebep şu idi: İzmir'e çıkmaya hazırlanan Yunanlılar adalara asker yığmaya başlamışlardı. Raporlar Genelkurmay Başkanlığı'na geldikçe Fevzi Paşa, böyle bir tecavüz yaşandığı takdirde ateş açın talimatı vermişti.

Bir gün Savunma Bakanı Şâkir Paşa, İzmir kumandanı tarafından telgrafhaneye çağırtmıştı. O güne kadar bu tür görüşmelere Fevzi Çakmak da katılıyordu. O gün Fevzi Çakmak bir nedenden dolayı katılmamıştı. Harbiye Nazırı Şakir Paşa, İzmir Kumandanı ile telgraf yoluyla görüştü:

"Amiral Calthorpe, ateşkes şartlarına göre İzmir'e çıkıp Kadife Kale'yi işgal etmek istiyor, ne buyurursunuz?"
"Ateşkes şartlarına uyulmak gerekir."
"Ondan sonra Yunanlılar İzmir'e çıkacakmış, buna ne dersiniz?"
"Böyle şey olur mu? Hayal ediyorsun, vehmediyorsun!"[1]

Haberleşmenin sonuna doğru Fevzi Paşa da telgrafhaneye gelmişti. Kendisine telgraflaşmaların dosyasını vermişti. Savunma Bakanı'nın talimatı ile, Fevzi Paşa'nın ilk verdiği emirler tezat halindeydi. Bu durumda Fevzi Paşa'nın yerinde kalma ihtimali yoktu. Fakat onun yerine reisliğe gelen Cevat Çobanlı Paşa da nihayet Fevzi Paşa'nın yolunda yürüyecek bir şahsiyetti. Genelkurmay

(1) Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2012, s. 125.

Levent Şahverdi Arşivi

Başkanı'nın masasının üstünde bir harita vardı. Fevzi Paşa'nın gözlerinden, yüzünden ve tavrından çok dalgın olduğu anlaşılıyordu. Mustafa Kemal Paşa, Cevat Çobanlı Paşa ile bir gün evvel birlikte sadrazam konağında beraber olduklarını için onun ne düşündüğünü biliyordu. Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa'ya bir soru sordu:

"Paşam vaziyeti nasıl değerlendiriyorsunuz?" Gök gürler gibi bağırarak: "Anlamıyorum ki efendim."

"İstanbul'daki rahatımızı feda etmemek için koskoca memleketi veriyoruz, bu ne akıldır?"

"Öyle oluyor!"

"Hakikat sizin dediklerinizdir. Ben bunu ispat etmek için Anadolu'ya gidiyorum. Aramızda uzun görüşmelere lüzum olmadığını da görüyorum. Yalnız sizlerden bir şey bekliyorum: Bana yardım edeceksiniz." "Tabii. Evet." Cevat Paşa'ya döndüm:

"Bilhassa siz paşam. Asıl yetki makamında şimdi siz bulunuyorsunuz. Beraber yürüyebilecek miyiz?"

"Elbette."

"O halde ilk iş olarak, Ulukışla taraflarında bulunurken, trenle nakillerine izin verilmeyen Yirminci Kolordu'nun yürüyerek Ankara'ya hareket etmelerini emir buyurunuz!"

"Emir vereceğim."

"Sonra sizinle şahsen haberleşebilmek üzere özel bir şifre isterim." "Şimdi!"[1]

Cevat Paşa, gereken emri verdi ve hemen şifre Mustafa Kemal Paşa'ya verildi.[2] Mustafa Kemal Paşa, diğer paşalarla vedalaştı. İçişleri Bakanı ve Harbiye Nazırı ile görüşmek üzere Babıâli'ye geçti. Paşa'yı sadaret bekleme salonuna aldılar. Babıâli binasında sinirler gergindi. Gazi Paşa'yı gören bakanlar salona doluştular. Bahriye Nazırı Avni Paşa ve İçişleri Bakanı Mehmet Ali Bey hemen konuya girdi ve İzmir'in işgal edildiğini anlattı. Mustafa Kemal Paşa, memleketin başına neler geleceğini tahmin etmişti ama bu gerçeği kimseye anlatamamıştı. Nazırların telaşı karşısında ağlamak mı, gülmek mi lazımdı? Paşa kendimi zor tuttu. Fakat bu emrivaki karşısında "Allah Allah" demekten başka bir şey düşünmeyen bu nazırlara ibretle baktı.

Diyalog şöyle gelişti:

---

(1) Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2012, s. 201.

(2) Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'dan İstanbul'a çağrıldığı vakit hakiki sebebi bu şifre ile Cevat Paşa'dan sormuş ve İşgal Kuvvetleri Kumandanlığı tarafından bunda ısrar edilmekte olduğunu öğrenmişti.

Levent Şahverdi Arşivi

"Ne yapmayı düşünüyorsunuz?"

"Protesto edeceğiz!"

"Evet, doğrudur. Ancak böyle bir protesto ile Yunanlıların İzmir'den geri çekileceklerine veya İngilizlerin onları geri çekeceklerine ihtimal veriyor musunuz?"

"Fakat, başka ne yapabiliriz?"

"Belki de daha kesin tedbirler düşünülebilir."

"Bizi Anadolu'ya götürecek vapur hazırdır, değil mi?"

"Çoktan hazırlık yapmıştım, Bandırma vapuru emrinizdedir."

"Doğrudan doğruya vapur kaptanına emir verebilir miyim?"

"Hay hay!"

"Paşa hazretlerinin bir emirleri var, not ediniz."[1]

Paşa, Babıâli'den ayrılarak Yıldız Sarayı'na geçti.

15 Mayıs 1919 – Sultan Vahdettin ile Görüşme

Mustafa Kemal Paşa anlatıyor:

"Yıldız Sarayı'nın ufak bir salonunda Vahdettin'le adeta diz dize denecek kadar yakın oturduk. Sağında, dirseğini dayamış olduğu bir masa ve üstünde bir kitap var. Salonun Boğaziçi'ne doğru açılan penceresinden gördüğümüz manzara şu: Birbirine paralel hatlar üzerinde düşman zırhlıları! Bordalarındaki toplar sanki Yıldız Sarayı'na doğrulmuş! Manzarayı görmek için oturduğumuz yerlerden başlarımızı sağa sola çevirmek yeterli idi.

Vahdettin elinde bulunan tarih kitabını gösterdi ve konuşmaya başladı:

Paşa paşa! Şimdiye kadar devlete çok hizmet ettin, bunların hepsi artık bu kitaba girmiştir, tarihe geçmiştir.[2]

Bunları unutun!

Asıl şimdi yapacağın hizmet hepsinden mühim olabilir. Paşa devleti kurtarabilirsin![3][4]

---

(1) Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2012, s. 201.

(2) Falih Rıfkı Atay, age, s. 202.

(3) Falih Rıfkı Atay, age, s. 203.

(4) Kimi yazarlar, *"Paşa, Paşa! Devleti kurtarabilirsin!"* cümlesinden yola çıkarak, Milli Mücadele'yi Sultan Vahdettin'in başlattığını ve o görüşmede Mustafa Kemal Paşa'ya bir çanta içinde 40 bin altın verdiğini iddia ediyorlar. Bazıları bu sayıyı yüz bin altına kadar çıkarıyor. Bu iddianın fiziken olabilirlik sınırı araştırıldığında, o dönem kullanılan bir Reşat altınının 7 gr. geldiği ve dolayısıyla 40 bin adedinin 280 kilo tuttuğu ortaya çıkıyor. Mustafa Kemal 280 kg. ağırlığındaki altını hangi çantayla, saraydan nasıl taşıdı? Ertesi gün bu altınlar açıkta demirli olan Bandırma vapuruna nasıl yüklendi?

Levent Şahverdi Arşivi

Bu son sözlerden hayrete düştüm. Acaba Vahdettin benimle samimi mi konuşuyor? O Vahdettin ki yabancı hükümetlerin yüzüncü derece aletleri ile temas arayarak devletini ve saltanatını kurtarmaya çalışıyordu, bütün yaptıklarından pişman mı idi? Aldatıldığını mı anlamıştı? Fakat böyle bir tahmin ile başka bahislere girişmeyi tehlikeli gördüm. Kendisine basit cevaplar verdim:

Hakkımdaki teveccüh ve itimada teşekkürlerimi arz ederim. Elimden gelen hizmette kusur etmeyeceğime güvenebilirsiniz.

Söylerken, kafamdaki muammayı da halletmeye uğraşıyordum. Çok iyi anladığım, veliahtlığında, padişahlığında bütün his ve fikirlerini, temayüllerini, sahtekârlıklarını tanıdığım adamdan nasıl yüksek ve asil bir hareket bekleyebilirdim?

Memleketi kurtarmak lazımdır, istersem bunu yapabilirmişim.

Kısaca hemen hükmümü verdim. Vahdettin demek istiyordu ki: Hiçbir kuvvetimiz yoktur. Tek dayanağımız İstanbul'a hâkim olanların siyasetine uymaktır. Benim memuriyetim, onların şikâyet ettikleri meseleleri halletmektir. Eğer onları memnun edebilirsem, memleketi ve halkı bu siyasetin doğru olduğuna inandırabilirsem ve bu siyasete karşı gelen Türkleri yatıştırırsam, Vahdettin'in arzularını yerine getirmiş olacaktım.

Merak buyurmayın efendimiz!" dedim. Demek istediklerinizi anladım. Emriniz olursa hemen hareket edeceğim ve bana emir buyurduklarınızı bir an unutmayacağım.

Muvaffak ol![1]

Hitabı şahanesine mazhar olduktan sonra, huzurundan çıktım. Naci Paşa, padişahın yaveri, fakat benim de hocamdı; derhal benimle buluştu. Elinde, ufak kutu içinde bir şey tutuyordu:

Zât-ı Şahane'nin ufak bir hatırası.[2]

Kapağının üzerine Vahdettin'in isminin baş harfleri işlenmiş bir saatti. Peki, teşekkür ederim dedim. Yaverim aldı."

(1) Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2012, s. 202.
(2) Falih Rıfkı Atay, age, s. 202.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

16 Mayıs 1919 – Cuma Selamlığı Sonrası

Mustafa Kemal, Sultan Vahdettin ile görüştükten sonra geceyi annesi ve kız kardeşiyle geçirdi.[1] Ertesi gün 16 Mayısta Cuma Selamlığı'nda âdet gereği son kez Sultan Vahdettin ile görüştü. Yıldız Sarayı'nda ufak bir odada padişahın, yaverinin ve sadrazamın bulunduğu bir odada Kuran'a el basıp verilen görevi gereği gibi yapacağına dair yemin etti.[2] Mustafa Kemal devam ediyor:

"Bandırma vapuru Galata Rıhtımı'nda hazır, bildiğimiz bu! Karargâhımızdan olanlar belirlenen saatte rıhtımda toplanmış olacaklardı. Otomobil kapımın önündeydi. Evdeki vedaları bitirmiştim. Tam o sırada gelen bir dostum, aldığı bir habere göre benim ya hareketime müsaade edilmeyeceğini yahut vapurun Karadeniz'de batırılacağını söyledi. Yıldırımla vurulmuşa döndüm. Daha sonra vaktiyle uzun müddet yanımda çalışan bir kurmay subay da gelerek, maiyetinde çalıştığı bir damattan aynı şeyleri öğrendiğini bildirdi. Bir an yalnız kaldım ve düşündüm. Bu dakikada düşmanların elinde idim. Bana her istediklerini yapamazlar mıydı? Beynimden bir şimşek geçti: Tutabilirler, sürebilirler, fakat öldürmek! Bunun için beni Karadeniz'in coşkun dalgaları arasında yakalamak lazımdır. Bu ihtimal mantıki idi. Ancak artık benim için yakalanmak, hapsolmak, sürülmek, düşündüklerimi yapmaktan menedilmek, hepsi ölmekle aynı idi. Hemen karar verdim, otomobile atlayarak Galata Rıhtımı'na geldim. Baktım ki rıhtıma yanaşmış olacağını sandığım vapur, uzaklardadır. Sandallarla vapura gittik. Kaptana yola çıkmak için emir verdimse de Kızkulesi açıklarında da kontrole tabi tutulduk. Birkaç yabancı subay ve asker bizi yoklayacaklardı. Kontrol uzayıp gitti. Gelip gidildiğine göre acaba bunlarla şehirdekiler arasında bir haberleşme mi vardı? Maksat beni tevkif etmekse, bütün bu şeylere lüzum yoktu, sıkılıyordum. Bir kararsızlık da olabilir, diye düşündüm. Bundan istifade edebilmek için kaptana hareket hazırlıklarını çabuklaştırmasını söyledim.

Yirmi yedi yıllık ihtiyar kaptan demir aldırmaya başladı. Ben kaptan yerinde idim. Subay ve askerler dışarı çıktılar. Hareket ettik. Karadeniz boğazından çıkarken, kaptana tehlikeli ihtimalleri anlattım. Cevap verdi: "Ne aksi!" dedi: "*Bu denizi pek iyi tanımam, pusulamız da biraz bozuk.*" Mümkün olduğu kadar kıyıları takip etmesini tavsiye ettim."

---

(1) Kenan Kul, "Mondros Mütarekesi'nin İmzalanmasından Samsun'a Çıkışına Kadar Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri", Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 18.

(2) *İstiklal*, 17 Mayıs 1919,.

Levent Şahverdi Arşivi

İZMİR İŞGAL EDİLİYOR

Müttefik devletler, 17 Nisan 1917 günü St. Jean de Maurienne'de aralarında gizli bir anlaşma yaptılar ve bu protokol ile kendi aralarında Osmanlı coğrafyasını paylaştılar.[1] Antalya ve Ege Bölgesi'nin belli bir kısmı İtalya'ya verilmişti.[2] O dönemde Yunanistan'ın Anadolu'yu işgal etmesi henüz gündemde değildi. Birleşik Krallık ve Fransa Anadolu'yu paylaştıklarında Doğu Akdeniz'in kontrolü İtalya'ya geçiyordu. Bu takdirde İtalya Akdeniz'de önemli bir etken olacaktı. Bu düşünce Birleşik Krallık ve Fransa'nın hesabına uymadı ve anlaşmayı rafa kaldırdılar.[3]

Anlaşma öncesinde Rusya da İzmir ve Ege Bölgesi'nin İtalya'ya verilmesine karşı çıktı.[4] 1917 yılında Rusya'da Bolşevik İhtilali yaşandı ve Rusya, İtilaf devletleri blokundan ayrıldı. İtilaf devletleri, 14 Ekim 1918 günü imzalamış oldukları anlaşmadan vazgeçtiler.[5]

18 Ocak 1919 Paris Barış Konferansı

Paris Barış Konferansı'na katılan Yunanistan Başbakanı Venizelos'un tüm derdi Müttefik liderleri ile şahsi dostluk kurmaktı böylece, birçok siyasi konunun çözümleneceğine inanıyordu. Fransa Başbakanı Clemenceau, Birleşik Krallık Başbakanı Lloyd George ve Amerika Başkanı Wilson ile samimiyetini ilerletmişti. Venizelos kendisini demokrasinin yaratıcısı Yunan medeniyetinin temsilcisi gibi sunuyordu. Lloyd George, Venizelos'u Yunanistan'ın Pericles devrinden beri yetiştirdiği en büyük devlet adamı olarak görüyor ve Yunanlılara kar-

---

(1) Mustafa Turan, "İzmir'in İşgali Üzerine", Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen ve Edebiyat Fakültesi, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 36, s. 740.

(2) Yuluğ Tekin Kurat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması*, Turhan Kitabevi, Ankara 1986, s. 20.

(3) Ahmet Bekir Terek, Yunan Hedefleri ve Stratejisi Karşısında Gerçekler ve Türkiye, T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı C. V, S. 29, Şubat 1970, s. 26.

(4) Yusuf Hikmet Bayur, Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti'nin Paylaşılması Hakkında Yapılan Anlaşmalar, Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri, Ankara, 1975, S. 45.

(5) Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Çev.: Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 61.

Levent Şahverdi Arşivi

şı büyük bir sempati duyuyordu.[1] Venizelos kendisine ne verilse daha fazlasını istiyordu. Yunanistan, Müttefiklere katılarak bu savaşın kazanılmasında pay sahibi olduğunu iddia ediyor ve Trakya, İstanbul ve Marmara Bölgesi'nin kendisine verilmesini istiyordu.[2]

Paris'teki Barış Konseyi, Boğazlar, İstanbul ve Marmara Bölgesi için milletlerarası bir yönetim kurmak niyetinde olduğu için buraların Yunanistan'a verilmesine imkân olmadı. İstanbul ve boğazları alamayacağını anlayan Yunanistan bu sefer de İzmir ve Ege Bölgesi'ni istedi. Venizelos İtilaf devletlerinin liderlerine şunu anlattı: *"Yunan medeniyetinin kaynağı Ege'dir. Müslümanların Hıristiyanlara Ege Bölgesi'nde zulüm yapması engellenemez. Bu bölgeyi bize verin."*[3]

Müttefik devletleri de bu isteği incelemek için 5 Şubat 1919 günü bir alt heyet kurup konuyu araştırdılar. Çalışmayı yürüten alt heyet 30 Mart 1919 günü İzmir bölgesinin Yunanistan'a verilmesinde bir sakınca olmadığını bildirdi.[4] İtalya, bu heyetin tavsiyesine şiddetle karşı çıktı ama diğer ülkeler bunu kabul edince İtalya'nın itirazları bir işe yaramadı.[5]

Fransa, Birleşik Krallık ve İtalya 12 Mayıs 1919 günü aralarında yaptıkladıkları toplantıda İtalyanları ikna ettiler zira Yunanistan'ın İzmir'e asker çıkarması bir toprak paylaşımı demek değildi sadece ek bir kuvvet desteğiydi.[6] Birleşik Krallık ve Fransa savaşta Müttefikleri olan İtalya'nın uzun vadede Akdeniz'e yayılmasını istememişlerdi ve Yunanistan'ı araya alarak bir denge sağlamışlardı.

Müttefikler Artık Savaşmak İstemiyor

Yunanistan'ın İzmir'i işgal etme isteği Birleşik Krallık ve Fransa'nın uzun vadeli planlarına uygun düştü zira dört yıl süren I. Dünya Savaşı bitmişti. Bu savaşta Müttefikler savaşı kazanmışlardı ama güçlerinin sonuna gelmişlerdi. Daha fazla savaşacak güçleri kalmamıştı. Her üç ülkede de halk savaştan bıkmıştı. Daha doğrusu bu üç ülkede iktidarların ülkeye yeniden cenaze getirme güçle-

(1) Kenan Kul, Mondros Mütarekesi'nin İmzalanmasından Samsun'a Çıkışına Kadar Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.11.

(2) Gothard Jaeschke, age, s. 60-61. Elefteros Venizelos, 2 Kasım 1918'de Anadolu'nun batı kısmıyla Fethiye'den Erdek'e kadar olan arazinin Yunanistan'a verilmesini istemiştir.

(3) Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi İzmir, Aydın, Manisa, Denizli-1919-1923*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s. 101.

(4) Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Çev.: Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 60.

(5) Selahattin Tansel, *Atatürk ve Kurtuluş Savaşı*, Vakıflar Bankası Yayınları, 1965, s. 11.

(6) Michael Llewellyn Smith, *Anadolu Üzerindeki Göz*, Çev. Halim İnal, İstanbul 1978, ss. 93-94. 24 Şubat 1920'de İzmir ve yöresinin tümüyle Yunanistan topraklarına katılmasını öngören bir anlaşma yapıldı.

Levent Şahverdi Arşivi

ri kalmamıştı. Birleşik Krallık ordusu 3 milyon 200 bin,[1] Fransız ordusu 6 milyon 160 bin[2] ve İtalyan ordusu 2 milyon 190 bin[3] kayıp vermişti.

Müttefikler, I. Dünya Savaşı'nın kazanılmasından sonra işgal ettikleri coğrafyanın zenginliklerini sömürmek derdine düşmüşlerdi. Kendi egemenlik alanlarını artık savaşmadan genişletmek istiyorlardı ama Osmanlı toprakları içinde bir süre sonra çıkan isyanlar ve ayaklanmalara karşı savaşmak gerekiyordu. Müttefikler kendi askerlerini savaşa sokmak istemiyor, Birleşik Krallık, Anadolu'da oluşacak bir direniş için Yunanlıları kullanmak istiyordu. Yunanistan'a bu derece sempati duymalarının gerçek sebebi onları Ortadoğu'da bir maşa olarak kullanmak istemeleriydi. Aslında bu bir vekâlet savaşıydı. Lloyd George, Yunanlıları Ortadoğu'da İngiliz çıkarlarının en büyük bekçisi olarak görüyordu. Müttefikler, Paris Barış Konferansı'nın 7 Mayıs 1919 günkü oturumunda İzmir ve Ege Bölgesi'ni Yunanistan'a verdiler. Yunan Başbakanı Venizelos da işgalin Türklere son ana kadar bildirilmemesini istedi ve bu istek Müttefikler tarafından kabul edildi.

13 Mart 1919 – İşgal, İzmir'de Duyuldu

İzmir'in Yunanlılara verileceği 13 Mart 1919 günü duyuldu. Osmanlı ülkesinde bu kara haber hızla yayıldı ve tabii İzmir'de adeta bir deprem yaşandı.[4] O günlerde İzmir tiyatrosunda yapılan bir tören sonunda gelen haber törene katılanların milli duygularını etkiledi ve binlerce kişi sokaklara dökülüp *"İzmir Türk'tür. Türk'ündür. Türk kalacaktır"* şeklindeki sloganlar atıldı. Bu arada İzmir Türk'tür Derneği birer bildiri hazırlayıp Müttefik devletlerinin İzmir konsolosluklarına tebliğ etti. Mehmet Tevfik Paşa,[5] İzmir Mevlevi Dergâhı Şeyhi Nurettin Efendi ve Fransa ile ilişkileri olan İzmirlilerden oluşan bir heyet, belge ve vesikalar alarak Paris'e gidip temaslarda bulundu.

Aynı heyet 19 Mart 1919 günü İzmirli olan Adalet Bakanı Sıtkı Bey aracılığı ile Sultan Vahdettin'in huzuruna çıkıp yardım istedi. Padişah da İzmirlilerin vatana karşı gösterdiği bu yüksek sadakat üzerine çok mutlu olduğunu söyledi ve ilk fırsatta İzmir'i ziyaret edeceğini söyledi ama somut hiçbir adım atmadı. İzmir'in Yunanistan tarafından işgal edileceği ortaya çıkmıştı ama Müttefikler tarafından hiçbir açıklama yoktu. Damat Ferit, sadrazam koltuğuna oturduk-

(1) Tevfik Yener, *Birinci Dünya Savaşı ve Osmanlı İmparatorluğu*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2015, s. 698. Birleşik Krallık, savaşta ordusunun yüzde 35,8'ini kaybetti.
(2) age, s. 698. Fransa, savaşta ordusunun yüzde 76,3'ünü kaybetti.
(3) agy. İtalya, savaşta ordusunun yüzde 39,1'ini kaybetti.
(4) Mustafa Turan, *İzmir'in İşgali Üzerine*, *Afyon Kocatepe Üniversitesi*, Fen ve Edebiyat Fakültesi, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, s. 740.
(5) Sükkerizade Mehmet Tevfik Paşa.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

tan sonra Aydın'a[1] vali olarak atadığı Sakallı Nurettin Paşa'yı Mutlu[illegible] genmedi diye kısa sürede görevden aldı ve yerine eski Vakıflar Bakanı Kambur İzzet Bey'i vali, Tuğgeneral Nadir Paşa'yı da askeri mıntıka kumandanı olarak atadı. Nadir Paşa, Osmanlı ordusundan beceriksizlik ve kabiliyetsizliğinden dolayı emekli edilmiş bir paşaydı.

14 Mayıs 1919 – İşgalden Bir Gün Önce

Müttefik devletler donanma kumandanı İngiliz Amiral Calthorpe, 14 Mayıs 1919 günü sabah 09.00'da 17. Kolordu Kumandanı Ali Nadir Paşa'ya bir nota vererek İzmir istihkâmları ile şehrin savunma bölgelerinin Mondros ateşkesinin 7. maddesi uyarınca Müttefikler tarafından işgal edileceğini bildirdi.[3] Nota üzerine Savunma Bakanı Şakir Paşa'yı arayan Ali Nadir Paşa, Amiral Calthorpe'dan İzmir'in işgal edileceğinin Babıâli'ye bildirilmiş olduğuna dair bir nota aldığını bildirdi. Bakan, Ali Nadir Paşa'ya Babıâli'nin işgal hakkında bilgisi olmadığını, ancak amiralin teklifinin ateşkes hükümlerine uygun olduğunu ve işgale karşı gelinmemesi gerektiğini bildirdi. Ali Nadir Paşa bu işgalin bizzat Yunanistan tarafından yapılacağı konusunda söylentiler olduğunu Şakir Paşa'ya bildirdi. Bakan da *"Bu gibi söylentilere önem vermeyiniz"* diye cevap verdi.[4] Savunma Bakanı'nın cevabı üzerine 17. Kolordu Kumandanı Ali Nadir Paşa, 14 Mayıs 1919 günü Türk birliklerine, istihkâmların işgal edileceğini ve istihkâmlarda bulunan silahların teslim edileceğini bildirerek, işgal sırasında kesinlikle karşı konulmamasını emretti. Ayrıca askeri silah depolarının yağmalanmaması için de tedbir aldı.[5]

14 Mayıs 1919 günü öğleye doğru Amiral Calthorpe, Ali Nadir Paşa'ya ikinci bir nota verdi. 15 Mayıs 1919 günü İzmir'in İtilaf devletleri adına Yunanistan ordusu tarafından işgal olunacağı bildirildi.17. Kolordu Kumandanlığı'nda yapılan müzakerede, subayların ve erlerin kışlalarda toplanarak işgalin beklenmesine karar verilmişti.[6] Ali Nadir Paşa bütün subayların ertesi sabah kışlada eksiksiz hazır bulunmalarını istemişti.[7]

---

(1) Osmanlı döneminde İzmir valiliğinin ismi Aydın valiliği idi.
(2) Nurettin İbrahim Konyar, Sakallı Nurettin Paşa olarak bilinir.
(3) Genelkurmay Başkanlığı – ATASE Arşivi, KI.12 Ds.74-49 E5;72/1-7; KI.14 Ds. 72-55 E27-1; KI.26 D.38-105 E64-65; KI.81 Ds.128-301 El-2; KI.85 Ds.103-316 E10.
(4) Genelkurmay Başkanlığı – ATASE Arşivi, KI.12 Ds.74-49 E5; KI.14 Ds.72-55 E27-1; Kâmil Erdeha, Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler, İstanbul 1975, S. 399-400.
(5) Haydar Rüştü Öktem, *Mütareke ve İşgal Anıları*, Haz.: Zeki Arıkan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991, s. 66.
(6) Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası (1912-1922) - Görüp Geçirdiklerim*, İnsel Yayınları, İstanbul, 1970, s. 197.
(7) Rahmi Apak, *İstiklal Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kurtuldu?* Güven Basımevi, Ankara, 1942, s. 16.

Levent Şahverdi Arşivi

14 Mayıs 1919 sabahı İngiliz Amiral Calthorpe, Ali Nadir Paşa'ya verdiği notanın bir benzerini İzmir Valisi İzzet Bey'e de verdi.[1] Notada İzmir'in işgalinin Paris Konferansı kararı olduğu belirtilerek gereğinin yapılması istendi. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceğini sezen Vali İzzet Bey, Calthorpe ile görüşmek üzere Iron Duke savaş gemisine gitti. Calthorpe'dan bu işgalin bir ilhak manasına gelip gelmeyeceğini öğrenmek istedi. İzzet Bey, Calthorpe ile yaptığı bu görüşmede, İzmir'in ertesi günü Yunanlılar tarafından işgal edileceğini öğrendi."[2]

İzmir'deki devlet adamları ve kumandanlar gelişmeleri İstanbul'a bildirip Damat Ferit hükümetinin üst düzeyde birtakım görüşmeler yaparak Yunanistan ordusunun işgalini önleyebileceklerini sanıyorlardı ama sarayın ve hükümetin hiçbir şey isteyecek iradesi yoktu. Aslında imzalanan ateşkes sözleşmesinde Yunanlıların İzmir'i işgal edeceği yönünde bir kayıt yoktu. Saray ve Babıâli yönetimi olayı görmezliğe gelmişti hatta boyun eğmişti.

İşgalin Sadrazama Bildirilmesi

15 Mayıs 1919 günü sabahı İstanbul işgal güçleri kumandanlarından Amiral Webb sadrazam Damat Ferit ile görüşme talebinde bulundu. Saat 11.00'de, Nişantaşı'ndaki Hariciye konağında sadrazamı ziyaret etti ve Müttefiklerin hazırladığı notayı verdi. Paris Konferansı kararlarına istinaden İzmir kalelerinin İtilaf devletleri tarafından işgal edileceği bildirilmişti. Birleşik Krallık Akdeniz Kuvvetleri Kumandanı tarafından 14 Mayıs 1919 günü Aydın Valiliği'ne doğrudan tebliğ edilen nota ile Paris Konferansı'nın yedinci maddesine istinaden İzmir istihkâmlarının işgal edileceği bildirildi.[3]

Sadrazam henüz Türk memurlarının elinde bulunan İzmir telgrafhanesine Vali İzzet Bey'i çağırttı ve validen makine başında şehrin durumunu öğrendi. Bu olay üzerine Babıâli bir nota hazırladı ve Müttefiklere tebliğ etti. Müttefikler İzmir ve Babıâli'ye verdikleri iki notada da sadece İzmir istihkâmlarının işgal edileceğini bildirmişlerdi. Daha sonra bu işgalin Müttefikler adına Yunanistan tarafından yapılacağını bildirerek konuyu oldubittiye getirdiler. Bu olay üzerine Damat Ferit hükümeti istifa etti.

---

(1) Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi, 1918-1938*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1973, s. 16.

(2) Gothard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991, s. 76.

(3) Tarık Mümtaz Göztepe, *Mütareke Günleri*, Haz.: H. Afşin Günaydın, Cümle Yayınevi, Ankara, 2017, s. 221.

Levent Şahverdi Arşivi

İşgal Başlıyor

İzmir halkının günlerdir süren heyecanlı bekleyişi en üst noktaya ulaşmıştı. 15 Mayıs gecesi şehir hiç uyumadı. İzmir'in işgal edileceği günlerdir konuşulmaktaydı. Sabahın erken saatlerinde körfez açıklarında bulunan İtilaf donanmasının rıhtıma asker çıkaracağı bekleniyordu. İzmir'in kanaat önderleri Vali İzzet Paşa'nın yanına koşuyor ve işgal haberlerinin doğru olup olmadığını soruyorlardı. Vali Kambur İzzet Paşa[1] İstanbul hükümetinin her dediğini gözleri kapalı yerine getirmekle ün kazanmış bir hükümet yandaşıydı ve çıkarmanın duyulmasını istemiyordu. Yurtseverleri avutucu sözlerle yatıştırmaya çalışıyordu.[2]

Haber hızla kente yayılmış ve halk heyecan içindeydi. Şehrin yurtseverlerinin bir araya geldiği Türk Ocağı Cemiyeti'nde çok sık toplantılar yapılıyor ve çare aranıyordu. Kentin genç hukukçularından Mustafa Necati'nin başını çektiği grup silahlı direnişten başka bir çare kalmadığını söylüyordu. *Hukuk-u Beşer* gazetesi sahibi ve başyazarı Hasan Tahsin takma adıyla Osman Nevres, İzmir'de önemli bir yazardı.

İşgale saatler kala yurtseverler, şehrin Yahudi mezarlığı olan Maşatlık'ta toplandılar. İzmir'in işgaline karşı ne yapılacağı konuşuldu. Sabaha karşı Yunan gemileri körfeze girdiler. Sabah saat 08.00'de Pasaport'a yanaşan Yunan gemileri asker çıkarmaya başladılar. Rum kalabalık gözyaşları içinde "İsa bize bugünü gösterdi" diyerek istavroz çıkarıyor, dualar ediyordu. Şehrin pek çok yeri Yunanistan bayrakları ve Venizelos'un resimleriyle donatılmış, yol boyunca taklar yapılmıştı ve çiçeklerle süslenmişti. Patrik Hrisostomos Yunan askerlerini vaftiz ediyor; şarap, ekmek ve tuz ikram ediyordu. Bu sırada Yunan askerlerini kışkırtarak, Türk kanı içmenin bir dinsel görev olduğunu haykırıyordu. Yer demire, gök bakıra dönüşmüş gibiydi. Bir yanda korku ve telaş, öteki yanda sevinç çığlıkları uğultu halinde İzmir'in semalarına yükseliyordu.

Bu arada rıhtıma yanaşan gemilerden Efsun askerleri inip rıhtımda geçit nizamını almışlardı. Verilen emirle harekete geçen Efsun Alayı rıhtımın sonundan Konak Meydanı'na doğru yürüyüşe başladı. En başta elinde bayrak bir Yunan askeri bulunuyordu ve Hükümet Konağı'na doğru yürüyorlardı. Sarıkışla'nın önünden geçerlerken bir anda bir silah sesi duyuldu ve bir anda alayın önünde yürüyen bayraktar asker, kanlar içinde yere yuvarlandı. Asker başından aldığı kurşunla yere yığıldı ve ölmüştü. Kalabalık korkudan sağa sola kaçışmaya başladı. İlk şoku atlatan Yunan askerleri, silahlarını sivil halka ve olayları Sarıkışla'dan izleyen ve adeta oraya hapsedilmiş olan Türk askerlerine çevirdiler. Bir anda namlular ateş kusmaya başladı. Kalabalık, Sarıkışla ve valilik yö-

(1) Halk valiye kamburundan dolayı Kambur İzzet lakabını takmıştı.
(2) Kemal Arı, "15 Mayıs 1919-İzmir'in İşgali ve Karagün", *Başkent Üniversitesi Dergisi*, Ankara, S. 2016 , s. 36.

Levent Şahverdi Arşivi

nünde bekleşen Türkler ateş yağmuru altında kaldılar. Sarkışla sonunda teslim olmak zorunda kaldı. Teslim olan askerlerin önünde yürüyen Ali Nadir Paşa, bir yüzbaşı tarafından tokatlandı. Paşa'nın kalpağı yere atıldı ve çiğnendi. Kimi askerler süngüleniyor, kimileri her türlü sopa, demir ve zincirlerle dövülüyordu. Yunan askerlerinin yanı sıra Konak'tan Gümrük'e kadar uzanan güzergâhta sivil halka da kesici aletlerle saldırılar yapılıyordu. 'Zito Venizelos' diye bağırmayı reddeden Albay Süleyman Fethi Bey süngülendi. Kemeraltı sokaklarındaki dükkânlar baştan aşağı yağmalandı, karşı koyan siviller acımasızca öldürüldü. Hisar Camii'ne giren Yunan askerleri Kuran-ı Kerim'i parçaladılar ve cami imamını başındaki sarığın şeridiyle bağlayıp sokağa attılar. Sonradan görgü tanıklarınca ilk kurşunu attığı söylenen Hasan Tahsin'in cesedi parçalanmış bir halde Kordonboyu'nda görüldü ve iki gün cesede kimse dokunmadı. İşgal kıyıdan iç mahallelere yayıldı ve akşamüzeri başlayan yoğun yağmura kadar aralıksız sürdü. O gün öldürülen Türk sayısı 2000'di. Bir hafta içinde bu sayı 5.000'i aştı.[1]

15 Mayıs, İzmir tarihinin en kara günü oldu. İtilaf devletleri işgalden önce bu işgali Osmanlı devletine resmen notalarla bildirmişlerdi ve Damat Ferit hükümeti de bir nota ile cevap vermiş ve daha ileri gitmemişti. Kısacası Osmanlı devleti işgale boyun eğmişti. Savunma Bakanı Şakir Paşa konuyu hükümete veya Genelkurmay Karargâhına danışmaya bile lüzum görmemişti. Bu düşünce yapısı o dönemdeki Osmanlı hükümetinin ruh halini göstermekteydi. Saray ve çevresi İtilaf Devlerini ürkütmekten korkuyordu.

Harbiye Nezareti ile 17. Kolordu Kumandanlığı arasındaki yazışmalar ele alındığında Ali Nadir Paşa, kendisinin de ifade ettiği gibi, Calthorpe'dan aldığı ikinci notadaki emre uyarak ne yapılması lazım geldiyse onu yapmış ve herhangi bir olayın meydana gelmemesi için caba göstermişti.[2]

İŞGALİN ARDINDAN İSTANBUL MİTİNGLERİ

Mondros ateşkesiyle savaş sonlanmıştı ama Müttefikler verdikleri sözlere uymayarak İstanbul'u işgal etmişlerdi. Bu hareket Osmanlı toplumunda derin bir kırılma yarattı. Bunun üstüne bir de mütarekeye göre Osmanlı orduları dağıtıldı ve orduların tüm silahları Müttefikler tarafından toplandı. Türk halkı savunmasız kalmıştı. Tam bu durumda Birleşik Krallık donanmasının koruma-

(1) Kemal Arı, "15 Mayıs 1919-İzmir'in İşgali ve Karagün", *Başkent Üniversitesi Dergisi*, Ankara, S. 2016 , s. 38.

(2) Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi İzmir, Aydın, Manisa, Denizli, 1919-1923*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s. 117.

Levent Şahverdi Arşivi

sındaki Yunanlılar İzmir'i işgal etti. İzmir, Osmanlı'nın en önemli şehirlerinden biriydi ve kendini savunabilecek ne ordusu ne de silahı vardı. Gelen Yunanlılar hem şehri yağmaladılar hem de katliam yaptılar.

İzmir'in işgali, Türk milleti nezdinde ortak bir kamuoyu oluşturdu. Bundan önce yaşanan işgaller de kamu vicdanını yaralamış ve tepki görmüştü ama Osmanlı devletinin parçalanmaya başladığını halka gösteren en önemli kanıt oldu. İzmir'in işgali o tarihe kadar bu parçalanmaya inanmayanların da gözünü açtı. Müttefiklerin temsilcilerine ve İstanbul hükümetine karşı Anadolu'daki köy, kasaba, kent ileri gelenleri, belediye başkanları, sivil ve askeri erkân tarafından gönderilen sayısız protesto telgrafları bu noktada atılan ilk adım oldu.

Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya geçtikten sonra Havza'dan, bütün yurda mesajlar göndermişti. Mesajların yer aldığı genelgede kumandanlar ve sivil örgütlerin yöneticileri, Yunan zulmüne karşı muhalefet etmeye çağrıldı; bu amaçla büyük ve coşkun toplantılarla ulusal gösteriler düzenlenmesi tavsiye edildi.[1] Bu tavsiye üzerine ülkede bir hareketlenme söz konusu oldu. Denizli, Afyon, Muğla, Isparta, Eskişehir, Adapazarı ve Çorlu gibi birçok ilde mayıs-haziran aylarında mitingler düzenlendi. Öyle ki Kütahya'da düzenlenen mitinge Müslüman olmayan halk da katıldı.[2] Anadolu'da düzenlenen bu miting hareketliliğine, İstanbul da kayıtsız kalamazdı.

Aynı dönemde 1919 yılı mayıs ayında ülke kamuoyunda daha çok ses getiren mitingler yapıldı. Bu mitinglerin yukarıda sayılanlardan farkı, itilaf devletlerinin işgali altındaki bir şehirde ve üstelik işgalcilerin bütün engelleme çabaları ve tehditlerine karşın yapılabilmesiydi.

İstanbul Mitingleri

Milli Mücadele'nin başlangıç sürecindeki büyük problemlerden birisi de halkın siyasi ve sosyal gelişmeler hakkında sağlıklı bilgi edinememesiydi. Mütarekeden sonra Müttefikler İstanbul basınına sansür uyguladılar. Bu yöntemle olaylar halktan saklanmaya çalışıldı. Telgraflarla öğrenilen bilgiler Anadolu ve İstanbul halkına, ancak mitinglerde verilebiliyor, mitinglerde ortaya çıkan tavır da yine protesto telgrafları ile ilgili makamlara iletiliyordu. Dolayısıyla düzenlenen protesto mitingleri, halkın haber alma özgürlüğü açısından önem kazanıyordu. Milli iradenin halk tabanında ortaya çıktığı bu mitinglerde dışavurulan heyecan ve coşku, yitirilen güvenin yeniden inşa edildiği inancını doğurdu. Bu mitingler halkın mücadele gücünü arttırdı. Halk yalnız olmadığını anlıyordu.

---

(1) Mustafa Kemal Atatürk, *Söylev*, Haz.: Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2017, s. 33.

(2) Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973, s. 243.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu düşüncenin bir adımı olarak Türk Ocakları mitingler düzenlemeye başladı. 17 Mayıs 1919'da İzmir'in işgalini protesto etmek için derslere girmeyen üniversite öğrencileri ve hocaları, 18 Mayıs 1919'da yaptıkları toplantıda protestoyu sürdürdüler.[1] Tıp Fakültesi Profesörler Kurulu Başkanı Akil Muhtar Bey'in açtığı toplantıda Besim Ömer Paşa, Rıza Tevfik Bey ve Yusuf Razi Bey öğrencilere konuşmalar yaptı.[2] İzmir'in işgalini protesto etme kararının alındığı bu toplantıda mitingler düzenleme kararı alındı.

19 Mayıs 1919 – Fatih Mitingi[3]

Türk Ocakları tarafından örgütlenen bu mitingde ilk konuşmacı Halide Edib Adıvar'dı.[4] Elli bine yakın insanın doldurduğu belediye binası önündeki alanda yapılan toplantı büyük bir gösteriye dönüştü.[5] Ay-yıldızlı bayrakların altında siyah örtülerin sarkıtıldığı belediye balkonuna Halide Edib, daha önce hiç açıkhavada konuşmadığı için oldukça heyecanlı biçimde çıktı. Fakat bu heyecan, İngiliz uçaklarının taciz uçuşlarına rağmen çok coşkuluydu. *'Bu karanlık gecelerin doğacak güneşlere gebe olduğu'* yolundaki sözleriyle konuşmasına başladı.[6] Mitingde Selahattin Bey, Hüseyin Ragıp Bey, Tahsin Fazıl Bey ve Meliha Hanım da konuşma yaptılar.[7]

Miting sonunda Yıldız Sarayı'na gidilip sultandan millete destek istenmesi kararı alındı. Saraya çıkacaklardan birisi de yine Halide Edib'di. Halide Edib ve yanındakiler Yıldız Sarayı'na çıktılar, fakat padişahla görüşemediler. Halide Edib, o gün Osmanlı hanedanının son günlerini yaşadığına dair bir inanca kapıldı.[8] Amerikalılara telgraflar gönderilmesi kararı da alınan Fatih mitinginden sonra, Başkan Wilson'a protesto telgrafları çekildi ve yüzde sekseni Türk olan İzmir'in işgalinin yaşattığı üzüntü bildirildi.[9]

20 Mayıs 1919 – Üsküdar Doğancılar Mitingi

Fatih mitinginden bir gün sonra Üsküdar Doğancılar Meydanı'nda bir toplantı düzenlendi. Şair Talat Bey'in, Doktor Ferruh Bey'in, Mazhar Bey'in ve Na-

(1) Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973, s. 245.
(2) Kemal Arıburnu, *Milli Mücadelede İstanbul Mitingleri*, Yeni Matbaa, Ankara, 1951, s. 5.
(3) age, s. 9.
(4) Halide Edib Adıvar, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, Özgür Yayınları, İstanbul, 2004, s. 32.
(5) Kemal Arıburnu, *Milli Mücadelede İstanbul Mitingleri*, Yeni Matbaa, Ankara, 1951, s. 12.
(6) Halide Edib Adıvar, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, Özgür Yayınları, İstanbul, 2004, s. 32.
(7) Kemal Arıburnu, *Milli Mücadelede İstanbul Mitingleri*, Yeni Matbaa, Ankara, 1951, s. 12-17.
(8) Halide Edib Adıvar, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, Özgür Yayınları, İstanbul, 2004, s. 34.
(9) Kemal Arıburnu, *Milli Mücadelede İstanbul Mitingleri*, Yeni Matbaa, Ankara, 1951, s. 20.

Levent Şahverdi Arşivi

ciye Hanım'ın coşkulu konuşmalar yaptığı bu mitingde, Fatih mitinginde alınan kararlar kabul edildi. Yine Başkan Wilson, kendisine gönderilen telgrafla 12. maddede belirlenen ilkelere sahip çıkması konusunda uyarıldı.

22 Mayıs 1919 – Kadıköy Mitingi

Şiddetli yağmur ve fırtına altında gerçekleşti. Halide Edib'in de konuşmacı olduğu mitingde; Hüseyin Suat Bey ve Ahmet Kemal Bey, halkın heyecanını şiirler aracılığıyla arttırdılar.[1]

23 Mayıs 1919 – Sultanahmet Mitingi

İzmir'in işgalini protesto amacıyla düzenlenen en önemli miting, 23 Mayıs 1919'da Sultanahmet Meydanı'nda yapıldı. Takriben 200.000 kişinin katıldığı bu mitingde kürsü siyah örtüyle kaplıydı ve kürsü önünde yukarıda bahsi geçen on ikinci prensip yazılıydı. Söz, ilk olarak, Mehmet Emin Bey'indi. Ardından Fahrettin Bey konuşmasını yaptı.[2] Üçüncü konuşmacı Halide Edib'di. Konuşması esnasında kalabalığa, insanlık ve adalet esaslarına sadık kalmak, hangi şartlar altında olursa olsun, hiçbir kuvvete boyun eğmemek konusunda defalarca yemin ettirdi.[3]

23 Mayıs'ta Sultanahmet'te yapılan bu muazzam miting Müttefikleri ve hükümet çevrelerini rahatsız etmişti. Bu tarihten sonra İstanbullu vatanseverlerce Beşiktaş ve Beyazıt'ta yapılması düşünülen mitinglere hükümetçe izin verilmedi. Yayımlanan bir tebliğ ile de mitinglerin yapılması yasaklandı. Fakat bu yasaklama kararı İstanbul vatanseverlerini durdurmaya yetmedi.

30 Mayıs 1919 – II. Sultanahmet Mitingi

Cuma gününe rastgelen gün yayımlanan davetiye ile millet Sultanahmet Camii'ndeki cuma namazına çağrıldı. Camide toplanan yüz bin kişi namazı müteakip dağılmayarak miting yaptı.

30 Mayıs 1919 Cuma günü binlerce kişi adı geçen camilerde toplanarak vatanın kurtuluşu ve İzmir şehitleri için dua ettiler. Namazı müteakip halk, toplu olarak Sultanahmet Meydanı'na doğru toplanmaya başladı. Mitingi tertip edenler meydanda gerekli tedbirleri almıştı. Meydanda siyahlarla örtülü bir kürsü yerleştirilmiş, kürsünün etrafını ellerinde çeşitli pankartlar bulunan mektep talebeleri çevirmişti. Konuşmacılar İzmir'in işgali hakkında bilgiler vererek bun-

(1) Kemal Arıburnu, *Milli Mücadelede İstanbul Mitingleri*, Yeni Matbaa, Ankara, 1951, s. 33-35.
(2) age, s. 35.
(3) age, s. 36.

Levent Şahverdi Arşivi

dan sonra gelişecek olaylara da dikkat çektiler. Mitingin sonunda alınan kararlar başta padişah ve hükümet yetkilileriyle görüşmeler yapan Salih Paşa'ya iktidar yolunu açtı.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

PARİS KONFERANSI'NA HEYET GİDİYOR

17 Haziran 1919 – Osmanlı Devleti Paris'e Davet Ediliyor

Hükümet Paris'te yapılacak konferansa davet edilmeyi bekliyordu. Konferansın konusu Osmanlı devletiydi. 2 Haziran 1919 günü Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi Babıâli'ye geldi ve hükümete bir müjde verdi. Osmanlı devleti, Paris Sulh Konferansı'na katılabilecekti.[1] Damat Ferit bu haberi alınca hemen padişaha koştu ve hükümetin büyük başarısını Sultan Vahdettin'e müjdeledi. Padişah, Damat Ferit'in sadakatinden emindi ama bu tür konferanslar için biraz tecrübesizdi. Onun için Paris'e gidecek ekibe dünürü Ahmet Tevfik Paşa'yı da dahil etti zira paşa çok uzun yıllar Hariciye Bakanlığı yapmıştı. Burada işler biraz tatsızlaştı padişahın damadı ile dünürü olan iki paşa birbirinden hiç hoşlanmazlardı ve bir barış konferansında mutlaka bazı olaylar çıkacaktı. Durum çok hassas ve zaman dardı. Ahmet Tevfik Paşa, padişahın ricası üzerine Damat Ferit'in başkanlığındaki bu heyete katıldı. Padişah heyete Rıza Tevfik Bey'i de ekledi. Gidecek heyet üyelerinin devlette bir sorumluluğu olması gerekiyordu ama Rıza Tevfik'in o dönemde devlette hiçbir görevi yoktu. Bu konuyu dikkate alan Sadrazam Damat Ferit, Rıza Tevfik'e bir görev vermek istedi. Görüşme sonunda Rıza Tevfik Danıştay Başkanlığı'na atandı. Paris Barış Konferansı'na katılacak heyetin belirlenmesinde önemli kulisler döndü. Birçok isim silindi ya da ilave edildi ve sonunda ortaya bir liste çıktı:[2]

---

(1) Paris Konferansı: I. Dünya Savaşı'nın askeri safhası ateşkes antlaşmalarıyla sona erdikten sonra galip devletler imzalanacak olan antlaşmaların maddeleri üzerinde karşılıklı olarak anlaşmak ve kendi aralarındaki siyasi, ekonomik problemleri çözümlemek amacıyla 18 Ocak 1919'da Paris'te toplandı. Konferansa I. Dünya Savaşı'na dahil olmuş 32 devlet katıldı. Konferansa katılan devletlerin tamamının üye olacağı Milletler Cemiyeti kuruldu. Cemiyetin dünya devletlerinin haklarını eşit olarak korumayı amaçlayacağı savunulmuştu ancak bu cemiyetin sadece Müttefik devletler tarafından kurulmuş olması fiilen taraflı davranmasına neden oldu. Müttefikler konferansta savaştan galip ayrılmalarının verdikleri rahatlıkla 'Wilson Prensipleri'ni göz ardı ederek yenilen devletlere imzalatmak amacıyla çok ağır şartlar taşıyan antlaşma taslakları hazırlamaları sonucunda Müttefikler arasında olan ABD bu konferanstan sonra Avrupa ile olan ilişkilerini en alt düzeye indirdi.

(2) Tarık Mümtaz Göztepe, *Mütareke Günleri*, Haz.: H. Afşin Günaydın, Cümle Yayınevi, Ankara, 2017, s. 274.

Levent Şahverdi Arşivi

"Sadrazam Damat Ferit – Heyet başkanı, Eski Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa – Maliye Bakanı, Rıza Tevfik Bey – Danıştay Başkanı, Reşit Bey – Dışişleri Bakanlığı Siyasi Şube Müdürü, Mehmet Münir Ertegün – Babıâli Baş Hukuk Müşaviri, Şevki Bey – Dışişleri Bakanlığı Büyükelçilikler Şube Müdürü, İsmet İnönü – Kurmay Albay, Savunma Bakanlığı Müsteşarı, Ercüment Ekrem Talu – Basın Yayın Genel Müdürü, Ali Kemal Bey – Dahiliye Bakanı."[1]

Damat Paşa ile dünür Paşa arasında anlaşmazlık ilk günden ortaya çıktı hatta heyet Paris'e ayrı ayrı vasıtalarla gitti. Bu ayrılık Müttefik devletlerin dikkatini hemen çekti. Osmanlı devleti o kadar savrulmuştu ki devletin geleceğini ilgilendiren bir konuda heyet bile iki başlıydı. Damat Ferit Fransızlara yanaşırken Tevfik Paşa İngilizlere yanaştı. 6 Haziran günü kabine Yıldız Sarayı'nda toplandı ve görüşmelerde savunulacak konular planlandı. Toplantı sonrası heyetin bir kısmı Fransız zırhlısı Demokratie'ye binerek Toulon şehrine hareket ettiler.

Damat Ferit'in gidişinden tam dokuz gün sonra 14 Haziran günü Ahmet Tevfik Paşa ve ekibi Ceres isimli İngiliz kruvazörü ile yola çıktı. Birleşik Krallık Yüksek Komiserliği'nde görevli olan amiraller tam kadro uğurlamaya katıldı. Birinci heyet Toulon'dan trene binerek Vokreson'a ulaştı. Burada Fransız Dışişleri Bakanlığı temsilcileri tarafından karşılandı. Türk heyetine Paris yakınında bir köşk hazırlanmıştı.

Türk heyeti Onlar Meclisi tarafından dinlenecekti, bu arada heyet üyeleri Vokreson'u dolaşmaya başladılar. Bölge halkı ilk başta bu gelenlere şaşkınlıkla bakıyordu zira kişiler çok şık ve iyi giyimliydi ama hepsi fesliydi. Üç beş gün içinde Vokreson halkı Osmanlı heyetine alıştı. Fransa'ya gelince Damat Ferit Onlar Meclisi'nde yapacağı konuşmayı hazırladı ama konuşmasını kimseye göstermedi. Kendisi ile gelmiş olan Rıza Tevfik ve Maliye Bakanı Tevfik Bey sadrazamdan konuşma metnini istediler. Konuşma ile ilgili bazı eleştirilerde bulundular ama sadrazam konuşmasında hiçbir değişiklik yapmadı.

17 Haziran günü Onlar Meclisi[2] saat 11.00'de Türk heyetini kabul etti.[3] Toplantıyı yöneten Fransa Başbakanı Clemenceau'nun yanında ABD Başkanı Wilson ve İngiltere Başbakanı Lloyd George oturuyordu. Müttefiklerin diğer yöneticileri Fransa Dışişleri Bakanı Pichon, ABD Dışişleri Bakanı Robert Lan-

(1) Ali Kemal Bey son anda heyetten çıkarıldı.

(2) Onlar Konseyi: Beş büyük devlet tarafından oluşturulan bir konseydi. ABD, Birleşik Krallık, Fransa, İtalya ve Japonya toplantılara katıldılar. Konsey devlet ya da hükümet başkanlarıyla dışişleri bakanlarından oluşmakta idi. Bütün konularla ilgileniyor ve her meseleye ait esas prensipleri kararlaştırduktan sonra, iş ikinci derecede komisyonlara havale ediliyordu. Adı geçen beş devletin devlet ya da hükümet başkanlarıyla dışişleri bakanlarının bir arada çalışmalarında güçlükler çıkınca 24 Mart 1919'dan itibaren konsey ikiye ayrıldı.

(3) Toplantı Fransız Dışişleri Bakanlığı Büyük Salon'da yapıldı.

Levent Şahverdi Arşivi

sing, İtalya Dışişleri Bakanı Costantino Sonnino, İtalyan üye Emperigal, Japon üye Makino masada yer almışlardı.

Başta Damat Ferit, Maliye Bakanı Tevfik Bey ve Danıştay Başkanı Rıza Tevfik salona kabul edildiler. Türk heyetinin salona girmesiyle Onlar Meclisi üyeleri ayağa kalkıp salona girenleri selamladılar. Toplantı Başkanı Clemenceau kısa bir açılış konuşması yaptı ve sözü Türk heyetine bıraktı. Sadrazam Damat Ferit günlerdir hazırladığı konuşmasını bildiği gibi okudu ama gerek hitabet kabiliyeti eksikliği gerekse de konuşmasının bütünlüğü olmadığı için kimse bu konuşmadan bir şey anlamadı. Başbakan Clemenceau konuşmaya müdahale etti ve "Bu konuşmayı yeniden daha net olarak okuyun zira şu ana kadarki bölümden biz hiçbir şey anlamadık" dedi. Kendisini İtilaf devletleri liderleri ile bir gören Damat Ferit bu müdahale karşısında dengesini kaybetti. Türk İzmir'in bile münakaşasına tahammülü olmayan ve Anadolu'nun karış karış taksimini hesaplatıp duran Müttefikler karşısına sanki zafer kazanmış gibi çıkan Damat Ferit konuşmasıyla Onlar Meclisi'nde kendisini dinleyen Müttefik liderleri çileden çıkardı. Sadrazam İzmir, Pontus ve Ermenistan ile ilgili korkunç tekliflerde bulundu ve bu olmazsa arkasını dayadığı 350 milyonluk Müslüman âleminden bahsetti ve sadece Suriye'ye muhtariyet verilebileceğini söyledi.

Sadrazamın, Müttefiklerden Ege adalarını geri istemesi; Kıbrıs ve Mısır üzerindeki hükümranlık haklarından bahsetmesi üzerine Fransız Başbakanı Clemenceau konuşmaya müdahale etme gereğini duydu. Ortaya garip bir durum çıkmıştı. Müttefikler İstanbul'u ve çeşitli Anadolu şehirlerini ve Yunanistan ise İzmir'i işgal etmişti. Bütün Arap toprakları elimizden çıkmıştı ve sadrazam çok seneler evvel kaybettiğimiz Mısır'ı, Kıbrıs'ı ve Ege adalarını geri istiyordu. Sadrazamın konuşmasının ciddiyetle bağdaşır bir kısmı yoktu. Toplantı başkanı heyete şunu söyledi: *"Siz konuşma metninizi bize bırakın gidip aşağı kattaki büfede bir şeyler içip biraz dinlenin, biz burada sizin konuşma metninizi tartışalım."*[1]

Bu küstah ve aşağılayıcı muamele karşısında Türk heyeti alt kattaki büfede çarpılmış olarak oturuyordu. Bu arada Rıza Tevfik dedi ki: *"Dört bardak limonata içtim ama içimdeki ateş sönmedi."* Ertesi gün Fransız gazeteleri Damat Ferit'in konuşmasını manşetlerine almış *"Türk sadrazam hayaller içinde ve geçmişte yaşananlardan hiç ders almamış hâlâ 250 milyonluk İslam desteğinden bahsediyor"* türünde farklı başlıklarla çıkmıştı.

Bu gelişmeler olduktan sonra Ceres isimli kruvazörle Toulon'a gelen Osmanlı heyetinin ikinci bölümü Paris'e geldiğinde zaten çok geç kalınmıştı. Ama iki paşa berberce bir şey yapacakları yerde aynı hususmete devam ediyorlardı hatta ikisi de aynı masada yemek yememek için yemeklerini odalarında yiyor-

(1) Tarık Mümtaz Göztepe, *Mütareke Günleri*, Haz.: H. Afşin Günaydın, Cümle Yayınevi, Ankara, 2017, s. 278.

Levent Şahverdi Arşivi

lardı. İtilaf devletlerinin Anadolu'yu ve Osmanlı coğrafyasını ne şekilde paylaşacaklarını konuştukları bir ortamda heyet üyesi iki paşa bir araya gelemiyordu.

Paris'te bu gelişmeler yaşanırken Damat Ferit kabinesinin bakanları işleri arapsaçına çevirmişlerdi. Kabinenin en önemli bakanlarından Dahiliye Bakanı Ali Kemal Bey ise basiretsizlik örnekleri gösteriyordu. Burası, İttihatçıların kalesiydi. Ali Kemal, çok ateşli bir İttihatçı düşmanıydı ve bakanlık koltuğuna oturduğu gün bakanlıkta önemli bir temizlik yapması bekleniyordu. Mütareke döneminde birçok defa kabine değişmesine rağmen Dahiliye Bakanlığı'ndaki kadrolara dokunulmamıştı. Bakanlıktaki bu bürokrasi kadrosu, bakanlık içinde önemli önemsiz evrakları her yeni gelen bakanın önüne yığıyorlardı. Bakan bu evrakları anlayana kadar zaten hükümet değişiyordu. Aynı evraklar tekrar yeni gelen bakanın önüne yığılıyordu.

Paris dışında Vokreson köşkü bir arada yemek yemeyen ve birbirlerini görmek dahi istemeyen Osmanlı heyetine dar gelmişti. Onun için heyet Versay'ın beş kilometre güneydoğusunda bulunan Hontokler şatosuna taşındı. Heyet burada ümitsiz bir mücadeleye girdi, çeşitli ülkelere notalar yağdırdı ise de işe yarayacak bir ilerleme sağlanamadı. Müttefik devletlerin yöneticileri bu kadar çok notadan sonra Osmanlı heyetiyle aralarına mesafe koydular.

Paris'te yapılan barış görüşmelerinin sonunda Fransız Başbakanı Clemenceau'nun Sadrazam Damat Ferit'e "Paris'te daha fazla kalmanıza gerek yok. Gerekirse sizi tekrar çağırırız" demesi üzerine 8 Temmuz 1919 günü Paris'ten İsviçre'ye geçti. Heyet, Lozan'da iki üç gün dinlendikten sonra Trieste-Agram-Bükreş yoluyla Köstence Limanı'na ulaştı. Köstence Limanı'nda bekleyen iki Fransız torpidosuna binerek 15 Temmuz 1919 günü sabah Dolmabahçe'ye ulaştılar. Heyette Sadrazam Damat Ferit, eski sadrazamlardan Ahmet Tevfik Paşa, Maliye Bakanı Tevfik Bey ve Dışişleri Bakanlığı'ndan Şevki Bey karşılandılar. Heyeti padişah adına Başmabeyinci Ömer Yaver Paşa ve Başyaver Albay Naci [Eldeniz] karşıladı ve berberce padişahın huzuruna çıkmak için Yıldız Sarayı'na geçtiler. Paris Barış Konferansı sonrasında Damat Ferit hükümeti istifa etti. 21 Temmuz 1919 günü III. Damat Ferit hükümeti kuruldu.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

SON OSMANLI MECLİSİNİN AÇILIŞ HAZIRLIKLARI

Osmanlı meclis binasının hemen karşısına Müttefiklerin savaş gemileri demirlemişti. Dünyanın hiçbir ülkesinde top namlularının gölgesinde meclis çalışamazdı. İşgal edilen ülkelerde parlamentoların, başkentten uzakta toplandıkları çok görülen bir yöntemdi. 1870 savaşında Fransız meclisi Paris yerine Bordeaux'da, son dönemde Alman meclisi de Berlin yerine Weimar'da toplanmıştı. Osmanlı meclisi de İstanbul yerine bir Anadolu şehrinde toplanmalıydı. Amasya görüşmelerinde Mustafa Kemal, Osmanlı Mebusan Meclisi'nin Anadolu'da toplanması görüşünü İstanbul hükümetinin bakanı Salih [Kezrak] Paşa'ya da kabul ettirmişti. Salih Paşa, bunu kendisi adına kabul etmiş, hükümet adına bir yükümlülük altına girmemişti. 22 Ekim günü imzalanan ikinci protokolde ise barış anlaşması imzalanana kadar Osmanlı Mebusan Meclisi'nin geçici olarak bir Anadolu ilinde toplanmasının uygun görüldüğü yazılmıştı[1] ama Ali Rıza Paşa hükümeti, meclisin İstanbul dışında toplanmasına yanaşmadı. Bu konuda Anadolu ile İstanbul arasındaki tartışmaları Atatürk, *Büyük Nutku*'nda şöyle anlatır:

> *"Salih Paşa'nın İstanbul'a dönüşü üzerine Osmanlı Mebusan Meclisi'nin toplantı yeri konusunda hükümetle aramızda tartışma başladı. Ancak bu konudaki yazışma ve tartışmalar, yalnız hükümet ve Cemal Mersinli ile aramızda yapılmakla kalmıyor, bütün yurdun ve özellikle İstanbul'daki örgütlerimizin bu konu ile ilgili görüşünü almak gerekiyordu."*[2]

İstanbul'daki örgütlerin düşüncelerini öğrenmek için, 13 Ekim 1919 günü Anadolu'dan çekilen telgrafa verilen 20 Ekim günlü cevaplarda milletvekillerinin İstanbul'da toplanmalarında bir sakınca ve tehlike olmadığı ifade edildi. Müttefiklerin davranışlarının uygarlık dünyasına karşı kötü etki yapabileceği

(1) Mahmut Goloğlu, *Sivas Kongresi: Milli Mücadele Tarihi-II*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1969, s. 187.

(2) Mustafa Kemal Atatürk, *Söylev*, Haz.: Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2017, s. 152.

Levent Şahverdi Arşivi

için "Müttefikler bu hataya düşmezler" denildi, böyle bir ihtimalin söz konusu olmadığı anlatıldı. İstanbul'daki örgüte merkezden gerekli açıklamalar yapıldı. Cemal Paşa aracılığıyla hükümete bildirilen görüşler özetlendi.[1] Mustafa Kemal bir yandan İstanbul'un ileri gelenleriyle yazışmalar yaparken, bir yandan da kamuoyunu yokladı. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti merkez kurullarından gelen karşılıklar, fikirlerin dağınık olduğunu ortaya koyuyordu.

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul hükümetinin ve onun yardakçılarının, kamuoyunu ne denli ayrılığa ve karışıklığa uğratmış olduklarının, ulusun gösterdiği bu görüş ayrılıklarından kolaylıkla anlaşıldığını görüyordu.

5 Kasım 1919 günü Mustafa Kemal Paşa, Savunma Bakanı Cemal [Mersinli] Paşa'ya *"Toplantı yeri üzerindeki görüşte hükümetin direnmesinin yerinde olup olmadığını, zaman ve olaylar kanıtlayacaktır"* diye yazdı.[2]

16 Kasım günü de Mustafa Kemal Paşa, başta bu konuyu görüşmek üzere kumandanları Sivas'a çağırdı. Kâzım Karabekir Paşa Erzurum'dan, Ali Fuat Cebesoy Paşa Ankara'dan, 3. Kolordu Kumandanı Sebahattin Bey Sivas'tan ve 12. Kolordu Kurmay Başkanı Şemsettin Bey Konya'dan gelip toplantıya katıldılar. Temsil Heyeti üyeleriyle birlikte konu uzun boylu tartışıldı. Kâzım Karabekir Paşa, meclisin İstanbul'da toplanması gerektiğini savundu. Kumandanlardan sadece Ali Fuat Cebesoy meclisin Anadolu'da toplanmasından yanaydı.

> *"Millet meclisinin İstanbul'da toplanmasında sakıncalar ve tehlikeler olduğu halde, toplantının İstanbul dışında yapılmasını hükümet uygun bulmadığı için ve yurdu sarsıntıya uğratmaktan çekinerek, İstanbul'da toplanma zorunluğu kabul edildi. Ancak aşağıdaki tedbirlerin alınması gerektiği kararlaştırıldı."*[3]
>
> *1. Bütün milletvekilleri bu konuda aydınlatılacak ve görüşler sorulacaktır.*
>
> *2. Milletvekilleri İstanbul'a gitmeden Trabzon, Samsun, İnebolu, Eskişehir illerinde toplanıp ve gruplar halinde birleşerek ve mecliste bir ulusal grup oluşturmaları gerekmektedir.*
>
> *3. Anadolu Hareketi'nin halkta taban bulması için tüm ordu kumandanlıkları kendilerine yardımcı olacaklardı.*
>
> *4. Bütün harekete destek olan memurlardan hareketi geliştirmek için söz alınmalıdır.*
>
> *5. İstanbul güzergâhına Anadolu'dan gidenler ile Eskişehir'de buluşup yürütecekleri meclis faaliyetleri üzerine görüş alışverişi yapılacaktır."*[4]

---

(1) Mustafa Kemal Atatürk, *Söylev*, Haz.: Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2017, s. 152.
(2) age, s. 152.
(3) age, s. 153.
(4) age, s. 155.

Levent Şahverdi Arşivi

Düşünülen tedbirler arasında, İstanbul'a gidecek milletvekillerini aydınlatmak, mecliste güçlü bir Müdafaa-i Hukuk Grubu kurmak, Cemiyetin örgütlerini yayıp güçlendirmek, örgüte bağlı kalacakları yolunda yüksek memurlardan söz almak noktaları bulunmaktadır. İstanbul'a gidecek milletvekillerini aydınlatmak amacıyla kaleme alınan talimatta şöyle denilmektedir:

> *"İstanbul'un, İtilaf devletlerinin ve özellikle İngiliz kara kuvvetlerinin elinde ve deniz kuvvetlerince kuşatılmış olduğunu biliyorsunuz. Hükümetin İstanbul'da, ne yazık ki, bağımsız olmadığını açıkça söylemek zorunluğu vardır. Bu nedenlerden dolayı, Osmanlı Mebusan Meclisi'nin toplantı yeri üzerinde tartışmak gibi bir sorun ortaya çıkmış bulunuyor. Mebusan Meclisi İstanbul'da toplanırsa, milletvekillerinin yapacakları yurt ödevi göz önüne getirilince, tehlikelerle karşılaşmalarından doğrusu korkulur. Gerçekten, ülke bütünlüğümüzün ve bağımsızlığımızın korunmasını kesinlikle isteyip savunacak olan millet meclisinin dağıtılması ve üyelerinin tutuklanması ya da sürgün edilmesi umulmaz bir iş değildir. Kars' ta toplanan Ulusal İslam Şûrası'na İngilizlerin yaptıkları gibi."*[1]

Meclisin Toplanması

Rauf Orbay, Osmanlı devleti adına Mondros ateşkesini imzalamış ve İngilizlerin kurduğu tuzaklara düşmüştü. Mustafa Kemal'in ona yaptığı açıklamalara karşı hâlâ İngilizlerin yola getirileceğini sanıyordu. Rauf Orbay Erzurum ve Sivas kongrelerine katılmıştı ve Amasya Protokolü imzalanırken de Mustafa Kemal'in yanındaydı. Osmanlı Mebusan Meclisi'nin İstanbul'da toplanmasında herhangi bir tehlike görmüyordu hatta bu sayede İngilizlerin test edileceğini düşünüyordu. Rauf Orbay anılarında bu deneyin Kuvayı Milliye'ye yarayacağını yazmıştı. Sivas'ta 28 Kasım 1919 günü, Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında, Kâzım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy ve diğer kumandanların da katılımıyla bir toplantı yapıldı. Rauf Orbay toplantı sırasında Kâzım Karabekir Paşa ile aralarında geçen konuşmayı anlatır:

> *"Milli hükümetin muvaffakiyetle kurulması için, meclisin evvela İstanbul'da toplanması gereklidir. Bu meclisin ömrü ve istikbali yoktur. Meclis toplandı diye, Müttefikler hakkımızda verdikleri kararı değiştirecek değillerdir aksine Kuvayı Milliye'nin uzantısı sayacakları milletvekilleri, İngilizler ilk fırsatta yakalayıp süreceklerdir. İşte o gün, milli hükümetin en iyi şekilde kurulabileceği gündür. Kâzım Karabekir Paşa makul konuşuyordu.*

(1) **Mustafa Kemal Atatürk**, *Söylev*, Haz.: Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2017, s. 155.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

'İngilizler, İstanbul'da Osmanlı Mebusan Meclisi'ni basıp, milletvekillerini tevkif edecekler ve sürgüne gönderecekler. Bu gelişme üzerine milli hükümetin kurulması başarılacak mı?'

'Bu soruyu sokakta en basit bir yurttaşa sorsanız, vereceği karşılık evet olur.'

'Peki, ya İngilizler, tahmininizin tersine hareketle, meclisi basmazlarsa?'

'Bence bu mukadderdir. Yüzde sekseni zaten Anadolu'dan giden milletvekilleri Kuvayı Milliye'nin esas gücüdür diye, ortadan kaldırmak, hele İngilizler gibi bir düşman için gayet tabii bir düşüncedir. Tahminimin tahakkuk edeceğine emin olunuz. Er geç, kabul edilmeyecek bir sulhu reddedişimizde bunu yapacaklardır.'

'İngilizlerin bunu yapmamaları ihtimaline karşı, bu işi behemehal tahakkuk ettirmek için, ben, tehlikeyi kabul ediyorum. İstanbul'a meclise gideceğim ve dediğiniz olmazsa, Anadolu'da milli hükümeti kurmaya muvaffak olmanız için, meclisin ortasında bomba patlatarak kendimi feda edeceğim.'

'Yüksek alnınızdan bir kere daha öperim' diye büyük bir samimiyetle boynuma sarıldı.

Evet, bu işi başarmak için sen yetersin. İstanbul'a git, diğer arkadaşlar ve bilhassa Mustafa Kemal Paşa burada kalmalı. İstanbul'a gitmemelidirler. İşte bu suretle, Karabekir Paşa'nın teklifi ittifakla kabul edildikten sonra ben, seçildiğimiz takdirde arkadaşlardan yalnız Hüsrev Gerede ile İstanbul'a gitmeyi uygun buldum."[1]

Yakın Tarihimiz'in Rauf Orbay'ın ağzından dinleyip naklettiği bu konuşmanın gerçekliği yoktur zira o toplantıda hazır bulunanlardan Mustafa Kemal, Karabekir, Cebesoy ve Mazhar Müfit Kansu'nun anılarında da böyle bir konuşma geçmemişti. Karabekir Paşa'nın, meclisin Anadolu'da toplanmasına karşı çıkmasının, milli hükümeti bir an önce kurdurmak kaygısından ileri gelmediği; tersine İstanbul'la ilişkilerin kesileceğinden, Anadolu'da bir hükümet kurulacağından ürktüğü anlaşılıyor.

Rauf Orbay, tarihte yaşananları sonra ve bunları kendi penceresinden ortaya çıkan sonuçlara göre anlatmaktadır ki bu anlatım gerçek değildir. Son Osmanlı meclisine Sivas milletvekili olarak katılan Rauf Orbay Heyeti Temsiliye'nin en önemli kişisidir. Mecliste bulunan 140 milletvekilinden 80'i Kuvayı Milliye tarafında gözükmektedir. Mustafa Kemal Paşa mecliste güçlü bir Müdafaa-i Hukuk Grubu kurulmasını ister. Bu grubun kurulmasını da Rauf Bey'den bekler. İstanbul'a varınca Rauf Bey, Felah-ı Vatan adlı bir grup kurar. Mustafa Kemal Paşa, Müdafaa-i Hukuk Grubu yerine, başka adla bir grup kurulmuş olmasına

(1) Rauf Orbay, *Siyasi Hatırlar*, Örgün Yayınları, İstanbul, 2019, s. 396-397.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

üzülür. Rauf Orbay, Felah-ı Vatan Grubu'nu Heyeti Temsiliye düşüncesi çizgisinde tutamaz.(1)

Mustafa Kemal Paşa, "*Kâzım Karabekir Paşa, anlaşılıyor ki, hükümeti darıltmayalım, İngilizleri kızdırmayalım, diye saman altından su yürütmek istiyor*" demiştir.(2) Cebesoy da İstanbul'la ilişkilerin kesileceğinden Karabekir Paşa'nın kaygıya kapıldığını belirtir.(3)

Grupta, birçok konularda fikir ayrılıkları belirmiştir. İstanbul'a varınca milletvekilleri çeşitli etkiler altında kalmış, Mustafa Kemal Paşa'yı oldukça düş kırıklığına uğratmışlardır. Bütün bunlara rağmen, Rauf Bey, İstanbul'da Kuvayı Milliye milletvekillerinin yine de başı durumundadır ve ateş hattında sayılabilir. İngilizlerin ilk yakalamak isteyecekleri milletvekillerinin başında Rauf Bey vardır.

(1) Kâzım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Merk Yayıncılık, İstanbul, 1988, s. 361-362.
(2) Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C. II, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2009, s. 449.
(3) Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul, 2019, s. 254.

Levent Şahverdi Arşivi

İstanbul'un Resmi İşgali

Levent Şahverdi Arşivi

1920

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

1920 YILINDA KURULAN HÜKÜMETLER

Devlet-i Osmani 1920 yılına Ali Rıza Paşa hükümeti ile girdi zira bu hükümet 2 Ekim 1919 tarihinde kurulmuştu ama çok uzun süreli olamadı ve kabine 2 Mart 1920 günü istifa etti. 1920 yılında Sultan VI. Mehmet Vahdettin döneminde dört hükümet kuruldu.

"Salih Hulusi hükümeti : 8 Mart 1920 – 2 Nisan 1920
IV. Damat Ferit hükümeti : 5 Nisan 1920 – 31 Temmuz 1920
V. Damat Ferit hükümeti : 31 Temmuz 1920 – 17 Ekim 1920
III. Ahmet Tevfik Paşa hükümeti : 21 Ekim 1920 – 4 Kasım 1922"[1]

Ali Rıza Paşa Hükümeti

Müttefik devletler, Mebusan Meclisi'ndeki kişiler ile Ali Rıza Paşa hükümeti'ndeki bakanların aynı görüşte olduğunu düşünerek hükümete baskı uyguladılar. Hükümete nota verip kabinenin Kuvayı Milliye hareketi ile alakasını kesmesini istediler. Bakanlar kurulu içindeki Heyeti Temsiliye taraftarı bakanların da istifasını istediler. Zaten Osmanlı hükümetlerinin bir ağırlığı kalmamıştı zira Müttefikler her şeye karışıyorlardı. Müttefik devletler Ankara ve İstanbul'un arasının açılması için sadrazama baskıya devam ettiler. Ali Rıza Paşa bu konuyu oyalayıp zamana yayma imkânı olmasına rağmen baskılardan yoruldu ve 2 Mart 1920 günü istifa etti.

8 Mart 1920 – Salih Hulusi [Kezrak] Hükümeti

Sultan VI. Mehmet Vahdettin, Ali Rıza Paşa'nın istifasını mecburen kabul etti ve sadrazam aramaya başladı. Sadrazamlık makamı cendereye dönmüştü. Sultan Vahdettin bu makam için çok kişi ile görüştü ama kimse Müttefiklerin baskısı altına girmek istemiyordu. Eski sadrazamlardan Damat Ferit ve Ahmet Tevfik Paşa da kendilerine yapılan teklifi kabul etmediler. Ülke altı gündür hükümetsizdi. 8 Mart 1920 günü Donanma Bakanı Salih Paşa sadrazamlık mührünü teslim aldı. Salih Paşa'nın rütbesi sadrazamlık için yetersiz olduğu için

(1) Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, C. 2, 2015, s. 61.

Levent Şahverdi Arşivi

iki rütbe birden verilerek kendisi müşir ve vezirliğe terfi ettirildi. Salih Paşa, Babıâli'ye geldi ve bilinen tören yapıldı. Ataması için hazırlanmış olan padişahın hattı hümayunu okundu. Yeni kabinenin göreve gelmesi ile çok sönük bir sadaret alayı düzenlendi. Mabeyn-i Hümayun Başkâtibi Ali Fuat Bey'in getirdiği hattı hümayunu öpüp başına koyduktan sonra Sadaret Müsteşarı Emin Bey'e verip okutturdu. Sadrazam Salih Paşa ve yeni bakanlar kabine salonuna geçip tebrikleri kabul ettiler.

> *"Bakanlar kurulu: Sadrazam ve Donanma Bakanı – Salih Hulusi Paşa, Şeyhülislam – Haydarizade İbrahim Efendi, Savunma Bakanı – Mustafa Fevzi Çakmak, İçişleri Bakanı – Ebubekir Hazım Tepeyran, Dışişleri Bakanı – Abdüllatif Sefa Bey, Adalet Bakanı – Celal Bey, Eğitim Bakanı ve Danıştay Reisi – Abdurrahman Şeref Bey, Maliye Bakanı – Eski Divan-ı Muhasebat Reisi Tevfik Bey, Ticaret Bakanı ve Tarım Bakanı – Ziya Bey, Vakıflar Bakanı – Ömer Hulusi Efendi."*[1]

Yeni sadrazam, bütün bakanlıklara ayrı ayrı yetenekte kişiler bulamadığı için kabinesini çok eksik bir kadro ile oluşturdu. Bakanların bir kısmı iki bakanlık görevini üstlendi. Padişahın hattı hümayununda göze çarpan kuru ifade tarzından dolayı bakanlar arasında Heyeti Temsiliye'ye sıcak bakan bir tek Harbiye Nazırı Fevzi Çakmak vardı. Müşir Salih Paşa bu renksiz, desteksiz ve eksik kabine ile hükümet oluşturduktan sonra hemen İstanbul'un işgali ve can yakan siyasi notaları önünde bulmuş oldu.

Salih Paşa, hükümeti sürdürmek için kaçamaklı ve oyalayıcı hareketler ile ayakta kalmaya çalıştı. Sadrazam, Müttefikler tarafından Kuvayı Milliye taraftarı olarak damgalanmıştı. İstifa eden Ali Rıza Paşa hükümeti gibi aynı yolda sona doğru ilerliyordu; kısacası günleri sayılıydı zira işgalci güçler İstanbul'da ne kadar tanınmış devlet adamı ve siyasetçi varsa hepsini tutuklamaya başlamışlardı. Bu kişiler önce Beyoğlu'ndaki Arapyan Han'da tutuluyor oradan da sürgüne götürülüyordu.

İstanbul Muhafızı[2] ve 25. Kolordu Kumandanı Ali Sait Paşa'nın evi sabah erken saatlerde basıldı ve giyinmesine fırsat verilmeden pijamalarıyla tutuklandı. 30 Mart günü saray, işgal güçleri ve hükümet arasındaki huzursuzluk arttı ve 4 Nisan 1920 günü Salih Paşa hükümeti istifa etti. Kabine 30 gün bile dayanamamıştı.

---

(1) Tarık Mümtaz Göztepe, *Mütareke Günleri*, Haz.: H. Afşin Günaydın, Cümle Yayınevi, Ankara, 2017, s. 349.

(2) İstanbul Muhafızı: İstanbul'un genel asayişinden sorumlu asker ve polisin bağlı olduğu yetkili.

Levent Şahverdi Arşivi

5 Nisan 1920 – IV. Damat Ferit Hükümeti

Sultan Vahdettin, Salih Paşa'dan aldığı mührü enişteşi Damat Ferit'e dördüncü defa teslim etti. Padişah kendisini Yıldız Sarayı'nda kabul etti ve iki saat genel durum üzerine fikir alışverişinde bulundular. Saat 15.30'da sadrazam Babıâli'ye geldi ve yeni kabine arkadaşları tarafından karşılandı. İşgal İstanbulu'nda halk yeni hükümeti merak ettiği için sabahtan itibaren Sirkeci'den Babıâli'ye kadar tüm sokakları doldurmuştu. Yönetim saltanat alayının çok parlak olması için çaba göstermiş ve gösterişli bir tören düzenlenmişti. Yıldız Sarayı'ndan sadrazam sonrası yeni bir heyet Babıâli'ye doğru yola çıkmıştı. Heyette Mabeyn Başkâtibi Ali Fuat Bey ve padişah yaveri Kurmay Binbaşı Ali Nuri Bey[1] bulunuyordu. Saray heyeti askeri bandonun çaldığı Marş-ı Sultani ile Babıâli'ye gelmiş ve merasim salonunda yerini almıştı. Mabeyn Başkâtibi Ali Fuat Bey'in getirdiği atlas kese eller üzerinden dolaştırılıp sadrazama teslim edildi. Sadrazam keseyi öpüp başına koyduktan sonra hattı hümayunu okunmak üzere Sadaret Müsteşarı Rıfat Bey'e teslim etti. İşgal güçleri, bu hattı hümayunun okunmasından mutlu oldular. Bu gelişme, aylardır süren Ali Rıza Paşa ve Salih Paşa kabinelerinin görevden alınması ve Damat Ferit hükümetinin kurulması için verdikleri uğraşın ürünüydü. Bu, bir siyasetin sonucuydu. Kabine şöyle oluşmuştu:

> *"Bakanlar kurulu: Sadrazam ve Dışişleri Bakanı – Damat Ferit, Şeyhülislam – Dürrizade Abdullah Bey, Harbiye Nazırı ve Donanma Bakanı – Ferik Kara Said Paşa, İçişleri Bakanı ve Danıştay Başkanı – Reşit Bey, Adalet Bakanı – Ali Şükrü Bey, Milli Eğitim Bakanı – Rum Beyoğlu Fahrettin Bey, Bayındırlık Bakanı – Operatör Cemil Topuzlu, Ticaret ve Tarım Bakanı – Ferik Hüseyin Remzi Paşa, Vakıflar Bakanı – Ferik Osman Rıfat Paşa, Maliye Bakanı – Reşat Bey."*[2]

İstanbul doğrudan doğruya işgal edilmişken Müttefik devletler padişahı tehdit etmeye devam ediyorlardı. Babıâli hükümeti, Anadolu Hareketi'ni susturup yatıştıramazsa, bu görev Girit'te hazır olan Yunan ordusuna verilecekti. İstanbul ve Edirne'de hemen göreve başlayacaklardı. Sultan Vahdettin ve hükümeti, işgal ve esaretin hangi yabancı ülkeden gelirse gelsin sonuç olarak hakaret ve aşağılanmak olduğunu anlayamıyordu. Hükümet ise "Yunan gelmesin de kim gelirse gelsin" hareketi içinde olup her türlü tavizi vermeye hazırdı. IV. Damat Ferit hükümeti bu ruh hali içinde iktidara gelmişti. Yönetim, tecrübesine güvendiği birçok devlet adamı ile günlerce toplantı yapıp Müttefik devletlerin tehdidinin nasıl engelleneceğini düşünüyordu.

---

(1) Kurmay Binbaşı Ali Nuri Bey, padişah damadı olup eski sadrazamlardan Ahmet Tevfik Paşa'nın oğluydu.

(2) Tarık Mümtaz Göztepe, *Mütareke Günleri*, Haz.: H. Afşin Günaydın, Cümle Yayınevi, Ankara, 2017, s. 370.

Levent Şahverdi Arşivi

AKBAŞ CEPHANELİĞİ BASKINI

26 Ocak 1920 – Gelibolu'ya Baskın

26 Ocak 1920 gecesi Gelibolu Yarımadası'nda teslim edilen savaş malzemelerinin bulunduğu Akbaş Cephaneliği'ne Kuvayı Milliye güçleri bir baskın düzenlediler. Müttefikler, Gelibolu'da bulunan silah ve mühimmatı, Bolşeviklere karşı savaşan Rusya'daki Denikin'e göndermeyi planlıyorlardı. Akbaş Cephaneliği baskını için Balıkesir'de bulunan 61. Tümen Kumandanı Albay Kâzım Özalp,[1] emrindeki kuvvetleri ve Dramalı Rıza'nın kırk adamını Köprülü Hamdi Bey'in emrine vermişti. Köprülü Hamdi Bey'in idare ettiği baskında cephanelikte bulunan çok önemli sayıda silah ve mühimmat Anadolu'ya kaçırıldı.[2] Mustafa Kemal Paşa olaydan hemen sonra Hamdi Bey'le Kâzım Özalp'e tebrik ve takdir ifadelerinin yer aldığı telgraflar gönderdi[3] Fransız muhafızların verdiği bilgiye göre cephanelikte 8500 tüfek, 70 makineli tüfek ve 3 milyona yakın mermi bulunuyordu. Yapılan baskın sonucunda ise 8500 tüfek, 33 makineli tüfek ve 500.000 civarında mermi kaçırıldı. Yüksek Komiserler Kurulu bu haber üzerine derhal toplandı ama yapılacak bir şey kalmamıştı. Cephaneliği Fransızlar koruduğu için fatura onlara çıktı.[4]

Ankara hükümeti baskında bu miktarda silah ve mühimmatın ele geçirileceğini hiç beklemiyordu. İlk anda bu silahların ne yapılacağı konusu bilinemedi. Müttefikler de şaşkındı zira bu kadar büyük güçleri olmasına karşın bir depoyu koruyamamışlardı. Birleşik Krallık Savaş Bakanlığı bundan sonra ele geçirilecek silahların Selanik'e gönderilmesini, bu da yapılamadığı takdirde denize atılmasını dahi düşündü zira ikinci bir baskın daha yerlerse dünyaya rezil ola-

---

(1) Kâzım Özalp (1882-1968) Süvari Miralay İsmail Nazmi Bey'in oğludur. Üsküp Askeri Rüştiyesi ve Manastır Askeri İdadisi'ni bitirdikten sonra 1902 yılında Harbiye'den, 1905 yılında ise Kurmay Mektebi'nden mezun oldu. Heyeti Temsiliye kararıyla Kuzey Cephesi Kumandanlığı'na atandı. Bu görevdeyken emrindeki birliklerle Anzavur Ayaklanması'nı bastırdı. 23 Nisan 1920 tarihinde açılan Büyük Millet Meclisi'nde Balıkesir milletvekili seçildi. Adapazarı'nı Yunan kuvvetlerinden geri aldı. Sakarya Meydan Muharebesi'ne katıldı. Gösterdiği başarıdan ötürü 1921'de mirliva rütbesine terfi etti ve paşa oldu. 7 Eylül 1921 tarihinde 3. Kolordu Kumandanı olarak atandı. 1921 yılı sonunda 3. Kolordu Kumandanlığı görevinden ayrılarak 14 Ocak 1922 tarihinde TBMM Milli Savunma Bakanlığı görevini üstlendi. 'Büyük Taarruz' ve Dumlupınar Meydan Muharebesi'nden sonra 25 Eylül 1922 tarihinde ferik rütbesine terfi etti. 30 Ağustos 1926 tarihinde birinci ferik rütbesine terfi etti. 6 Temmuz 1927 tarihinde kendi isteğiyle askerlikten emekliye ayrıldı.

(2) Kâzım Özalp, *Milli Mücadele 1919-1922*, C. II, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1982, s. 91.

(3) Mustafa Kemal Atatürk, *Söylev*; Haz.: Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2017, s. 123.

(4) Muhtelif kaynaklar çeşitli rakamlar vermekle birlikte asılolan olayın niteliğidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

caklarından korkuyorlardı.[1] Bundan sonra Londra, ele geçirilen silahların Selanik ya da Malta'ya gönderme kararı aldı.[2]

Baskın, Müttefiklerde şok etkisi yarattı, İngiliz Kuvvetleri Kumandanlığı Kuvayı Milliye'nin artan faaliyetlerinden dolayı keşif ve hatta bombalama amaçlı kullanılmak üzere Londra'dan uçak istedi.[3] Baskın sonrasında İstanbul işgal yönetimi Osmanlı hükümeti ile karşı karşıya gelmişti. Yapılan tahkikatın ardından Çanakkale Boğazı Kumandanı Şevket Bey, Akbaş Kumandanı Binbaşı Mehmet Bahri Bey, Lüleburgaz Müdürü Reşadettin ile Çanakkale Bölgesi Jandarma Kumandanı Rıza Bey'in 15 Mart 1920 tarihine kadar Müttefik askeri yetkililerine teslimi ve buna uygun olarak gerekli talimatın yayımlanması Osmanlı hükümetinden talep edildi.[4] Osmanlı hükümetinin bu şahısları Müttefiklere teslim etmemesi üzerine yetkililer harekete geçti. Robeck sorumlu görülen şahısların yakalanamaması halinde bu şahısların Barış Antlaşması şartları altında tutuklanacak şahıslar listesi içine alınmaları için adlarının Londra'ya bildirilmesine karar verdi.[5] Milne, kaçırılan silah ve cephane kadar mühimmatın, Osmanlı ordusu tasarrufunda bulunan depolardan alınarak, 14 gün içerisinde Müttefik yetkililere teslim edilmesini önermişti.[6] Yüksek komiserler bu öneri doğrultusunda Osmanlı hükümetine müşterek bir nota vermiş, kaçırılan silah ve cephane kadar mühimmatın kendilerine teslimini[7] isteyerek olaydan Osmanlı hükümetini sorumlu tutmuşlardı.

Osmanlı hükümetinin Akbaş Cephaneliği baskınında kaçırılan mühimmatı tazmin edemeyeceğini anlayan İngiliz hükümeti, Osmanlı ordusu tasarrufunda bulunan depolardan, aynı miktarda mühimmata el konulması için bir talimat hazırladı.[8] Osmanlı orduları dağıtıldığı için orduların silahları İstanbul'daki cephaneliklerde saklanıyordu. Kuvayı Milliye için çalışan farklı direniş örgütleri bu depolardaki silah ve cephaneleri Ankara'ya kaçırıyorlardı. İşgal kuvvetleri

(1) Birleşik Krallık Savaş Bakanlığı'ndan General Milne'e 3 Şubat 1920 tarihli şifreli telgraf, Foreign Office, 371/4162, 174944.
(2) İngiliz Kuvvetleri Başkumandanlığı'nın 3 Şubat 1920 tarihli raporu, War Office, 33/1000, 5665.
(3) agr, 5669A.
(4) Karadeniz Başkumandanlığı'ndan İngiliz Yüksek Komiserliği'ne mektup. 27 Şubat 1920 tarihli mektup ve İngiliz Yüksek Komiserliği'nden Osmanlı Dışişleri Bakanı'na 7 Mart 1920 tarihli nota, Foreign Office, 371/5045, E 2782.
(5) İstanbul Yüksek Komiserliği'nden Karadeniz Başkumandanlığı'na mektup. 18 Mart 1920, Foreign Office, 371/5045, E 2782.
(6) General Milne'den İstanbul Yüksek Komiserliği'ne mektup, 7 Şubat 1920 Foreign Office, 371/5042, E 950.
(7) Yüksek Komiserler Kurulu toplantısı bilgisi 13 Şubat 1920, Foreign Office, 371/5162, E 1360.
(8) Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı'ndan Savaş Bakanlığı'na mektup. 11 Mart 1920, Foreign Office, 371/5042, E 950.

Levent Şahverdi Arşivi

bu kaçırılmalara engel almak için çeşitli engellemeler yaptılarsa da hiçbir zaman başarılı olamadılar.[1]

(1) Yüksek Komiserler Kurulu toplantı bilgisi. 10 Haziran 1921, Foreign Office, 371/6495, E 7075.

Levent Şahverdi Arşivi

SON OSMANLI MECLİSİ

Osmanlı devletinin son meclisi 72 milletvekilinin katılımıyla 12 Ocak 1920 günü açıldı. Toplantı, meclis iç tüzüğünün ikinci maddesi gereğince, en yaşlı üye olan Hacı İlyas Efendi'nin başkanlığı altında yapıldı. Hacı İlyas Efendi'den başka kâtipliklere, en genç üyeler olarak Faik Bey, Mehmet Emin Bey, Şakir Bey ve Rahmi Bey'in getirilmeleri ile geçici başkanlık divanı teşekkül ettirilmiş oldu.

Sultan VI. Mehmet Vahdettin rahatsızlığı sebebiyle katılamadı ama padişahı temsilen Sadrazam Ali Rıza Paşa açılışta hazır bulundu. İçişleri Bakanı Damat Şerif Paşa, padişahın açış nutkunu okudu. Daha sonra, toplantıda hazır bulunanların yemin merasimleri icra edildi. Toplantı sonunda da dahili nizamnamenin sekizinci maddesine uygun olarak milletvekillerinin beş şubeye taksimi yapıldı.[1] Bu tarihten itibaren Mebusan Meclisi gündemindeki maddeleri görüşmeye başladı. Meclisin ikinci toplantısı, 22 Ocak'ta yapıldı. Meclisin açılması sebebiyle gönderilen telgrafların okunması söz konusu olduğunda bazı milletvekilleri Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafının okunmasını istedi. Bütün telgrafların okunmasının zaman alacağı düşüncesiyle Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafı da dahil hiçbiri okunmadı.[2] İlk oturumlarında bazı temel meseleler üzerinde görüş birliğine varan meclis bundan sonraki çalışmalarını bazı konular üzerinde yoğunlaştırmıştı. Meclis başkanlığı aynı hoşgörüyü, çeşitli sebeplerle İstanbul'a gelemeyen milletvekillerinin izin taleplerinde de gösterdi.[3]

Mebusan Meclisi başkanlık seçimi ise 31 Ocak 1920 günü yapıldı. 115 milletvekilinin katıldığı ilk tur seçimleri sonucunda Reşat Hikmet Bey 58, Celalettin Arif Bey ise 40 oy aldı.[4] Hiçbir adayın çoğunluğu sağlayamaması üzerine ikinci tura geçildi. Ancak ikinci ve üçüncü turlarda da bir netice alınamadı. Bunun üzerine Celalettin Arif Bey, kendisine oy verenlerin Reşat Hikmet Bey'e oy vermelerini, böylece meclis başkanının büyük bir çoğunlukla seçilmesinin sağ-

(1) Mebusan Meclisi Zabıt Ceridesi, D. 4, s. 2. Beş şubeye ayrılan mebusların toplam sayısı listeye göre 140 kişidir. Mebusan Meclisi Zabıt Ceridesi, D. 4, s. 3-4.

(2) Mebusan Meclisi Zabıt Ceridesi, D. 4, s. 18. Mustafa Kemal Paşa telgrafında mücadelelerinin, Milli Meclisin açılmasıyla neticelerden birini elde etmiş olduğunu belirtti.

(3) Mebusan Meclisi Zabıt Ceridesi, D. 4, s. 182.

(4) Mebusan Meclisi Zabıt Ceridesi, D. 4, s. 48.

Levent Şahverdi Arşivi

lanmış olacağını ifade etti. Yapılan dördüncü tur oylama sonucunda, Reşat Hikmet Bey, oylamaya katılan 115 mebustan 65'inin oyunu alarak Mebusan Meclisi Başkanlığına seçildi.[1]

9 Şubat 1920 – Ali Rıza Paşa Güvenoyu Alıyor

Ali Rıza Paşa hükümeti Mebusan Meclisi seçimlerinin sakin ve güvenli bir şekilde yapılmasını sağlamış ve bir yıldır kapalı olan meclisi açtırmıştı. Kuruluş döneminde Anadolu Hareketi tarafından desteklenmişti. Salih Paşa ile Amasya'da yapılan görüşmeler sonucunda alınan kararların hükümet tarafından kabul edilmemesi, Ali Rıza Paşa ve hükümetine karşı olan iyi niyetin önemli ölçüde sarsılmasına sebep oldu. Yeni kurulan mecliste Heyeti Temsiliye taraftarları çoğunluktaydı. Mecliste Felah-ı Vatan Grubu'nun kurulup ve büyük sayıdaki milletvekili tarafından desteklenmesi hükümet ile meclis arasındaki ilişkileri belli bir çerçeveye oturttu. Grup kurulup fikirlerini açıkladıktan sonra, Sadrazam Ali Rıza Paşa tarafından, esasen daha önceden hazırlanmış olan hükümet programı ile bu Felah-ı Vatan Grubu'nun fikirleri arasında fark çıktı ve bunlar yeniden düzenlendi.

17 Şubat 1920 – Meclis Misak-ı Milli Kararı Alıyor

Meclis grubu içindeki toplantılarda Milli Misak metni üzerine çeşitli tartışmalar yapıldı. Tartışmalar sonunda üzerinde bütün Türklerin anlaştığı bir metin ortaya çıktı. 17 Şubat 1920 günü Edirne Milletvekili Şeref Bey, grupta son şeklini alan metni bir önerge ile genel kurulun gündemine getirdi.[2] Genel kurul gündemine alınan teklif ile ilgili kürsüye gelen Şeref Bey bu teklifin mecliste kabul edilmesi halinde tüm Avrupa ülkelerinin parlamentolarına gönderilmesini teklif etti. Meclis görüşmeleri tamamlandıktan sonra teklif genel kurulun oyuna sunuldu ve oybirliği ile Milli Misak Kararı kabul edilmiş oldu.[3]

---

(1) Salahi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995, s. 65. Meclisin karşı karşıya bulunduğu barış antlaşması öncesinde, Mondros Ateşkes Antlaşması görüşmelerine katılmış, Hariciye Müsteşarlığı yapmış olan hariciyeci Reşat Hikmet'in başkan seçilmesi herhalde meslegi göz önünde bulundurularak yararlı görülmüştü. Brest Litovsk'u ziyareti sırasında Talat Paşa'ya eşlik ve danışmanlık yapmıştı. Raporda, onun son günlerde İsviçre'den döndüğü ve İsviçre'de iken İttihatçıların fonlarından milliyetçilere epeyi mali yardımda bulunduğu iddia ediliyordu.

(2) Mebusan Meclisi Zabıt Ceridesi, D. 4, s. 143.

(3) Mebusan Meclisi Zabıt Ceridesi, D. 4, s. 144-145. Misak-ı Milli hakkında daha geniş bilgi için bu eserin "Misak-ı Milli Sınırları" maddesine bakılabilir.

Levent Şahverdi Arşivi

Meclis Toplantılarının Ertelenmesi

8 Mart 1920 günü Ali Rıza Paşa hükümeti istifa etti. Aynı gün Sultan Vahdettin yeni hükümeti kurma görevini Salih [Kezrak] Paşa'ya verdi. Salih Paşa'ya vezirlik ve müşirlik rütbesi verilerek yeni kabinesi oylandı. Salih Paşa'nın sadrazamlığı kabul ettiği günlerde, Müttefik devletler dışişleri bakanları Londra'da bir araya geliyorlardı. Toplantının gündem maddesi İstanbul'un resmen işgal edilmesiydi. 10 Mart 1920 günü Birleşik Krallık, Fransa ve İtalya temsilcileri İstanbul'un işgali ve şehrin geleceği ile ilgili olarak son kararlarını aldılar. Yapılan görüşmeler sonunda İstanbul'un resmen işgali kararlaştırıldı.

16 Mart 1920 – İstanbul Resmen İşgal Ediliyor

Müttefik devletler önceden aldıkları kararı uygulamaya soktular. Müttefik devletlerin planlamasına göre sabah saat 10.00'a kadar belirlenen yerlerin çoğu işgal edilmiş, Malta'ya sevk edilmek üzere listedeki kişilerin birçoğu tutuklanmış, şehirde sıkıyönetim ilan edilmiş bulunuyordu. İtilaf güçleri tutuklamaları oldukça sert ve bazen de kan dökücü bir surette gerçekleştirdiler. Aynı gün bazı milletvekillerini de mecliste tutukladılar.

İstanbul'un işgal edilmesinden sonra mecliste ilk toplantı 18 Mart 1920'de yapıldı. Meclis Birinci Başkanvekili Hüseyin Kâzım Bey'in başkanlığında başlayan toplantıda, çoğunluğun olduğu ifade edilerek görüşmelere geçildi. Sinop Mebusu Rıza Nur Bey söz alarak, milletvekillerinin Mebusan Meclisi'nden zorla alınıp götürülmelerini "Meclis tecavüze uğramıştır" diyerek protesto etti. Bu protestonun meclis kararı ile Avrupa'daki tüm meclislere iletilmesi kararının alınmasını istedi. Bu tutuklama ile milletvekillerinin dokunulmazlığı artık kalmamıştı. Dokunulmazlıklarının olmaması sebebiyle milletvekillerinin görevlerini sürdürme imkânı kalmamıştı. Bundan dolayı birleşimlerin ertelenmesini istedi.[1] Hüseyin Kâzım Bey tarafından oya sunulan takrir oybirliği ile kabul edildi.[2]

11 Nisan – 1920 Mebusan Meclisi Feshediliyor

Damat Ferit'in tekrar hükümet kurmasıyla yeni bir süreç başladı. Sadrazam görünürde meclisin çalıştırılması için yöntem arıyordu. Meclis Başkanvekilleri Hüseyin Kâzım Bey ve Abdülaziz Mecdi Bey ile görüşmeler yaptı hatta İstanbul'da kalan milletvekilleri ile meclis binasında bir çözüm arayışı toplantısı yapmayı planladılar. Bu adım daha atılmadan 11 Nisan 1920 günü Sultan VI. Mehmet Vahdettin Mebusan Meclisi'ni feshetti.[3]

---

(1) Mebusan Meclisi Zabıt Ceridesi, D. 4, s. 496.
(2) Mebusan Meclisi Zabıt Ceridesi, D. 4, s. 496-497.
(3) Hüseyin Kâzım Kadri, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım*, Haz.: İsmail Kara, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2018, s. 170-171.

Levent Şahverdi Arşivi

Ertesi gün İstanbul Muhafızı Natık Paşa, beraberinde İstanbul Polis Müdürü Nureddin Bey ile Mebusan Meclisi'ne gitti. Meclis Başkanvekili Abdülaziz Mecdi Efendi'ye meclisin feshedildiği kararı tebliğ edildi ve polis zoruyla mecliste bulunan milletvekilleri ile çalışanların tamamı binadan çıkarıldılar.[1]

İstanbul'da yayımlanan yandaş gazeteler meclisin kapatılması hakkında çeşitli yorumlar yaptılar ama bu yazıların inandırıcı tarafı yoktu. Hükümet meclisi feshettiği için meclisin kuruluşu ile ilgili çeşitli bahaneler anlatıyordu.

Konunun aslı şuydu: Mebusan Meclisi seçimleri mevcut şartlar içerisinde olabildiğince tarafsız ve serbest bir seçim olmuştu. Seçimlerin meşruluğu Ali Rıza Paşa hükümeti tarafından da kabul edilmişti. Seçilerek gelen milletvekillerinin mazbataları kontrol edilmiş meclise kabul edilerek kanuni süreç tamamlanmıştı. Bütün bunlardan sonra meclis seçimine bahane bulmanın gerekçesi yoktu, bir heyet olarak kabul etmenin hiçbir geçerli tarafı olmazdı. Gayrimüslim azınlıkların seçimlere katılmaması ise mevcut yönetimlerin değil, doğrudan kendi bilecekleri bir konuydu. Seçim şartları tüm Osmanlı milletlerine açıktı. Buna rağmen seçimlere katılmamak kendi sorunlarıydı.

(1) *Tasvir-i Efkâr*, 13 Nisan 1920.

Levent Şahverdi Arşivi

MÜTTEFİKLERİN İŞGAL HAZIRLIKLARI

İstanbul'un İşgali Haberleri

Müttefiklerin İstanbul'u resmen işgal planı 1918 yılından bu yana sürüyordu ve o dönem bu işe girişmemişlerdi. "İleride İstanbul'da olaylar ciddi bir boyuta ulaştığı takdirde o zaman İstanbul'u resmen işgal ederiz" diye düşündüler. Müttefikler Kuvayı Milliye hareketinin başlaması ile şehirdeki güçlerini kaybettiler ve resmi işgali başlattılar.

Müttefiklerin aldıkları bu karar günü gelmeden ortalıkta konuşulmaya başlandı. Rauf Orbay işgal haberini zamanında aldı ve 11 Mart günü Mustafa Kemal Paşa'ya şu telgrafı çekti:

> *"Dün İtalyan kaynaklarından güvenilir bir kimseye gizlice verilen habere ulaştım. İstanbul'daki komiserler dün öğleden sonra toplanarak Londra'dan gelen ve İstanbul'daki milliyetçi liderleri tutuklama emrini içeren konuyu görüşerek kabul etmişler. Milliyetçi arkadaşların bir an önce İstanbul'dan uzaklaşmaları gerekiyor. Mebusan Meclisi'nin feshedilmesi ve Damat Ferit'in iktidara getirilmesi gibi iki ihtimali bekliyoruz. Tabii her iki ihtimale karşı da buradan hiçbir yere gidilmeyecek, işin sonuna kadar namus vazifesi yapılacaktır."*[1]

Mustafa Kemal ertesi gün Ankara'dan Rauf Bey'e şu talimatı verdi:

"Müttefik devletlerin tutuklama kararına karşı meclisin sonuna kadar mertçe görevini yapması pek yararlı ve parlaktır. Ancak ileriki dönemlerde hükümet kurma ve meclis çalışmalarında işimize yarayacak kişilerin bize katılmalarını sağlayın. Buraya gelecekler arasında yurdu temsil niteliğinde olanlarla, gerekince hükümeti kurmaya ve yönetmeye yeterli kişilerin bulunması önemlidir. Müttefik devletlerin zorlama tedbirlerine başvuracakları kuşku götürmez."[2]

Mustafa Kemal Paşa, Ankara'dan durumu çok net gördü ve endişelerini Rauf Orbay'a iletti. Müttefikler son aylarda şehirde kaybettikleri güçlerini resmen

---

(1) Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralar*, Örgün Yayınları, İstanbul, 2019, s. 274.

(2) Mustafa Kemal Atatürk, *Söylev*, Haz.: Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2017, s. 206.

Levent Şahverdi Arşivi

işgal ile yenileyecekti. Bu olay çok netken Rauf Orbay anlaşılmaz bir inat ile durumu kavrayamadı. İstanbul'un işgal edilmesi bilgisine sahipken mecliste-ki milletvekillerinin tutuklanacağına hiç ihtimal vermedi. 12 Mart günü Heyeti Temsiliye üyesi Mazhar Müfit Kansu ile arasında meclis binasında şu konuşma geçti:

"Dün İtilaf temsilcileri öğleden sonra toplanmışlar, Londra'dan, milliyetçi liderleri tutuklama emri gelmiş, onu görüşerek kabul etmişler. Bunların bir an önce İstanbul'dan uzaklaşmaları lazımmış."

"Bu haber, doğru ve kesin midir? Bu konudaki fikir ve düşünceniz nedir?"

"Ya Müttefik devletlerin bir blöfü ya da meclisi feshederek Ferit Paşa'yı kabine başına getirmek istemektedirler."

"Ey sonra?"

"Sonrası, bir blöfle bazı kişileri kaçırmak, böylece mecliste bir skandal yaratarak, milliyetçilerin aleyhinde bir hareket yapmak derdindeler."

"Gidecek miyiz?"

"Hayır, işin sonuna kadar namus görevi yapacağız."

"Pekâlâ, sizinle aynı fikirdeyim."

"Keyfiyeti Mustafa Kemal Paşa'ya yazdım. Bakalım o ne fikir ve mütalaada bulunacak?"[1]

Rauf Orbay, İstanbul'dan Ankara'ya dönmeliydi zira Heyeti Temsiliye milletvekillerinin İstanbul'da yapacak işi kalmamıştı. İstanbul'da Kara Vasıf Bey'in evinde bir toplantı yapıldı. Toplantıya Rauf Orbay, Mazhar Müfit Kansu, İbrahim Süreyya Yiğit ve Yunus Nadi Bey katıldı. Tartışılan konu, "Ankara'ya dönelim mi yoksa son kertesine kadar İstanbul'da kalalım mı" sorusuna cevap aranmasıydı. Bunun sonucu olarak diğer milletvekilleri de kaçacak ve meydan boş kalacaktı. "Her türlü tehlikeye karşı sonuna kadar İstanbul'da kalalım" fikri ağır bastı.

Müttefik devletler, meclisi kapatırlarsa ve tutuklamalar başlarsa o zaman Ankara'ya gitmek doğru olurdu ama bu aşamada böyle bir karar erkendi. Ankara'ya gitmek isteyen milletvekillerine belli parolalar verilmişti. Üsküdar Sultantepe'deki Özbekler Tekkesi'ne ulaşanlara Ankara'ya geçme imkânı yaratılmıştı. Toplantı sonunda İstanbul'da sonuna kadar kalmaya karar verdiler. Rauf Orbay, Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği talimatı yerine getirmedi ayrıca diğer milletvekillerinin de kafasını çeldi.[2]

---

(1) Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C. II, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2009, s. 550-551.

(2) age., s. 551-552.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
levent.sahverdi@gmail.com

Mustafa Kemal Paşa, bu telgrafıyla, meclisin basılması durumunda ilk aşamada tutuklanacağını ve kendisinin derhal Ankara'ya dönmesi gerektiğini açıkça Rauf Orbay'a bildirdi. Buna karşın Rauf Bey ise "Ben Ankara'ya dönersem Müttefikler meclisi basmazlar" diye garip bir savunma içindeydi. O hâlâ "Bu gelişmeler olmaz ise Ankara'da bir meclis kurulamayacaktır" düşüncesindeydi. Rauf Orbay'ın, olayların gelişmesine göre sonradan kaleme alınmış bir savunma izlenimi veren anıları şöyledir:

"İstanbul'dan Anadolu'ya sürekli kıymetli insanların kaçırılmasını sağladım. Kendim de kaçabilirdim. Fakat, kaçtığım takdirde, meclisin basılmaması ihtimali olduğu gibi, bir başka mahzur da vardı. Mecliste Felah-ı Vatan Grubu'nu teşkil eden arkadaşların hepsi, buraya bize inanarak gelmişlerdi. Kaçtığım takdirde, bu arkadaşlarım, 'İşte, çeşitli vaatlerle bizi buraya getirdiler, şimdi de kendileri kaçıp gittiler. Bizim başımızı da belaya soktular' diyerek mecliste kalmaları ve kendilerine katılacak olan diğer kalanlarla meclisi devam ettirmeleri ihtimali vardı. Oradaki arkadaşlar, yeni kuracakları meclisle, yeni hükümeti de teşkil edip, idareyi yürütebilirlerdi. Fakat asıl olan, behemehal meclisin Müttefik devletler tarafından basılmasını sağlamaktı. Bu olmadıkça, Anadolu'da ne millet meclisi ne de milli hükümet kurulabilirdi."[1]

Rauf Orbay, sonradan yazdığı hatıralarında yaşanmış olayları kendince yorumlamıştır ama bu açıklamalar hep sonradan yazılmış şeylerdi. Mebusan Meclisi'nin basılmasını sağlamak gibi bir görev edindiğini anlatmaktadır ama kendisinden böyle bir şey isteyen de olmamıştı. Kendine göre Müttefikler Mebusan Meclisi'ni basıp ve meclisi kapatmadan Ankara meclisi açılamayacaktı. Bu, kendisinin bir inancıydı. Halbuki bu işin başında Mustafa Kemal Paşa meclisin Ankara'da kurulmasını istemişti. O zaman karşı çıkanlardan biri de Rauf Orbay'dı. Bu yanlış karardan sonra birçok kişi canından olmuş ve lüzumsuz yere sürgüne gönderilmişti. İstanbul tecrübesi boşuna yaşanmıştı. İstanbul'un işgali, milliyetçilerin yakalanıp sürülmeleri artık gün değil, saat meselesidir.

Rauf Orbay, Mustafa Kemal Paşa'nın son talimatına da uymadı. Müttefik devletler tarafından tutuklandı ve 20 ay Malta hapishanesinde sürgün hayatı yaşadı.[2]

---

(1) Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralar*, Örgün Yayınları, İstanbul, 2019, s. 275.

(2) Bilal N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000, s. 463-465.

Levent Şahverdi Arşivi

İşgal İçin Karar

Müttefiklerin temsilcileri Londra Konferansı'nda bir araya geldiler.[1] 12 Şubat günü toplanan bu konferans Paris Barış Konferansı'nın devamıydı ve Osmanlı devleti ile imzalanacak barış anlaşmasının bütün altyapısı bu toplantıda hazırlanacaktı.[2] Birleşik Krallık kendi içinde aldığı İstanbul'un işgal edilmesi kararını bu konferansta gündeme getirdi ve zaman içinde diğer devletler de ikna edildi.[3]

Resmi işgal için İstanbul'da da hazırlıklar yapılıyordu. Birleşik Krallık Komiseri Amiral De Robeck, Fransız Yüksek Komiseri Defrance ile işgal için hemfikirdi. Şimdi sıra İtalyan Yüksek Komiseri'nin ikna edilmesine gelmişti. 3-4 Mart 1920 günlerinde Yüksek Komiserler Kurulu toplantısı yapıldı. Barış anlaşmasının sert geçeceğini ve bu aşamada ülkedeki milliyetçi dalganın yükseleceğini gördüler ve buna karşı askeri önlemlerin arttırılmasına karar verdiler. Gerekirse Müttefikler İstanbul'a daha fazla asker göndereceklerdi. İtalyan Yüksek Komiseri Felice Maissa bu görüşlere karşı çıktı. İstanbul'un işgali sonunda şehirde olaylar artacaktı ve İtalyan devleti İstanbul'a daha fazla asker göndermeyeceğini açıkladı. Bu görüşler 5 Mart 1920 günü Londra Konferansı'nda gündeme getirildi. Konferansta şu kararlar alındı:

1. *İstanbul şehri resmen işgal edilecektir.*
2. *Adana'da olan olayların sorumlusu Mustafa Kemal ortadan kaldırılmalıdır.*
3. *Şehrin resmi işgali, barış anlaşması yapılana kadar sürecektir.*
4. *İşgal güçlerine karşı hareketlere asla müsaade edilmeyecektir."*[4]

5 Mart 1920 günü Birleşik Krallık'ın Paris Büyükelçisi Lord Derby, Lord Curzon'a bir yazı gönderdi. Konferansın İstanbul'un işgal edilmesi yönünde aldığı kararın Fransa tarafından pek hoş karşılanmadığını bildirdi. Böyle bir kararın alınması halinde Osmanlı topraklarında yaşayan Hıristiyan halka karşı bir katliam olmasından korkulduğunu bildirdi.[5]

İstanbul'un işgali konusunda Birleşik Krallık içinde de farklı düşünceler vardı. Birleşik Krallık Savaş Bakanı Winston Churchill, İngiltere'nin askeri yükümlülüklerinin arttırılmasına hararetle karşı çıkıyor ve İstanbul'un işgalinin

---

(1) Taner Baytok, *İngiliz Kaynaklarında Türk Kurtuluş Savaşı*, Başnur Matbaası, Ankara, 1970, s. 55.

(2) Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Dizisi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 474-480.

(3) Gürkan Fırat Saylan, "İstanbul'un Resmen İşgali 16 Mart 1920", *Marmara Üniversitesi Öneri dergisi*, C. II. Sayı 41, Ocak 2014, s. 18.

(4) agm, s. 22.

(5) Bilal N. Şimşir, *British Documents on Atatürk (1919 - 1938)*, s. 411-414-441.

Levent Şahverdi Arşivi

hiçbir işe yaramayacağını, maliyetinin yüksek olacağını ve gereksiz yere Türkleri kızdıracağını ileri sürüyordu.[1] Churchill, filo ve donanmalara bakıldığında, İtilaf devletlerinin İstanbul ve Marmara üzerindeki gücünün çok etkileyici olduğunu ve bu güç sayesinde Osmanlı devletine her şeyin yaptırılabileceğini belirtiyordu ama sorun Anadolu'nun içlerindeydi. Bu bölgeler kontrol dışıydı ve barış anlaşması imzalandıktan sonra esas başkaldırı Anadolu içinde başlayacaktı.[2] Churchill'in bu eleştirilerini cevaplandıran Lloyd George; "İtilaf devletlerinin 90 bini Yunan askeri olmak üzere Türkiye'de 160 bin askeri var. Türklerin elinde ise 80 bin asker var. İki İtilaf askeri bir Türk askerini yenemez ise İtilaf devletleri Türklerin önereceği barış koşullarını kabul etmek zorunda kalır"[3] diyordu.

Londra Konferansı'nda 5 Mart 1920'de alınan kararlar üzerine İstanbul'daki yüksek komiserler 9 Mart'ta bir toplantı yaptılar. Komiserler işgal taraftarı olmalarına rağmen konferans kararlarını ağır buldular.

10 Mart günü, Müttefik dışişleri bakanları Londra'da, İstanbul'un işgali konusunu son bir kez daha görüştüler ve kesin karar verdiler. Bu toplantıda Yunanistan Başbakanı Venizelos da bulundu. İngiliz ve Fransız delegeleri, İstanbul'un işgaliyle birlikte meclisin dağıtılması, sivil yönetime el konulması ve milliyetçi liderlerin yakalanmalarını önerdiler. İtalya Dışişleri Temsilcisi Vittorio Scialoja, İstanbul'daki Mebusan Meclisi dağıtılınca Anadolu'da bir meclis toplanabileceğini belirtti ve bir savaş harekâtı biçimi alacak işgale İtalya'nın yanaşmayacağını açıkladı.

Birleşik Krallık Başbakanı Lloyd George ve Lord Curzon, diğer Müttefik temsilcilerinin görüşlerini ciddiye almadılar zira ne olursa olsun İstanbul'u işgal etmeyi kararlaştırmışlardı. "Gerekirse biz Birleşik Krallık olarak bu işgali tek başımıza yaparız" diyerek konuyu kapadılar. Onlara göre; Türklerin gelecekte uslu durmaları isteniyorsa toprağı ele geçirip rehin tutmak zorunluydu. Fransız ve İtalyan delegeler, Birleşik Krallık delegelerinin katı tutumu karşısında fazla bir şey yapılamayacağını anladılar ve meydanı İngiltere'ye bıraktılar. Sonunda toplantıda muhtelif hükümet binalarının kapılarına Müttefik askerlerinin yerleştirilmesine, Harbiye Nezareti'ne el konulmasına ve Osmanlı Genelkurmayı'nın yayımladığı her türlü emre sansür uygulanmasına karar verildi. Güvenlik güçlerinin yanı sıra, posta ve telgraf sistemleri de İtilaf devletlerinin denetiminde olacaktı. Önde gelen milliyetçilerin tutuklanması ve sürgüne gönderilmesi yaptırımı bilhassa vurgulanmaktaydı.[4]

---

(1) Gürkan Fırat Saylan, "İstanbul'un Resmen İşgali 16 Mart 1920", *Marmara Üniversitesi Öneri dergisi*, C. II. Sayı 41, Ocak 2014, s. 18.

(2) Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, Çev.: Erol Şerif, Sabah Kitapları, İstanbul, s. 210.

(3) Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Dizisi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 474-480.

(4) Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, Çev.: Erol Şerif, Sabah Kitapları, İstanbul, s. 210.

Levent Şahverdi Arşivi

İstanbul'daki Yüksek Komiserler 11 Mart günü toplandılar ve bir uygulama planı yapmak istediler ama Fransız Yüksek Komiseri M. Defrance bu konunun bir daha düşünülmesi ve Paris'ten talimat alması gerektiğini iletti. Bunun üzerine Amiral De Robeck, Londra'yı bilgilendirdi ve diğer ülkeler işgale katılmazsa yalnızca Birleşik Krallık olarak İstanbul'u işgal için Londra'dan yetki istedi.[1] İstanbul'da işgalin bir türlü başlamaması Birleşik Krallık hükümetini kızdırdı. 13 Mart 1920 akşamı Lord Curzon, De Robeck'e gönderdiği telgrafta Londra Konferansı'nda kabul edilen planın derhal uygulanmasını istedi ve diğer ülkeler işgale katılmıyorsa Birleşik Krallık olarak işgale başlanması için İstanbul'a yetki verdi.[2]

Lord Curzon aynı gün, Fransız Büyükelçisi Cambon'a bir yazı gönderdi ve diğer Müttefik devletlerin işgale katılmaması durumunda İstanbul'daki Birleşik Krallık Komiserliği'nin işgali tek başına uygulayacağını belirtti. İtalyanların bu çıkışlarının altında yatan en önemli nedenlerden biri de Türkiye'ye daha fazla asker gönderme imkânlarının olmamasıydı.[3] 15 Mart 1920 günü İstanbul'daki Yüksek Komiserler şehrin 16 Mart 1920 sabahı saat 06.00'dan itibaren işgaline karar verdiler.[4]

İşgal İçin Yapılan Hazırlıklar

1920 yılı şubat ayında Müttefik devletlerin İstanbul'daki askeri kuvvetlerinin sayısal yapısı şu şekildeydi:

> *"Birleşik Krallık işgal gücü: 30.550 asker, 28 batarya ve 160 makineli tüfek.*
>
> *Fransız işgal gücü: 33.000 asker, 55 top, 91 makineli tüfek, 39 uçak, 25 tank, 12 zırhlı otomobil. Fransızlar, Pendik, Bostancı, Maltepe, Moda, Haydarpaşa, Çobançeşme, Levent ve Okmeydanı'nda konumlanmıştılar.*
>
> *Yunanistan işgal gücü: 1.150 asker, Bakırköy ile Rami Kışlası'ndaydı.*
>
> *İtalyan işgal gücü: 4.000 İtalyan askeri ise Kadıköy, Tophane ve Fener gibi bölgelerdeydi."*[5]

Müttefikler, İstanbul'da bulunan askeri güçlerine rağmen, yine de bu kuvvetlerini arttırma yoluna gittiler. 1920 yılı şubat ayının sonlarına doğru Edirne'den

---

(1) Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul, 1918-1923*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 27-28.

(2) Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Dizisi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 474-480.

(3) E L. Grassi, *İtalya ve Türkiye Sorunu 1919-1923 Kamuoyu ve Dış Politika*, Çev.: N. Özkan ve D. Kundakçı, Yapı ve Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 99.

(4) Fahir Armaoğlu, "İngiliz Belgelerinde İstanbul'un İşgali", *Belleten*, C. LXII-234, s. 467-494.

(5) *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Sayı 5-17, Belge 449, Ankara, 1956.

Levent Şahverdi Arşivi

Sirkeci'ye, Bakırköy'e tanklar, nakliye arabaları, yine Sirkeci'ye trenle Fransız askerleri ve Süleymaniye Kışlası'na da yaklaşık 400 Hintli asker getirildi. Çorlu'daki Fransız Telgraf Müfrezesi de İstanbul'a hareket etti.(1) Batum'daki İngiliz birliklerinin önemli bir kesimi İstanbul'a getirildi, Konya'daki İtalyan, Bulgaristan'daki Fransız birliklerinden büyük bir kısmı İstanbul'da toplandı. Malta'daki İngiliz Amirallik Akdeniz Filosu'nun da İstanbul önünde demirlemesi kararlaştırılmıştı.(2)

Yapılan diğer hazırlıklar arasında; Lüleburgaz'da bulunan Yunan Tabur Karargâhı'nın Hadımköy'e nakledilmesini, 15 Şubat 1920'de eski Jandarma Dairesi ile Süleymaniye Kışlası'nın İngilizler tarafından işgal edilmesini ve İngiliz filosunun 13 Mart'ta Marmara Adası civarında atış talimi yapmaya başlamasını saymak mümkündür.(3)

(1) N. Fidan, "İstanbul'un İtilaf Devletleri Tarafından Resmen İşgali 16 Mart 1920", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, s. 75-93

(2) Tülay Duran, İstanbul'un İşgali, *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, 1997, S. 66, ss. 11-20.

(3) ATASE Arşivi, Klasör 112, Gömlek 60.

Levent Şahverdi Arşivi

İSTANBUL'UN RESMİ İŞGALİ
16 Mart 1920

16 Mart 1920 günü saat 06.00'da İngilizler, Şehzadebaşı'ndaki X. Kafkas Fırkası Karargâhı'na bir baskın düzenlediler. İşgal güçleri önceden kimseye haber vermediler ve bu baskını bir gövde gösterisi olarak yaptılar. İşgalin başlamasından saatler sonra bu konuyu Babıâli'ye bildirdiler. Geç bildirmelerinin sebebi kendilerine karşı bir direnç olmasını istememeleri ve baskının çok ses getirmesini istemeleriydi. 16 Mart 1920 sabahı, Fransız Yüksek Komiserliği'nin Baş Tercümanı M. Ledoux, Padişah Vahdettin'i ziyaret etti ve "Bugün itibariyle Müttefikler İstanbul'u resmen işgal etmişlerdir. Durumu size tebliğ ediyorum" dedi. Padişah Vahdettin, notayı üzüntüyle aldığını bildirdi.[1]

İşgalden yaklaşık bir ay önce, 21 Şubat 1920'de Birleşik Krallık donanmasına ait gemiler İstanbul'a gelerek gövde gösterisi yapmıştı.[2] Fransızlar tarafından gönderilmek istenen filonun Çanakkale'den geçmesine İngilizlerce müsaade edilmemiş ve Fransızların ısrarı üzerine bu Birleşik Krallık filosu da Boğaziçi'nden çıkmak zorunda kalmıştı. Birleşik Krallık Yüksek Komiserliği'nden Andrew Ryan ise sabah erkenden Sadrazam Salih Paşa'yı ziyaret etti ve üç İtilaf devleti komiseri adına hazırlanmış olan ve işgalin gerekçesini bildiren notayı takdim etti.

Müttefiklerin, İstanbul'daki işgal kumandanının Türkçe, Fransızca, İngilizce, Rumca ve İtalyanca olarak yayımladığı ve İstanbul sokaklarına astığı bir bildiri vardı. Bu bildiri ayrıca İstanbul'da yayımlanan tüm gazetelere ilan olarak verildi.

"İşgal geçici olup belli bir süresi vardır.

Müttefik devletlerin amacı Türkleri İstanbul'dan mahrum etmek değildir. Şehir herkese açılacaktır ama Anadolu'da kargaşa, isyan ve katliamlar olursa durum değişebilir. Saltanat merkezi İstanbul olup emirler buradan verilmektedir. Ülkenin istikrarını bozacak ve saltanatın gücünü etkileyecek

(1) Bilal N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012, s. 182-208.
(2) *Tasvir-i Efkâr*, 22 Şubat 1920.

Levent Şahverdi Arşivi

hareketlere gereken yapılacaktır. Ülkenin istikrarını bozacak hareket içinde olanlardan bazı kişiler İstanbul'da tutuklanmıştır."[1]

Son cümle Anadolu Hareketi'yle ilgiliydi.

İşgal Sürecinde Çatışmalar

İşgal sabahı, saat 06.00 sularında elli askerden oluşan bir İngiliz müfrezesi, kumandanları nezaretinde, Şehzadebaşı'ndaki X. Kafkas Fırkası Karargâhı'na gitti. İngilizler, karargâh girişinde nöbet tutan askere saldırıp yaraladılar. Müfreze koğuşunda uyuyan askere ateş açtılar. Bu saldırıda beş asker öldürüldü ve on asker yaralandı. Bu, tamamen zulümdü. Ortada bir sebep yoktu ve koğuşunda uyuyan erlere ateş açılmıştı. Bu eylem tamamen korku salmak için yapılmış bir sindirme hareketiydi. Saldırılan erlerin arasında silahsız bando erleri de vardı. Kafkas Fırkası Karargâhı'nda meydana getirilen bu kanlı gösteri eyleminin ardından, ikinci bir çatışma da Beylerbeyi'ndeki Jandarma Subay Okulu ile jandarma erlerinin bulunduğu yerin işgali sırasında yaşandı.

Haberleşmeye Denetim

Müttefikler uzun süredir haberleşmeyi denetim altına almışlardı. Şehrin önemli telgraf, telefon ve haberleşmesi bu merkezlerde görev yapan subaylar tarafından kontrole tabi tutuluyordu. İşgalle beraber Posta, Telgraf ve Telefon Müdüriyeti'nin kapısına süngülü nöbetçiler kondu. Müdüriyetin orta katındaki penceresine bir de makineli tüfek yerleştirildi. Üsküdar, Erenköy, Kadıköy postaneleri ile Merkez, Beyoğlu ve Tophane telgrafhaneleri de işgal edilirken,[2] Savunma ve Donanma Bakanlığı'nın telefonları kapatıldı. Bazı yerel posta merkezleri kapatıldı ayrıca Anadolu'ya ve Avrupa'ya bağlı telgraf hatları kesildi.[3]

Pasaport ve Vize Kısıtlaması

Müttefik devletler işgal sonrası bir açıklama yaptı. Müttefik bahriye ve askeri kuvvetleri dışında hiç kimsenin Galata Rıhtım Han'da bulunan Müttefikler Pasaport Dairesi'nden vize almadan İstanbul'dan gemi ile seyahat etmesine izin verilmedi. Yine vizesi olmadan İstanbul vilayetinin Anadolufeneri-Üsküdar-Kadıköy ve Pendik kıyı çizgisinden doğudaki herhangi bir noktaya yolculuk edilmesine izin verilmedi. Osmanlı hükümeti de 16 Mart 1920'de İstanbul halkına bir bildiri yayımladı: Bugünden itibaren İstanbul geçici olarak işgal

(1) *Yeni Sabah*, 8 Şubat 1945 No: 2413.
(2) *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Belge 574, S. 6-22, Ankara, 1957.
(3) *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Belge 600, S. 7-23, Ankara, 1958.

Levent Şahverdi Arşivi

altına alınmıştır. Hükümet görevlerini yerine getirmekte olduğundan halkımız sükûnet içerisinde işiyle gücüyle meşgul olmalıdır.[1]

Osmanlı Askeri Gücünün Kontrolü

Sabah saat 06.00'dan itibaren önemli askeri yönetim binaları Birleşik Krallık bahriye askerlerinden oluşan bir kuvvet tarafından kuşatıldı.[2] Saat 10.00'dan itibaren Savunma Bakanlığı'nın tüm odalarının kapılarına birer nöbetçi kondu. Osmanlı Savunma Bakanlığı resmen işgal edildi.[3] Saat 10.15'te İstanbul Muhafızlık Dairesi önüne geldiler ve silah doldurduktan sonra önlerinde İskoçyalı bir yüzbaşı tercüman olduğu halde, Muhafızlık Dairesi'ne girdiler. Daireyi işgal edeceklerini bildirdiler, Osmanlı görevlilerinin görevlerine son verildi. İstanbul muhafızlığında hiçbir şeye el sürülmeyeceğini, muhaberenin yasaklandığını belirttiler, Müttefik subaylar her şeye el koydular. Her odaya ikişer üçer süngülü nöbetçi ile Genelkurmay Başkanı'nın yanına da bir subay ile iki nöbetçi yerleştirdiler.

Müttefikler, Osmanlı devletinin askeri yönetimine ait binaların işgalinin yanı sıra askeri gücünü oluşturan birimleri de kontrol altına aldılar. Saat 08.30'da İmalat-ı Harbiye Muhafız Tabur Karargâhı ile Muhafız Bölüğü'nün ikamet ettiği kışla, İngiliz bahriye askerleri tarafından çevrildi ve kışlanın etrafına makineli tüfekler yerleştirildi.[4] Saraçhane Ambarı, Ahırkapı İnşaat Fabrikası, Otomobil Taburu ve Müze-i Hümayun, Gülhane'deki depolar, ahırlar ve pavyonlar, Demirkapı'daki kışla ve depolar, Sarayburnu'ndaki mühimmat deposu, Ayastefanos'ta bir tayyare meydanı Fransızlar tarafından, XXV. Kolordu Kışlası, Süvari Binicilik Kışlası, Gümüşsuyu Kışlası, Silahhane, Tophane Kışlası, Orhaniye Kışlası, Teçhizat Deposu ise İngilizler tarafından işgal edilmişti. Hüseyin Paşa tarafındaki Tıp Fakültesi civarında olan Askeri Baytar Mektebi binası da işgal edilmek üzere İngilizler tarafından askeri kontrol altına alındı.[5]

Şehirdeki Caydırıcı Önlemler

Müttefikler, Beyoğlu, Galata, Beşiktaş, Şişli, Kasımpaşa, Kadıköy ve Üsküdar gibi semtlerde birer kontrol noktaları oluşturdular. Etrafı kum torbaları ile

(1) *İleri*, 22 Mart 1920.
(2) Mithat Sertoğlu, "İstanbul'un İşgali-16 Mart 1920", *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, 1963, s. 33.
(3) Osman Akandere-Feridun Ata, *Bir Kuva-yı Milliyeci Portresi Dramalı Rıza Bey ve Milli Mücadeledeki Hizmetleri*, Temel Yayınları, İstanbul, 2008, s. 88.
(4) *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Belge 574, Sayı 6-22, Ankara, 1957.
(5) N. Fidan, "İstanbul'un İtilaf Devletleri Tarafından Resmen İşgali, 16 Mart 1920", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2000, ss. 75-93.

Levent Şahverdi Arşivi

korunmuş makineli tüfekler kondu ve bu noktalarda üç-dört kişilik nöbetçiler yerleşti. Aslında İstanbul şehrinin içindeki caddelere makineli tüfek noktaları koymanın hiçbir nedeni yoktu. Bu, tamamen İstanbul halkına korku salmak için yapılmış algı çalışmasıydı.[1] Sokaklarda Müttefik devriyeleri dolaştırılmakta ve şehrin büyük cadde ve mahallelerinin asayişi için ise otuz ila kırk askerden oluşan devriyeler gezmekteydi.[2]

Silahların Toplanması

Müttefiklerin elinde bir işgal planı vardı ve bu plana göre halkın elindeki silahlar ve Osmanlı askeri güçlerinin elindeki tüm silahlar toplanacaktı. İşgalle birlikte silahlara da el konulmaya başlandı. İstanbul Muhafızlık Dairesi İnzibat Kıtası ile İmalat-ı Harbiye Muhafız Tabur Karargâhı'nda görevli bulunan subay, muhafız ve erlerin üzerlerinde bulunan silah, kasatura ve cephanelere el kondu.[3]

Sokaklarda sivil halk zaman zaman üst aramasından geçiyordu ve bu eylem en fazla Beyoğlu Caddesi'nde yaşanıyordu. Silah toplanmasıyla ilgili faaliyetler sivil hayata da yansıtılmış ve sade vatandaşların da silahlarına el konulmaya başlanmıştı hatta gazinolarda oturan halk bile üst aramasından geçirilmekteydi. İtilaf güçleri halka ait silahları toplarken, kimi zaman sivil kıyafetle dışarıda gezen Osmanlı subaylarının da silahlarına el koyuyorlar, hatta kendilerini para cezasına çarptırıyorlardı. Harbiye Nezareti, böylesi durumlarla karşılaşılmaması için, İstanbul'da bulunan XXV. Kolordu Kumandanlığı'na 22 Mart 1920'de gönderdiği yazıda; subayların silahlarını meskenleri haricinde taşımamalarını emrediyordu.[4]

Resmi Binaların İşgali

Müttefikler şehre çok sayıda asker çıkardılar ve geçmişte Osmanlı hükümetinin gördüğü birçok görevi üstlendiler ve artan asker sayısı için şehirde ilave binalara gereksinimleri oldu. Bu boşaltılan yapılardaki kurumlarda görev yapan Osmanlı memurlarını görevden aldılar. Bu karışıklıkta çok sayıda okul kapatıldı. O dönemde şehirde yükseköğretim hizmeti veren Darülfünun'un binaları da işgal edildi. İngilizler, 24 Mart 1920'de Darülfünun'un yönetim bölümü ile Hukuk, Coğrafya, Tarih ve Fen fakültelerini ve Kimya laboratuvarlarının yer

(1) Hüsnü Hünmetoğlu, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, Ülkü Matbaası, İstanbul, 1975, s. 435-442.
(2) İsmail Hakkı Sunata, *İstanbul'un İşgal Yılları*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2018, s. 74-83.
(3) *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Belge 574, S. 6-22, Ankara, 1957.
(4) *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Belge 598, S. 7-23, Ankara, 1958.

Levent Şahverdi Arşivi

aldığı binaları da işgal ettiler.[1] Hemen işgalden sonra Üsküdar Paşakapısı mevkiinde bulunan Adliye Dairesi, Paşakapısı Hapishanesi, Üsküdar Belediye Binası, Sultani Mektebi, Beyazıt'taki Türk Ocağı Maltepe Hastanesi, İstanbul Emniyet Müdürlüğü Binası ve Darphane binası işgal edildi. 23 Mart 1920 gecesi ise yine işgal güçleri Veliaht Abdülmecit Efendi'nin sarayını abluka altına alıp, saraydan içeri girmişler, burada birçok evrak ve kitaba el koyarak veliahtı da gözetim altına almışlardı.[2]

Telgraf Bağlantısının Kesilmesi

16 Mart 1920 günü İstanbul'da yaşananlar Harbiye Nezareti telgraf memuru Ali Bey ile İstanbul Telgraf Merkezi memurlarından Manastırlı Hamdi Bey tarafından saati saatine Ankara'da bulunan Heyeti Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya bildirilmekteydi. Osmanlı Savunma Bakanlığı'nın işgali sırasında Ali Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya şu telgrafı gönderdi:

"Sabah İngilizler basarak altı kişi şehit ve on beş kadar da mecruh oldu. Şimdi İngiliz askerleri dolaşıyor. Şimdi, işte, İngiliz askerleri nezarete giriyorlar. İşte içeri giriyorlar. Nizamiye kapısına. Teli kes! İngilizler buradadır."

Hamdi Bey ise o gün, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgraflardan birinde şöyle yazıyordu:

"İngilizler, zırhlılarını rıhtıma yanaştırıp, Beyoğlu cihetini ve Tophane'yi işgal edip bir taraftan Savunma Bakanlığı'nı işgal ettiler hatta şimdi şehirdeki telgrafhanelerin büyük kısmı sustu. Tophane, Harbiye ve Beyoğlu telgrafhaneleri kapatıldı. Bir saate kadar burası da işgal olunacaktır. Şimdi haber aldım efendim."

Milletvekilleri Mecliste Tutuklanıyor

16 Mart sabahı Rauf Orbay, İngilizlerin, Şehzadebaşı Karakolu'ndan başlayarak yer yer İstanbul'u işgal ettiklerini öğrendi. Fındıklı'daki meclis binasına gitti. Yunus Nadi Bey, o sabah Rauf Bey'in meclisteki halini şöyle anlatıyor:[3]

---

(1) İsmail Hakkı Sunata, *İstanbul'da İşgal Yılları*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 74-83.

(2) N. Fidan, "İstanbul'un İtilaf Devletleri Tarafından Resmen İşgali", 16 Mart 1920, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2000, ss. 75-93.

(3) Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralar*, Örgün Yayınları, İstanbul, 2019, s. 443.

Levent Şahverdi Arşivi

"Öğle üzeri Meclise gittim. Büyük kapının kısa bir merdivenle çıkardığı alt kat salonunda Rauf Bey'i bir aşağı bir yukarı dolaşıyor buldum. Beni şen ve şuh karşıladı 'Gelsin deyuslar, işte buradayız' dedi ve güle güle vaziyeti kendi gördüğüne göre hikâye etti. O söyledi, ben söyledim. Muhavere her şeyin bitip bitmediği noktasına geldiğinde Rauf Bey şu neticede karar kıldı: Kararımız karar. Ancak biz hadisenin bu kadarını kâfi görerek savuşursak meclisin alt tarafı panik yaparak dağılır, gider. Ben istiyorum ki meclis dağılmasın, fakat dağıtılsın. Onun için olayların gelişmesini biraz beklemek lazım. Bunu bilhassa kendim için vazife görüyorum. Bakalım ne zuhur eder?"(1)

16 Mart günü Rauf Orbay, İngilizler tarafından yakalanma tehlikesi olmasına rağmen meclise geldi. Padişahı ziyarete gidecek olanlardan Meclis Başkanı Celalettin Arif Bey ziyaret heyetine katılmadı. Rauf Orbay, Başkanvekili Abdülaziz Mecdi Tolun ve Konya Milletvekili Vehbi Efendi saraya gittiler. Yapılan görüşmede meclis heyeti padişahtan işgale karşı çıkmasını istedi ama Sultan Vahdettin bu isteği kabul etmedi. O gün Sultan Vahdettin birkaç kişilik bir milletvekili heyetini kabul etti. Randevu önceden belirlenmişti:

"İşittiniz mi beyefendi? Bu adamlar her şeyi yaparlar. Yaptıkları bu kadarla da kalmaz. Daha fazlasını yapmaya da cüret edebilirler. Onun için, Meclisteki konuşmalarınıza dikkat edin."

"Efendim, ne yapsalar milleti yıldıramazlar. Millet, hilafet ve saltanata sadıktır. Memleketin kurtarılması için uğraşıyoruz. Müsterih olunuz padişahım!"

"Rica ederim, dikkat edin. Bu adamlar her şeyi yaparlar. Meclisteki sözlerinize dikkat edin."

"Padişahım, bu kâfirlerin zoru işte şu su kenarına kadar geçer. Ötesine sökmez. Anadolu pulattır. Memleketin selameti için atıldığı mücadelede mutlaka muvaffak olacaktır. Bundan emin olunuz."

"Tekrar ediyorum, akıl için yol birdir. Vaziyet meydandadır. İsterlerse yarın Ankara'ya da giderler."

"Müsaade buyurun. Milli Misak ile tespit edildiği veçhile, hilafet ve saltanat makamı ile memleketin kurtarılması bahis konusudur. Fakat cereyanı hale göre eğer biz, bu milletin duygularına tercüman olabiliyorsak, şunu arz edelim ki, milletin sizden istediği Meclis kararı olmadan herhangi bir milletlerarası vesikayı imzalamamaktır. Aksi takdirde istikbali çok karanlık görüyoruz. O kadar ki, akıbetin ne olacağı şimdiden kestirilemez."

(1) Yunus Nadi, *Ankara'nın İlk Günleri*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s. 14-15.

Levent Şahverdi Arşivi

"Rauf Bey! Bir millet var, koyun sürüsü. Buna bir çoban lazım. O da benim."[1]

Heyet geç vakit meclise döndü. Celalettin Arif Bey ortadan kaybolduğu için Başkanvekili Abdülaziz Mecdi Tolun başkanlığında bir grup toplantısı yapılmasına karar verildi. Mecdi Efendi kürsüye çıkarak Sultan Vahdettin ile olan görüşmelerini milletvekillerine anlatmaya başladığı sırada meclise gelen bir İngiliz müfrezesinin Rauf Orbay ile Kara Vasıf Bey'i tutuklamak istedikleri duyuldu. Rauf Orbay ile sayıları 25-30 arasında bulunan milletvekilleri bir hal çaresi aradılar. Gümüşhane Milletvekili Zeki Bey ve arkadaşları silahlı çatışmaya hazır olduklarını bildirdi. Rauf Bey'in de kaçmasını teklif ettiler. Ama o, düşündüklerini gerçekleştirebilmek için kaçmayı aklına bile getirmedi. Meclis Koruma Kıtası çağırıldı ama onlar bu işe karışmak istemediler. Rauf Orbay, Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey'den bir istekte bulundu:

"Gidip kapıdaki İngiliz subayları ile görüşün. Kan dökülmesini istemiyorum. Beni müzakere salonundan zorla teslim aldıklarına dair yazılı bir belge verdikleri takdirde teslim olacağım."[2]

İngilizlerle görüşen Ali Şükrü Bey, teklifin kabul edildiği haberini getirdi ve İngilizler istenilen belgeyi verdiler. Rauf Orbay, bu belgeyi Meclis Başkanlığı'na sunup İngilizlere teslim oldu.[3] Olayın görgü tanıkları, Rauf Bey'in yakın arkadaşları da bu bilmeceyi açıklamadılar. Temsil Heyeti üyesi milletvekillerinden Mazhar Müfit Kansu, olayı kısaca şöyle anlatır:

"Mustafa Kemal Paşa'nın Rauf Bey'i ve diğer arkadaşları Ankara'ya çağırması ne kadar yerinde imiş. Bu davetten üç dört gün sonra yaşanan bu olay Mustafa Kemal Paşa'nın yaşanacak olayları ne kadar açık gördüğünü ispat etti. Paşa'nın meziyetlerinden biri de istikbali iyi görmesi idi. Maziyi hale nakleder, halden, istikbali keşfederdi."[4]

Bu konuyla ilgili olarak Mustafa Kemal Paşa'nın söyledikleri şudur:

---

(1) Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralar*, Örgün Yayınları, İstanbul, 2019, s. 444.
(2) Bilal N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012, s. 198.
(3) Osman Nuri Ergin, *Abdülaziz Mecdi Tolun'un Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri*, Kenan Basımevi, İstanbul, 1942, s. 116. Söz konusu senet şöyle düzenlenmiştir: Mecliste mevcut ve ekseriyeti haiz olmayan azanın muhalefetine rağmen Meclis-i Mebusan binasından milletvekili Rauf Orbay ile Kara Vasıf Bey'i cebren aldık.
(4) Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C. II, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2009, s. 552.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

"Rauf Bey'i ve öteki kişileri tam zamanında çağırmış olduğumuz, gelişleriyle, hem de üç dört gün geçmeden belli oldu. Ama ne yazık ki, bu çağrımız gerektiği kadar önemle dikkate alınmadı. Rauf Bey, Vasıf Bey gibi kişiler, en sonunda büyük bir uysallıkla Malta'ya gittiler. Son dakikaya değin Anadolu'yu geçmek ve Ankara'ya gelmek yolunun ve tedbirleri hazırdı. Eğer böyle idiyse, bu kişilerin Ankara'ya gelmeyi kabul etmeyip İngilizlere teslim olmayı ve Malta'ya gitmeyi yeğ tutmalarındaki neden ve özür, gerçekten incelenmeye değer. Bununla birlikte, ben burada böyle ağır bir yargıya varmaktan çekinirim. Bu düşünce iledir ki, bu kişileri Malta zindanlarından kurtarmak için her yola başvurarak, elden gelen girişimleri yapmaktan geri durmadım."[1]

Mustafa Kemal Paşa, olayları görmüş ve Heyeti Temsiliye milletvekillerini Ankara'ya dönmeleri konusunda uyarmıştı. Rauf Orbay ise sonuna kadar kalıp Müttefiklerin Osmanlı Meclisi'ni basmalarını sağlamak istiyordu. O gün işgal güçleri meclise geldiklerinde Rauf Orbay'ı meclisten kaçırmak için çok sayıdaki arkadaşı ona teklifte bulundu ama Rauf Orbay kendisine yapılan tüm teklifleri reddedip gidip teslim oldu. Bunu neden yaptığı hiçbir zaman bilinmedi ve hep gizemini korudu.

İŞGAL SONRASI SÜRGÜNLER

Son Osmanlı Meclisi'nin toplanmasında Heyeti Temsiliye'nin katkısı büyüktü ve açılan mecliste çok sayıda taraftarı bulunuyordu. Mebusan Meclisi'nin Misak-ı Milli'yi ilan etmesi Müttefikleri korkuttu ve İstanbul'un işgaline karar verdiler. 1920 yılı içinde Osmanlı devleti ile Müttefik devletler arasında bir barış anlaşması imzalanacak ve Osmanlı devleti parçalanacaktı. Anadolu Hareketi bu imzalanacak anlaşmayı kabul etmeyip ülkeyi ayağa kaldırabilirdi. Müttefikler, Heyeti Temsiliye taraftarlarını İstanbul'da tutuklamaya başladılar. Bu tutuklananlar belli bir zaman süreci içinde gruplar halinde Malta'ya gönderildiler. Birleşik Krallık hükümeti bu meclisi kapattırmakla önemli bir hata yapmış oldu. Şimdi meclis Ankara'da toplanmaya başlayacaktı. 18 Mart günü İstanbul'dan yola çıkarılan sürgün kafilesi 22 Mart günü Malta'ya vardı.

İşgal kuvvetlerinin ilk yaptıkları işlerden biri İstanbul ile Anadolu arasındaki telgraf iletişimini tekrar kesmek oldu. Ankara, kendi üyelerinin tutuklandığını ve Malta'ya sürüldüğünü anında öğrendi ve Anadolu'daki destekçilerine bu ha-

(1) Mustafa Kemal Atatürk, *Söylev*, Haz.: Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2017, s. 206.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

beri iletti. 18 Mart günü Mustafa Kemal Paşa İstanbul'da İngilizlerce tutuklanan kişilerin tam listesini Erzurum'da Kâzım Karabekir Paşa'ya bildirdi:

> *"İngilizler, Sivas milletvekilleri Rauf Orbay ve Kara Vasıf Beyleri Millet Meclisinden zorla alıp götürmüşlerdir. Eski Savunma Bakanı Isparta Milletvekili Cemal Mersinli Paşa, eski Genelkurmay Başkanı Cevat Çobanlı Paşa, İstanbul'da Milli Kongre Başkanı Esat Paşa ile Edirne Milletvekilleri Şeref ve Faik Beyler, İstanbul Milletvekili Numan Bey ve Müstahkem Mevki Kumandanı Albay Şevket Bey ve Ayan Meclisi üyesi Çürüksulu Mahmut Paşa tutuklananlar arasında bulunmaktadır."*[1]

İstanbul'dan 1919 yılında Malta sürgünleri başlayınca Mustafa Kemal Paşa bu konuyu ne şekilde çözmesi gerektiğini düşündü. Zaman içinde imkânları değerlendirerek bu işe çözüm üretti:

> *"Yabancıların İstanbul'da saldırıları arttırarak bakan ve milletvekillerinden bazılarını tutuklamaya başlayabileceklerini kestirip, böyle bir davranışa karşılık olmak üzere, Anadolu'da bulunan yabancı subayların tutuklanmasına karar verdim. Bu kararımı ve buna göre tedbir alınması için 22 Ocak 1920 günü Ankara, Konya, Sivas ve Erzurum'daki kolordu kumandanlarına kişiye özel olarak kaplı telle emrettim."*[2]
>
> *"İngilizler İstanbul'da saldırıyı arttırarak bakan ve milletvekilleri ve özellikle Rauf Orbay'ı tutuklarlarsa buna karşılık olmak üzere Anadolu'da bulunan İngiliz subayları tutuklanacaktır. Bu bakımdan Erzurum'da bulunan Rawlinson'u kaçırmamak için şimdiden tedbir alınmasını rica ederim."*[3]

Damat Ferit Paşa'nın Kara Listesi

5 Nisan 1920 günü, ülkede hükümet değişti ve yeni sadrazam Damat Ferit, ülkeden Malta'ya sürülenlere ilaveler yapmak istedi ve Birleşik Krallık Yüksek Komiserliği'ne ilave bir liste verdi. Damat Ferit, Anadolu Hareketi'ni artık hedefine koymuştu zira Sultan Vahdettin onu bu amaçla sadaret makamına getirmişti. Büyük Millet Meclisi'nin açılışına giden yolda Damat Ferit, hazırladığı bir gizli kara listeyi İngiliz Yüksek Komiser Vekili Amiral Webb'e verdi. 9 Mayıs 1919 günlü bir yazıyla Londra'ya iletilen bu kara listedeki paşaların ve daha kü-

(1) Kâzım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Merk Yayıncılık, İstanbul, 1988, s. 520.
(2) Mustafa Kemal Atatürk, *Söylev*, Haz.: Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2017, s. 186.
(3) age, s. 186.

Levent Şahverdi Arşivi

çük rütbeli subayların hepsinin yakalanarak Malta'ya sürülmeleri istendi. Liste olduğu gibi aşağıya aktarılmıştır:

"Diyarbakırlı Kâzım Paşa: Genelkurmay II. Başkanı, Ali Fuat Cebesoy: Ankara Kolordu Kumandanı, Remzi Paşa: Selanikli, Abdülkerim Paşa: Askeri Temyiz Mahkemesi üyesi, Nihat Paşa: Tuğgeneral, Kâzım Karabekir Paşa: Erzurum Kolordu Kumandanı, Mustafa Kemal Paşa: Ordu Kumandanı, Hasan Rıza Paşa: Topçu Tuğgenerali, Ahmet İzzet Paşa: Eski Sadrazam, Hüsnü Paşa: Ayan Meclisi Üyesi, İsmail Fazıl Paşa: Milletvekili, Ali Fuat Paşa'nın babası, Cafer Tayyar Bey: Edirne Ordusu Kumandanı, Behiç Bey: Albay, Mehmet Selahattin Bey: Kurmay Albay, Hüseyin Muhittin Bey: Kolordu Kumandanı, Sefahattin Adil Bey: İmalat-ı Harbiye Müdürü, Ömer Lütfi Bey: Kurmay Albay, Kâzım Bey: Kurmay Albay, İsmet İnönü: Kurmay Albay, Galip Paşa: Eski Emniyet Genel Müdürü, Hayri Bey: (Paris'te olan) Albay, Ahmet Rıza Bey, Seyyit Bey: Ayan Meclisi Üyesi, Yakup Şevki Paşa: Tuğgeneral."[1]

Sadrazam Damat Ferit'in, Nisan 1920'de İngiliz Yüksek Komiserliği'ne adlarını verdiği ve yakalanıp Malta'ya sürülmelerini istediği kimseler bunlardır. Bu liste Yüksek Komiser Vekili Tuğamiral Richard Webb'in, 22 Nisan 1920 günlü, W. 2910 sayılı gizli yazısıyla General Milne'ye, 9 Mayıs 1920 günlü bir yazıyla da İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na iletilir. Listeyi General Milne'ye gönderirken Amiral Webb özetle şunları bildirir:

"Sadrazam Ferit, listedeki kişilerin hepsinin suçlu oldukları kanısında değildir ama ileride herhangi bir eyleme karışabileceklerinden çekinmektedir. Bunun için bu kişilerin de Malta'ya sürülmesini istemektedir ama listede bulunan kişilerin bazılarını ele geçirme imkânı yoktur. İngiliz makamlarınca hazırlanan listelerde adları bulunanlarla ilgili zaten işlem yapıyoruz. İngiliz listelerinde adları bulunmayanların tutuklanmaları sorumluluğunu tamamıyla Türk hükümetine bırakmak gerekir. Çünkü, bunları yakalamakla iş bitmeyecektir. Yakaladıktan sonra bu kimseleri İstanbul'da tutmak başka sorunlar yaratacaktır. Eski sadrazam Ahmet İzzet Paşa'nın tutuklanıp sürülmesi ise siyasal bakımdan uygun olmaz. Ahmet İzzet Paşa'nın tutuklanamayacağını sadrazama bildirmek yerinde olur, diye düşünülmektedir."[2]

---

(1) Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Foreign Office, 371 /5090/E. 5357-Richard Webb'ten General Milne'ye gizli yazı. İstanbul, 22.4.1920, No. W. 2910 ve Webb'ten Curzon'a. Yazı. İstanbul, 9.5.1920, No. 649/W. 2910.'a 371-5090-E.5357 Richard Webb'ten General Milne'ye, İstanbul, 22.4.1920.

(2) Birleşik Krallık Dışişleri Arşivi, Foreign Office, Webb'ten Milne'ye yazı. 22.4.1920, No. W. 2910.

Levent Şahverdi Arşivi

Birleşik Krallık Yüksek Komiserliği ile askeri kumandanlık arasında uzun yazışmalar oldu. Askeri kumandanlık gelen listeleri hayali buldu ve yüksek komiserlik makamına karşı çıktı zira Mustafa Kemal Paşa'yı Ankara'da, Kâzım Karabekir'i Erzurum'da yakalamak için ortada kuvvet yoktu. Bilakis buna karşı Anadolu Hareketi Anadolu'ya görevli gitmiş İngiliz subayları tutuklamaya başlamıştı. Bu yakalanan İngilizler ileride takas olarak kullanılacaktı.

Müttefikler, İstanbul'un resmi işgali ile yapabilecekleri hareketlerin sonuna gelmişlerdi. Bundan sonra siyasi olarak ellerinde başka imkân kalmamıştı. Buna karşılık Müttefiklerin meclisi dağıtması büyük bir hata olmuştu. İstanbul'da meclisin çalışma imkânı olmadığını dünya âlem görmüş oldu. Bu hata sonunda Ankara'da başlayacak olan meclis çalışmaları Müttefikler tarafından meşru hale getirilmişti. Bu tarihten sonra Anadolu Hareketi gelişmeye ve Anadolu'da taban bulmaya başlayacaktı.

İngiltere Dışişleri Bakanlığı, insanları Malta'ya sürmenin anlamsızlığını kavramaya başlamıştı. Türkiye'de tezgâhlanan İngiliz sömürgeci planı umulduğu gibi uygulanamayacaktı. Geri ülkelerin sömürgeleştirilmesinde kullanılan yöntemler, Türkiye'de beklenen sonuçları vermemişti. Anadolu Hareketi artık ivme kazanmıştı ve üç beş kişinin Malta'ya sürülmesi ile bu hareket durdurulamazdı. Anadolu Hareketi'nin liderini tutuklamayı düşünmek akıl dışıydı. Bu durumda İngilizlerin uyguladıkları siyaseti değiştirmeyi beklemek imkânı da yoktu. Süreç devam ediyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

ANKARA'YA GEÇEN MİLLETVEKİLLERİ

Müttefikler aslında önemli adımlar atıyor gibi gözükmelerine rağmen İstanbul'daki meclisi kapatarak büyük bir siyasi hata yapmışlardı. İlk başta Anadolu Hareketi'ne çok sıcak bakmayanlar da artık gözlerini Ankara'ya çevirmişlerdi. Yine İstanbul'da İngiliz baskısından kaçan eski İttihatçılar da Anadolu'ya geçmişlerdi. Bu kesim mücadeleci ve çarpışmayı bilen kişilerdi. Müttefiklerin bu hatası Ankara'da meclisin açılmasını süratlendirdi. Bu dönemde İstanbul'da bulunan önemli askerler Malta'ya sürülmüş olsa da Anadolu Hareketi'ni ileriye taşıyacak yeteri kadar siyasetçi ve asker hazırdı.

İstanbul'un işgali üzerine yeniden başlayan sürgünler, İngilizlerin umdukları sonucu vermedi ve bu sayede Anadolu Hareketi'ni meşru kıldı. Çok kişi bu fırtınada Ankara'yı tek adres olarak gördü ve Ankara'nın çatısı altına sığındı. Ankara artık Türklerin sığındığı güvenli bir liman olurken İstanbul ise tehlikeli bir alan haline geldi. Müttefiklerin birkaç milletvekilini alıp götürmekle yetinmeyecekleri ortadaydı zira işgalciler planlarını sonuna kadar uygulayacaklardı. Milletvekillerinden Abdülhak Adnan Adıvar'ın evi ve Yunus Nadi'nin Yeni Gün Matbaası birkaç kez basılıp arandı. İstanbul'da milletvekili avı sürüp gitmekteydi. Her an yeni kişiler yakalanıp sürgün edilebilirdi. Ankara'da Mustafa Kemal Paşa da yakalanmayan mebusları yanına çağırdı:

> *"Bugün İstanbul işgal edilerek Osmanlı devletinin yedi yüz yıllık hayat ve egemenliğine son verildi. Yani, bugün Türk ulusu, uygarlık yeteneğini, yaşama ve bağımsızlık hakkını ve bütün geleceğini savunmaya çağrıldı.*[1]
>
> *"Devlet başkentinin korunmasını, ulusun bağımsızlığını ve devletin kurtarılmasını sağlayacak tedbirleri düşünüp uygulamak üzere ulusça olağanüstü yetki verilecek bir meclisin Ankara'da toplantıya çağırılması ve dağılmış olan milletvekillerinden Ankara'ya gelebileceklerin de bu meclise katılmaları zorunlu görülmüştür.*[2]

Son Osmanlı Meclisi'nin milletvekilleri Malta ile Ankara arasında seçim yapmak durumuna gelmişlerdi. Siyasilerin hepsi Malta hapishanesi ile Ankara'da

(1) Mustafa Kemal Atatürk, *Söylev*, Haz. Hıfzı Velde Velidedeoğlu, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2017, s. 304.
(2) age, s. 306.

Levent Şahverdi Arşivi

milletvekilliği yapma arasında bir tercihte bulunmak zorundaydı. Ankara'ya geçmeyenlerden Antep Milletvekili Ali Cenani Bey 13 Temmuz 1920 günü, Muş Milletvekili Hacı İlyas Sami Efendi ise 29 Ağustos 1920'de Malta'ya sürüldüler.

"Meclis Başkanı Celalettin Arif Bey, Milletvekilleri İsmail Fazıl Paşa, Süreyya, Reşit, Rıza Beyler ile İsmet İnönü 24 Mart 1920 gecesini İzmit'in 22 kilometre kuzeydoğusundaki Tekkenişin Köyü'nde geçirmişlerdir. İngiliz takip müfrezeleri aynı köyün 12 kilometre yakınında geceyi geçirmişlerdir.

Aydın Milletvekili Cami Bey, Halide Edib ve Adnan Adıvar ve bazı arkadaşları Gebze'de 24 Mart 1920 gecesini tehlike içinde geçirmişlerdir. İngiliz müfrezelerinin sıkıştırmaları ve yerli jandarmalara güvenilememesi üzerine tehlikeli bir gece geçirmişlerdi."(1)

İstanbul'un resmen işgal edilmesi ve meclis içinde milletvekillerinin tutuklanması üzerine Mustafa Kemal Paşa milletvekillerine bir çağrı yaptı. Bu çağrıya katılan milletvekilleri çok zor şartlarda İstanbul'dan Ankara'ya geçtiler. İstanbul çıkışında Müttefik kontrolünden son anda kurtulup kapağı Anadolu'ya attılar. Son Osmanlı meclisinin milletvekillerinden 69'u BMM'ye katılırken 11 milletvekili Malta'ya sürüldü. Boşluklar, yeni seçimlerle doldurulduu. Daha sonra Malta'dakiler de dönüp Meclise girdiler. Askerler bakımından durum daha da Türkiye'nin lehinedir. Genelkurmay Başkanı Cevat Çobanlı Paşa ve Savunma Bakanı Mersinli Cemal Paşa Malta'ya sürülür ama buna karşılık Fevzi Çakmak ve İsmet İnönü ve daha birçok kumandan Ankara'ya geçti. Son Osmanlı Meclisi'nden Ankara'ya geçen 69 milletvekili şunlardı:

"Afyon: Mustafa Hulusi Çalgüner, Öner Lütfi Ergeşo, Amasya: Bekir Sami Kunduh, Ömer Lütfi Yasan, Ankara: Hacı Atıf Efendi, Hilmi Bey, Ahmet Rüstem Bey, Ömer Mümtaz Tanbi, Antalya: Hamdullah Suphi Tanrıöver, Aydın: Cami Bey, Emin Arkut, Balıkesir: Hacim Muhittin Çarıklı, Bitlis: Sadullah Eren, Resul Bey, Bolu: Cevat Abbas Gürer, Hilmi Tunalı, Bursa: Osman Nuri Özpay, Hasan Fehmi Bey, Çankırı: Behçet Kutlu, Tevfik Durlanık, Çorum: İsmet Eker, Dersim: Hasan Hayri Kanko, Elazığ: Muhittin Çöteli, Mustafa Şükrü Efendi, Ergani: Rüştü Bulduk, Erzurum: Celalettin Arif Bey, Zihni Bey, Hüseyin Avni Ulaş, Süleyman Necati Güneri, Eskişehir: Abdullah Azmi Torun, Hacı Veli Bayraktar, Genç: Celal Bey, Hakkâri: Mazhar Müfit Kansu, İstanbul: Ahmet Ferit Tek, Dr. Adnan Adıvar, Yunus Nadi Abalıoğlu, İzmir: Refet Paşa [Bele], Kahramanmaraş: Tahsin Hüdaioğlu, Kastamonu: Besim Fazlıoğlu, Dr. Suat Soyer, Yu-

(1) *Mustafa Kemal Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1972, s. 271-272.

Levent Şahverdi Arşivi

suf Kemal Tengirşenk, Kayseri: Ahmet Hilmi Kalaç, Ahmet Rıfat Çalıka, Kırşehir: Rıza Silsüpür, Kocaeli: Sırrı Bellioğlu, Konya: Hacı Bekir Sümer, Kâzım Hüsnü Bey, Mehmet Vehbi Çelik, Musa Kâzım Göksu, Ömer Vehbi Efendi, Kütahya: Mehmet Ragıp Soysal, Malatya: Feyzi Bilgili, Manisa: Mahmut Celal Bayar, İbrahim Süreyya Yiğit, Reşat Kayalı, Mardin: Mithat Ulusal, Mersin: Ali Rıza Ataşık, Muş: Osman Kadri Bingöl, Niğde: Ata Atalay, Rize: Osman Nuri Bey, Samsun: Emin Bey, Siirt: Halil Hulki Aydın, Sinop: Dr. Rıza Nur Bey, Sivas: Ziyaettin Başara, Siverek: Bekir Sıtkı Ocak, Trabzon: Ali Şükrü Bey, Hüsrev Gerede, Yozgat: Bahri Tatlıoğlu, İsmail Fazıl Paşa.[1]

3 Nisan 1920 – İsmet İnönü'nün Ankara'ya Gelişi

Albay İsmet İnönü Ankara'ya ilk defa 20 Ocak 1920 tarihinde geldi ve 21 gün kaldı. Fevzi Çakmak, 3 Şubat 1920 günü Osmanlı Savunma Bakanlığı'na atandı. Fevzi Paşa, İsmet İnönü'yü bakanlık içinde görev vermek için İstanbul'a davet etti. Albay İsmet Bey o dönemde Milli Mücadele Hareketi'ne Ankara yerine İstanbul'da daha faydalı olacağı düşünülerek Gazi Paşa'nın izniyle İstanbul'a döndü ve Savunma Bakanlığı'nda göreve başladı. Milli Mücadele için Anadolu'da gerekli bazı askeri düzenlemelerde bulundu. Müttefikler 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'u resmen işgal edince artık İsmet İnönü'nün Anadolu Hareketi'ne İstanbul'dan faydalı olmasına imkân kalmadı zira bakanlıktan hiçbir şeye izin verilmiyordu. İsmet İnönü, Paşa'nın daveti üzerine BMM'nin açılışından önce, 3 Nisan 1920'de Ankara'ya gitmek için yola çıktı. İnönü anlatıyor: *"Şimdi Ankara'ya ikinci gelişim, Atatürk'ün beni daveti üzerine oldu. Saffet Arıkan bana tebliğ etti. O tebliğ eder etmez, o gün çıktım. Üsküdar'da askeri bir teşkilat vardı. Orada yattım o gece. Ertesi sabah, asker elbisesi ile karadan yola çıktım."*[2]

2 Mayıs 1920 – İsmet İnönü'nün Genelkurmay Başkanlığı

BMM adına devletin işlerinin yürütülmesi için bir kurul oluşturuldu. 2 Mayıs 1920 tarihinde kanun ile bir BMM hükümeti kuruldu. Bu kurulan 11 kişilik kurul üyelerinden biri de Genelkurmay Başkanı'ydı.[3] Bu kanun ile BMM hü-

(1) Bilal N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012, s. 227.
(2) Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Kronolojisi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1983, s. 193-200.
(3) Mustafa Kemal Atatürk, *Söylev*, Haz. Hıfzı Velde Velidedeoğlu, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2017, s. 231.

Levent Şahverdi Arşivi

kümeti Genelkurmay Başkanlığı'na İsmet İnönü'yü getirdi.[1] Bu atama ordunun diğer kumandanları arasında biraz hoşnutsuzluk yarattı. Bu konuda Mustafa Kemal Paşa şu açıklamayı yaptı:

"O günlerde mevcut arkadaşların hangi işlerde vazifelendirilecekleri isabetli olacağı düşünülürken, Genelkurmay Başkanlığı için İsmet Paşa'yı tercih etmiştim. Ankara'da bulunan Refet Bele Paşa beni görerek açıklama yapmamı istedi. Anlamak istediği, Genelkurmay Başkanlığı'nın en yüksek askeri makam olup olmadığı noktasında idi. Benden bu makamın en büyük askeri makam olduğu ve ondan daha büyük makamın Büyük Millet Meclisi olacağı cevabını alınca buna itiraz etti. İsmet Paşa'nın başkumandanlık demek olan bu vaziyetine razı olamayacağını, vazifenin çok mühim ve nazik olduğunu, benim bütün arkadaşlar hakkındaki bilgi ve tarafsızlığıma emniyet etmenin doğru, uygun olacağını söyledim.

Daha sonra Batı Cephesi Karargâhı'nda görüştüğüm Ali Fuat Cebesoy da İsmet Paşa'nın Genelkurmay Başkanlığı'na kesinlikle karşı çıktı. Fuat Paşa'yı da halin en uygun olan çözüm yolunun kabulündeki zorunluluğa iknaya çalıştım. Refet Bele ve Ali Fuat Cebesoy paşaların kendilerine ait bazı düşüncelerine ilave ettikleri itiraz şuydu: Kendileri daha evvel Anadolu'da benim ile beraber çalışmışlardı. İsmet Paşa bu ekibe daha sonradan katıldı."[2]

Aynı konuda Hikmet Bayur da yaptığı açıklamada ifade tarzı değişik olmakla beraber aynı görüşü tekrarlamaktadır:

"1920 yılı mayıs ayı başında BMM toplanınca hükümet kurma işine girişilir. Atatürk, Genelkurmay Başkanı'nın bakanlar kurulu üyesi olmasını ve bu göreve Albay İsmet Bey'in atanmasını kararlaştırır. Bunu öğrenen Ali Fuat Cebesoy ile Albay Refet Bele Atatürk'ü görüp bu soruyu sordular: 'Bu makam Osmanlı'da olduğu gibi Savunma Bakanı'nın buyruğu altında mı, yoksa İmparatorluk Almanyası'ndaki gibi ondan bağımsız bir makam mı olacaktır?' Atatürk, 'Bağımsız olacaktır' karşılığını verince 'Biz daha kıdemliyiz ve milli mücadeleye daha önce atıldık' derler. Atatürk'ün karşılığı şu olur: Üçünüz de aynı çapta birliklere komuta ettiniz. Ben aranızdan onu seçtim."[3]

---

(1) Hamza Eroğlu, "İsmet İnönü ve I. ve II. İnönü Muharebelerinin İçerde ve Dışarda Etkileri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. II / Kasım 1985 / S. 4.

(2) Mustafa Kemal Atatürk, *Söylev*, Haz.: Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2017, s. 231.

(3) Yusuf Hikmet Bayur, "Atatürk'ten Anılar", *Belleten*, C. 37, No.148, Ankara, 1973, s. 468.

Levent Şahverdi Arşivi

MECLİS ANKARA'DA TOPLANIYOR

BMM Ankara'da Açılıyor

İstanbul'un işgali üzerine 69 milletvekili Ankara'ya geçti. İstanbul'dan Ankara'ya bir akın başladı. O güne kadar İstanbul'da kalıp bir şeyler yapmak isteyenler için İstanbul artık yasak alandı. Ülkenin kurtulması için tek çıkış yolu Ankara ve Mustafa Kemal Paşa'ydı. Gazi Paşa, milli egemenliğe dayalı bir devlet kurmayı düşünüyordu ve İstanbul'da meclisin kapanması ile ortaya çıkan imkânı iyi değerlendirdi zaten olayların bu yöne evrileceğini önceden görmüştü. Osmanlı Mebusan Meclisi'nin İstanbul'da açılacağının anlaşılmasından sonra Gazi Paşa 27 Aralık 1919 tarihinde Ankara'ya geldi zira onun öngörüsüne göre Müttefikler İstanbul'da meclisi çalıştırmayacaklardı. Meclis eninde sonunda Anadolu'da çalışacaktı ve bunu öngörerek Ankara'da hazırlıklara başladı. Kurulacak devletin temel kurumlarını oluşturacak yeni meclisin toplanmasını sağlayacak çalışmaları başlattı. 17 Mart 1920'de ordu kumandanlarına bir genelge göndererek meclisin Ankara'da toplanmasının gerekli olduğunu bildirdi. 19 Mart'taki genelgesinde ise yeni seçilecek olanlarla İstanbul'dan kurtulmayı başaran mebusların en kısa zamanda Ankara'da toplanmalarını istedi.

İstanbul meclisine katılamamış milletvekilleri de Ankara'ya geldiler. Seçimlerde, Müdafaa-i Hukuk hareketinin ülke genelindeki şubelerinden 232 ve Mebusan Meclisi üyelerinden Ankara'ya gelen 92 kişi ile toplam 324 milletvekiline ulaşıldı. O zamanki koşullar nedeniyle açılış günü yalnızca 115 milletvekili hazır bulunabildi.[1]

Ankara'nın o günkü koşullarında yeni meclise ait bir bina bulunamadığından, II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti Kulübü olarak düşünülen, ancak yapımı tamamlanamamış olan bina tercih edildi. Tek katlı binanın eksik kısımları tamamlandı. Halkın desteği ve okullardan tedarik edilen malzemelerle birlikte meclis merkezi açılışa hazır hale getirildi. 21 Nisan'da yayımlanan bir bildiri ile de yeni meclisin 23 Nisan Cuma günü toplanacağı ve aynı gün bir açılış töreni yapılacağı halka duyuruldu.

23 Nisan sabahı tüm Ankara halkı meclis binası etrafında toplandı. Hacı Bayram Camii'nde kılınan cuma namazının ardından yapılan dualarla yeni meclisin açılışı gerçekleştirildi. Açılış sonrası yapılan ilk toplantıya 115 milletvekili katıldı. Bu toplantıya en yaşlı üye sıfatıyla Sinop Milletvekili Şerif Avkan başkanlık etti. Faaliyetler için başlangıçta, Osmanlı meclislerinde uygulanan iç tüzükleri esas alındı.[2]

---

(1) *İlk Meclis*, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı, TBMM Basımevi, 2005, s. 12.
(2) age, 2005, s. 15.

Levent Şahverdi Arşivi

Milli Ordunun Kurulması

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline Osmanlı askeri güçleri açıkça karşı koyamamıştı. Kuvayı Milliye adı verilen direnişçi güçler, ordudan terhis edilen subayların öncülüğünde ortaya çıkarak işgalci güçlere karşı direniş örgütleri kurmuştu. Asker ve sivil yurtsever kişilerin öncülüğünde milliyetçi güçler giderek çoğaldı. Belirli bir merkezden yönetilmeyen bu düzensiz güçler birbirinden farklı insan gruplarından oluşuyordu. Büyük bir bölümü askeri eğitimden geçmemişti. Ağır silahları da yoktu.

Kuvayı Milliye güçleriyle yakından ilgilenen Mustafa Kemal Paşa, Sivas Kongresi'nde Batı Anadolu Umum Kuvayı Milliye Kumandanlığı'na Ali Fuat Paşa'nın atanmasını sağladı. Güney Cephesi'ni düzene koymak amacıyla Kılıç Ali Bey bu bölgeye gönderildi. Ancak Urfa'da, Antep'te, Adana'da ve Ege'de kahramanca mücadele veren Kuvayı Milliye güçleriyle işgalci güçleri yurttan atmak, milli bağımsızlığı sağlamak mümkün gözükmüyordu.

Anadolu'da direniş hareketi güçlendikçe, bu direnişi kırmak için padişahın askerliği kaldırdığını belirten propagandaların yapılması Kuvayı Milliye'ye duyulan ihtiyacı arttırıyordu. 15. Kolordu'nun dışında düzenli askeri birlik kalmamıştı. O günkü şartlarda Kuvayı Milliye'den düzenli orduya geçmek güçtü zira elde bulunan ordu adeta iskelet durumundaydı. Ordu kadroları boştu ve düzenli eğitimi olmayanlar sık sık ordudan kaçıyorlardı. Elde yeteri kadar subay yoktu. Bu nedenle askerlerin kaçmalarını önlemek için bir kanun çıkarıldı. İç güvenliği sağlayacak seyyar jandarma müfrezeleri oluşturuldu. Ankara'da subay yetiştirmek üzere okul açıldı. Meclis hükümetince, ordunun ihtiyaçlarının karşılanması ve Kuvayı Milliye'nin Savunma Bakanlığı'na bağlanmasına karar verildi. 22 Haziran 1920'deki Yunan taarruzunun tehlikeli bir şekilde gelişmesi, Gediz başarısızlığı gibi olaylar düzenli orduya olan ihtiyacı açıkça ortaya koymuştu. Bu nedenle Kuvayı Milliye'nin yeni adlar altında teşkilatlandırılmasına hız verildi.

8 Kasım 1920'de Batı Cephesi ikiye bölündü. Güney bölümü Refet Bey'in, batı bölümü ise İsmet Bey'in komutası altına verildi. Mustafa Kemal Paşa, 'acil olarak düzenli ordu ve büyük süvari gücü oluşturmak gerektiği' emrini verdi. Bundan sonraki süreçte düzensiz birlikler hızla kaldırıldı ve milli bir ordunun kurulması tamamlandı.

Levent Şahverdi Arşivi

KUVAYI İNZİBATİYE KURULUYOR(*)

22 Nisan 1920 – Damat Ferit Savunma Bakanlığı'nda

Osmanlı devleti ikinci kez Paris Barış Konferansı'na davet edilmişti. Konferansa gitmeden önce Anadolu'da önemli bir güç merkezi haline gelen Kuvayı Milliye hareketini durdurmak için bir şeyler yapması lazımdı. Osmanlı maliyesinin memur maaşlarını bile düzgün ödeyemediği bir dönemde Kuvayı Milliye'ye karşı bir güç oluşturmak için 1.250.836 liralık bir fon oluşturuldu. Sultan Vahdettin hükümeti bir kuvvet oluşturmak için çırpınıyordu ama Müttefikler bu kurulacak askeri kuvvete güvenmiyorlardı zira kurulacak bu askeri gücün Kuvayı Milliye'ye katılacağından korkuyorlardı.

IV. Damat Ferit kabinesinde Savunma Bakanlığı görevine Kara Sait Paşa getirilmişti. Paşanın 'Kara Cehennem' adlı dehşet veren bir lakabı vardı ama kendisi çoktan askerlikten emekli olmuş bir paşaydı. Paşa'ya Savunma Bakanlığı gibi bir bakanlığı yürütme şansı bile yokken iki bakanlık birden verilmişti. Kısa sürede bu işleri kotaramayacağı ortaya çıkınca paşa, sessiz sedasız azledildi.

Damat Ferit, sonunda Savunma Bakanlığı'nı kendi üstlendi. Umutla bulduğu kişileri göreve getiriyor ama iki üç gün sonra bu kişileri vasıfsız bulup görevden alıyordu. Damat Ferit için Hilafet Ordusu'nun kuruluşu çok önemliydi ve tüm mesaisini bu işlere vermeye başladı zira Barış Konferansı'na giderken Kuvayı Milliye'yi yok etmiş bir devlet adamı olarak Paris'te masaya oturmak istiyordu. Hiç askerlik tecrübesi olmadığı oradan belliydi ki başında onlarca önemli kumandanın bulunduğu Kuvayı Milliye hareketini yok edeceğini sanıyordu. Bu düzenlemenin uygulanması için Tümgeneral Nazif Paşa'yı Genelkurmay Başkanlığı'na getirdi ancak paşa yıllar önce askerlikten ayrılmıştı. Yeni Genelkurmay Başkanı Nazif Paşa makamına oturdu ve olayları anlamaya çalıştı.

Hilafet Ordusu'na Asker Yazılıyor

İstanbul'da birliklerin toplanacakları ve eğitim görecekleri çok sayıda kışla olmasına rağmen Savunma Bakanlığı'nın bahçesine çadırlar kurulmaya başlan-

(*) Kuvayı İnzibatiye: Hilafet Ordusu.

Levent Şahverdi Arşivi

dı. Merkez binada Hilafet Ordusu'na gönüllüler kaydedilmeye başlandı. Hürriyet ve İtilâf Fırkası üyelerinden tavsiye yazısı alanlar hemen yeni birliklere katılıyorlardı. Birçoğu askerlik ile hiçbir alakası olmamış başıbozuk kişiler, kafalarında takke ve külahla Beyazıt yerleşkesine giriyor öteki taraftan üniformalı yüzbaşılar olarak çıkıyorlardı. Birçok semt kabadayısı yeni birliklere teğmen ve yüzbaşı olarak katılıyor, çok sayıda tekke şeyhi ise tabur imamı olarak atanıyordu hatta bazı birliklerde askerden çok imam vardı. Bu başıbozuk takımı sadrazamın önünde bir resmi geçit yapmıştı ama çoğu tüfek tutmasını bile bilmiyordu. Damat Ferit kendisi asker olmadığı için birliklerin ve askerlerin durumunu anlayamıyordu.

1 Mayıs 1920 – Kuvayı İnzibatiye – Hilafet Ordusu

İlk kurulan birlikler başıbozuk olarak toplanmış gruplardır. Bu kuruluşu kurumsal hale getirmek için Hilafet Ordusu, 25. Kolordu Kumandanlığı'nın emrine verildi. Topçu kumandanlarından Albay Kara Emin Bey yeni kurulan birliklerin topçu kıtalarının başına getirildi. Adı üzerinde çok sayıda yorumlar yapılan Hilafet Ordusu aslında bir tümen büyüklüğünde bile değildi. 31. Piyade Alayı'nın İstanbul Muhafızlığı emrindeki güçlerden dört alay meydana getirildi. Hilafet Ordusu'nun askeri güç olarak fazla bir önemi yoktu ama çok şatafatlı bir karargâha sahipti. 1 Mayıs 1920 günü Hilafet Ordusu'nun bir alayı ve iki topçu bataryası Gülcemal vapuru ile İzmit'e hareket etti. İnzibat kuvvetlerinin başına da Kurmay Binbaşı Yanyalı Tahir Bey getirildi. Versailles Paris Barış Konferansı'na katılacak olan Osmanlı heyeti de aynı gün Paris'e Orient Ekspres treniyle yola çıktı. Heyet beraberinde 25 sandık siyasi evrak götürüyordu.

Yanyalı Tahir Bey, 1908 yılında yaşanan devrimden önce Harbiye'de okuduğu dönemde sınıf arkadaşlarını Sultan II. Abdülhamit yönetimine jurnal ettiği için ordudan atılmıştı. Ordudan atıldıktan sonra Fas Sultanı'nın hizmetine girmiş ve Sultan ile Enver Paşa'nın dostluk kurmasına vesile olmuştu. Son dönemde de Damat Ferit'e yanaşmış, bir süre sonra İzmit'e giden birliğin başına albay rütbesi ile tayin edilmişti. Hilafet Ordusu'nun hareket şubesi başkanlığına getirilen Yüzbaşı Tarık Ziya Bey, Sudan kökenli olup Trablusgarp kumandanı Müşir Recep Paşa'nın kölesiydi. Paşa, kölesinin daha sonra Harbiye'de eğitim görmesini sağlamıştı.

1 Mayıs 1920 – S. Şefik Paşa Hilafet Ordusu'nun Başında

Eski Savunma Bakanı Süleyman Şefik Paşa, Basra'da Asir savaşında büyük şöhret kazanmıştı. Kendisi korgeneral rütbesine terfi ettirilerek Hilafet Ordusu'nun başına getirildi; büyük ve şanlı rütbeler verilip aylık maaşı 1500 li-

Levent Şahverdi Arşivi

raya yükseltildi. Paşanın yeni unvanı 'Umum İzmit ve Havalisi Fevkalade Kumandanı' olmuş ve ayrıca padişah yaverliğine atanmıştı. Birlikler Gülcemal vapuru ile İzmit'e giderken Süleyman Şefik Paşa Haydarpaşa'dan tren ile İzmit'e geçmişti. Yavuz savaş gemisi ise Dünya Savaşı'nda başarılı savaşlar yaptıktan sonra çeşitli savaş yaraları aldığı için İzmit Körfez iskelesi civarında kumlara oturmuştu. Süleyman Şefik Paşa ise Yavuz zırhlısını kumandanlık karargâhı haline getirdi.

Hilafet Ordusu'nun ikinci birlikleri ise Kabataş'tan Yalova vapuru ile İzmit'e hareket etti. Devletin büyük paralar harcadığı askeri birliklerin sevk edildiği Yalova gemisi en eski en harap vapurlardan biriydi. Bu birliklerin ihtiyacı olan nakit para da bu gemi ile gönderilmişti. Birlikler İzmit'e giderken toplama askerler tarafından paranın belli bir kısmı gemide çalındı. Yalova gemisi İzmit'e gelince işgal kuvvetleri gemideki askerlerin karaya çıkmasına izin vermedi. Askerler uzun süre bekleyince gemide isyan çıktı. Gemi içinde "Biz neden Kuvayı Milliye ile savaşıyoruz" sorgulaması başladı. Askerler gemide uzun süre bekledikleri için psikolojileri bozuk bir şekilde sahile çıktılar. Askerleri sahilde karşılayan Süleyman Şefik Paşa gelenleri görünce bu askeri kuvvetle hiçbir şey yapamayacağını anladı.

Paşa göreve başladıktan sonra İstanbul'dan bir süre önce paşa rütbesi verilmiş olan Ahmet Anzavur gelmiş ve birtakım askerleri alarak Geyve Boğazı'na hareket etmişti. Bu durumda Süleyman Şefik Paşa'nın görevde kalmasının lüzumu kalmamıştı. Paşa İstanbul'a döndü ve sadrazamı ziyaret etti. İzmit'te yaşananları anlattı. Damat Ferit de Ahmet Anzavur'un dengesiz bir adam olduğunu ve bakanları değiştirmesi konusunda kendisini uyarma münasebetsizliğini gösterdiğini anlattı. Süleyman Şefik Paşa'yı ikna etmeye çalıştı ama paşa bu konuda kararlıydı ve İzmit'e ordunun başına dönmedi. Damat Ferit, paşanın kendisini de ciddiye almamasına çok sinirlendi. Kendisini derhal emekliye ayırdı ve görevine son verdi. 11 Haziran 1920 günü gazeteler aracılığı ile paşayı teşhir etti.

3 Mayıs 1920 – Müşir Zeki Paşa Hilafet Ordusu'nda

Damat Ferit, kurduğu tantanalı teşkilat ile iki önemli sorunu çözmek istiyordu. Kuvayı Milliye'ye karşı savaşacak olan bu ordu dağınık olan tüm birlikleri bir şemsiye altına toplamış oluyordu. Ayrıca IX. Ordu müfettişliğinden Kuvayı Milliye'nin başına geçen Mustafa Kemal Paşa ile de mücadele etmiş oluyordu. Damat Ferit kurduğu ordu ile iki konuyu kökünden çözüyordu. Damat Ferit, bu birlikle yetinmemiş bir de Anadolu Fevkalade Islahat Müfettişliği adlı bir düzenleme yapmış ve bu düzenin başına Müşir Zeki Paşa'yı geçirmişti.

Müşir Zeki Paşa, merkezi Erzincan'da bulunan IV. Ordu'nun başında yirmi yıl müşirlik yapmıştı. Sultan II. Abdülhamit devrinde kurulmuş olan Ha-

Levent Şahverdi Arşivi

midiye Süvari Alayları'nı belli bir düzene sokmuş ve zaman içinde bunu bir ordu haline getirmişti. Sultan Vahdettin ve Damat Ferit büyük bir umutla Zeki Paşa'yı Genelkurmay II. Başkanlığı'na getirmişlerdi. Saray ve hükümeti, Müşir Zeki Paşa'nın hemen ordunun başına geçip Anadolu'yu muma çevireceğine inanıyordu.

Paşa hemen memlekete hitap eden bir bildiri yayımladı. Anadolu'da herkesin işi ve gücü ile uğraşmasını ve tahriklere kapılmamasını istedi. Anadolu'da asayişi sağlamak için padişahtan 150 bin kişilik ordu isteyen paşa Anadolu'da dağıtılmak için çok sayıda bildiri yayımlamıştı. Bu bildiriler Anadolu'da fitne yaymaktan başka bir işe yaramadı. Aslında Müşir Zeki Paşa'ya kuru bir unvan verilmişti; hiçbir askeri ve tüfeği bile yoktu. İzmit'teki Kuvayı İnzibatiye Kumandanı Süleyman Şefik Paşa bu beyannameleri görünce tamamını Yavuz zırhlısındaki karargâhından hepsini denize attı ve Osmanlı Genelkurmay Başkanlığı'na bir tezkere yazdı. Saray ve hükümet Müşir Zeki Paşa'nın belli sayıdaki birlikler ile Anadolu'da bir fütuhat turuna çıkmasını bekliyordu ama beklenen olmadı; paşa, Anadolu'daki asayiş durumunun kısa sürede düzeltilemeyeceğini gördü ve geri çekildi. Padişahın ve Damat Ferit'in tasarladıkları yöntem yürümemişti.

11 Haziran 1920 – Suphi Paşa Hilafet Ordusu'nda

Süleyman Şefik Paşa, Kuvayı İnzibatiye Kumandanlığı'ndan ayrılınca yerine İzmir Kolordusu Kumandanı Tümgeneral Suphi Paşa tayin edildi ve paşa göreve başlayınca İzmit Bölgesi'nde sıkıyönetim ilan etti. İnzibatiye'nin kurmay başkanlığına Suphi Paşa'nın yanına Yarbay Senai Bey atandı. Kendisi Osmanlı ordusunun önemli topçu kumandanlarından biriydi. İnzibatiye görevinde ise askeri hiçbir zaman Kuvayı Milliye üzerine sürmedi.

19 Mayıs 1920 – Damat Ferit İzmit'e Teftişe Gidiyor

İnzibatiye kuvvetlerinin kurmay başkanı Albay Tahir Bey, her gün gazetelere birliklerin büyük başarılarını anlatıyordu oysa İnzibatiye birlikleri daha karargâhtan dışarı çıkmamıştı. Bu haberleri büyük bir ihtimalle Sadrazam Damat Ferit de okumuştu ve bu başarıları gözleriyle görmek istedi. Sultan Vahdettin de enişteşi fazla yorulmasın diye kendine ait olan Ertuğrul yatını tahsis etti. Saray Başyaveri Avni Paşa ve İkinci Mabeynci Salim Bey'i de uğurlama törenine gönderdi. Sadrazam, 25. Kolordu Kumandanı Kiraz Hamdi Paşa'yı ve üvey torunu Prens Bahattin Bey'i yanına alarak İzmit'e gitti. Damat Ferit doğrudan Hilafet Ordusu'nun karargâhına gitti. İzmit şehrinden geçerken halkın kendisine olan soğukluğunu fark etti zira sokaklar bomboştu. Karargâhta da askerin görüntüsünü beğenmedi. Akşam tekrar Ertuğrul ya-

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
levent.sahverdi@gmail.com

tı ile İstanbul'a döndü. Padişaha İzmit'te gördüğü sevgi ve tezahüratı ballandırarak anlattı.(1)

Hilafet Ordusu Birlikleri Kaçıyor

Müttefikler kurulan askeri bir gücün işe yaramayacağının ilk günden beri farkındaydı zira komiserlerin büyük kısmı askeri kumandanlardı. Birlikler eğitim görmemişti, disiplin yoktu, çatışma bilgisi ve savaş zorluklarına dayanacak halleri yoktu. Bir orduda olması gereken hiçbir özellik yoktu. Bundan dolayı işgal güçleri İzmit'i kontrol etmek için şehrin doğu cephesine çit çektiler ve bir iki kontrollü kapı bıraktılar. Bu çitten dolayı İstanbul ile Anadolu ulaşımı kesildi.

Kuvayı Milliye kuvvetleri batıya doğru dört koldan ilerleyince başıbozuklardan oluşan Hilafet Ordusu birlikleri İzmit'e doğru kaçmaya başladılar. Bu kuvvetler İzmit şehrinin doğu kapısına ulaşınca kapıların kapalı olduğunu gördüler. Birliklerde panik başladı. Kuvayı Milliye doğudan üstlerine geliyor ama Hilafet Ordusu birlikleri İzmit şehrine giremiyordu zira İzmit'in kapısının önünde kalmışlardı. Hilafetçiler, Kuvayı Milliye ile tel örgüsü arasına sıkışmışlar ve vadi içinde bulunan bir mezarlığa saklanmışlardı. Kuvayı Milliye topçusu ateş ettikçe başıbozuklar nerede ise mezarlara saklanacak hale geldiler. Bu ateş yağmuru altında çaresiz koyun gibi akıbetlerini bekliyorlardı. Müthiş bir ümitsizliğin verdiği son bir hamle ile ayaklandılar.

Hilafet birlikleri tel örgülere göre hareketlenince Müttefikler ateşe başladı. O dakikaya kadar kararsız ve hareketsiz kalan Kolordu Kumandanı Suphi Paşa hemen yaverini kapılara gönderdi. Eğer kapılar açılmaz ise askeri tutamayacağını ve tatsız olaylar meydana geleceğini anlattı. Hakikaten de askerlerin maneviyatı bozulmuştu. İngiliz subaylar da tel örgü boyuna dizilip ve olayları seyretmeye başladılar. Kuvayı Milliye top ateşi artık tel örgüleri hedef almaya başlamıştı hatta tel örgü boyunca bekleyen bazı nöbetçiler bu ateş altında telef oldular.

ÇERKEZ ETHEM İHANETİ

56. Tümen Kumandanlığı'na tayin edilen Bekir Sami Bey ve Rauf Orbay tarafından kendilerine zaman kazandırmaları ve halkı da silahlı mücadeleye çekmeleri açısından, Çerkez Ethem ve kardeşleri (Reşit ve Tevfik Bey) de Milli Mücadeleye çağrılmışlardı. Çerkez Ethem, I. Dünya Savaşı'nda astsubay rütbesi ile

(1) Tarık Mümtaz Göztepe, *Mütareke Günleri*, Haz.: H. Alşin Günaydın, Cümle Yayınevi, Ankara, 2017, s. 431.

Levent Şahverdi Arşivi

yararlı hizmetlerde bulunmuş ve tecrübe kazanmış, Teşkilat-ı Mahsusa saflarında da gerillacılığın gerektirdiği eğitimi görmüş, savaş bittiğinde ise Bandırma'ya dönmüş eski bir askerdi. 23 ve 25 Mayıs 1919'da yapılan davetlerin ardından, görev Çerkez Ethem tarafından kabul edilmiş ve akrabası olan on kişi ile Salihli kasabasına gelerek ilk karargâhını burada kurmuştu.[1]

Milli Mücadele'nin başlangıcında Ankara, bir taraftan Yunanlılar ile meşgul olurken, diğer taraftan iç isyanlar ile uğraşmak zorunda kalmıştı. Bu tür ayaklanmalar, ulusal bağımsızlığımızı tehdit eden felaketlerle uğraşan orduyu güç durumlara düşürmüştü.[2] İsyan bölgelerinde yeterli sayı ve donanımda düzenli birlikler mevcut olmadığından ve Mondros ateşkesini çiğnememiş görünmek için, isyanların bastırılmasında Çerkez Ethem ve kardeşleri gibi birçok eski Teşkilat-ı Mahsusa mensubunun kurmuş olduğu çetelerden yararlanma yoluna gidildi. 1919-1920'de Batı Anadolu'da Kuvayı Seyyare diye bilinen, Çerkez Ethem tarafından yetiştirilen çeteciler bu amaçla silahlandırılmaya başlandı.[3]

10 Mart 1920 – Çerkez Ethem'e Görev Veriliyor

Batı Anadolu'da Ege ve İzmir'i işgal eden Yunan ordusuna karşı direnmek ve karşı koymak için yerel hareketler ortaya çıkmıştı. 1 Aralık 1918 tarihinde bu amaç ile İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruldu. Cemiyet 17 Mart 1919'da İzmir, Aydın, Denizli, Manisa, Muğla ve Balıkesir'den 165 delegenin katılımıyla büyük kongresini düzenledi ve bu hareket Ege'nin diğer il ve ilçelerinde örgütlendi.[4] Cemiyetler ve yerel kongreler, direniş fikrinin yayılmasında çok önemli bir işlev gördü.[5] Çerkez Ethem de Salihli'de üslenerek bölgede yaşayan Çerkezleri etrafına topladı ve Kuvayı Seyyare ismiyle bir direniş hareketi oluşturdu. Kuvayı Seyyare birlikleri günden güne kuvvetini ve etkinliğini arttırarak Salihli dışında Akhisar ve Uşak'a da egemen oldu. Çerkez Ethem, Batı Cephesi'ndeki direnişi sayesinde ulusal harekete karşı başlayan isyanların bastırılmasında görevler üstlendi.[6]

16 Mayıs 1920 – Düzenli Orduya Geçiş

BMM son derece kıt imkânlarına karşın Kuvayı Milliye kapsamındaki birliklerin ve Kuvayı Seyyare Kuvvetleri tüm ihtiyaçlarını karşılamıştı. Bu; bu bir-

(1) Muhittin Ünal, *Kurtuluş Savaşı'nda Çerkezlerin Rolü*, Takav Matbaası, Ankara, 2000, s. 197.
(2) Yavuz Abadan, *Mustafa Kemal ve Çetecilik*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1972, s. 130.
(3) Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, Çev. Nüzhet Salihoğlu, İletişim Yayınları, 2018, s. 101.
(4) Ahmet Efe, *Çerkez Ethem*, Simurg Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 66.
(5) Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi*, C. I, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 21.
(6) Cemal Şener, *Çerkez Ethem Olayı*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 5.

Levent Şahverdi Arşivi

liklerin kendi halkından zorla para toplamaması veya yağma olaylarına karışmaması içindi. Yaşanan bu zor dönemde halkın BMM hükümetine olan güveninin sarsılmamasıydı. BMM'nin açılışından önce yerel Müdafaa-i Hukuk örgütlerince, 23 Nisan 1920'den sonra da BMM tarafından Çerkez Ethem'in kuvvetlerine düzenli ordudaki erlerden üç kat fazla maaş ödeniyordu. Buna rağmen Çerkez Ethem'in Salihli bölgesinde yağmacılık hareketlerine karıştığı bilinmekteydi.[1] Çerkez Ethem, emrindeki birliklerin denetlenmesine de izin vermiyordu. Çerkez Ethem ve kardeşleri kendilerini diğerlerinden üstün görmeye başladılar ve davranışları kurulmak istenen düzeni bozuyordu. Meclise karşı hoş görünerek, büyük bir gayretle bağımsız olmaya çalışıyordu.[2] Bütün bu gelişmeler sonunda BMM 16 Mayıs 1920'de düzenli orduya geçiş kararı aldı ve tüm kuvvetler Milli Savunma Bakanlığı emrine alındı.[3]

28 Ocak 1921 – Çerkez Ethem'in İhaneti

Çerkez Ethem'in kardeşleri 22 Ocak'ta Yunan tarafına geçmişti. Kendisi de bir süre dağlarda dolaştıktan sonra, 28 Ocak 1921'de yanında kalan 64 adamı ile birlikte Susurluk'ta Yunan birliğine sığındı. Daha önce İngilizlerce tutuklu bulunduğu Malta'dan, İstanbul'a getirilmiş olan Eşref Kuşçubaşı da onunla birlikteydi.[4] Çerkez Ethem 28 Ocak 1921'de imzaladığı bir protokol karşılığında, kendisi ile birlikte kalan kuvvetleriyle Yunanlılara teslim oldu.[5]

Teslim olmasının ardından Çerkez Ethem önce İzmir'e ve oradan Atina'ya götürüldü. Fransız belgelerine göre 25 Nisan 1921 tarihinde Atina'ya gönderildi ve orada 19 ay kaldı.[6] Ankara İstiklal Mahkemesi, Yunanlılara sığınmış bulunan Çerkez Ethem ve kardeşlerini vatana ihanet suçuyla yargılayarak 9 Mayıs 1921'de gıyaplarında idama mahkûm etti.[7]

Cumhuriyet'in 10. yıl kutlaması nedeniyle 150'likler ile ilgili çıkan aftan ağabeyleri Çerkez Reşit ve Tevfik yararlanıp geri dönmelerine rağmen Ethem, ihanet suçlamasını içine sindiremediğinden geri dönmedi. Ekonomik zorluklar içinde kalınca, beraberinde maiyetinden olan Sami Bey'in Mısır'daki akrabalarının yanına gitmeye karar verdi. İki yıl kadar Mısır'da kalan Çerkez Ethem, ardından

(1) Zekeriya Özdemir, *Balıkesir Bölgesi'nde Milli Mücadele Hareketleri*, Tisamat Basım Sanayii, Ankara, 1997, s. 70.
(2) Mustafa Kemal Atatürk, *Söylev*, Haz. Hıfzı Velde Velidedeoğlu, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2017, s. 140.
(3) *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, 24 Nisan 1920-21 Şubat 1921, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara,1985, s. 45.
(4) Emrah Cilasun, *Baki İlk Selam-Çerkez Ethem*, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2009, s. 74.
(5) Kenan Esengin, *Milli Mücadelede Ayaklanmalar*, Kum Saati Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 254.
(6) Ergun Hiçyılmaz, *Gizli Belgelerle Çerkez Ethem*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1993, s. 127.
(7) Emrah Cilasun, *Baki İlk Selam-Çerkez Ethem*, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2009, s. 86.

Levent Şahverdi Arşivi

Ürdün ve Lübnan'a gitti. O dönemde Çerkez Ethem Araplara karşı kullanıldı.[1] Çerkez Ethem'in 21 Eylül 1948'de Ürdün'ün başkenti Amman'da ölene kadar Türkiye karşıtı çeşitli faaliyetler içinde bulunduğu bilinmektedir.[2]

(1) Recep Albayrak, *Ethem Bey'in Sürgün Yılları ve Sinav Olayları (1919-1948)*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2004, s. 278.

(2) Müzehher Yamaç, "Çerkez Ethem", *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*, Temmuz, 2016, C. 5, s. 2.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

SEVR ANTLAŞMASI İMZALANIYOR

11 Mayıs 1920 – II. Versailles Barış Konferansı

I. Versailles Barış Konferansı'na katılan Damat Ferit ve heyeti, görüşmeleri skandal haline getirmiş ve resmen konferanstan dışlanmıştı. Bu sefer II. Versailles Barış Konferansı'na daha tecrübeli olan Ahmet Tevfik Paşa gönderildi. 11 Mayıs 1920 günü Osmanlı heyeti Fransız Dışişleri Bakanlığı'nın saatli salonunda toplantıya katıldı. At nalı şeklinde bir masa etrafında olan bu toplantıya Fransız Millerand başkanlık ediyordu. Boğos Nubar Efendi başkanlığında bir Ermeni heyeti de masadaydı.

Osmanlı heyeti; eski sadrazam Ahmet Tevfik Paşa, Bayındırlık Bakanı Cemil Topuzlu, İçişleri Bakanı Reşit Bey ve Milli Eğitim Bakanı Rumbeyoğlu Fahrettin Bey'den oluşmuştu. Osmanlı heyeti salona girince durumun vahameti ortaya çıktı. Bundan önceki I. Paris Konferansı'na Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson, Birleşik Krallık Başbakanı Lloyd George, Fransa Başbakanı Clemenceau katılmışlardı. Bu seferki konferansta Müttefiklerin dışişleri bakanlıklarının ikinci ve üçüncü sınıf görevlileri katılmıştı: Fransa devleti adına Londra Büyükelçisi Julius Kambune ve büyükelçiler konferansı kâtibi Maskelli, Birleşik Krallık adına Paris sefaretinde görevli Yüzbaşı Ivents, İtalya adına sefaret görevlisi Galipole ve Japon sefaretinden bir görevli. Kısaca Osmanlı devletine gerekli önem verilmemişti.

II. toplantıyı yöneten Fransa Başbakanı Millerand, bundan önceki toplantıyı yönetmiş olan Clemenceau'ya göre çok küstahtı ve Türk düşmanlığını alenen dile getiriyordu. Toplantının açılış konuşmasından sonra Millerand, Ahmet Tevfik Paşa'ya bir dosya verdi ve şunu söyledi: "Müttefik devletlerin barış anlaşması şartları bunlardır. Size bir aylık süre veriyorum. Şartları inceleyin ve daha sonra gelin." Tüm bu protokol üç dakika sürmüştü.

Ahmet Tevfik Paşa, dosyayı söyle bir inceledikten sonra İstanbul'a 12 Mayıs 1920 günü saraya ve sadarete telgraflar çekti:

"Verilen anlaşma şartlarının bir devlet kavramı ile alakası yoktur."

Bu anlaşma ile İzmir Yunanistan'a veriliyor ve bu bölgenin Ayvalık, Bergama, Menemen, Manisa ve Akhisar gibi yerleşimleri de bu bölünmeden payını alıyordu. Bu anlaşma imzalandığı dönemde bulunmayan Ermenistan ve Kürdistan isimli iki devlet kuruluyordu. Erzurum, Van ve Bitlis gibi Türk vilayetleri Ermenistan'a bırakılıyor ve bu devletin denize çıkışı için Trabzon bölgesinde

Levent Şahverdi Arşivi

bir açılım sağlanıyordu. Yine Anadolu topraklarının belli bölgeleri Müttefikler tarafından işgal bölgesi kabul ediliyordu.

Sevr Antlaşması'nın çok ağır ve acı verici maddeleri vardı; bunlar, Osmanlı devletini tarih sahnesinden silmek için hazırlanmıştı. Damat Ferit ise olayları algılayamıyordu ve çok defa Fransız basınına açıklamalar yapıyordu ama söylediklerinin içi boştu. Müttefik devletler bir ortak karar almışlar ve uyguluyorlardı, gazetelerde çıkan iki beyanatla duruşları hiç değişmeyecekti. Ayrıca sadrazamın kurulmasına çok emek verdiği Kuvayı İnzibatiye çoktan yok olmuştu.

Osmanlı devletinin idam kararı olan bu antlaşma Paris civarındaki Sevr Çini Müzesi'nin Neptün Salonu'nda imzalandı. Sevr Antlaşması'nın imzalanacağı toplantıya yine Fransız Başbakanı Millerand başkanlık ediyordu. Toplantı sürerken Osmanlı heyeti dört saat dışarıda bekletildi. Saat dörtte salona alınan heyetten önce Hadi Paşa sonra Rıza Tevfik ve Reşit Halis antlaşmayı imzaladılar. Arkadan Birleşik Krallık, Fransa, Belçika ve İtalyan heyetleri de imzaladılar. En sonra Yunanistan Başbakanı Venizelos ve Yunanistan'ın Paris Büyükelçisi Romanis imza attı. Bütün imzalama töreni on beş dakika içinde bitti.

Bu antlaşmanın imzalanmasından sonra Yunanistan Başbakanı Venizelos küstahça ve Türkiye'yi aşağılayan bir konuşma yaptı. Bu tören sonrası Venizelos ülkesine bir başarı telgrafı çekti ve bu haber üzerine ülkede büyük şenlikler düzenlendi.

Sevr Antlaşması sonucu Osmanlı topraklarının paylaşımı

Levent Şahverdi Arşivi

SEVR SONRASI İSTANBUL

Mütareke döneminde hükümetler arasında V. Damat Ferit Kabinesi kadar yetersiz bir kabine kurulmamıştı. Sadece bakanlık makamları boş kalmasın diye atanmış olanlar konularını bilmiyorlardı. Çoğunun zekâsı hakkında toplumda çok sayıda rivayet anlatılıyordu. Damat Ferit bu kabineye genelde emekli eski askerleri seçmişti ama bakanların çoğu yaş sınırını aşmıştı.[1]

Damat Ferit kendisi ile konuşulduğu zaman bilgili ve kültürlü bir kişi olup düşünceleri son derece liberaldi ama o kadar basiretsiz kararlar almıştı ki uygulamaları liberal düşünce ile alakası olmayan despot ve keyfiydi. Damat Ferit dış görünüşü ile tam bir Avrupalıydı. Giyimi kuşamı, tek gözlüğü, favorileri, manikürlü elleri, yandan düğmeli rugan ayakkabıları ile tam bir salon adamıydı. Sultan II. Abdülhamit devrinde meclisin açılmasını en çok isteyenlerden biri olmasına rağmen iktidarında meclisi kapatmak gibi bütün kararların altında imzası vardı.

4 Eylül 1920 – Tenkil Ordusu Kuruluyor

Müttefik devletlerin en büyük düşüncesi Sevr Antlaşması'nın Anadolu'da uygulanabilirliğiydi. Eğer bu antlaşma uygulanmayacaksa bu kadar emek niye verilmişti. Bu antlaşmanın Anadolu'da uygulamaya konmasının önündeki en büyük engel BMM hükümetiydi. Damat Ferit askerlikten hiç anlamadığı için bu işi çok kolay sanıyordu. Eski Osmanlı subaylarından bir ordu kurup Anadolu Hareketi'ni yok edeceğini zannediyordu. Kendine Sevr Antlaşması'nı, Anadolu'da uygulatma görevini biçmişti. Eğer bu işi başarırsa Müttefikler tarafından ödüllendirileceğini sanıyordu. Kendisinin bundan önceki denemesi olan Kuvayı İnzibatiye birlikleri İzmit'ten ileri gidememişti.

Kuvayı İnzibatiye artıkları İstanbul'da Büyükdere'de eski Abraham Paşa Korusu'nda bir araya getirilmişlerdi. Bu orduya Tenkil Ordusu ismi verilmişti. Damat Ferit ve etrafındaki yandaşları, hayatında savaşmamış, sokaklardan toplanmış maceraperestlerin oluşturduğu birliğin Anadolu'ya gidip Mustafa Kemal Paşa kuvvetlerini yeneceğini sanıyorlardı.

---

(1) Tarık Mümtaz Göztepe, *Mütareke Günleri*, Haz.: H. Afşin Günaydın, Cümle Yayınevi, Ankara, 2017, s. 502.

Levent Şahverdi Arşivi

4 Eylül 1920 günü Sadrazam Damat Ferit, Müttefiklere bir gösterişte bulunmak için Harbiye Nazırı Hüsnü Paşa, Bahriye Nazırı Hamdi Paşa ve Ordu Levazım Reisi Hakkı Paşa'yı yanına alarak Tenkil Ordusu'ndan Birinci Mürettep Fırka'yı teftişe Büyükdere'ye gitti. Birlik mensupları sabah kaldıkları çadırlardan çıkmış ve teftiş için hazırlık yapmışlardı.

Manzara şöyleydi:

> *"Papağan gibi durmadan 'Padişahım çok yaşa' diye haykırmaktan başka bir şey öğretilmemiş bu devşirme askerlere asker demek için kırk şahit lazımdı. Bütün mevcudu çok eksik kadrolu üç taburu geçmeyen bu gariban ordugâh sakinlerini sadrazama takdim eden tabur kumandanlarından biri sarıklı bir tabur imamı idi. Kutsal savaşa çıkmış bir çöl şeyhini andıran bu hoca efendinin sol tarafında eğri bir pala sallanıyor ve cüppesinin kollarında da tabur imamlarına mahsus beyaz sırma şeritler görünüyordu. Diğer taburun kumandanı olduğunu söyleyen ve sadrazamın gözüne mükemmel bir hücum taburu kumandanı gibi görünen babayani adamcağız da bir tabur hesap memuru idi. Bu uydurmasyon tabur kumandanları sadrazamı etekler gibi karşıladıktan sonra dilenci duasına benzer bir sürü basmakalıp şaklabanlıklara başladılar."*(1)

Harbiye ve Bahriye nazırları gibi eski askerlerin Büyükdere'nin bir tepesinde kamp kurmuş böyle bir ordudan haberi yoktu. Bu atmosferden etkilenen sadrazam, askerlere hamaset dolu bir konuşma yaptı. Askere moral vermek için onlarla karavanadan yemek yiyen sadrazam göğsü kabararak teftişten geri döndü.

Sadrazam, Babıâli'ye gelince Harbiye Başyaverine emir verdi ve yapılan teftişi ve birlikleri öven uzun bir yazı hazırlattı. Bir iki de fotoğraf ekleterek ertesi günkü gazetelere haber yaptırdı. Bu işlem bittikten sonra sadrazamın Harbiye Başyaveri bugün gördüklerini sadrazama bir raporla iletti:

> *"Teftiş buyurduğunuz Birinci Mürettep Fırka'nın askerlik mesleği ile hiçbir ilgisi yoktur. Bu büyük hedefleri uygulayacak olan askeri birliğin başında bir muvazzaf subay dahi yoktu. On altı bin subayın bulunduğu Osmanlı ordusundan bir tane bile subay olmayan bu birliğin başarı şansı yoktu. Bu birliği yöneten, bir imam ve kâtip idi ve bu kişilerin hiçbir askeri eğitimi yoktu. Muvazzaf subaylar olmadan bir ordu teşkil edilemez."*(2)

Damat Ferit bu raporu dikkatlice okuduktan sonra yaverinden ordunun askeri talim ve terbiye konusunda tecrübeli kurmay subaylarının listesini istedi.

---

(1) Tarık Mümtaz Göztepe, *Mütareke Günleri*, Haz.: H. Afşin Günaydın, Cümle Yayınevi, Ankara, 2017, s. 504.

(2) age, s. 506.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
253
leventsahverdi@gmail.com

Müttefikler Tenkil Ordusu'nu Görmek İstiyor

Gazetelerde sadrazamın Tenkil Ordusu'na yaptığı teftişi okuyan Müttefik devletlerin İstanbul'daki yüksek komiserleri bu konuyu inceleme kararı verdiler. Müttefiklerin yüksek komiserleri hepsi farklı cephelerde senelerce savaşmış tecrübeli askerlerdi. Birlikte İstanbul'dan Büyükdere'ye gittiler ve Osmanlı sadrazamının neler yaptığını merak ediyorlardı. Giden komiserler Büyükdere'de bulunan Abraham Paşa Korusu'nda konuşlanmış olan sözde birlikleri gördüler. Gördükleri tek kelime ile perişanlıktı. Müttefikler durumu kendi ülkelerine ilettiler. Hepsinin ortak tespiti aynı noktada buluşuyordu:

> *"Sadrazam tarafından oluşturulmuş olan askeri birlikler sokaktan toplanmış, askerlikle alakası olmayan bir gruptur. Damat Ferit kabinesi, Avrupa için güvenilecek bir hükümet değildir. Bir an evvel bu hükümetten kurtulmak lazımdır."*(1)

Damat Ferit, Müttefiklerin Desteğini Kaybediyor

Sadrazam oturduğu koltuğu Sultan Vahdettin'in damadı olmaya borçluydu ve ilk günlerden bu yana daima Müttefiklerin isteklerini yerine getirmişti. Müttefik devletler ilk günden bu yana anlaşma ile Osmanlı topraklarını dilimler halinde paylaşmak derdindeydi ve onlar için önemli olan, Osmanlı devletini ürkütmeden Sevr antlaşma masasına oturtmaktı. Bu süreçte Damat Ferit arayıp da bulamadıkları bir yandaştı. Osmanlı devleti Damat Ferit ile antlaşmayı imzalamıştı. Artık Damat Ferit'e ihtiyaç kalmamıştı ve bundan sonra Müttefikler için en önemli konu Sevr Antlaşması'nın Anadolu'da ne şekilde uygulanacağını görmekti.

Damat Ferit, halk desteğini ve Anadolu Hareketi ile yüz yüze gelme imkânını kaybetmişti. Ülkedeki gazete ve matbuat sadrazama cephe almıştı. Kendi partisi olan Hürriyet ve İtilâf'ın bile güvenini yitirmişti. Sadrazamı sadece *Peyam-ı Sabah* başyazarı Ali Kemal Bey savunuyordu ama destek çıktığı için toplum içinde kendi itibarını kaybetmişti. Bunun bedelini bir süre sonra onlar da ödemeye başladılar. Gazete sahibi Kayserili Mihran Efendi bu destekten para kazanıyordu ve devletten yararlanıyordu.

Sadrazamlığı sırasında yanına basın desteği almayı hiç düşünmeyen sadrazam bu dönemi yaşadığında hatasını anladı ve pahalı ödedi. Ülkede yaşanan hava sonunda tüm matbuat kendi aleyhine dönmüştü ve en sonunda bu kadar para desteği verdiği *Peyam-ı Sabah* gazetesi de muhalifler ordusuna katılmıştı.

19 Eylül 1920 günü *Peyam-ı Sabah* gazetesinde o ana kadar kendisinin en büyük destekçisi olan Ali Kemal köşe yazısına oturdu. Yazar, 'Dost Sözü' başlı-

---

(1) Tarık Mümtaz Göztepe, *Mütareke Günleri*, Haz.: H. Afşin Günaydın, Cümle Yayınevi, Ankara, 2017, s. 508.

Levent Şahverdi Arşivi

ğı ile yazdığı yazıda açıkça Damat Ferit hükümetinin istifasını istiyor ve kendisini yerden yere vuruyordu. Bu gazete yayımlanınca Sadrazam Damat Ferit basına bir açıklama yaptı ve gazeteyi ticaret işlerinden para kazanmak için ülkeyi karıştırmakla itham etti.

21 Eylül 1920 günü gazeteler ülkedeki bu karşılıklı atışmaları manşetlerine taşıyarak verdiler zira hepsinin derdi bu işten prim yapmaktı. *İleri* gazetesi köşe yazarı Celal Nuri İleri ise bu konuyu köşesine 'Sende mi Brütüs' başlığı ile taşımış ve Ali Kemal'e yüklenmişti. İstanbul basını sadrazama karşıydı ama Ali Kemal'den de hiç hoşlanmazdı. Gazeteler bu konuyu bir iki kullandılar. Bu dönemde Damat Ferit şunu öğrendi: Kullanmasını bilen bir devlet adamı için basın, çok önemli bir silahtı. Kendisi bu gücü kullanmamış ve onun önemini anlamamış kişiler için korkunç bir düşmandı.

Peyam-ı Sabah gazetesinin sahibi Kayserili Mihran Efendi eskiden beri bu tür durumlardan para kazanmış ve hatırı sayılı bir servete sahip olmuştu; her dönemde sadrazamın yanına gider ve nemalanırdı. Hemen sadrazama gidip af dilemek istedi. "Ali Kemal bir hata yaptı, onun namına ben özür dilemeye geldim" demesine rağmen sadrazam ile görüşemedi. Nişantaşı'ndaki Dışişleri Konağı'nın kapısından kovuldu. Elli yıldır basın sektöründe olan Mihran Efendi hiç bu kadar çaresiz kalmamıştı.

Ali Kemal'in sadrazamı yazısında hedefe oturtmasının ana nedeni sonradan ortaya çıktı. Yazar başından beri Damat Ferit'i, Ankara hükümetine karşı olan mücadelesinden dolayı desteklemekteydi. Ama ülkede hava dönmüştü ve artık Müttefikler imzalanan Sevr Antlaşması'nı Ankara'ya kabul ettirmek istiyorlardı ve Kuvayı Milliye mensuplarına altı aylık bir af çıkarılmaktaydı. Bu konu kabinede de tartışma konusu olmuştu.

Bu affa ilk karşı çıkan Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi oldu. Büyükdere'de İngiliz Muhipleri Cemiyeti Başkanı Sait Molla'nın evinde bir toplantı yapmışlar ve bu toplantıya Ali Kemal de katılmıştı. Bu muhalif grup Damat Ferit hükümetinin istifasını istemeye karar vermişti. Anlaşılan plana göre sadrazamlığa Mustafa Sabri Efendi getirilecek ve o Ankara hükümetine karşı savaşa başlayacaktı. Bu grup ayrıca yeni kabine listesini de hazırlamıştı ve Ali Kemal ismi bakanlar arasındaydı.

Bu gizli toplantı üzerine Ali Kemal o günkü yazısında sadrazama yüklenmiş ve onun padişah nezdinde itibarını sarsmayı denemişti ama işler istenildiği gibi gitmedi. Evinde gizli toplantı yapılan Sait Molla, İngiliz Muhipleri Cemiyeti Başkanı olup aynı zamanda Adalet Bakanlığı Müsteşarı'ydı ve çok kaypak bir adamdı. Evindeki gizli toplantıdan sonra koşarak sadrazama gitmiş ve tüm planı ona anlatmıştı. Sait Molla yola çıktığı arkadaşlarını ilk hamlede satmış oldu. Sadrazam da hemen Yıldız Sarayı'na gitti ve durumu sultana anlattı. Bu konuda görüşmeler uzayınca padişah ve damat birlikte yemek yemeye kaldı ve sohbet uzadı. Tam bu saatte Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi ve Ali Kemal'in için-

Levent Şahverdi Arşivi

de bulunduğu heyet padişahla görüşmek için Yıldız Sarayı'na geldi. Konuyu öğrenmiş olan padişah gelen heyetle görüşmedi. Bu gelişme üzerine Şeyhülislam Mustafa Sabri ve ekibine dahil olan Tarım Bakanı Cemal Bey istifa ettiler.

HRİSANTOS OLAYI

1898 yılında doğmuş olan Hrisantos'un asıl adı Hristo Anastadiyadis'ti[1] ve Rum azınlığındandı.[2] Beyoğlu'nda dünyaya gelen Hrisantos'un babası Ahilya, 1910 senesinde Atina'ya gitmiş ve daha sonra kendisinden haber alınamamıştı.[3] Annesi Andernohin ise Beyoğlu Derviş Sokağı'ndaki bir randevuevinin işletmecisiydi.[4]

Hrisantos, kardeşleriyle birlikte küçüklükten itibaren suç dünyasının içindeydi. Hrisantos'un yaşı büyüdükçe işlediği suçlar da büyümeye başladı. Issız sokaklarda gidenleri tehdit ederek soymaya başladı. Bu suça da o dönemlerde karmanyolacılık denirdi. Belli bir yaşa gelince bir çete oluşturdu. Dönemin suça meyilli olan sokak gençlerini topladı. Zafiri, Fantoma Mehmet, Harito, Makarnacı Niko ve Demirci Andon'u da yanına alarak organize bir suç örgütü oluşturdu. Çetenin faaliyet sahaları; Kurtuluş, Papazköprü, Dolapdere, Sinanköy, Bülbülderesi ve Beyoğlu'nun arka sokaklarıydı.[5]

Hrisantos çetesi ilk cinayetini 17 Nisan 1917 (?) günü Tophane Boğazkesen'de işledi. Süt almak bahanesiyle sabahın erken saatlerinde Recep Usta'nın Boğazkesen'deki muhallebici dükkânına giren Hrisantos, dükkândaki paraları almak istedi. Recep Usta'nın karşı koyması üzerine onu öldürerek ilk cinayetini işledi.[6] Hrisantos ve arkadaşları olaydan kısa bir süre sonra tutuklandı ve Sıkıyönetim Askeri Mahkemesi'nde yargılandı. Mahkeme suçlulara 15'er yıl kürek cezası verdi.[7] İstanbul halkı da bu azılı katillerin yakalanmasıyla birlikte rahat bir nefes aldı ama kısa bir süre sonra suçlular hapishaneden kaçtılar. Böylece Hrisantos, tekrar sokaklara dönmüş oldu.

Bu dönemde Müttefikler İstanbul'a asker çıkardılar. Tam bu günlerde Hrisantos, İstanbul'daki Müttefiklerle özellikle de İngilizlerle sıkı bir işbirliğine girdi. Hrisantos, Birleşik Krallık İstihbarat Servisi'nde casusluk yapmaya dolayı-

(1) Hrisantos'un Sabıka Kaydı: 26 Eylül 1914 tarih No: 4741, İstanbul Emniyet Müdürlüğü.
(2) İhsan Birinci, "Hrisantos Nasıl Öldürüldü?", *Hayat Tarih Mecmuası*, 1/6, Temmuz 1970, s. 62.
(3) Muharrem Alkor, *Hrisantos'u Ben Öldürdüm*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1952, s. 8.
(4) İhsan Birinci, "Hrisantos Nasıl Öldürüldü?", *Hayat Tarih Mecmuası*, 1/6, Temmuz 1970, s. 62.
(5) agm, s. 10-11.
(6) Muharrem Alkor, *Hrisantos'u Ben Öldürdüm*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1952, s. 10.
(7) *Alemdar*, 1 Agustos 1919.

Levent Şahverdi Arşivi

sıyla İngilizlerden para ve silah yardımı da almaya başladı.[1] Şehirdeki Rumların nazarında da kahraman mertebesine yükseldi; özellikle Beyoğlu ve çevresindeki Rumlar, ona destek oldular.[2] Arkasına İngilizleri ve Beyoğlu Rumlarını alan Hrisantos, İstanbul'da önemli bir suç örgütü lideri oldu ve çok sayıda cinayet işledi.

Hrisantos Çetesi'nin İşlediği Polis Cinayetleri

Hrisantos Çetesi'nin şehit ettiği ilk Türk polisi ise Taksim Polis Merkezi personelinden Mehmet Efendi oldu. Mehmet Efendi bir gece görev yaptığı merkeze doğru giderken, Hrisantos ve arkadaşları tarafından sokak ortasında tecavüze uğramakta olan Madam Despina adlı bir kadının yardımına koştu. Ancak Hrisantos ve arkadaşlarının kurşunlarıyla hemen orada hayatını kaybetti.[3] Bu cinayetin ardından Hrisantos ile diğer çete elemanlarının yakalanması için İstanbul'daki polis güçleri tarafından sıkı bir takip başlatıldı. Kurulan özel ekipte görev alanlardan biri de Komiser Fahri Efendi'ydi. Yanına aldığı üç polis memuruyla birlikte Hrisantos'un peşine düştü ancak yaptığı plan başarısız olunca Hrisantos tarafından öldürüldü.[4]

Çetenin polis cinayetleri zaman içinde arttı. Komiser Fahri'nin öldürülmesinden yaklaşık üç ay kadar sonra bir gece Hrisantos ve arkadaşları Beyoğlu Ziba Sokağı'nda, Taksim Polis Merkezi'nde görevli Komiser Muavini Hüsnü Bey ve Polis Memuru Ali Efendi'yi sıkıştırıp soydular. Olay duyulduktan sonra Hrisantos ve arkadaşlarını takip için birçok polis merkezinden gruplar gönderildi. Dolapdere Merkezi'nden gönderilen Polis Memuru İbrahim Efendi çete üyeleri ile karşılaşınca öldürüldü.[5] Çetenin polis cinayetleri artık aralıksız bir şekilde devam ediyordu.

Soğuk bir kış günü, Hrisantos ile arkadaşı Zafiri, gizlice esrar içilen bir kahvehaneden çıkıp Evangeliya Kilisesi civarında Polis Memuru Abdurrahman Efendi'yi öldürdüler.[6] Türk polisini öldürmek çete için artık bir meşgale olmuştu. Yine bir gün Bülbülderesi'nde devriye gezen polis memurları Cemal ve Hüseyin Efendiler, Acem Ali adlı bir şahsın işlettiği kahvehanede kumar oynatıldığından şüphelenerek bir baskın yaptılar. Kahvede kumar oynayan Hrisantos ile diğer çete elemanları kahveye giren Polis Cemal Efendi'yi öldürdüler.[7]

---

(1) Haz.: Samih Nafiz Tansu, *Hüsamettin Ertürk, İki Devrin Perde Arkası*, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2011, s. 255.
(2) *Vakit*, 9 Eylül 1920.
(3) Muharrem Alkor, *Hrisantos'u Ben Öldürdüm*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1952, s. 63.
(4) age, s. 63.
(5) *İleri*, 10 Eylül 1920.
(6) *Vakit*, 9 Eylül 1920.
(7) Muharrem Alkor, *Hrisantos'u Ben Öldürdüm*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1952, s. 35-36.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu son cinayetin ardından, Hrisantos'un yakalanması İstanbul Polisi için bir namus meselesi halini almıştı. Hrisantos'u ölü veya diri olarak yakalamaya ant içen İstanbul polislerinden birkaçı da Pehlivan lakaplı Komiser Mehmet Efendi ile memurlardan Hacı Şükrü, Osman ve Beşiktaşlı Rüştü Efendiler idi. Bu dört kişilik ekip, başta Hrisantos olmak üzere çetenin diğer elemanlarını yakalamak için sıkı bir takip harekâtına girişmişlerdi. Yaklaşık üç hafta süren bir takibin ardından ekip, nihayet çete elemanlarıyla Dolapdere'de karşılaştı ve çıkan çatışmada Polis Osman Efendi de şehit düştü.[1] Arkadaşlarının, Hrisantos Çetesi tarafından birer birer öldürülmesi, İstanbul polisinin içindeki intikam ateşini iyice alevlendirdi. Polis, Hrisantos ve adamlarının takibine hız verdi. Katillerin Taksim Çeşme Sokağı'ndaki bir evde toplanacakları haber alındı ve Taksim Merkezi'nde görevli polisler tarafından ev abluka altına alındı. Ancak bu tertibat yeterli gelmedi ve Polis Nuri Efendi öldürüldü.[2] Bu cinayeti, bir gece Galata'da Todori'nin Meyhanesi adlı bir yerde mıntıka devriyelerinden Mehmet'in öldürülmesi takip etti.[3]

Hrisantos Çetesi'nin Çökertilmesi

İstanbul Emniyet Müdürlüğü artık işi gücü bırakmış topluca Hrisantos'un izini sürmeye başlamıştı. Polisin ilk başarısı Hrisantos'un sağ kolu Zafiri'nin, Emniyet II. Şube Müdür Muavini Faik Bey tarafından öldürülmesi oldu. Faik Bey, bir müddetten beri izini sürdüğü Zafiri'nin, Kalyoncu Kolluğu Sokak'taki bir muhallebici dükkânına girdiğini haber alınca derhal adı geçen dükkâna giderek katilin karşısına çıktı. Faik Bey burada Zafiri'nin hüviyetini sordu, Zafiri ise buna karşılık cebinden çıkardığı tabancasıyla Faik Bey'e doğru ateş etmeye başladı. Ancak Zafiri'nin böyle bir teşebbüste bulunacağını önceden tahmin eden Faik Bey, ani bir hareketle eğildi fakat yine de kurşun göğsünün sol tarafına isabet etmişti. Faik Bey, yaralanmasına rağmen kendini derhal toplayarak Zafiri'ye altı el ateş etti ve bu kanlı katili öldürmeyi başardı.[4]

Bu başarı Osmanlı devletinin üst düzey bürokratik kademelerinde ve halk arasında büyük bir memnunluk yarattı. Padişah kararıyla[5] Faik Bey'e üçüncü dereceden Osmani Nişanı verildi.[6] İçişleri Bakanı Adil Bey, İngiliz Hastanesi'ne giderek tedavisi devam eden Faik Bey'e bu nişanı, bizzat taktı.[7] İçişleri Bakanlığı

(1) *Vakit*, 9 Eylül 1920.
(2) Muharrem Alkor, *Hrisantos'u Ben Öldürdüm*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1952, s. 51-55.
(3) İhsan Birinci, "Hrisantos Nasıl Öldürüldü?", *Hayat Tarih Mecmuası*, I/6, Temmuz 1970, s. 63.
(4) *Sabah*, 16 Ağustos 1919.
(5) İrade-i seniyye: Padişah Kararı.
(6) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. KMS. Dosya No:55/1, Gömlek No:15.
(7) *Sabah*, 16 Ağustos 1919.

Levent Şahverdi Arşivi

da vazifesinde gösterdiği bu üstün gayreti nedeniyle Faik Bey'i 150 Lira ikramiye ile ödüllendirdi.[1] İçişleri Bakanlığı tarafından çeşitli vilayet ve mutasarrıflıklara gönderilen bir yazıda, Faik Bey gibi vazifelerini iyi bir surette yerine getirecek olan diğer zabıta memurlarının da mükâfatlandırılacakları bildirildi.[2]

Hrisantos Çetesi'ne vurulan ikinci bir darbe de çetenin önemli elemanlarından Harito'nun öldürülmesi oldu. Harito çeteye katılmadan önce Beyoğlu'nda İranlı bir tütüncüyü öldürmüş ve yakalanarak idama mahkûm edilmiş, daha sonra da cezası 101 yıl hapis cezasına çevrilmişti.

Bu arada İstanbul'u işgal eden İtilaf güçleri, şehirdeki hapishanelerde bulunan gayrimüslimlere af getirdi. Bu uygulamayla birlikte Harito hapishaneden çıktıktan sonra Hrisantos Çetesi'ne katılmış, bazen çeteyle birlikte bazen de yalnız başına çeşitli soygunlar gerçekleştirmişti. Bu soygunlarının ardından Harito, tekrar yakalanarak bu kez Beyoğlu tevkifhanesine gönderildi ise de bir yolunu bularak buradan kaçtı.[3] Bu azılı haydut, Aynalıçeşme'de Emin Camii Şerifi civarında oturan bir sarrafı soydu ve öldürdü.[4] Bu olay sonrasında İstanbul polisi tarafından Harito'nun da yakalanması işine hız verildi. Nihayet 7 Ocak 1920 gecesi İstanbul Polis Müdüriyeti sivil polislerinden Ali Rıza ve Ahmet Vefik Efendiler devriye gezerlerken, Topçular Sokağı'na geldikleri vakit Harito ile karşılaştılar. Çıkan çatışma sonunda Harito öldürüldü.[5]

Çetenin ikinci ve üçüncü adamları öldürülünce, artık Hrisantos için de zor bir süreç başlamış oldu zira tüm İstanbul polisi peşindeydi. Bir süre ortalıktan çekildi hatta kimlik değiştirip Doktor Yani kimliği ile dolaşmaya başladı.

Hrisantos ve Demirci Andon, Ziba Sokağı'nda bulunan bir evde içki içip eğlendikten sonra dışarı çıkınca Polis Memuru Necati Bey ve Bekçi Sabri Efendi ile karşılaştılar. Katiller kendilerine yöneltilen dur ihtarına karşılık ateş ederek Polis Necati ile Sabri Efendi'yi öldürdüler.[6] İki polisi öldürdükten sonra bölgede tekrar soygunlara başladılar. Bu kez Mihail isminde bir sarrafı soyarken Makarnacı Niko yakalandı. Niko yakalandıktan sonra, yapılan sorgusunda çetenin elemanları ve faaliyetleriyle ilgili birçok bilgiyi de İstanbul polisiyle paylaşmıştı.

Alınan bilgiler üzerinden hareket eden İstanbul polisi kısa süre sonra çetenin bir diğer önemli ismi Fantoma Mehmet'i Bülbülderesi'nde saklandığı bir evde ele geçirdi.[7] Demirci Andon ise Galata'da bir apartman dairesinde kıstırıldı ve yakalandı. Gönderildiği hapishanede rahat durmayarak iki kere fira-

(1) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. KMS., D.N.55/1, G.N.15.
(2) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. EUM. AYŞ., D.N.45, G.N.11.
(3) Muharrem Alkor, *Hrisantos'u Ben Öldürdüm*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1952, ss. 132, 247.
(4) age, s. 250.
(5) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, A., DH. EUM. AYŞ., D.N.29, G.N.113. 332.
(6) Muharrem Alkor, *Hrisantos'u Ben Öldürdüm*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1952, s. 68-73.
(7) age, s. 77.

Levent Şahverdi Arşivi

ra teşebbüs etti. 14 Ağustos 1920 gününden başlayarak çok çeşitli kaçış denemelerinde bulundu. 26 Ekim 1920 günü Fantoma Mehmet kazdığı tünelde çalışırken yine yakalandı. Hrisantos'un ele geçirilememiş olmasına rağmen, çete nihayet çökertilmişti. Hrisantos da etrafındaki çemberin iyiden iyiye daraldığının farkındaydı. Artık İstanbul'da barınması, soygunlarına devam edebilmesi mümkün görünmüyordu. Üstelik İstanbul'da kaldığı süre içinde yakalanması da an meselesiydi.

Hrisantos Yunanistan'a Kaçıyor

1920 yılı mart ayında etrafındaki çember daralınca sevgilisi Eftimya ile beraber Yunanistan'a kaçtı ve Pire'ye yerleşti.[1] Burada bir meyhane açtı ve oldukça sakin bir hayat sürmeye başladı. Pire'de görev yapan Panayot isminde bir jandarmanın, sevgilisi Eftimya'ya âşık olup onu rahatsız etmesi üzerine Hrisantos jandarmayı öldürdü. Yunanistan'da da kaçak yaşamaya başladı ve 1920 yılı eylül ayında sahte bir kimlikle tekrar İstanbul'a döndü.[2]

7 Eylül 1920 – Hrisantos Dolapdere'de Öldürülüyor

İstanbul'a döndükten sonra Hrisantos, kendisi Yunanistan'da iken bölgede önemli bir suç örgütünün başı olan Nubar ile temas kurdu. Aslında Nubar o dönemde İstanbul polisinin sıkı takibindeydi.[3] 7 Eylül 1920 günü Dolapdere Polis Karakolu'na gelen Eftimya'nın babası Meyhaneci Brava, Hrisantos'un İstanbul'a döndüğünü ve kendisiyle kızının hayatının tehlikede olduğunu söyledi ve Hrisantos'un, Balıkçı Agaton ismindeki kişinin Kurtuluş Direkçibaşı Sokak'taki evinde bulunduğunu bildirdi.[4] Dolapdere Polis Karakolu Komiseri Hasan Tahsin Bey ile Komiser Yardımcısı Muharrem Alkor, Balıkçı Agaton'u sorguya aldılar.[5]

7 Eylül 1920 gecesi Agaton'un evi önden ve arkadan polislerle kuşatıldı. Hrisantos, evin arka tarafında bahçeye bakan zemin kattaki bir odada yatıyordu. Evin arka bahçesi Komiser Yardımcısı Muharrem ile polis memurlarından Cafer Tayyar Efendi tarafından kuşatıldı. Evin ön kısmında ise Komiser Tahsin Bey ve diğer ekip bekliyordu. Bu arada Agaton da evine giderek olağanüstü bir durum yokmuşçasına Hrisantos'a yemeğini ve ilaçlarını verecek, kendisine uyu-

(1) *Vakit*, 9 Eylül 1920.
(2) a.y.
(3) *Alemdar*, 9 Eylül 1920.
(4) Muharrem Alkor, *Hrisantos'u Ben Öldürdüm*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1952, s. 207-211.
(5) Eyüp Şahin, *Türk Polis Teşkilatının Şanlı Geçmişinde ve Cumhuriyet'e Giden Yolda İz Bırakan Polisler*, Emniyet Genel Müdürlüğü, Ankara, 2004, s. 432-438.

Levent Şahverdi Arşivi

masını tavsiye edip başında nöbet bekleyecekti.[1] Muharrem ve Cafer efendiler, Hrisantos'un yattığı odaya yavaşça yaklaşırlarken istemeden çıkardıkları gürültü yüzünden Hrisantos uyandı ve pusuya düşürüldüğünü anlayarak pencereden dışarıya doğru ateş etmeye başladı. Muharrem ve Cafer Tayyar Efendi de bu ateşe karşılık verdiler ve bir ara Hrisantos'un ateşi kesmesi üzerine hızlıca pencereden odaya daldılar. Bundan sonra Muharrem Efendi polis katilinin yaralı bir şekilde yerde kıvrandığını görünce derhal üzerine atladı ve Hrisantos'un elinden silahlarını almak isterken, katil son bir hamleyle silahını ateşleyerek Cafer Tayyar Efendi'yi karnından yaraladı ancak Cafer Tayyar Efendi tekrar doğrularak şarjöründeki bütün mermileri yaralı Hrisantos'un üzerine boşalttı.[2]

Hrisantos'un öldürülmesi gibi büyük bir vazifede emeği görülen Dolapdere Polis Merkezi Komiseri Tahsin Bey'e, Komiser Yardımcısı Muharrem Alkor'a ve Polis Memuru Cafer Tayyar Efendi'ye beşinci rütbeden Mecidiye Nişanı[3] ile beraber 100'er lira ikramiye verildi.[4] Muharrem Efendi komiserliğe, Cafer Tayyar Efendi de komiser yardımcılığına terfi ettirildi.[5] Hrisantos'un öldürülmesi, Türk polis teşkilatının tarihinde ayrı bir yere sahiptir. Muharrem Alkor'un Hrisantos'u vurduğu silah bugün hâlâ Emniyet Müdürlüğü Müzesi'nde sergilenmektedir.

(1) Muharrem Alkor, *Hrisantos'u Ben Öldürdüm*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1952, s. 211-212, 216.
(2) *Vakit*, 9 Eylül 1920.
(3) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dosya Usulü İradeler Tasnifi, D.N.63, G.N.108.
(4) Muharrem Alkor, *Hrisantos'u Ben Öldürdüm*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1952, s. 238.
(5) Ali Karayaka, Mütareke Yıllarında (1919-1920 İstanbul'da İşgal Güçlerinin Himayesinde Bir Katili Şerir; Hrisantos V", *Polis Dergisi*, Yıl: 11, Sayı: 45, (Temmuz-Ağustos-Eylül 2005).

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

İŞGAL İSTANBULU'NDA GÖÇMENLER

İstanbul'da Nüfus Hareketleri

1911 yılında başlayan ve 1918 yılında devam eden çeşitli savaşlar sonunda Osmanlı orduları içinde cepheden cepheye sürüklenen bu insanlar ve kaybedilen topraklardaki Osmanlı halkı İstanbul'a döndü. Ateşkes döneminde şehrin nüfusu değişti. İstanbul'a göçenler genelde şu gruplardan oluşuyordu:

1. I. Dünya Savaşı'nda çeşitli cephelerde esir olup ateşkes ile birlikte serbest bırakılan ve dağıtılan ordularda görev yapmış subay ve askerler.(1)
2. Trakya ve Batı Anadolu'nun Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine bu bölgelerde yaşayan ve İstanbul'a göç eden halk.(2)
3. Yaşanan büyük yangınlarda evleri yandığı için devletin imkânları veya yardım kuruluşlarının destekleriyle yaşamak zorunda olan yangınzedeler.
4. Nüfus oranlarını fazla göstermek amacıyla gizli olarak İstanbul'a yerleştirilen Rumlar.
5. Bolşevik ihtilalinden kaçıp İstanbul'a sığınan Rus mülteciler.

I. Dünya Savaşı ve sonrasında yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı İstanbul'da göçmen sayısı artırmış ve şehir adeta istilaya uğramıştır. Gerek Rusya'dan gerekse Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinden İstanbul'a sığınan binlerce mülteci, kentin sağlık, ekonomik, sosyal, kültürel ve ahlaki bakımından çöküşüne zemin hazırlamıştır.

1914 yılında İstanbul'un nüfusu 909.978 kişiydi. Bu nüfusun 560.434'ü Müslüman, 349.544 kişisi gayrimüslim idi.(3) 1914-1916 yılları arasında nüfus hızla artmıştır.(4) Bu göç hareketinin daha iyi anlaşılması için şu bilgi somut bir örnek

---

(1) Bu gelen asker ve subaylar arasında Mustafa Kemal de vardı.
(2) Cengiz Orhonlu, Yunan İşgalinin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlıların Yaptıkları Tehcirin Sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler, *Belleten*, XXXVII/148, Ankara, 1973, s. 487-488.
(3) Kemal H. Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi Toplum Kurumsal Değişim ve Nüfus*, Çev.: Akile Zorlu Durukan-Kaan Durukan, Ankara, 2002, s. 146.
(4) Cem Behar, *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927*, Başbakanlık Devlet İstatistik Kurumu, Ankara, 1996, s. 48.

Levent Şahverdi Arşivi

olacaktır: 1922 yılının başına kadar sadece İzmir ve Aydın'ı terk edenlerin sayısı iki yüz – üç yüz bin kişiydi. Bu nüfusun önemli bir kısmı İstanbul'a gelmişti.[1] İstanbul'a gelen göçmen sayıları hakkında farklı kaynaklarda çeşitli rakamlar verilmekle birlikte, 1920 yılı itibariyle Hilal-i Ahmer'e göre şehirde 94.000, Amerikan Kızılhaç'ına göre ise 85.524 göçmen yaşamaktaydı.[2] Zaman sürecinde bu göçmenlerin sayısı iki yüz bin kişiye ulaşmıştır. Bu kadar büyük bir göçmen sayısı İstanbul'un tüm dengelerini bozmuştu. Gelen mültecilerin önemli bir kısmı konutsuz, aç, hasta, bakımsız ve başıboş bir haldeydi.

RUSYA'DAN GÖÇ

İşgal döneminde şehre gelen göçmen ve sığınmacılar arasında 1917 Ekim Devrimi sonrası Rusya'dan kaçan ve sayıları on binleri bulan Beyaz Ruslar da yer almıştı. Bolşevikler, Rusya'da 1917 yılı ekim ayında Çarlık rejimini yıktılar. Bu süreçte Beyaz Ruslar ile Kızıllar arasında büyük bir iktidar mücadelesi yaşandı.[3] Üç yıl süren bu savaş sonunda Kızıl Ordu, Beyaz Ordu'ya karşı üstünlük sağladı ve bu yenilgi üzerine Beyaz Ordu'nun son lideri olan Pyotr Vrangel 150 bin kişiyi aşan Beyaz Ordu birliklerini Kırım'dan tahliye etti. İstanbul'a 1918 yılının ilk yarısından itibaren başlayan Rus göçleri 1920 yılı kasım ayında en yüksek noktasına erişti.[4]

24 Ocak 1920 – Rusya'dan Göç Başlıyor

1920 yılı ocak ayından itibaren Kırım'dan İstanbul'a giden mülteci sayısında önemli bir yükselme oldu. Göçmenler ile ilgili kesin sayı yoktu, zaten ortada gelenleri sayacak bir teşkilat da yoktu. 24 Ocak 1920 günü Biron isimli bir İtalyan vapuru önemli sayıda mülteciyi İstanbul'a taşıdı ve gelenler arasında prens, kont, kontes unvanlı asilzade ve hali vakti iyi olanlar çoğunluktaydı. Ayrıca Beyaz Ordu'nun savaş sırasında kolunu bacağını kaybetmiş yaralıları da vardı. Bu, aslında savaş sonunda ne kadar büyük sayıda mültecinin İstanbul'a geleceğini gösteriyordu. Göçler Güney Rus limanlarından gemilerle oluyordu. 31 Ocak

(1) Cengiz Orhonlu, "Yunan İşgalinin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlıların Yaptıkları Tehcirin Sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler", *Belleten*, XXXVIII/148, Ankara, 1973, ss. 486-487.

(2) Tevfik Çavdar, *Milli Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzara-i Umumiye*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1971, s. 142

(3) Muammer Göçmen, Mütareke Yıllarında İstanbul'daki Rusların Sürgün Hayatları, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 20, Isparta, 2008, s. 200.

(4) *Yenigün*, 30 Ocak 1920.

Levent Şahverdi Arşivi

1920 günü iki vapur dolusu mülteci daha İstanbul'a ulaştı. Gelenler imkânları kısıtlı kişilerdi.

7 Şubat 1920 günü General Denikin Kızıl Ordu'ya karşı başarısız oldu ve Kızıllar Odessa'yı ele geçirdiler. General Denikin'in yapacağı bir şey kalmamıştı. Kendisine çok sayıda silah ve mühimmat vermiş ve onu desteklemiş olan Müttefik devletlerin generale güvenleri kalmamıştı. Denikin'in komutasındaki Beyaz Ordu başlarda çok güçlüydü ama zaman içinde Kızıl Ordu şartları tersine çevirdi. Her yenilgiden sonra Beyaz Ordu küçülürken Kızıl Ordu büyüdü ve sonunda Kızıl Ordu 800 bin kişilik bir kuvvete sahipken Beyaz Ordu 300 bin kişiye düşmüştü.

Rus mültecilerin bir kısmının adalara yerleştirilmesi düşünüldü. Büyükada İngilizlerin, Heybeliada Fransızların, Burgazada İtalyanların, Kınalıada Amerikalıların kontrolündeydi. Mültecilerden önemli askerler ve yüksek görevli memurlar yerleştirilmek derdindeydi. İlk olarak Ruslar Büyükada'ya yerleşti. 1920 yılı şubat ayında ada dolmuş oldu hatta bir odada 5-6 kişi yaşıyordu. İngilizler daha sonra Büyükada'yı üstlenmekten vazgeçip mültecileri başka yerlere yönlendirdi. 1920 yılı yazında Büyükada'ya yerleştirilmiş 2.000 kişi buradan tekrar Limni'ye gönderildi. İngilizler 1920 yılı mart ayında on bin civarındaki mülteciyi Kıbrıs, Mısır, Büyükada ve Limni'ye gönderdi. Bu dönemde Belgrad sekiz bin kişi kabul etti. Bulgaristan beş bin mülteciyi alırken Romanya bir kişiyi bile kabul etmedi hatta sınırdan geçmeye kalkanlara ateş açtı. 1920 yılı nisan ayında Rusya'dan zengin gruplar İstanbul'a göç ettiler ve Sapanca Gölü'nün etrafında araziler alarak buraya yerleştiler.

14-16 Kasım 1920 – Beyaz Ordu Kırım'dan Tahliye Ediliyor

1920 yılı ekim ayında General Vrangel komutasındaki Beyaz Ordu, General Frunze'nin komutası altındaki Kızıl Ordu'ya karşı koyamadı ve savaşı kaybetti. General Vrangel, Kızıl Ordu'ya karşı savaşmış üçüncü Beyaz Ordu komutanıydı ve hiçbiri başarılı olamamıştı. General, 1 Kasım 1920 günü ordu kuvvetlerini alarak Sivastopol'a doğru yönlendirdi zira aldığı yenilgi üzerine ordusunu orada toplamak düşüncesindeydi.

Ağır şartlara dayanamayacak olanlar öncelikli olarak Kırım'ı terk etsin diye bir bildirimde bulundu. Toparlanıp Kızıl Ordu ile girdiği iki-üç çatışmayı da kaybetti. Kızılların bu çatışmalarda zehirli gaz kullandıkları iddia edildi. Durumu ümitsiz göre General Vrangel temasta bulunduğu İngiltere, Fransa ve Amerika'dan, ordusunun Kırım'dan tahliyesini istedi. General Vrangel'in Beyaz Ordusu kızıllar karşısında erimişti. Kalanlar ise Kırım'da sıkışmış durumdaydı.

Levent Şahverdi Arşivi

10 Kasım 1920 günü Rusya'daki cephe savaşları sona erdi ve Kırım'a sıkışmış olan askerlerden ülkeyi terk etmek isteyenler belirlenen limanlara yönlendirildi. Bu tahliye bir düzen içinde yapılacaktı. General Vrangel, Yalta'ya giderek tahliye işlemlerini bizzat başlattı.[1] Fransız Yakın Doğu Deniz Kuvvetleri Kumandanı Amiral Dumesnil, İstanbul'da bulunan Fransız donanmasına ait yedi gemiyi Rus mültecilerini almak üzere Sivastopol'a gönderdi.

General Vrangel sorumlu kumandan olarak ordu bütünlüğünü bozmadan askerlerini gemilere bindirdi ve onlara İngiltere'nin kendilerini yalnız bıraktığını açıkladı. "Nereye gittiğimizi ben de bilmiyorum ama Kırım'da kalamayız" dedi. General Pyotr Vrangel, kendilerini Kırım'dan tahliye eden Fransız ve Amerikalılara yaptıkları bu hizmetten dolayı teşekkür etti. Gemiler kapasitelerinin üstünde insan taşıyorlardı. Yüklenemeyen tank, top gibi ağır silahlar bir daha kullanılmaması için tahrip edilip bırakıldı. Göçmenler yanlarına çok az sayıda makineli tüfek, silah ve mühimmat aldılar. Kızıl Ordu'nun Sivastopol'u işgal etmesi bekleniyordu. Bundan dolayı General Vrangel karargâhını Kornilov gemisine taşıdı.

General Pyotr Vrangel Kızıl Ordu'ya karşı çok cesurca savaştı ama Kızıl Ordu'nun gücü karşısında Beyaz Ordu yetersiz kalmıştı.

İstanbul'a gelir gelmez bir askeri yetkili, pompalı silah ve cephane sandıklarını ve Rus mitralyözlerini vapurda sakladıklarını belirtiyor, bunların Türkler tarafından alınmasını teklif ediyordu. Yaver "Biz bu silahları İngilizlerden sakladık, size terk ediyoruz" diyordu. Ancak bu gemiler İngilizler tarafından sıkı bir şekilde kontrol edildiğinden silahların milliyetçiler tarafından alınması hemen hemen olanak dışıydı.

Bir kaynakta, bu olayı İngilizler öğrenip Boğaziçi'nden Kadıköy açıklarına kadar sıralanmış olan vapur ve şileplerdeki General Vrangel birliğini harp gemileriyle kuşattı. Daha sonra silahlar alınarak göçmenler Kilitbahir, Maydos, Bolayır, Gelibolu, Keşan, Tekirdağ, Silivri ve Çatalca'ya gönderildi.

16 Kasım 1920 – General Vrangel Tahliye Ediliyor

İstanbul Rusya Büyükelçiliği'nde 15 Kasım günü 18 Rus teşkilatının katıldığı bir toplantı yapıldı. Bu toplantıdan 5 gün sonra yani 20 Kasım 1920'de General Vrangel İstanbul'a ulaştı. Vrangel şehre geldikten sonra da çeşitli Rus cemiyetlerinin temsilcileriyle bir araya geldi. Akşam saat 18.00'de yabancı basın mensuplarını kabul etti. Basın toplantısı yaptı. Göçlerle beraber İstanbul'da her şey değişim göstermişti. Şehirde büyük bir kaos yaşanıyordu. Rus göçmenleri adına bu işi çözecek tek kişi General Vrangel idi. İstanbul'daki işgal güçle-

(1) Svetlana Uturgauri, *Boğaz'daki Beyaz Ruslar (1919-1929)*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2015, s. 55.

Levent Şahverdi Arşivi

rinin kumandanlarının tek çözüm beklediği kişi generaldi. Kızıl Ordu güçleri Sivastopol'a tahliye sırasında ulaşamadılar. Geldiklerinde Beyaz Ordu subaylarını ve yerel burjuvaziyi çalışma kamplarına sürdüler. Bir Amerikan belgesine göre Kızıl Ordu güçleri 1920-1921 yıllarında Kırım'da 50-100 bin kişiyi idam etti.

Gemilerde Bekletilen Göçmenler

Kırım limanlarından kalkan gemilere çıkan mülteci sayısı çok fazlaydı zira gemi sayısı göçmen sayısına göre yetersiz kalmıştı. İstanbul yoluna çıkan gemilerin güvertelerinde bile ayakta duracak yer yoktu. Gemi yolculuğu çok zor geçti zira gemilerde yeterli erzak da yoktu ve fiziki şartlar bu kadar çok insan için yetersizdi. Ayrıca sonbaharın başlamasından dolayı Karadeniz'deki sert dalgalar ve yağış durumu yolculuğu elverişsiz hale getirmişti.

> *"O gemilerde askerler ayakta duruyorlardı, öyle ki, aralarından biri uzanmak, oturmak ya da sadece dönmek istese bile, bunu yapamazdı. Bu insanlar kenevir halatlarla direklere bağlanmış ve orada kaderlerine terk edilmişti, aç kalarak ve boğularak ölmeye mahkûm edilmiş kişiler oldukları sanılabilirdi. Şimdi o kadar yakından geçiyorduk ki, yüzlerindeki ifadeyi ayırt edebiliyordum, görmemek için sırtımı dönmek istiyordum ama bunu yapamıyordum, gözlerimi yere çeviremiyordum, korkuya kapılmış bir halde, günlerdir bu koşullarda yaşayan işkence kurbanlarına bakmak zorundaydım ve aralarında ölmüş olanlar, henüz ölmeyi becerememiş komşularıyla aynı mekânı paylaşmaya devam ediyorlardı."*[1]

15 Kasım günü bir Fransız gemisi 240 savaş yaralısını İstanbul'a getirdi ve yaralılar Fransız Hastanesi'ne yatırıldılar. Moda koyunda 18 gemi mültecilerle ilgili beklemekteydi. Gemilerden Vladimir'de 11 bin, Don'da 7 bin kişi bulunmaktaydı. Ayrıca koyda bekleyen Seraph, Tumult, Torch ve Shamrock adlı gemilerinde kıpırdayacak yer yoktu. Osmanlı Devleti'nin Reşit Paşa ve Kızılırmak vapurları gönderildi, bir kısım mülteciye gemilerde yer sağlandı. Mültecilerin en büyük sorunu yiyecekti ve sonunda beş gündür hiçbir şey yemedikleri ortaya çıktı. Gemilerde yemekten vazgeçildi; en büyük sorun ekmek ve suydu. İngiliz Yüksek Komiserliği gemilerde bekleyen 52 bin kişiye ekmek, su ve yoğunlaştırılmış süt gönderdi. İngiliz askerleri de kendi yemeklerinden (çorba ve et) gönderdiler. Amerikan Kızılhaçı da bekleyen 26 gemideki 52 bin kişiye ekmek gönderdi.

---

(1) Vera Dumesnil, *İşgal İstanbul'u*, Çev.: Emre Öktem, Turing Yayınları, İstanbul, 1993, s. 81.

Levent Şahverdi Arşivi

"Boğazda demirlemiş olan mülteci gemilerine sandalla yanaşan Türkler ve Rumlar ekmek, meyve ve su satıyorlardı. Biz bir şey alamıyorduk zira bizdeki Rus parasını kabul etmiyorlardı. Mecburen beş gündür aç olan mülteciler altın, gümüş veya mücevherlerini verip alışverişe başladılar. Rus mültecilerin karaya çıkmasına izin verilmiyordu. Sonunda gemiler Gelibolu'ya doğru yola çıktılar."(1)

Rus mültecilerin durumunu tasvir eden Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun yazdığı 'Rus Hilesi' başlıklı bir yazısı *İkdam* gazetesinde yayımlanmıştı:

"Son günlerde Kırım'dan gelen muhacir yüklü vapurların manzarası, hayatta görülebilecek en müthiş, en feci, en sefil, en tüyler ürpertici şeylerden biridir. İnsanlar, geminin direklerinden, demirin zincirine kadar üst üste asılmış görünüyorlardı. İki taraftaki küçücük sandalların içinde ellişer altmışar kişi vardı. Kimi ancak bir kolu ile bir urgana tutunmuş ve gövdesi denize sarkmış bir vaziyette durabiliyordu. Bütün bunlar insanlıktan çıkmış bir nevi pis eşya yığınları, paçavra kümeleri haline gelmiş idiler.

Dünkü muazzam Rusya çarlığının son enkazı hatırımızda, işte bu vapurların taşıdığı isimsiz, şekilsiz, elim ve hazin yığınlar suretinde kalacaktır. Dört günden beri vapurların içinde üst üste tıkılmış, vapurların üstüne direklere, zincirlere, iplere, salkım salkım asılmış bir halde ve aç susuz bekliyorlar. Neyi? Bunu kendileri de bilmiyorlar. Zira bunların hiçbirinde hatıra, emel, düşünce, korku ve ümit namına artık bir şey kalmamıştır."(2)

Kırım'dan Beyaz Ruslar tahliye edilmişlerdi ama nereye iskân edilecekleri konusu belirsizliğini koruyordu. İstanbul'daki işgal kuvvetleri, yer sorunu çözülene kadar hiçbir geminin rıhtıma yanaştırılmasına izin vermiyordu hatta göçmen gemilerine yerli gemilerin yanaşmasını da yasaklamışlardı. Gemilerde çok kötü fiziki şartlar içinde insanlar bekleşiyorlardı.

23 Kasım 1920 gününe kadar İstanbul'a gelen Rus mülteci sayısı 126 gemi seferi ile 145.693 olmuştu.(3) Bu tarihten sonra da İstanbul'a mülteci akını 1921 yılının aralık ayına kadar devam etti.

---

(1) Oya Dağlar Macar-Elçin Macar, *Beyaz Rus Ordusu Türkiye'de*, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2010, s. 61.

(2) age, s. 62.

(3) Svetlana Uturgauri, *Boğaz'daki Beyaz Ruslar (1919-1929)*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2015, s. 59.

Levent Şahverdi Arşivi

Rus Mültecilerin Yerleştirilmesi

1920 yılı kasım ayına kadar İstanbul'a gelen mülteci sayısı 50-55 bin civarındaydı. General Vrangel 'in son tahliyesiyle beraber İstanbul'a gelen mülteci sayısı 150 bini geçti. İstanbul'da o dönemde ciddi bir kamu otoritesi olmadığı için gelenlerin sayımı ve bilgileri tutulmuyordu ve bundan dolayı her kurum ayrı bir sayı açıklıyordu.

Fransız İşgal Kumandanlığı 15 gün süren görüşmelerden sonra gemilerde günlerdir bekleyen göçmenlerin şehre inmesine izin verdi. Aslında bunca insan günlerdir gemilerde perişan edildi diye Fransızlara öfke vardı ama işin diğer cephesinde yeni gelen yüz bin kişi nerede iskân edilecekti? İstanbul işgal altında bir şehir olduğu için İngiliz, Fransız, İtalyan, Amerikan ve Yunan askerleri zaten birçok binaya yayılmışlardı. İstanbul'da olmayan yerler yeni mültecilere açıldı. Oteller, pansiyonlar, barakalar, boş ve terk edilmiş binalar, menzil yapıları, depolara yerleştirilmişlerdi. Bir de açık alanlara, parklara, bahçelere çadırlar kurulmuştu. Şanslı olanlar Büyükdere ve Beyoğlu'nda bulunan Rusya Büyükelçilik binalarının bahçelerine çadır kurmuştu. Beyoğlu Sefaret Sarayı'nın bahçesinde yaşayan kişi sayısı 7 bin kişiyi bulmuştu. Mültecilerin büyük kısmı aç, sefil ve hastaydı. Düzgün beslenemiyor ve tedavi olamıyorlardı ve yıkanma ve temizlenme imkanları yoktu.

Fransız Dışişleri Bakanlığı artık İstanbul'da nefes alacak yer kalmayınca Rus göçmenlerini İstanbul'dan başka bölgelere gönderme kararı aldı. İngilizler bundan evvel kullandığı Limni, Gelibolu ve Selanik'teki askeri kamplarını General Vrangel'in ordusuna tahsis etti. Sonunda Kutepov'un 25 bin kişilik birlikleri Gelibolu'ya, Fostikov'un 15 bin kişilik birlikleri Limni Adası'na ve Abromov'un 30 bin kişilik birlikleri Çatalca'ya iskân edilecekti. 30 bin kişi ise Bulgaristan, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na, Romanya ve Bulgaristan'a gönderildi.[1] Rus donanmasının 5 bin kişilik personeli ise Tunus'un Bizerte Limanı'na gönderildiler.[2] Bundan sonra İstanbul'a gelecek olan sığınmacılar için bir Göç Konseyi kuruldu.

24 Kasım 1920 günü Rusya Sefareti bir açıklama yaparak sadece hali vakti olanların İstanbul'da kalmalarını istedi. Parası pulu olmayanların iş bulabilme şansları yoktu bundan dolayı bu kişilerin kamplara veya yurtdışına gitmelerini istedi. Açıkçası İstanbul'daki İşgal Kumandanlığı göçmenlerin Balkan ülkelerine dağıtılmasını planlamıştı. Tuzla, Heybeliada ve Selimiye'de yeni kamplar devreye girdi ve geçici barakalarda veya terk edilmiş evlerde yaşayanlar kamplara nakledildi. Heybeliada'ya 1500, Selimiye Kışlası'na 2500, Yeşilköy'e 3000 kişi yerleştirildi. İngilizlerin kontrolünde olan Kilyos kampına da 3000 kişi gön-

(1) Svetlana Uturgauri, *Boğaz'daki Beyaz Ruslar (1919-1929)*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2015, s. 83.

(2) age, s. 73.

Levent Şahverdi Arşivi

derildi. Büyükçekmece Mimar Sinan'a da 3000 kişilik yaşam alanı yaratıldı. Kırım'dan gelen gemilerde sadece mülteci yoktu ve bazılarında mühimmat ve ağır silahlar bulunuyordu hatta battaniye, giyim malzemesi ve ayakkabı vardı. Bunların değeri 130 milyon frank değerindeydi. Fransızlar bu mallara el koydular. Bundan dolayı mültecilerin giyebilecekleri bir şey kalmadı. Kozaklara ait olan Rostov Bankası'ndan alınan gümüşlere de İtalyanlar el koydu. Bu gelişmeler sonunda Kozaklar parasız kaldılar.

Göçmen Kampları

İstanbul'a gelen mültecilerin sayıları hakkında çok farklı bilgiler yazılmasına karşılık en doğru bilgiyi General Vrangel kaydetti. İstanbul Üniversitesi Kulübü tarafından 4 Ocak 1922 tarihinde öğlen yemeğine davet edilen general şu sayıları verdi:

> *"1920 yılı kasım ayında Kırım'dan 135.000 Rus mültecisi İstanbul'a geldi ve böylece İstanbul'daki toplam Rus nüfusu 167.000 kişiye ulaştı. Bu nüfustan 69.000 mülteci Limni Adası'na, Çatalca ve Gelibolu'daki kamplarına yerleştirildi. İstanbul'da bulunan Fransız kampında 4488 kişi, İngiliz kampında 2000 kişi yaşamaktadır. Bu dönemde Bulgaristan'a 3840, Romanya'ya 2000 ve Yunanistan'a 1742 kişi gönderilmiştir. 400 hasta ve yaralı ile diğer 1800 kişi Rus organizasyonlarının çabaları ile korumaya alınmıştır. 12.000 kişi Rusya'ya geri döndü. İstanbul'da 34.000 ve Gelibolu'da ise 2140 kişi kalmıştır. Türkiye dışına gönderilmiş olanların çoğunluğu ise Balkan ülkelerindedir. Mültecileri, İstanbul'da yaşamlarını devam ettirebilme güçleri açısından dört gruba bölmek olasıydı. Yaklaşık 50.000 civarında insan kendi yaşamlarını devam ettirebilecek durumdaydı. 9000 dolaylarında bir nüfus çalışabilecek durumda olmakla beraber henüz iş bulamadı. 10.000 kadar nüfus ise destek olmaksızın yaşamlarını devam ettiremeyecek durumda görünmektedir. Hasta ve yaşlılardan oluşan 6000 kişi ile on yedi yaşın altındaki 4000 kişinin oluşturduğu grup da doğal olarak yardıma muhtaç durumdaydı."*(1)

İstanbul'da bulunan Amerikan, Ermeni, İngiliz, Fransız, Rum, Yahudi, Rus ve Türk yardım kuruluşları, gelen bu kalabalık nüfusun yerleştirilmesi açısından büyük çaba sarf etmişlerdi. Barınakların aşırı kalabalık ve yetersiz olmasına rağmen mülteciler arasında genellikle bu durumlarda sıkça karşılaşılan salgın hastalıklara pek rastlanmamış, Kırım'dan gelen tifo mikrobu ise kısa süre içerisinde önlenmişti. Tahta barakalara, çadırlara, çocuk yuvalarına, ucuz pan-

(1) Bülent Bakar, *Beyaz Ruslar-Esir Şehrin Misafirleri*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2012, s. 95.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
levent.sahverdi@gmail.com

siyonlara, geçici hastanelere, hanlara ve otellere yerleştirilen Rusların için, gündüz çiliği ücretsiz yatak sağlamış, İngiliz Yeniden İmar ve Yardım Komitesi çocuklar için 150 kişilik bir yatılı okul tahsis etmiştir. Tuzla'da ismen Fransız denetiminde olan ve 2000 kişinin yerleştirildiğini söylediğimiz Tuzla kampı daha çok İngilizlerden yardım görüyordu. Her mülteciye üç battaniye, bir sedye ve şilte verilen bu kampta haftada bir kez banyo olanağı sağlanmıştır.

Rusya'daki iç savaşın ardından iki-üç milyon mültecinin 1917- 1920 yılları arasında yurtdışına çıktığı tahmin edilmektedir. Rus göçmenler, Rus diyasporası veya yurtdışındaki Ruslar terimi, genellikle 1917 ve 1921 arasındaki sivil savaştan kaçan milyonları ifade etmektedir. 1 Kasım 1920 tarihinde bir açıklama yapan Amerikan Kızılhaçı, Rusya'dan 1.963.500 mülteciden söz etmekteydi. 1921 yılında ise Rus göçmen sayısını tahminen 2.935.000 kişi olarak veren kaynaklar bulunmaktadır.

Mültecilerin bir kısmı Avrupa'da asimile olurken, bir kısmı Amerika'ya gitti. 1919 yılında Paris, Rus göçmenlerin politik merkezi olurken Berlin, Rusça kitapların yayımlandığı bir merkez haline geldi. Sofya emekli askerlerin toplandığı bir mevki olurken Prag bir bilim ve eğitim merkezi oldu. Varşova ve İstanbul ise birer ara istasyon görevini yaptılar. Ruslardan çok azı İstanbul ve Varşova'da kaldı. Türkiye açısından Rusya'daki gelişmeler büyük öneme sahip görünmekteydi. Nitekim basın organları, değişik haber başlıklarıyla bu konuya geniş yer vermiştir.

Beyaz Rusların Yarattığı Sorunlar

Göçmenler gelirken ülkelerindeki gelenek, ahlak ve kültürlerini de İstanbul'a taşımışlardı. Osmanlı toplumu bar, pavyon, dansing ve gece kulübü gibi kavramları ve mekânları bu göçmenlerden öğrenmişti.[1]

Rusya'dan gelen göçmenler hükümetin karşı çıkmasına rağmen işgal güçlerinin kararıyla İstanbul sokaklarına yayıldılar. Rusların gelişigüzel şehre dağılması ve Müslüman mahallelerine de yerleşmesi şehirde rahatsızlık yarattı.

1921 yılında İstanbul sokaklarındaki Rus mülteciler 'Constantinople Today' başlıklı makalede şöyle anlatılmıştır:

> *"Rus göçmenleri çiçek, kâğıttan bebek, yağlıboya İstanbul resimleri, pasta ve kek, biblo ve incik boncuk, Rusça kitap ve gazete satarken her yerde görmek mümkündür. Onlar sokaklarda ve cami merdiveni gibi yerlerde uyuyor, dileniyorlar; bazen de açlıktan hıçkıra hıçkıra ağlıyorlardı. Lokantalarda garsonluk yapan Ruslar arasında prenses veya generaller olduğu gi-*

(1) Zafer Toprak, "İstanbul'da Fuhuş ve Zührevi Hastalıklar (1914-1933)", *Tarih ve Toplum Dergisi*, VII-39, İstanbul, 1987, S. 31-40.

Levent Şahverdi Arşivi

bi, yalvara yalvara sigara, kâğıt ve çiçek satan profesörlere, üniformalarıyla 'beş kuruşa bir matmazel' diye bağırarak bebek satan askerlere veya eski bir milyonere rastlamak mümkündü. Rus göçmenler arasında çok ilginç becerilere ve uzmanlık alanına sahip olanlar da vardı. Mesela bunların başında gelen işinin ehli desinatör-gravürcü ve matbaacılar 10'luk, 25'lik ve 50'lik sahte Türk Lirası bile basmışlardı."[1]

Gelen Beyaz Ruslar arasında zengin olup lokanta, konser, bar, kabare ve kumarhane açıp çalıştıranlar da olmuştur. Çoğu Rus Yahudileri tarafından işletilen bu mekânlarda, Müslüman halk Ruslara özgü eğlence hayatına alışmıştır.

Yüzyıllardır deniz yerine mesire alanlarını tercih eden İstanbul halkı, plaj modasını Rus göçmenlerden görmüştü. Rus şivesi ile Florya'ya dönüşen sahilde Rus kadınlarının denize girdiği ve kumlara uzandığı mekânlara giden Türk halkı için giderek haremlik kalkmış, mesire yerlerinde açıktan içki satılmaya başlamıştı.[2] Bazı Türk kadınları da Ruslar gibi denize girmeye başlamıştı. Daha önceden fazlaca görülmeyen bu durum, o dönem için ahlaka ters tavırlar olarak tanımlanmıştır.

Yaşanan bu toplumsal olaya bazı yazarlar tepki göstermiştir. Bunlardan biri Fikret Adil'dir. Adil, Rus ihtilalinin İstanbul'a getirdiği Beyaz Rusların Çarlık Rusyası'nın en medenileri olduğunu ve İstanbul'a medeniyetin ilk zehrini onların aşıladığını ifade eder. Ayrıca savaşın yıkıcı etkisinden kurtulabilen ailelerin, Beyaz Rusların kollarına düştüğünü ve orada eriyip bittiğini belirtir.[3] Türkiye'de ilk modern ruh sağlığı hastanesini kuran Mazhar Osman da İstanbul'da yaşananları Rus göçmenlere bağlamaktadır:

"Umumi Harp bitti. Mütareke oldu, düşman orduları çekirge gibi İstanbul sokaklarına yayıldı, otomobil içinde sarhoş Amerika bahriyelileri kucaklarında zilzurna sarhoş Rum dilberleri Beyoğlu'nun büyük caddelerinde resmigeçit yapıyorlardı, barlarda İngiliz neferleri viski ile zilzurna sarhoş olduktan sonra rastgelene saldırıyorlardı... Bizans ömründe görmediği sefahat hayatını sürüyordu. Lokanta ve barlarda hizmet eden birbirinden güzel Rus prensesleri, kontesleri bu sarhoş alayını büsbütün çıldırtmıştı. İçki bu aşkı doyurmuyordu ve beyaz toz, kokain aldı yürüdü."

(1) Stefanos Yerasimos, *İstanbul 1914-1923*, Haz.: Cüneyt Akalın, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 193.

(2) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. EUM 6. Şube, 45-23, 14.M.1337.

(3) Fikret Adil, *Gardenbar Geceleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 8.

Levent Şahverdi Arşivi

ANKARA'DA GELİŞMELER

BMM hükümeti Anadolu'da giderek güçleniyordu. Yunan ordusu Anadolu'da başarılı olamıyordu ayrıca Ankara, Sovyetler ile dostluğunu geliştiriyordu. Ankara ile savaşmak için kurulmuş olan Kuvayı İnzibatiye İzmit'ten ileri gidememişti.

Fransa hükümeti 20 Ağustos'ta Anadolu'ya bir Osmanlı heyetinin gönderilmesini Büyükelçi Fleuriau aracılığıyla Lord Curzon'a teklif etmiş o da bunu uygun bulmuştu.(1) Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı Lord Curzon antlaşmanın onaylanmasının Ankara'yı yatıştıracağına inandığından, Ankara'ya heyet göndermeden önce Sevr'in onaylanmasını istiyordu.(2) İngiliz Dışişleri Müsteşarı Lord Hardinge, antlaşma onaylanmadan bir heyet gönderilmesinin tehlikeli bir siyaset olacağını, Mustafa Kemal Paşa'ya pazarlık kapısı açacağını, onun antlaşmanın onaylanması için belki değişiklik yapılmasını öne süreceğini ama bu şartların kabul edilmeyeceğini iddia ediyordu.(3) Yüksek Komiser Amiral de Robeck de 10 Eylül 1920 tarihli raporunda, Anadolu'nun antlaşmaya katılmasını temin maksadıyla Ankara ile ilişkiler kurulmasını istiyordu. Müttefikler 24 Eylül'de Anadolu'ya son kez başvurmak için bir heyet gönderilmesine karar verdiler.(4)

Anadolu'ya bir heyet gönderilerek BMM'nin ikna edilmesi fikri İstanbul'da tartışıldı. Birçok bakan bu yöntemin denenmesi fikrini savunurken Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi ile Ticaret ve Ziraat Bakanı Cemal Bey bu düşünceye karşı oy kullandılar. Sadrazam Damat Ferit de Ankara'ya heyet göndermenin BMM'yi meşrulaştıracağını söyleyerek bu teklife karşı çıktı.(5) Müttefikler, kendi düşüncelerine engel olanın Sadrazam Damat Ferit olduğunu anladılar ve onun sadrazamlıktan alınmasını istediler. Yüksek Komiserler Kurulu'nun Sul-

(1) Bilal N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000, s. 307-310.

(2) Ahmet Emin Yaman, "İstanbul'un Ankara'ya Yaklaşma Deneyimi: Bilecik Görüşmesi", *X. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, (22-26 Eylül 1986), C.VI., Ankara, 1998, S. 2756-2757.

(3) Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973, s. 169.

(4) Salahi R. Sonyel, *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı*, Atatürk Araştırma Merkezi, 2010, s. 11.

(5) Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973, s. 169.

Levent Şahverdi Arşivi

tan Vahdettin'e baskı yapması üzerine Sadrazam Damat Ferit 17 Ekim 1920'de istifa etti.[1] Onun yerine sadarete 21 Ekim'de Ahmet Tevfik [Okday] Paşa getirildi.

Ahmet Tevfik Paşa, Anadolu'yu yatıştırmak ve yönetimdeki ikiliği ortadan kaldırmak amacıyla işbaşına gelmişti ve Kuvayı Milliye yanlısı bazı eski kumandanları hükümete aldı. Eski sadrazamlardan Ahmet İzzet [Furgaç] İçişleri, eski bakanlardan Safa Bey Dışişleri, Salih Hulusi Kezrak Bahriye, Hüseyin Kâzım Kadri de Ticaret ve Tarım Bakanlığı'na atandı.[2] Vahdettin bu yeni hükümetle Anadolu ile anlaşma yollarını aramaya başlamıştı. Hüseyin Kâzım Kadri anılarında, Tevfik Paşa kabinesinin kuruluş nedeninin Anadolu ile anlaşmak olduğunu ve bunun kabine beyannamesinde de açıkça yazıldığını belirtmektedir.[3]

Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa hükümeti kurulunca önemli bir adım attı. Geçmiş dönemde Kuvayı Milliye'ye yardım ettikleri için kürek ve sürgün gibi çeşitli cezalara çarptırılmış olan mahkûmları affetti. Arkasından Mustafa Kemal ve arkadaşları hakkında daha önce verilmiş olan gıyabi idam kararlarını kaldırdı ve milliyetçiler için kullanılması yasak olan bey ve paşa gibi unvanların kullanılmasını serbest bıraktı. Hükümet, Kuvayı Milliye aleyhine daha önce askeri mahkemelerde açılmış olan davaları da ele aldı. Vatan müdafaası uğrunda teşekkül etmiş ve bu kuvvet ile ilişkisi olan kişiler hakkında açılmış davaların adalete uygun olmadıkları düşüncesiyle düşürülmesine karar verdi.[4]

Müttefik devletlerin yüksek komiserleri 25 Ekim'de Lord Curzon'un direktiflerine uyarak sadrazama ortak bir nota verdiler ve Anadolu ile anlaşmak suretiyle, Sevr Antlaşması'nın onaylanmasını istediler.

Tam bu dönemde Yunanistan'da Venizelos hükümeti iktidarı kaybetti. Kral Konstantin Yunan halkı tarafından geri çağrıldı. Bu gelişme karşısında Fransa Yunanistan'dan uzaklaştı ve Sevr Antlaşması'nda değişiklikler yapılmasını talep etti.[5] İstanbul hükümeti diğer taraftan da Kuvayı Milliye yöneticileriyle Sevr Antlaşması için ikna görüşmeleri yapmak istiyordu. Kabine Ankara ile görüşme konusunda İçişleri Bakanı Ahmet İzzet Paşa'yı yetkili kıldı. Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya ulaşmak için bir aracı aradı ve Çanakkale Savaşı'nda kurmay heyetinde bulunan Çopur Neşet Bey'i[6] Ankara'ya göndermeyi dü-

(1) İbnül Emin Mahmut Kemal İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, İş Bankası Kültür Yayınları, C. 3, İstanbul, 2013, s. 2066.
(2) Tarık Mümtaz Göztepe, *Osmanoğullarının Son Padişahı Vahideddin Mütareke Gayyasında*, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1969, s. 375.
(3) Hüseyin Kâzım Kadri, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım, İstanbul, Trabzon, Selanik, Suriye*, Haz.: İsmail Kara, İstanbul, 2000, s. 177.
(4) Murat Bardakçı, *Şahbaba*, Everest Yayınları, İstanbul, 2015, s. 221.
(5) Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973, s. 172.
(6) age, 1973, s. 172.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

şündü.[1] İzzet Paşa bu subay aracılığıyla Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği mektupta, bugünkü şartların daha iyi olduğunu belirtti ve İstanbul'un tekliflerini paylaştı. Osmanlı egemenliği altında İzmir'de Yunanlılar tarafından bir özel yönetim kurulmasının kabul edilmesi gibi ve her şeyden önce, İstanbul hükümeti ile bir uzlaşma sağlanmasının önemli olduğunu bildiren bir mektup gönderdi.[2] Mustafa Kemal Paşa, Ahmet İzzet Paşa'nın önemli bir bakanlık işgal ettiği yeni yönetimin işbaşına geçmesinden ötürü BMM'nin duyduğu memnuniyeti belirtti ve Türk milliyetçilerinin, 'Wilson Prensipleri'ne göre ülkenin bütünlüğünü sağlayacak bir yönetim kurulması amacını güttüklerini ve ulusal birliğin ancak BMM'ce saptanan koşullar uygulanırsa başarılabileceğini bildirdi.[3] Bu şartlar Osmanlı heyetine verilmesi düşünülen talimata ters düşüyordu. BMM ülkeyi yeniden bağımsızlığına kavuşturmayı düşünürken İstanbul hükümeti ise Müttefiklerin sözcülüğünü yapıyordu. İki hükümetin düşünceleri birbirine 180 derece zıttı. İstanbul'a dönen Neşet Bey'in getirdiği cevap 22 Kasım günü kabineye sunuldu.[4]

Ahmet İzzet Paşa, Ankara'nın şartlarından bir kısmını kabullenmeden, antlaşmanın değişebileceğine dair Müttefiklerden teminat alınmadan buluşmanın boşuna olacağı düşüncesindeydi.[5] Bu nedenle Hariciye Nazırı Safa Bey'e Sevr Antlaşması'nın değiştirilmesi konusunda, Müttefik devletlerin yüksek komiserlerinin nabzını yoklaması görevi verildi. Safa Bey ile görüşen Birleşik Krallık Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold, Ankara'ya gönderilecek heyetin görevini yerine getirmesini beklemek gecikmelere yol açacağından İstanbul hükümetini Sevr Antlaşması'nı onaylamaya çağırdı.[6] Kabine, yazışmalar sonunda İstanbul'dan iki bakanın BMM temsilcileri ile görüşmeler yapmak için Anadolu'ya gönderilmesine karar verdi. Gazi Mustafa Kemal Paşa, 25-26 Kasımda Ahmet İzzet ve Salih Hulusi Kezrak paşalarla Bilecik'te buluşabileceklerini bildirdi.[7]

İstanbul hükümetinin gücü Pendik'te sona eriyordu ama hâlâ kendini Osmanlı coğrafyasının hâkimi sanıyordu. BMM hükümeti ise ülke adına tek söz sahibi olduğu iddiasındaydı zira seçilmiş bir meclise dayanıyordu ve hükümet meclis adına Anadolu'yu yönetiyordu. Ankara hükümeti gelecek heyet ile gö-

---

(1) Şefik Okday, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Padişah Yaveri İki Sadrazam Oğlu Anlatıyor*, Sema Matbaası, İstanbul, 1988, s. 115.

(2) Oğuz Aytepe, "Milli Mücadele'de Bilecik Görüşmesi", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, *Atatürk Yolu Dergisi*, Mayıs-Kasım 2004, s. 23-31.

(3) İbnül Emin Mahmut Kemal İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, C. 3, s. 1997.

(4) Mustafa Kemal Atatürk, *Söylev*, Haz.: Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2017, s. 84.

(5) "Milli Mücadele'de Bilecik Görüşmesi", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, *Atatürk Yolu Dergisi*, Mayıs-Kasım 2004, s. 23-31.

(6) Bilal N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012, s. 448-449.

(7) Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, Tımaş Yayınları, İstanbul, 2019, C. 2, s. 336.

Levent Şahverdi Arşivi

rüşmekte bir sakınca görmedi.[1] Ahmet Tevfik Paşa hükümeti, Mustafa Kemal Paşa'nın davetini kabul etti ve Bilecik'e İçişleri Bakanı Ahmet İzzet Paşa başkanlığında Donanma Bakanı Salih Hulusi Paşa ve Tarım Bakanı Hüseyin Kâzım'ın gönderilmesini uygun buldu.

5 Aralık 1920 – Bilecik Görüşmeleri Başladı

Heyet, 3 Aralık 1920 günü saat 08.00'de özel bir trenle Haydarpaşa'dan Anadolu'ya hareket etti. Heyette üç bakanın yanı sıra Babıâli Hukuk Müşaviri Münir Ertegün, Bern Büyükelçisi Cevat Bey ve Rasathane Müdürü Fatin Gökmen bulunmaktaydı. İzzet Paşa'nın yaveri Piyade Yüzbaşısı Moralızade Naci ve Salih Paşa'nın yaveri Bahriye Yüzbaşısı Sami Bey de heyete eşlik ediyorlardı. Heyete eşlik eden İngiliz casus kaptan albayı John Godolphin Bennet de trendeydi. Heyetin emrine beş otomobil ve bir kamyon tahsis edilmişti. Trenin Haydarpaşa'dan hareket edişi telgraf ile Ankara'ya bildirildi. Özel tren yedi vagondan oluşuyordu, bunun içinde yataklı ve salonlu bölümler vardı. Heyet üyelerinden Fatin Gökmen alışılagelmiş sarığını çıkarıp başına bir kalpak giymişti. İstanbul hükümeti bu ziyaretten çok ümitliydi. Haydarpaşa'dan kalkan tren Sapanca'ya kadar gitti. Sapanca, Bilecik ve Eskişehir arasını araba ile gideceklerdi ama Sapanca'da otomobilleri çamura saplandığından Bilecik'e üç günde ulaşabildiler.[2]

Mustafa Kemal Paşa, beraberinde Kâzım Paşa, Celal Bey, Kılıç Ali Bey, Eyüp Sabri Bey, Hakkı Behiç Bey ve Hacı Şükrü Bey ile özel bir trenle Eskişehir'e hareket etti.[3] Hemen heyete İsmet İnönü, Celal Bey ve Bursa Milletvekili Muhittin Baha Pars eklendiler. Heyet tamamlanınca Ankara Heyeti Bilecik'e geçti.

5 Aralık 1920 günü Bilecik Tren İstasyonu'nda görüşmeler başladı. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul temsilcilerine karşı sert bir profil çizdi ve kendisini BMM ve hükümet başkanı olarak tanıttıktan sonra "İstanbul'daki hükümet bizim için yok hükmündedir ve dolayısıyla İstanbul hükümetini tanımıyoruz" dedi. Şayet kendileri İstanbul hükümetinin bakanları olarak geldilerse görüşülecek bir şey yoktur ama gelenler şahsen gelmişlerse görüşebileceklerini anlattı.

Görüşmeler sırasında heyet üyelerinin İstanbul'dan somut bir öneri getirmedikleri ortaya çıktı. Gelenlerin görüşmeler yapma yetkisi de yoktu.[4] Mustafa Kemal Paşa gelenlerin İstanbul'a dönmelerine izin vermeyerek ertesi günü onları beraberinde Ankara'ya götürdü. Bu şahıslardan ulusal gayeye hizmet yo-

(1) Mustafa Kemal Atatürk, *Söylev*, Haz. Hıfzı Velde Velidedeoğlu, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2017, s. 89.
(2) Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi, II. Kitap*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2017, s. 242.
(3) *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, Der.: Hulusi Turgut, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2005, s. 137.
(4) Salahi R. Sonyel, *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı*, Atatürk Araştırma Merkezi, 2010, s. 16.

Levent Şahverdi Arşivi

lunda faydalanılır ümidiyle, TBMM hükümetine katıldıklarını da basın aracılığıyla ilan ettirdi.[1]

Mustafa Kemal Paşa'nın heyeti alıkoymasında önemli bir amacı vardı. İstanbul'dan gelen paşaların Milli Mücadele'ye katılmak üzere Anadolu'ya geldikleri açıklanırsa halkın morali yükseltilebilir, Ankara'ya olan güven arttırılabilirdi. Öyle yapıldı ve istenilen sonuç da elde edilmiş oldu. Anadolu'daki insanların moralleri büyük ölçüde yükseldi.[2] Heyet Ankara'da kalmak istemiyordu ama imkânları da yoktu. BMM hükümeti 26 Ocak 1921'de bir kararname yayımlayarak, heyet üyelerine 3 Aralık 1920 tarihinden geçerli olmak üzere maaş tahsis etti. Münir Ertegün ile Fatin Gökmen, Dışişleri ve Eğitim bakanlıklarında göreve başladılar.[3]

Heyet üyeleri Ankara'da kalmaktan memnun olamadılar ve her fırsatta İstanbul'a dönmek için çare aradılar. BMM hükümetinin kadrosunda çalışmak istemediler. İstanbul'a bir an evvel iadelerini rica edip durdular.[4] Ahmet İzzet Paşa, Ankara temsilcisi olarak Londra'ya gitmesi için yapılan öneriyi İngilizleri kızdırmamak için kabul etmedi. Heyet üyeleri kabinedeki görevlerinden ayrılacaklarına ve bundan sonra politika ile uğraşmayacaklarına dair sözlü ve yazılı teminat verdikleri için 7 Mart 1921'de dönmelerine izin çıktı.[5] Heyet birer gün arayla iki grup halinde 19 Mart'ta İstanbul'a döndü.[6] Gelenlerden yalnız Münir Ertegün Ankara'da kaldı. Diğerleri İstanbul'da tekrar padişahın hizmetine girdiler. Mustafa Kemal Paşa geri dönenler için şunu söyledi:

> *"Ekmeği ve nimetiyle yetiştiği Türk milletinin içinde kalarak ona en acı ve kara günlerinde hizmet etmek yerine Vahdettin'in hizmetinde olmayı tercih ettiler."*[7]

Bilecik görüşmesinin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Avrupa'da özellikle Fransa ve İtalya'da barışı Ankara hükümeti ile yapmak gerektiğini düşünenler çoğaldı.[8] Yunan harekâtının İnönü'de başarısızlıkla sonuçlanması üzerine

(1) Mustafa Kemal Atatürk, *Söylev*, Haz. Hıfzı Velide Velidedeoğlu, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2017, s. 106.
(2) Salahi R. Sonyel, *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı*, Atatürk Araştırma Merkezi, 2010, s. 138.
(3) Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon, 030.18.01.01.Kutu, 2. Dosya 32. Belge, 03.
(4) Oğuz Aytepe, Milli Mücadele'de Bilecik Görüşmesi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, *Atatürk Yolu Dergisi*, Mayıs-Kasım 2004, s. 23-31
(5) İsmet İnönü, *Hatıralar*, Bilgi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 231-265.
(6) İbnül Emin Mahmut Kemal İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, C. 3, s. 2011.
(7) Mustafa Kemal Atatürk, *Söylev*, Haz. Hıfzı Velide Velidedeoğlu, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2017, s. 197-201.
(8) *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1985, C. I, s. 397.

Levent Şahverdi Arşivi

Birleşik Krallık'ın da Sevr'e bakışı değişti. Müttefik devletler 21 Ocak 1921'de Paris'te toplandılar. Bu Türk ve Yunan temsilcilerini birlikte konferansa çağırmaya karar verdiler. Londra'da toplanacak konferansta son olayların ışığında kaydedilen gerekli değişiklikleri yapmak amacıyla Doğu Sorunu görüşülecekti.[1]

İstanbul'daki Yüksek Komiserler Heyeti 27 Aralık 1920 günü Babıâli'yi ziyaret etti ve Londra Konferansı'na Osmanlı devletini davet ettiler. Resmi davet mektubunu Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa'ya teslim ettiler. Bu konferansa Türkiye ile savaşan Yunan hükümeti de davet edilmişti. Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa bu davetten Ankara'da bulunan Ahmet İzzet Paşa'yı haberdar etmek, hatta konferansa kimlerin gönderileceğini sormak istedi. Bu konuda Ankara'ya bir telgraf çekti. Bu gelen telgraf Mustafa Kemal tarafından yanıtlandı.

(1) Salahi R. Sonyel, *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı*, Atatürk Araştırma Merkezi, 2010, s. 119-120.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

Milli Mücade ve Mudanya Ateşkes Sözleşmesi

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

1921

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

BMM ORDUSUNUN ZAFERLERİ

10 Kasım 1920 – İsmet İnönü Batı Cephesi Kumandanı

Gediz Savaşı'nın kaybedilmesinden sonra ordu yeniden düzenlendi. Batı Cephesi ikiye ayrılarak yukarı ve esas kısım Batı Cephesi ve aşağıda da ikinci cephe teşkil edildi. Batı Cephesi kumandanlığına Genelkurmay Başkanı Albay İsmet Bey, Güney Cephesi kumandanlığına da İçişleri Bakanı Albay Refet Bey tayin olundu. 10 Kasım 1920'de Bilecik'e giden İsmet Bey ilk iş olarak emrindeki milli kuvvetleri düzenli ordu birlikleri haline getirmeye koyuldu.

6 Ocak 1921 – Yunanistan'da Yaşananlar

Bu dönemde önemli bir gelişme de Yunanistan'da oldu ve Venizelos iktidardan düştü. Yunanistan'da kalamadı ve Paris'e gitti. Kral tekrar Yunanistan'a döndü. Konstantin güçleri halkoylaması sırasında savaş karşıtı olduklarını açıklamışlardı ama Konstantin koltuğunda oturabilmek için Birleşik Krallık ve Fransa ile olan işbirliğini aynen sürdüreceğini açıkladı. Mevcut dış siyaset aynen devam edecekti. Ülkede bir af çıkarıldı ve Venizelos döneminde tutuklanan Konstantin yanlıları serbest bırakıldı. 1500 civarında subay eski görevlerine geri döndü. İzmir Yüksek Komiseri Aristidi Steryadis istifa etmesine karşın görevinde bırakıldı. Ordu kumandanları değiştirildi.

Bu dönemde dördü general olan 150 kadar Venizelos yandaşı Yunanistan'dan kaçıp İstanbul'da Etniki Amina isimli bir örgüt kurdular. 4 Ocak 1921 tarihinde Kral Konstantin Yunan Meclisi'ni açarken Müttefiklerin kendilerine olan desteklerine teşekkür etti ve Anadolu Harekâtı'na devam edeceklerini açıkladı.

Yunan Ordusu'nu yöneten Anastasios Papulas ve kurmay heyeti BMM ordusuna hücum etmek için Bursa'ya gitmişti. Papulas ve kurmay heyeti Savunma Bakanı Gunaris ve Başbakan Rallis'e Bilecik ve Bozüyük'te bulunan Türk kuvvetlerine bir keşif taarruzu yapmayı önerdi. Atina bu öneriyi kabul etti. Bu keşif kumanda kademesi yenilenen Yunan Ordusu'nun yeni kurulan BMM Ordusu'nu yoklamasıydı. Bu bir denemeydi. 6 Ocak'ta başlayan bu deneme sonunda 9 Ocak günü Yunan ordusu Bilecik ve Bozüyük'e kadar girdi.

Levent Şahverdi Arşivi

10 Ocak 1921 – I. İnönü Savaşı

BMM Hükümeti bir yandan iç isyanları bastırmaya diğer yandan milli ordu kuruluşunu tamamlamaya çalışıyordu. O güne kadar çeteler halinde düşmanla mücadele yapan milis kuvvetlerin ordu bünyesine toplanması kararlaştırılmış ve 18 Haziran 1920'de Garp Cephesi'nin kurulması tamamlanmıştı. Ancak buna uymak istemeyen Çerkez Ethem'in isyanı Yunanlıların ileri harekâta başlamalarına zemin hazırladı. BMM Çerkez Ethem isyanını bastırmaya uğraşırken 6 Ocak 1921 tarihinde Yunan kuvvetleri Bursa ve Uşak cephelerinden taarruza geçti. Hedefleri Eskişehir ve Afyon'du. Bu taarruzun amacı, Yunanistan'daki iktidar değişikliğinden sonra: "Yeni iktidarın Venizelos'un siyasetini devam ettirdiğini Müttefiklere göstermek ve BMM ordusunun gücünü görmekti."

Yunan ordusunun ileri hareketi üç koldan ilerleyerek İnönü önünde birleşiyordu. Ordu üç günlük yürüyüşten sonra 9 Ocak 1921 günü İnönü'ye ulaştı. Yoldan gelen düşman kuvvetleri hemen ertesi sabah saat 06.30'da saldırıya geçtiler. Bu saldırı Türk kuvvetleri tarafından kırıldı. Yunan kuvvetleriyle II. Tümen arasında başlayan savaş gittikçe genişledi, bütün cepheye yayıldı. Etkili ateş altında Türk kuvvetleri çekilmeye devam etti ancak Türk komuta heyeti bütün dikkatini düzenli bir şekilde geri çekilme harekâtına vermiş olduğu için düşmanı iyi gözetleyememişti. Bu taarruz sırasında düşman kuvvetleri çok ağır kayıplar vermiş, yıpranmış, üstelik Türklerin müdafaa hususundaki kararlılığını kıramamışlardı. Yunan ordusu da bu sebeple aniden, çok acele olarak bölgeden geri çekildi. Böylece her iki ordu da kendi mevzilerine dönmüş oldu.

11 Ocak 1921 günü, savaşta çok kayıp vermiş olan Yunan ordusu daha fazla ilerleme gücünü kendinde göremedi ve Bursa civarındaki eski mevzilerine çekildi. Böylece dinamik ve hareketli bir savaş yönetimi ile Türk ordusu kendinden üç kat daha güçlü olan düşman ordusunu mağlup etmişti. Türk ordusu düşmana karşı çok sert bir savunma yapmış ve üç gün içinde çekilmeye mecbur etmişti. Türk kuvvetleri belli bir plan çerçevesinde aldıkları emir gereğince düşmanı İnönü bölgesine kadar sürmüştü. Yunan birlikleri saldırıya başladıkları bölgeden 150 km. uzaklaştılar. Bu kadar geniş bir alana yayılmış bir harekât başarılı olamazdı. Savaş 36 saat sürdü ve Yunan kuvvetleri Türk savunması karşısında büyük kayıplar verip dağıldılar.

İnönü Savaşı sonrasında İsmet İnönü'nün albay olan rütbesi tuğgeneralliye yükseltildi. Bu zafer yeni kurulan BMM ordusu için çok önemliydi zira Sevr Antlaşması'nı uygulamak isteyenlere önemli bir cevap verilmiş oldu. Yunan taarruzunun kırılması BMM Hükümeti'nin itibar ve otoritesini güçlendirdi.

23 Mart-1 Nisan 1921 – II. İnönü Savaşı

Londra Konferansı'nın ciddi bir sonuç vermemesi üzerine Yunanlılar 23 Mart'ta batı ve güney cephelerine aynı anda saldırıya geçtiler. İznik'e doğru iler-

Levent Şahverdi Arşivi

leyen Yunan kuvvetleri akşama kadar oyalandıktan sonra, buradaki Türk alayı savunma hattına çekildi. Yenişehir kesimindeki birlikler de oyalama savaşları yaparak geri mevzilere çekildiler. 24 Mart'ta Kocaeli kesiminde başlayan Yunan saldırılarına yerli Rum ve Ermeni çeteleri de iştirak ettiler. I. Türk Tümeni kumandanı birliklerinin İnönü'de toplanmalarını emretmişti. Güney Cephesi'nde taarruza geçen Yunanlılar, Dumlupınar mevzilerini ellerine geçirdiler. Bunun üzerine Batı Cephesi Kumandanlığı buradaki kuvvetlerin Afyon'un batısına çekilmesini emretti.

Kocaeli tarafındaki üstün Yunan kuvvetleri karşısında geri çekilen Türk kuvvetleri Sakarya'yı büyük bir bölümüyle geçmişti. I. Tümen'in İnönü'de toplanması tamamlanmıştı. 24. Tümen de İnönü mevkiine geri çekilmek zorunda kaldı.

Afyon bölgesinde başlangıçta Yunanlılar lehine gelişen savaş daha sonra 57. Tümen lehine dönmüş, ancak geri çekilme emrinin gelmesi bazı birliklerin geri çekilmesi üzerine 57 Tümen de geri çekilmeye başlamış, fakat Türklerin geri çekildiğini anlayan Yunanlılar topçu ateşi ile geri hatlarımızda ağır zayiata sebep olmuştu. Kocaeli bölgesinden Sakarya üzerinden taarruza kalkan Yunan kuvvetleri geri atıldı, Geyve Boğazı'nı aşmaya çalışan Yunan kuvvetleri ve Osmaneli'ne girmek isteyen Yunan kuvvetleri püskürtüldü. Batı Cephesi'nde Yunan kolordusu İnönü mevzilerine yaklaşmıştı. Afyon'daki Yunan kuvvetleri ise fazla bir ilerleme gösteremediler. Uşak'a devamlı olarak Yunan yaralıları taşınıyordu. Uşak'ta ise bütün Türkler silahlanmışlar, karşı Türk taarruzunun başlamasını bekliyorlardı.

31 Mart sabahı Üçşehitler Tepesi'nin güneyindeki Türk birlikleri karşı taarruza geçtiler. Tam bir baskın şeklinde cereyan eden bu taarruz düşmana pahalıya mal oldu. Daha sonra Metristepe'ye taarruz başladı. Yunanlılar büyük kayıplar verdi. Akşam karanlığından faydalanarak 10. Yunan Tümeni çekilmeye başladı. Savaş durumunu kaybeden Yunanlıların bu paniğinden faydalanmak lazımdı. Genel harekât İsmet Bey'e bütün süvari kuvvetleri de Refet Bey'in emrine verildi. 31 Mart akşamı Yunan taarruzu tümüyle durdurulmuştu.

1 Nisan'dan itibaren Yunanlılar binlerce ölü ve yaralı bırakarak geri çekilmeye başladılar. Bu arada büyük miktarda malzeme kaybına da uğramışlardı. II. İnönü zaferini müteakip Fevzi Paşa'nın rütbesi bir derece daha yükseltildi. 7/8 Nisan gecesi ise Afyon Türk kuvvetleri tarafından geri alındı.

II. İnönü Savaşı'ndan sonra 3 Mayıs 1921 tarihinde Batı Anadolu'daki ikiye bölünmüş olan ordu tekrar tek ordu haline getirildi. Güney Cephesi ordusu da Batı ordusuna bağlandı ve kumandanlığına İsmet İnönü getirildi.

13 Nisan 1921 günü İstanbul'daki Birleşik Krallık Yüksek Komiseri H. Rumbold, kendi Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği yazıda Londra Konferansı'ndan bu yana Türk gazetelerinin daha milliyetçi bir çizgiye kaydıklarını belirtti. İstanbul'da yayımlanan dokuz gazeteden altısının artık açıkça

Levent Şahverdi Arşivi

Ankara Hükümeti'ni desteklediğini Müttefik Devletler'in ise buna engel olmadığını belirtti. II. İnönü Savaşı'ndan sonra basının milliyetçi duygularının daha da arttığını ve camilerin Ankara Hükümeti'nin propaganda merkezi haline geldiğini yazdı. II. İnönü Savaşı'nın kazanılması sırasında Yunanlıların çok sayıda ölü ve askeri malzeme bırakarak kaçtıkları İtalyan, Alman ve Bulgar gazetelerinde yer aldı.

23 Ağustos-13 Eylül 1921 – Sakarya Savaşı

Mustafa Kemal Paşa, TBMM'nin 4 Ağustos 1921 tarihinde kendisine verdiği olağanüstü yetkilere dayanarak kısa zamanda gerekli tedbirleri almaya başladı. 11 Ağustos günü attan düşerek kaburga kemikleri zedelenmiş olmasına rağmen 12 Ağustos'ta cepheye hareket etti. Yunan kuvvetleri üç koldan ileri yürüyüşe geçmişlerdi. 17-18 Ağustos günlerinde Türk kuvvetleri Yunanlılarla ufak çarpışmalara girerek geriledi. Yunan ordusu 10 tümendi. Sakarya önlerinde durdu. Harp alanı 100 km'lik geniş bir cepheye yayılıyordu.

Yunanlılar Türk ordusunun sol kanadını kuşatarak, imha edip Ankara'ya girmeyi planlamışlardı. Ancak bu Yunan taarruzu karşısında sol kanat çökmedi, Ankara'ya 50 km'ye kadar geri çekildi. 24 Ağustos'tan 29 Ağustos'a kadar yapılan Yunan taarruzları ağır zayiat verdirilerek püskürtüldü. Türk ordusu yeni savunma hattına geçti. 30 Ağustos-2 Eylül tarihlerinde yapılan Yunan taarruzu sonunda Çaldağı mıntıkası düşman eline geçti. 3 Eylül tamamen hareketsiz geçti. 4-5 Eylül'de yapılan düşman taarruzu tamamen püskürtüldü. Düşmana ağır zayiat verdirildi. Bu arada Yunan Başkumandanı Papulas, Türk ordusunun yenildiğini, Yunan ordusunun Sakarya doğusuna yerleştiğini ilan etmişti.

6 Eylül 1921 tarihinde Türk ordusu merkezden taarruza geçti. 7-8 Eylül'de taarruz bütün cephe boyunca geliştirildi. Türk ordusu erinden başkumandanına kadar adeta ölümüne saldırıyordu. Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, siperden sipere koşuyordu. Düşman bu Türk taarruzu karşısında duramadı. Silahlarını da atarak Beylikköprü'ye doğru kaçmaya başladı. Yunan Genelkurmayı geri çekilme kararı verdi, bunu gerçekleştirebilmek için de 11 Eylül'de sahte bir saldırı teşebbüsüne girdi. Bütün cephelerden geri çekilmeye başladı. Ancak 12 Eylül'de Sakarya'nın doğusu düşmandan tamamen temizlenmişti. Bu sırada Afyon ve Dinar'daki Türk birlikleri de taarruza geçerek düşmanın çekilmesini önlemeye çalışıyorlardı. Düşman gerilerine sarkmış olan hafif birlikler ise rastladıkları düşman birliklerini dağıtıp, yok ediyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

1921 YILI BARIŞ ANLAŞMALARI

21 Şubat-12 Mart 1921
Londra Konferansı ve Sonuçları

Kurulan düzenli ordunun I. İnönü Savaşı'nı kazanması üzerine Batı dünyası TBMM gerçeğini kabul etti. İngilizler işgal ettikleri Musul-Kerkük yöresinde de yerli halkın direnişiyle karşılaştılar. Revandiz'de çıkan ayaklanma üzerine İngilizler burayı terk ettiler. Müttefikler İstanbul'u işgal edeli iki buçuk yıl olmuştu. Bu süreçte Müttefiklerin kendi aralarında bazı anlaşmazlıklar yaşandı. Bu dönemde TBMM ile Rusya arasında bir yakınlaşma oldu ve Müttefikler bu dostluktan rahatsız oldular.(1) 1920 yılı ağustos ayında Sevr Antlaşması imzalandı. Müttefikler, bu toplantıya TBMM hükümetini de davet ederek Sevr Antlaşması'nı kabul ettirmek istediler. Bu dönemde Yunan ordusunun Anadolu'ya yayılmak için biraz desteğe ve zamana ihtiyacı vardı. TBMM hükümeti bu dönemde Gümrü Antlaşması ile diplomatik bir başarı kazandı. Anadolu'nun güneyini işgal eden Fransızlar toprakları boşaltmak zorunda kaldılar. Bu adımlar sonunda Müttefikler bir antlaşma sağlamak istediler ve İstanbul, Ankara ve Atina'dan gelecek olan delegelerin katılması ile birlikte 21 Şubat 1921'de Londra'da bir konferans toplanmasına karar verildi. Konferansa Birleşik Krallık, Fransa, İtalya, Yunanistan ve Osmanlı devleti katılacaktı.

Toplantıyı düzenleyenler ilk aşamada Ankara hükümetini konferansa çağırmadılar sadece İstanbul hükümetini davet ettiler. Ankara hükümetinin temsilcilerinin İstanbul hükümeti şemsiyesi altında konferansa katılmasını istediler. Konferansa katılması için Yunan hükümetine davetiye gönderildi.(2) Paris'te alınan kararlar, bir gün sonra, Müttefikler tarafından İstanbul hükümetine bildirildi, bir hafta içinde cevap verilmesini istediler. TBMM hükümetinin konferansa katılmasının sağlanması görevi İstanbul hükümetine verildi.(3) Sadrazam Tevfik Paşa, konferans bildirimini alınca hemen Ankara'ya bir telgraf çekip An-

---

(1) Moskova Antlaşması 16 Mart 1921: Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti ile Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti arasında 16 Mart 1921'de imzalanan antlaşmadır. Bu antlaşma ve devamı niteliğindeki antlaşmalarla belirlenmiş olan sınırlar günümüzde Türkiye, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan arasında halen geçerlidir.

(2) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HR. SYS., Dosya: 2673, Gömlek: 1, 25 Kânunusani 921, s. 70.

(3) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HR. SYS., Dosya: 2673, Gömlek: 1, 26 Kânunusani 921, S. 71.

Levent Şahverdi Arşivi

kara hükümetinin konferans için üye görevlendirmesini istedi.[1] Bu istek üzerine Mustafa Kemal Paşa, Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa'ya şu cevabı verdi:

> *"Türkiye ile ilgili kararların muhatabı Ankara'dır.[2] Türkiye ile bazı kararların alınabilmesi için Sultan VI. Mehmet Vahdettin'in TBMM'yi resmen tanıması gerekmektedir; eğer Müttefikler, hak ve adalet kurallarına göre bir çözüm arıyorlarsa bu toplantıya doğrudan TBMM hükümetini çağırmaları gerekmektedir. Ankara hükümeti doğrudan Londra'ya çağrılmadan bu konferansa katılmayı düşünmüyoruz."*[3]

Mustafa Kemal Paşa, Müttefiklerin Türkiye'yi doğrudan konferansa davet etmemeleri halinde konferansa katılmama kararında dayattı. Ankara'nın kararlı duruşu karşısında Müttefikler, İtalya aracılığıyla TBMM hükümetini konferansa davet ettiler. Bekir Sami Bey başkanlığındaki Türk heyeti Antalya üzerinden bir İtalyan gemisiyle Brindizi'ye ve oradan da Roma'ya ulaştı. TBMM heyeti de konferans yönetimine Türkiye sorununda tek yetkili yerin TBMM olduğunu ve doğrudan çağrılmaları gerektiğini bildiren bir nota verdi. Bunun üzerine Birleşik Krallık Başbakanı Lloyd George, Ankara'yı resmen konferansa davet etti.

Osmanlı arşiv belgelerine göre Londra Konferansı'na İstanbul hükümeti adına katılacak heyetin üyelerinin gidiş ve dönüş masrafları, oradaki otel ve yemek ücretleri hükümet tarafından karşılanacaktı.[4]

İstanbul hükümeti heyetinin üyeleri şunlardı: Heyet başkanı Sadrazam Tevfik Paşa, Stockholm Büyükelçimiz Şevki Bey, Cenevre Başkonsolosumuz Cemil Bey, büyükelçilerden Bulak Bey, Adalet Bakanlığı Müsteşarı Muammer Bey, Maliye Teftiş Heyeti Genel Müdürü Kâzım Bey, Muhacirin Genel Müdürü Hamdi Bey, Ticaret Genel Müdürü Cemal Bey, Damad-ı Şehriyari İsmail Hakkı Bey, Kaymakam Kadri Bey, Şevki Bey ve Cemil Bey. İkinci bir danışman grubu daha vardı: Bunlar; Dışişleri Bakanlığı Özel Kalem Müdürü Haydar Bey, İstişare Odası Müdürü Nusret Bey, Tahran Büyükelçiliği Müsteşarı Safa Feyzi Bey. Kâtipler: Siyasi işler müdür yardımcılarından Nizamettin, Evrak Müdür Yardımcısı Baha Bey, siyasi işler memurlarından Rıfat Bey, özel kalem memurların-

---

(1) *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922)*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2003, s. 169-170.

(2) Erkin Akan, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Londra Konferansı (21 Şubat 1921-12 Mart 1921)", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Yıl 16, Bahar 2018, S. 24, s. 245-267.

(3) Bülent Kara, "Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı", Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, C. 3, S. 5, Kış 2009, s. 145.

(4) Başbakanlık Osmanlı Arşivi: MV, Dosya: 221, Gömlek: 50, 11 Şubat 1337, s. 1; BOA: BEO, Dosya: 4673, Gömlek: 350468, 10 Şubat 337, S. 1; BOA: MV, Dosya: 221, Gömlek: 58, 11 Şubat 1337, S. 1.

Levent Şahverdi Arşivi

dan Kadri Bey ve Heyet Başkanı Tevfik Paşa'nın özel kâtibi olan İstanbul Valisi Yusuf Ziya Bey.[1]

Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa'nın başkanlığındaki Osmanlı Heyeti 17 Şubat 1921'de Londra'ya ulaştı.[2] Birleşik Krallık hükümeti, Sadrazam Tevfik Paşa'nın İngiltere'de kaldığı süre boyunca ona yardımcı olması için yüksek rütbeli bir subay tahsis etti.[3] Ahmet Tevfik Paşa'nın Londra'ya ulaştığı tarihte Ankara hükümeti heyeti daha yeni Roma'ya ulaşmıştı.[4] Türk heyeti, Roma'da kendilerinin resmen konferansa davet edilmelerini bekliyordu. Birleşik Krallık hükümeti, TBMM heyetini ayrı bir heyet gibi görmüyordu. İstanbul hükümetinin bir parçası olarak görüyordu. Sonunda Ankara hükümeti temsilcilerinin beklentisi gerçekleşti ve onlar da Londra'ya davet edildiler.[5]

İstanbul heyeti ve Ankara heyeti 23 Şubat 1921 günü saat 11.00'de konferans salonuna birlikte girdiler. İki heyet ayrı ayrı ama aynı yönde talepte bulundular.[6] Ankara heyeti adına Bekir Sami Bey bir bildiri okudu ve TBMM hükümetinin İstanbul'un işgali sonucunda kurulduğunu söyleyerek söze başladı ve hükümetinin taleplerini sıraladı:

> *"Arapların çoğunluk olarak yaşadıkları yerlerin dışındaki Türk topraklarının bölünmezliği kabul edilmelidir. Büyük Millet Meclisi, diğer ülkelerdeki azınlıklara tanınan hakların aynısını Türkiye'deki azınlıklara tanımaya hazırdır. Fakat aynı azınlık hakları Osmanlı devletinden ayrılan devletler içinde kalan Müslüman azınlıklara da tanınmalıdır. İstanbul'un güvenliği sağlanmak kaydıyla İstanbul Boğazı'ndan serbest geçişe izin verilebilir."*[7]

Konferansın birinci oturumunda Türk tarafının isteklerini dinleyen Müttefikler, bu taleplerin, Sevr Barış Antlaşması'nın hangi maddelerini ilgilendirdiğinin tespit edilmesi gerektiğini belirttiler.[8] Londra Konferansı'nın ikinci oturu-

---

(1) Başbakanlık Osmanlı Arşivi: MV, Dosya: 221, Gömlek: 56, 10 Şubat 1337, s. 2; BOA: BEO, Dosya: 4673, Gömlek: 350469, 10 Şubat 337, S. 1.

(2) Başbakanlık Osmanlı Arşivi: BEO, Dosya: 4673, Gömlek: 350468, 10 Şubat 337, S. 2. 36 BOA: HR. SYS., Dosya: 2673, Gömlek: 1, 19 Şubat 921, S. 1-37.

(3) Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973, s. 33-34.

(4) Mevlüt Çelebi, *Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2002, s. 256-257.

(5) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HR. SYS., Dosya: 2673, Gömlek: 1, s. 18; BOA: HR. SYS., Dosya: 2722, Gömlek: 11, 5 Şubat 1921, S. 2.

(6) *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, 1. Dönem*, 27 Şubat 1337, C. 8, S. 482.

(7) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HR. SYS., Dosya: 2674, Gömlek: 1, 23 Şubat 1921, Londra Konferansı Birinci Celse Zabıtnameleri Ek 2, S. 8-10.

(8) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HR. SYS., Dosya: 2673, Gömlek: 1, 23 Şubat 921, s. 59; BOA: HR. SYS., Dosya: 2678, Gömlek: 1, 23 Şubat 921, S. 40.

Levent Şahverdi Arşivi

mu 24 Şubat 1921'de yapıldı ve bu oturuma rahatsızlığı nedeniyle Sadrazam Tevfik Paşa katılmadı. Türk heyetlerinin ortak bildirisini Bekir Sami Bey okudu.

'Toprak İddiaları ve Siyasi Maddeler:' Doğu Trakya, Türkiye'ye geri verilmelidir. Türkiye'nin güney sınırı Kilikya'nın kuzeyi boşaltılmak kaydıyla yeniden çizilmelidir. Türkiye'nin kuzey sınırı, Ermenistan ile yapılan Gümrü Antlaşması'na göre çizilmelidir. Yunanistan, İzmir'deki işgal faaliyetine son vermelidir. Boğazlardan geçiş İstanbul'un güvenliği sağlanmak şartıyla yeniden düzenlenmeli ve boğazlar komisyonunda Türk üye bulunmalıdır. Ayrıca boğazlar silahsızlandırılabilirdi. Azınlıklara karşılık ilkesi çerçevesinde haklar tanınmalıydı. Yabancı ve Türk üyelerin katılımıyla bir adli reform yapılmalıydı. Türkiye'deki asker sayısı ülkenin genişliği düşünülerek belirlenmeliydi. Jandarma teşkilatı yabancı subaylarla işbirliği yapılarak yeniden düzenlenebilirdi. Başkent İstanbul ve diğer yerlerdeki işgalci askerler antlaşmanın imzasından sonra Türkiye topraklarını terk etmeliydiler.[1] Burada söz edilen yabancı subaylar ve adli reform için yabancı üyelerin de içinde bulunduğu bir uluslararası komisyonun faaliyetinin kabul edilmesinin tam bağımsızlık ilkesi ile bağdaştığı söylenemez.[2] Toplantıyı yöneten Birleşik Krallık Başbakanı Lloyd George, Türkiye'nin ekonomik taleplerinin konferans gündemine gelmesine izin vermedi. İkinci oturumda ağırlık olarak sınırlar, özellikle Trakya ve İzmir bölgelerindeki nüfus yoğunluğu meselesi konuşuldu. Bekir Sami Bey, İzmir ve Trakya'daki nüfusun Türk ağırlıklı olduğunu Avrupa'da yayımlanmış olan istatistik verilerle ispat etti. Lloyd George, Türk tarafının sunduğu kanıtları dinledikten sonra toplantıyı, ayrı bir oturumda Yunan tarafının isteklerinin dinleneceği gerekçesiyle kapattı.[3]

25 Şubat 1921 günü Londra Konferansı'nın üçüncü oturumu başladı. Burada konferans bir tebliğ yayımlamadı. Bu arada, ilgili taraflar arasındaki çatışmalara son verilecek, taraflar arasında esir değişimi yapılacak, barışın yapılması kesinleşene kadar geçecek sürede Türk ve Yunan topraklarındaki azınlıkların güvenliği sağlanacaktı. Bu şartlar dışında unutulmaması gereken bir konu daha vardı: Sayılan konular dışında Sevr Barış Antlaşması'nın maddelerinde herhangi bir değişlik yapılmayacaktı.[4] İstanbul hükümeti heyeti, Sevr'in Osmanlı devletinin bağımsız yaşayabileceği şekilde değiştirilmesini istedi. Müttefikler bu isteği kabul etmedi. İstekleri kabul görmeyen İstanbul hükümeti, konferansın sunulan kararlarını kabul ettiğini beyan etti.

---

(1) Başbakanlık Osmanlı Arşivi: HR. SYS., Dosya: 2674, Gömlek: 2, 24 Şubat 921, Londra Konferansı İkinci Celse Zabıtnameleri-255.

(2) Başbakanlık Osmanlı Arşivi: HR. SYS., Dosya: 2674, Gömlek: 2, 24 Şubat 921, Londra Konferansı İkinci Celse Zabıtnameleri Mali ve Ekonomik Maddeler Başlıklı Bildiri, S. 1-2.

(3) Başbakanlık Osmanlı Arşivi: HR. SYS., Dosya: 2674, Gömlek: 2, 24 Şubat 1921, Londra Konferansı İkinci Celse Zabıtnameleri, S. 1-8.

(4) Başbakanlık Osmanlı Arşivi: HR. SYS., Dosya: 2674, Gömlek: 3, 25 Şubat 1921, Londra Konferansı Üçüncü Celse Zabıtnameleri, S. 4-5.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
levent.sahverdi@gmail.com

Londra Konferansı'nın III. oturumuyla[1] ilgili olarak Ankara'dan Bekir Sami Bey'e cevap geldi. TBMM, İzmir ve Doğu Trakya nüfuslarını incelemek için bir uluslararası komisyon görevlendirilmesi teklifini bazı koşullar öne sürerek kabul etti. Uluslararası komisyonun serbest çalışması için Türkiye'deki Yunan işgal bölgeleri uluslararası bir yönetime devredilmeliydi. Esir değişimi teklifi, Yunan ordusunun Anadolu'ya yeni birlikler sevk etmemesi koşuluyla kabul ediliyordu. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Sevr Barış Antlaşması'nın mali ve ekonomik maddelerinin tartışmasız kabul edilmesi teklifini reddetti.[2]

Londra Konferansı'nın IV. oturumu, 25 Şubat 1921 günü öğleden sonra yapıldı. Bekir Sami Bey, Sevr'in ekonomik ve mali hükümleri konusunda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin görüşünü almadan açıklama yapamayacağını söyledi. Bekir Sami Bey'in açıklamasına karşılık Lloyd George, Trakya ve İzmir konuları dışındaki konuların kapandığını belirtti. Dördüncü oturumun sonunda, 26 Şubat 1921 Cumartesi günü İngiltere Dışişleri Bakanlığı merkezinde Ermenistan ve Kürdistan meselelerinin görüşülmesi kararı alındı.[3] Birleşik Krallık Başbakanı Lloyd George, Türkiye'nin ekonomik özgürlüğünü istemediği için bazı konuların konferansta görüşülmesini engelledi. Kürdistan ve Ermenistan sorunlarının konuşulacağı Londra Konferansı beşinci oturumu, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda, Lord Curzon'un başkanlığında, Türk tarafı temsilcilerinin dışında Japonya, İtalya ve Fransa temsilcilerinin katılımıyla yapıldı. Lord Curzon, Bekir Sami Bey'in Kürdistan konusundaki düşüncelerini öğrenmek istedi.

Bekir Sami Bey, Kürdistan diye bir meselenin olmadığını, Kürtlerin Ankara'daki TBMM'de temsil edildiklerini, "Kürdistan istiyoruz" diye ortada dolaşan Şerif Paşa ve arkadaşlarının güvenilir kişiler olmadıklarını söyledi. Ankara hükümetinin, Doğu Anadolu'da bir uluslararası komisyonun inceleme yapmasını kabul edebileceğini de ekledi ve Kürtlerin Türklerden ayrılmak istemediklerini son söz olarak ifade etti.[4]

Bekir Sami Bey'in Kürdistan ile ilgili verdiği cevaplardan sonra Lord Curzon, sözü Ermenistan meselesine getirdi, Kars'ın, Ardahan'ın ve Gümrü'nün mutlaka Ermenistan sınırları içinde olması gerektiğini ifade etti. Lord Curzon'un Ermenistan konusundaki düşüncelerine karşılık Bekir Sami Bey, Kars nüfusunun ezici çoğunluğunun Türk olduğunu, Ardahan'daki Ermeni nüfusun genel

(1) Başbakanlık Osmanlı Arşivi: HR. SYS., Dosya: 2678, Gömlek: 1, 27 Şubat 921, s. 19; BOA: HR SYS., Dosya: 2673, Gömlek: 1, 27 Şubat 921, S. 75.
(2) Başbakanlık Osmanlı Arşivi: HR. SYS., Dosya: 2674, Gömlek: 3, 25 Şubat 1921, Londra Konferansı Üçüncü Celse Zabıtnameleri EK 1, S. 1-2.
(3) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HR. SYS., Dosya: 2674, Gömlek: 4, 25 Şubat 1921, Londra Konferansı Dördüncü Celse Zabıtnameleri, S. 1-4. 257.
(4) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HR. SYS., Dosya: 2674, Gömlek: 5, 26 Şubat 1921, Londra Konferansı Beşinci Celse Zabıtnameleri, s. 10-13.

Levent Şahverdi Arşivi

nüfusa oranının yüzde yirmi olduğunu, Gümrü'nün ise bir Ermeni şehri olduğu cevabını verdi ve bu üç şehirde halkoylaması yapılmasını kabul edeceklerini söyledi. Lord Curzon, Bekir Sami'nin taleplerini kabul etmedi. Zira ona göre Türkler son elli yıldır hâkim olmadıkları toprakları geri istemekteydi. Oysa savaştan galip çıkmayan Türklerin topraklarını genişletmesi asla düşünülemezdi. Lord Curzon, Müttefiklerin geniş ve bağımsız bir Ermenistan'ın varlığını destekleyeceklerini söyleyerek konuyu ve toplantıyı kapattı.[1]

Londra Konferansı'nın altıncı oturumu 4 Mart 1921'de toplandı. Lloyd George, Yunan ve Türk heyetlerinin konular hakkındaki cevaplarının alındığını, her iki tarafa ayrı ayrı bildirim yapılacağını ifade etti ve oturumu kapattı.[2] Londra Konferansı'nın yedinci oturumu 12 Mart 1921 günü yapıldı. Türk tarafı İzmir ve Trakya'da uluslararası bir komisyonun incelemeler yapmasını kabul ederken Yunan heyeti böyle bir incelemeyi kabul etmedi.[3] Yunan heyetinin bu kararı Londra Konferansı görüşmelerini çıkmaza soktu.

Müttefiklerin hazırladığı Sevr Antlaşması Osmanlı devleti tarafından kabul edilip imzalanmıştı. Bu antlaşmanın bir Türk meclisi tarafından kabul edilmesi gerekmekteydi. Ankara heyeti bu teklifi kabul etmedi.[4] Ankara heyetinin 12 Mart 1921 sabahında verdiği cevap, "Yunanistan'a verilen destek kesilmelidir" şeklindeydi.[5]

Londra Konferansı, nihayet ciddi bir çözüm üretemediği için dağıldı.

Mustafa Kemal Paşa, TBMM hükümetinin Londra Konferansı'na katılmasını kabul ettiklerinde Müttefiklerin Misak-ı Milli sınırlarını kabul etmeyeceğini biliyordu ama konferansa katılmakla, TBMM'nin varlığını ve haklı davasını bütün dünyaya duyurmak fırsatını kullandı. TBMM'nin konferansa katılması ile Müttefikler TBMM hükümetini tanımış oldular. Wilson'un 14 ilkesine uygun olarak hazırlanmış olan Misak-ı Milli sınırları Batı dünyasına hatırlatıldı ve en önemlisi yeni kurulan düzenli orduya zaman kazandırıldı.

Sonuç olarak TBMM hükümeti konunun sadece Misak-ı Milli esasları üzerinde görüşülebileceğini netleştirdi. Türk heyeti, Sevr önerisini, ulusal bağımsızlık ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle kabul etmedi.

Bekir Sami Bey, Londra Konferansı'nda İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcilerle ayrı ayrı görüşerek antlaşmalar imzaladı. İmzalanan bu antlaşmalarda eşit-

(1) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HR. SYS., Dosya: 2674, Gömlek: 5, 26 Şubat 1921, Londra Konferansı Beşinci Celse Zabıtnameleri, s. 14-16.
(2) Başbakanlık Osmanlı Arşivi: HR. SYS., Dosya: 2674, Gömlek: 6, 4 Mart 1921, Londra Konferansı Altıncı Celse Zabıtnameleri, S. 1-5.
(3) Başbakanlık Osmanlı Arşivi: HR. SYS., Dosya: 2674, Gömlek: 7, 12 Mart 1921, S. 5.
(4) Başbakanlık Osmanlı Arşivi: HR SYS., Dosya: 2674, Gömlek: 7, 12 Mart 1921, Londra Konferansı Yedinci Celse Zabıtnameleri EK2, S. 9-10.
(5) Başbakanlık Osmanlı Arşivi: HR. SYS., Dosya: 2674, Gömlek: 7, 12 Mart 1921, Londra Konferansı Yedinci Celse Zabıtnameleri EK3, S. 12. 260.

Levent Şahverdi Arşivi

lik ilkesini gözetmeye çalıştı. Birleşik Krallık ile esirlerin değiştirilmesi üzerine antlaşma yaptı. Buna göre Türkler, ellerinde bulunan İngilizleri serbest bırakacak, buna karşılık İngilizler, Ermenilere ve İngiliz esirlerine zulüm yapmamış olan Türk esirlerini iade edeceklerdi. Fransa ile yapılan antlaşma gereğince güney cephesinde çatışmaya son verilecek, bu bölgedeki Türk kuvvetleri silahtan arındırılacak, buna karşılık bu bölgede Fransızlara bazı idari yetkiler tanınacaktı. İtalya ile yapılan antlaşma gereğince de İtalya, İzmir ve Trakya'nın Türkiye'ye geri verilmesini konferansta sunacaktı. Buna karşılık İtalya'ya İzmir dışında, batı ve güney Anadolu şehirlerinde iktisadi ayrıcalıklar verilecekti.

12 Mart 1921 – İtalya ile Ön Anlaşma

İstanbul'u işgal eden Müttefikler arasında son dönemde düşünce ve yöntem farklılıkları daha da belirginleşmişti zira Birleşik Krallık Hükümeti diğer Müttefikleri yok sayarak uygulamalar yapıyordu. Fransızlar ve İtalyanlar bu olayları genelde gazetelerden öğreniyorlardı ve bir süre sonra Müttefikler arasında çatlak oluştu hatta İngilizlerin yöntemleriyle İtalyan ve Fransız Hükümeti'nin menfaatleri çatışır hale geldi. TBMM Hükümeti 12 Mart günü Londra'da İtalyanlar ile bir ön anlaşma imzaladı. Bu çerçevede Antalya, Burdur, Muğla ve Isparta sancaklarının tümünde kesin anlaşmada belirlenecek Afyon, Kütahya, Aydın ve Konya'nın bazı bölgelerinde Türkler veya yabancı sermaye tarafından desteklenen Türk vatandaşlarının işletmediği iktisadi değeri olan yatırımlar İtalyan ve Türk ortaklığı ile işletilecekti. Anlaşmanın onaylanmasında iki tarafın yapacağı anlaşmaya uygun olarak İtalya, Anadolu'daki askerlerini geri çekecekti.

11 Mart 1921 – Fransa ile Yapılan Anlaşma

Başbakan Aristide Briand konferans çalışmalarıyla yetinmek niyetinde değildi. Türkler ile savaş mutlaka sona erdirilmeliydi. Fransız Devleti 1914 yılından bu yana savaşıyordu artık halkta bir yılgınlık yaratmıştı hatta mali tükenmişlik yaşanıyordu. 11 Mart 1921 tarihinde TBMM Hükümeti ile Fransa Hükümeti arasında bir anlaşma yapıldı. Buna göre savaş sona erdirilecek, tutsaklar değiş tokuş edilecek, ahali ve çeteciler silahsızlandırılacaktı. Jandarma ve polisin oluşturulmasına Fransa'nın Türk hükümetinin buyruğuna vereceği Fransız subaylar da katılacaktı. Etnik azınlıkların korunması ve mutlak eşitliğini sağlamak üzere jandarma ve belediye yönetimlerinde azınlık nüfus oranları dikkate alınacaktı. Fransa'nın boşaltacağı bölgeler ve Elazığ, Diyarbakır ve Sivas'ta Türk ve Fransız iktisadi kuruluşlarına öncelik tanınacak, Ergani bakır madeni ve Pozantı-Nusaybin arasında Bağdat demiryolu işletmesi Fransızlara verilecekti. Türkiye'nin Sevr'e göre toprak kazancı oluyor ve Ankara İtilafnamesi ile Lozan'da benimsenen sınır ortaya çıkıyordu. Osmaniye, Bahçe, Gaziantep, Bi-

Levent Şahverdi Arşivi

recik, Urfa, Mardin ve Bağdat demiryolu kazanılıyor, Hatay'ın özel durumu kabul ediliyordu.

A. Kammerer, 11 Mart 1921 günlü mektubunda üzerinde mutabık kalınan ön sözleşmeyi anlatmaktadır. A. Kammerer daha sonraki yıllarda Ankara'da büyükelçilik görevinde de bulundu. Türkler de bunu sezerek anlaşma yoluna gitmişlerdi. Heyette bulunan Loucheur da kendini aşan sözler vermişti. Albay Mougin önemli bir Türkiye uzmanıydı ve Türkleri bu konuda yumuşattı ve Fransızların ödünler vermesini sağladı. Türk heyeti üyeleri devamlı olarak isteklerini arttırmıştı.

TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in Fransa ile imzaladığı anlaşmadan Ankara'nın 15 Mart günü haberi oldu ve pek sıcak karşılanmadı. Daha doğrusu Ankara tarafından kabul görmedi. TBMM'nin tam bağımsızlık dışındaki maddeleri kabul etmeyeceği konuşuldu. Yapılan eleştiriler üzerine Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey şu savunmayı yaptı: "Hükümetimizin meşruluğunu resmen dünyaya kabul ettirmiş olduk. Biz bu anlaşmayı bir heyet olarak imzaladık ama ben sorumluluğu üzerime alıyorum. Bu anlaşmadan dolayı sorumluluğu gerektiren bir hal var ise İstiklal Mahkemesi'nde hesap vermeye hazırım. Bu itibarla Dışişleri Bakanlığı görevimden istifa ediyorum."

16 Mart 1921 tarihinde Rusya ile Dostluk ve Yardım Antlaşması imzalamış olan Kastamonu Mebusu Yusuf Kemal [Tengirşenk] Rusya'dan dört milyon altın bir destek ile dönmüştü. Tengirşenk'in bu başarısından sonra mecliste Dışişleri Bakanı olması için bir oylama yapılmıştı. Tengirşenk 197 oyun 174'ünü alarak TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanı oldu. Yeni bakan göreve gelince Fransa ile yapılmış olan ön protokolü askıya aldı. Fransa bu görüşmelerden yedi ay sonra TBMM Hükümetini tanıdı.

16 Mart 1921 – Moskova Antlaşması

TBMM hükümeti ile Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti arasında karşılıklı işbirliği için bir antlaşma imzalandı. Antlaşmanın başlangıç kısmında, *'imzalayan taraflar arasında ulusların kardeşliği ilkesi ve her ulusun kendi geleceğini serbestçe saptama hakkına sahip olduğu'* hükmü yer aldı.

Mondros ateşkesi sonrasında Müttefikler Osmanlı devletini işgal ettiler. Bu durum TBMM ve Rusya Sovyet Cumhuriyeti arasında bir yakınlaşmaya sebep oldu. Boğazlar'da güvence isteyen Rusya, kendine dost bir ülke arayışına girdi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi ile dostluk kurdu. Bu dönemde Ankara'dan bir heyet Rusya'ya gitti. Rusya'ya gitmiş olan TBMM heyetiyle Rusya hükümeti arasında Moskova Antlaşması imzalandı ve önemli bir ülke olan Rusya, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni resmen tanımış oldu.

TBMM hükümetinin Ermenilere karşı başarılı olması, Fransızlar tarafından işgal edilmiş olan güney illerinin kurtarılması, Yunanlılarla yapılan savaşta I.

Levent Şahverdi Arşivi

İnönü zaferinin kazanılması, Rusya ile Türkiye'nin düşmanlarının ortak olması, Rusya'nın Anadolu'daki milli mücadeleyi kendi rejimine dönüştürmek istemesi ve Mustafa Kemal Paşa'nın Rusya ile geliştirdiği dostça diplomatik ilişkiler sonunda bu antlaşma imzalandı. Bu antlaşmayı imzalayan TBMM heyetinde, Ekonomi Bakanı Yusuf Kemal Tengirşenk, Eğitim Bakanı Doktor Rıza Nur Bey ve Ankara Milletvekili Ali Fuat Paşa bulunuyordu. Rus heyeti Dışişleri Halk Komiseri Jorj Çiçerin ve Tüm Rusya Merkez Yönetim Komitesi üyelerinden Celal Korkmazof karşılıklı olarak yetki belgelerini verdiler. Bu antlaşma ile iki ülke arasında elçilikler açıldı ve bir işbirliği başladı.

Rusya, Osmanlı devleti ile geçmişte imzaladığı tüm anlaşmaları geçersiz kabul etti. "Her iki taraftan birinin tanımadığı bir antlaşmayı diğer taraf da tanımaz" maddesi ile Sovyet Rusya da Sevr Antlaşması'nı reddetti. Sovyet Rusya, kapitülasyonların kalktığını kabul ederek, Ermenistan ile TBMM ve Gürcistan arasında imzalanan antlaşmaları Batum'un Gürcistan'a verilmesi şartıyla tanıdı. Bunun karşılığında ise Sovyetler, Türkiye'ye altın ve silah yardımı yapacaktı. Kars, Ardahan ve Artvin Türkiye'ye bırakıldı ve Rusya elindeki esirleri en az 3 ay içerisinde iade etmeyi kabul etti.

20 Ekim 1921 – Ankara Antlaşması

Türk ordusu, Sakarya Savaşı'nı kazandıktan sonra Fransız Hükümeti vakit kaybetmeden, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile barış yapmak gereğini hissetti. Bu coğrafyada Türkiye'nin esas oyuncu olduğunu anladılar. Fransız Devleti, Franklin-Bouillon'u tekrar Ankara'ya gönderdi. İstanbul'u işgal eden Müttefik Devletlerden Fransa İstanbul'da kuvvetleri olmasına rağmen uzun vadede TBMM Hükümeti'nin bölgeyi yöneteceğini gördü ve 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara Antlaşması'nı imzaladı.

Bu antlaşma, Türkiye ile Fransa arasında savaşın bittiğini belgeliyordu. Hatay, İskenderun dışındaki bugünkü güney sınırımız, yani günümüzdeki Suriye sınırı, Fransızlarca kabul edildi. Bu sınırın kuzeyini Fransızlar boşaltacaklardı. Ankara Antlaşması ile İskenderun Sancağı Türkiye sınırları dışında kalmıştı, ancak anlaşmaya İskenderun'daki Türklerin çıkarlarını koruyacak ve bölgeye özerklik verilmesini sağlayacak hükümler konulmuştu. Bu antlaşma ile Birinci Dünya Savaşı'ndan beri çarpıştığımız düşmanlardan biri, TBMM'nin kurduğu devletin varlığını tanıyarak kurtuluş mücadelemizden çekilmiştir. Anlaşma Devletleri arasındaki birlik de böylece çözülmüş oluyordu. Güneyde Fransızlara karşı açılan cephe de kapandığı için orada güvenlik sağlanmıştır. Şimdi bu eski cephedeki birlikler Batı'da, Yunanlılara karşı kullanılabilirdi.

Levent Şahverdi Arşivi

VELİAHT ANADOLU'DA

Mustafa Kemal Paşa, yeni açılan meclisin kısa sürede meşruluğunu kazanması için hanedan ailesine teklifler yapmayı düşündü. Sultan Vahdettin tercihini yapmıştı ve onu Ankara'ya getirme imkânı yoktu. Onun yerine hanedan ailesinden başka kazanımlarda bulunmayı denedi. Meclisin açılmasından sonra Veliaht Abdülmecit Efendi eski yaveri Yümnü Bey [Üresin] aracılığı ile Ankara'ya davet edildi hatta kısa dönem içinde kendisine Ankara'dan üç mektup geldi. Mustafa Kemal Paşa tarafından gelen kısa bir mektupta şöyle deniliyordu:(1)

> *"İstiklal için mücadele eyleyen milletimizin başına geçmek üzere Anadolu'ya geçmeniz temenni edilmektedir. Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal."*(2)

Aynı dönem içinde veliahta benzer iki mektup da Hamdullah Suphi Bey [Tanrıöver] ve Roma Büyükelçisi Cami Bey'den geldi. Gelen davet önemli bir çağrıydı zira Osmanlı devleti varlık yokluk noktasındaydı. Davetten memnun olan Abdülmecit Efendi karar vermek için süre istedi ve çevresindeki kişilerle istişarede bulundu.(3) Alacağı karar o şartlar içinde oldukça riskliydi. Veliaht bu konuyu düşünürken oğlu Ömer Faruk Efendi'nin de bu davetten haberi oldu.(4) Sonunda Anadolu'ya geçmenin o dönem için uygun olamayacağı kanaa-

---

(1) Feridun Kandemir: Bu davete ilişkin elde Yümnü Üresin'in 1950 yılında yaptığı söyleşi bulunmaktadır.

(2) age, s. 289-290.

(3) Abdülmecit Efendi'nin istişare ettiği kişiler Ahmet İzzet Paşa, eniştesi Damat Mehmet Şerif Paşa ve diğer eniştesi Damat Ali Halit Paşa'dır. Bunlardan Mehmet Şerif, Damat Ferit kabinesinde yer almıştır. Ahmet İzzet Paşa *Feryadım* adlı hatıralarında bu konuya yer vermemiştir.

(4) Şehzade Ömer Faruk Osmanoğlu: Son Halife Abdülmecit'in oğlu olan Ömer Faruk askeri bir eğitim aldı. Avusturya'nın Trezyanum Askeri Koleji'ni bitirdikten sonra Almanya'da Potsdam Askeri Akademisi'nden mezun oldu. I. Dünya Savaşı'nda Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın emriyle Alman ordusunda Silezya ve Verdun cephelerine tayin edildi. Ders aldığı tanınmış hocalarından biri Kurmay Albay Asım Gündüz'dür. 1919'da taşıdığı resmi sıfatı ise şehzade ve piyade yüzbaşısıdır. Şehzade Ömer Faruk, son padişah Vahdettin'in küçük kızı Sabiha Sultan'la evlendi. 29 Nisan 1920'de de Yıldız Sarayı'nda çiftin düğünleri yapıldı. Şehzade Ömer Faruk Efendi ve Sabiha Sultan'ın ilk çocukları Fatıma Neslişah Sultan 4 Şubat 1921'de dünyaya geldi.

Levent Şahverdi Arşivi

tine vardı. Abdülmecit Efendi, BMM'ye güvenemezdi zira meclis yeni açılmıştı ve varlığı henüz tartışmalıydı ayrıca hanedanlık imkânı ortada durmaktaydı. Bu şartlar içinde Ankara'ya gitmeyi erken buldu ve zaman içinde Ankara'nın gelişimini izlemeyi tercih etti. İstanbul'daki düzenini bozmak o gün için cazip değildir.[1]

Abdülmecit Efendi'nin, 1920'nin yaz aylarında Anadolu'ya geçmeyi gelen teklif üzerine ciddi biçimde düşündüğü ortadadır.[2] 8 Temmuz 1920 günü Bursa işgal edildi. Tam bu dönemde de İstanbul hükümeti Sevr Antlaşması'nı imzalama kararını almıştı. BMM hükümeti de bu dönemde Anadolu'daki isyanlarla uğraşmaktaydı. İşgal döneminin en kara günleridir.[3] Mustafa Kemal Paşa'nın da hanedandan birisi ile özel bir bağlantı kurması bu yaşanan zor bir dönemi ifade eder.[4] İngiliz belgelerinde Abdülmecit'in Ankara'ya gidebileceğinin 1920 yılı ağustos ayında Londra'ya bildirildiği görülür.[5]

İstanbul'dan gitmenin zorluğuna karşılık Yümnü Bey'in "*Bugün gidiyoruz derseniz her şey hazır, Anadolu'ya geçirmek üzere bütün tertibat alınmıştı*" cevabının etkisiyle babasının çekingen davranmamasını ona söyler. Buna karşılık hâlâ Abdülmecit'in düşünceli hali karşısında Ömer Faruk, o anda Anadolu'ya gitmeye karar verdi ancak, hemen gitme imkânı yoktu zira o dönemde eşi Sabiha Sultan'ın ilk çocukları Neslişah'ın doğumu beklenmekteydi. Baba olacağı dönemde ailesini yalnız bırakamazdı.[6]

Şehzade Yola Çıkıyor

Doğum sürecinden yaklaşık üç ay sonra 1921 yılı nisan ayında Ömer Faruk Efendi, Ankara'yla teması olan kişilerle irtibata geçti. Hocası Asım Gündüz'e Anadolu'ya gitmek konusundaki ısrarı karşısında Ankara'ya sorulmadan gizlice hazırlıklar başladı. Hareket gününün akşamı dikkatleri dağıtmak için evinde bir

(1) Ali Satan, *Son Halife Abdülmecid Efendi*, Doğan Kitap, İstanbul, 2009, s. 51.

(2) Süleyman İnan, 'Son Osmanlı Damatlarının Milli Mücadele'yle İlişkileri', Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bu makale, Osmanlı damatlık kurumunu kaynaklarla anlatan geniş açıklama bölümüyle birlikte 20-25 Eylül 2010 tarihleri arasında Ankara'da gerçekleşen XVI. Türk Tarih Kongresi'nde sunulmuştur.

(3) Yılmaz Çetiner, *Padişah Vahdettin*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1997, s. 208.

(4) Bilal N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000, s. 337.

(5) Bu görüşmenin tarihlendirme işinde bazı karışıklıklar var. Bu olayın tanığı olarak Ömer Faruk'un eşinin doğumundan söz etmesidir. Ömer Faruk, 1952'deki mülakatında Abdülmecit'in davet aldığı görüşmeleri kastederek "O sıralarda Neslişah doğmak üzereydi. Kızı Fatma Neslişah'ın doğumu 1921 yılı şubat ayında gerçekleşmiş ve bundan birkaç gün sonra İnebolu'ya geçmiştir" demişti.

(6) Mehmet Ataker, "Milli Mücadelede Şehzade Ömer Faruk Efendi Anadolu'ya Nasıl Gitmiş ve Dönmüştür?", *Resimli Tarih Mecmuası*, C. 3, S. 29, İstanbul, 1952, s. 1499-1500.

Levent Şahverdi Arşivi

akşam yemeği düzenledi ve birçok dostunu yemekte ağırladı. Geç saatte davet bitince sabaha karşı kendisini bekleyen gizli teşkilatın elemanlarıyla yola çıktı.[1]

25 Nisan 1921 günü kayınpederi olan padişah Vahdettin'e verilmek üzere bir mektup bıraktı ve bu mektupta Anadolu'ya gitme nedenini anlattı.[2] Hanedanın ve kendisinin Milli Mücadele'ye destek verdiğini göstermek istedi. Üstelik Milli Mücadele'ye sadece Türk milletinin değil, bütün Müslüman dünyasının manevi desteğini hissettirmek istedi. Kuvayı Milliye hareketi Türk milletinin var olması için gerekli bir hareket olup Ömer Faruk Efendi başarılı olması halinde hanedana hizmet etmiş olacaktı. Başarısızlık halinde ise bireysel bir hata olarak görülecekti.[3] Bu mektup hareketinden iki gün sonra padişaha takdim edildi.

Sabiha Sultan bu mektubu bizzat vermek istese de padişahın huzurunda ayrıntıları anlatmakta zorlanacağından çekinerek kendi mektubuna ekledi.[4]

Ömer Faruk Efendi yabancı bandıralı Remo adlı vapurda yükler arasındaki bir kamarada yolculuğa başladı. Karadeniz'de ikinci bir kontrol noktasına gelindiğinde gemi Müttefik askeri kontrol subayları tarafından arandı. Bu arama sırasında şehzade geminin burnunda küçük bir dolaba saklandı ve burada yedi saat beklemek zorunda kaldı. Dolaptan güçlükle çıkarıldığında ise baygınlık geçirdi.[5]

26 Nisan 1921 – İnebolu'da

Şehzadenin İnebolu'ya geleceği haberi, Ömer Faruk Efendi daha yoldayken İnebolululara duyuldu, hanedandan birinin İnebolu'ya gelmesi şehirde büyük heyecan yarattı.[6] Gece de adına ziyafet verildi ve fener alayları düzenlendi.[7] Şehzade İnebolu'dan Anadolu'ya geçebilmek için Ankara'dan izin bekledi. İnebolu'dan Ankara'ya vatani ve askeri görevini yerine getirmek için geldiğini bildirdi ama bir gün sonra Mustafa Kemal Paşa'dan kendisine nazik bir telgraf cevabı geldi. 27 Nisan 1921 günü *"Şehzade-i Necabetpenah Ömer Faruk Efendi Hazretleri'ne"* giriş cümlesi olan telgrafta, Veliaht Ömer Faruk Efendi'nin yeni

(1) Murat Bardakçı, *Şahbaba*, Everest Yayınları, İstanbul, 2015, s. 520.
(2) Ömer Faruk Efendi, yakın arkadaşı Ali Nuri Okday'a Almanca kaleme aldığı veda mektubunda bu tarihi koymuştu. Bu kısa mektubunda şunlar yazılıdır: "Sevgili Ali Nuri Bey, ruhun sükûnetine, ancak saadet ve varlığı göreve feda etmekle ulaşılabilir. Bu öyle bir görevdir ki, bu günlerde her birimiz bunu yurda borçluyuz. Böylelikle bütün sevdiklerim ve saydıklarımdan üzülerek ayrılırken beni de unutmamalarını rica ederim." Prens Ömer Faruk.
(3) Murat Bardakçı, *Şahbaba*, Everest Yayınları, İstanbul, 2015, s. 507-508.
(4) age, s. 200-201.
(5) Mehmet Ataker, "Milli Mücadelede Şehzade Ömer Faruk Efendi Anadolu'ya Nasıl Gitmiş ve Dönmüştü?", *Resimli Tarih Mecmuası*, C. 3, S. 29, İstanbul, 1952, s. 1499-1500.
(6) Sina Akşin, *Savaş ve Etnik Temizlik*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 293.
(7) Asım Gündüz, *Hatıratlarım*, Kervan Kitapçılık, İstanbul, 1973, s. 42-43.

Levent Şahverdi Arşivi

başkente gelmesinin şimdilik doğru olmadığı ve bu dönemde İstanbul'da kalmasının doğru olacağı anlatıldı. Ömer Faruk Efendi büyük hayal kırıklığı ile Ankara'ya tekrar çektiği telgrafta, kendisinin siyasi bir beklentisinin olmadığını, isterlerse kendisinin doğruca cepheye gönderilmesini istedi. İstanbul'a dönemeyeceğini yazdı ama Ankara'dan artık cevap gelmedi. Şehzade, İnebolu'ya geldikten üç gün sonra çaresiz bir şekilde İstanbul'a döndü.[1] Şehzadenin İstanbul'a döndüğü takdirde tutuklanması veya sürgün cezası alması düşünülse dahi bunların hiçbiri yaşanmadı.

Anadolu'ya Gidişin Gerekçeleri

Ömer Faruk Efendi, babası Veliaht Abdülmecit ile aynı konakta yaşıyordu. Dolayısıyla yaşanan olaylardan babasının haberinin olmamasının imkânı yoktu. Abdülmecit Anadolu'ya geçmek konusunda istekli olmasına rağmen bu aşamada kendi yerine oğlunu göndererek Ankara'nın gücünü ve etkinliğini görmek istemiş de olabilir.[2] Abdülmecit'in bundan evvelki bir dönemde Sultan Vahdettin'e iki mektup yazdığı bilinmektedir. Bu yazıların içeriğinde Milli Mücadele'nin güçlendirilmesi için Anadolu'ya gerekirse şehzadelerin yollanması tavsiyesinde bulunduğu kayıtlarda vardır.[3] İngilizlerin de bu sırada aralarında yaptıkları yazışmalardan konudan haberli oldukları bilinmektedir.[4]

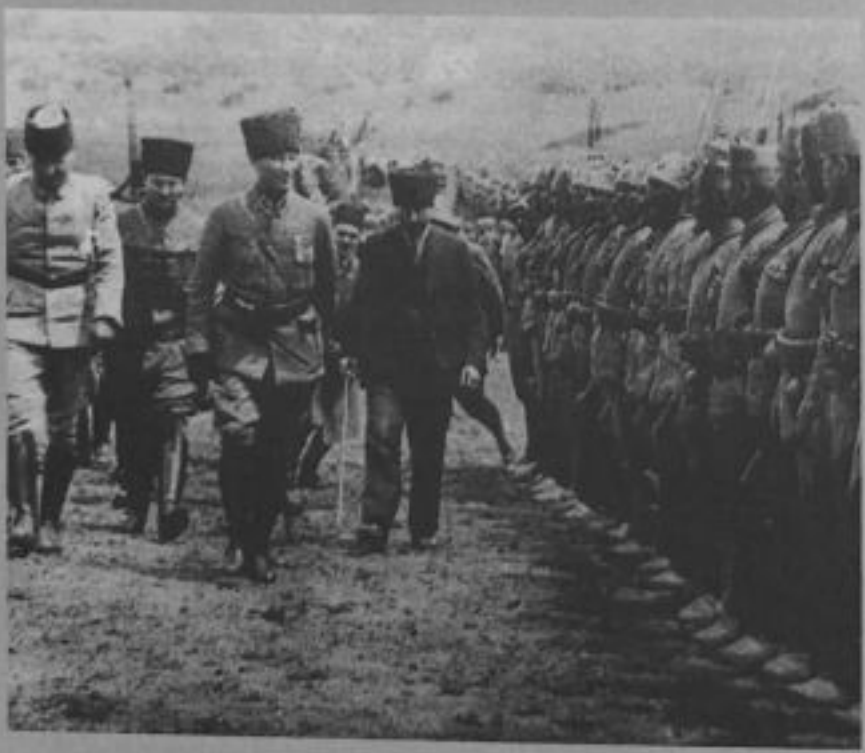
Ömer Faruk Efendi'nin Milli Mücadele'nin başına geçme şansı yoktu zira ne meclis başkanı ne de başkumandan sıfatlarıyla katılabilirdi. Çünkü milletvekili seçilmeye yaşı tutmazdı ve herhangi bir savaş tecrübesi yoktu. Onun taşıdığı en önemli sıfatı şehzade olmasıydı. Çünkü ülkenin talihi İnönü zaferlerinden sonra dönmüş, hanedanın desteğine ihtiyaç kalmamıştı. Ömer Faruk'un bütün bu yaptıklarına Sabiha Sultan'ın yıllar sonra söylediği gibi atılgan ve gözüpek eşinin bir şeyler yapmak istemesi olarak bakılabilir. Ömer Faruk Efendi bu hareketinden dolayı hiçbir zaman pişmanlık duymamış; aksine bunu övünç kaynağı yapmıştır. Öyle ki, Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'dan çektiği telgrafı bir şeref belgesi olarak kabul edecek, yaşadığı Mısır'daki evinin çalışma odasında çerçeveli olarak asılı tutacaktı.

(1) TBMM Gizli Celse Zabıtları, s. 525.
(2) Asım Gündüz, *Hatıratlarım*, Kervan Kitapçılık, İstanbul, 1973, s. 42-43.
(3) Hüsamettin Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 287-288.
(4) age, s. 440.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

1922

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

DAMAT İSMAİL HAKKI BEY ANKARA'DA

Sultan Vahdettin'in damadı ve Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa'nın oğlu İsmail Hakkı Bey [Okday][1] iyi bir kurmay subaydı. 1922 yılının ocak ayında Milli Mücadele Hareketi'ne katılmak üzere Ankara'ya geçti. Kendisi bu olayı sonraki yıllarda şöyle anlattı:

> *"1921 yılının sonunda milli kuvvetler Yunan birliklerine karşı yer yer başarılar kazanırken sarayda yetkisiz bir görevde vakit öldürmek fena halde canımı sıkıyordu. 1922 yılı ocak ayında Ekrem Baydar bana ulaştı. Kendisi işgal yıllarında Anadolu'daki hükümete istihbarat ve silah desteği veren gizli örgütün başıydı. Ankara'da kurmay subaylara şiddetle ihtiyaç duyulduğu için Anadolu'ya geçmemi tavsiye etti."*[2]

Bu dönemde Savunma Bakanlığı'nda görevli subayların Milli Mücadele'ye destek verdiği yahut hiç olmazsa sempati duyduğu bilinir. Bu genel eğilimin yanı sıra özelde İsmail Hakkı Bey'in çağrılmasının nedeni, onun yakın zamanda milli hareketin lehinde gösterdiği olumlu işlerdir. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a yola çıkarken, İngilizlerin gemisini batırma tehlikesine karşı İsmail Hakkı Bey, yardımcısı Neşet Çopur ile paşayı uyarmıştı. Bu bilgi üzerine Gazi Paşa ve arkadaşlarını taşıyan vapur sahile yakın bir rota izlemişti. Nitekim sonraları Mustafa Kemal bu olaydan söz ederken haberi verenin bir padişah damadı olduğunu aktaracaktır.

---

(1) İsmail Hakkı Okday: Son Osmanlı sadrazamı Tevfik Paşa'nın oğlu olan İsmail Hakkı Bey 1881 yılında doğdu. Babasının Dışişleri bakanlığı döneminde çocukluğu yurtdışında geçen Hakkı Bey Galatasaray Lisesi'nden sonra 1899 yılında Harbiye'ye girdi. 1910'da gittiği Berlin'de Prusya Harp Akademisi'nde kurmaylık eğitimi almaya başladı ama 1912'deki Balkan Savaşları yüzünden Yanya müstahkem mevki kurmay subaylığına tayin edildi. Balkan Savaşı sonrasında Berlin'deki eğitimini tamamlamak üzere 1914'te Almanya'ya gitti ve kurmay yüzbaşı olarak aldığı terfi ile yeni başlamış olan I. Dünya Savaşı'nda önce Karadeniz Boğazı karargâhında Alman amirinin yaverliğini yaptı. Mütareke devrinde Vahdettin'in damadı olarak Yıldız Sarayı'nın kurmay şubesinin başına getirildi. Milli Mücadele'ye katılırken padişahın damadı ve padişah kurmay başkanı sıfatını taşıyordu.

(2) Süleyman İnan, "Son Osmanlı Damatlarının Milli Mücadele'yle İlişkileri", Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi (Ankara, 2010) XVI. Türk Tarih Kongresi'nde sunulmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

İsmail Hakkı Bey'in milli hareket tarafında görünen bir diğer işi, İnönü zaferlerinden sonra toplanan Londra Konferansı'nda İstanbul hükümetinin tavrını, heyette bulunan ve onun ordudan arkadaşı Hüsrev Gerede aracılığıyla TBMM temsilcisi Bekir Sami Bey'e iletmesidir. Buna göre, onun, babası Tevfik Paşa'dan edindiği izlenimi ertesi gün açılacak konferansta milli birliğe zarar gelmemesi üzerine olacağını söyler ve bu haber Ankara heyetince memnuniyetle karşılanır.[1] İsmail Hakkı Bey'in paylaştığı bu bilgiler, Ankara için güven veren işlerdi ve onun Milli Mücadele'ye bakışı hakkında bazı ipuçları vermişti. Sadece Ankara için değil, İngilizler de İsmail Hakkı Bey'in dışarıya yansıttıklarından bunu çıkarmışlardı. İngiltere'nin İstanbul'daki diplomatik temsilcisi Sir Horace Rumbold'ın 1920 yılının son günlerindeki raporunda ondan 'hararetli bir Kemalist' olarak söz edilmekteydi.[2]

İsmail Hakkı Bey'in, kendi deyişiyle Anadolu'ya geçmesi kolay değildi. İsmail Hakkı Bey'in bacanağı ve komşusu Şehzade Ömer Faruk yaklaşık bir yıl önce İnebolu'ya gitmişti ve oradan kabul görmeyerek geri dönmüştü. Sırf padişah damadı olmak bile geri çevrilmek için yeterliydi. Kendisi Ömer Faruk Efendi gibi şehzade değildi ve dolayısıyla hükümdarlık iddiası yoktu. Hanedanla olan bağı sadece damat olmasıydı. Bu konuyu bir daha görüşmek için Ekrem Baydar ile Savunma Bakanlığı binasının arkasındaki eski bir ahşap konakta gizlice bir araya geldi. Bu dönemde Sakarya Zaferi elde edilmiş ve 'Büyük Taarruz' için hazırlıklar sürüyordu. Ankara hükümeti için savaşacak kurmay subaylara ihtiyaç vardı. İsmail Hakkı Bey de işte bu yüzden gizli yolla Ankara'ya çağrılmıştı. İsmail Hakkı Bey, eşi Ulviye Sultan'a belli etmemek için hareketinden bir hafta önce bir düzen ayarlar. İsmail Hakkı Bey, basit bir nedenle eşiyle tartışıp evindeki yataklarını ayırır ve hareket edeceği güne kadar geceleri yalnız başına yatar. Bu sayede fark edilmeden belirlenen hareket gününün sabahında evini terk edebilecektir. İsmail Hakkı Bey, Ulviye Sultan ile olan bu küskün günlerinde, eşinin öfkesi ve hatta ağlamaları karşısında annesi Nazikeda'nın araya girip ilişkilerini düzeltme çabalarına rağmen bu düzeni bozmaz. Nihayet, 27 Ocak gecesi dikkat çekmemek için bazı subay ve şehzadelere verdiği çay ziyafetinden bir süre sonra yola çıkar.[3] İsmail Hakkı Bey, sonraları o geceyi şöyle anlatır:

---

(1) İsmail Hakkı Okday, *Yanya'dan Ankara'ya*, Sebil Yayınları, İstanbul, 1994, s. 403-409. Zengin bir tüccar olan Babanzade Fuat Bey'in seçkin misafirlerinin ağırlandığı mutat ziyafetlerin birinde adamakıllı sarhoş olduğu dakikalarda İngiliz istihbarat subayı Yüzbaşı Bennet'in ağzından kaçırdığı "M. Kemal Paşa asla Samsun'a ulaşamayacak" biçimindeki imalı sözlerinden bu yoruma gitmiştir ve bu haberi iletmesi için yardımcı ve onlarla irtibatı olan Çopur Neşet'e söylemiştir.

(2) İbnül Emin Mahmut Kemal İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, C. 3, s. 1736.

(3) İsmail Hakkı Okday, *Yanya'dan Ankara'ya*, Sebil Yayınları, İstanbul, 1994, s. 413.

Levent Şahverdi Arşivi

"Çok karlı bir sabah idi. Odama çıktım. Konakta herkes uyuyordu. Bavulumu hazırladım. Nihayet sabahın dördünde gürültü etmemeye çalışarak yavaş yavaş merdivenleri indim. Koca konakta ses seda yoktu, sabahın bu erken saatinde, herkes eşim ve kızım, sıcak odalarında mışıl mışıl uyuyorlardı. Sessiz, ihtiyatlı adımlarla taşlığa indiğim zaman köpeğim Berbat'ı karşımda görmeyeyim mi? Hassas hayvan hareketlerimi duymuş, kokumu almış, beni taşlıkta karşılıyordu. Bacaklarıma sürünüyor, alıştığı okşamalarını bekliyordu. Merdivene oturdum, hayvan yaklaştı ve ellerimi yalamaya başladı. Çok hislendim. Aile ocağımdan ayrılırken bana veda eden tek canlı yaratık, bu köpeğim Berbat'tı."[1]

Ulviye Sultan, kocasının ansızın ve habersizce gidişi karşısında kendisini küçültülmüş hissederek bu olaydan altı ay sonra İsmail Hakkı Bey'den boşandı. 22 Haziran 1922 tarihli boşanma vesikası ertesi gün İstanbul'daki gazetelerde yer aldı. İsmail Hakkı Bey'in boşanma haberini öğrenmesi ise biraz daha zaman aldı. Çünkü kendisi Balıkesir Gönen'in geri alınması için cephede savaşmaktaydı.

22 Mart 1922 – Müttefiklerin Paris Toplantısı

Paris'te toplanan Müttefik Devletler Dışişleri Bakanları Konferansı, 22 Mart 1922'de Türkiye ve Yunan hükümetlerine ateşkes anlaşması çağrısında bulundu. Ateşkes sözleşmesinin ana çizgileri şunlardı: Her iki tarafın birlikleri arasında on kilometrelik, asker bulunmayan bir bölge yaratılacaktı. İki tarafın da birliklerine, insan ve cephane takviyesi yapılmayacaktı. Kuvvetlerin mevcut konumları değiştirilmeyecekti. Savaşan her iki ordunun askeri durumu, Müttefiklerin askeri komisyonları tarafından denetlenebilecekti. Baştan beri Yunanistan ile aynı cephede bulunan Müttefiklerin samimiyetine inanmak gerekecekti. Çarpışmalar üç ay süre ile durdurulacak ve bu durum, barış için yapılacak öngörüşmeler taraflarca kabul edilinceye kadar, üçer aylık sürelerle kendiliğinden yenilenecekti. Taraflardan biri yeniden savaşa başlamak isterse, ateşkes süresinin bitiminden en az on beş gün önce karşı tarafa ve İtilaf devletleri temsilcilerine durumu bildirecekti. Osmanlı topraklarını işgal etmiş olan Müttefikler burada hakem konumunda olacaktı. Yunanlılar bu teklifi hemen kabul ettiler zira bu teklif onlar için yapılmıştı. Yunan ordusu Sakarya'da maddi ve manevi bakımdan yenilmişti ve ordunun savaşacak gücü kalmamıştı. Bu teklif ile işgal edilmiş topraklardaki işgal devam edecekti. TBMM hükümeti, Müttefiklerin bir an evvel Anadolu'yu boşaltmasını talep ediyordu. Mustafa Kemal Paşa 24 Mart 1922 tarihinde hükümete şu düşüncesini bildirdi:

---

(1) İsmail Hakkı Okday, *Yanya'dan Ankara'ya*, Sebil Yayınları, İstanbul, 1994, s. 420.

Levent Şahverdi Arşivi

"Esas itibariyle, Müttefik dışişleri bakanlarının ortaklaşa yaptıkları ateşkes teklifini kabul etmemek veya herhangi bir şekilde bu teklife yanaşılmıyor ve güven gösterilmiyor hissini verecek gibi davranmak doğru değildir. Aksine, ateşkes teklifini iyi karşılamak gerekir. Bundan dolayı vereceğimiz karşılık olumsuz değil olumlu olacaktır. Müttefik devletlerinde iyi niyet yoksa, olumsuz davranış onlardan gelmelidir. Yalnız, biz, onların ileri sürdüğü şartları kabul edemeyeceğimizden, karşı şartlar ileri süreceğiz. Ateşkes anlaşması teklifini prensip olarak kabul ediyoruz. Ancak, ordunun eksiklerinin ve hazırlıklarının tamamlanmasından bir an geri kalınmayacaktır. Anadolu'nun boşaltılması için kabul etmekle birlikte, uygulanabilir ve gerçekleştirilebilir şartlar ileri süreceğiz. Ateşkes anlaşmasıyla birlikte, boşaltma işinin başlaması, en önemli şartımız olacaktır."

26 Şubat 1922 – Barış Anlaşması Teklifi

TBMM hükümeti, Paris'te toplanan Dışişleri Bakanları Konferansı'nın 22 Mart 1922 tarihli ateşkesine daha cevap vermeden bir de 26 Mart 1922 tarihinde ikinci bir teklif daha aldı. Bu gelen teklif bir barış anlaşmasıydı. Gelen barış anlaşması teklifinin ana çizgileri şunlardı:

"Gerek Türkiye'de gerek Yunanistan'da azınlıkların haklarının korunması ve bu maksatla konulacak kuralların uygulanması için taraflara Milletler Cemiyeti de katılmalıdır. Doğuda bir Ermeni devletinin kurulması işine de Milletler Cemiyeti'nin katılması öngörülmüştür. Boğazlar'ın serbestliğini sağlamak üzere Gelibolu Yarımadası'nda ve Boğazlar'ın çevresinde askerden arınmış bir bölgenin oluşturulması. Trakya sınırının Tekirdağ'ı bize, Kırklareli, Babaeski ve Edirne'yi Yunanlılara bırakacak şekilde tespit edilmeli. Türklere verilecek olan İzmir'in Rumlarına ve Yunanistan'da kalacak olan Edirne'nin Türklerine, bu şehirlerin yönetimine adaletli bir şekilde katılabilmelerini sağlamak üzere uygun bir yöntem kararlaştırılmalıdır. Barış yapılır yapılmaz İstanbul Müttefik devletler tarafından boşaltılacaktır. Sevres Barış Antlaşması ile Türkiye elli bin kişilik bir ordu tutmasına izin verilmişti. Bu anlaşma ile ordunun 85 bin kişi olmasına izin verilmektedir. Sevres Antlaşması'nda olduğu gibi Türk ordusu ücretli askerlerden meydana gelecektir. Sevres projesindeki mali komisyonun kaldırılması dışında, İtilaf devletlerinin iktisadi çıkarlarının gözetilmesi, dış borçların ve bize yüklenilecek savaş tazminatının ödenmesinin sağlanması için Türk hâkimiyeti ile bağdaşabilecek bir yöntem tayin edilecektir. Adli ve iktisadi kapitülasyonlarda değişiklik yapılmak üzere bir komisyon kurulacaktır."

TBMM hükümeti her iki teklife 5 Nisan 1922 tarihinde şu cevabı verdi:

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

"Ateşkes anlaşması ilke olarak kabul edildi fakat temel şart olarak, ateşkes anlaşmasıyla birlikte Anadolu'nun boşaltılması işine hemen başlanmalıdır ve bu süre dört ayı geçmemelidir. Boşaltma işi bittiği zaman barışla ilgili öngörüşmeler sonuçlanmamış olursa, ateşkesin kendiliğinden üç ay daha uzaması kabul edilecektir. Boşaltma işi, ateşkes anlaşmasının yürürlüğe girişinden başlayarak ilk on beş gün içinde Eskişehir-Kütahya-Afyonkarahisar kesimi ve anlaşma süresi olan dört ay içinde, İzmir de dahil olmak üzere, işgal altındaki bütün topraklarımız boşaltılacaktır. Ateşkes anlaşması ile ilgili tekliflerimiz Müttefiklerce kabul edildiği takdirde, barış tekliflerini incelemek üzere, üç hafta içinde delegelerimizi kararlaştırılacak şehre göndermeye hazırız."

Müttefik devletler bu teklife 15 Nisan 1922'de cevap verdiler ama Türklerin önerisini kabul etmediler. TBMM hükümeti gelen cevaba 22 Nisan'da cevap verdi ve ateşkes konusunda anlaşmaya varılmasa bile, barış görüşmelerini geciktirmenin uygun olmayacağını bildirdi. Bu görüşmeler sonuçsuz kaldı. Müttefikler Anadolu'daki Türk askeri faaliyetini durdurmak amacıyla 21 Mart 1922 tarihinde Paris'te toplandılar ve aldıkları kararları 22 Mart'ta Türkiye ve Yunanistan'a bildirerek, mütareke teklifinde bulundular. Bir anlamda barış şartlarının esaslarını kapsayan ikinci nota aslında Sevr'in başka bir surette ifade edilmiş hali idi.

Yunanistan mütareke teklifini derhal kabul etti zaten bütün işin kaynağı Yunan ordusunun yeniden ayağa kalkma imkânının olmamasıydı. TBMM hükümeti 5 Nisan 1922'de Müttefiklere cevap verdi. Cevapta "Mütareke teklifinizi kabul ediyoruz ancak Yunanlılar mütarekenin imzalanmasından itibaren dört ay içinde Anadolu'yu boşaltılmalı" denildi. Müttefikler bunu kabul etmediler. Mevcut durum bu noktada tıkanmıştı. TBMM hükümeti Anadolu boşaltılmadan bir adım atmayacağını açıklıyor buna karşın Müttefikler de Anadolu'yu boşaltmamak için bahaneler yaratıyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

SAKARYA SAVAŞI SONRASI İSTANBUL

TBMM hükümetinin savaş başarısı sonrasında İstanbul'da hava dönmüştü zira Anadolu Hareketi artık sonuç alan bir hareketti. Başından itibaren bu hareketten endişesi olanlar bile alınan sonuçlar karşısında Ankara yanlısı olmaya başladı.

İstanbul gençliği ise tamamen Kuvayı Milliye hareketinin destekçisiydi zira gençler hür ve demokratik bir ülkede yaşamak istiyorlardı. Gençler belirledikleri bir gün Tünel Meydanı'nda buluştular ve beraberlerinde Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşlarının fotoğraflarını getirdiler. O dönemde bu fotoğrafları taşımak ve bulundurmak suçtu. Tünel bölgesinde birçok fotoğraf stüdyosu bulunmaktaydı. Fotoğrafhanelerin büyük kısmı Rum ve Ermenilerindi. Bu stüdyoların vitrinlerinde genelde işgal kuvvetlerinin kumandanlarının fotoğrafları sergileniyordu. Genç üniversiteliler bu fotoğrafhaneleri bastılar ve vitrinde bulunan resimleri ve afişleri yırtıp attılar. Bu olaylar yaşanırken işgal polisi de o meydandaydı ve hiçbir şeye karışmadı. Üniversiteli gençler boşalttıkları vitrinlere beraberlerinde getirdikleri Gazi Mustafa Kemal'in fotoğraflarını koydular. Dükkân sahipleri de bu konuda hiçbir engellemede bulunamadı.(1)

Peyam-ı Sabah gazetesinin başyazarı Ali Kemal, günlük yaşamında İstanbul'daki gençlerin hedefine girmişti zira Kuvayı Milliye aleyhine yazmaya devam ediyordu ve bu, çok kişinin öfkesine sebep oluyordu. Her sabah Sirkeci'den Babıâli'ye giden Ali Kemal'in bu rotası bilinmekteydi. Yazarın yolunu bekleyen gençler, avlarını yakalar yakalamaz ceplerindeki yumurtaları başyazara atmaya başladılar.(2) Gençler Sakarya Savaşı'nın intikamını Ali Kemal'den almışlardı. Ali Kemal, neye uğradığını anlayamadı. Sarı bıyıklarının ucundan vıcık vıcık yumurta akıyordu hatta elbisesi kirlenmişti. Gençler saldırıyı çok kısa bir sürede bitirip hemen yok oldular zira iş uzadıkça yakalanma olasılıkları yüksekti. Sokakta büyük bir travma geçiren Ali Kemal'i yakın dostları alıp gazetesine götürdüler. Üstü başı gazetede yeniden silindi, sonunda kendisine temiz bir gömlek alındı ve gazetede dinlendirildikten sonra bir otomobille evine gönderildi.

---

(1) Tarık Mümtaz Göztepe, *Mütareke Günleri*, Haz.: H. Afşin Günaydın, Cümle Yayınevi, Ankara, 2017, s. 608.

(2) age, s. 613.

Levent Şahverdi Arşivi

Üniversitede Yaşananlar

Kuvayı Milliye hareketi aleyhinde her gün gazetelerde köşe yazısı yazanlara karşı toplumda bir öfke oluşmaya başladı. Sakarya Savaşı'nın kazanılmasından sonra üniversite öğrencilerinde de bir tepki oluştu. Bu hareket Darülfünun tarihinde önemli bir dönemi gösterir.

Mustafa Nihat Özön tarafından çıkarılan *Dergâh* dergisi bu dönemin en önemli hareketinin merkezi oldu. Dergide Halil Vedat Fıratlı, Emin Recep Gürel, Necmettin Halil Onan, Sadri Ethem, Hatemi Semih Sarp ve Ali Mümtaz Arolat Kuvayı Milliye hareketi lehinde yazılar yazıp bu harekete karşı çıkan üniversite hocalarını hedefe koydular.

Dergi Nuruosmaniye'de mütevazı bir matbaada basılıyordu ama o dönem üniversite gençliğinin bayrağı olmuştu. Dergi o dönem her üniversite talebesinin elindeydi. Kuvayı Milliye karşıtı olan üniversitenin ünlü ve şöhretli hocalarının artık geçerliliği kalmamıştı. Bu kişilere karşı gençlerde bir tepki oluştu. Avrupa siyaseti hocası Ali Kemal, Türk Edebiyatı Tarihi hocası Cenap Şahabettin, İran Edebiyatı Tarihi hocası Hüseyin Daniş, Felsefe hocası Filozof Rıza Tevfik ve Bersamyan Efendi öğrenciler tarafından kara listeye alınmıştı.[1]

Saray yanlısı hocalar öğrencilerin fikir hareketine karşıydılar ve üniversitedeki talebelerin kovulmasını istediler. Bu öğrencilerin yerine kendilerinden olanları üniversiteye almaya kalktılar. Üniversite talebeleri bu dönemde hesaplı kitaplı, ölçülü biçili ve kontrollü hareket ediyordu. Ayaklanan talebeler ise bu hocaların üniversiteden atılmasını istiyorlardı. Anadolu Hareketi'ne karşı çıkan Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın tüm mensupları istenmeyen hocaları savunmak için Beyazıt civarında öğrencilerin gittiği kahvehanelere müdavim olmuşlardı. Her gördükleri talebeye hocaların savunmasını yapıyorlardı. Öğrenciler diğer hocaların derslerine tam kadro girerken, istenmeyen akademisyenlerin derslerine boykot uyguluyorlardı. Zaman içinde bu davranış tüm üniversiteye yayıldı. Ama buna karşı üniversite içinde de ufak bir grup bu istenmeyen hocaları destekliyordu.

Bu hocalara boykot uygulamasının başlangıcı Bursa'nın işgali ile başladı. İşgal haberinin İstanbul'a geldiği gün öğrenciler arasında büyük bir üzüntü yaşandı. Cenap Şahabettin öğrencilerin halini görünce konuyu sordu. Talebelerin *"Bugün düşman Bursa'yı işgal etmiş çok üzüntülüyüz. Müsaadenizle bugün ders yapmayalım"* biçimindeki isteklerini umursamadı; günün anlam ve önemine uymayan bir "Çok önemli değilmiş" dedikten sonra derse devam etti. Bu olay üzerine üniversitede bir kırılma yaşandı. Ülkenin en önemli şehri düşman işgaline uğruyor ve bazı hocaların bu konu umurunda olmuyordu.

Bu olaylar üniversitedeki huzuru ve eğitim düzenini bozdu. Üniversitenin profesörler kurulu toplandı ve boykotçu öğrencilerden istemedikleri hocalar ile

(1) Tarık Mümtaz Göztepe, *Mütareke Günleri*, Haz.: H. Afşin Günaydın, Cümle Yayınevi, Ankara, 2017, s. 617.

Levent Şahverdi Arşivi

ilgili olarak kanıt istedi. Öğrenciler adı geçen hocaların tüm eserlerini incelediler. Bazı hocaların geçmişte bazı toplantılarda yaptıkları konuşmaları kanıt olarak getirdiler. Filozof Rıza Tevfik ve Hüseyin Daniş "Mademki üniversitede istenmiyoruz o zaman bizim bu öğrencilere verecek dersimiz yok" diyerek istifa ettiler. Bersamyan Efendi de avukat olarak aldığı bir davadan dolayı üniversiteden ayrıldı. Bu dönemde üniversitedeki hocaları korumak isteyen Hürriyet ve İtilâf Fırkası militanları üniversitede güç gösterisine başladı. Boykotçu öğrencilere destek olmak isteyen sokaklardan gelen gruplar okulu savaş alanına çevirdiler. Ortam tam kavgaya dönüşecekken 'Büyük Taarruz' başladı.

Yunanistan İstanbul'u Almak İstiyor

Yunan ordusu TBMM kuvvetleri ile savaşmak için Müttefiklerden özellikle de Birleşik Krallık'tan büyük destek almıştı. Ordunun nerde ise tüm silahları Birleşik Krallık tarafından sağlanmıştı ama işin insani ve harekât yönü Yunanlılara aitti. Ordu, Anadolu içlerine girdikçe birçok nedenden dolayı zorlanmaya başlamıştı. Anadolu'nun engebeli arazisi, askerlere kumanya bulunamayışı ve Türk direniş çetelerinin vur-kaç saldırıları Yunanlılara büyük zayiat verdirmişti. Anadolu'nun işgali kolay değildi ve bu yoldan bir başarı kazanma şansı yoktu. Yunanistan siyasetçileri bunu anlamışlardı.

Yunanlılar Anadolu coğrafyasının zorluğunu görünce 28 Temmuz 1922 tarihinde diğer Müttefiklere bir nota vererek İstanbul'u işgal etmek istediklerini beyan ettiler. Onlara göre İstanbul Yunanistan'a geçerse Türkler hemen bir barış anlaşmasını kabul ederlerdi. Müttefiklerin, Anadolu coğrafyasında bozguna uğramış Yunanlılara bu coğrafyanın en güzel şehri olan İstanbul'u vermeye hiç niyetleri yoktu. Müttefikler, Yunanlıların İstanbul'u zorla işgal etmeye kalkacaklarından şüphelendiler zira Yunan ordusu Trakya'da manevra yapıyordu. Müttefikler, Yunanistan'ın böyle bir emrivaki ile şehri işgal etme durumunda kenti nasıl savunacaklarını düşündüler. Hemen belli bir plan yaptılar. General Prioux, Suriçi ve Bakırköy yörelerinde bulunan Fransız askerlerini, tanklarını ve zırhlı araçlarını hazırladı. Birleşik Krallık ise Beyoğlu, Şişli ve Galata'yı savunmak için Hampshire Alayı'nı görevlendirdi. Yunan donanmasına ait gemilerin İstanbul'dan çıkarılmasına karar verildi. Yunan kuvvetlerinin Trakya'ya yönlenmesine izin vermediler. Yunan diplomatları ve kumandanlarının haberleşmesini engellediler. Yunan askeri heyeti İstanbul'dan çıkarıldı. Bu dönemde Yunanlılar manevraları durdurdular. Müttefikler Trakya askeri kumandanlığına Fransız Charpy'yi ve Anadolu askeri kumandanlığına ise Charles Harington'u getirdiler.[1]

1922 yılı ağustos ayı sonlarına doğru Yunanlılar bir daha İstanbul'a girmek istediklerini belirttiler. Birleşik Krallık hükümeti, Charles Harington'un İstan-

(1) Nur Bilge Criss, *İşgal Altındaki İstanbul 1918-1923*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 190.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

bul'u koruma planını onayladı ve gerekirse Birleşik Krallık donanmasının bu plana destek vereceğini bildirdi. 22 Eylül 1922 günü General Harington, Sir Horace Rumbolt'a şu kişisel görüşü iletti:

"Çok zor bir durum yaşamaz isek İstanbul'u hiçbir şekilde boşaltmayacağız. Türklerle pazarlık yapabilmemiz için İstanbul elimizde olmalıdır."(1)

'Büyük Taarruz' Sonrası Yunan Ordusu

26 Ağustos 1922 günü başlayan 'Büyük Taarruz' sonunda Yunan ordusu büyük kayıplar vererek Anadolu'dan sürüldü. Bu durumda Müttefiklerin elinde savaşacak asker ve ordu kalmamıştı. Birleşik Krallık'ın Atina Büyükelçisi Sir Francis Oswald Lindley, Sir Horace'ye şu bilgi notunu geçti:

"Yunan ordusu biz destek vermediğimiz takdirde savaşı kaybeder ve saf dışı kalır. Bu noktada Ankara ile savaşmak için bulabileceğimiz en ucuz kuvvet Yunan ordusudur. Tabii bundan sonra savaşacak askerleri kalırsa."(2)

Damat Ferit Ülkeden Kaçıyor

Sultan VI. Mehmet Vahdettin gelişen olaylar karşısında ne yapacağını şaşırmıştı. Tek düşüncesi tahtını ve hayat düzenini devam ettirmekti ama bazı ani gelişmelerden dolayı canına kıyılacağı endişesini taşıyordu. Sultan kâbuslar içindeydi ve büyük bir şaşkınlık yaşıyordu. Bu dönemde İstanbul'da değişik bir durum yaşanıyordu. Son dört sene içinde saraya yalakalık edenler ve Milli Mücadele'ye karşı çıkanlar şaşkındılar. Çoğu başlarına geleceklerden endişe ediyordu. Saray yandaşları için en güvenli kurtuluş yurtdışına kaçmaktı ama yurtdışına çıkmak ve orada yaşamak için çok paraya ihtiyaçları vardı. Bu yandaşlar her gün saraya gelip para istiyorlardı. Gelenlerin sayısı o kadar fazlaydı ki buna devlet hazinesi bile yetmezdi.

Esvapçıbaşı İbrahim, Tütüncübaşı Şükrü ve Berberbaşı Mahmut padişaha gelenleri sakinleştirip geri gönderiyorlardı. Gelenlere padişahın selamını söyleyip sakin olmaları öğütleniyordu. Padişahtan yol parası isteyenler arasında önemli paşalar ve eski bakanlar da vardı. Önemli görevde olan üç beş paşaya iki yüzer altın verildi. İki üç gün sonra bu kişiler tekrar saraya gelip "Bizi takip ediyorlar. İlk vapur ile Romanya'ya gitmemiz lazım paramız yetmiyor" dediler. Böylelerine bir daha kapı açılmadı.

---

(1) Sir Horace Rumbolt, Yazışmalar, No. 9, 22 Eylül 1922.
(2) Sir Horace Rumbolt, Yazışmalar, No. 2, 19 Eylül 1922.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu dönemde yurtdışına kaçma konusunda en süratli davranan Damat Ferit Paşa'ydı. Büyük Millet Meclisi'nin yetkili paşasının İstanbul'a gelmesi ile artık İstanbul'da barınmanın imkânı olmadığını gördü. Hiç kimseye bir şey söylemeden yurtdışına çıkmanın hazırlığında bulundu. Tüm hazırlıklarını bitirdikten sonra ortadan kayboldu, kaçacağı güne kadar hiç kimse ile görüşmedi ve yalısına çekildi. Paşa, yanında görev yapan yaverlerin de bir iki gün sonra yalıya gelmelerini istedi. Paşanın kâhyası Tevfik Bey ve daire müdürü Şerif Bey yaverlerin iki gün sonra gelmelerini istedi.

Yaverler ertesi gün yalıya geldiklerinde Damat Ferit Paşa'nın kaçtığını öğrendiler. Yaverlerin görevleri gereği her an paşanın yanında bulunmaları gerekmekteydi ama onların yanında olmadığı bir anda paşa yurtdışına kaçmıştı. Baltalimanı Yalısı'nda görev yapan Şerif Bey, İttihatçı kökenli bir görevliydi. Hiç kendini belli etmeden İttihatçı düşmanı olan Damat Ferit Paşa'nın yanında uzun bir süre görev yapmıştı. Yalıda olan tüm gelişmeleri İttihatçılara aktarmıştı. Paşanın İstanbul'dan kaçmasından sonra Şerif Bey kendi kimliğini yaverlere açık etti. Genç yaverler düştükleri bu duruma çok sinirlenip Şerif Bey'e sitem ettiler.

Damat Ferit, Baltalimanı'ndaki yalısından ayrıldıktan sonra üvey oğlu Necip Paşazade Sami ve üvey torunu Bahattin'i yanına alarak bir istimbot ile denize açılmıştı. Orient Ekspres'in İstanbul'dan hareket ettikten sonra durduğu tenha bir istasyona denizden ulaşmıştı. Burada tanınmadan Avrupa trenine binmişti. Paşazade Sami Bey'in anlattığına göre Damat Ferit yataklı trenin kompartımanına çekilmiş ve derin bir uykuya yatmıştı. Uyandığında zaten tren Osmanlı hududunu geçmişti. Damat Ferit, kendi canını kurtardıktan sonra İstanbul'da kalan Mediha Sultan, Paşazade Sami Bey'in hanımı ve dört çocuğu paşanın İstanbul'daki adamı Albay Yanyalı Tahir Bey tarafından bir İngiliz vapuruna bindirilmişti.

Damat Ferit'in eşi Mediha Sultan, Vahdettin'in ana ve baba bir öz ablasıydı. Osmanlı sarayında en itibarlı bir sultandı ve padişahın en zor gününde sultanın haberi olmadan kocasının ardından yurtdışına kaçmıştı. Bu gelişme Sultan Vahdettin için kolay sindirilecek bir olay değildi zira hayatındaki en yakın insan tarafından yalnız bırakılmıştı. Hünkârın bu travmayı atlatması kolay olmadı ve onun birçok kararını etkiledi. Sarayda görev yapan Amber Ağa ve Mazhar Ağa ise hırslarını Damat Ferit ekibinin İstanbul'da kalanlarından çıkardılar. Bu olay henüz İstanbul'un dışına çıkmamış olan işbirlikçilerin de büyük bir korkuya kapılmalarına sebep oldu.

Levent Şahverdi Arşivi

MUDANYA ATEŞKES SÖZLEŞMESİ
(30 Ağustos 1922 – 3 Ekim 1922)

İnönü ve Sakarya savaşları ile elde edilen başarı 'Büyük Taarruz' ile noktalanmıştı ve artık Anadolu toprakları Müttefik askerlerinden temizlenmişti. Müttefikler biri 4 Eylül diğeri 7 Eylül 1922 günlerinde TBMM hükümetine iki ayrı ateşkes teklif ettiler.(1) Gazi Paşa, Müttefiklere Anadolu'da yaşanan işgalin kaldırıldığını ve Trakya'nın da boşaltılması halinde bir ateşkesin kabul edileceğini bildirdi.(2) Gazi Paşa, 'Büyük Taarruz' zaferinden sonra Trakya'nın ve Boğazlar'ın kurtarılması için gerekli askeri tedbirleri almaya başladı. Bunu fark eden Müttefikler ateşkes teklifinde bulundular. Gazi Paşa, bu adımı atarak Müttefik devletleri barışa zorlamak istedi zira yeni bir savaş için yeniden hazırlık yapmak gerekiyordu ve ordu yorgundu. Ayrıca yeni bir savaş bu aşamada bir risk idi zira Türk ordusu gücü eline geçirmişti ve yaşanacak yeni bir savaşın da ne şekilde biteceği belli değildi. Gazi Paşa, kazandığı zaferin etkisi ile Müttefiklerle savaşmadan Trakya ve Boğazları kurtarmak istiyordu. Bu aşamada Çanakkale Boğazı'na yığınak yapmaya başladı ve hemen savaş planlarının hazırlanmasını istedi.(3)

İzmir'i düşman işgalinden kurtaran Türk ordusuna Mustafa Kemal Paşa, İstanbul ve Boğazlar üzerine yürüme emrini verdi. Birleşik Krallık Başbakanı Lloyd George, Türk ordusunu durdurmak için 11 Eylül 1922'de İstanbul'da İngiliz kuvvetlerinin bir kısmını Çanakkale ve Derince'ye naklettirdi.(4) Lloyd George her ne olursa olsun Türk birliklerinin Avrupa'ya geçmesinin önüne geçmeyi hedeflemişti.(5) Türk başarısının yarattığı üstün durumu ortadan kaldır-

(1) Hacı Kayabal, "Belgelerde Mudanya Mütarekesi'nin Bilinmeyen Yönleri", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2011, s. 8-14.

(2) Orhan Hülagü, "Mudanya Mütarekesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, İstanbul, 1997, ss. 752-785.

(3) Hacı Kayabal, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2011, s. 15.

(4) Hamit Pehlivanlı, *Mudanya Mütarekesi ile Lozan Antlaşması Arasında Ankara Hükümeti'nin İngiliz İşgal Birliklerini Kontrolü ve Geçiş Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 1263.

(5) Halil İbrahim İnal, *Milli Mücadele Tarihi*, Nokta Kitap Yayınları, İstanbul, 2008, s. 504.

Levent Şahverdi Arşivi

mak kararında olan Birleşik Krallık Başbakanı David Lloyd George Müttefiklerden, sömürgelerden ve Balkan ülkelerinden yardım istedi ama bu çağrıya cevap veren olmadı.[1] Hiçbir ülke Türklerin başarısına karşı çıkmak istemedi. 15 Eylül günü Gazi Mustafa Kemal Paşa, *Daily Mail* adlı İngiliz gazetesinin muhabiri Ward Price'a şu demeci verdi:

> *"Artık savaş sona ermiştir. Irak ve Suriye topraklarında gözümüz yoktur. Biz İstanbul'u ve Boğazları tekrar geri almak istiyoruz. Eğer bu bölge boşaltılmaz ise askeri harekete başlar ve burayı üç beş gün içinde temizleriz."*[2]

İstanbul'un işgalinden itibaren İngilizler, Fransızlar ve İtalyanlar arasında zaman zaman anlaşmazlıklar ortaya çıktı. İngilizler birçok olayda Müttefiklerini dikkate almadan kendi düşüncelerine göre kararlar almıştı. Fransızlar ve İtalyanlar artık Birleşik Krallık hükümetinin oldubitti tavrından sıkılmışlardı. Fransa ve İtalyan devletleri savaşın sona erdiğini düşünüyorlardı ve Çanakkale bölgesindeki askerlerini çektiler. Bu hareket üzerine İngilizler Çanakkale'de yalnız kaldılar. İtalya Dışişleri Bakanı Schanzer, "İtalyan kamuoyunun Türklerle yapılacak bir savaşta tek bir İtalyan askerini feda etmeye tahammülü olmadığını söyledi."[3]

Türk ordusu ilerlemesine devam ederek mevzilere yaklaşırken gerginlik son noktaya vardı. Fransız General Pelle ve Mr. Franklin Bouillon, İzmir'de Gazi Mustafa Kemal Paşa ile görüştüler. Fransız ve İtalyan birlikleri mevzilerini terk ederek Rumeli tarafına geçtiler. İngilizler bu bölgede yalnız kaldı.[4] Fransız basını Birleşik Krallık hükümetinin Fransa'yı yeni bir savaşa sokma girişiminde olduğunu söyleyerek İngilizlere destek verilmemesini istedi. Basının Birleşik Krallık hükümetinin Akdeniz'i etkisi altına almaya çalıştığını, bu amaç ile Fransa'yı kullandığını yazması işin rengini değiştirdi.[5] Fransa Başbakanı Raymond Poincare[6] ise Türklerle savaşmanın bir sonuç getirmeyeceğini ve bu savaşın kazanılamayacağını bildirdi ve Fransız güçlerinin bölgeden çekilmesi em-

---

(1) David Lloyd George, 1916-1922 arasında Birleşik Krallık'ta başbakanlık görevini yürüttü ve ülkesinin I. Dünya Savaşı'na girmesinde etkili oldu. Lloyd George soyadıdır. Liberal Parti'den seçilen son başbakandı.

(2) Salahi R. Sonyel, *Mondros'tan Mudanya Mütarekesine Türk Dış Politikası*, C. III, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2008, s. 1714.

(3) Salahi R. Sonyel, *Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş Savaşı*, TTK Yayınları, 1973, s. 1725.

(4) Ünsal Yavuz, *İmparatorluktan Milli Devlete*, 24. Dizi, S. 10, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1990, s. 80.

(5) Ulviye Özer, *70. Yılında Mudanya Mütarekesi ve Uluslararası Sonuçları*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa, 1993, s. 50.

(6) Raymond Poincare: 1912'deki başbakanlığı sırasında Fransa'nın I. Dünya Savaşı'na girmesiyle sonuçlanan politikaların belirlenmesinde önemli rol oynadı. 1913-1920 arasında cumhurbaşkanlığı görevinde bulundu. I. Dünya Savaşı sırasında cumhurbaşkanlığı yaptı. Savaştan sonra iki kez daha başbakanlık yaptı.

Levent Şahverdi Arşivi

rini verdi. İtalya da bu durumdan etkilenerek Çanakkale'den askerlerini çekme kararı aldı. Çanakkale'de Birleşik Krallık yalnız kaldı zira Tümgeneral Shuttlework yönetiminde bir bataryası, bir bölüğü, iki taburu vardı. Bu açığı kapatmak için Birleşik Krallık'ın diğer üslerinden kuvvet kaydırdılar.[1] Yaptıkları planlamaya göre Çanakkale Boğazı elde tutulacaktı. Çanakkale kentini elindeki birlikleri tehlikeye atmadan tutabildiği kadar elinde tutacaktı, tehlike büyürse İzmit'in hatta İstanbul'un bile boşaltılması kararı alındı.[2] Türklerin Çanakkale, İzmit, İstanbul ve Doğu Trakya'da toplam 150 bin askeri vardı ki zaferler kazanmış bu orduyu durdurmak artık imkânsız hale gelmişti.[3] Ankara, 13 Eylül günü İzmir'de bulunan I. ve II. Ordu birliklerine Çanakkale ve İstanbul üzerine yürüme emri verdi. II. Ordu kuvvetleri eylül sonunda bölgeye intikal etti. I. Ordu ise ekimin ilk haftası hedefine yerleşti.[4] Türk Ordusu Çanakkale bölgesine vardığında İngiliz birlikleriyle karşı karşıya geldi ve bir çatışma ortamı ortaya çıktı. Savaş durumu yaşanınca 19 Eylül 1922'de Fransız General Pelle, İzmir'e giderek Gazi Mustafa Kemal Paşa ile görüştü ama paşa, Trakya Yunanlılardan temizleninceye kadar harekâta devam edileceğini söyledi.[5]

Gazi Mustafa Kemal Paşa ile General Pelle arasında İzmir'de yapılan görüşmede bir sonuç çıkmayınca Müttefikler 22 Eylül 1922'de Paris'te bir araya gelerek Edirne ve Doğu Trakya'nın Yunanlılarca boşaltılıp Türklere teslimini görüştüler ve TBMM hükûmetine bir nota verdiler. Müttefiklerin düzenleyeceği bir konferansa TBMM'yi de davet ettiler.[6] Notada Trakya ve Edirne ile ilgili kararları anlayışla karşıladıkları ancak barış antlaşması imzalanana kadar boğazlar bölgesine İstanbul ve Trakya'ya asker geçirilmesinin önüne geçilmesini istediler. Bu olaylar yaşanırken Türk birlikleri çoktan tarafsız bölgeye girmişler hatta İngilizlerin zor durumda kalmasıyla boşalan Erenköy'e bile Türk birlikleri yerleşmişti.[7] Türk birliklerinin Erenköy'ü işgal etmesi üzerine Birleşik Krallık müsteşarı, General Pelle'ye gelerek, Türk ordusunun Erenköy'den çekilmesi için ilgili kumandana ültimatom verilmesini istedi. Türklerin Erenköy'den çekilmemesi durumunda Türk ordusuna karşılık verileceğini ifade etti.[8]

---

(1) Ulviye Özer, *70. Yılında Mudanya Mütarekesi ve Uluslararası Sonuçları*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa, 1993, s. 52.

(2) age, s. 53.

(3) age, s. 54

(4) Hamit Pehlivanlı, *Mudanya Mütarekesi ile Lozan Antlaşması Arasında Ankara Hükümeti'nin İngiliz İşgal Birliklerini Kontrolü ve Geçit Teşkilatı*, TDK, Ankara, 1999, s. 1263.

(5) Orhan Hülagü, "Mudanya Mütarekesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, İstanbul, 1997, ss. 759-785.

(6) agm.

(7) Hamit Pehlivanlı, *Mudanya Mütarekesi ile Lozan Antlaşması Arasında Ankara Hükümeti'nin İngiliz İşgal Birliklerini Kontrolü ve Geçit Teşkilatı*, TDK, Ankara, 1999, s. 1264.

(8) Cengiz Kürşat, Mudanya Konferansı ve Mudanya Mütarekesi Belgeleri, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 40, İstanbul, 2000, s. 39-44.

Levent Şahverdi Arşivi

Mudanya Barış Görüşmeleri Başlıyor

Gazi Paşa, 23 Eylül 1922'de Müttefiklerin gönderdiği notaya cevap verdi ve İzmir'de Frank Bouillon ile kararlaştırılan konularda teminat verildiği müddetçe Türk devletinin bu konferansa katılacağını Müttefik devletlere bildirdi. Bu görüşmede konferansın Mudanya'da yapılması kararlaştırıldı. 26 Eylül 1922'de İngiliz Kumandan General Harington, Gazi Paşa'ya bir telgraf çekerek Türk askerlerinin tarafsız bölgeden geri çekilmesini istedi. Mustafa Kemal Paşa, 26 Eylül 1922 günü General Harington'a "TBMM hükümeti tarafsız bölge diye bir alanı tanımaz. Bunu Müttefikler kendi kendilerine Çanakkale Boğazı çevresinde ilan ettiler, lakin bunun bir geçerliliği yoktur. Biz kaçan Yunan askerlerini her yerde takip ederiz"[1] dedi.

28 Eylül 1922 tarihinde Frang Bouillon, İzmir'e gelerek Mustafa Kemal'e 20-23 Eylül tarihlerinde Müttefiklerin Paris'te yaptığı toplantı hakkında bilgi vererek vaat edilen konularla ilgili teminat verdi. Mustafa Kemal de bu teminat üzerine Boğazlar üzerine yönelik harekâtın şimdilik iptal edildiğini İngiliz kumandan General Harington'a bildirdi.[2] *Chicago Tribüne*, Türk askerlerinin İzmit ve çevresinde olduğunu, eğer Yunanlılar Trakya'yı boşaltmak istemezlerse Türklerin Trakya'ya taarruz etmek için beklediğini yazdı.[3] Ankara, bir konferansın toplanması durumunda TBMM'yi temsilen İsmet İnönü'nün katılacağını ve Gazi Paşa'ya bütün düşmanlıkları durdurma yetkisi verildiğini açıkladı. Görüşmelere katılmak üzere görevlendirilen İsmet İnönü ve heyeti Mudanya'ya geldi.[4]

3 Ekim 1922 – Mudanya Birinci Oturum

Mudanya Mütarekesi için ilk toplantı 3 Ekim 1922'de yapıldı. Bu toplantıda General Harington konferansa on maddelik bir plan sundu ama ortaya konulan düşüncenin TBMM hükümeti tarafından kabul edilmesine imkân yoktu. Birincisi Yunanlılar Doğu Trakya'yı boşaltacak ama buraya Müttefik devletler yerleşecekti. Doğu Trakya Türklere teslim edilmeyecekti. Ayrıca Karaağaç'ın Türklere teslimi konusu da ortada yoktu. Trakya'nın Türkiye'ye verilip verilmeyeceği yönündeki İsmet Paşa'nın sorusuna toplantıya katılan bütün delegeler farklı yanıt vermişlerdi. Paris Barış Konferansı'nda İzmir'in İtalyanlara verilmemesi İtalyanları küstürmüş ve İngilizlere karşı bir tavır almışlardı. Birleşik

(1) Orhan Hülagü, "Mudanya Mütarekesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, İstanbul, 1997, ss. 759-785.
(2) agm.
(3) Ramazan Çalık, *Alman Basınında Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa, (1919-1923)*, Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2004, s. 215.
(4) Orhan Hülagü, "Mudanya Mütarekesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, İstanbul, 1997, ss. 759-785.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
levent.sahverdi@gmail.com

Krallık'ın, İzmir'i İtalyanlara vermesi halinde onlar oranın sahibi olacaklardı. Halbuki Birleşik Krallık Yunanistan'dan şehri istediği zaman alabilecekti. Fransa, İngiltere'nin tek başına bölgeye hâkim olmasından hoşnut değildi.(1) Saatin ilerlediği belirtildi ve Türk tarafının Müttefik devletlerin sunduğu projeyi değerlendirip bir karara varabilmesi için ertesi gün saat 10.00'da toplanmak üzere toplantıya ara verildi.(2)

4 Ekim 1922 – Mudanya'da İkinci Oturum

İsmet İnönü, birinci toplantıda sunulan projeyi incelemiş olarak toplantıya katıldı. İngiliz teklifinin Türk isteklerine uygun olmayan noktalarını tek tek tespit etmişti. Henry Franklin-Bouillon ile İzmir'de kararlaştırılan vaatler doğrultusunda yeni bir proje hazırlayarak toplantıya katılmıştı. İkinci toplantıda Müttefik devletler temsilcileri kendilerine verilen projeyi incelemek üzere toplantıya ara verilmesini istediler.(3)

Müttefikler, İsmet İnönü'nün toplantıda sunduğu projeyi inceleyerek konferansa yeniden katıldılar. Bu toplantıda Müttefikler, Türklerin Doğu Trakya'ya bazı kısıtlamalarla asker geçirmesini kabul ediyordu. Bu projede Yunanlıların çekileceği hat Meriç Nehri'nin doğusu olarak kabul edilmişti. İsmet Paşa Karaağaç'ın Edirne'ye dahil edilmesini istedi.(4)

5 Ekim 1922 – Mudanya'da Üçüncü Oturum

General Harington, toplantıya katılan Yunan generalin çekileceği hattı belirlemek üzere geldiğini söyledi. İsmet Paşa, "Yunan generalin yetkisi yoksa toplantıya katılmasın" dedi.(5)

Toplantının üçüncü gününde Yunanlılarla çatışmaların durdurulması kabul edildi. Konferansta Yunanlıların Türkiye'den götürdüğü Türk halkının mütareke sonrasında geri verilme konusu konuşuldu.(6) İsmet İnönü konferanstaki gelişmeleri Mustafa Kemal'e bildirdi; Karaağaç'ın Edirne'nin bir mahallesi olduğunu ve Edirne'den ayrı düşünülmesinin mümkün olmadığını ifade etti. İs-

(1) Levent Üner, *Mondros'tan Mudanya Mütarekesine Türk Dış Politikası*, Altın Kitaplar, İstanbul, 2005, s. 260.
(2) Orhan Hülagü, "Mudanya Mütarekesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, İstanbul, 1997, ss. 759-785.
(3) agm.
(4) Levent Üner, *Mondros'tan Mudanya Mütarekesine Türk Dış Politikası*, Altın Kitaplar, İstanbul, 2005, s. 223.
(5) A. Öner Pehlivanoğlu, *Barış Yolunda Mudanya Mütarekesi ve Uluslararası Sonuçları*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2002, s. 148.
(6) Orhan Hülagü, "Mudanya Mütarekesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, İstanbul, 1997, ss. 759-785.

Levent Şahverdi Arşivi

met İnönü, Trakya'nın boşaltılmasının ve teslim tarihinin belirsiz olamayacağını, Yunan ordusunun Anadolu'dan götürdüğü halkı ve savaş esiri olarak aldıkları askerleri derhal bırakmasını istedi.[1]

6 Ekim 1922 Mudanya'da 4. ve 5. Oturum

Müttefiklerin İzmir'de vaat ettikleri konuların dışına çıkması ve değişik bahaneler ile işi uzatması Türk heyetinin dikkatini çekti. Müttefiklerin oyalama politikalarından dolayı Gazi Paşa, 5 Ekim 1922 günü İsmet İnönü ve Fevzi Çakmak'a Türk Ordusuna harekât emrini verdi.

Konferans yapılırken geçen süre zarfında Birleşik Krallık güçleri Çanakkale Boğazı'nın doğu yönündeki asker ve topçu birliklerinin sayısını arttırma yoluna gitmişti.[2] İsmet İnönü tartışmalar sırasında yanlış bir kelimenin tekrar savaşı başlatacağını düşünerek sağduyulu ve temkinli bir şekilde görüşmeleri yürüttü. Müttefikler bir süre Trakya'yı elde tutmak istiyorlardı.

6 Ekim 1922'de Henry Franklin-Bouillon da Mustafa Kemal'e ulaştırılmasını istediği bir telgrafta Trakya sorununu görüşmek üzere Londra ve Paris'te kabinenin toplandığını ve bu kuruldan bir karar çıkmadan bir adım atılmamasını istedi.[3] Ankara, Mudanya ateşkesinde olacak sorunları önlemek için Boğazlar ve Marmara'ya güvenlik dışında hiçbir şekilde asker geçirilmeyeceğini ifade etti. Türk tarafının bir hareketi kimseye mazeret olmayacaktı ayrıca savaşı başlatan taraf olmadı.[4]

Franklin Bouillon 6 Ekim günü Mudanya Mütarekesi'nin çıkmaza girmesi üzerine savaşın yeniden başlamaması için yoğun çaba harcadı. Görüşmeler sırasında Birleşik Krallık ile İtalya ve Fransa arasında bir çatlak oluştu zira Fransa ve İtalya artık savaşmak istemiyorlardı. Birleşik Krallık diğer devletlerin kendisine mesafe alması üzerine katı tutumunu yumuşattı.[5] Mudanya Mütarekesi'nin tıkanması üzerine İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon meselenin halledilmesi için Paris'e gitti. Trakya'nın süratle boşaltılıp derhal Türk birliklerine teslim edilmesine karar verildi.

---

(1) Levent Üret, *Mondros'tan Mudanya Mütarekesine Türk Dış Politikası*, Altın Kitaplar, İstanbul, 2005, s. 224.

(2) Orhan Hülagü, "Mudanya Mütarekesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, İstanbul, 1997, ss. 759-785.

(3) A. Öner Pehlivanoğlu, *Barış Yolunda Mudanya Mütarekesi ve Uluslararası Sonuçları*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2002, s. 150.

(4) Mustafa Onar, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları II*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s. 390.

(5) Ulviye Özer, *70. Yılında Mudanya Mütarekesi ve Uluslararası Sonuçları*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa, 1993, s. 148.

Levent Şahverdi Arşivi

7 Ekim 1922 – Paris'ten Karar Beklendi

Paris'teki toplantıda çıkan kararın General Harington'a iletilmesi gerektiği için 7 Ekim 1922 sabahı toplanması gereken konferans ertesi güne bırakıldı.[1] Müttefik devletler arasında Paris'te yapılan toplantıda Fransız ve İtalyan dışişleri bakanları Türklerle yeniden savaşmak istemediklerini belirttiler.[2] 6 Ekim 1922 günü Türk ordusu Boğazlar bölgesine asker kaydırmaya devam etti.[3]

İngiliz birliklerinin ilerlemesi sonucunda Türk birlikleriyle olan mesafenin kısaldığı duyuldu. Bu yazışmadan sonra General Harington, İsmet Paşa'ya birliklerine hareket emri vermediği için teşekkür ettiği gibi kendisinin de İngiliz birliklerine hareket emri vermediğini ifade etti.[4]

Gazi Paşa, 8 Ekim 1922'de Mudanya görüşmelerinin kesintiye uğramaması için İsmet İnönü'ye çektiği telgrafında Mudanya ateşkesi imzalandıktan sonra ülke içerisinde var olan azınlıkların milliyetine bakılmaksızın kanun önünde Müslüman halkın sahip olduğu her türlü hakka sahip olacağını vurgulayarak konferansın olumlu havada cereyan etmesine büyük katkı sağladı.[5]

9 Ekim 1922 – Altıncı Oturum

Yunanistan yayımladığı bir bildirimde Meriç'in sağ kıyısındaki istihkâmlarla Karaağaç'ı barış antlaşması yapılıncaya kadar terk edeceğini bildirdi. 9 Ekim günü konferans yeniden başladı. Gazi Mustafa Kemal Paşa, 9 Ekim 1922'de Karaağaç'ın Edirne içine dahil edilmesini, eğer bu sağlanmazsa Yunan yönetiminin dışına çıkarılmasını ve barış antlaşması onaylanana kadar Müttefiklerde kalmasını istedi.[6]

General Harington bu konferansta yaptığı açıklamada Müttefiklerin Edirne ve Karaağaç'ı vermeyi kabul ettiğini ve Müttefiklerin yardımıyla orada Türk idaresinin kurulacağını, Müttefiklerin orada sadece yardım amacıyla kısa bir süre bulunacağını ifade etti.[7]

---

(1) Levent Üreş, *Mondros'tan Mudanya Mütarekesine Türk Dış Politikası*, Altın Kitaplar, İstanbul, 2005, s. 228.
(2) A. Öner Pehlivanoğlu, *Barış Yolunda Mudanya Mütarekesi ve Uluslararası Sonuçları*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2002, s. 161.
(3) age, s. 162.
(4) age, s. 164.
(5) Mustafa Onar, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları C. II*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s. 392.
(6) Levent Üreş, *Mondros'tan Mudanya Mütarekesine Türk Dış Politikası*, Altın Kitaplar, İstanbul, 2005, s. 229.
(7) Mustafa Onar, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları C. II*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s. 394.

Levent Şahverdi Arşivi

10 Ekim 1922 – Yedinci Oturum

Müttefikler, Mudanya Mütarekesi imzalanırken işgal kuvvetlerinin kontrolündeki bölgelerin barış antlaşması imzalanıncaya kadar muhafaza edilmesini, Trakya'ya gelecek jandarma sayısının belirlenmesini Türk heyetinden istemişti.[1] Müttefikler, Karaağaç meselesinin yapılacak olan barış konferansına bırakılması gerektiğini, daha fazla bir şey yapamayacaklarını söylediler. Olumlu bir havada geçen 10 Ekim 1922 tarihli toplantıda İsmet Paşa alınan kararları Mustafa Kemal'e iletmiş ve Mustafa Kemal'den imza yetkisi istemişti.[2] 10 Ekim'de İstanbul'a giden generaller, Türkler Mudanya Mütarekesi'ni imzalamazsa nasıl bir strateji uygulanması gerektiğini saptamaya çalıştı, bu görüşmelerde İtalyan ve Fransız temsilcileri Türkiye ile hiçbir şekilde savaşa girmeyeceğini söyleyerek İngilizlerin beklentilerini boşa çıkardı.[3]

Mustafa Kemal, Mudanya Konferansı sonuna doğru ateşkes antlaşmasının onaylanmasına ramak kala 10 Ekim 1922'de Mudanya'da Franklin Bouillon ile barış konferansının bir an önce İzmir'de toplanması için yardımcı olmasını istedi.[4]

8 açık 6 gizli olmak üzere toplam 14 oturum yapıldı. Görüşmeler sırasında alınan her karar Mustafa Kemal'e iletildi. Gazi Paşa, başkumandanlık yetkisi olmasına rağmen Mudanya görüşmeleri sırasında kendisine iletilen kararları direkt kabul veya reddetmeyerek TBMM'ye iletti ve meclisin fikirlerine öncelik verdi.[5]

11 Ekim 1922 – Son Oturum

Mudanya ateşkesi 11 Ekim 1922'de imzalandı ve mütarekenin imzalanma tarihinden üç gün sonra yani 14 Ekim 1922 günü yürürlüğe girdi. İsmet İnönü imzalanan mütarekeyi Mustafa Kemal Paşa'ya aynı gün iletti. Mudanya ateşkesi 14 maddeden oluştu. Bu mütarekeyle Edirne ve Doğu Trakya savaş yapmadan kurtarıldı ve ordunun görevi sona erdi. Artık sıra barışta idi ancak halledilmeyen ve barış görüşmelerine bırakılan konular vardı. Bu konuları Türk milletinin lehine sonuçlandırmanın yolu da diplomasiden geçiyordu.[6] Mudanya ateşkesine Yunanistan'ın da imza atması gerekiyordu. Yunanlılar Doğu Trakya'nın

---

(1) Ramazan Çalık, *Alman Basınında Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa, (1919-1923)*, Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2004, s. 219.

(2) Levent Ürer, *Mondros'tan Mudanya Mütarekesine Türk Dış Politikası*, Altın Kitaplar, İstanbul, 2005, s. 231.

(3) age s. 232.

(4) Mustafa Onar, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları II*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s. 395.

(5) agr, s. 397.

(6) A. Öner Pehlivanoğlu, *Barış Yolunda Mudanya Mütarekesi ve Uluslararası Sonuçları*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2002, s. 174.

Levent Şahverdi Arşivi

boşaltılmasını kabul ettiler ancak Mudanya ateşkesine imza atmak amacıyla iki şart ileri sürdüler. Bunlar kabul edildi ve ateşkesi Yunanistan da imzaladı.

Mütareke 14 Ekim gecesi yürürlüğe girdi. Yunanlılar Doğu Trakya'yı 15 gün içinde boşaltacaklardı ve Müttefik devletler temsilcileri aracılığı ile 30 gün içinde Türk yönetimine devredilecekti. Mudanya Mütarekesi onaylandıktan sonra Gazi Mustafa Kemal Paşa, Yunanlılar Doğu Trakya'dan çekilirken Türk ordusu ile Yunan ordusu arasında Müttefik askerlerinin bulunmasını istedi.[1] 12 Ekim'de İstanbul'a gelen Franklin Bouillon, Müttefik devletlerin konferans sırasında yapılan görüşmelerde İzmir'de Mustafa Kemal Paşa'ya vaat edilen konuların yerine getirilmesi konusunda Gazi Paşa'ya verdikleri sözleri çarpıtmalarından dolayı Müttefik kumandanları ve delegelerini sert bir dille eleştirdi.

Mudanya ateşkes görüşmeleri dokuz gün sürdü. Bu görüşmeler sırasında yapılan ikram harcamaları olan 90.508 kuruş Mudanya Belediyesi tarafından karşılanmıştı. Belediye yapmış olduğu bu harcamaları bakanlıktan tahsil etmek istedi. Maliye Bakanlığı'na başvurdu ve gerekli bütçeyi sağladı.[2]

İsmet İnönü'yü Anladılar

General Harington 10 Ekim 1922 tarihinde Birleşmiş Krallık Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği telgrafında İsmet Paşa ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştı: "İsmet Paşa görünüşte ufak tefek, çelimsiz hatta vasıfsız görüntü veren bir kişi. Pek bir şeye benzemiyor ve kulağının hafif işittiğini söylüyor. Görüşmelerin sonuna doğru İsmet Paşa ile ilgili fikirlerim çok değişti. Müttefik temsilcilerinin fikirlerini öğrenmeden kendi düşüncelerini hiçbir zaman açıklamadı. Her ayrıntıyı dikkatli okumadan ve anlamadan kesinlikle bir karara varmıyor. Kendisine sunulan önerilerde gizli niyet varsa bunu hemen teşhis ediyor ve kararları verirken hiç heyecanlanmıyor. Ne düşündüğünü mimiklerinden anlamanın imkânı yok zira hiç gülmüyor. Sadece 'nasılsınız' veya 'iyi akşamlar' derken hafiften tebessüm ediyor." Harington şahsi gözlemlerini Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a yazıyla aktardı.[3]

Mudanya Ateşkes Sözleşmesi

Müttefik devletler tarafından 23 Eylül 1922 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetine ve Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin 29 Eylül 1922 günü Müttefik devletlere verdikleri nota hükümleri uyarınca:

---

(1) Levent Üret, *Mondros'tan Mudanya Mütarekesine Türk Dış Politikası*, s. 251.
(2) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Fon Kodu: 30181, Yer No: 7.29.9.D.N.247-3.
(3) Ulviye Özer, *70. Yılında Mudanya Mütarekesi ve Uluslararası Sonuçları*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa, 1993, s. 115.

Levent Şahverdi Arşivi

Müttefik devletler generalleri: Birleşik Krallık hükümeti adına; General Harington, İtalya hükümeti adına; General Monbelli, Fransa hükümeti adına; General Charpy, Yunanistan adına; General Mazarakis ve TBMM hükümeti adına; İsmet İnönü arasında 3 Ekim 1922 ve onu izleyen günlerde Mudanya'da toplantılar yapıldı.[1]

Yetkili temsilciler aşağıdaki maddeler üzerinde uyuşmuşlardır:

1 – Sözleşmenin yürürlüğe girmesi üzerine Türk ve Yunan silahlı kuvvetleri arasında çarpışmalar durdurulacaktır.

2 – Sözleşmenin yürürlüğe girmesi üzerine Trakya'daki Yunan kuvvetlerinin gerisine çekilmesi istenecek çizgiyi, Ege Denizi ağzından Trakya ile Bulgaristan sınırının kesiştiği yere dek, Meriç'in sol kıyısı oluşturacaktır.

3 – Barış yapılmasına değin, olası her türlü karışıklıkların önüne geçmek için, Meriç'in sağ kıyısı, Karaağaç ile birlikte, Müttefik devletlerce saptanacak yerlere yerleşmek üzere, onların askersel birliklerince işgal edilecektir.

4 – Edirne çevresine ulaşımı sağlayan demiryolu bağlantısının geçiş özgürlüğünü aksamadan sürdürmek için, Svilengrad'dan Kuleliburgaz'a dek Meriç'in sağ kıyısını izleyen demiryolu kesimi üç Müttefik devlet ile Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti ve Yunanistan'ın birer delegesinden oluşacak karma bir komisyonca, özel bir sözleşme ile düzenlenecek, bir denetime bağlı tutulacaktır.

5 – Doğu Trakya'nın Yunan kuvvetlerince boşaltılması işbu sözleşmenin yürürlüğe girmesi üzerine başlayacaktır. Boşaltma, askerlerden başka, çeşitli askersel örgüt ve servisleri, onların her türlü taşıma araçlarını, savaş gereç ve silah stokları ile yiyecek maddelerini de kapsayacaktır. Boşaltma yaklaşık on beş günlük bir süre içinde gerçekleştirilecektir.

6 – Jandarma da birlikte olmak üzere, Yunan sivil memurları en kısa bir süre içinde çekilecektir. Yunan memurları her yönetim bölgesinden çekildikçe sivil yönetim Müttefiklerin memurlarına bırakılacak ve onlarca da olanaklı ise o gün Türk memurlarına geçirilecektir. Bu el değiştirme işlemi Trakya'nın baştan başa Yunan kuvvetlerince boşaltılmasının bitimi üzerine, en çok otuz gün içinde son bulmuş olacaktır.

7 – Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin, memurlarıyla birlikte, yerel düzen ve güvenliğin sürdürülmesi ve sınır ve demiryollarının korunması için, kesinlikle zorunluk duyulan sayıda, jandarma kuvvetleri de bulunacaktır. Bu kuvvetlerin toplamı, subaylarıyla birlikte, sekiz bini aşmayacaktır.

8 – Yunan kuvvetlerinin geri çekilmesi ve sivil yönetimin el değiştirme işlemi, başlıca merkezlerde yerleştirilecek olan Müttefikler arası kurulların yönetiminde yapılacaktır. Bu kurulların görevi, yukarıda sözü geçen çekilme ve el değiştirme iş-

(1) İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları*. C. 1 (1920-1945), Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1983, s. 61-66.

Levent Şahverdi Arşivi

lemlerini kolaylaştırmaya aracılık etmektedir. Kurullar her türlü aşırılık ve şiddeti önlemeye çalışacaktır.

9 – Bu kurullardan başka, Doğu Trakya'yı Müttefik kuvvetleri işgal edecektir. Yaklaşık yedi taburdan oluşacak bu kuvvetler düzenin korunmasını sağlayacak ve söz konusu kurullara destek olacaktır.

10 – Müttefik devletler kurulları ile askerlerinin geri çekilmesi, Yunan kuvvetlerinin boşaltma hareketinin bitişinden otuz gün içinde gerçekleştirilecektir. Müttefik devletler hükümetleri, düzenin sürdürülmesi ve Türk olmayan halkın korunması için yeterince önlem alındığı konusunda uyuşurlarsa, bu geri çekilme işi daha erken bir günde yapılabilecektir. Böylece, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti yönetimi ve jandarması bir bölgede düzenli bir biçimde görev yapmaya başlar başlamaz, Müttefik kurulları ve kuvvetleri o bölgeden otuz günlük sürenin bitiminden önce çekilebilecektir.

11 – Anadolu'da, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin kuvvetleri aşağıda gösterilen çizgiler üzerinde duracak; bu çizgileri barış konferansının açılışına değin ve konferansın yapıldığı sürece geçmeyecektir. Çanakkale Bölgesi: Lapseki kuzeyinde Bozburnu ve güneyde Kumburnu temel noktaları oluşturmak üzere, Asya kıyısından yaklaşık on beş kilometre derinlikte bir çizgi. İzmit Yarımadası: İzmit körfezinde Darıca'dan başlayıp Gebze'den geçerek Karadeniz üzerinde Şile'ye uzanan çizgi. (Burada adı geçen yerler Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetine bırakılacaktır). Darıca'dan Şile'ye giden yol Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti ile Müttefik devletler askerlerince ortaklaşa kullanılabilecektir. Yukarıda belirtilen ayırıcı çizgiler Müttefik ordularının her birinden bir subay ile Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin bir subayından oluşacak karma komisyonlarca belirlenecektir. Müttefik devletler hükümetleri ve Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti çıkabilecek olayların önünü alacak gerekli önlemlere başvurmakla birlikte, aşağıda yazılı yerlerde kendi kuvvetlerinin sayısını çoğaltmayı, tahkimat ya da başkaca askersel işlere girişmeyi yükümlenirler. Çanakkale bölgesi: Bozburun-Kumburnu çizgisinin, boğazdan başlayarak, 15 kilometre doğusundaki yere dek; İzmit Yarımadası'nda: Boğaziçi'nden başlayarak, Şile-Darıca çizgisinin 40 km. doğusundaki bir yere dek. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti Bozburun (Lapseki kuzeyi) ile Karaburun (Karabiga'nın kuzeyi) arasındaki deniz kıyısının en az on beş kilometre yakınına dek top yerleştirmemeyi üstlenir.

12 – Müttefik devletler kuvvetleri şimdi bulundukları topraklarda kalacaklardır. Bu topraklara Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti, barış konferansının kararlarına değin, saygılı olmayı üstlenir. İşbu topraklar şunlardır: İstanbul yarımadasında: Karadeniz kıyısında Podima'nın yedi kilometre kuzeybatısındaki bir noktadan, Istranca, Mertekli, Kışağılı, Sinekli, Karasinan Çiftliği, Kadıköy, Yenice, Kadurina Çiftliği, Kalıkratya'ya dek (tüm bu yerler içeride kalmak üzere) uzanan çizginin doğusundaki yarımadanın tümü; Gelibolu Yarımadası'nda: Baklaburnu,

Levent Şahverdi Arşivi

Saros Burnu, Bolayır ve Soğluma ağzı (tüm bu yerler içeride kalmak üzere) çizgisinin güneyinde kalan Gelibolu Yarımadası'nın tümü.

13 – Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti, barış anlaşmasının onaylanmasına değin, Doğu Trakya'ya kuvvet geçirmemeyi, orada bir ordu toplamamayı ve bulundurmamayı yükümlenir.

14 – Bu sözleşme, imzasından üç gün sonra, 14/15 Ekim 1922 gece yarısı yürürlüğe girecektir. Mudanya'da, Fransızca olarak, 11 Ekim 1922 günü imza edilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti adına: Tümgeneral İsmet İnönü
Fransa adına: General Charpy
İtalya adına: General Monbelli
Birleşik Krallık adına: General Harington.[1]

(1) Orhan Hülagü, "Mudanya Mütarekesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, İstanbul, 1997, ss. 759-785.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

REFET BELE PAŞA İSTANBUL'DA

12 Ekim 1922 – Doğu Trakya'yı Teslim Alma Görevi

Mustafa Kemal Paşa, Ankara'dan Mudanya Mütarekesi görüşmelerini takip etmek amacıyla Bursa'ya geldi. Refet Bele Paşa'ya Doğu Trakya'nın Müttefik devletlerden teslim alınması görevini verdi. Gazi Paşa'nın, Refet Bele'ye bu görevi vermesinde, onun uzun süre Jandarma Genel Kumandanlığı ve İçişleri Bakanlığı görevinde bulunması etkili oldu.[1] Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalandıktan sonra Yunan makamlarının en hızlı bir şekilde Doğu Trakya'da var olan her şeyi Türk hükümetine devretmesi gerekiyordu. Bu devir teslim işlemi sırasında bölgede asayiş, emniyet ve güvenlik işlerinin başkumandanlık tarafından görevlendirilen Refet Bele tarafından yerine getirilmesi uygun görülmüştü.[2]

Mudanya ateşkesi sonunda anlaşma 14 Ekim 1922 akşamı yürürlüğe giriyordu. Bunun için İstanbul'da ön hazırlıklar yapılması gerekiyordu. 12 Ekim günü Fevzi Çakmak İstanbul Polis Müdürü ve Felah sorumlusu Esat Bey'e bir telgraf çekti. "TBMM hükümeti adına Trakya'yı teslim alma görevi Refet Bele'ye verilmiştir. Paşa gelene kadar gerekli hazırlıklara başlayın."[3]

Mudanya Konferansı gereğince Doğu Trakya'yı TBMM adına Refet Bele devir teslim alacaktı. Bu devir teslim sırasında kendisine her türlü konuda Edirne Valisi Şakir Kesebir yardımcı olacaktı. Devir teslim işleri bittiğinde ilgili mahallin devlet memurları resmi makamlara müracaat edecekti. Refet Bey Doğu Trakya'da devir teslim sırasında emniyet ve güvenliği sağlayacak, bu konuda Müttefiklerle iletişim halinde olacaktı. Refet Paşa'nın görevi sadece Türk halkının emniyetini sağlamak değil orada bulunan Rumların da emniyet ve güvenini sağlayarak barış için uygun olan fiiliyatı gerçekleştirmekti. Doğu Trakya'yı teslim alacak olan Refet Paşa beraberindeki 120 kişilik jandarma ekibiyle birlikte Mudanya'dan İstanbul'a hareket etti.

19 Ekim 1922 – Refet Bele Paşa İstanbul'da

Anadolu'dan gelen haberler İstanbul halkını mutlu etmişti, artık beklenen an gelmişti. Milli Mücadele ile önemli başarılara imza atmış ordunun kuman-

(1) *Refet Bele Milli Mücadele Kahramanı*, Haz.: Rıza Süreyya, Halk Kitabevi, İst., 2017, s. 128.
(2) age, s. 129.
(3) age, s. 130.

Levent Şahverdi Arşivi

danları İstanbul'a geliyordu. Geminin gelişini görmek ve bu coşkuya katılmak için yüzlerce sandal, istimbot ve deniz aracı Sarayburnu ve Ortaköy arasında bekleşiyordu. Denizin üstünde adeta iğne atsan yere düşmezdi.

19 Ekim 1922 Perşembe günü saat 15.00 civarında Gülnihal vapuru çok uzun bir yoldan gelir gibi Kabataş önlerinde gözüktü. Gemiyi açıkta durduran İngiliz devriyesi "Refet Paşa hakkında izin belgesi bulunmaktadır ama paşayla beraber gelen jandarma birliği hakkında izin yoktur. İzin gelene kadar jandarmaları şehre alamayız" diyerek birliğe izin vermedi.[1] Muhafız birliği bir gece daha gemide kaldı. Ancak ertesi sabah birliğe izin çıktı ve şehre indiler.

1918 yılından bu yana bu haber İstanbul halkının beklediği en önemli gelişmeydi. Kabataş sahilinde iki yüz bin kişilik bir kalabalık geminin gelişini izliyordu hatta İstanbul son beş senede bu kadar büyük bir kalabalığı hiç bir arada görmemişti.

Gelen gemide Büyük Millet Meclisi hükümeti adına Trakya'yı teslim almakla görevlendirilmiş Refet Bele Paşa ve kurmay heyeti bulunuyordu. Paşa ile bir de birlik İstanbul'a gelmişti. Gülnihal vapuru daha Kabataş açığına demir atmadan gemiye bir istimbot yanaştı. Bu teknede Büyük Millet Meclisi hükümetinin İstanbul temsilcisi Hamit Bey, yardımcısı Saffet Şav ve Trakya Cemiyeti'nin temsilcileri bulunuyordu. Sultan Vahdettin'i temsilen yaveri Binbaşı Ali Nuri Bey, Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa'yı temsilen yaveri Binbaşı Selahattin, Veliaht Abdülmecit Efendi'yi temsilen yaveri Kurmay Binbaşı Remzi Bey de karşılamaya gelmişlerdi.[2] Padişah yaveri Binbaşı Ali Nuri Bey'in *"Zatı şahane adına hoş geldiniz!"* demesi üzerine Refet Paşa şu cevabı verdi: *"Yüksek halifelik makamına dindar duygularımı bildiririz."* Bu çok ince bir cevaptı. Ankara hükümeti sonuç olarak artık saltanatı tanımıyordu. Ankara hükümeti saraya mesajı vermişti.[3]

Paşa sahile çıktığında kendisini bekleyen arabasına ancak saatler süren bir selamlaşmadan sonra bindi. Sahile yığılmış halk; son dört sene içinde yaşanmış olan haksızlıkların, cezaların, onursuzlukların ve tecavüzlerin son bulmasını bekliyordu. Türk halkı çok doluydu. Çeşitli işgal güçleri, onlara yandaşlık eden azınlıklar ve saraydan menfaat bulan bir avuç satılık insanlara büyük bir öfke birikmişti. Cüsse bakımından gerçekten çok ufak tefek bir adam olan Refet Paşa'yı gören halk biraz da şaşkındı. Karşılayanlar arasında bulunan Galatasaray Lisesi'nin kapıcısı şunu söylemişti: *"Beklediğimiz dev gibi bir Refet Paşa'ydı. Gele gele bamya gibi bir kumandan geldi."*[4] Gülnihal vapuru ile İstanbul'a gelen kişiler şunlardı:

---

(1) *Refet Bele Milli Mücadele Kahramanı*, Haz.: Rıza Süreyya, Halk Kitabevi, İstanbul, 2017, s. 131.
(2) age, s. 133.
(3) age, s. 134.
(4) age, s. 133.

Levent Şahverdi Arşivi

"Şakir Kesebir – Trakya Valisi, Albay Cemil Cahit Toydemir – Trakya Jandarma Kumandanı, Kurmay Binbaşı İzzet Bey, Kurmay Binbaşı Mithat Bey, Kurmay Binbaşı Osman Bey – Tren yolları müfettişi, Yüzbaşı Hikmet Bey, Teğmen Rafet Bey, Teğmen Hazım Bey, Teğmen Fuat Bey, Üsteğmen Kaşif Bey, Zabıt vekili Nafiz Bey."[1]

Refet Bele Paşa'nın yakasında rütbesini gösteren kırmızı zemin üstüne tek bir yıldız vardı. Paşa, Büyük Millet Meclisi ordusunda tuğgeneral rütbesi ile savaşlarda görev yapmıştı. Üstü açık bir arabaya binen paşa, halkı selamlayarak ilk ziyareti için yola çıktı. Paşa herkesin beklediğinin tersine saraya gitmedi ve Fatih Camii'nin haziresinde bulunan Fatih Sultan Mehmet'in türbesine gitti.[2] 23 Ekim'de Müttefiklerin kumandanlarıyla görüşen Refet Paşa teslim şartlarını kararlaştırdı. Mütareke gereği Doğu Trakya Yunanlılarca boşaltılarak Türk jandarmasına teslim edildi. Kısa zamanda İstanbul, Çanakkale ve Boğazlarda sivil idare Türklere geçmişti. Böylece Trakya düşmandan temizlenirken Boğazlar bölgesinde de Müttefikler 15 km'lik dar bir kıyı şeridine sıkıştırılmış ve kontrolü kolaylaşmıştı.

Refet Paşa 30 Ekim 1922'de birliklerin hangi yönden ne şekilde Trakya'ya çıkacağını belirleyerek jandarmanın sevkıyatına dair bir plan hazırlamıştı.

Jandarmanın Uyacağı Kurallar

Mudanya Antlaşması gereğince Doğu Trakya'nın işgali için gerekli sekiz bin kişilik jandarma gücünün oluşturulması ve hazırlanmasına dair batı cephesince verilen emir özet olarak aşağıdaki gibiydi:

1 – Her biri üç piyade bölüğü ve altı tüfekli bir ağır makineli tüfek bölüğünden oluşmak üzere on altı piyade taburu ve bir süvari alayında dört ağır ve bölüklerinde ikişer hafif makineli tüfek olmak üzere iki süvari alayı hazırlanacak ve her piyade bölüğünde de altı hafif makineli tüfek bulundurulacaktır.

2 – Bu kıtadakiler 311 ve 317 doğumlu olacaktır. Makineli bölükler ve ağırlıklar dahil olduğu halde bir piyade taburunun mevcudu dört yüze ve bir süvari alayının mevcudu beş yüze ulaşacaktır.

3 – Taburlara birden itibaren jandarma taburu numarası ve süvari alaylarına da birinci ve ikinci süvari alayları ismi verilecektir. Askerler ve subaylar jandarma işaretini takacaklardır.

4 – Bu taburlardan sekizi 25.10.1922 akşamına kadar İzmit ve Gemlik'te ve diğer sekizi ile süvari alayları da teşrin-i evvel sonuna kadar Bandırma'da hazır olacaklardır.

---

(1) Tarık Mümtaz Göztepe, *Mütareke Günleri*, Haz.: H. Afşin Günaydın, Cümle Yayınevi, Ankara, 2017, s. 640.

(2) *Refet Bele Milli Mücadele Kahramanı*, Haz.: Rıza Süreyya, Halk Kitabevi, İstanbul, 2017, s. 134.

Levent Şahverdi Arşivi

5 – Bu kıtalar silah ve cephanelerini beraber alacakları gibi ekim ayına kadar maaşları ve ayrıca geçimleri için de yeterli miktarda para verilecektir.

6 – Bakanlar kurulu başkanlığına ve durumu hızlandırmak için içişleri bakanlığına arz edilmiştir.[1]

Trakya'nın Yunanlılar Tarafından Tahliyesi

Mütarekenin imzalanmasının ardından İstanbul'dan dönen Müttefik generalleri Harington, Charpy ve Monbelli, 12-15 Ekim tarihleri arasında düzenledikleri toplantıda Yunan tahliyesi ve Müttefiklerin işgali amacıyla üç mıntıkaya bölündü. Her mıntıka ayrı bir Müttefik kuvvetleri tarafından işgal edilecekti. Bu bölgelerin boşaltılması ve işgalini kontrol için yedi Müttefik heyeti oluşturulacaktı.[2] Trakya'yı TBMM adına Trakya fevkalade komiseri olarak tayin edilen Refet Bele teslim alacaktı. Edirne Valiliği'ne getirilen Şakir Bey de Refet Bele'ye yardımcı olacaktı. Bütün Doğu Trakya'nın 15-31 Ekim tarihleri arasında üç dönemde tahliye edilmesi tasarlanmıştı. İtalyan mıntıkası Çerkezköy, Çatalca, Saray, Silivri, Vize ve Çorlu'yu işgal etmesiyle Yunan kuvvetlerinin tahliyesi başladı. Yunan tahliyesi döneminde Muratlı, Hayrabolu, Keşan, Malkara, Uzunköprü, Tekirdağ ve Ereğli İngiliz kuvvetlerince işgal edilecekti.

Fransız kuvvetleri Midye, Lüleburgaz, Kofçağız, İnece, Babaeski, Kırklareli, Edirne ve Lalapaşa'nın işgalinden sorumluydu. Müttefiklerin kendi aralarında aldıkları karara göre Edirne 25 Ekim'de işgal edilecekti. Yunan tahliyesi ise devamındaki beş gün içerisinde tamamlanacaktı. Doğu Trakya'yı teslim almak için görevlendirilen birliklerimiz bu işi Edirne Valisi Şakir Bey aracılığı ile 20 Kasım 1922'de tamamladı ve Şakir Bey durumu İstanbul'da bulunan Refet Paşa'ya iletti.[3]

30 Kasım 1922'de Doğu Trakya'da tam anlamıyla emniyet ve güvenlik sağlandı, bölgede huzur ve sükûn hâkim oldu ve böylece Refet Bele'nin Trakya'yı TBMM adına teslim alması tamamlandı.[4]

İstanbul'daki görevini tamamlayan Refet Bele yerine Dr. Adnan Adıvar atandı. Refet Bele de Doğu Trakya'ya geçti ve Trakya'da bir ordu kurmakla görevlendirildi. Ayrıca Trakya Ordusu kumandanlığına atandı. Dr. Adnan Adıvar 16 Aralık'ta İstanbul'a gelerek Refet Paşa'dan görevi teslim aldı.

---

(1) Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Yer No. 30100021 8.472.13, Dosya No.400-1/13.

(2) Akın Veysi, *Trakya'nın Türklere Devir Teslimi*, Genelkurmay Askeri ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları. No.96/76, Ankara, 1996, s. 71.

(3) Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Yer No.301000.54.355.14., D.N.49/50,

(4) *Refet Bele Milli Mücadele Kahramanı*, Haz.: Rıza Süreyya, Halk Kitabevi, İstanbul, 2017, s. 150.

Levent Şahverdi Arşivi

Refet Bele Paşa'nın General Harington'a Mektubu

Yunanlıların Mudanya Ateşkes Antlaşması'na aykırı hareketleri bu görevi devralan Refet Bele tarafından İşgal Ordusu Kumandanı General Harington'a bildirildi. General, Refet Paşa'ya 23 Ocak 1923 tarihinde verdiği cevabında Yunanlıların ateşkese aykırı hareketlerini önlemek amacıyla bölgede bulunan Müttefiklerin generallerine gerekli talimatları verdiğini belirtti.

Bölgedeki kumandanlar ateşkesin ihlaline engel olacaklardı ayrıca general, ateşkese aykırı hareketleri sadece Yunanlıların yapmadığını aynı zamanda Türk askerlerinin de saldırgan davrandığını ifade etti. General, Yunanlıların Batı Trakya'da askeri yığınak yaptığını kabul etmekte ve bu konuyla ilgili olarak da Yunanlıların askeri yönden kendini yenilemesinin Doğu Trakya için bir tehdit olmadığını ve aksi takdirde Doğu Trakya'yı Yunan ordusunun kuşatmasına izin vermeyeceklerini dile getirdi. General, Meriç'in batı sahilinde bulunan Yunan ordusunun taşkın hareket yapmaması için gerekli uyarıların yapıldığını söyledi.

Yunanlıların Trakya'dan Çekilirken Yaptıkları

Mudanya Antlaşması'na uygun olarak teslim alınan Doğu Trakya'da Yunanlıların çekilirken aşağıda belirtilen miktarda gasp ve tahribat yaptıkları yapılan inceleme ve araştırmalardan anlaşıldı. Liste şöyleydi:

1 – 60.188 liralık altın, üç milyon dokuz yüz otuz bir bin sekiz yüz otuz dört liralık nakit, iki bin on üç mecidiye, sekiz yüz otuz üç bin kırk üç lira kıymetinde ev eşyası gasp olunmuştur.

2 – Dokuz yüz elli yedi adet bina yakılıp tahrip edilmiştir. Bunun içinde sekiz cami ile yedi okul da vardır.

3 – On bin yedi yüz otuz beş öküz arabası, üç bin üç yüz kırk at arabası, altı bin yedi yüz yirmi manda, üç bin altı yüz öküz, yedi yüz doksan iki tosun, on bir bin dokuz yüz inek, dört bin yedi yüz at, iki yüz yetmiş iki kısrak, üç bin altı yüz eşek, iki yüz altmış bir katır, yüz dokuz bin koyun, yirmi altı bin keçi, otuz dört bin kaz, üç bin beş yüz hindi, yedi yüz ördek sürülmüş ve götürülmüştür.

4 – Toplam altı yüz bir bin altı ziraat aleti, dört yüz doksan sekiz bin kilo hayvanat ve zahire, seksen sekiz bin kilo meyve ve sebze alınmıştır.

5 – Üç yüz yetmiş dört öldürme ve yüz yaralama, iki bin beş yüz otuz sürgün, bin yüz doksan üç işkence ve namusa tecavüz, kırk bekâret bozma ve yüz otuz dokuz ırza geçme vakası tespit olunmuştur.

6 – Doğu Trakya Müslüman halkının genel nüfusu yüz kırk üç bin küsur erkek, yüz yirmi beş bin küsur kadın olmak üzere toplam iki yüz altmış beş bin kişilik bir azalmayı göstermektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

7 – Bu hususa dair tafsilatlı istatistik cetvelleri ayrıca takdim edilecektir. Cetvellerin birer kopyası Lozan'a varmakta olan Hasan Bey'e verilmiştir.

8 – Bakanlar kurulu ve ordu başkanlıklarına da yazılmıştır.[1]

(1) Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Yer No.301000.204.394.7, D.N.245-104.

Levent Şahverdi Arşivi

SON OSMANLI HÜKÜMETİ

TBMM hükümetinin saltanat ve hilafet hakkındaki 1 Kasım 1922 tarihli kararı üzerine İstanbul hükümeti kendi durumunu tayin etmek için toplandı. Mevcut durum karşısında Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa'nın yapabileceği çok fazla bir şey kalmamıştı.[1] Hükümetin önünde iki yol vardı: Ya devam etmek ya da hâkimiyeti Ankara'ya devretmek.[2]

Ahmet Tevfik Paşa hükümeti Yıldız Sarayı'na giderek 2 Kasım 1922 günü Sultan VI. Mehmet Vahdettin'in başkanlığında toplandı. Yaşanan durum müzakere edildi ve saltanatın kaldırılması hakkındaki haberler teyit edilinceye kadar bir karar verilmemesi sonucuna varıldı. Milli Eğitim Bakanı Said Bey artık istifa etmekten başka çareleri olmadığını ifade etti.

Bu konuşmadan sonra hükümetin birliği bozuldu. Yıldız Sarayı'nın bir odasında Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa, kabinede görev yapan üç eski sadrazam Ahmet İzzet Paşa, Salih Kezrak Paşa, Ali Rıza Paşa ve Şeyhülislam Nuri Efendi bir daha toplandılar.[3] Bu toplantı çok uzun sürdü ve saat 20.00'de hükümetin ertesi sabah istifa edeceği açıklandı.[4]

4 Kasım 1922 günü sabahı sadrazam konağında toplanan paşalar istifanın ne şekilde gerçekleşeceğine karar verdiler ama aslında çoğu koltukta oturmayı sürdürmek derdindeydi zira devletin imkânlarını kullanmak hepsinin hoşuna gidiyordu. Ahmet Tevfik Paşa, İstanbul'u yöneten Yüksek Komiserler Kurulu'nu ziyaret ederek hükümetin istifa edebileceğini bildirdi. 4 Kasım günü kabine bir daha toplandı ve bu toplantı bir buçuk saat sürdü. Toplantıda ilk olarak Maliye Bakanı Tevfik Bey hükümetin istifası yönünde görüşünü söyledi. İkinci konuşmayı yapan Adalet Bakanı Mustafa Efendi idi:

> *"Ankara'da TBMM'nin verdiği kararı milli iradenin ortaya çıkması şeklinde kabul ediyorum. Bu irade karşısında boyun eğmek mecburiyetindeyiz."*[5]

---

(1) Nurten Çetin, *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015, s. 513.
(2) *İkdam*, 4 Kasım 1922.
(3) Encümen-i Vükela. İç Kabine.
(4) *Akşam*, 3 Kasım 1922.
(5) Nurten Çetin, *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015, s. 515.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu sözler üzerine salonda derin bir sessizlik oldu. Kimsenin konuşacak hali yoktu. Eğitim Bakanı Sait Bey kendisinin iki gün önce saraydaki toplantıda İçişleri Bakanı ile beraber istifa etmek istediğini ama bu konuda şu ana kadar beklediklerini söyledi. Eğer kurul toptan istifa etmeyecekse kendisinin istifa edip toplantıyı terk edeceğini bildirdi. Bu sözler üzerine Adalet Bakanı Mustafa Efendi ve Maliye Bakanı Tevfik Bey de toptan istifa edilmeyecekse çekildiklerini açıkladılar.

Bu dağılma üzerine Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa padişaha hükümetin istifasını sundu.[1] TBMM'nin saltanatı sonlandırmasıyla sonuçlanan ve egemenlik hukukunun TBMM'nin manevi şahsiyetinde toplandığına ilişkin kabul etmiş olduğu kanun 5 Kasım günü İstanbul'daki bütün bakanlıklara resmen bildirildi.[2]

Ali Kemal Kaçırılıyor

Dönemin önemli gazetelerinden *Peyam-ı Sabah*'ın başyazarı Ali Kemal daima üslup olarak saldırgan yazılar kaleme alıyordu. İstanbul Barosu Başkanı Lütfi Fikri Bey'e karşı yazdığı yazılardan dolayı mahkemelik olmuştu. Sonunda Lütfi Bey'in kişilik haklarını ihlal ettiği için altı ay hapis cezası almıştı. İstanbul'da ortam son derece karışıktı ve saray yandaşları bu ortamda İstanbul'da kalmak istemiyorlardı hatta bazıları yurtdışına kaçmışlardı. Ali Kemal ise bu dönemde yine aynı tip yazılarını kaleme alıyordu. Kendisine verilen hapis cezasına karşı konuyu yüksek mahkeme nezdinde temyiz etmişti.

5 Kasım 1922 Pazar günü Ali Kemal ikamet ettiği Zeki Paşa[3] Apartmanı'ndan çıktı ve akşamüstleri vakit geçirdiği Cercle d'Orient Cemiyeti'ne[4] gitmek için yola koyuldu. Cemiyete gitmeden evvel o çevrede bulunan berberine gitti ve tıraş oldu. Berberdeyken çevrede bazı kalpaklı kişiler gördü. Tıraşın sonuna doğru resmi görünümlü bir kişi kendisine yaklaştı ve "Emniyet Müdürlüğü tarafından davet edildiniz. Sizi şubeye götürmek için emir aldık" dedi.

Ali Kemal'in rengi birden attı ve berberden yakındaki cemiyete kaçmayı bile düşündü ama gelenlerin dört kişi olduğu ve hepsinin elinde Steyr tabanca olduğunu fark etti. Berberden çıktıklarında kapıda bekleyen bir arabaya bindirilip süratle Galata Köprüsü'ne yönlendiler. O dönemde Beyoğlu Caddesi'nde

(1) *İkdam*, 4 Kasım 1922.

(2) Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon 030/10, Yer 202/379/3.

(3) Ali Kemal Bey, Sultan II. Abdülhamit'in has adamlarından olan Tophane Müşiri Zeki Paşa'nın damadı idi. Zeki Paşa'nın yalısı Rumelihisar'da olup kışlık apartmanı ise Beyoğlu'ndaydı.

(4) Cercle d' Orient Cemiyeti, Beyoğlu İstiklal Caddesi'nde olup dönemin kalburüstü kişilerinin devam ettiği bir mekândı. Cercle d' Orient bugün Kadıköy Çiftehavuzlar'da olup Büyük Kulüp ismiyle faaliyetine devam etmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

çok sayıda işgal polisi olmasına rağmen bu olayı gören olmadı. İşgal Kuvvetleri bu işin üstüne fazla gitmedi zira Büyük Millet Meclisi'nin geleceğinin tartışılacağı Lozan Konferansı bir süre sonra başlayacaktı.

Saray yandaşları Ali Kemal'in kaçırılarak Ahırkapı'da bir evde tutulduğu konusunda şikâyetlerde bulundular hatta bazıları sınırı aşıp Refet Paşa'nın bu olay nedeniyle tutuklanmasını talep ettiler. Şehzadebaşı Merkez Karakolu'nda görev yapan Cem'i Bey'in bu kaçırma işini organize ettiği konuşulmaya başlandı. İşgal kuvvetleri dönemin çok hassas bir süreç olduğunun farkındaydı zira Milli Mücadele Hareketi Anadolu'yu temizlemişti. İşgal güçleri bu saatten sonra İstanbul'da kendilerine sorun olacak hiçbir şeye bulaşmak istemediler ve yazarı kaçıran Cem'i Bey'i bulamadılar ve bu kaçırılma olayını örttüler.

Ali Kemal, İzmit'te Linç Ediliyor

Gazete yazılarını her gün takip edenler ısrarla kendisinin Ankara'ya kaçırıldığı iddiasını gündeme getiriyorlardı ve İstanbul'da her yere bakıyorlardı ama bu dönemde Ali Kemal ile ilgili bir haber geldi. Olay araştırılınca arkasından başka bir gelişme çıktı. Ali Kemal, İstanbul'da kaçırıldıktan sonra bir istimbot ile İzmit'e götürülmüştü. Kaçıranlar kendisini I. Ordu Kumandanı Nurettin Paşa'nın huzuruna çıkarmışlar. Paşa, Ali Kemal'in kendisi için yazdığı yazılardan eskiden beri hoşnutsuzdu ayrıca paşa kendini cihangir olarak görürdü. İki farklı karakter karşı karşıya gelince ortaya garip bir durum çıktı. Paşa'nın Ali Kemal için 'götürün' demesini başka manada anlayıp kendisini halkın içinden geçirmeye kalktılar. Kalabalık içinde "Allah'ını seven bu yandaşa vursun" naraları atılınca çevredeki halk eline geçirdiği taş ve sopa ile Ali Kemal'e saldırmaya başladı. Bu hengâmede yazar linç edildi.

İstanbul'a trenle gitmekte olan İsmet İnönü bu olayı duyunca çok sinirlendi zira İstiklal Mahkemesi'nin Ali Kemal hakkında aldığı mahkûmiyet kararları vardı ve kendisi hukuka teslim edilmeliydi. Nurettin Paşa'nın olayı bu hale getirmesi Büyük Millet Meclisi hükümeti tarafından disiplinsiz ve kanunsuz bulundu. Bu olay olduğu an Refet Bele Paşa, kendi kurmay karargâhından subaylar ile bir lokantada yemek yemekteydi. Olayı lokantaya giren bir aşçı çırağından öğrendi. Paşa bu olayı duyunca çok sinirlendi ve bu konuda Nurettin Paşa'nın ihmali olduğunu söyledi.

Bu haber İstanbul'a ulaşınca İstanbul gazeteleri bu konuyu fazla yorum yapmadan haber olarak verdiler. Aslında Ali Kemal'in yazılarından nasibini almayan gazete ve yazar kalmamıştı hatta gazeteci Velit Ebüzziya fazlasıyla bu hakaretleri yaşamıştı. Ali Kemal kendisini Velet Ziya mecazı ile hedefe alırdı. Bu olayın duyulması karşısında Velit Ebüzziya "Kalemi ile düşüncelerini yazan bir yazara karşı bu yapılan yanlıştır. Kendisinin bir suçu varsa bunun cezasını devletin mahkemeleri keser" dedi. Bu olay basına yansıyınca saray yan-

Levent Şahverdi Arşivi

daşları korkuya kapıldılar ve kendilerine çıkış aradılar. Hürriyet ve İtilâf Fırkası Başkanı Albay Sadık Bey'den partinin kapıcısına kadar herkes panik içindeydi.

İngilizler Yandaşları Korumaya Alıyor

Ali Kemal'in kaçırılması, saraya yandaşlık edip İngilizler ile dirsek teması içinde olan çevrelerde büyük korku yarattı. Hürriyet ve İtilâf Fırkası Başkanı Albay Sadık Bey hemen Birleşik Krallık Yüksek Komiserliği'ne başvurdu ve hayatlarının güven altına alınmasını istedi. Sefaretin tercümanı Mr. Ryan bu talebi ciddiye aldı ve konuyu kumandan General Harington'a iletti. Taşkışla binasının etrafı tel örgülerle çevrildi ve bina İngiliz piyade alayı tarafından korumaya alındı. Hürriyet ve İtilâf Fırkası mensuplarından müracaat edenler Taşkışla'da korumaya alındı. Taşkışla'da koruma talep edenler adeta lüks bir otelde misafir oldular. Günlük hayatlarında göremeyecekleri düzende yemekler yediler hatta her gün saat beşte İngiliz çayı ile kaşar, rokfor, salam, tereyağı ve reçel servisi yapıldı. Koruma isteyenler kendilerini güven altına alınınca Ali Kemal için Taşkışla'da mevlit okutturdular.

Sonunda bu kişilere Birleşik İşgal Kumandanlığı seyahat varakası vermeye başladı. Bu geçiş iznini alan trene binip İstanbul dışına çıkmaya başladı hatta Sirkeci Tren İstasyonu karşısında kurulan onlarca büro para karşılığı seyahat varakası temin etmeye başladı.

Bu dönemde Milli Mücadele taraftarlarının Taşkışla'yı basacağından endişe eden İngilizler Taşkışla'da bulunan 450 kişiyi bir İngiliz gemisine bindirerek Dedeağaç ve Pire üzerinden İskenderiye Limanı'na ulaştırdı. Bu dönemde iki bin kişi ise kendi imkânları ile yurtdışına çıktı.

Vahdettin Ülkeden Kaçıyor

10 Kasım 1922 günü Sultan VI. Mehmet Vahdettin, İstanbul'daki son cuma selamlığına çıktı. Tören Yıldız'daki Hamidiye Camii'nde düzenlendi. Hatip usule uygun olarak minbere çıktı ve hutbelerde okunması mutat olan "Es-Sultan İb-nü's-Sultan es Sultan Mehmet Vahdettin Han ibni's-Sultan Abdülmecit Han" şeklindeki tantanalı ve zincirleme elkab silsilesi bu hutbede ilk defa zikredilmedi.

Sultan Vahdettin, Milli Mücadele'ye karşı çıkmak için verdiği talimatlar ile çıkarılan fetvalar, beyannameler ve Kuvayı İnzibatiye teşkilatları gibi faaliyetlerin mesuliyetini taşımaktaydı. Padişah, son gelişmeler üzerine çok endişeliydi. Ankara hükümetinin İstanbul temsilcisi Refet Bele, padişahı Yıldız Sarayı'nda ziyaret etti. Paşa, sultana büyük bir saygı göstermesine rağmen Sultan Vahdettin yurtdışına gitme konusundaki fikrinden vazgeçmedi. Bu dö-

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

nemde TBMM saltanatı kaldırma konusunda karar vermesine rağmen bu konuda padişaha bir bildirimde bulunmadı. İstanbul'u ürkütecek hiçbir hareket te girmedi.

Ülkenin işgal edilmiş olması ve Ankara hükümetinin Milli Mücadeleyi kazanması olaylarını anlamaya Vahdettin'in psikolojisi yetmemişti. Olaylar padişahı aşmıştı. Vahdettin artık yurtdışına gidip sakin bir yerde yaşamak istiyordu. Padişahın psikolojisinin bozulmuş olması sarayda birçok söylentiye yol açmıştı. Sultan, en yakınında olan yaverlerine dahi hiç güvenmiyordu. Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa'nın iki oğlu padişahın yaverleriydi hatta İngilizce bilen ve padişahın birçok görüşmesinde tercümanlığını yapan Bahriye Yüzbaşısı Fahri Bey'e hiç güvenmiyordu. Padişah, İngilizler ile yurtdışına kaçma meselesini eski kayınbiraderi Yarbay Zeki aracılığı ile yürütüyordu. Sultan Vahdettin'in ölümüne kadar yanında olan Yarbay Zeki Bey her bulduğu ortamda padişahın hayatını nasıl kurtardığını anlatırdı.

Vahdettin İngilizlere Başvuruyor

Hassa müşiri Rauf Paşa'nın oğlu Yarbay Mehmet Ali Bey sarayda görevliydi. Kendisi diplomasiyi bilen ve İngilizce konuşan bir saray görevlisiydi. Aynı zamanda Sultan II. Abdülhamit'in kızı Ayşe Sultan ile evli olduğu için saray damadıydı. Padişahın İngilizler ile temaslarında birçok defa görev almıştı ve bu kaçış olayında da ilk temasları o yürüttü. Padişahın firarından bir süre önce padişahın eski kayınbiraderi Yarbay Zeki Bey, Topkapı Sarayı Muhafızlığı'na atandı. Zeki Bey, ömrü siyaset içinde geçmiş ve komitacılık geçmişi olan bir kişiydi. Topkapı Sarayı muhafızlığı görevine getirilince yandaşları ile saraydan bazı kutsal emanetleri Vahdettin ile birlikte yurtdışına götürmeyi denedi. Hatta bu konuda İngilizlerle görüştü. Kutsal emanetleri çok iyi ambalajlayarak İngilizlere teslim etmeyi ve gittikleri limanda teslim almayı önerdi. Vahdettin büyük bir gerilim içindeydi ve o dönemde gözü hiçbir şey görmüyordu, bir an evvel yurtdışına çıkmak istiyordu. Engel olabilecek hiçbir şeye bulaşmak istemiyordu.

15 Kasım 1922 günü hazırlıklar zirve yapmıştı. Yarbay Zeki'nin herkesten gizli yürüttüğü bu diplomasi sonunda İngilizler Sultan Vahdettin'den yazılı bir başvuru istediler. Harbiye'de bulunan İstanbul İngiliz İşgal Kumandanlığı'na 16 Kasım 1922 Perşembe günü bir mektup tevdi edildi.

İngiliz İşgal Kumandanlığı bu mektubu Londra'ya sordu. İngiliz Dışişleri Bakanlığı padişahın yurtdışına çıkmasına yeşil ışık yaktı ve hatta Malay Adaları'nda yaşayan Müslümanlar İngiltere'ye bir gemi hediye etmişlerdi. İngilizler de bu gemiyi Vahdettin'in seyahati için tahsis etti. Yarbay Zeki Bey padişahın mektubunu İstanbul'daki General Harington'a tevdi etti. General de bu mektubu alınca Yarbay Zeki Bey'e şunları söyledi:

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.co

Vahdettin'in İngilizlere mektubu

"Majeste Sultan ve Halife arzu buyuruldukları yerde himaye ve delalet hususunda asla kusur edilmeyecek ve hiçbir fedakârlık esirgenmeyecektir. Zat-ı şahanenin arzu ettikleri yere kadar salimen kendisini misafir etmeye hazırız. Yarın sabahtan itibaren harekete hazırız."[1]

Yarbay Zeki Bey, Harbiye'deki kumandanlık binasından çıkınca süratle Yıldız Sarayı'na gitti ve general ile yaptığı görüşmeyi sultana nakletti. Bu gelişmeden sonra Sultan Vahdettin derin bir nefes aldı. Halbuki Ankara hükümeti olayları adım adım takip ediyordu. Vahdettin, Harem Dairesi'ne geçti ve hazırlıklarını tamamladı. Yükte hafif pahada ağır olan kıymetli her şeyi bavullarına koydurttu ve bu bavulları Merasim Köşkü'ne taşıttı. Haremindeki birinci kadın Nazik Eda Hanım,[2] ikinci kadın Mevhibe Hanım ve Nevzat Hanım'a gerekli bilgilendirmede bulundu. Kadınefendiler, birinci ve ikinci hazinedar ustaları başmuhasip Amber Ağa'ya emanet etti. Kendisinin yurtdışına çıkmasından sonra hanımefendiler arkadan gönderilecekti. 16 Kasım gecesi Sultan Vahdettin hare-

(1) Tarık Mümtaz Göztepe, *Mütareke Günleri*, Haz.: H. Afşin Günaydın, Cümle Yayınevi, Ankara, 2017, s. 672.
(2) age, s. 674.

Levent Şahverdi Arşivi

me geçmedi. Merasim Köşkü'nde geceyi geçirdi ve ertesi sabah kendisi ile gidecek kadroyu seçti: Oğlu Ertuğrul Efendi, Başmabeynci kurmay Ömer Paşa, Baştabip Tuğgeneral Reşat Paşa, Yarbay Zeki, Seccadecibaşı İbrahim, Tütüncübaşı Şükrü, Berberbaşı Mahmut Bey, ikinci muhasip Mazhar ve üçüncü muhasip Hayrettin Ağalar.[1]

Kaçış Günü

17 Kasım 1922 Cuma günü Sultan Vahdettin, erken saatte geceyi geçirdiği Merasim Köşkü'nün arka kapısından yürüyerek Serencebey Yokuşu'na çıktı. Cadde üzerinde ona yakın İngiliz ordusunun güvenlik aracı bekliyordu. Caddenin çevresi İngiliz bahriye askerleri tarafından çevrilmişti. Birleşik Krallık'ın İstanbul'daki İşgal Kumandanı General Harington ve mahiyetindeki subaylar Yıldız Sarayı'nın Dış Karakol binasını geçtikten sonraki alanda bekliyordu.

Sultan Vahdettin kendisini bekleyen kumandanla çok samimi olarak tokalaştı. Araçların en öndekine Sultan Vahdettin, Şehzade Ertuğrul Efendi, Yarbay Zeki ve General Harington bindiler. Padişahın mahiyetindeki yedi kişi diğer araçlara bindiler. Konvoya eşlik eden diğer araçlarda ise silahlı İngiliz deniz piyade askerleri vardı. Sultan Vahdettin ve beraberindekiler araçlarla Dolmabahçe Sarayı'na geldiler. Saray rıhtımında İngiliz donanmasına ait büyükçe bir motor bekliyordu. On kişilik kafile sarayda vakit kaybetmeden motora bindiler. Dolmabahçe açıklarında Birleşik Krallık Ordusu'nun Malaya zırhlısı harekete hazırdı ve istim tutmuştu.

Sultan Vahdettin, zırhlıya adım attığı an padişahı selamlama topları patladı.[2] Padişah geminin arka direğinde dalgalanan Birleşik Krallık bayrağını selamladı. Bu kısa törenden sonra padişah filo kumandanı Amiral Sir de Brock tarafından asker selamı ile karşılandı.[3] Sultan Vahdettin zırhlının salonuna alındı ve bu arada Birleşik Krallık Komiseri Sir Nevile Henderson[4] huzura çıktı.

General, hünkârı Kral V. George adına Birleşik Krallık gemisi ve bayrağı altında selamlamaktan gurur duyduğunu ve kendisinin her türlü mal ve can emniyetinin İngiltere'nin güvencesinde olduğunu bildirdi. Zat-ı şahanenin her emrinin yerine getirileceğini bildirdi. Gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra Malaya zırhlısı Dolmabahçe'den demir aldı ve Marmara'ya doğru yol almaya başladı. Sarayburnu geçilince Sultanahmet Camii'nin ve AyaSofya'nın minareleri ufukta kaybolmaya başladı. Osmanlı devletinin 36. padişahı olan Sultan

(1) Tarık Mümtaz Göztepe, *Mütareke Günleri*, Haz.: H. Afşin Günaydın, Cümle Yayınevi, Ankara, 2017, s. 674.
(2) age, s. 675.
(3) Sir Osmond de Beauvoir Brock (1869-1947): Birleşik Krallık Akdeniz Filosu Komutanı.
(4) Sir Nevile Meyrick Henderson (1882-1942): Birleşik Krallık Yüksek Komiseri.

Levent Şahverdi Arşivi

VI. Mehmet Vahdettin halkını hürriyet, adalet, güvenlik ve medeniyet dünyasına taşımak yerine kolay yolu seçmiş ve bir düşman gemisi ile ülkeden kaçıyordu. Bu kaçış tarihe geçti.

Kayserili Şükrü Bey'in Anıları

Vahdettin'in İstanbul'dan kaçarken beraberinde götürdüğü, tam kırk yıllık emektar tütüncübaşı Kayserili Şükrü Bey, sonraları bu kaçış olayını uzun uzun anlatırken şöyle demişti:[1]

Sabah, Yıldız Sarayı'nın arka kapısından, yani Şişli-Kâğıthane yoluna bakan kapıdan bahçeye çıktık. Başmabeyinci Yaver Paşa, Mızıka-i Hümayun Kumandanı Miralay İbrahim Zeki Bey, Doktor Reşat Paşa, başseccadeci, Esvapçıbaşı İbrahim, Berberbaşı Mahmut ve haremağalarından Mazhar da bavulları ellerinde oradalar. Biraz bekledikten sonra, Sultan Vahdettin de oğlu Ertuğrul'la beraber yanımıza geldi. O sırada General Harington da göründü. Kapalı otomobiller de önümüzde sıralandı. Hemen çantaları yerleştirdik.

Padişah, oğlu Ertuğrul Efendi ve General Harington ile en önde bekleyen otomobile bindi. Arkadakilere de bizler bindik. O kadar erkendi ki ortalıkta kimsecikler yoktu. Geçtiğimiz yolu silahlı İngiliz askerleri tutmuştu. Yanımızda ve peşimiz sıra içleri yine İngiliz askerleriyle dolu kamyonlar geliyordu.

Doğru Tophane'ye vardık. Otomobillerden iner inmez, rıhtımda bekleyen İngiliz istimbotuna buyur ettiler, bindik. Yıldız'dan buraya gelinceye kadar zaten Türk olarak kimseye tesadüf etmemiştik. İstimbot, açıkta demirli duran 'Malaya' zırhlısına yanaştı. Padişah, arkasında biz, ağır ağır merdivenleri çıkarak güverteye vardık. Sultan Vahdettin, kendisini merdiven başında selamlayarak karşılayan amiralin elini sıktıktan sonra salona girdi. Orada kahve ikram ettiler. Doktor Reşat Paşa tercümanlık etmeye çalışıyordu ama iyi İngilizce bilmediğinden beceremiyordu.

Beş dakika kadar geçince İngilizler salondan çekildiler. Padişah da ayağa kalktı, bana döndü, "Gel Şükrü" dedi. Peşi sıra yürüdüm. Kamarasını gösterdiler, oraya girdi. Çok yorgun bir halde koltuğa çöktü, sesi titriyordu. "Ertuğrul'un yeri ayrı, dikkat edin, çocuğu deniz falan tutarsa başından ayrılmayın" dedi. "Merak buyurmayınız efendimiz"[2] dedim.

Ama dilimin ucuna geldiği halde böyle nereye gittiğimizi soramıyordum. Maiyetini teşkil eden bizler, emri ve arzusunu kıramayarak fakat kırk yıldır hizmetinde, her iradesine boyun eğmeye olan alışıklığımız tesiriyle-peşine takıldığımız bu yolculukta, nereye gittiğimizi bilmiyorduk ve kendisi o kadar mahzun ve kederli idi ki, işte soramıyordum da... Ama meraktan da çatlıyordum. Şöyle dedi:

---

(1) Muzaffer Şahin, *Saraydaki Kayserili Şükrü Bey*, Pelikan Kitabevi, Ankara, 2012, s. 33.
(2) age, s. 37.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

"Mukadderat Şükrü, şimdilik Malta'ya gidiyoruz, öyle icap etti. Oradan sonra bakalım, kısmet neresi ise. Sen şimdi çantaları aç, gecelikleri falan çıkar, sonra geminin mutfağını bul, kahvemle yine sen meşgul ol!"(1)

Dediklerini yaptım. O gün altmıştan fazla sigara ve sekiz fincan kahve içtiğini hatırlıyorum. Artık yoldayız. Her yanına gidişimde ilk sözü şu oluyordu: "Heyhat. Mukadderat böyle imiş!"

Sultan Vahdettin Malta'da

Gemide alaturka yemekler yapıyorlar ve hünkârın et sevmediklerini bildikleri için sebze, makarna, pilav, börek gibi şeyler pişiriyorlar, hele bayıldığı muhallebiyi sofradan hiç eksik etmiyorlardı. Bu üç günlük yolculukta, yemeklerini oğlu Ertuğrul'la beraber yiyor, yemekten sonra iki saat kadar yatıyor ve kamarada entarisi arkasında, terlikleri ayağında, bir aşağı bir yukarı dolaşarak boyuna kahve ve sigara içiyordu.

Yalnız, sabahları kahvaltıdan sonra giyinip güverteye çıkar, biraz oturur, gezinir, amiralle üç beş -işaret dili- laf eder, kamarasına dönerdi. Kamarada yanındaki çantalardan birinin içinde, üç bin altın lira vardı. Daha ilk gün onu göstererek:

"Vakıa emniyetteyiz ama ne olur ne olmaz, sen yine ihtiyatlı ve dikkatli bulun."

"On bir kişilik kafileye bu kadarcık para kaç gün yetecek? Hepsi bu kadar mı efendimiz?"

"Merak etme Şükrü. Yirmi bin İngiliz Lirası da Londra Bankası'nda var."

"Başka yok mu efendimiz?"

"Daha ne olsun Şükrü?" diye yüzüme baktı.

"Kalabalığız da efendimiz."

"İdare ederiz, Allah kerim."

"Efendimiz, Kur'an-ı Kerim de o çantada mı?"

"Hangi Kur'an-ı Kerim'den bahsediyorsun?"

"Hani, Hazreti Osman'ın yazısı."

Hünkâr öfkelenivermişti birdenbire. Sonradan öğrendim ki, bu meşhur ve çok kıymetli kitabı nasılsa yanına alıp beraber getirmeyi akıl edememiş. Ve buna ömrünün sonuna kadar yanmıştı. Hazreti Osman'ın bizzat kendi eliyle yazdığı kati şekilde ifade edilen bu Kur'an-ı Kerim'i İstanbul'dan hareketimizden

(1) Muzaffer Şahin, *Saraydaki Kayserili Şükrü Bey*, Pelikan Kitabevi, Ankara, 2012, s. 37.

Levent Şahverdi Arşivi

bir ay kadar evvel Topkapı Sarayı'ndan getirtmiş; odasında, yanında alıkoymuştu. Fevkalade nefis cildi bile nadide taşlar, değerli elmaslarla süslü olan bu kitaba elli bin altın kıymet biçiliyordu. Biz Hünkârın bunu mutlaka cebine koyduğunu sanıyorduk. Meğer geri vermiş.

Uzatmayayım, İstanbul'dan ayrılışımızın dördüncü günü sabahı Malta'ya vardık. Malta'da açıkta demirleyen 'Malaya' zırhlısından istimbotla rıhtıma çıktık. Yine ortalıkta kimsecikler yok. Galiba emniyet tertipleri. Her ne ise otomobillerle tenha yollardan geçerek bizi, ikametimiz için hazırlanmış dayalı döşeli konağa götürdüler. Hizmetçiler, aşçılar, her şey tamam ama Malta pek berbat bir yer, hiç hoşlanmadık. Ve burada kaldığımız otuz yedi gün içinde Hünkâr, bir gün dahi sokağa çıkmadı. İstediği öteberiyi bana aldırırdı, bunların başında da daima konyak vardı.

Kendisi odasında kapalı ne kitap okur ne yazı yazar; sadece düşüne düşüne, arada bir de yine odasında dolaşa dolaşa vakit geçirir ve İstanbul'dan, hele Nimet Sultan'dan haber beklerdi.[1]

(1) Muzaffer Şahin, *Saraydaki Kayserili Şükrü Bey*, Pelikan Kitabevi, Ankara, 2012, s. 38.

Levent Şahverdi Arşivi

İSTANBUL'UN YÖNETİMİ TBMM'YE GEÇİYOR

TBMM ordusunun zaferi karşısında boyun eğen Müttefik devletler Türkiye'nin geleceğini görüşmek üzere Lozan'da bir konferans toplanmasına karar verdiler. Bu büyük mücadele, milli bağımsızlık ve egemenlik düşüncesi ile yürütülmüştü. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın memleketin idari sistemi hakkındaki düşüncesi 'cumhuriyet'ti, artık bu idare sisteminde saltanata yer yoktu. Anayasada egemenliğin kayıtsız ve şartsız millete ait olduğu hükmü olmasına rağmen, mecliste muhalif grupta bulunan milletvekilleri, saltanat ve hilafetin korunması lehinde çalışmaya başlamışlardı.

17 Ekim 1922'de Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çeken Sadrazam Tevfik Paşa, zaferin İstanbul ile Ankara arasındaki anlaşmazlık ve ikiliği ortadan kaldırmış olduğuna işaret ederek, konferansta milletin haklarını birlikte müdafaa etmeyi teklif etti. Mustafa Kemal Paşa, bu isteğe çok sert bir karşılık vererek, Türk milleti adına yegâne söz sahibi merciin Türkiye Büyük Millet Meclisi olduğunu bildirdi.

1 Kasım 1922 tarihinde toplanan meclis, şahsi saltanatın kaldırılmasını, kayıtsız ve şartsız milli egemenlik esasının kabulünü, ülkenin idaresinin ve fiilen yönetilmesinin yalnızca TBMM'ye verilmesini kabul ederek, oybirliği ile saltanatın kaldırılmasına karar verdi. TBMM İstanbul temsilcisi Refet Paşa padişahı ziyaret ederek kendisine durumu bildirdi.

5 Kasım 1922

İşgalin ilk dönemlerinde Birleşik Krallık, Anadolu'da her şeyi kendi başına yapacağını hesaplıyordu hatta diğer Müttefikler olmadan da bu coğrafyada egemen olacağını sanıyordu ama Çanakkale'de diğer Müttefikler kendisini desteklemeyince hesapları yeniden gözden geçirmesi gerektiğini anladı. Mudanya ateşkesi sonrasında Ankara'nın İstanbul'a gönderdiği Refet Bele 19 Ekim 1922 günü İstanbul'a geldi ve adım adım şehirde ağırlığını hissettirdi. Daha doğrusu Ankara günbegün şehre hâkim olmaya başladı.

İstanbul altı Müttefik devletin işgali altındaydı ama şehirde güç artık TBMM hükümetinin eline geçmişti. Kâğıt üstünde işgal güçleri şehri yönetiyorlardı ama her gün bir konunun denetimi Ankara'ya geçiyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

4 Kasım 1922 günü Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa hükümeti istifa etti. Aynı gün Refet Bele, İstanbul yönetimini TBMM hükümeti adına devraldı. Tüm bakanlık müsteşarlarını toplayarak bundan sonra karar merciinin TBMM olduğunu anlattı. "Artık fiili olarak iki hükümet ortadan kalmıştır" dedi. Gazi Mustafa Kemal Paşa bir telgraf ile Refet Bele'ye derhal Topkapı Sarayı'ndaki kutsal emanetlerin ve hazine-i hümayunun korumaya alınmasını istedi. Ankara'dan gelen ikinci bir talimat ile belediye, İstanbul vilayet meclisi, üniversite ve mahkemeler ile bakanlıklar Ankara'ya bağlandı. Bu karar ile İstanbul'daki tüm bakanlıklar kaldırıldı ve Ankara'ya bağlı müdürlükler haline getirildi. Başarılı çalışanlar görevlerine devam ettiler ve maaşlarını Ankara'dan almaya başladılar. 6 Kasım 1922 günü TBMM'nin aldığı karar ile Refet Bele, TBMM'nin İstanbul Temsilcisi görevini üstlendi.

Şartlar İstanbul'un TBMM hükümetinin yönetimi altına girmesini sağlıyordu. İstanbul'un 20 günlük yiyecek stoku kalmıştı ve bu konuda Ankara'dan destek istendi. 1 Kasım 1922 günü TBMM saltanatın kaldırılması için bir kanun kabul etti. Sultan Vahdettin artık hiçbir idari yetkisi olmadan şehirde sadece halife olarak yaşayacaktı ama o bunu kabul etmedi ve İngilizlerle anlaşarak 17 Kasım 1922 günü kaçtı.

11 Kasım 1922 günü Refet Bele, yüksek komiserlerle bir araya geldi ve ortak bir asayiş toplantısı yaptılar. İşgal polisi tarafından yakalanan Türklerin Türk polisine teslim edilmesi konusunda anlaştılar. Türklerin işgal kuvvetlerine karşı suç işlemleri halinde bu kişilerin yabancı mahkemeler tarafından yargılanması isteniyordu, bu konuda anlaşamadılar.

18 Kasım 1922 gününe kadar Rumlara süre tanındı. Rum vatandaşların bir karar vermeleri gerekiyordu. Bu süre 18 Kasım 1922 günüydü. Eğer Türk vatandaşı olarak kalacaklar ise Türk kanunlarına göre yaşamayı kabul edeceklerdi. Kendilerini Yunan vatandaşı olarak hissedenler ise 18 Kasım 1922 gününe kadar şehri terk edeceklerdi. Aslında Ankara hükümetinin o an itibariyle bu konuyu takip edecek bir kadrosu ve teşkilatı yoktu ama Rum Ortodoks Patrikhanesi'ne ve Rum halkına şu mesaj veriliyordu: "Artık bu şehri biz yöneteceğiz ya bizimle yaşayın ya da ülkeyi terk edin. Artık cemaat mahkemeleri gibi hukuk olmayacaktır. TBMM kanunları uygulanacaktır."

19 Kasım 1922 günü Trakya'ya gönderilen jandarma bölüğü Trakya'yı devraldı. Mudanya ateşkesine göre 8000 hafif silahlı jandarma askeri Trakya bölgesinde asayişi sağlamak üzere göreve başladı.

İstanbul'a gelen TBMM yönetimi artık eski defterleri açmaya başlamıştı ve bu fatura İngilizlere kesilecekti. Aynı gece içinde Şişli'de ve Kasımpaşa'da iki İngiliz subay öldürüldü. İkisi de iki kurşunla enselerinden vurulmuştu. İki suikast aynı şekilde işlenmişti. Bu tür gelişmelere hiç alışkın olmayan İngiliz subayları artık tedirginlik yaşamaya başlamışlardı. Bu cinayeti Muavenet-i Bahriye direniş örgütü işlemişti. Bu örgüt Kasımpaşalı Laz kayıkçılar grubuydu ve

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

İstanbul genelinde yedi bin silahlı adamı vardı. Örgüt Kasımpaşa'daki Bahriye Nezareti'nden yönetiliyordu.(1)

Müttefiklerden Fransız ve İtalyan yüksek komiserler artık bir şeye karışmıyorlardı ama İngilizler şehirde kalabilmek için direniyorlardı. Refet Bele "Artık şehri biz yönetmeliyiz" konusunda Müttefiklere baskı yapıyordu. İngilizler de ellerindeki yetkiyi vermek istemiyorlardı.

Kasım ayının son haftasında Refet Bele, Müttefiklerden işgal sıkıyönetim mahkemelerinin kaldırılmasını istedi. Bu mahkemeler, işgal kuvvetlerine karşı işlenen suçlara bakan bir çeşit ağır ceza mahkemeleriydi. İngilizler bu konuda direndiler. Refet Bele bu mahkemelerin dayanağı olmadığını hatırlattı. Kısa bir süre sonra bu mahkemeler kaldırıldı, Refet Bele artık İstanbul'da istediğini yaptırıyordu.

20 Kasım 1922 tarihinde Lozan'da barış görüşmeleri başladı.

12 Aralık 1922'de Ankara ile Birleşik Krallık arasında yeni bir sorun daha çıktı. İstanbul'daki gümrükler Türk yönetimine geçmişti. Türk hükümeti gümrüklerde artık Türk pasaportlarına işlem yapıyorlardı. Rum ve Ermeni patrikhaneleri tarafından verilmiş pasaportları da yırtıp atıyorlardı. Müttefiklerin Türk vatandaşlarına verdiği Müttefik pasaportlarına işlem yapmıyorlardı. Bu konuda Refet Bele ile yüksek komiserler arasındaki görüşmelerden sonuç çıkmadı. İşgal güçleri askeri kumandanı Charles Harington gümrüklere silahlı asker göndermeyi planladığını söyledi ama yapamadı zira iki taraf da ipleri fazla germek istemiyordu ve dikkatliydiler. Sonunda Osmanlı vatandaşı olan gayrimüslimlere bir ay daha pasaport kullanma hakkı verildi. Refet Paşa yıl sonuna kadar gümrüklerin açılacağını ve Türkiye'de yaşamak istemeyen gayrimüslimlerin İstanbul'u terk etmesi kararını açıkladı.

Tam bu dönemde Türk güvenlik görevlileri değiştirildi. İstanbul Emniyet Müdürü Sadi Bey'in yerine savaş meydanlarından gelen Albay Halil Bey atandı. Kendisi ateşli bir vatanperverdi. İşgal döneminde Ankara'nın aleyhinde faaliyet gösteren kişiler için İstanbul Emniyet Müdürlüğü araştırma yapmaya başladı. Bu söylem duyulunca Ankara aleyhine çalışmış olanlar paniğe kapıldılar ve ülkeyi terk etmeye başladılar.

İstanbul'un Tahliyesi

Mudanya ateşkesi gereği Trakya topraklarının devir tesliminin yapılması için TBMM hükümeti İstanbul'a Refet Bele'yi göndermişti. Refet Paşa aynı gün yönetimi TBMM adına devralarak şehrin yönetimi için tek yetkili makamın TBMM hükümeti olduğunu tüm memurlara tebliğ etti. İstanbul vilayeti işleriyle meşgul daireler ve kurumlar hariç İstanbul'daki tüm bakanlıkların kaldı-

(1) Nur Bilge Criss, *İşgal Altındaki İstanbul 1918-1923*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 198.

Levent Şahverdi Arşivi

rıldığını açıkladı. Refet Bele, TBMM hükümeti adına İstanbul'un yönetimine el koydu.[1] Bir gün sonra gazetelerde TBMM hükümeti adına Trakya'yı teslim alma yetkisine sahip olan Refet Bele imzasıyla İstanbul'daki idari işlerin nasıl yürütüleceğini izah eden 16 maddelik bir talimatname yayımlandı.[2] Ankara hükümeti ayrıca Refet Paşa'ya İstanbul Temsilciliği görevini verdi.

TBMM hükümeti 5 Kasım 1922 günü Müttefiklere bir nota verdi ve *"İstanbul'u boşaltmalarını ve ordularının Türk bayrağını selamlayarak gitmelerini"* istedi. Müttefikler barış görüşmeleri tamamlanıncaya kadar İstanbul'u boşaltmayacaklarını bildirdiler. TBMM tarafından 18 Kasım'da Veliaht Abdülmecit Efendi halife seçildi. Refet Paşa, bir taraftan İstanbul idaresine el koymuşken, bir taraftan da Trakya'nın teslim alınması işleriyle meşgul oluyordu. 19 Kasım itibariyle askeri birliklerin Tekirdağ üzerinden Trakya'ya geçmeleri tamamlandı.

TBMM hükümeti, bu konuda önemli bir görevlendirmede bulundu. İstanbul'da askeri ve siyasi konuları yürütmek için iki kişiyi görevlendirdi. Ankara hükümetinin askeri konularını yürütmek için İstanbul Kumandanlığı görevine Selahattin Adil Paşa atandı ve 22 Kasım 1922'de İstanbul'a gelerek görevine başladı.[3] Ankara hükümetinin Siyasi İşler TBMM İstanbul Temsilciliği'ne Dr. Adnan Adıvar atandı ve kendisi 16 Aralık 1922 günü İstanbul'a gelerek göreve başladı.[4] Refet Paşa, Adnan Adıvar'ın gelmesinden sonra 24 Aralık 1922'de Trakya'ya gitmek üzere İstanbul'dan ayrıldı.[5]

---

(1) *Tevhid-i Efkâr*, 5 Kasım 1922. "Refet Paşa, dün öğleden itibaren İstanbul'un idaresini deruhte etti."

(2) Bülent Bakar, "Esaretten Kurtuluş: İtilaf Devletlerinin İstanbul'u Tahliyesi", *Muğla Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2009, Muğla, S. 23, s. 24.

(3) Selahattin Adil Paşa, *Hayat Mücadeleleri: Selahattin Adil Paşa'nın Hatıraları*, Zafer Matbaası, İstanbul, 1982, s. 410.

(4) Bülent Bakar, "Esaretten Kurtuluş: İtilaf Devletlerinin İstanbul'u Tahliyesi", *Muğla Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2009, Muğla, S. 23, s. 27.

(5) *İkdam*, 25 Kasım 1922.

Levent Şahverdi Arşivi

İstanbul'un Kurtuluşu

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

1923

Levent Şahverdi Arşivi

İSTANBUL'UN BOŞALTILMASI

Lozan Görüşmelerinde Tahliye Konusu

İsmet İnönü, Lozan görüşmeleri için İsviçre'ye vardığında konferans öncesi Fransız temsilcisi Poincare ile özel bir görüşme yaptı ve İstanbul'un ne zaman boşaltılacağını sordu. Poincare ise cevap olarak "Anlaşma imza edildiğinde ne İstanbul'da ne de Boğazlar bölgesinde hiçbir yabancı askerin kalmayacağını" söyledi.

İstanbul temsilciliğine atanan Dr. Adnan Adıvar, Cağaloğlu'ndaki eski Bayındırlık Bakanlığı binasına[1] yerleşerek çalışmaya başladı.[2] 20 Kasım 1922'de Lozan'da barış konferansı başladı.[3] 31 Ocak 1923'te Lord Curzon'un sunduğu barış antlaşması tasarısı kabul edilemez hususları içerdiği için Türk heyeti 4 Şubat 1923'te Lozan'ı terk etti. İsmet Paşa'nın Ankara'ya dönmesinden sonra bir bekleme süreci başladı. Batı başkentlerinde de İstanbul'un geleceğiyle ilgili bazı değerlendirmeler yapılmaktaydı. 1923 yılı mart ayında Londra'da Avam Kamarası'ndaki tartışmalarda İstanbul'un işgalinin İngiliz vergi mükelleflerine yük getirdiği ve Şark meselesinin acilen halledilmesi gerektiği ifade edilmekteydi.[4] Müttefik devletler de bir an önce barışa ulaşma ve ilişkileri normalleştirme ihtiyacı duydukları için 28 Mart 1923 tarihli bir notayla sorunları görüşmek ve çözmek için Türk heyetini Lozan'a davet ettiler. Türkiye bu çağrıya 7 Nisan'da cevap verdi[5] ve görüşmelerin 23 Nisan'da başlamasını teklif etti.[6] İsmet İnönü başkanlığındaki heyetin tekrar Lozan'a ulaşmasından sonra görüşmelerin ikinci safhası başladı. İsmet İnönü acil olarak İstanbul'un boşaltılması konusunu gündeme getirdi.

---

(1) Bina Rauf Paşa Konağı olarak inşa edilmiş olup Cumhuriyet döneminde İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü olarak kullanıldı.

(2) Selahattin Adil Paşa, *Hayat Mücadeleleri: Selahattin Adil Paşa'nın Hatıraları*, Zafer Matbaası, İstanbul, 1982, s. 412

(3) Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, I-IV, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1993, s. 788-845

(4) *İkdam*, 11 Mart 1923.

(5) Ali Naci Karacan, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1943, s. 228.

(6) *İkdam*, 8 Nisan 1923.

Levent Şahverdi Arşivi

İsmet İnönü, konferans sürecinde İstanbul'un tahliyesi hakkında ısrarcı oldu ama Müttefikler hep bu konuyu konuşmamaya çalıştılar zira onlara göre İstanbul'un işgali ellerinde tuttukları tek kozdu. İstanbul'u boşaltmaları halinde diğer maddeleri Türklere kabul ettiremeyeceklerini biliyorlardı onun için bu konuyu konuşmaktan hep kaçındılar.[1] Müttefikler, İstanbul ve Çanakkale şehirlerini görüşmeler boyunca bir rehine olarak ellerinde tuttular.[2]

TBMM İstanbul Temsilcisi Dr. Adnan Adıvar, Birleşik Krallık Yüksek Komiseri ile yaptığı görüşmede TBMM'nin antlaşmayı tasdikinden sonra tahliyenin gerçekleşeceği hususunda teminat aldı ve bu gelişmeyi 7 Haziran 1923'te bir telgrafla Dışişleri Bakanlığı'na bildirdi.[3]

Türk heyeti ise İstanbul ve Boğazlar'ın tahliyesini çok önemsiyordu.[4] Ankara hükümeti tahliyenin[5] ertelenmesinin kesinlikle kabul edilemeyeceğini İsmet Paşa'ya bildirdi.[6] Tahliye konusunun bu kadar uzaması Lozan'da tekrar bir soruna yol açtı ve İsmet Paşa, tahliye konusunun derhal görüşülmesi için taraflara bir nota verdi. Basında yapılan yorumlarda ve verilen haberlerde gözle görülür bir restleşme oldu.[7] İsmet Paşa'nın notasından sonra Müttefikler tahliye konusunun belirsizlikte kalmasının tahammül edilemeyecek noktaya ulaştığını fark ettiler. 6 Temmuz 1923 günü tahliyeye ilişkin bir protokol tasarısı ortaya çıktı. 7 maddelik bu tasarıya göre özetle antlaşmanın TBMM tarafından tasdikinden sonra İstanbul'daki yüksek komiserlere bildirilir bildirilmez süreç başlayacak ve tahliye altı haftada tamamlanacaktı ama Boğazlar ile ilgili bir sorun çıkmıştı. Birleşik Krallık Heyeti Başkanı Sir Horace Rumbold'a göre Boğazlar sözleşmesi yürürlüğe girinceye kadar donanma için boğazlarda geçiş açık kalmalıydı.[8] Müttefikler ile Türk heyeti arasında tasarının büyük bölümü üzerinde anlaşma olmasına rağmen donanmanın durumuyla ilgili uzlaşma sağlanamaması bu konuyla ilgili son bir bunalım çıkmasına yol açtı. Ankara, Türk heyetine asla taviz verilmemesi gerektiğini bildirildi.

Birleşik Krallık Başbakanı Baldwin de Avam Kamarası'nda İstanbul'un tahliyesiyle ilgili bilgi vermişti. Buna göre, İstanbul'daki İngiliz kuvvetlerinin aylık

(1) *İkdam*, 29 Nisan 19123.
(2) Ahmet Temiz, *Velit Ebüzziya'nın Lozan Mektupları*, IQ Yayınları, İstanbul, 2007, s. 164.
(3) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HR. İM, 19/83, lef 1.
(4) *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Temmuz 1923.
(5) *İleri*, 3 Temmuz 1923: "İstanbul işgalinin tecdidini isteyenler: Bugünlerde İstanbul basınında yer alan bir habere göre de şehirde tüccar ve zenginlerden bazıları İngiltere sefaretine müracaat ederek işgalin devamını istemişlerdir." Fakat, bir süre sonra İngiltere Sefareti yaptığı resmi açıklamada, kendilerine bir müracaat olmadığını ifade etti ve gazetelerdeki haberleri yalanladı. *İleri*, 6 Temmuz 1923.
(6) *Tevhid-i Efkâr*, 4 Temmuz 1923.
(7) *Tevhid-i Efkâr*, 9 Temmuz 1923.
(8) Seha Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanakları ve Belgeler*, VI-VIII, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1993, s. 173-179.

Levent Şahverdi Arşivi

masrafı 142.000 İngiliz lirasıydı. İngiltere, tahliye neticesinde bu masraftan kurtuluyordu. Yine de tahliye masrafları için 485.000 İngiliz lirasını gözden çıkarmak zorunda kalacaklardı.[1] Sonuçta, Lozan'da resmi imza töreni öncesinde tahliyeyle ilgili pürüzlerin hepsi giderilmişti ve fiili sürecin başlaması için her şey hazırdı.

Lozan Barış Antlaşması Sonrası

İstanbul'da tahliye işlemi için resmi temaslar kapsamında ilk adım İşgal Kuvvetleri Kumandanı General Harington tarafından atıldı. General, 24 Temmuz 1923'te Lozan'da gerçekleşmesi kararlaştırılan imza töreninden bir gün önce 23 Temmuz'da İstanbul Kumandanı Selahattin Adil Paşa'yı ziyaret etti ve yaptığı açıklamada 24 Temmuz'daki imza töreni dolayısıyla yapacağı ziyareti erkene aldığını söyledi. Generale göre, barış antlaşmasıyla bir sükûnet devrine giriliyor ve dostluk dönemi başlıyordu. Kırım Savaşı'nda yan yana savaşmış bu iki ulus arasında tarihi bir dostluk vardı ve bunu tekrar geliştirmenin zamanıydı. Tahliye protokolünün kendilerine ulaştığını ifade etti. Selahattin Adil Paşa ise protokolün henüz eline geçmediğini fakat bazı ön hazırlıklara başladığını açıkladı.[2] 24 Temmuz 1923'te Lozan'da 'İngiliz, Fransız ve İtalyan Kuvvetlerinin İşgal Etmiş Bulundukları Türk Topraklarının Boşaltılmasına İlişkin Protokol ve Bildiri' imzalandı. 7 madde olan tahliye protokolüne göre:[3]

Tahliye altı haftada tamamlanacaktır.

Çanakkale Boğazı, Karadeniz Boğazı ve Marmara Denizi'nde bulunan Müttefik kuvvetler bu süre içinde çekilecektir.

İşgal altında bulunan her çeşit taşınmaz mallar Türk makamlarına teslim edilecektir.

İşgal kuvvetleri elinde bulunan Yavuz zırhlısı dahil olmak üzere Türk savaş gemileri, her türlü harp malzemesi geri verilecektir.

Tahliye esnasında herhangi bir olaya meydan vermemek için gerekli tedbirler Türk ve Müttefik askeri makamları tarafından alınacaktır.

Türk hükümeti barış antlaşmasının yürürlüğe konulmasını beklemeksizin bu antlaşmayı imzalamış devletlerin uyruklarının 69., 72., 77. ve 91. maddelerden ve ikamet sözleşmesi hükümlerinden yararlanmalarını kabul eder.

Birleşik Krallık hükümetiyle Türk hükümeti güneydoğu sınırları belirlenenceye kadar korunması hüküm altına alınmış olan mevcut durumu değiştirecek bir şey yapmamayı taahhüt ediyorlardı.

---

(1) *Tevhid-i Efkâr*, 22 Temmuz 1923.
(2) Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon kodu: 030.10, Yer No: 205.399.10., lef 4.
(3) Seha Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanakları ve Belgeler*, VI-VIII, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1993, s. 109-113.

Levent Şahverdi Arşivi

Protokol haricinde Türk heyeti, tahliyeyle ilgili dört maddelik bir bildiri yayımladı. Bildiri özetle şöyleydi:

1. *Boğazlar rejimine ilişkin bugün tarihli sözleşmenin yürürlüğe girişini beklerken, üç Müttefik devletler donanmalarının Boğazlardan geçiş bakımından tam serbestliklerini saklı tuttukları kararlaştırılmıştır.*
2. *Protokolün 1. paragrafı hükümlerine halel gelmeksizin ve Boğazlar rejimine ilişkin bugün tarihli sözleşmenin yürürlüğe girişine kadar, ya da 21 Aralık 1923 tarihinde bu sözleşme yürürlüğe girmişse bu tarihe kadar Türk hükümeti, Müttefik üç devletten her birinin, Boğazlarda bir kruvazör ve iki muhrip bulundurmasına itiraz etmeyecektir. Bu gemilerin yanında, kömür alma ve donatım için gerekli olan ve savaş bayrağı taşımayan gemiler bulunabilecektir.*
3. *Kabotaj ve liman hizmetlerinin bugün tarihli barış antlaşmasının yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak, Türk milli bayrağının tekelinde olacağını hatırlatırlar. Türkiye'de 1 Ocak 1923'te kabotaj yapmakta olan ya da liman hizmetleriyle uğraşan müesseselerin 31 Aralık 1923 tarihine kadar işlerini sürdürmekte serbest bırakılacakları bildirilir.*
4. *Lozan'da imzalanmış barış antlaşmasıyla öteki senetlerin mümkün olan en kısa sürede yürürlüğe girecekleri umulmaktadır.*

TBMM İstanbul Kumandanlığı, ağustos başından itibaren tahliye hazırlıklarına başladı. Tahliye protokolü çerçevesinde komisyonlar oluşturuldu ve Müttefiklerin tahliye sürecinde kullanacağı iskeleler belirlendi.[1]

Tahliye ve Teslim Komisyonu Kuruluyor

İstanbul'un tahliyesi hakkında hazırlanan programa göre, tahliyeye nezaret edecek olan tahliye ve teslim komisyonunda askeri yetkililer, vilayet, vakıflar, İstanbul Belediyesi, Bahriye Kumandanlığı, liman dairesi ve fabrikalar müdürlüğünden temsilciler bulunacaktı. Müttefik heyetlerin hazırlayacakları teslim projesi de tetkik edildikten sonra şehrin tahliyesine başlanacaktı.[2]

Basına yansıyan haberlere göre, özel müesseseler ve evlerin tahliyesi için bir talimatname hazırlığı yapılmaktaydı ve malları işgal altında bulunan şahısların vilayete müracaat etmeleri gerekiyordu. Vilayet de bu müracaatları peyderpey komisyona bildiriyordu.[3]

---

(1) *İkdam*, 1 Ağustos 1923.
(2) *Tevhid-i Efkâr*, 2 Ağustos 1923.
(3) *İleri*, 6 Ağustos 1923.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

Lozan Antlaşması'nın Onayı Sonrası

23 Ağustos 1923 günü Lozan Barış Antlaşması TBMM tarafından kabul edildi ve bu haber İstanbul'a ulaştı. Dışişleri Bakanı İsmet İnönü de tasdik haberini bir notayla İstanbul'daki yüksek komiserlere bildirdi ve tahliye süreci resmen başladı. İşgal güçleri ile Ankara hükümeti arasında imzalanan mutabakata göre altı haftalık süreç başladı.[1]

Teslim tarihi olarak 4 Ekim 1923 günü belirlendi. İşgal güçleri zaten bir süredir hazırlık yapıyordu. 23 Ağustos'ta Bostancı bölgesinde nakliyat yapmaya başladılar ve buradan 27 top ile bazı silah ve mühimmat gemilere nakledildi. 24 Ağustos'ta İngilizler Gebze ve Şile'deki kuvvetlerini çekmişlerdi ve Haydarpaşa'daki Tıbbiye binasının tahliyesinin tamamlanıp teslimi bekleniyordu.[2]

Maltepe, Bostancı ve Erenköy'deki İngiliz kuvvetleri büyük ölçüde nakliye gemilerine bindirildiler. Fransızlar, Marsilya'dan hareket eden nakliye gemilerini beklerken, Hadımköy'deki Senegal Alayı eşyalarını toplamıştı. İtalyanların ise İstanbul'da pek az askeri kaldığından henüz büyük faaliyetleri görülmüyordu zira, İstanbul'da bulunan çok sayıdaki İtalyan jandarma kuvveti iki hafta önceden memleketlerine sevk edilmişti.[3]

Selahattin Adil Paşa'nın Ankara hükümeti temsilcisi olan Dr. Adnan Bey'e gönderdiği raporda, Anadolu cihetinde bulunan İngiliz kıtalarının 23 Ağustos'tan beri Maltepe ve Bostancı'yı tahliye etmekte oldukları belirtiliyordu. Ayrıca, Haydarpaşa'daki İngiliz kumandanının kendisiyle temas kurarak 24 Ağustos'ta Fener Yolu'ndaki İngiliz kuvvetlerinin tahliye edileceğini bildirdiği ifade ediliyordu.[4]

25 Ağustos itibariyle İngilizlerin Anadolu cihetinde az sayıda kuvveti kalmış ve Sarıgazi bölgesi ve İç Erenköy'deki Thomson Çiftliği ve Bostancı'dan Haydarpaşa'ya kadar birçok yer teslim edilmişti.[5]

27 Ağustos tarihli bir gazete haberine göre, Mütareke esnasında Üsküdar, Kadıköy ve bu mıntıkanın değişik yerlerinde Müttefik devletlerce işgal edilmiş olan 13 ev, bir istasyon, dört arsa, bir çiftlik, bir taş mektep ve bir gazino tahliye edilmişti.[6]

Anadolu yakasının tahliyesi önemli ölçüde tamamlanırken 29 Ağustos tarihli bir gazete haberi İngilizlerin Rumeli yakasını 24 Eylül'de tahliyeye başlayacağını açıklamaktaydı.[7] Birleşik Krallık Karargâhı'ndan alınan bu listede Rumeli yakasının 24 Eylül'den itibaren tahliyesi öngörülüyordu.

---

(1) Altı haftalık süreç: 42 gün.
(2) *Tanin*, 25 Ağustos 1923.
(3) *Vakit*, 25 Ağustos 1923.
(4) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HR. İM., 46/61, lef 22.
(5) *Tevhid-i Efkâr*, 26 Ağustos 1923.
(6) *İleri*, 27 Ağustos 1923.
(7) *Vakit*, 29 Ağustos 1923.

Levent Şahverdi Arşivi

Birleşik Krallık Kuvvetlerinin Tahliye Planı

İngilizler tüm İstanbul'a yayılmış olan kuvvetlerinin tahliyesi ile ilgili bir yol haritası verdi:

> *"Soğanlı Arazisi Maltepe – 30 Ağustos 1923; 25. Kolordu Kışlası Ortaköy – 1 Eylül 1923 İngiliz Fevkalade Komiserliğinin İşgali Altındadır; Süvari Binicilik Mektebi Kışlası Haydarpaşa – 3 Eylül 1923; Gümüşsuyu Kışlası – Ayaspaşa – 24 Eylül 1923; Kâğıthane – Maslak Arazisi – 25 Eylül 1923; Silahhane. Yıldız Kışlasının Kuzeybatısı – 25 Eylül 1923; Yıldız'da Kışla ile Saray Arasındaki 7 bina – 25 Eylül 1923; Zabitan Numune Mektebi – Maçka 29 Eylül 1923; Haydarpaşa'da Süvari Ahırları Civarında 9 bina – 29 Eylül 1923; Maçka Silahhanesinin Arkasındaki Kışla – 29 Eylül 1923; Haydarpaşa Tıp Fakültesi Karşısındaki Binalar – 29 Eylül 1923; Tophane Camii'nin Kuzey Kısmında Bir Oda – 30 Eylül 1923; Tophane Kışlası – 30 Eylül 1923; Orhaniye Kışlası Yıldız – 30 Eylül 1923; Tophane Askeri Hastanesi ve Teçhizat Deposu – 30 Eylül 1923; Tophane Fabrikaları – 30 Eylül 1923; Taksim Taşkışla – 30 Eylül 1923; Pangaltı Sipahi Ocağı Harbiye Mektebi – 1 Ekim 1923; Pangaltı Harbiye Mektebi – 1 Ekim 1923."*[1]

30 Ağustos 1923 tarihli bir gazete haberi tahliye başladığından beri 8.000 İngiliz askerinin İstanbul'dan ayrıldığını yazıyordu. İngilizler tahliye işini ciddiye alırken, Fransızlar tahliyede ağır kaldılar zira Marsilya'dan yola çıkan nakliye gemileri henüz İstanbul'a ulaşmamıştı.[2]

İşgal Kuvvetlerinin İstanbul'dan Ayrılması

İstanbul Kumandanı Selahattin Adil Paşa, 29 Eylül 1923 günü Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir yazıda, tahliyeden sonra geçici olarak Boğazlar'da görülecek Müttefik devletler donanması hakkında bilgi veriyordu. Bu savaş gemileri, Birleşik Krallık'ın 1 hafif kruvazör, 2 torpido muhrip gemisi; Fransızlarınki 1 kruvazör ile 2 küçük gemisi ve İtalyanların 1 kruvazör ile 2 torpido muhribi şeklindeydi. Bu gemiler boşaltma mutabakatına göre en geç 31 Aralık 1923'e kadar Boğazlar'da kalabileceklerdi.[3]

İstanbul İşgal Kuvvetleri de işgalin son bulması ve tahliye işlemleri konusunda bir bildirimde bulundu. 2 Ekim 1923 günü İstanbul'un işgali sona erecektir. Bu itibarla saat 11.30'da Dolmabahçe Rıhtımı'nda bir merasim yapılacaktır. 29

(1) Başbakanlık Osmanlı Arşivi HR. İM., 46/54, lef 2. Bkz. Ek. 4.
(2) *Tanin*, 30 Ağustos 1923.
(3) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HR. İM, 46/61, lef 22.

Levent Şahverdi Arşivi

Eylül'de İngilizler Kâğıthane ve Maslak arazilerini teslim ettiler ve ayrıca, kışla ile saray arasında işgal altındaki binaların çoğu sahiplerine verildi. Fransızlar da Ayasofya civarındaki bazı binaları, Beyazıt'taki Jandarma Dairesi'ni, Süleymaniye Kışlası'nı, Rami Kışlası'nı teslim ettiler. Yine İngilizler, Maçka Kışlası'nı[1] teslim ederken, geri alınan malzemeler arasında depolardaki 2.000 mitralyöz[2] ve 150.000 tüfek de bulunuyordu. Orhaniye Kışlası'nın tahliyesi de tamamlandı.

Tophane fabrikaları dahilindeki silah depolarıyla, Sipahi Ocağı, Tophane'deki Askeri Hastane ve silah deposu teslim edildi. 1 Ekim 1923 günü İşgal Kumandanlığı olarak kullanılan Harbiye Mektebi de teslim edildi ve aynı gün Selahattin Adil Paşa ve işgal kuvvetleri kumandanları tarafından İstanbul'un tahliye ve teslimi için teslim protokolü imzalandı. Mekteb-i Harbiye, Fransızların işgalinde olan Sarayburnu'ndaki Sevkıyat Dairesi ve Salıpazarı'nda İtalyanların işgalindeki binalar kalmıştı ve 1 Ekim günü hepsi teslim edildi.[3]

2 Ekim 1923'te General Harington'u İngiltere'ye götürecek olan Arabic gemisinde İşgal Kuvvetleri Kumandanı ve Selahattin Adil Paşa teslim protokolünü imzaladılar. Mondros ateşkesi ile işgal kuvvetlerinin kontrolüne bırakılan silah, mühimmat ve malzemelerin Türklere teslim edildiği kayda geçmiş oldu.[4] Aynı gün saat tam 11.30'da Dolmabahçe Rıhtımı'nda işgal kuvvetlerinin ve Türk ordusunun merasim bölükleri yerini aldı. Burada yapılan askeri törenin ardından işgal komutanları kendi donanmalarının gemilerine binerek saat 15.00'te İstanbul'dan ayrıldılar. Sahillere dolan binlerce kişinin meraklı bakışları arasında önce General Harington'u taşıyan Arabic vapuru saat 15.10'da Marmara Denizi'ne açıldı. Bu vapuru diğer vapurlar takip etti ve son ayrılanlar savaş gemileri oldu.[5]

Türk Ordusu İstanbul'da

İşgal kuvvetlerinin gitmesinden sonra Türk ordusunun İstanbul'a girmesi bekleniyordu. Bu görev I. Tümen'e verilmişti. Bu günlerde basında İstanbul'a girecek olan Türk kuvvetleriyle ilgili haberler de yer almaya başladı. Açıklamalara göre tahliyenin bitmesinden 24 saat sonra Türk kuvvetleri İstanbul bölgesine dahil olacaklardı. Bu kuvvetler Pendik'ten itibaren yürüyüşe başlayıp İstanbul'a ulaştılar.[6]

---

(1) Maçka Kışlası: Günümüzde İstanbul Teknik Üniversitesi Maden Fakültesi
(2) *Tevhid-i Efkâr*, 1 Ekim 1923. Teslim edilen mitralyöz sayısı 20.000 olarak verilmişti.
(3) *Vatan*, 2 Ekim 1923.
(4) *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Ekim 1923.
(5) *Vatan*, 3 Ekim 1923.
(6) *Vatan*, 26 Eylül 1923. Tahliyeyi müteakip gelecek gazilerimiz.

Levent Şahverdi Arşivi

Hüsnü Paşa komutasında bulunan tümen konuşlandığı Gebze'den 4 Ekim 1923 günü yola çıktı. Tümen ilk gün Bostancı'da ikinci gün ise Haydarpaşa'da geceledi. 6 Ekim sabahı tümen, araba vapuruyla Üsküdar'dan İstanbul tarafına nakledildi.(1) III. Kolordu Kumandanı Şükrü Naili Paşa, vapurla Hereke'den hareket ederek saat 10.00'da İstanbul'a geldi. Merasim için Ankara'dan gelen milletvekilleri heyeti, İstanbul Murahhası Dr. Adnan Bey, İstanbul Kumandanı Selahattin Adil Paşa, Vali Haydar Bey ve diğer yetkililer tarafından törenle karşılandı.(2) Gülhane Parkı'nda toplanmış ve bekleyen askerler buradan hareket ederek Köprü, Şişhane, Beyoğlu, İstiklal Caddesi yoluyla Taksim Meydanı'na geldiler ve yapılan bir geçit resmiyle merasime son verildi.(3)

(1) Erkilet Paşa, H. Hüsnü, "6 Ekim'de İstanbul'a Nasıl Girmiştik", *Yakın Tarihimiz*, İstanbul, 1962, s. 163-164.

(2) Selahattin Adil Paşa, *Hayat Mücadeleleri: Selahattin Adil Paşa'nın Hatıraları*, Zafer Matbaası, İstanbul, 1982, s. 426.

(3) Bülent Bakar, "Esaretten Kurtuluş: İtilaf Devletlerinin İstanbul'u Tahliyesi", *Muğla Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2009, Muğla, s. 38.

Levent Şahverdi Arşivi

Milli Direniş Örgütleri

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

Levent Şahverdi Arşivi

KARAKOL CEMİYETİ

İstanbul'un beş yıl süren işgal döneminde şehirde işgale karşı çıkan kişiler tarafından çeşitli örgütler kuruldu. Bu teşkilatlar arasında en önemli örgütlerden biri de Karakol Cemiyeti'dir. Cemiyetin kuruluşu, tarihi ve kurucuları ile ilgili farklı kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır.[1] Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi tarafından hazırlanan *Türk İstiklal Harbi* adlı eserde Karakol Cemiyeti'nin kuruluş tarihi 13 Kasım 1919 olarak verilmiştir.[2] Karakol Cemiyeti ile ilgili birçok araştırmada cemiyetin kuruluşu ve çalışma yöntemleri konusunda en kapsamlı bilgi Hüsamettin Ertürk tarafından verilmiştir. Hüsamettin Ertürk, Karakol Cemiyeti'nin kuruluşunu şöyle anlatmaktadır: [3]

> *"Büyük Harbin son senesi ve son aylarında bir günde, İttihatçı liderler Kuruçeşme'deki yalıdan yurtdışına kaçarlarken, Talat Paşa giderayak Kara Kemal'e birtakım talimat verdi. Talimatın içeriği yeni bir teşekkül kurmaktır. İttihat ve Terakki Cemiyet'i kendini feshetmişti ama İttihatçılık birçokları için bir yaşam biçimiydi. Bir yaşam disipliniydi. 12 yıl boyunca Osmanlı devletini yönetmiş olan bir parti kolay kolay yok olmazdı. Bu olaydan üç beş gün sonra Kara Kemal yine İttihatçılardan Kurmay Albay Kara Vasıf ile bir araya gelir ve Talat Paşa'nın verdiği direktifi ona aktarır."*[4]

Cemiyetin yönetimini Kara Kemal, Kara Vasıf ve Galatalı Şevket üstlendiler. Teşkilatın esas amacı parti ve teşkilattaki eski arkadaşların hayatını korumak ve yalnız duruma düşen Teşkilat-ı Mahsusa üyelerini bir araya getirmekti. Kara Kemal ve Kara Vasıf bu teşkilatı canlı tutacaklardı. Kara Kemal teşkilatın kurulduğu gün katılan arkadaşlarına şunu söyledi: Ermeni tehcirine karışmış olan İttihatçıları yakında tutuklamaya başlayacaklar. Biz birlik olmazsak tutuklananlar

---

(1) Hüseyin Dağtekin, İstiklal Savaşı'nda Anadolu'ya Kaçırılan Mühimmat ve Askeri Eşya Hakkında Tanzim Edilmiş Mühim Bir Vesika, Tarih Vesikaları, 1/16, İstanbul, 1955, S. 10.

(2) Miralay Mehmet Arif Bey, *Anadolu İnkılabı (Milli Mücadele Anıları 1919-1923)*, Haz.: Bülent Demirbaş, İstanbul, 1987, s. 70.

(3) Samih Nafiz Tansu, *Hüsamettin Ertürk, İki Devrin Perde Arkası*, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2011, s. 101.

(4) age, s. 242.

Levent Şahverdi Arşivi

hapishanelerde eriyip gidecekler. Bu sayede hem arkadaşlarımızı korumuş hem de onlara destek vermiş oluruz.

Karakol Cemiyeti'nin Kadroları

Karakol başkanlığını Albay Kara Vasıf üstlendi. Teşkilat yönetimine Albay Galatalı Şevket, Yarbay Kemalettin Sami Gökçe, Yarbay Edip Servet Tör, Baha Sait, Kara Kemal, Binbaşı Ali Rıza, Binbaşı Ali Çetinkaya, Üsküdar Grubu Başkanı Yenibahçeli Şükrü Oğuz, Topkapı Grubu Başkanı Albay Hüsamettin Ertürk seçildiler.[1]

Başlıca müfrezeler ve önde gelen kişiler: Yahya Kaptan, Küçük Arslan, Büyük Arslan, İpsiz Recep, Bulgar Sadık, Dayko, Yüzbaşı Nail, Yalovalı İbo, Gebzeli Rıfat Kaptan ve Kuşçubaşı Eşref.[2]

Karakol Teşkilatı üyelerinin yüzde doksanı asker kökenliydi. Cemiyetin kuruluş nizamnamesinde Türk ve Müslüman âleminin özgürlüğü esas alınmıştı. Cemiyetin esas amacı devletin parçalanmasını engellemek idi. Cemiyette çok sayıda eski İttihatçı vardı ve bu kişiler çok tecrübeliydi. İstanbul'da, Kocaeli ve Karadeniz kıyılarında faaliyet gösteren Rum çeteleri ilk hedefti ve bu Rum çeteleri ile mücadele eden Türklere silah temin etmek gerekiyordu. Bu gizli faaliyetlere engel olmaya kalkanlar gerekirse öldürülecekti. Teşkilata girenler için Türk bayrağına sarılmış Kuran üzerine bir yemin töreni benimsenmişti.

Teşkilat gizli bir örgüttü zira Mütareke Dönemi yaşanıyordu. Karakol Teşkilatı büyük bir inanç ve kararlılıkla Anadolu'daki yerel cemiyet ve çetelere silah gönderiyordu ve bu sayede Anadolu'da çok sayıda çeteye hareket imkânı getirmişti ama teşkilat bütün Anadolu'yu kapsayacak bir düzene erişemedi. Bunun sebebi de iktidardaki Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın engellemeleriydi, ayrıca İngiliz Muhipleri Cemiyeti de Karakol Teşkilatı'na karşı her türlü imkânı kullanıyordu.

Karakol Cemiyeti'nin Örgütlenmesi

Cemiyet, kısa sürede örgütlenme çalışmalarını tamamladı. Milli Mücadele'ye yaptığı en büyük hizmet, İstanbul'dan Anadolu'ya silah, cephane ve subayların kaçırılmasını sağlamaktı. Cemiyetin ilk teşkilat düzeni konusunda elimizde bilgiler vardır.[3] Karakol'un teşkilat nizamnamesine göre örgütü beş kişi-

(1) Fethi Tevetoğlu, *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991, s. 293.

(2) Hüsnü Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, C. 1, Ülkü Matbaası, İstanbul, 1975, s. 85.

(3) Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, No: 114/51979.

Levent Şahverdi Arşivi

lik bir merkez komite yönetiyordu. Komite üyeleri kendi meslek alanlarına göre görevlendirilmişti. Her sorumlu üye, seçtikleri yardımcılarıyla kendi teşkilatlarını oluşturmuşlardı. Her bölümün gizli olarak görev yapması planlanmıştı. Bir şube diğerinden haberdar değildi ve kişiler birbirini tanımazdı.[1] Cemiyetin bir örgütlenme zinciri vardı ve bu zincir en alt seviyeye kadar iniyordu hatta Anadolu'da birçok il ve ilçeye kadar yayılmıştı. Diğer direniş teşkilatları sadece İstanbul'da faaliyet gösteriyorlardı. Karakol Cemiyeti'nin böyle bir teşkilatlanmaya gitmesinin en önemli sebeplerinden biri, taşradaki İttihat ve Terakki mensuplarının bir bayrak altında toplanmak istenmesiydi. Karakol Cemiyeti'nin ilk örgütlenmesinde sorumlu üyelerin yönettikleri bölümler şu şekilde düzenlenmişti: Siyaset, İstihbarat ve Hariciye Dairesi; Milli Ordu, Muharebe Çeteleri ve Seferberlik Dairesi; Sevkıyat, Nakliyat, Muharebe ve Muvasala Dairesi; Maliye Dairesi; Muamelat-ı Zatiye ve Propaganda Dairesi.[2]

Menzil Hattıyla Anadolu'ya İnsan Kaçırılması

Cemiyetin, Milli Mücadele'nin sonuna kadar devam eden en önemli faaliyeti Menzil Hattı Teşkilatıydı. Cemiyetin, İstanbul ile Anadolu arasındaki geçişleri sağlayabilmek için kurmuş olduğu Menzil Hattı, Üsküdar Sultantepe'den başlıyordu. Anadolu Hareketi tarafından da desteklenen Menzil Hattı'nın amirliğini ise Yenibahçeli Şükrü Bey ve bilahare Yüzbaşı Dayı Mesut Bey sürdürdü.[3] Ayrıca TBMM ordusunun silah, mühimmat ve cephane ihtiyacına destek olundu.[4]

Bu dönemde Müttefikler İstanbul'dan Anadolu'ya subay tayin edilmesini yasakladılar. Bu yasaklama Kuvayı Milliye hareketinin subay ihtiyacını etkiledi. Karakol grubu üyeleri Anadolu'ya geçecek subaylara birer geçiş belgesi sağlayarak bu subayları din adamı kıyafetleri içinde Anadolu'ya kaçırdılar. Kaçışın ilk durağı Üsküdar'daki Özbekler Tekkesi'ydi.[5] Tekkede bolca silah ve değişik elbiseler bulunuyordu. Şeyh Ata işgal İstanbulu'nda önemli bir isimdi ve çok önemli yeraltı faaliyetinde bulunuyordu. Şehirden gelen silahlar geceleri Çamlıca'da bulunan Dr. Esat Paşa'nın köşküne taşınıyor ve oradan kuryelerle Anadolu'ya sevk ediliyordu. Halide Edib Adıvar, Dr. Adnan Adıvar, Mehmet Akif, Fevzi Çakmak, İsmet İnönü ve Ankara'ya büyük katkılar sağlamış birçok kişi bu tekkeden yola çıkmıştı.[6] Tekkeden rehberler tarafından alınan kişiler

(1) Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, No: 114/51979.
(2) aga, No: 114/51980.
(3) Muharrem Giray, "İstanbul'un İşgalinde Gizli Bir Teşkilat-Karakol Cemiyeti", *Yakın Tarihimiz*, İstanbul, 1962, C. 3, S. 30, s. 46.
(4) ATASE Arşivi, Klasör. 1397, Dosya: 35, Fih. 11.
(5) Nur Bilge Criss, *İşgal Altındaki İstanbul 1918-1923*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 140.
(6) age, s. 141.

Levent Şahverdi Arşivi

Karakol Teşkilatı tarafından oluşturulmuş menzil yoluyla Ankara'ya ulaşıyorlardı. Teşkilat bu yol ile birçok subayın Anadolu'ya geçmesini sağladı ama maalesef Anadolu'ya çok sayıda casusun da gitmesine sebep oldu. Cemiyet üyelerinin bazılarının gizliliğe özen göstermemesi sonunda bu kanalı öğrenen İngilizler kendi adamlarını da Anadolu'ya sızdırdılar. Bu dönemde Ankara'nın örgütlediği Felah Teşkilatı, subay sevkıyatı hususunda epey mesafe kat etmişti. Ankara, teşkilatın çalışmasından memnundu ve Karakol Cemiyeti ve onu takip eden örgütlere kapıyı kapadı. Zabitan Grubu tarafından hazırlanan bir raporda:

"Anadolu'ya grubun Menzil teşkilatı aracılığı ile 1920 senesinde 1500 subay gönderildi. 1921 yılında Felah Teşkilatı bu görevi üstlenince grup Anadolu'ya sadece 500 subay gönderebildi."(1)

Bu sonuçlar Zabitan Grubu'nun devreden çıkarıldığını göstermektedir.(2) Bunu takip eden günler içinde de grubun bütün subay sevkıyatı durdurulmuş ve iskelelere gönderilen bir emirle, dört köşe mühürlü Zabitan belgeleri ile Anadolu'ya gelenler kabul edilmemiştir.(3)

Kuvayı Milliye Hareketinde Karakol'a Yer Yok

Mustafa Kemal Paşa, kurduğu Kuvayı Milliye hareketine Karakol Cemiyeti'ni sokmadı ve uzak tuttu. Karakol, İttihatçılar tarafından kurulmuş bir örgüttü ve yöneticilerinin tümü bilinen İttihatçılardı. Mustafa Kemal Paşa kurduğu harekete İttihatçıları karıştırmak istemiyordu zira İttihat ve Terakki tükenmiş bir yapıydı ayrıca Karakol'un Enver Paşa bağlantısı Mustafa Kemal'i rahatsız ediyordu. O dönem kurulan tüm direniş hareketleri Ankara'nın onayı ile faaliyete geçmişlerdi. Halbuki Karakol daha önceden kurulmuş bir örgüttü ve önceliği İttihatçılardı.

Gazi Paşa Söylev'de şöyle diyordu:

"Erzurum Kongresi sırasında Anadolu'daki askerlere, devlet memurlarına ve halka Karakol Cemiyeti'nin Görev Yönetmeliği yazılı kâğıtlar dağıtılıyordu. Karakol Cemiyeti'nin tüzüğüne göre, genel merkez üyeleri ve sayıları, toplanma yerleri ve nasıl toplandıkları, nasıl seçilip görevlendirildik-

(1) ATASE Arşivi., Klasör 622, Dosya: 18, Fih. 51.
(2) aga, Klasör. 1397, Dosya: 35, Fih. 11.
(3) aga, Klasör. 622, Dosya. 18 Fih. 58. Karakol Cemiyeti'nin mührü daha sonraki teşkilatta yani Zabıtan Grubu zamanında da kullanılmıştır. Mühür üzerinde üç daireli bir hilal ve yıldız mevcut olup, hilal dairelerinin etrafında iki taraflı yaprak şekli ve (K. Ğ. H. E. S. L) gibi harfler yazılmıştır. Ortadaki yıldızın etrafına ise şu ibare yerleştirilmiştir: Hukuk-u beşer ve istiklal-i milliyi muhafaza eder.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

leri kesin olarak gizli tutulur. Bir de en ufak bir gizi açığa vuran ya da Karakol Cemiyeti'ne tehlike getiren; daha sı, tehlike getirici bir kuşku uyandıran derhal asılır. Yönetmeliğinde bir ulusal ordudan söz ediliyor ve bu ordunun başkumandanı ve genelkurmay başkanı, ordu, kolordu ve tümen komutanları ile kurmayları seçilmiş ve atanmış olup gizli ve saklı tutulur. Bunlar görevlerini gizli olarak yaparlar, deniyordu.

Baylar, hemen komutanları uyardım: Bu tüzük ve yönetmelik kuralarını hiç uygulamamaları gerektiğini ve bu işin kaynağını araştırmakta olduğumu bildirdim. Sivas'a varışımdan sonra oraya gelen Kara Vasıf Bey'den anladım ki bu işi yapan kendisi ve bazı arkadaşları imiş.

Herhalde böyle bir davranış doğru değildi. Herkesi asmakla korkutarak, bilinmeyen bir merkezin, bilinmeyen başkomutanın bilinmeyen komutanların emir ve buyruklarına uymaya zorlamak çok tehlikeli idi. Gerçekten, orduda görevli herkeste hemen bir korku ve birbirlerine karşı güvensizlik başladı. Bu gizli komutan acaba ne vakit ve nasıl komutanlığı ele alacak ve bana karşı nasıl davranacak gibi haklı birtakım kuruntulara kapılması beklenilmez değildi.

Sivas'ta Kara Vasıf Bey'e gizli merkezin, gizli başkumandanın ve gizli genelkurmay başkanının kimler olduğunu sorduğum zaman:

'Hepsi siz ve arkadaşlarınızdır' diye yanıt verdi.

Bu beni büsbütün şaşırtmıştı. Bu karşılık, elbette akla ve mantığa uygun olmazdı. Çünkü hiç kimse bana böyle bir düzen ve kuruluştan söz açmış ve benden bu iş için onay almış değildi."(1)

Sivas Kongresi günlerinde Mustafa Kemal Paşa, kongreye katılan Kara Vasıf'a da şunları söylemişti:

"Ben Mondros Mütarekesi üzerine İstanbul'a gelince kurulmuş olan bu Karakol Teşkilatı'nın hedefini çok iyi öğrendim. Galip devletlerin nazarından İttihat ve Terakki'nin faaliyetlerini gizlemek için bulduğunuz usul budur."(2)

Kuvayı Milliye hareketi, Karakol Cemiyeti'ni belli bir mesafede tuttu. Kendisine faydalı olduğu sürece onların hizmetlerinden faydalandı ama cemiyet mensuplarını içlerine sokmadı.

(1) Mustafa Kemal Atatürk, *Söylev*, Haz.: Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2017, s. 73.
(2) age, s. 73.

Levent Şahverdi Arşivi

FELAH TEŞKİLATI

Anadolu Hareketi'ne İstanbul'dan subay, silah, cephane ile malzeme göndermek ve İstanbul'da istihbarat yapmak amacıyla, Osmanlı Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı olarak kurulmuş ilk örgüttür.[1] Felah Teşkilatı'nın kuruluş çalışmalarına Moltke adıyla birkaç kişi tarafından başlanmıştı. Moltke'nin ilk faaliyete başladığı yer Eminönü Balık Pazarı'nda Hüseyin Hüsnü Eczanesi'nin tavan arasıydı. Mühendis İhsan'ın Selimiye'deki evi ve Neşet Bey'in Beylerbeyi'ndeki Hazım Paşa Yalısı faaliyetlerin yürütüldüğü diğer mekânlardı. Moltke'nin girişimi daha sonra Hamza Grubu adını aldı.[2]

Hamza Grubu Kuruluyor

1920 yılı mart ayında işgal güçlerinin İstanbul'u işgal etmesi ile şehirde şartlar büyük ölçüde değişti zira Müttefikler oldukça güçlü bir istihbarat ağı kurdular. Anadolu Hareketi'ne destek olacak Felah Grubu oluşturulana kadar yapılan çalışmaların hepsi kısa vadeli oldu. Kurulan örgütlerin militanlarından birisi ele geçince teşkilat başka şifrelerle ve başka bir isimle yeniden kuruldu. Felah örgütü oluşana kadar çok sayıda oluşumlar yaşandı.

23 Eylül 1920 tarihinde faaliyetine başlayan Hamza Grubu'nu kuran Yüzbaşı Neşet Bey'dir. Kendisi Ankara'ya giderek Gazi Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüş ve ondan aldığı direktif ile İstanbul'a dönerek çalışmalara başlamıştır. Hamza Grubu'nun kuruluşu ile ilgili olarak çeşitli kaynaklarda farklı bilgiler vardır. Bazı kaynaklarda Ekrem Baydar'ın, Hamza Grubu'nun kurucusu olduğu görülür. Ekrem Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı mektupta, esaretten döndüğünü, bir kurmay subayı olarak Anadolu Hareketi'ne hizmet etmek istediğini belirtmişti. Bu isteğine karşılık Mustafa Kemal Paşa da İstanbul'un işgalinin yakın olduğunu, kendisinin İstanbul'da kalarak istihbarat ve Ankara'ya silah ve mühimmat göndermek için teşkilatlanmasını istedi.[3] Hamza Grubu İstanbul'da yakla-

(1) Servet Avşar, Milli Mücadelede Propaganda Faaliyetleri (1918-1923), Basılmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Tarih Ana Bilim Dalı, Isparta, 2010, s. 172.

(2) Kübra Kayabaşı, "Felah Grubu'nun Milli Mücadele'deki Faaliyetleri", *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2019, C. 4, S. 2, s. 610.

(3) Mesut Aydın, *Milli Mücadele Döneminde İstanbul'da Faaliyette Bulunan Gizli Gruplar*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1992, s. 50.

Levent Şahverdi Arşivi

şık üç ay kadar faaliyette bulundu, bu süre içinde kentteki Milli Mücadele karşıtı cemiyetler ile ilgili bilgiler gönderdi. Muhbirlerini Bursa, İzmir ve Manisa'ya kadar sokarak, Yunan ordusunun harekâtı ile ilgili Ankara'yı bilgilendirdi. Hamza Grubu üyelerinden Şakir Muzaffer Bey İngilizler tarafından yakalanınca grubun şifreleri İngilizlerin eline geçti, grup faaliyetini durdurdu.

15 Aralık 1920'de eski kadro yeni bir oluşuma dönüştü ve Mücahit ismini aldı.[1] Mücahit Grubu da yazışma ve faaliyetlerini 23 Şubat 1921 tarihine kadar sürdürdü ama Müttefiklerin istihbaratına takıldı. Yeni kurulan oluşuma ise Muharip Grubu ismi verildi.

31 Ağustos 1921 – Felah Teşkilatı'nın Kuruluşu

Muharip Teşkilatı'nın açığa çıkması üzerine daha kapsamlı bir örgütlenmeye gidildi. Yeni bir oluşum için şifre ve mühür hazırlandı. 31 Ağustos 1921 tarihinde yeni teşkilat Felah adıyla faaliyete geçti.[2] Milli Mücadele döneminde İstanbul'dan Ankara hükümetine her türlü destek ve yardımı sağlayan Felah Grubu, Milli Mücadele'nin sonuna kadar faaliyetlerini sürdürdü. Osmanlı Genelkurmay Başkanı olan Fevzi Çakmak, İstanbul'un işgali üzerine şehirde kalamadı ve 27 Nisan 1920 tarihinde Ankara'ya geçti. Tüm gizli örgütlerin çalışma düzenini Ankara'dan o planladı. Paşa, grupların devamlı olarak isimlerini değiştirmesini İngiliz istihbaratının tuzağına bağlamaktaydı.[3] İşgal kuvvetleri İstanbul'daki yeraltı örgütlerini yakalamak için tam kadro görev yapıyorlardı. Felah Grubu teşkilat yapısı içerisinde görev dağılımı yapmıştı. Teşkilat beş şubeden oluşmaktaydı.[4]

1. *Şube: İstihbarat ve propagandayla ilgili vazifeleri yapmak üzere teşkilatlandı. Şube müdürü Kurmay Yüzbaşısı Seyfettin Bey.*
2. *Şube: Teknik işler*[5] *ve haberleşme konuları olan telgraf, telsiz ve diğer haberleşme malzemesinin Anadolu'ya gönderilmesi ile görevliydi. Şube müdürü Telgraf Yüzbaşısı Hilmi Bey.*
3. *Şube: Personel işleri,*[6] *Ankara'ya geçmek isteyen subaylar ile temas kurulması ve Anadolu'ya geçirilmesi. Ayrıca İstanbul'da görev yapan Ku-*

(1) Bülent Çukurova, *Kurtuluş Savaşı'nda Haber Alma ve Yeraltı Çalışmaları*, Ankara, 1994, s. 43.
(2) Serdar Yurtsever, *Milli Mücadele Dönemi İstihbarat Faaliyetleri: Örnek Olay İncelemeleri (1919-1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013, s. 61.
(3) Servet Avşar, Milli Mücadelede Propaganda Faaliyetleri (1918-1923), Basılmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Tarih Ana Bilim Dalı, Isparta, 2010, s. 175.
(4) Emin Demirel, *Teşkilat-ı Mahsusa'dan Günümüze Gizli Servisler*, IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 195-196
(5) Kıtaat-ı Fenniye: Teknik Şube.
(6) Muamelat-ı Zatiye: Personel işleri.

Levent Şahverdi Arşivi

vayı Milliye karşıtlarına ait kimlik bilgileri Ankara'ya bildiriliyordu. Şube müdürü Kurmay Yüzbaşısı Neşet Bey.

4. *Şube: Mühimmat Şubesi olup mühimmat ve harp malzemeleri tedarikinden sorumluydu. Şube müdürü Yüzbaşı Ekrem Bey.*
5. *Şube: Levazım Şubesi olup levazım işleri, subay sipariş işlemleri, askeri eşya tedariki, tüm hesap işlemlerinin tutulmasından sorumludur. Şube müdürü Yüzbaşı Sabit Bey."*[1]

Felah Teşkilatı'nın İstanbul Başkanı Kurmay Binbaşısı Ragıp oğlu Ekrem Baydar'dı. Örgütün 20 kişiden oluşan bir kadrosu görev yapmaktaydı.[2]

Felah Teşkilatı'nın Güvenlik Önlemleri

Teşkilatın az sayıdaki kadrosu, Milli Mücadele'nin ihtiyacı olan malzemeyi Ankara'ya ulaştırmak için hayatlarını riske ederek çok önemli işler başardı. Bundan evvelki örgütlerin kısa süreli olması ciddi güvenlik tedbirleri almamalarındandı. Geçmiş tecrübelerden faydalanılarak örgüt çok tedbirli davrandı. İstanbul'da varlığını sürdürdüğü dönemde gizli adreslerde faaliyetlerde bulundu ve sık sık bulundukları adresleri değiştirdi.

Grup yöneticileri Ay-Güneş-Yıldız gibi kod isimleri kullandılar. Ankara-İstanbul arasında haberleşme kuryeler aracılığıyla sağlandı, her ay kuryelerin kullandığı parolalar değiştirildi, telgraf yazışmalarında şifre kullanıldı ve bunlar her gönderim sonrası imha edildi. Yakalanma halinde ihtiyati gruplar oluşturuldu.

Ankara'ya gönderilmek üzere hazırlanan raporların açık halinin şifre ile gönderilmesi sonrasında raporların açık hali yakılarak imha edildi. Felah Grubu'nun almış olduğu önlemlere bakıldığında gizliliğe riayet edildiği görülmektedir. Grup gizli bir şekilde yapılanma ve faaliyetlerini gerçekleştirme içerisinde bulunarak aslında açığa çıkma veya grup üyeleri içerisinden birisinin ihaneti ile karşı karşıya kalma ihtimaline karşı tüm üyelerinin görevden geri kalmamalarını amaçladı.[3] Felah Grubu gizlilik içinde faaliyetlerini devam ettirmeye çalışmasına rağmen bazı üyeleri açığa çıktı. Bu durumda kimliği deşifre olanları hemen Ankara'ya gönderdi ve bu kişileri İstanbul'da tutmadı. Bu uygulamalardan dolayı teşkilat uzun soluklu oldu.[4]

---

(1) Kübra Kayabaşı, "Felah Grubu'nun Milli Mücadele'deki Faaliyetleri", *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2019, C. 4, S. 2, s. 607.

(2) Ergun Hiçyılmaz, *Belgelerle Kurtuluş Savaşında Casusluk Örgütleri*, Yüce Yayınları, İstanbul, 1981, s. 110-111.

(3) Serdar Yurtsever, *Milli Mücadele Dönemi İstihbarat Faaliyetleri: Örnek Olay İncelemeleri (1919-1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013, s. 223.

(4) age, 2013, s. 312.

Levent Şahverdi Arşivi

Teşkilatın Ankara ile Haberleşmesi

Felah Teşkilatı, Anadolu ile haberleşmesini kurulduğu tarihten itibaren çeşitli yöntemlerle ve yollarla sağladı. Grubun ilk teşkilatı olan Hamza Grubu gerekli makam ve merkezlerle irtibatını kuryeler aracılığıyla sağlamıştı. Grup, Ankara'dan veya sahillerdeki istihbarat zabitliklerinden gönderilecek olan kuryelerin kendileri ile doğrudan temasa geçmelerini uygun bulmayarak, verdikleri adreslere müracaat etmelerini ve bu suretle irtibatın sağlanmasını uygun görmüştü.

Grubun, Ankara ile haberleşmesini temin edecek diğer bir yol ise sahillerdeki istihbarat subaylarıyla şifreli haberleşmesidir. Bu yolla haberleşmenin gerçekleşmesi için en çok kullanılan aracı, İnebolu istihbarat subaylığıydı.(1)

Teşkilat tarafından gönderilen bilgiler kurye aracılığıyla İnebolu'ya gönderiliyor ve orada şifreli telgraf ile Ankara'ya ulaştırılıyordu.(2) Böylece kurye ile haberleşme işgal altında bulunan İstanbul'da güvenilir bir yol olduğu için tercih edilmişti.

Felah Grubu, Ankara ile hızlı bir şekilde haberleşmeyi gerçekleştirmek için İstanbul Telgraf Müdürü İhsan Pere ile görüşmeler yaparak Büyük Postane'nin bodrum katında gizli bir telgraf merkezi oluşturdu.(3) Telgraf hatlarına ait bir planın bulunmamasına karşın, telgraf çavuşu Hacı Mümtaz'ın hatları ve istikametlerini ezbere bilmesinden faydalanılarak, Ankara yönüne hat tahsisi sağlanmıştı. Postanenin bodrumunda kurulan haberleşme merkezine yapılacak baskının haber alınması üzerine, gizli haberleşme merkezi aynı gece İhsan Bey'in evinin bodrumuna taşındı. Telgraf müdürünün evine taşıdığı makineler, günün her saatinde çalışmış, Mustafa Kemal Paşa'ya haberler ulaştırılmıştı.(4) Felah Grubu tarafından İstanbul'dan Anadolu'ya haberlerin ulaştırılması ve yardımların yapılması İngilizleri rahatsız etmişti. İstanbul'dan Anadolu'ya silah kaçırıldığını düşünen İngiliz İstihbarat Teşkilatı bunları engellemeye çalıştı ama başaramadı. Bu durum, bir taraftan İngilizler Anadolu'da işgal faaliyetlerini gerçekleştirirken, diğer taraftan İngiliz İstihbarat Servisi'nin, Ankara hükümeti faaliyetlerini ve Ankara hükümetine destek veren kişi ve kuruluşları kontrol altında bulundurmak ve Anadolu'ya yapacakları yardımları ne şekilde olursa olsun önlemeye çalıştığını göstermektedir.

Ankara'ya Önemli Kişiler Kaçırılıyor

31 Ağustos 1921'de kurulan Felah örgütü 1921 yılı sonuna doğru artık çok başarılı işler yapmaya başladı. Teşkilat, subay sevkıyatı hususunda epey mesafe kat etmiş ve Ankara'nın takdirlerini toplamış durumdaydı.

---

(1) ATASE Arşivi, İSH, 1533-2.
(2) Serdar Yurtsever, *Milli Mücadele Dönemi İstihbarat Faaliyetleri: Örnek Olay İncelemeleri (1919-1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013, s. 91.
(3) Kübra Kayabaşı, "Felah Grubu'nun Milli Mücadele'deki Faaliyetleri", *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2019, C. 4, S. 2, s. 613.
(4) agm, s. 610.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

Sultan Vahdettin'in yaveri Albay Naci İldeniz'in Anadolu'ya geçişinin İstanbul'da büyük yankı uyandırması üzerine Felah Grubu, Milli Mücadele'ye olumlu katkı sağlayacağını düşünerek Sadrazam Tevfik Paşa'nın oğlu, Vahdettin'in damadı Binbaşı İsmail Hakkı Okday[1] ve Sadrazamlık Başyaveri Yarbay Hüseyin Hüsnü Bey'in de[2] Anadolu'ya geçmelerini sağladı. Grup, İsmail Hakkı Bey'e 'Adapazarlı koyun tüccarı Mustafa Ağa' adı ile sahte kimlik hazırladı. İsmail Hakkı Bey, Haydarpaşa'dan trenle 28 Ocak 1922 tarihinde yola çıktı ve İngiliz kontrolüne takılmadan Geyve'ye ulaştı.

Ertesi gün bütün gazetelerde Sultan Vahdettin'in damadı ve Sadrazam Tevfik Paşa'nın oğlu ile sadrazamlık başyaveri Hüseyin Hüsnü Bey'in Anadolu'ya kaçtığı haberi manşetlerde yer aldı."[3] Felah aynı dönemde Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Yahya Kemal, Ruşen Eşref Ünaydın ve Falih Rıfkı Atay gibi toplumun tanıdığı önemli kişileri de Anadolu'ya geçirdi.[4] Bu şekilde toplumda etkin olan önemli isimlerin halk nezdinde örnek alınması, böylece halkın Bağımsızlık Savaşı'na destek olması sağlandı.

Felah Grubu'nun Anadolu'ya gönderdiği silah ve mühimmat, Ankara'nın önemli eksiğini kapadı. TBMM hükümeti, ilk tedbir olarak doğu ve güneydoğu bölgesinde ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde dağınık halde bulunan silah, mühimmat ve malzemeyi toplayarak ihtiyaç olan cephelere gönderdi.

Ele Geçirme Yöntemleri

Felah Grubu Anadolu'ya göndereceği silah, mühimmat ve harp malzemelerinin temininde çeşitli yöntemler kullandı. Depolara baskın yapmak, muhafızları bağlamak, nöbetçilere para yedirme, eğlenmeye götürme, sarhoş etme, depo, ambar ve fabrikalar arasında yer değiştirme, bedeli ödenerek satın alma, şahsen alınabilecek ve taşınabilecek miktarda olan malzemeleri ilgili kişilere aldırmak, sayılı ve dolu olan sandıkları boşaltmak ve yerine başka sandıklar koymak gibi yöntemleri kullandı.[5] Ankara hükümetinin ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için İstanbul, Askeri İmalat Müessesesiyle silah ve cephane depolarına sahip olması nedeniyle en önemli kaynak durumundaydı.[6] 1921 yılın-

(1) İsmail Hakkı Okday'ın babası son Osmanlı Sadrazamı Ahmet Tevfik Paşa idi. Kendisi ayrıca padişahın damadıydı. Kurtuluş Savaşı'na katılmak için Anadolu'ya geçince Vahdettin onu yapılan evlilik kontratındaki bir maddeye dayanarak kızı Ulviye Sultan'dan boşadı.
(2) Sadrazam Başyaveri Yarbay Hüseyin Hüsnü Bey 28 Ocak 1921 tarihinde Ankara'ya geçti.
(3) Turgut Özakman, *Şu Çılgın Türkler*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 533.
(4) Hüsnü Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, C. 1, Ülkü Matbaası, İstanbul, 1975, s. 67-68.
(5) age, s. 293.
(6) Serdar Yurtsever, *Milli Mücadele Dönemi İstihbarat Faaliyetleri: Örnek Olay İncelemeleri (1919-1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013, s. 183.

Levent Şahverdi Arşivi

da Ankara'nın telsiz ihtiyacı vardı. Arandı tarandı çok sayıdaki telsizin Selimiye Kışlası'nda olduğu öğrenildi. O dönemde Selimiye Kışlası'nda Rus sığınmacılar ve İngiliz askerleri barınıyordu. Teğmen İhsan [Aksoley] bir plan hazırladı. Haydarpaşa Askeri Hastanesi'nde görevli bir doktor bir Türk askerine olmayan bir veba teşhisi koydu. Olayın rapor edilmesi üzerine Selimiye Kışlası hemen boşaltıldı ve böylece soygun gerçekleştirildi.[1]

Toplar Sevk Ediliyor

Milli Mücadele'nin artık sonuna gelinmişti. Ankara hükümeti 'Büyük Taarruz' için hazırlık yaparken savaş için gerekli silah ve teçhizat arayışındaydı. Savaş için güçlü toplara ihtiyaç vardı. Teşkilat, İzmit Körfezi'nde hareket kabiliyeti bitirilmiş olan Yavuz zırhlısının toplarını kullanma yoluna gitti.

1922 yılı ocak-şubat aylarında 8,8'lik toplara mahsus bir kürsü ile 16 adet yedek malzeme ve Yavuz zırhlısından sökülen toplar trenle Arifiye istasyonuna, oradan da Samsun'a götürüldü. 8,8'lik toplar için ilk malzemeler sağlanmış oldu. Bu ateş gücü yüksek olan toplara ait mermi ve muhtelif cephane de zaman içinde Anadolu'ya sevk edildi. 8 Haziran 1922'de Yavuz bataryalarına ait zayıf tesirli 1000 atım kadar mermi de Karadeniz limanlarına gitmek üzere yola çıkarıldı.

7 Temmuz 1922'de Yavuz bataryalarına mahsus zayıf tesirli 150 adet tahrip mermisiyle, altı sandık içinde 18 adet tenvir mermisi Minerva vapuru ile Samsun'a gönderildi. 30 Ekim 1922'de ise yine bu bataryalara ait 150 adet adi müsademe mermisi ve 100 adet tapa Altay gemisiyle Samsun gönderildi.[2]

Silah ve Mühimmat Sevkıyatı

Felah Teşkilatı bünyesinde olmayan bahriye malzemelerini Ankara'ya temin etmeye çalışan bir diğer örgüt olan Bahriye Destek Örgütü[3] 18 Aralık 1921 tarihinde bir deniz tayyaresi ile Turgut Reis zırhlısının 7,5'lik toplarına mahsus 256 atım mermiyi İzmit'e gönderdi. 12 Kasım 1921'de örgüt tarafından hazırlanan iki tayyare, yedek aksamı ile birlikte İzmit Menzil Kumandanlığı'na sevk edildi. Felah Grubu ise 20 Şubat 1922'de piyade mermisi, uçak mermisi, çeşitli askeri malzeme ve silahı, 30 Ekim 1922'de de yedek aksamı ile birlikte iki deniz uçağını İzmit'e gönderdi.[4] Örgüt daha sonra Felah Teşkilatı'nın kontrolüne girdi.

---

(1) Nur Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*, İstanbul, 2014, s. 178-179.

(2) Deniz yolu ile yardım grubu anlamına gelen bu grup, Anadolu'dan bağımsız bir örgütlenme halinde Anadolu'ya deniz yolu ile malzeme kaçırmaktaydı. İlk başta Felah Grubu'ndan bağımsız olarak kurulmuş fakat ilerleyen tarihlerde Felah Grubu'na katılmıştır.

(3) Muavenet-i Bahriye Heyeti: Bahriye Yardım Örgütü.

(4) Kübra Kayabaşı, "Felah Grubu'nun Milli Mücadele'deki Faaliyetleri", *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2019, C. 4, S. 2, s. 617.

Levent Şahverdi Arşivi

Anadolu'ya Sevk Edilen Silah ve Malzemeler

Adana, Antep, Maraş ve Urfa'da güçlü bir direniş ile karşılaşan Fransız güçleri ağır kayıplar verdi. Türk ordusunun İnönü ve Sakarya savaşlarını kazanması ve Yunan ordusunun istikbal vaat etmemesi üzerine Fransa Türkiye'de başarılı olamayacağını gördü ve tutum değiştirdi. Fransız kuvvetleri, 20 Ekim 1921 Ankara Antlaşması'ndan sonra Anadolu'ya yapılan silah sevkıyatına göz yummuştu.

Felah Grubu'nun Milli Savunma Bakanlığı ile yaptığı yazışmalardan Fransızların eline geçen Wrangel ve Gürcistan ordusuna ait harp malzemesinin alımını da gerçekleştirdiği görülmektedir.[1] Felah Grubu'ndan Kimyager Nuri Efendi'nin silahların alımı esnasında Zeytinburnu'nda Fransızlar huzurunda muhalefet gösterdiği belirtilen yazıda, her ne surette olursa olsun Maçka'daki makineli tüfeklerden hiç olmazsa bir kısmının rüşvet vermek suretiyle de olsa alınarak birkaç gün içerisinde Anadolu'ya nakledilmesi istenmekteydi.[2] Yarbay Hüsamettin Bey'e teyit amaçlı yazılan bir yazıda da Maçka silahhanesinde bulunan 1.000 ağır ve 200 hafif makineli tüfeğin bir an evvel kaçırılması ve hiç olmazsa bundan bir kısmının birkaç gün içerisinde Anadolu'ya naklinin sağlanması talep edilmekteydi.[3] Söz konusu makineli tüfek alımının Felah Grubu tarafından takip edilmesi özellikle istenmekteydi.[4]

Felah Teşkilatı Ankara'dan ihtiyaç olan silah alımına yetkili kılınmıştı. Bu, Ankara'nın Felah'a güvenini göstermekteydi. Felah Grubu, Anadolu'ya 3 Ocak 1923-28 Ocak 1923 tarihleri arasında çok büyük sevkıyatta bulundu.[5] Rusya'dan İstanbul'a göç eden Beyaz Rus Ordusu'nun silah ve mühimmatı Fransız ordusunun kontrolüne geçmişti. Felah Grubu'nun girişimleri sonunda depolarda bulunan silah, mühimmat ve askeri malzeme Anadolu'ya sevk edildi.[6]

Teşkilatın Sonlandırılması

Felah Teşkilatı faaliyette kaldığı dönemde düzenli olarak Anadolu'ya sevkıyat gerçekleştirdi. Anadolu'ya taşınan toplam malın 38.500 ton olduğu bilinmektedir. Teşkilat İstanbul'da 8 Kasım 1922 tarihine kadar bağımsız olarak çalıştı.

---

(1) 1917 yılı kasım ayından 1920 yılı kasım ayına kadarlık dönemde Beyaz Rus ordusu birlikleri İstanbul'a geldi. Bunlardan kalan cephaneler işgal döneminde Fransızların kontrolüne geçmiş, Felah Grubu'nun girişimleri sonucu cephanelerde bulunan askeri mühimmat ve levazımlar Anadolu'ya sevk edilmiştir.

(2) Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, K.38, G.3, B.3-10001, 11001, 12001, 13001.

(3) aga, K.38, G.3, B.3-10001, 11001, 12001, 13001, 14001.

(4) aga, K.38, G.3, B.3-24001.

(5) ATASE Arşivi, İSH, 1635/51.

(6) Kübra Kayabaşı, "Felah Grubu'nun Milli Mücadele'deki Faaliyetleri", *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2019, C. 4, S. 2, s. 621.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

Bu dönemde Ankara yönetimi, İstanbul Komutanlığı'na Kafer Felah'ı sordu, artık İstanbul'da TBMM hükümetinin bir sorumlusu vardı ama teşkilat İstanbul'da çalışmalarına devam etti. 1 Ocak 1923 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı II. Şube'den gelen Hüsamettin [Ertürk] imzalı 1 numaralı emirde, grubun faaliyetlerinden bundan sonra İstanbul Kumandanlığı emrine verildiği bilgisi verildi.

3 Şubat 1923 tarihinde ise Genelkurmay Başkanlığı tarafından teşkilatın silah, cephane, malzeme temini ve sevkıyatı gibi faaliyetlerine son verildi.

Levent Şahverdi Arşivi

MİLLİ MÜDAFAA TEŞKİLATI

Müdafaa-i Milliye (Milli Müdafaa) Teşkilatı, Osmanlı hükümetinin işgal kuvvetleri karşısındaki aczi ve İstanbul dahilindeki azınlıkların saldırgan hareketleri sonucu kurulmuş bir teşekküldür. Şehirde yaşayan Türklerin azınlıklar tarafından aşağılanması ve canlarının korunması için mahallelerde oluşan bir direniş hareketidir. Bu örgütü kuran liderler Karakol teşkilatı kökenliydiler. Aralarında çok sayıda da Teşkilat-ı Mahsusa'da görev yapmış subay vardı. Dolayısıyla İstanbul semtlerindeki Teşkilat-ı Mahsusa tabanı önce Karakol'a dönüşmüş sonra da Milli Müdafaa Teşkilatı'na evrilmişti.

Bu teşkilatın iki aşaması vardı. 1920 yılı şubat ayından 1921 yılı mart ayına kadarki dönemde örgütün çalışmaları Ankara açısından çok etkin olmadı. Fevzi Çakmak 1920 yılı nisan ayında Ankara'ya geçti. Paşa başkente ulaşınca örgütleri yeniden yapılandırmaya başladı. 1921 yılı ocak ayında paşa İstanbul'dan Yarbay Hüsamettin'i [Ertürk] Ankara'ya çağırdı. Ertürk'ün göreve başlamasıyla 30 Mart 1921'den sonra teşkilat çok faal ve başarılı bir ikinci dönem yaşadı.

Milli Müdafaa Teşkilatı'nın Birinci Dönemi

Teşkilat, Karakol örgütünün faaliyet gösterdiği semtlerden önce Topkapı'da çalışmalara başladı. Osmanlı Genelkurmay Başkanlığı'nın desteğine sahipti. Mahalle teşkilatları, çevrelerinde sevilen, sayılan kişilerin öncülüğüyle oluşmuş ve zaman içinde genişlemişti. Teşkilat istihbarat ve karşı propaganda konularında tecrübeli elemanlara da sahipti. İşgal güçlerinin Anadolu Hareketi'ni baltalamak ve ayrıştırmak için Anadolu'da isyanlar çıkaracağı istihbaratına ulaştı. İsyan çıkacak yerler ile ilgili bilgileri Ankara'ya bildirdi. İstanbul'da işgal güçlerinin yandaşları tarafından kurulmuş çok sayıda dostluk cemiyeti vardı ve bu gelişmeler ile ilgili bilgileri de Ankara'ya ulaştırdı.

Topkapı'da kurulan ilk şubenin ardından Şehremini şubesi çalışmalara başladı. Bu şubeyi örgütleyen Topkapılı Cambaz Mehmet, Teşkilat-ı Mahsusa kökenliydi. Kendisi Çanakkale'de Mustafa Kemal Paşa'nın birliğinde savaşmıştı. Mustafa Kemal Paşa 1918 yılı kasım ayında İstanbul'a geldiğinden itibaren

Levent Şahverdi Arşivi

Cambaz Recep, Paşa'nın yakın koruması olarak yanında bulunmuştu. Cambaz, Milli Müdafaa Teşkilatı içinde önemli sokak bağlantılarına sahipti. Şehirde çalışan arabacılar, hamallar, sandalcılar ve mavnacılar ile yakın temastaydı. Yine sokak bağlantıları arasında hırsız ve yankesiciler bulunuyordu. Bu kadroların marifetiyle askeri depolar soyuluyor ve ele geçirilen silahlar bu teşkilat vasıtasıyla saklanıyordu.[1]

Bu dönemde İstanbul Polis Müdürü olan Albay Esat Bey, bu teşkilatın merkez komite üyesiydi ve görevde bulunduğu sürede polise aldığı yeni elemanların hepsi Kuvayı Milliye taraftarlarıydı. Bundan dolayı polis şehir içinde milliciler tarafından düzenlenen hiçbir eylemin failini bulamadı. İstanbul polisi içinde üç bin Kuvayı Milliye yanlısı polis bulunmaktaydı.[2] Teşkilatın Anadolu bölgesinde ise Arabacılar Gediği Reisi Ethem Pehlivan'dı. Pehlivan ve adamları, Erenköy'de bulunan İngilizlerin silah deposunu iki defa soydu.

Teşkilat-ı Mahsusa kökenli olan ve teşkilat için çalışan Yüzbaşı Galip, Damat Ferit'in köşkünde irtibat subayı ve tercüman olarak görev yapıyordu. Sadrazam Kuvayı Milliye'ye karşı bir Hilafet Ordusu oluşturdu ama kendisi askerlik konusunda hiçbir bilgisi olmadığı için savaşma kabiliyeti yoktu. Damat Ferit'in evinde görev yapan Yüzbaşı Galip bu Hilafet Ordusu'nun büyüklüğü, silah kapasitesi ve hedefleri konusunda teşkilata sürekli bilgi gönderdi. Bu bilgiler Ankara'ya ulaşınca Mustafa Kemal Paşa tarafından değerlendirilip bir plan yapıldı ve Kuvayı Milliye hareketi bu Hilafet Ordusu'nu yok etti hatta ordu mensupları arkalarına bakmadan kaçtılar. Askerler Hilafet Ordusu'na katılmak üzere silah altına alındıkları zaman Hüsamettin Ertürk'ün ajanları askerlerin içine sızdılar. Onlara padişahın kendilerini İngilizlerin baskısı ile silah altına aldığı şayiasını yaydılar. Gerçekten savaşmak isteyenlerin Yunanlılara karşı savaşmak için Kuvayı Milliye saflarına katılmalarını öğütlediler.[3]

Milli Müdafaa Teşkilatı'nın Kadrosu

Karakol Cemiyeti mensuplarından olan Yüzbaşı Emin Ali Bey ve Kasımpaşa Bahriye İtfaiye Taburu Bölük Kumandanı İsmail Hakkı Bey tarafından kurulmuş olan bu teşkilat kısa zamanda genişledi.[4] Teşkilat, İstanbul genelinde üç bölgede örgütlendi. İlk örgütlenen bölge İstanbul yakasıydı.[5] Zaman için-

(1) Nur Bilge Criss, *İşgal Altındaki İstanbul 1918-1923*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 156.
(2) age, s. 157.
(3) Samih Nafiz Tansu, *Hüsamettin Ertürk, İki Devrin Perde Arkası*, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2011, s. 269-271.
(4) Mesut Aydın, *Milli Mücadele Döneminde İstanbul'da Faaliyette Bulunan Gizli Gruplar*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1992.
(5) Örgütlenilen İstanbul yakası semtleri: Aksaray, Ayasofya, Bakırköy, Beyazıt, Eminönü, Eyüp Sultan, Fatih, Şehremini, Samatya.

Levent Şahverdi Arşivi

de, Beyoğlu Yakası'nda[1] ve Anadolu Yakası'nda[2] da örgütlendi. Örgüt kuruluşundan yaklaşık bir yıl sonra 3 Mart 1921 tarihinde Ankara hükümeti tarafından resmen tanındı. 31 Temmuz 1921 tarihinden itibaren Anadolu Ordusu kadrolarına alınan Milli Müdafaa Teşkilatı'nın ilk merkez heyeti şu kişilerden teşkil edilmiştir:

> *"Süvari Albayı Esad Bey (Reis), Topçu Yarbay Kemal Koçer, Piyade Yarbayı Hafız Besim Bey, Merkez Kumandan Vekili Süvari Binbaşı Ferhat Bey, Kıdemli Yüzbaşı Ömer Lütfi Bey, Süvari Yüzbaşı Kâmil Bey (Harbiye Nâzırı Yaveri), Piyade Yüzbaşı Lütfi Bey."*[3]

Esat Bey'in 25 Kasım 1922'de istifa etmesi[4] üzerine 5 Aralık 1922 tarih ve 644/855 numaralı emir ile İhsan Paşa teşkilatın başına geçmişti.[5] Fatih Molla Gürani Mahallesi'nde bulunan Şeyh Visali Dergâhı'nda gizli toplantılar tertip ederek çalışmalarını sürdüren teşkilat, İstanbul'un o tarihlerdeki mevcut olan tulumbacıları, hamalları, arabacıları, İstanbul Merkez Kumandanlığı emrindeki inzibat zabitlerini, jandarma ve polis memurlarını elde ederek kuvvetli bir silahlı mukavemet ağı kurdu. Zaman içinde Harbiye Mektebi, Tıbbiye Mektebi, Darülleytam, Galatasaray ve İstanbul sultanilerinin öğrencileri de bu örgüte katıldılar.

Harp Tarihi Arşivi'nde yapılan araştırmalarda Milli Müdafaa Teşkilatı'na ait üye defteri bulundu. Bu defterde her üye numara sırasına göre kayda geçmiş ve semt değiştirenlerin kayıtları, ilgili semtte yeniden tanzim olunmuştu. Teşkilat içindeki hizip ve çekişmelere rağmen, Milli Müdafaa Teşkilatı'nın silahlı gücü on bin kişiyi geçmişti.[6] Teşkilat, İstanbul'un işgal kuvvetleri tarafından tahliye edileceği 1923 yılı ekim ayına kadar olan sürede çok önemli sayıda silahlı bir kuvvete sahip olmuştu.[7]

---

(1) Örgütlenilen Beyoğlu yakası semtleri: Beşiktaş, Beyoğlu, Emirgan, Hasköy, Kasımpaşa, Nişantaşı, Ortaköy, Rumelihisarı, Sarıyer.

(2) Örgütlenilen Anadolu yakası semtleri: Bağlarbaşı, Beykoz, Erenköy, Göztepe, Kadıköy, Üsküdar.

(3) ATASE Arşivi, Klasör 1566, Dosya 140, Fh. 73.

(4) Mesut Aydın, *Milli Mücadele Döneminde İstanbul'da Faaliyette Bulunan Gizli Gruplar*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1992, s. 12.

(5) Tuğgeneral İhsan Paşa'nın başkanlığını yaptığı Milli Müdafaa Teşkilatı'nın merkez komitesine Binbaşı Mustafa Nesimi Bey, Hukuk Müşaviri Sezai Bey, Hukuk Müşaviri Salih Bey seçilmişti. Teşkilatın İstanbul yakasını Süvari binbaşısı Ferhat Bey, Beyoğlu yakasını Topçu Yarbayı Kemal Bey, Anadolu yakasını Piyade Yarbayı Kemal Bey yönetmekteydi.

(6) ATASE Arşivi, Klasör 150, Defter Semtlere göre.

(7) Mesut Aydın, *Milli Mücadele Döneminde İstanbul'da Faaliyette Bulunan Gizli Gruplar*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1992, s. 13.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

Milli Müdafaa (MM) Teşkilatı'nın Karşı Faaliyetleri

Hüsamettin Ertürk ekibi, Beyaz Rus ordusu içinde bulunan Müslüman Tatarlar ve Çerkezler ile temas kurdu. Geçmişte Teşkilat-ı Mahsusa tarafından eğitilmiş olan Tatarlar, İstanbul'daki Tatar Himaye Cemiyeti'nde toplanıyorlardı.[1]

MM Grubu görevlileri Tatarlara Kuvayı Milliye kuvvetlerinin kendileri gibi ülke bağımsızlığı için savaştıklarını anlattılar.[2] Tatar komutan Amiral Sadık Islavov ile temas kurup Kuvayı Milliye hareketi konusunda onu ikna edip Tatarların Kuvayı Milliye'ye karşı savaşmamaları konusunda ikna ettiler.

MM Grubu'nun karşı istihbarat faaliyetleri sonunda Müttefikler, Vrangel ordusunun güçlerini Kuvayı Milliye'ye karşı kullanma imkânı bulamadılar. Yine MM ajanlarının başarılı çalışması sonunda Hilafet Ordusu içinde yer alan büyük sayıda bir grup Kuvayı Milliye saflarına geçti.

Milli Müdafaa Teşkilatı Ankara'dan Yönetiliyor

MM Grubu'nun teşkilatını iki devre içinde incelemek mümkündür. Birinci dönem grubun kuruluşundan, Süvari Yarbayı Hüsamettin Ertürk'ün Anadolu'ya geçişine kadar olan zamanıdır. Grup, bu dönemde önemli bir başarı kazanmadı. İstanbul'un 1920 yılı mart ayında resmen işgal edilmesinden sonra Fevzi Çakmak da Ankara'ya geçti ve hemen arkasından Hüsamettin Ertürk'ü de Ankara'ya çağırdı.[3] Hüsamettin Ertürk, paşanın İstanbul'da görev yaptığı dönemde Teşkilat-ı Mahsusa kadrolarının çalışması sayesinde Genelkurmay'a devamlı istihbarat bilgisi aktarıyordu. Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak tarafından Ankara'ya çağırılan Hüsamettin Ertürk 1920 yılı sonunda İstanbul'daki işlerini toparladı ve 1920 yılı aralık ayında İstanbul'dan bir İtalyan gemisi ile ayrıldı.[4] Fevzi Çakmak'ın emir ve direktifleri ile ortaya çıkan bu durum üzerine MM Grubu hareketlendi.[5] Hüsamettin Bey, hemen faaliyete geçti ve o tarihlerde firardan yeni dönmüş bulunan Topkapılı Mehmet'e yeni bir örgüt ku-

(1) FMA, 20N1101 C-37 Dosya. 3.
(2) FMA, 20N1126, C-41, Dosya. 1.
(3) Samih Nafiz Tansu, *Hüsamettin Ertürk, İki Devrin Perde Arkası*, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2011, s. 462.
(4) ATASE Arşivi, Klasör 1533, Dosya. 2 Fih. 51.
(5) Hüsamettin Ertürk İstanbul'da istihbarat konusunda çok deneyimli bir subaydı. O tarihte İstanbul'da görev yapan grupların başına geçme imkânı yoktu. Yeniden bir örgüt kuracak zaman da yoktu. O dönemde içinde çatışmalar yaşanmış olan MM Grubu bir durulma dönemi yaşıyordu ve bu dönemde yeniden organize edilecek tek imkân MM Grubu'ndaydı.

Levent Şahverdi Arşivi

rulması talimatını verdi.[1] Verilen talimat gereği istihbaratçı, teşkilatçı ve tanıtımcı kişiler toplanmaya başladı. Aynı zamanda İstanbul'dan top, tüfek, cephane, mühimmat, askeri levazım ve tıbbi malzemenin Ankara'ya gönderilmesi direktifi verildi.[2] MM Grubu 1921 yılı nisan ayında Ankara'dan yönetilen istihbarat, propaganda ve sevkıyat konularında çalışan örgüt resmen kuruldu. MM Grubu'nun ilk merkez heyeti belirlendi:

> *"Topkapılı Mehmet Bey, Yüzbaşı Emir Ali Bey, Topçu Muhlis Bey, Topçu Kumandanı Erzurumlu Yarbay Kemal Bey ve Topkapılı İhsan Bey."*[3]

Örgüt, Hüsamettin Ertürk tarafından Ankara'dan yönetiliyordu. İstanbul sahasında Topkapılı Mehmet Bey'in çalışmasıyla başarılı oldu ve Fevzi Çakmak'ın takdirine mazhar oldu.[4]

Milli Müdafaa Teşkilatı'nın Faaliyetleri

MM Grubu, ilk kurulduğu tarihlerde teşkilatsızlık ve parasızlık yüzünden çok etkin olamadı. Yapılan hizmetler, daha çok ikinci dereceden istihbarat bilgilerinin temin edilmesinden ibaretti. MM teşkilatı ikinci döneminde çok önemli faaliyetlerde bulundu. Çalışmalar propaganda, istihbarat, silah ve cephane sevkıyatı gibi konular üzerinde yoğunlaştırıldı. MM, istihbarat ile ilgili olarak birçok yerde eleman istihdam etti ve bunlar vasıtasıyla elde ettiği bilgileri Ankara'ya ulaştırdı.[5] Özellikle Hürriyet ve İtilâf Fırkası, Askeri Nigehbanı Cemiyeti, Kızılhançerciler gibi Milli Mücadele karşıtı cemiyetler ile ilgili bilgileri Ankara'ya iletti. MM Grubu, 'Çocukları Çalıştırma Derneği' isimli bir dernekten de azami derecede istifade ederek, istihbarat sahasında önemli bilgiler elde etti.

Sultan Vahdettin, Boğaziçi'ndeki Kalender Kasrı'nı, bu cemiyete tahsis etti ve burada yatılı bir ziraat mektebi açtı. Bu mektepte sık sık temsiller oynandı ve bu gösterilere İngiliz, Fransız ve İtalyan işgal kuvvetlerinin yüksek rütbeli subayları da çağrıldı. Grup, bu vesile ile birçok önemli bilgileri elde ederek

---

(1) Samih Nafiz Tansu, *Hüsamettin Ertürk, İki Devrin Perde Arkası*, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2011, s. 469.
(2) Samih Nafiz Tansu, *Hüsamettin Ertürk, İki Devrin Perde Arkası*, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2011, s. 470.
(3) Mesut Aydın, *Milli Mücadele Döneminde İstanbul'da Faaliyette Bulunan Gizli Gruplar*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1992, s. 14.
(4) age, s. 15.
(5) Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, No. 9928.

Levent Şahverdi Arşivi

Anadolu'ya gönderdi.[1] MM Grubu silah, cephane ve mühimmat temini hususunda da kendini kabul ettirdi. İstanbul'un çeşitli semtlerindeki depo ve ambar gibi yerlerde görevli subayların da büyük katkısı oldu.[2] İstanbul'da İşgal Kuvvetlerinin zaafından istifade ederek 20 vapur, 36 motor, 4 taka, 3 sandal ve 1 mavna ile yaklaşık 40.000 ton silah, cephane ve mühimmat sevkıyatını gerçekleştirdi.[3]

(1) Ahmet Hamdi Başar, İstanbul MM Grubu, Bilgi Üniversitesi Yayını, İstanbul, 2007, s. 569.
(2) Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, No. 9100. Beklediğimiz makineli tüfekler gelmedi.
(3) aga, No. 9850. Sevk edilen kalemlerin dökümü.

Levent Şahverdi Arşivi

DİĞER DİRENİŞ ÖRGÜTLERİ

19 Mart 1920 – İmalat-ı Harbiye Grubu'nun Kuruluşu[1]

İşgal kuvvetleri denetimi altında bulunan depolardan Anadolu'ya silah, cephane ve mühimmat temin etmek amacıyla kurulmuş özel bir teşkilattır.

19 Mart 1920'de kurulmuş olan ve yaklaşık dokuz ay bağımsız olarak faaliyet gösteren İmalat-ı Harbiye Grubu'nun kurucusu Topçu Yarbayı Eyüp Durukan Bey'dir.[2]

Mondros ateşkesi kurallarına göre terhis edilen Osmanlı kuvvetlerinin silah ve cephaneleri işgal kuvvetlerine teslim edilecekti. Osmanlı Savunma Bakanlığı bu sebeple bir komisyon kurmuş ve gelen silah ve malzemeleri işgal güçlerine teslim ediyordu.[3] Direniş örgütünü kuran Eyüp Durukan da bu heyetin üyesiydi ve buradan bazı malzemeleri Ankara'ya göndermek niyetindeydi hatta işgal güçlerine verilecek listelerdeki sayıları az göstermek gerekmişti.[4]

Eyüp Bey, işgal kuvvetlerinin isteklerinin harfiyen yerine getirilmesine taraftar değildi ama o dönemde bu düşüncesini Savunma Bakanlığı içinde gerçekleştiremedi. İstanbul'dan Ankara'ya silah ve mühimmat gönderebilmek için bazı girişimlerde bulundu. Bu süreçte İmalat-ı Harbiye Grubu'nu kurdu. İmalat-ı Harbiye Grubu'nda görev yapan kişiler şöyleydi:

> *"Askeri Sanayi'den Üsteğmen Ahmet Bey, ambar memuru Topçu Üsteğmen Kâzım Bey, Kemahlı Hasan Efendi, üretim ustası Sakallı Emin Efendi, Zeytinburnu fabrikasından Kimyager Nuri Bey, Askeri Sanayi'den Yüzbaşı Hamit Bey, Kâzım Efendi, Üsteğmen Rıfat Bey, Askeri Sanayi ustası Kâzım Efendi, Bakırköy Barut Fabrikası'ndan Üsteğmen Ahmet Bican Efendi."*[5]

---

(1) İmalat-ı Harbiye: Askeri İmalat.
(2) ATASE Arşivi, Klasör 1/218 Dosya 24.
(3) Seha Meray-Osman Olcay, *Osmanlı Devleti'nin Çöküş Belgeleri*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1977, s. 4.
(4) Hüsnü Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, Ülkü Matbaası, İstanbul 1975, s. 82.
(5) age, s. 164.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
levent.sahverdi@gmail.com

10 Temmuz 1920 – Bahriye Muavenet Heyeti

BMM ordusu daha yeni kurulduğu için imkânları çok sınırlıydı. Ordunun birçok silahı, cephanesi ve askeri malzemesi yetersizdi. Doğal olarak deniz kuvvetleri ile ilgili çok şey de yoktu. Milli Mücadele'nin deniz gücünü teşkilatlandıracak olan Umur-u Bahriye Müdürlüğü 10 Temmuz 1920'de kuruldu.[2]

İşgal döneminde, İstanbul'da kurulmuş olan direniş teşkilatlarının hemen hepsi kara kuvvetlerinin harp malzemelerini temin için uğraşıyorlardı. Bahriye Şubesi'ne silah, mühimmat ve malzeme gönderen kimse yoktu. Sonunda bahriye ile ilgili gizli bir teşkilatın kurulmasına karar verildi. İstanbul Bahriye depolarında, Anadolu'nun ihtiyacına yetecek top, tayyare, tüfek ve mayın gibi birçok harp malzemesi mevcuttu. Bu malzemeler Müttefikler tarafından imha edilebilir veya Yunanlılara verilebilirdi. Bu malzemelerin Anadolu'ya kaçırılması önemliydi. Bahriye subayları ile bu hususdaki istihbarat bilgilerine ihtiyaç vardı çünkü Anadolu'daki kadroların çoğu boştu.

Bahriye Dairesi Reisi Yarbay Şevket Bey'in girişimleri ile İstanbul'da faaliyet gösterecek olan ve doğrudan doğruya bahriye subaylarından teşkil edilecek olan gizli bir grubun kuruluşu gerçekleşti. 17 Ekim 1921'de Mehmet Nazmi Bey'in başkanlığında faaliyete başlayan Bahriye Muavenet Heyeti'nin teşkilat kadrosu 19 Ekim 1921'de TBMM ordusu kadrosuna alındı. Bir mühür kazdırarak resmi yazışmalarda kullanıldı. Anadolu'ya gönderilen tüm bahriye silahları, mühimmat, gemi motor ve parçaları ve gemi teknik donanımları bu kadronun çalışmaları sayesinde gerçekleşmişti.

27 Ekim 1920 – Zabitan Grubu'nun Kuruluşu

Karakol Cemiyeti'nin kuruluş amacının günün şartlarına uymaması ve kişisel yanlışlıklardan dolayı grup çıkmaza girdi. Yüzbaşı Emin Ali Bey, Bekirağa Bölüğü'nde İngiliz işgal polisi tarafından tutuklu bulunan Kara Vasıf Bey'den örgütün mührünü ve şifre anahtarını alarak, grubu yeniden İstanbul'un semt ve mahallelerinde faaliyete geçirmek istedi ama başarılı olmadı.[3]

İkinci bir girişim de Karakol Cemiyeti Üsküdar Şubesi sorumlusu Kurmay Yarbay Mustafa Muğlalı tarafından yapıldı. Mustafa Bey, önceki deneyimlerden de yararlanarak örgütü yeniden toparladı ve adını Zabitan koydu.[4] Grup Karakol Cemiyeti'nin bir uzantısı olmakla birlikte yeni bir örgütlenmeye gitti ve bazı konulara yoğunlaştı.[5] Zabitan'ın Ankara ile ilişkisi 27 Ekim 1920 tarihin-

(1) Muavenet-i Bahriye: Bahriye Yardım Heyeti.
(2) Mithat Işın, *İstiklal Harbi-Deniz Cephesi*, Deniz Basımevi, İstanbul, 1946, s. 12.
(3) Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, No. 114-51980.
(4) Ataşe Arşivi, Klasör 1397, Dosya 35, Fihrist 11.
(5) aga, Klasör 1533, Dosya 2, Fihrist 17 ve ekleri.

Levent Şahverdi Arşivi

de başladı ama Karakol'un devamı olduğu için daima ihtiyatla yaklaşıldı. Örgüt elemanlarının hemen hemen tamamının İttihat ve Terakki üyesi olması nedeniyle cemiyete Ankara hiçbir zaman sıcak bakmadı.

30 Ocak 1921 – Namık Grubu'nun Kuruluşu

Milli Mücadele döneminde TBMM ordusunun silah, cephane ve mühimmat ihtiyacını temin etmek maksadı ile 30 Ocak 1921 tarihinde kuruldu. Namık Grubu'nun kurucuları, Ankara Kumandanlığı vasıtasıyla özel olarak İstanbul'a gönderilmişlerdi. Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak bu konuda emir vermişti. Bu bağlamda Milli Savunma Bakanlığı Müsteşarı tarafından Halil İbrahim Bey'e[1] bir şifre anahtarı ve iki bin lira verildi. Örgüte de Namık ismi verildi.[2] Halil İbrahim Bey ve kardeşi Naci Bey İstanbul'a gönderildi.[3]

Halil İbrahim Bey ve arkadaşları, ilk olarak yaptığı sevkıyattan sonra beklenen malzemeleri ve cephaneyi gönderemeyince Ankara Namık Grubu'na yüz vermedi.[4]

(1) Fethi Tevetoğlu, *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991, s. 38-50. Yüzbaşı Halil İbrahim Bey, daha önceleri Kara Vasıf tarafından yönetilen Karakol Cemiyeti'nin bir mensubu idi. Sevkıyatçı Rıza Bey'den aldığı emirleri tatbik ederek Anadolu için çalışmıştı. Halil ve Nuri Paşalar ile birlikte Bakü hükümetine giden Halil İbrahim Bey, Anadolu'ya mali ve askeri konularda destek verilmesi için uğraşmıştı. Mustafa Suphi'nin Kuvayı Milliye'ye katılması için çabalar içinde olmuştu.

(2) ATASE Arşivi, Klasör 2695, Dosya 8, Fh 1-3.

(3) aga, Klasör 2695, Dosya 8, Fh 1-3.

(4) aga, Klasör 2695, Dosya 1, Fh 1-25.

Levent Şahverdi Arşivi

İhanet Çevreleri

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

پیام

داخلی خبرلر

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

MÜTAREKE BASINI

II. Meşrutiyet sonrası kaldırılan matbuat sansürü zamanla adım adım yine uygulanmaya başlandı. Devletin çok uzun bir süre savaşlarla yaşaması sonunda sansür uygulaması hep devam etti. I. Dünya Savaşı döneminde de sansür devam etti. Bu dönemde uğranılan bazı askeri başarısızlıkların basında yer alması engellendi. Dönem içinde savaşların kaybedilmesi ile bu kayıplar kamuoyuna aktarılmadı. Mondros ateşkesi sırasında kısa süreliğine kaldırılan sansür, kısa bir süre sonra gerçekleşen işgaller üzerine yeniden başladı. İstanbul'daki Yüksek Komiserlik Kurulu'na bağlı Altıncı Daire adı verilen kurum tarafından uygulandı. Bu dönemde iktidara gelen hükümetler de bu sansür uygulamalarına devam ettiler.[1]

13 Ocak-3 Mart 1919 tarihleri arasında görev yapan II. Ahmet Tevfik Paşa hükümeti döneminde yayımlanan 5 Şubat 1919 gün ve 3467 numaralı kararname ile sıkıyönetim uygulanan bölgelerde her türlü gazete, kitap ve yazılı neşriyatın basılmadan önce sansür heyetlerinin incelemelerine tabi tutulması zorunlu hale getirildi.[2] Bu düzenleme Türk basınını oldukça önemli ölçüde etkiledi. Milli Mücadele yanlısı birçok gazete ve dergi 1919-1921 yılları arasında Mustafa Kemal Paşa, Kuvayı Milliye, Milli Mücadele ve Türkiye Büyük Millet Meclisi konularında yazı yayımlayamadılar.[3]

Bu durum karşısında sansüre uğrayan bağımsızlık yanlısı gazeteler, sansür kurulu tarafından çıkarılan satır ya da sütunların yerine bir yazı koymayıp boş bırakarak üzerlerindeki baskıya tepki gösterdiler. Tepkilerinde görsel materyal kullanarak halkın dikkatini çekmeye çalıştılar. Hükümet tarafından kapatılan gazeteler, ya başka bir isim altında çıkmış ya da bir diğer gazete ile birleşmişlerdi.[4] Türk basınının haber alma kaynaklarına bakıldığında dışarıdan haber al-

---

(1) Cevdet Kudret, Birkaç Örnek ile Mütareke Dönemi Sansürü, *Tarih ve Toplum*, C. IX, S. 53, 1988, s. 42.

(2) Zeki Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1989, s. 11.

(3) Yücel Özkaya, Milli Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşa'nın Basınla İlişkileri, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. I, S. 3, Ankara, 1985, s. 873

(4) Mustafa Özdemir, Mütareke Dönemindeki Siyasal Akımların Türk Basınına Yansımaları, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi VII 16-17*, İzmir, 2008, s.203-226

Levent Şahverdi Arşivi

ma konusunda İstanbul gazetelerinin Anadolu matbuatına göre daha şanslı oldukları görülmektedir. Çünkü bu gazetelerin haber ajansları ile bağlantılar kurabilme ve lisan bilen elemanlara sahip bulunma, dış ülkelere muhabir gönderebilme gibi olanakları bulunmaktaydı. Özellikle II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte İstanbul'da bürolar oluşturup faaliyetlerde bulunan Avrupa merkezli haber ajanslarının bu haber alma konusunda önemli rolleri bulunmaktaydı. İstanbul'a mütarekeden sonra sıklıkla gelmekte olan yabancı gazete ve dergiler de İstanbul basını için önemli bir kaynaktı.

Mütareke Döneminde Taraflar

İşgal döneminde gazeteler genelde her gün veya haftada iki üç gün yayımlanırlardı. Çok az miktarda da haftalık gazete çıkmaktaydı. Ülkede yayımlanan gazetelerin durumu şu şekilde idi.[1]

1. ***İstanbul Basını:*** Milli Mücadele'ye destek olanlar:
   Akşam, Dergâh, Hadisat, İkdam, İleri, İstiklal, Memleket, Minber, Selamet, Söz, Tasvir-i Efkâr, Türk Dünyası, Yenigün ve Vakit gazeteleri ile *Büyük Mecmua, Güleryüz, Sebilürreşat, Servet-i Fünun* dergileri.[2]
2. ***İstanbul Basını:*** Saray ve işgal güçleri yanlısı yayın yapanlar:
   Alemdar, Hukuk-u Beşer, İfham, Matin, Sabah, Serbesti, Tarik, Tan, Yeni Gazete, Yeni İstanbul gazeteleri ile *Aydede, Ümit* dergileri. Bunlar aynı zamanda İngiliz, Fransız ve ABD korumacılığını savunuyorlardı.[3]
3. ***İzmir Basını:*** Milli Mücadele'ye destek veren ve İzmir'in Türklüğünü savunanlar:
   Ahenk, Anadolu, Duygu, Hukuk-u Beşer, Köylü gazeteleri.
4. ***İzmir Basını:*** Saray ve işgal güçlerini destekleyenler:
   Islahat, Müsavat gazeteleri. Yunan işgalinin haklılığını savunur bir siyaset izleyenler.[4]
5. ***Anadolu Basını:***
   Adana, Işık, İstikbal, Köy Hocası, Menteşe, Ses, Zafer. (Bu gazeteler Mondros Mütarekesi sonrasında gerçekleşen işgalleri reddeder bir si-

(1) İzzet Öztoprak, *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1989, s. 101.
(2) Mustafa Özdemir, "Mütareke Dönemindeki Siyasal Akımların Türk Basınına Yansımaları", Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VII -16-17, İzmir, 2008, s. 206
(3) Fuat Süreyya Oral, *Türk Basın Tarihi*, Oral Yayınları, Ankara, 1968, s. 225.
(4) Nail Morali, *Mütarekede İzmir Olayları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1973, s. 85.

Levent Şahverdi Arşivi

yaset takip ederek süreç içerisinde başlayan Milli Mücadele'ye çıkardıkları çeşitli yazılarla destek vermişlerdir.)[1]

Basında Mondros Ateşkesi

27 Ekim 1918'de Limni Adası'nın Mondros Limanı'ndaki Agamemnon zırhlısında başlayan ateşkes görüşmeleri 30 Ekim 1918 tarihinde mütarekenin imzalanmasıyla sonuçlandı.[2] Mondros ateşkesi 30 Ekim 1918'de Osmanlı Mebusan ve Âyan meclislerince onaylandı.[3] Mondros'tan İstanbul'a gelen Hüseyin Rauf Bey basına verdiği demeçte *"İmzalanan ateşkes ile devletin bağımsızlığı, saltanatın hukuku korunmuştur. Mütarekenin galip ile mağlup arasında yapılmadığını, savaş haline son vermek isteyen iki denk kuvvet arasında savaş haline son verilmesidir"*[4] dedi. Sultan VI. Mehmet Vahdettin de mütarekeyi olumlu karşıladı ve Müttefik devletlere karşı hoş görünebilmek için savaşı Osmanlı devletinin savaşa girmesine sebep olan İttihatçıları cezalandırma gibi bir tutum benimsedi hatta İngilizlere boyun eğilmeli, *"ne verseler ona şakir ne kılsalar ona şad"* etmeliydi.[5] Osmanlı basınında mütarekeye karşı farklı yaklaşımlar da oldu.

Zaman gazetesinde çıkan 'Düşman Dostluğu' başlıklı makalede *"Bazı askeri mevkilerin işgali ve Müttefik devletlerin denetimi altına girmesi milli gururumuza dokunacaktır ama bu durum geçicidir. Kalıcı barışın yapılmasıyla egemenlik ve bağımsızlığımıza kavuşacağımız kesindir"*[6] diye yazıldı.

Yenigün gazetesinde bir gün sonra çıkan 'Mütareke Muvacehesinde' başlıklı makalede ise *"Yapılacak barış 'Wilson Prensipleri'ne dayanacak. Bizim de bu ilkelerin ülkemizde tam olarak uygulanmasını sağlamak için ateşkes ile kalıcı barış arasındaki süreyi iyi değerlendirmemiz gerekmektedir"*[7] deniliyordu.

Anadolu gazetesinde yer alan 'Şerait-i Mütareke Karşısında' başlıklı makalede de *"Mütareke şartları ağırdır ancak Bulgarların razı oldukları ateşkes daha kötü idi. Bunun nedeni ise ordunun ve milletin dört senedir harikalar yaratmasındandır. Şu anda gerekli olan sakince barışa hazırlanmaktır. Bugün kuvvetten düşen bir hükümet felaketlerden ders alabilen ve milletin birlik ve beraberliği ile tekrar başarılı olacaktır"*[8] diye yazılıyordu.

---

(1) Server R. İskit, "Milli Mücadele'de Anadolu Gazeteleri", *Tarih Konuşuyor Dergisi*, S. 26, 1966, s. 21.
(2) Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. 5, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2017, s. 559.
(3) Yılmaz Altuğ, *Türk Devrim Tarihi Dersleri (1919-1938)*, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1975, s. 48.
(4) Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi, 1. Kitap*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, s. 69.
(5) Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Pozitif Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.146.
(6) *Zaman*, 30 Ekim 1918. 'Düşman Dostluğu' başlıklı makale.
(7) *Yenigün*, 31 Ekim 1918. 'Mütareke Muvacehesinde' başlıklı makale.
(8) *Anadolu*, 1 Kasım 1918. 'Şerait-i Mütareke Karşısında' başlıklı makale.

Levent Şahverdi Arşivi

Hadisat gazetesinin aynı günlü sayısında yer alan 'Avrupalılara Karşı Vaziyetimiz' başlıklı makalede ise *"Avrupalılar Türkleri sevmez. Türkler sevilmeye layık değildir diye önyargıları vardır. Biz barışa hazırlanırken bu noktayı göz önünde tutmamız gerekir. Yapacağımız her türlü çalışma ile bu kanıyı yok edersek düşmanlar barış şartlarını hafifletecektir"*[1] denilmekteydi.

Sabah gazetesinde aynı gün çıkan Ali Kemal'in 'Türklerin Günahı Nedir?' başlıklı makalesinde ise *"Mütareke şartları devletimizi bir emirlik derecesine indirdi. Avrupa'nın bize yardım etmesi gerekiyor çünkü Türk milleti asırlardır baskı altında ezilmiştir. Türkler dünya milletlerinin en mağdurlarından biridir. Ülkede birkaç kişinin Almanya ile ilişkiye girerek memleketi satmalarının cezasını padişahından en küçük ferdine kadar çekmektedir. Bu duruma neden olan suçlular cezalandırılmalı ve Türklere de insaf edilmesi Batılı devletlerden istenmelidir"*[2] diye yazılıyordu.

Köylü gazetesi de ertesi gün çıkan 'Harp Bitti' başlıklı makalesinde: *"Bulgaristan'a göre daha hafif şartlı bir ateşkes imzalanmasına yardımcı olduğu için İngiltere'ye teşekkür edilmek gerekmektedir. Bundan sonra iş ve gücümüz yalnız hükümetimizi bilim gereği ve adalete göre oluşturulmakla beraber onun temsil edeceği kesin huzur ve emniyet altında ancak ziraat, sanayi, ticaret, kültür ve fen ile uğraşmak olacak, olmalıdır. Buna çaba gösterildiği takdirde çeyrek yüzyılda kalkınmamız mümkün görülmektedir"*[3] şeklinde görüş belirtiyordu.

Genel olarak Osmanlı basınının farklı kesimlerinin mütarekeye yönelik tutumu iyimserdir ve ateşkes şartlarını halk ve gazeteler henüz fark etmemişlerdi. Mütareke şartları hafif olarak kabul görmekte ve 'Wilson Prensipleri'ne göre istiklal ve egemenliğimizin Müttefikler tarafından sağlanacağı ümit edilmekteydi.[4]

Basında Mütareke Uygulamaları

Mondros ateşkesi sonrasında yaşanan işgallere karşı basın yeterli bilgiye sahip değildi. *Anadolu* gazetesinde *'Amiral Calthorpe'nin Teminatı'* başlıklı makalede *"Osmanlı Devleti necip İngiliz milletinin temsilcisi olan Amiral Calthorpe'nin verdiği söze güvenerek ateşkesi kabul etmiştir. Mademki İstanbul'un işgal edilmesi mütarekenin şartları arasındadır. Yüksek komiserler tara-*

(1) *Hadisat*, 1 Kasım 1918. 'Avrupalılara Karşı Vaziyetimiz' başlıklı makale.
(2) *Sabah*, 1 Kasım 1918. "Türklerin Günahı Nedir?' başlıklı makale.
(3) *Köylü*, 2 Kasım 1918. 'Harp Bitti' başlıklı makale.
(4) Mustafa Özdemir, "Mütareke Dönemindeki Siyasal Akımların Türk Basınına Yansımaları", Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VII 16-17, 2008, s. 203-226.

Levent Şahverdi Arşivi

fından verilen güvenceye rağmen o halde bu yaşananların sebebi nedir?"[1] diye soruluyordu.

Anadolu gazetesinde çıkan başka bir yazıda *'İşgaller Etrafında'* başlıklı makalede *"Musul mütareke hükümleri aksine işgal edildi. Alınan haberler doğru ise Boğazlar'ın işgalinin mütareke doğrultusunda yapıldığı söylenerek tahliye edilmemesi verilen sözlerin ciddiyetinin olmadığını göstermektedir. O zaman mütareke şartları keyfice uygulanmaktadır. Ateşkesin şartlarını İstanbul'da uygulamak için kuvvet çıkarılmayacağı ve yalnız zabitlerden ibaret heyetler bulundurulacağı söylenip dururken kışlaların işgal edilmesi bu keyfi hareketlerin en açık delili değil midir? Bu gelişmeler karşısında hükümeti şiddetle protesto etmelidir"*[2] diye yazılıyordu.

Söz gazetesinde Asaf Sami'nin *'Düvel-i Mutelife İstanbul Mümessillerine'* başlıklı makalesinde *"İtilaf güçlerinin işgallerine yönelik tepki vardır. Kendilerine duyulan güveni boşa çıkarmışlardır. İtilaf devletlerinin İstanbul'u işgal etmeyecekleri zannedildiği halde bunun tam tersi bir durum ortaya çıkmıştır"*[3] denildi.

Selamet gazetesinde yer alan bir makalede *"Adana bugün her türlü hukuka rağmen boğuluyor. İtilaf devletleri nüfus çoğunluğu ilkesiyle terk olan bu bölgede hükümetimizi tehdit ede ede bizi pek gülünç bir mevkide bıraktılar. Mütareke şartları ihlal edildi. Hiçbir askeri mecburiyet, fiziki tehdit olmadığı halde işgal askeri neden adı altında gerçekleştiriliyor. Acaba yarın aynı akıbet İzmir'in başına gelmeyecek midir?"*[4] sorusu soruluyordu.

Mütareke Sürecinde Basında Yazılanlar

Ateşkes döneminde en çok konuşulan konu bundan sonra ne olacağı idi. Hiç kimsenin gelecek ile ilgili bir beklentisi yoktu. Bu dönemde geleceğe ait şu düşünceler etrafında toparlanma oldu:

Milli Mücadele'ye fikren destek olanlar.
Kuvayı Milliye hareketi için Anadolu'ya silah ve mühimmat kaçıranlar.
İşgalin sebebi olarak İttihatçıları sorumlu tutanlar.
İşgal güçlerinin istekleri yönünde çaba gösterenler.
Çözümü manda yönetimde görenler.
Bolşevik devriminden yana olup ülkede Bolşevik bir yönetimi bekleyenler.
Bağımsızlık düşüncesinde olan azınlıklar.
Çözümü İslami bir birleşmede görenler.[5]

(1) *Anadolu*, 16 Kasım 1918. 'Musul ve İskenderun'un İşgali' başlıklı makale.
(2) *Anadolu*, 21 Kasım 1918. 'İşgaller Etrafında' başlıklı makale.
(3) *Söz*, 24 Kasım 1918. 'Düvel-i Mutelife İstanbul Mümessillerine' başlıklı makale.
(4) *Selamet*, 25 Kasım 1918.
(5) Sadi Irmak, *Atatürk Devrimleri Tarihi*, Fatih Yayınevi, İstanbul, 1973, s. 64.

Levent Şahverdi Arşivi

Dönem basını da halk içindeki farklı düşüncelere göre ayrışmıştı ama genelde insanlarda hangi yöne gidecekleri konusunda şaşkındılar. Altı yüz sene süren bir saltanat rejiminden sonra ülke bir yol ayrımına gelmişti ve halk bu konuya hazır değildi.

Köylü gazetesinde yayımlanan *'Hakkı Hayat'* başlıklı makale:

"Gerçekleştirilecek kalıcı barışta 'Wilson Prensipleri'ne dayanarak devletin Türk bölümüne kendilerini yönetme hakkının verileceğine inanıyorum."[1]

Anadolu gazetesinde yayımlanan *'Zavallı Türk'* başlıklı makale:

"Hiçbir savunucusu olmayan Türk, gayrimüslim vatandaşlarının felaketine asırlarca ağlamışken, bugün onlardan iftiralar, hakaretler görüyor; birkaç şahsın kabahati bütün ona yükletiliyor, bundan yalnız Türkün vicdanı sızlar. Zavallı Türk."[2]

Yenigün gazetesinde yayımlanan *'Bu Nasıl Mütareke?'* başlıklı Yunus Nadi'nin makalesinde şöyle denilmekteydi:

"İmzaladığımız mütareke ve buna bağlı olarak bize verilmiş olan teminat nerede kalıyor? Gerek mütarekenin malum olan içeriğinden ve gerek teminattan sonra şimdi uygulamada bu garipliklerin meydana gelmesi için acaba yeni ne oldu?"[3]

Süreç içerisinde 'Wilson Prensipleri'nin Türk devletinin kurtuluşunu sağlayacağı fikri Türk basınına egemen olmaya başlamıştır. *Yenigün* gazetesinin 4 Aralık 1918 tarihindeki sayısında yer alan bir yazıda genel savaştan çıkarken en büyük tesellinin 'Wilson Prensipleri'nde hayat haklarının genel bir ilke olarak kabul edilmesi olduğu belirtilmekteydi.[4]

Sabah gazetesinde çıkan *'Ölmek ya da Yaşamak da Elimizdedir'* başlıklı makale:

"'Wilson Prensipleri'ni ileri sürerek İtilaf devletlerinin böyle genel birlik konularında en büyükleriyle bir nevi ittifak gerçekleştirebilirsek öyle umuyoruz ki ölmeyiz, yaşarız."[5]

Yeni Gazete'de yayımlanan Mahmut Sadık'ın 'Sulha Hazırlanırken' başlıklı makale:

"Cemiyet-i Akvam'a katılmak ve barışa hazırlanmak için yapmamız gereken modern ve yeni bir teşkilat oluşturarak özellikle İstanbul'da bulunan İtilaf donanması ve askerleri karşısında insanlığın bundan sonra yürüyeceği yolda bizim de yürümeye kabiliyetli olduğumuzu ispat etmek olmalıdır."[6]

---

(1) *Köylü*, 13 Kasım 1918. 'Hakkı Hayat' başlıklı makale.
(2) *Anadolu*, 13 Kasım 1918. 'Zavallı Türk' başlıklı makale.
(3) *Yenigün*, 17 Kasım 1918. 'Bu Nasıl Mütareke' başlıklı makale.
(4) *Yenigün*, 4 Aralık 1918. 'Türkler ve Sulh' başlıklı makale.
(5) *Sabah*, 6 Aralık 1918. 'Ölmek ya da Yaşamak da Elimizdedir' başlıklı makale.
(6) *Yeni Gazete*, 7 Aralık 1918. 'Sulha Hazırlanırken' başlıklı makale.

Levent Şahverdi Arşivi

Vakit gazetesinde yayımlanan Ahmet Emin Yalman'ın *'Milli Mukadderatımız'* başlıklı makale:

"Barış konferansı ne karar verirse versin geleceğimiz kendi hal ve hareketimize göre şekillenecektir. Çeşitli düşünürlerin çalışmalarını milli bir program etrafında birleştiremeyecek olursak barış konferansı bizi gösterişli bir şekilde Cemiyet-i Akvam başkanlığına geçirse bile biz gerçekte ulusal varlığımızdan mahrum önemsiz bir devletten başka bir şey olmayacağız."(1)

Vakit gazetesinde yayımlanan Ruşen Eşref'in 'İstanbul İçin' başlıklı makale:

"İstiklale ve hürriyete son derece taraftar olduklarını ziyafetlerde, parlamento salonlarında, saray dehlizlerinde, gazete sayfalarında en gür sesleriyle ilan eden büyük kuvvetler insafla göreceklerdir ki İstanbul'da bütün karalamalara rağmen için bir uyanık, bir sabır, bir Türk milleti yaşamaktadır. Ve o millet, hiçbir vakit kalemini; altınların derinliklerine batıp da parıltılı hatalarla masum ve yabancı zihinleri zehirleyen birkaç propagandacının vicdanını uyutarak söylediği gibi kabiliyetsiz, vahşi, geri değildir. Türkleri İstanbul'dan çıkarmakla yeryüzüne rahat ve adalet sorduk" diye böbürlenenler bütün bir milletin, bütün bir dinin her ferdine en sönmez birer intikam ateşi saçmış olacaklardır."(2)

Türk basını önceleri yaşanan tüm olumsuzlukları İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne fatura ediyordu ama zaman içinde *Yenigün* ve *Vakit* gibi gazeteler Müttefiklerin mütareke şartlarına hiç uymadıklarını fark ettiler ve 'Wilson Prensipleri'nin ülkede uygulanması için yazılar yazmaya başladılar. Öte yandan yandaş basın hâlâ bu işin sorumlusu olarak İttihatçıları suçlamaya devam ediyorlardı. İttihatçıların yargılanması ve cezalandırılmasını savunarak Müttefiklere yanaşmayı deniyorlardı.

Paris Konferansı ve Türk Basınında Yarattığı Etkiler

Türk basınının Paris Barış Konferansı toplandıktan sonra konferansa yönelik düşünceleri genellikle şu noktalarda toplanmaktaydı:

1. *Konferansın küçük milletlerin haklarını koruyacağı,*
2. *İngiltere ve Fransa ile var olan dostluk ilişkilerinin sürdürüleceği,*
3. *'Wilson Prensipleri'nden dolayı ABD'nin Türk toplumunun haklarını savunacağı,*
4. *Manda sisteminin niteliği ve Türkiye'de oluşturulabilecek sistemde mandater devletin kim olacağı.*(3)

---

(1) *Vakit*, 26 Aralık 1918. 'Milli Mukadderatımız' başlıklı makale.

(2) *Vakit*, 5 Ocak 1919. 'İstanbul İçin' başlıklı makale.

(3) Mustafa Özdemir, "Mütareke Dönemindeki Siyasal Akımların Türk Basınına Yansımaları", Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VII-16-17, İzmir, 2008, s. 213.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk basınını meşgul eden önemli konulardan ilki İstanbul ve Boğazlar'ın durumunun ne olacağı idi. Paris'ten bu dönemde İstanbul'a ulaşan bazı telgraflarda İstanbul ve Boğazlar'ın uluslararası hale getirileceği, Türklere de Anadolu'nun ortasında bir hükümet verileceği yönünde haberler yer alıyordu. Ama bu kışkırtmaların Yunanlılar tarafından çıkarıldığı ve Müttefikler tarafından ciddiye alınmayacağı kanısı İstanbul'da yaygındı.[1]

'Wilson Prensipleri'ne göre Osmanlı yönetimini Anadolu ovalarından birine atma yetkisine sahip olmadığı savunuluyordu. İstanbul ve çevresinde yaşayan nüfusun büyük bir çoğunluğunu Türk ve Müslümanların oluşturmasından dolayı bu bölgenin 'Wilson Prensipleri'ne göre de Türkiye sınırları içinde kalmasının uygun olacağına inanılıyordu.[2] Yunan iddiaları karşısında Avrupalı devletlerde görülen tutum değişikliği de ve bu devletlerin hedeflerine dair şüpheler yaratıyordu. *Memleket* gazetesinin yorumu şöyleydi:

> *"Avrupalı devletler Türkün hakkını kendilerine hazır etmek imkânı olmadığından hiç olmazsa o hakkı sahibinde bırakmamak ve bir orta malı yapmak sevdasına düştüler. Mademki İstanbul bir Yunan şehri olmayacak o halde uluslararası olmalıymış! Bu gayri meşru istek için sözde bir meşru araç vardı: İtilaf devletleri ile imzaladığımız mütarekenin bir maddesi güvenliği bozulmuş bölgelerin işgaline ait olduktan sonra, galipler için Yunan bağımsızlığının yıldönümünden istifade etmek ve bu sayede ortalığı karıştırıp bir müdahaleye neden olmak işten bile değildir! Fakat hakkından ve kendinden emin olan Türk kendi imzaladığı mütarekeye alet olmayacaktır."*[3]

Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nı destekleyen basın organları ise bu aşamada yapılması gereken işin Birleşik Krallık ile sıkı bir işbirliğine gitmek olduğunu yazıyordu. İngiltere'nin yardımını sağlamak için çaba gösterilmeliydi. Bu şekilde hilafet merkezi kurtarılacaktı.[4] Birleşik Krallık tarafından İstanbul'a ve Anadolu'ya gönderilecek komisyonlarla çok sorun çözülecek idi.[5] Konferans devam ederken Türk basınında sıklıkla yer alan bir tartışma da İzmir ve Batı Anadolu'nun geleceği idi.

Paris Barış Konferansı'nda ortaya atılan isteklerden biri de İzmir ve Ege Bölgesi'nin Yunanistan'a verilmesiydi. Bu istek İstanbul'da duyulunca Türk basını durumu şiddetle protesto etti ve bu düşüncenin asla kabul edilmeyeceği yö-

(1) *Tasvir-i Efkâr*, 6 Mart 1919. 'Memleketimizin Mukadderatı' başlıklı makale.
(2) *Vakit*, 29 Mart 1919. 'Türkler İçin' başlıklı makale.
(3) *Memleket*, 7 Nisan 1919. 'Bugün' başlıklı makale.
(4) *Yeni İstanbul*, 10 Mart 1919. 'İngiltere ve Âlem-i İslam' başlıklı makale.
(5) *Yeni İstanbul*, 9 Nisan 1919. 'Sulh Konferansında Şark İşleri' başlıklı makale.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
sahverdi@gmail.com

nünde haberler çıktı. İzmir'in etkili basın organlarında [illegible] hiçbir devlete verilemeyeceği konusunda yayınlar yapıldı.[1]

Tasvir-i Efkâr gazetesinde yayımlanan bir makalede şöyle deniyordu:

"Kendisini idareden aciz olanların, hayatını devam ettirebilme kabiliyetini gösteremeyenlere kuvvetlilerden gelecek yardım daima başarısız olur. Kuvvetli fakat idareten zor bir duruma düşmüş olan millete, yine kuvvetli bir devlet yardım edebilir ve bu yardım hiçbir zaman zorluklara maruz kalan milletin varlığını ve hukukunu ihlal edecek surette olmaz. Halbuki kendi kendinden bile emin olamayacak surette aciz bir duruma düşmüş olan ve en basit işlerinde bile kabiliyetsizlik göstermekte bulunan bir milletin başkalarından talep edeceği yardım ya büsbütün yararsız olur yahut himaye gibi ağır şartlar çerçevesine girer."[2]

İleri gazetesinde yayımlanan bir makalede *"Yaldızlı hayaller peşinde koşacak değiliz, fakat varlığımızdan da vazgeçecek değiliz"* denilerek Paris Konferansı'ndan bağımsız bir Türkiye kararının çıkması gerektiği belirtiliyordu.[3]

Söz gazetesinde yayımlanan bir makalede ise: *"Bizim millet hukukumuzda bağımsızlık ve bütünlüğümüze sahip olma hakkının İtilaf siyasetçileri tarafından sağlanmasını beklemek elbette hakkımızdır. Türkiye'nin barış masasından şerefiyle yaşayabilecek bütün organlara sahip bağımsız bir devlet olarak çıkarılmasını bekliyoruz."*[4] deniyordu.

Mütareke Basınında İzmir'in İşgali

Paris Barış Konferansı sırasında ortaya çıkan ve Osmanlı devletini ilgilendiren en önemli gelişme ise İzmir bölgesine yönelik bir Yunan işgalinin planlanmasıydı.

Alemdar gazetesi bölgede bulunan Müttefik kumandanların İzmir Valisi ve görevliler ile temasta bulunmasını fevkalade önemli bulmakta ve İzmir'de yapılanları *"Eşkıyadan bazıları yakalandı, birçokları etkisiz hale getirilmektedir"* şeklinde yorumlamaktaydı.[5]

İkdam gazetesinde çıkan habere göre: "İçişleri Bakanı Mehmet Ali Bey'in verdiği beyanatta İzmir'de bazı olayların gerçekleştiğinden hükümetin resmen haberli olmadığı ve bu konudaki söylentilere önem verilmemesi gerektiği belirtilerek gelişmeler Türk toplumundan saklanıyordu.[6]

---

(1) *Hukuk-u Beşer*, 16 Şubat 1919. 'Suikasta Karşı' başlıklı makale.
(2) *Tasvir-i Efkâr*, 28 Şubat 1919. 'Kendi Kendimizi Kurtarmaya Çalışalım' başlıklı makale.
(3) *İleri*, 13 Mayıs 1919. 'Sulh ve Biz' başlıklı makale.
(4) *Söz*, 4 Nisan 1919. 'Türkiye'nin Hukukuna İhtiram' başlıklı makale.
(5) *Alemdar*, 15 Mayıs 1919.
(6) *İkdam*, 17 Mayıs 1919.

Levent Şahverdi Arşivi

Işık gazetesinde çıkan habere göre *"Elinde adalet meşalesi, dilinde milletlerin hürriyeti. Cihana haykıranlar nerede?"* diye Müttefik devletlerine çatılmakta, İslamiyet ve Türklük için İzmir'in bir yaşam kaynağı olduğu belirtilmekteydi.[1]

Vakit gazetesi de bu düşünceye katılmış ve İzmir'in her zaman bir Türk şehri olacağını savunmuştur.[2]

Büyük Mecmua'da yazan Falih Rıfkı [Atay] çeşitli gazetelerde İzmir halkının nüfus oranlarını gösteren istatistiklere karşı çıktı:

"İzmir Türklüğünün bir istatistik Türklüğü olmadığını, zira istatistiklerin ölü ve bozulmuş olan milletler için olduğunu, halbuki İzmir Türklüğünün henüz yaşadığını, İzmir'in yiğit ve mert Türklerinin kendilerini rakamla müdafaa etmeyecek, çünkü bu toprakların ilelebet Türk kalacaktır."[3]

Mütareke Basınında İngiliz Himayesi

İktidarı destekleyen Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın yönlendirdiği basın organları İngiltere ile savaş nedeniyle bozulan dostluk ilişkilerinin yeniden kurulmasını savunmaktaydı. İngiliz yanlısı basın geleceğin Anglo-Sakson ırkta olduğunu ve geleceğin siyasal, ekonomik ve medeni haritasının İngiltere tarafından oluşturulacağını beyan etmekteydi.[4] *Alemdar* gazetesi *"Kırım Muharebesi'nde aynı safta silah arkadaşlığı ettiğimiz İngiliz dostlarımızı zaman içinde üzdük ve kırdık. Bundan sonra birlikte hareket edeceğimize inanmaktayız."*[5] diyor ve ekliyordu: *"Osmanlı topraklarında bir İngiliz himayesi oluşturulursa ülkemiz bundan zarar görmeyecektir."*

İstanbul'daki İngiliz yanlısı basın bu konuda şunları yazıyordu: *"İngilizler arı gibidir. Çiçeğin üstüne konar balını alır. Fakat ne çiçeğin konusuna ne şekline zarar gelir."*[6]

Basında görülen bu İngiliz himayesi isteği Osmanlı devlet adamları tarafından da kabul gördü. Bu çerçevede 30 Mart 1919'da Padişah Vahdettin ve Sadrazam Damat Ferit İstanbul'daki Amiral Calthorpe'a aşağıdaki şartları içeren bir himaye önerisinde bulundu:

1. *İngiltere, Sultan'ın egemenliğindeki Asya ve Avrupa topraklarımızdan gerekli gördüğü yerleri, Türkiye'nin yabancılara karşı bağımsızlığını korumak ve içerde huzuru sağlamak amacıyla, on beş yıl süreyle işgal edecektir.*
2. *Ermenistan, İngiltere'nin isteğine göre, bağımsız ya da özerk cumhuriyet olarak kurulacaktır.*

---

(1) *Işık*, 16 Mayıs 1919. 'İğrenç Dram' başlıklı makale.
(2) *Vakit*, 16 Mayıs 1919. 'İzmir'in İşgali' başlıklı makale.
(3) *Büyük Mecmua*, 28 Mayıs 1919. 'Sevgili İzmir' başlıklı makale.
(4) *Söz*, 11 Nisan 1919. 'İngiltere Muvacehesinde Vaziyetimiz' başlıklı makale.
(5) *Alemdar*, 30 Nisan 1919. 'Eski Dostluk' başlıklı makale.
(6) *Alemdar*, 17 Mart 1919. 'Altı Şevval Münasebetiyle' başlıklı yazı.

Levent Şahverdi Arşivi

3. *Karadeniz ve Çanakkale boğazlarındaki bütün tahkimat yıkılacak ve bu bölgeler İngiltere tarafından işgal edilecektir.*
4. *İngiltere, bir dostluk belirtisi olmak üzere, Osmanlı bakanlıklarına Sultan'ın İngiliz müsteşarlar atamasına rıza gösterecektir.*
5. *Her ilde bir İngiliz başkonsolosu bulunacaktır. Bu başkonsoloslar valilere on beş yıl süreyle danışmanlık yapacaklardır.*
6. *Parlamento seçimleri ve yöresel seçimler, İngiliz konsoloslarının gözetimi altında gerçekleştirilecektir.*
7. *İngiltere gerek merkezde gerek illerde maliyeyi kontrol hakkına sahiptir.*[1]

Osmanlı yönetiminin bu talepleri basında duyulunca İngiliz yanlısı İstanbul basını tarafından hararetle desteklendiği görüldü. Bu gazeteler tarafından eğer Birleşik Krallık'ın dostluğu sağlanabilirse Osmanlı devletinin hem kendini kurtaracağı hem de İslamiyet'e dini bir hizmette bulunacağı, bu iki önemli fırsatın da elden kaçırılmaması gerektiği ileri sürülmekteydi. Ayrıca İngiltere'nin desteğiyle bir İslam birliğinin dahi sağlanabileceğine inanılmaktaydı.[2]

Ahenk gazetesine göre yüz milyona ulaşan bir Müslüman nüfusu yöneten Birleşik Krallık hükümeti bu duruma iyi yönetim ve adaletli uygulama ile ulaşmıştı.[3] *Alemdar* gazetesi ise "Osmanlı devleti bundan sonra kaçınılmaz olarak Birleşik Krallık ile birlikte yürüyecektir.[4] diye yazıyordu. İngiliz himayesini destekleyenler bir süre sonra daha örgütlü bir yapı içine girdiler ve 20 Mayıs 1919 tarihinde İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ni kurdular. [5] Cemiyet, Osmanlı halkında bulunan sonsuz İngiliz sevgisiyle Osmanlı devleti ve Birleşik Krallık arasında bir dostluk meydana getirmeyi amaçlamıştı.[6] Osmanlı devleti bu sayede ülkenin bütünlüğünü sağlamış olacaktı[7] diyordu.

Cemiyete katılımın fazla olduğuna dair haberler sıklıkla İngiliz yanlısı basında yer aldı. *Yeni İstanbul* gazetesinin haberine göre cemiyetin kısa sürede çok fazla üye kaydettiğine işaret edilmiş, bunun da İngiliz himayesi fikrinin Türkiye'de ne kadar büyük bir topluluk tarafından desteklendiğinin kanıtı olduğu görülmüştü.[8]

(1) Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi, I. Kitap*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1975, s. 205.
(2) *Alemdar*, 14 Temmuz 1919. 'İngiltere, Biz ve Âlem-i İslam' başlıklı makale.
(3) *Ahenk*, 10 Ağustos 1919. 'İngiltere ve Âlem-i İslam' başlıklı makale.
(4) *Alemdar*, 22 Mayıs 1919. 'Biraz Nur Biraz Hayat' başlıklı makale.
(5) *Alemdar*, 7 Temmuz 1919. 'İngiltere Seni Unutmadık' başlıklı makale.
(6) *Alemdar*, 21 Mayıs 1919.
(7) *Alemdar*, 28 Mayıs 1919. 'İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin Beyanname ve Programı' başlıklı makale.
(8) *Yeni İstanbul*, 21 Mayıs 1919. 'İngiltere Himayesi' başlıklı makale.

Levent Şahverdi Arşivi

İngiliz himayesi düşüncesi bu cemiyet ve gazeteler yoluyla İstanbul'da bir taban buldu ama Anadolu Hareketi'nin başarılı olması üzerine artık halk arasında bir etkinliği kalmadı.

Mütareke Basınında 'Wilson Prensipleri'

Mütareke imzalandıktan sonra Osmanlı devlet adamları ve hatta bizzat mütarekeyi imzalayan Osmanlı heyetinin Başkanı Hüseyin Rauf Orbay da dahil olmak üzere pek çok aydın tarafından bu konu gündeme getirildi zira Müttefikler ateşkes sonrasında bazı maddeleri keyfi olarak kullandılar. Bunun sonucu olarak haksız ve hukuksuz uygulamalar yaşandı. Bu yaşananlar halkın Müttefiklere soğuk bakmasına sebep oldu. Çaresiz kalan kitleler hiç olmazsa çareyi Amerika'da aramaya başladılar. 'Wilson Prensipleri'nin içinde bulunan bir madde Türk aydınlarına bir imkân sağladı. Osmanlı devletinde Türklerin yoğun yaşadığı bölgelerde toprakların Türklerin elinde kalmasını gerektiren madde birçok Osmanlı aydınına sıcak geldi. 'Wilson Prensipleri'nin doğrudan doğruya Türkiye'yi ilgilendiren 12. maddesi ise şöyleydi:[1]

> *"Osmanlı İmparatorluğu'nda Türklere emin bir egemenlik hakkı tanımak gereklidir. Bununla beraber, Türklerin hâkimiyeti altında bulunan diğer milliyetlerin mensuplarına da serbest bir gelişme imkânı verilmelidir. Çanakkale Boğazı milletlerarası güvence altında bütün milletlerin gemilerine ve ticaret ulaşımına açık bulundurulmalıdır."*[2]

Beyannamenin tümü incelendiğinde hâkim olan anafikrin Türk olmayan milletlere özerklik verilmekle birlikte, söz konusu muhtariyetin Osmanlı siyasi birliği dahilinde yani bir çeşit Osmanlı Federalizmi olduğu görülüyordu.[3] Abdullah Cevdet, 'Wilson Prensipleri'ne daha farklı bir bakış açısıyla yaklaşmaktaydı hatta müstakil bir Kürdistan kurulmasını bile önermekteydi.[4]

Vakit gazetesinde yayımlanan Ahmet Emin Yalman'ın makalesinde şöyle deniliyordu:

---

(1) Laurance Evans, *United States Policy and The Partition of Turkey (1914-1924)*, Baltimore, 1965.; Encyclopedia Britanica, IX.; Fahir Armaoğlu.

(2) Mustafa Özdemir, Mütareke Dönemindeki Siyasal Akımların Türk Basınına Yansımaları, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VII 16-17, 2008, s. 203-226.

(3) Mine Erol Sümer, *Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi*, İleri Basımevi, Giresun, 1977, s. 32.

(4) Şahingöz-Vahdet Keleş, "Milli Mücadele Dönemi Türk Basınında Wilson Prensipleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XII, Temmuz 1996, S. 101.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

"Mesele ülkenin kalkınması için Amerikan yardımının temin edilmesidir. Tek hal çaresi olarak gördüğü Amerikan himayesi sağlandığı takdirde istiklal hakkı elde edilmiş olacaktır. Türkiye'nin geleceği için kuvvetli ve yararlı bir yardım sağlanmış olacaktır."(1)

Daha önce de şöyle yazmıştı:

"Avrupa kamuoyunda Türkiye aleyhine mevcut olan bazı olumsuzlukları da göz ardı etmemek gerekir. İngiltere ve Fransa'nın galip devletler olarak umut ettikleri ganimeti elde etmek hususunda gösterdikleri çabaları dile getirerek bu devletlerin 'Wilson Prensipleri'ni kendi menfaatleri doğrultusunda uygulamaya çalışmaktadırlar. Avrupa'nın bu tür çifte standartlarına karşı çareyi yine 'Wilson Prensipleri'ne samimiyetinde aramak lazımdır. Avrupa'nın bize bakışının sağlanması için yurtiçinde birlik olmamız gerekmektedir."(2)

Yine Yalman *"İttihatçı muhalif kavgası bizim yabancılar nezdinde itibarımızı düşürmektedir. Batı dünyasında iyi bir yer edinmemiz için aramızda ihtilaf olmaması lazımdır. Nitekim Wilson Prensipleri Cemiyeti'nde farklı fikir sahipleri birleşerek yabancıların itimadını kazanmamasına sebep olmuştur"*(3) diyordu.

Ertesi günkü makalesine de aynı başlığı atmak suretiyle bu defa Meclis-i Mebusan ve Ahmet İzzet Paşa hükümeti hakkında *Vakit* gazetesinin takip ettiği yönteme değinmektedir.(4)

Dönemin önemli aydınlarının 'Wilson Prensipleri'nin uygulanması ile meydana gelebilecek bir barış ortamına başlangıçta olumlu baktıklarını görüyoruz. *Hadisat* gazetesindeki Cenap Şahabettin'in makalesinde şunlar vardı:

"Beklentilerimiz ortadadır. 'Wilson Prensipleri'nin tatbik edilebilme imkânını tartışmamız lazımdır. Programın temel ilkelerinin ne derece uygulanır olmasını görmemiz lazımdır. Ümitli olalım ki Başkan Wilson insani duygulardan kalbini ayırmayacağı gibi medeni Avrupa da kurallara uygun bir düzen kurulabilmesi için güçlü bir Türkiye'nin ne kadar gerekli olduğunu unutmayacaktır."(5)

---

(1) Ahmet Emin Yalman, *Vakit*, 1 Aralık 1918. 'İstikbal Düşünceleri' başlıklı makalesi.
(2) Ahmet Emin Yalman, *Vakit*, 15 Kasım 1918. 'Ali Kemal Bey ve İttihatçılar' başlıklı makalesi
(3) Mustafa Özdemir, Mütareke Dönemindeki Siyasal Akımların Türk Basınına Yansımaları, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VII 16-17, 2008, s. 203-226.
(4) Ahmet Emin, *Vakit*, 16 Kasım 1918. 'Ali Kemal Bey ve İttihatçılar II' başlıklı makalesi.
(5) Cenap Şahabettin, *Hadisat*, 23 Ekim 1918. 'Sulh-u Münferit' başlıklı makale.

Levent Şahverdi Arşivi

Hadisat gazetesinde yayımlanan Süleyman Nazif'in makalesi şöyleydi:

> *"Tarih bu derecelerde fedakârlık göstermiş bir kavmi pek nadir kayd ve irae eder. Biz yalnız sulh masasına ve yalnız mahkeme-i beynelmilele değil, tarih ve Allah huzurunda da tarihimizin bu sahifesini şehitlerimize kefen ederek çıkacağız. Ey Amerika Reis-i Cumhuru!... Böyle bir milletin yaşamaya hakkı vardır."*[1]

Vakit gazetesinde yayımlanan Ruşen Eşref'in makalesinde ise *"Eğer bu nazariye, beşeriyet sürüsünün son cılız kuzularını yutmaya yeltenen sinsi ve ihtiyar bir kurt masalı değilse çok âlâ. O vakit herkes ihtirasını bir tarafa gömüp bu yeni mefkûrenin muzaffer olmasına çalışmalı"*[2] deniyordu.

Yeni Gün gazetesinde yayımlanan Yunus Nadi'nin makalesinde *"Cemiyeti savunan yazılarının yanı sıra Başkan Wilson'a kendi imzası ile yazdığı mektup Amiral Bristol vasıtasıyla ABD Dışişleri Bakanlığı'na ulaşmıştır"*[3] görüşüne yer veriliyordu.

Sivas Kongresi sırasında, manda görüşülerek bu hususta bazı esasların kabul edilerek bir muhtıra hazırlanması için önemli çabalar sarf eden İsmail Hami de *Memleket*'te neşrettiği yazılarıyla[4] manda fikrinin gelişmesini destekleyen isimlerden birisiydi.

Bunların yanı sıra *Sabah* gazetesinde yazan Ali Kemal, İngiliz taraftarı olmakla birlikte, cemiyetin kurucuları arasında yer alarak Amerikan mandası düşüncesini de desteklemiştir. Yine İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin yayın organı kabul edilen *İstanbul* ve *Alemdar* gazeteleri Amerikan mandası taraftarlarına kısmi destek sağlamıştı.

Amerikan mandasını, bir uluslararası destek olarak gören ve bunu savunan sivil ve askeri şahsiyetler arasında şu isimleri saymak mümkündür: Kara Vasıf, Ahmet Rıza, İzzet, Cevat Paşa, Çürüksulu Mehmet Paşa, Reşat Hikmet, Cami, Sadi ve Esad Paşa.[5]

Amerikan mandası fikrini ortaya atan ve ısrarla savunan isimlerin başında ise Halide Edib, Ahmet Emin ve Rauf Ahmet gelir. Bu şahıslardan Ahmet Emin Bey[6] *Vakit*'te neşrettiği makaleleriyle Amerikan yardımını sürekli işleye-

---

(1) Süleyman Nazif, *Hadisat*, 29 Ekim 1918. 'Mütareke İmzalanırken' başlıklı makale.
(2) Ruşen Eşref, *Vakit*, 20 Aralık 1918. 'İstanbul İçin' başlıklı makale.
(3) Orhan Duru, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 89.
(4) İsmail Hami [Danişmend], Amerika Reisicumhuru Mr. Wilson Cenaplarına, *Memleket*, 18 Mayıs 1919. 'Türk'ün Nazarında Manda' başlıklı makale.
(5) Mine Erol Sümer, *Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi*, İleri Basımevi, Giresun, 1977, s. 70.
(6) Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, C. I, İstanbul 1970, s. 32. *Cumhuriyet yıllarında kaleme aldığı hatıratında, Amerikan mandası taraftarı olmadığını,*

Levent Şahverdi Arşivi

rek kamuoyu oluşturmuş; Halide Edib ise aydınlar arasındaki nüfuzunu daima Amerikan mandası istikametinde kullanmıştır. Halide Edib aynı zamanda Sivas Kongresi sırasında sarf ettiği çabalarla, Milli Mücadele kadroları üzerinde etkili olmaya ve hatta Mustafa Kemal Paşa'yı dahi Amerikan mandası fikri lehinde ikna etmeye çalışmıştır. Rauf Ahmet ise *İstiklal*'de neşrettiği makalelerinde Amerikan mandası fikrinin ateşli bir taraftarı olduğunu göstermiştir.

Mütareke döneminde İstanbul ve Ortadoğu'ya gelen bütün Amerikan heyetlerinin Halide Edib, Ahmet Emin ve Rauf Ahmet üçlüsü ile temasa geçtiği dikkati çekmektedir. Halide Edib ve arkadaşlarının yoğun faaliyetlerine rağmen idealleri uğruna kurmuş oldukları cemiyetin ömrü uzun olmamıştır. Kurulduktan iki ay sonra Amerika'nın önceliklerinin Ermeniler olduğu ortaya çıkınca cemiyet bu konuyu savunmanın ne kadar boş olduğunu gördü.[1] Halide Edib Adıvar bir makalesinde şöyle bir ifade kullanmıştır:

> *"Türkiye'nin en canlı, en ateşli ve çok kıymetli evlatlarının yaşadığı bir kıta vardır. Bu bölge Trakya'dır. Batı Trakya'nın geleceği için süratle Amerikan kamuoyuna müracaat etmeliyiz."*[2]

Amerikan Mandacılığına Karşı Olan Yazılar

Mütareke dönemi basınında cemiyet ve Amerikan mandası meselesine karşı çıkan yazılara da rastlamaktayız.

Söz gazetesinde çıkan yazılarda cemiyetin bütün matbuat adına hareket ederek kendi görüş ve düşüncelerini Türk basınının görüşü gibi göstermesi tenkit edilmiştir. Mevlanzade Rıfat, Ahmet Emin'i hedef alarak, o ve onun gibi düşünenleri Türk ve Osmanlı olmamakla suçlayan sert bir yazıyla protesto etmiştir. Yusuf Razi, Amerikan himayesine karşı yazı yazanlardan biridir: "Biz yalnız muavenet ve müzaheret isteriz, yoksa ne İngilizler ne Amerikalıların ne de hiçbir devletin himayesini talep edecek kimse yoktur" dedi.

Vakit ve *Tanin* gazetelerinde yazan Ahmet Selahattin Bey bir makalesinde *"Amerikan himayesini istemek zillettir. Çaresizlik ve acizlikten fayda beklemek abestir"*[3] diyerek şiddetle Amerikan himayesine karşı çıkmıştır.

---

amacının sadece yabancı murakabe ve himayesi manasını taşımamak üzere, yabancı uzmanları esaslı ıslahat davamızda işbirliğine çağırmak ve bunları bizim hakkımızda hiçbir fena emel ve ihtirası olmadığını daima belirtmiş olan Amerika'dan seçmek" şeklinde ifade etmiştir.

(1) Tevfik Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu'da I*, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1959, s. 24.

(2) Mustafa Özdemir, "Mütareke Dönemindeki Siyasal Akımların Türk Basınına Yansımaları", Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VII 16-17, 2008, s. 203-226.

(3) Mehmet Şahingöz-Vahdet Keleş, "Milli Mücadele Dönemi Türk Basınında Wilson Prensipleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XII, Temmuz 1996, S. 35.

Levent Şahverdi Arşivi

İsmail Hami *Minber* gazetesinde yayımlanan makalesinde cemiyeti 'Temelsiz bir bina' diye niteliyor ve programın barıştan sonrası için söz konusu olabileceğini belirtiyordu.

İkinci yazı, imzasız bir başyazı olup *"Avrupa rekabeti karşısında Amerika'ya iltica doğru mudur? Buna göre ABD'nin Uzakdoğu'da büyük iktisadi çıkarları vardı. ABD savaşın bütün nimetlerini tekeline alamayacağına göre, oradaki büyük çıkarlarını bırakıp "Türkiye'nin kendisine temin edeceği menafi" ile yetinemezdi. Sonra iktisadi çıkarlardan ya da "Mülkümüzden" bir yana yapılacak herhangi bir fedakârlığa karşılık, öte yandan taviz istemekte bir dakika gecikmezdi. Siyasal denge sayesinde yaşayacak hükümetler böyle karışık zamanlarda hiçbir yana eğilim gösteremezdi. Ülkenin üretim güçlerini işletmek ve yönetimini düzeltmek için ileri ülkelerden ayrı ayrı yararlanılmalıydı."*[1]

MÜTAREKENİN ÜÇ KALEMŞORU

Ali Kemal

1867 yılında İstanbul'un Süleymaniye semtinde doğdu. 1886 yılında Paris'e gitti. Paris'te bir yandan siyasal bilgiler okudu, bir yandan da gazetecilik yaptı. 1899'da diplomasını aldıktan sonra II. Meşrutiyet'in ilanına kadar Mısır'da yaşadı. 1903 yılında yaz tatili için gittiği Londra'da Brun adlı bir İngilizle evlendi. Bu evliliğinden Selma adında bir kız, Osman adında bir erkek çocuğu dünyaya geldi. Oğlunun doğumunun hemen ardından eşini kaybetti.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra *İkdam* gazetesinin başyazarlığını üstlendi. Ali Kemal'in İstanbul'a döner dönmez padişahın huzuruna çıkması, padişahın iltifatlarını ve verdiği paraları kabul etmesi İttihatçıları kızdırdı. Böylece Ali Kemal ile İttihat ve Terakki kavgası başlamış oldu. Ali Kemal isyan sonrası yeniden Paris'e kaçtı. 1912 affıyla İstanbul'a geri geldi ve *İkdam* gazetesinde başyazar olarak yazılarına devam etti. 14 Kasım 1913'te *Peyam* gazetesini yayımlamaya başladı, başyazarlığını üstlendi. Mektepler Nazırı Zeki Paşa'nın kızı Sabiha Hanım ile evlendi. Bu evliliğinden Zeki [Kuneralp] adında bir oğlu dünyaya geldi.[2]

14 Ocak 1919'da yeniden faaliyete geçen Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın genel sekreteri oldu. 4 Mart 1919'da kurulan I. Damat Ferit hükümetinde Maarif Bakanlığı ve II. Damat Ferit hükümetinde ise Dahiliye Bakanlığı görevlerinde bu-

(1) Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, İş Bankası Kültür Yayınları İstanbul, 1983, s. 123.

(2) Ali Kemal'in oğlu Zeki Kuneralp Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın en önemli büyükelçilerinden biriydi.

Levent Şahverdi Arşivi

lundu. Bu görevindeyken Kuvayı Milliye ve Mustafa Kemal Paşa aleyhine emirler yayımladı. İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin kurucularından birisi oldu.

26 Haziran 1919'da bakanlıktan istifa etti. Ali Kemal, bakanlık sonrası *Peyam-ı Sabah* gazetesinin başyazarlığını üstlendi. Yazılarında eleştirilerini İttihat ve Terakki'nin devamı olarak gördüğü Anadolu Hareketi'ne yöneltti. Ali Kemal bir makalesinde

> *"Büyük Millet Meclisi üyeleri figürandır, kukladır. Bunların bu milletle, Anadolu Türküyle ne irfan ne nesilce ne fikirce ne yazıca ilgileri yoktur ki, başka türlü bağları olsun. Bir ne idiği belirsiz hizip, haricen ve dahilen dilediğini yapıyordu"*[1] diye yazıyordu.

Ref'i Cevat Ulunay

1890'da Şam'da doğdu. Galatasaray Lisesi'nden mezun olduktan sonra 1909 yılından itibaren *Alemdar* gazetesini yayımlamaya başladı. Mahmut Şevket Paşa suikastından sonra İttihat ve Terakki'ye karşı yazdığı yazılardan dolayı 1914-1918 yılları arasında Sinop, Çorum ve Konya'da sürgün hayatı yaşadı. I. Dünya Savaşı sonrasında yeniden yayımlamaya başladığı *Alemdar* gazetesinde İngiliz Muhipleri Cemiyeti lehinde yazılar yazdı. İngiltere ile yakınlaşmayı savundu, bu arada Milli Mücadele'ye karşı çıktı. Cumhuriyet'in ilanı ile 'yüz ellilikler' listesine dahil edildi ve 1924 yılında yurtdışına sürgüne gönderildi. 1938 yılında 150'liklerin affedilmesi üzerine Türkiye'ye döndü ve *Yeni Sabah* ile *Milliyet* gazetelerinde yazılar yazdı. 4 Kasım 1968'de öldü.

İşgal kuvvetlerinden milliyetçilerin kafalarının taşla ezilmesini isteyecek kadar hasta ruhlu olan bu kişinin hainliği babasından gelmekteydi. Çünkü Ankara Valisi olan babası Muhittin Paşa da bir İngiliz hayranıydı.[2] Padişah ve hükümetin İngiliz mandasını kabul ettiklerini söyleyerek Ankara'daki memurları İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ne girmeye teşvik etmişti. Muhittin Paşa Milli kuvvetler tarafından tutuklanıp görevine son verilmişti.[3]

Refik Halit Karay

15 Mart 1888'de İstanbul'da doğan Karay, Galatasaray Lisesi ve Hukuk Mektebi'nde okudu. Maliye Bakanlığı'nda memur olarak çalışmaya başladı. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra gazetecilik mesleğini tercih etti. *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde çalışırken yazdığı yazıları yüzünden ilk önce Sinop'a, da-

(1) Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003, s. 191.
(2) Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, İşaret Yayınları, İstanbul, 1968, s. 537.
(3) Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul, 1953, s. 145.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

ha sonra Çorum, Ankara ve Bilecik'e sürgün edildi. Daha sonra Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğü'ne getirildi. Bu dönemde Hürriyet ve İtilâf Fırkası'na katıldı ve Milli Mücadele karşıtı oldu.

Cumhuriyet döneminde 150'likler listesine konarak ülkeden sürgün edildi. Beyrut ve Halep'te sürgün hayatı yaşadı. Mustafa Kemal Atatürk'e yazdığı şiir ve mektuplarla 150'likler listesindekilerin affedilmesinde çok büyük rol oynadı. Af kanunu ile 16 senelik sürgün hayatının ardından 1938 yılı temmuz ayında yurda dönebildi. Daha önceden çıkardığı *Aydede* adlı mizah dergisini tekrar yayımladı. Türk Edebiyatı'nda ilk defa Anadolu'yu tanıtan eserleri ile ismini duyurmuş, İstanbul'u bütün renk ve çizgileriyle yansıtarak Türkçeyi ustalıkla kullanmış, Türk edebiyatına birçok eser kazandırmıştır. 18 Temmuz 1965'te İstanbul'da hayatını kaybetmiştir.[1]

Refik Halit Karay Anadolu zorbaları dediği Kuvayı Milliye'ye yalnız yazıları ile muhalefet etmemiş hatta Kuvayı Milliye'nin İstanbul ile yaptığı haberleşmeyi engellemek için her şeyi yapmıştır. Kendisi bir dönem Posta ve Telgraf Genel Müdürü'ydü. Yalnız haberleşmeyi engellemek ile kalmadı bu işe imkân tanıyan telgraf memurlarının tutuklanmasını devletten istedi.[2] Sultan VI. Mehmet Vahdettin, Refik Halit'in yazılarından çok memnun olmuş ve çıkardığı *Aydede* isimli gazetesine abone olup 200 lira göndermiştir.

(1) *Alemdar*, 20 Ocak 1920.
(2) Nihat Karaer, *Tüm Bir Muhalif, Refik Halit Karay*, Temel Yayınları, İstanbul, 1998, s. 74.

Levent Şahverdi Arşivi

SÖMÜRGE İSTEK CEMİYETLERİ

İNGİLİZ MUHİPLERİ CEMİYETİ

İngiliz Muhipleri Cemiyeti 20 Mayıs 1919'da kuruldu.[1] Osmanlı makamları nezdinde cemiyetin kurucusu Sait Molla idi. Verilen kurucular listesi şu kişilerden oluşuyordu:

> *"İhsan Bey – Eski Beyoğlu Mutasarrıfı, Ahmet Hamdi Paşa – Emekli Tuğgeneral, Ekrem Bey – Osmanlı yazarı, Emin Ali Bey – Adalet Bakanlığı Müfettişi, Emin Bey – Bahriye Tuğgeneral, Tevfik Cenan Bey – Tüccar, Celal Dino, Celil Bey – Kadıköy Gaz Şirketi Hukuk Müşaviri, Emekli Cemal Bey – Amasya Mutasarrıfı, Hakkı Bey – Osmanlı Bankası Hukuk Müşaviri, Saim Bey – Osmanlı Matbaası, Saffet Paşa – Eski Muş Mutasarrıfı, Ali Rıza Bey – İngiliz Lisesi Hocası, Abdülmümin Efendi – Fatih Medresesi, Abdürraif Bey – Emekli Tuğgeneral, İzzet Paşa – Eski Burdur Mutasarrıfı, Nazım Paşa – Eski Selanik Valisi, Nüzhet Paşa – Emekli Vali, Mehmet Galip Bey – Emekli Tuğgeneral."*[2]

25 Mayıs 1919 günü cemiyet ilk toplantısını yaptı ve cemiyet yönetim kurulu seçildi. Bu yönetim kurulu bir yıl için seçildi ve bir başkan ve 12 üyeden meydana geliyordu.

Cemiyetin Kuruluş Nedenleri

Osmanlı devleti 1911 yılından bu yana Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı'nı yaşamıştı. Bu savaşlar çok sayıda insani kayba sebep olmuş-

---

(1) Mehmet Demir Yürek, İngiliz Muhipleri Cemiyeti Hakkında Bazı Notlar ve Belgeler, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 37-38, Mayıs-Kasım 2006, s. 77-101.

(2) Cengiz Dönmez, *Milli Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2008, s. 67.

Levent Şahverdi Arşivi

tu. Kaybedilen coğrafyalarda yaşayan halk İstanbul ve Anadolu'ya göç etmişti. Halk resmen bu dönemde açlık çekmişti. İstanbul halkı parasızlıktan, gıdasızlıktan ve savaşmaktan bıkmıştı. Sonunda savaş bitti ama bu sefer de mütareke devri başladı. İstanbul'un işgali halkta büyük bir moral bozukluğuna sebep oldu; arkasından İzmir, Yunanistan tarafından işgal edildi. Bütün bunlar çok fazlaydı ve halkta "ne olacağız" kaygısı başlamıştı. Çaresiz halk yığınları savaşı kazanan ülkelerden birinin Osmanlı devletini yönetmesini istiyordu ve buna o dönemde manda yönetimi deniyordu.[1] Bu düşüncede olanların bir kısmı da İngiltere'nin koruyuculuğu ile bir yönetim istiyorlardı.

1915 yılında Birleşik Krallık hükümeti, Anadolu coğrafyası ile ilgili siyasi hedeflerini belirlemek için bir komisyon kurdu. Bu komisyon uygulayacakları politikaları belirleyecekti. Çeşitli akademisyenler bu konuda çalışmalar yaptılar, 30 Haziran 1915 tarihinde komisyon raporunu verdi. İngiltere için Osmanlı coğrafyasındaki ekonomik menfaatler vazgeçilmezdir. İngilizlere göre İstanbul'daki halifelik, Anadolu coğrafyasında, Kıbrıs'ta, Mısır'da, Hindistan'da önemli bir makamdı ama bu makamın varlığı İngiliz menfaatleriyle örtüşmüyordu. Eğitim seviyesinin düşük olduğu bu coğrafyada halifelik makamı her an Birleşik Krallık için bir sorun çıkarabilirdi zira Ortadoğu bölgesindeki varlığı için halifelik bir tehditti hatta Hindistan'daki düzeni de bozabilirdi. Onun için İngiltere İstanbul'da ruhani bir halifelik makamı oluşturmayı planladı. Bu şekilde bu makam Hindistan ve Ortadoğu'daki İngiliz menfaatleri için gerekliydi.

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı devleti ile birçok cephede savaşmış olan İngiltere sonunda 13 Kasım 1918 günü diğer Müttefik devletlerle beraber İstanbul'u işgal etti. İşgalci devletler arasında Birleşik Krallık komutanları ve subayları Osmanlı halkını hâlâ düşman görmekteydiler ve bütün programları Sevr Antlaşması'nı Türk halkına kabul ettirmekti. Bunun için halka sempatik görünecek çabalara girdiler. Bunlardan biri de İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ni kurdurmak oldu ve eskiden beri kendileri ile dirsek teması olan Sait Molla'ya bu cemiyeti kurdurdular.

Cemiyetin Görünen Amacı

22 Mayıs 1919 günü devlet kurumlarına verilen kuruluş belgelerinde cemiyetin kuruluş amacı Osmanlı devleti ile İngiltere arasındaki dostluğu yeniden canlandırmak olarak açıklanmıştı. Amaç, idaresi altında milyonlarca Müslüman nüfusu bulunan Birleşik Krallık ile saltanat ve hilafeti bünyesinde toplayan Osmanlı devleti arasında öteden beri mevcut olan bağ ve yardımlaşmayı takvi-

(1) Manda yönetimi: Batı devletlerinin ortaya attıkları bir tür sömürgeciliktir. Buna göre, kendi başına varlıklarını sürdüremeyen küçük ve fakir devletler, Milletler Cemiyeti tarafından tayin edilen bir devletin koruyuculuğuna verilecekti.

Levent Şahverdi Arşivi

ye etmek ve iki milletin menfaatlerine uygun hareket etmekti. Osmanlı devletinin Birleşik Krallık'ın ilmi, edebi ve iktisadi sahalardaki gelişmelerinden istifade etmesini sağlamak ve Osmanlıları bütün milletlere tanıtacak neşriyat yaparak, medeni milletlerin onlar hakkındaki kötü düşüncelerini değiştirmeye çalışmaktı.[1]

Cemiyette hâkim olan düşünceye göre İngiliz dostluğu Osmanlı devleti için hayati öneme sahipti. İktidara gelen İttihat ve Terakki Cemiyeti, devleti Almanya'nın yanında savaşa dahil ederek İngiltere ile savaşa sokmuşlardı. Bu dostluğa dört yıllık kanlı bir ara vermişlerdi. Halbuki Osmanlı devleti için, İngiltere'nin dostluğu vazgeçilmeyecek kadar önemli ve özellikle bu dönemde her zamankinden daha çok gerekliydi. Bu sebeple şimdi cemiyetin amaçlarından birisi de iki taraf arasındaki ilişkiler ve dostlukta yaşanan bu dört yıllık açığı kapatmak ve eskiden beri var olan samimiyeti yeniden canlandırmak olarak ifade edilmişti.[2]

Cemiyetin Gizli Amaçları

O dönem Türk aydınları arasında geniş bir taban bulan Amerikan mandası isteği İngiltere'nin çıkarlarına uymuyordu.[3] Birleşik Krallık, bu Amerikan taraftarlığına karşı bir İngiliz himayesi düşüncesi yaratmak istiyordu.[4] Sait Molla, 5 Kasım 1919 tarihinde Rahip Frew'e gönderdiği mektupta "*Türkiye'de sizden başka bir kuvvetin nüfuz ve egemenliğini devam ettirmesi siyasi gayemize aykırıdır*"[5] diye yazıyordu. İngiliz Muhipleri Cemiyeti, Osmanlı devletinde Birleşik Krallık dışında başka bir gücün egemen olmaması için çalışıyordu. Cemiyet gerçekte şu hedefleri güdüyordu:

1. *Memleket içinde örgütlenerek isyan çıkarabilecek bir güce ulaşmak.*
2. *Milli düşünceleri engelleyerek yabancı müdahalenin önünü açmak.*
3. *Memleketin bölünmesine zemin hazırlamak.*
4. *Suriye, Irak ve Filistin'in Birleşik Krallık'a bağlanmasını sağlamak.*
5. *Ülkenin Birleşik Krallık yönetimine girmesi için çalışmak.*"[6]

---

(1) *Alemdar*, 28 Mayıs 1919.

(2) Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, Mütareke Dönemi 1918-1922*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986, s. 474.

(3) Mehmet Şahingöz-Vahdet Keleşyılmaz, *Milli Mücadele Döneminde Türk Basınında Wilson Prensipleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, C. XII, Sayı 35, Ankara, 1996, s. 358.

(4) Mine Erol, *Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi, 1919-1920*, İleri Basımevi, Giresun, 1972, s. 48.

(5) Mustafa Kemal Atatürk, *Söylev*, Haz.: Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2017, s. 156.

(6) Cengiz Dönmez, *Milli Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2008, s. 109.

Levent Şahverdi Arşivi

Cemiyet bu amaçlar için çalışırken kendi hedeflerini etkileyecek veya zarar verecek her türlü engeli de yok edecekti. İngiliz Muhipleri için Anadolu'da gelişmekte olan Milli Mücadele hareketi önemli bir engeldi ve bu oluşum daha gelişmeden yok edilmeliydi. Aslında cemiyetin halka sunduğu hedefler ile gerçek hedefler çok farklıydı.

Cemiyetin Kurucusu Sait Molla

Cemiyetin tüm kuruluş çalışmalarını Sait Molla yürüttü ve kurulduktan sonra başkanlığını yaptı. Aslında bütün organizasyonu Robert Frew adlı bir İngiliz rahibi yönetiyordu. Sait Molla, sadece Osmanlı bürokrasisinden seçilmiş bir yandaştı ve bu plan için bir gazete yayımlamaya başladı. Gazetenin 9 Kasım 1918 tarihli ilk sayısında 'İngiltere ve Biz' başlıklı bir yazısı yer aldı.

Osmanlı devletinde halkın din konusundaki hassasiyetini bilen İngilizler, cemiyetin çalışmalarıyla halkın din duygularını istismar ettiler. Cemiyetin başkanı olan Sait Molla dini kimliği yüksek bir aileden geliyordu ve kendisi de mollaydı. Birleşik Krallık, ülkenin kendi himayesine girmesi için dindar çevreleri cemiyete alarak halkın naif din duygularını kullandı. İngilizler cemiyetin tanıtımını yaparken kurumun dini konularda faaliyet göstereceğini özellikle vurguluyorlardı ve cemiyet yönetimine de bir iki tane din âlimi aldılar hatta devrin şeyhülislamı bile derneğe alındı.

26 Ağustos 1922'de başlayan Kuvayı Milliye hareketinin başarılı olması üzerine Sait Molla, İngiltere Büyükelçiliği'ne sığındı. İngilizler kendi ajanlarını daima bölgeden çıkarırlar ve bölgede hiçbir adamlarını bırakmazlardı. Sait Molla'ya büyükelçilik bir İngiliz pasaportu verdi. O da Mudanya Mütarekesi'nden evvel İstanbul'dan yurtdışına çıktı.

Cemiyetin Esas Yöneticisi Rahip Frew

Cemiyetin esas başkanı Robert Frew adlı bir ajandı. Konumunu gizlemek için Beyoğlu Hollanda Kilisesi'nde rahiplik yapmaktaydı ve Beyoğlu'nda Rahip Frew olarak tanınmaktaydı.

Robert Frew, İskoçya'da doğdu ve din eğitimi aldı. Hindistan'da yeraltı faaliyetleri ve politik entrikalardaki başarısı sebebiyle Türkiye'ye gönderildi. I. Dünya Savaşı sonrasında 1919-1920 yıllarında İngiliz casusu Sait Molla ile Anadolu'da Kuvayı Milliye aleyhinde isyanlar çıkarılması için çalıştı. Sait Molla'dan ele geçen belgelere göre cemiyet isyancılara ve kışkırtıcı ajanlara para ödemelerinde bulundu. Anadolu'ya gönderilmiş olan ajanlarını ve köstebeklerini Sait Molla vasıtasıyla yönetti.

Rahip Frew, uzun yıllar Osmanlı topraklarında misyonerlik faaliyetlerinde bulundu. 'International Congregations' başkanı olarak 1902-1924 yılları arasında Anadolu topraklarında faaliyet gösterdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

Cemiyetin Örgütlenmesi ve Çalışmaları

Sait Molla, daha cemiyet kurulmadan önce kuruma üye olacakların sayısının belirlenmesi için bir ön çalışma yaptı. Cemiyet kurulunca hedeflenen üye sayısına ulaşmak için üyeler kapı kapı dolaştılar.[1] Bu çalışma sırasında hem yüksek seviyedeki hem de genç memurları cemiyete üye kaydettiler. Devlet memurlarının cemiyetlere üye olmasıyla ilgili kanunlar vardı. Bu iki aşamalıydı. Memurlar izin almadan derneklere üye olamazlardı. İzin alanlar dernek yönetiminde çalışamazdı. Kanunları uygulamak ile görevli Ankara Valisi emrindeki memurları cemiyete üye yapmıştı.[2] Çanakkale'nin ilçelerinden birinde ise bir kaymakam kapıları dolaşıp ilçe halkını cemiyete üye kaydetmişti. İngiliz Muhipleri Cemiyeti memurlar konusunda hiçbir kurala uymadı. Sait Molla İngilizlerin takdirini kazanmak için üye sayısı konusunda çok çalıştı.

Cemiyetin kurucuları ve üyeleri İngilizlerin planları çerçevesinde dernek faaliyetlerinde hep dini ritüelleri kullandılar. Cemiyetin geniş bir tabana yayılması için dini söylemler kullanıldı. Sait Molla özellikle ailesinden gelen çevre ile bu söylemleri sonuna kadar kullandı. Ülke büyük bir felaket yaşıyordu ve bu dönemde din, insanların sığındığı en önemli limandı. İngilizlerin ülkeyi himayelerine almaları sonunda halkın refahının artacağı vaat ediliyordu. Ayrıca gazetelerde yazı yazan İngiliz yandaşı olan kalemler İngiliz himayesinin refah ve mutluluk getireceği fikrini pompalıyorlardı. Dernek üyeleri için nihai hedef ülkenin İngiliz himayesine girmeseydi.

Cemiyet, İngiliz himayesi konusunda halkı etkilemek için yoğun bir şekilde gazetelerde haberler yayımlatıyordu. 9 Kasım 1918 tarihinde Sait Molla'nın gazetelerde 'İngiltere ve Biz' başlıklı bir yazısı çıktı. Bu yazıda şu konu anlatılıyordu: "*Ülkenin daha fazla zarar görmemesi için kendi menfaatimiz için Birleşik Krallık ile beraber hareket etmeliyiz.*" 30 Mayıs 1919 günlü yazısında ise "*Bize lazım olan Birleşik Krallık Devleti'nin bizi himayesine almasıdır*"[3] diyordu.

İstanbul'da siyasi, askeri, tanıtım konularında cemiyet çok yoğun çalışıyordu. Osmanlı devletini Birleşik Krallık devletinin himayesine sokmak için ortaya çıkan her fırsat kullanılıyordu hatta Milli Mücadele Hareketi her ortamda kötüleniyor ve halkın bu hareketten soğuması için çaba sarf ediliyordu zira himaye hareketi için en büyük engel Milli Mücadele idi. Muhipler Cemiyeti altı ay içinde büyük bir tabana sahip oldu.

Birleşik Krallık Sömürgeler Bakanı Winston Churchill[4] basına verdiği be-

---

(1) Bekir Sıtkı Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s. 29.

(2) Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 29.

(3) *Alemdar*, 30 Mayıs 1919.

(4) Winston Churchill (1874-1965) 1895'te Kraliyet Harp Okulu'nu bitirdi ve orduya girdi. Boerler Savaşı'nda esir düştü ve kaçarak milli kahraman haline geldi. On ay sonra,

Levent Şahverdi Arşivi

yanatta şunları söyledi: *"Orta ve Uzakdoğu, İngiltere için çok önemlidir. Bu bölgelerdeki çıkarlarımızdan vazgeçemeyiz."* Ortadoğu'nun merkezinde bulunan İstanbul ve Anadolu, İngiltere için mutlaka kontrol altında tutulması gereken bir bölgeydi ve bu bölge ile ilgili olarak en önemli konu sürekli istihbarat alabilmekti. Birleşik Krallık hükümeti, bu dönem içinde Anadolu'dan istihbarat alabilmek için çok çalıştı.[1] Bu amaçla ilgili olarak Black Jumbo[2] adlı bir teşkilat oluşturdular ve bu örgütte başta Rumlar, Ermeniler ve Müslümanlar görev yapıyordu. Milli Mücadele Hareketi'nin tüm bilgileri bu örgütte toplanıyordu ve özellikle de askeri varlığı mercek altında tutuluyordu. İşgal döneminde neredeyse nakliyatın tamamı deniz yoluyla sağlanıyordu ve bu amaçla Birleşik Krallık, İstanbul'da Mister Makri, Komanyos ve Agop Alpoyan denizcilik şirketini kurdu. Aslında şirket paravandı ve esas görevi sahil istihbaratı idi. Bölgedeki tüm deniz hareketini gözlemliyorlardı. Bu şekilde Milli Mücadele için gönderilen tüm askeri malzemeyi öğreniyorlardı. Bir süre sonra milli hareketin genişlediğini görünce istihbarat teşkilatına daha fazla yatırım yaptılar. Birleşik Krallık'ın bu bölgede kalması tamamen milli mücadelenin yok edilmesine bağlıydı.

Cemiyet Kapatılıyor

Dönemin etkisiz ama tek partisi Hürriyet ve İtilâf Fırkası başkanı ve önemli üyeleri aynı zamanda İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nde aktif faaliyet gösteriyorlardı. Bir yerde iki kurum iç içe geçmiş durumdaydı ve bu iyi bir yönetim tarzı değildi zira bazı olaylardan dolayı ortaya çıkan sorunlar her iki kurumu birden etkiliyordu. Hürriyet ve İtilâf Fırkası yönetimden memnun olmayan bir kitle parti içinde muhalif bir kanat oluşturmuştu. Bu muhalefet grubu parti içinde istedikleri konuma gelemeyince cemiyet içinde etkin olmaya karar verdi. Bu arada parti içindeki çatışmalar aynı zamanda cemiyeti de etkiledi ve huzursuzluk cemiyete de yansımış oldu.

Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde yürütülen Milli Mücadele hareketinin başarılı olması, Hürriyet ve İtilâf Fırkası yöneticilerini cemiyeti de yönetme düşüncesine getirdi. Parti yöneticileri, cemiyeti Sait Molla'nın elinden almaya karar verdiler ve bir kongre çağrısında bulundular. 9 Eylül 1921 günü ce-

---

Muhafazakâr Parti'den milletvekili seçildi. 1904'te Liberal Parti'ye girdi ve 1911 yılında Donanma Bakanı oldu. Daha sonra sırası ile cephane, milli savunma ve maliye bakanı oldu. 1940 yılında N. Chamberlain'ın yerine başbakanlığa getirildi. II. Dünya Savaşı'nda izlediği savaş politikası ve Roosevelt ile kurduğu iyi ilişkiler onu İngiliz tarihinin en önemli devlet adamları arasına soktu. 1951 seçimlerinde tekrar iktidara geldi. 1955 yılında siyasetten çekildi.

(1) ATASE Arşivi, a.g. koleksiyon, Kls. No: 1306 Ds. No: 53 -8 Fş. No. 15.

(2) Black Jumbo: İstanbul'da kurulmuş olan İngiliz İstihbarat Teşkilatı: Siyah Fil.

Levent Şahverdi Arşivi

miyet kongresi toplandı; Albay Sadık ve Gümülcineli İsmail ekibi yönetimi devirip kendileri yönetime geldi. Cemiyet içindeki iktidar mücadelesine karşı Sait Molla da bir kongre toplama hareketine başladı ve 6 Ekim 1921 günü ekibini tekrar yönetime getirdi.

1921 yılında TBMM ordusu üst üste üç savaşı da kazanınca İngiltere'nin İstanbul'daki etkinliği azaldı ve bu tür adımlara para harcamadılar. Cemiyetin faaliyetleri bir süre sonra adli takibata uğradı ve yöneticileri askeri mahkemeye sevk edildi. Bu kişilerin bir kısmı yurtdışına kaçtı, burada kalanlar ise askeri mahkemede yargılanıp cezalar aldılar.

'WILSON PRENSİPLERİ' CEMİYETİ

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson'ın 8 Ocak 1918 günü ABD Kongresi'nde yaptığı konuşmada bahsettiği ilkeler 'Wilson Prensipleri' olarak tarihe geçti. Bunlar, Amerika Birleşik Devletleri'nin I. Dünya Savaşı'ndan sonra yeni kurulacak dünya üzerine olan görüşleriydi.

6 Nisan 1917'de Amerika Birleşik Devletleri, Müttefik devletlerin yanında I. Dünya Savaşı'na katıldı ama bu katılış siyasi açıdan önemli sorunlar çıkardı. ABD hükümeti ve özellikle Başkan Wilson'ın savaş sonrası düzeni konusunda Müttefiklerinden çok farklı görüş ve düşünceleri vardı. Daha savaş sona ermeden, 1918 yılının ocak ayında Başkan Wilson savaş sonrası dünya ile ilgili görüşlerini 14 maddeden oluşan bir prensipler dizisi olarak açıkladı. Başkan Wilson, bu genellemeleri yapmadan önce, I. Dünya Savaşı'nın nedenleri üzerinde düşünmüş, savaşı ortadan kaldıracak önlemleri ve kendine göre adil olan sınır düzenlemelerini içeren bir açıklamada bulunmuştu.[1]

Bu önerilere savaş içinde hiçbir devletten olumlu yanıt gelmedi. Almanya'nın yenilgisinin kesinleşmesi üzerine, Almanya Başbakanı Maximilian 4 Ekim 1918'de, İsviçre aracılığıyla Wilson'a bir nota göndererek ateşkesin hemen sağlanmasını, 14 madde temelinde barış görüşmelerinin başlatılmasını istedi. Wilson'ın önerileri savaş sonrasında toplanan Barış Konferansı'nı etkiledi. Bu prensipler Avrupa'nın sömürgeci devletlerini güç durumda bıraktı.

'Wilson Prensipleri'nin Maddeleri

Wilson, ABD Kongresi'nin 8 Ocak 1918'deki ortak oturumunda savaş sonrasında yapılacak barış antlaşmasıyla ilgili görüşlerini 14 maddede topladı. Bu metinde yer alan ve Osmanlı devletini ilgilendiren madde şuydu:

(1) Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2007, s. 121.

Levent Şahverdi Arşivi

Bugünkü Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Türk kesimlerine güvenli bir egemenlik tanınmalı, Türk yönetimindeki öbür uluslara da her türlü kuşkudan uzak yaşam güvenliğiyle özerk gelişmeleri için tam bir özgürlük sağlanmalıdır. Ayrıca Çanakkale Boğazı uluslararası güvencelerle gemilerin özgürce geçişine ve uluslararası ticarete sürekli açık tutulmalıdır.

Amerikan Kamuoyunda 'Wilson Prensipleri'

Mondros ateşkesi sonrasında İstanbul'a Müttefik donanmasının gelmesi üzerine ülkede bir tedirginlik yaşandı. Şehrin elit tabakasında yaşayan aydınlar bu işgalden kurtulmak veya aynı hayat düzenini devam ettirmek için bazı arayışlara girdiler. Çeşitli devletler ile dostluk grupları ve cemiyetler kurulmaya başlandı.

İstanbul'un aydın kesiminin Amerikan himayesini kabul etmek istemesinin en temel sebebi prensiplerin Türkiye'nin toprak bütünlüğünü sağlayacağı düşüncesiydi.[1] Hatta bu düşünce İstanbul'da oldukça geniş bir taban bulmuştu.[2] Buna ilaveten Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Thomas Woodrow Wilson'un 8 Ocak 1918'de Amerikan Kongresi'ne sunduğu 14 maddelik barış planı Türk aydınları üzerinde Amerika'ya karşı büyük bir sevgi ve umudun doğmasına neden oldu.[3] Bu konuyu destekleyenler Amerikan himayesinin, Avrupa'nın azınlıklara destek olma planlarını da geçersiz bırakacağı şeklindeki yanlış bir düşünceye kapılmışlardı.[4]

Bu meseleye iki ülke açısından baktığımızda, Türk-Amerikan ilişkilerinin 70-80 yıllık bir geçmişi vardı. Osmanlı topraklarında yaşayan Ermenilerin Protestan mezhebini seçmeleri için Amerikan vakıfları yoğun faaliyetlerde bulunmuşlardı. Amerikalılar Anadolu coğrafyasında çok sayıda okul, yetimhane, hastane ve yaşlılar yurdu kurmuşlardı. 1917 yılı nisan ayında I. Dünya Savaşı'na girmesiyle Amerika'nın Türkiye'ye olan ilgisi daha da artmış oldu. Wilson sonrası Amerika uzunca bir süre 'Monroe Doktrini'ni uyguladı ve bu dönemde dış dünya ile fazla ilgilenmedi. ABD'nin Avrupa'ya açılması Türkiye'yi siyasi anlamda olumlu yönde etkiledi. 'Wilson Prensipleri'yle ortaya çıkan barış şartları esasında Misak-ı Milli ile tamamen uyum sağladığı halde, Başkan Wilson, Paris Barış Konferansı'nda Müttefiklerin etkisiyle kendi prensiplerinden vazgeçmek zorunda kaldı.[5]

---

(1) Mehmet Şahingöz-Vahdet Keleş, Milli Mücadele Dönemi Türk Basınında Wilson Prensipleri, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XII, Temmuz 1996, S. 35.
(2) Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, Burçak Yayınevi, İstanbul, 1968, s. 277.
(3) İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1981, s. 80.
(4) Cemal Kutay, *Türk Milli Mücadelesinde Amerika*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1979, s. 101.
(5) Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, Burçak Yayınevi, İstanbul, 1968, s. 457.

Levent Şahverdi Arşivi

4 Aralık 1918 – İstanbul'da Wilson Cemiyeti Kuruluyor

Mondros ateşkesi sonrası Müttefikler ile dostluk geliştirmek için İstanbul'da çok sayıda cemiyet kuruldu. 4 Aralık 1918 tarihinde Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin[1] kurucu üyeleri; Halide Edib Adıvar, Celalettin Muhtar, Ali Kemal ve Hüseyin Avni Bey'di.[2] İlk idare heyetinde ise şu isimler yer almaktaydı: Halide Edib, Refik Halit, Ali Kemal, Hüseyin Avni ve Ragıp Nureddin.[3]

Dönemin önemli gazetelerinin başyazar ve sahipleri, cemiyetin ileri gelen üyeleri arasında yer almaktaydı ve bunun sonucu olarak bu konu ile ilgili haberler sıkça gazetelerde yer aldı. Türk halkı o tarihe kadar Amerika'yı pek tanımıyordu. Amerika'nın refah ve endüstri toplumu olması başta çok kişiye cazip geldi. *Söz* ve *Serbesti* gibi gazetelerin, cemiyeti şiddetli bir şekilde protesto etmeleri üzerine cemiyetin kamuoyundaki etkinliği azaldı. Cemiyetin beyannamesi incelendiğinde tek dayanaklarının 'Wilson Prensipleri' ve ABD olduğu görülmekteydi. Cemiyet mensuplarının ABD'de mevcut olan kozmopolit idare ve eşitlik anlayışının Türkiye'de de uygulanmasını istedikleri ortaya çıkmaktaydı. Beyannamelerinde bu amaçları şu iki temele dayandırdılar:

> *"Türkiye'nin ihtisasa dayanan bir hükümet sistemine kavuşması, sağlam ve emin bir şekilde gelişmesi, dünyada itibarlı bir mevki elde edebilmesi buna bağlıdır.*
>
> *Türkiye'de devlet hayatında millet ve din ayrımının ortadan kaldırılması ve bütün vatandaşların güven ve mutluluğunun sağlanacağı bir ortam yaratılması.*[4]

Cemiyet, Wilson'a Muhtıra Gönderiyor

Cemiyet mensuplarının ilk icraatı Başkan Wilson'a muhtıra göndermek oldu.[5] Cemiyetin kurulmasından hemen bir gün sonra 5 Aralık 1918 günü dernek üyeleri Başkan Wilson'a bir muhtıra gönderdiler. Yazıda Amerika'nın Müt-

---

(1) Fethi Tevetoğlu, *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991, s. 154.

(2) Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, C. 3, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 445-446.

(3) Fethi Tevetoğlu, *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991, s. 156-157. İçişleri Bakanlığı'na verilen cemiyet kurucuları listesinde yukarıdaki isimlere ilave olarak Celal Nuri İleri, Necmettin Sadak, Ali Kemal, Mahmut Sadık, Ahmet Emin Yalman ve Yunus Nadi Abalıoğlu da vardı.

(4) Mine Erol Sümer, *Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi*, İleri Basımevi, Güresun, 1977, s. 38.

(5) Mine Erol Sümer, age., s. 39. Muhtırada imzaları olan şahıslar şunlardır: Halide Edib, Yunus Nadi Abalıoğlu, Ahmet Emin Yalman, Celal Muhtar, Velit Ebüzziya, Ali Kemal, Celal Nuri İleri, Necmeddin Sadık Sadak, Mahmut Sadık, M. Cemal ve imzası okunamayan iki şahıs.

Levent Şahverdi Arşivi

tefikleri ile Türkiye arasında arabuluculuk yapması isteniyordu. Amerika'nın rehberliği ile ordusuz bir Türkiye'nin varlığı kabul ediliyor ve Türk hükümetinin şeklen mevcudiyetine rıza gösteriliyordu.

Cemiyet mensuplarının böylesine yüzeysel bir düşünce içerisinde olmalarının sebebi ülkenin o dönemde savrulmuş olmasıydı. Onlara göre geçici gördükleri Amerikan mandası sona erdiğinde bünyesindeki çeşitli unsurlarla kaynaşmış hür, müstakil, müreffeh bir Türkiye ortaya çıkacaktı.

Halide Edib, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 10 Ağustos 1919 tarihli mektupta da aynı görüş ve ideallere yer verdi, özellikle Amerikan mandasının gerçekleşmesi ile azınlıkların Avrupa destekli ayaklanmalarına son verilebileceği görüşünü savundu.[1] Cemiyetçilerin görüşleri aslında şaka gibiydi zira manda yönetimi bir kere yerleştiğinde gitmesi kolay değildi ayrıca azınlıkların esas derdi toprak konusuydu.

(1) Mustafa Kemal Atatürk, *Söylev*, Haz.: Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2017, s. 64-66.

Levent Şahverdi Arşivi

Azınlıklar

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

Levent Şahverdi Arşivi

İŞGAL DÖNEMİNDE ERMENİLER

Ermeni vatandaşların bir kısmı I. Dünya Savaşı sırasında alaylar meydana getirip Rus, İngiliz ve Fransız ordularına hizmet ederek Osmanlı ordusuna karşı savaşmışlardı. Çanakkale savaşlarının yoğunlaştığı dönemde, 1915 yılı nisan ayında Ermeniler, Van'da isyan başlattılar ve Ruslarla işbirliği yaptılar. Ermenilerin amacı yaşadıkları bölgede bir devlet kurmaktı. Bunun olabilmesi için bölgedeki nüfus yapısının değiştirilmesi gerekmekteydi. Ermeniler bölgede bulunan Müslümanlara karşı katliamlar yapmaya başladılar.[1]

Osmanlı devleti, 1. Dünya Savaşı içinde birçok cephede savaşırken bu tür isyanların Anadolu'nun başka yerlere sıçramasını engellemek için bazı Ermenileri kendi toprakları içerisinde yer alan savaştan uzak bölgelere sevk ve iskân etme kararı aldı. Sevk ve iskâna bütün Ermeniler değil, savaş bölgesinde bulunan ve Müttefik devletler ile işbirliği yaptığı tespit edilen Ermeniler tabi tutuldu.[2] Van İsyanı ve sonrasında yaşanan olaylar Ruslarla Ermeniler arasındaki ilişkileri ortaya çıkardı. Osmanlı hükümeti, Rusya'nın Ermeniler üzerindeki nüfuzunu kırmak amacıyla yeni bir Ermeni Patrikliği Nizamnamesi hazırladı. Bu tasarıyla İstanbul Ermeni Patrikhanesi yönetimi Rusya[3] yerine Kudüs'e[4] bağlandı ama Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında İngiltere'nin ısrarı ile bu tasarıdan vazgeçildi ve tekrar eski düzene dönüldü.[5]

I. Dünya Savaşı'nı Osmanlı devleti kaybedince bu topraklarda yaşayan azınlıklar bu durumu kullanarak kendi devletlerini kurmak istediler. Ermeniler ilk aşamada Müttefik devletlere yanaştılar. Savaş döneminde Avrupa'da bulunmuş olan Boğos Nubar Efendi,[6] kendisini Ermenilerin temsilcisi ilan et-

---

(1) Abdurrahman Bozkurt, "İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2009, s. 170-180.

(2) Ali Arslan, *Kutsal Ermeni Papalığı Eçmiyazin Kilisesi'nde Stratejik Savaşlar*, Truva Yayınları, İstanbul, 2005, s. 110-111.

(3) Rusya Eçmiyazin Katogigosluğu.

(4) Kudüs Mor Yakup Manastırı.

(5) Ali Arslan, *Kutsal Ermeni Papalığı Eçmiyazin Kilisesi'nde Stratejik Savaşlar*, Truva Yayınları, İstanbul, 2005, s. 112.

(6) Boğos Nubar Efendi (1851-1930): Karabağ menşeli bir Ermeni ailesinden gelen paşa, 1919'da Paris Barış Konferansı'nda Ermeni Heyeti'nin başkanlığını yaptı. Adana-Ordu çizgisinden İran sınırına kadar uzanan bölgenin Ermenistan'a verilmesini talep etmişti.

Levent Şahverdi Arşivi

ti.[1] Ermeniler bu belirsizlik ortamından faydalanıp Doğu Anadolu'da kendilerine bir devlet kurmak istiyorlardı. 27 Ekim 1918 tarihinde daha Mondros ateşkesi imzalanmadan Ermenilerin durumunu ve son dönemde yaşananları özetleyen kendince bir rapor yazdı ve Müttefiklere teslim etti. Raporda Ermenilerin kendi topraklarında Osmanlı devletinin tehditlerinden dolayı güvenli yaşayamayacakları öngörüsü vardı. Raporun son cümlesi de şu şekilde bitiyordu: *"İtaatkâr hizmetçiniz olmaktan onur duyarım."*[2]

Nubar Paşa bu mektubu ile yetinmedi ve ateşkes sonrası Birleşik Krallık'ın Paris Büyükelçisi'ne bir devlet önerisinde bulundu. Anadolu'da kurulması öngörülen Ermeni devleti Adana'dan Trabzon'a kadar uzanıyordu. Nubar Paşa Rusya sınırları içinde kalan Ermenistan toprakları ile Anadolu'daki devletin birleşmesini öneriyordu. Eğer bu birleşme gerçekleşmez ise Rusya ve Anadolu'da bulunan iki devletin de Müttefikler tarafından himaye edilmesi gerekiyordu. Toplanacak olan bir barış konferansında Ermenistan'ın kurulmasını ve kendilerinin de bu konferansa katılmalarını talep etti.[3]

Birleşik Krallık hükümeti de Anadolu'da bir Ermenistan kurulmasını destekliyordu ama devletin sınırlarının konjonktüre göre belirleneceğini ve bu sınırların Ermenilerin beklentisi kadar büyük olmayacağını öngörüyordu.[4]

Boğos Nubar, 30 Kasım 1918 tarihinde Paris'te Ermenistan'ın bağımsızlık bildirisini yayımladı. Bildirinin adı bağımsızlıktı ama Ermenistan'ın kendini ayakta tutabilecek bir ekonomisi yoktu. Düşünülen, bir manda yönetimiydi.[5] Fransa Dışişleri Bakanlığı'ndan M. Gout, İngiltere ile Fransa arasında yapılacak anlaşma ile belirlenecek bölgede Fransız mandası altında bir Ermenistan kurulmasını önerdi ama Birleşik Krallık, kurulacak Ermenistan'ın Birleşik Krallık mandası atında olmasını düşlüyordu.[6] Aslında tüm büyük devletler bir Ermenistan kurulmasına taraftardılar ama kendi himayelerinde olmasını istiyorlardı.

Eski Ermeni Patriği Zaven Efendi zararlı faaliyetlerde bulunduğu için görevden alınıp Musul'a sürülmüştü. Ateşkes sonrasında Ermenilerin isteği ile tekrar göreve iade edildi. Sonunda Patrik Zaven Efendi bir İngiliz vapuru ile 6 Aralık

(1) Ali Arslan, *Kutsal Ermeni Papalığı Eçmiyazin Kilisesi'nde Stratejik Savaşlar*, Truva Yayınları, İstanbul, 2005, s. 124.

(2) İstanbul Yüksek Komiserliği'nden Birleşik Krallık hükümetine telgraf. 10 Kasım 1918, Foreign Office, 371/4160, 154481.

(3) Boğos Nubar Efendi'nin Birleşik Krallık Paris Büyükelçiliği'nden talepleri. 4 Kasım 1918, Foreign Office, 371/3404, 183916.

(4) Boğos Nubar Efendi ile Birleşik Krallık'ın Paris Büyükelçiliği'nde yapılan toplantı. 4 Kasım 1918, Foreign Office, 371/3404, 183916.

(5) Ermeni Milli Delegasyonu tarafından Arthur Balfour'a bildirim. 30 Kasım 1918, FCREA. Part I, 1918, No.41, Foreign Office, 406/40.

(6) Grahame'den Arthur Balfour'a telgraf, 2 Aralık 1918, FCREA Part I, 1918, No.43, Foreign Office, 406/40.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

1918 günü İstanbul'a getirildi.[1] Ermeni Patrikhanesi'nin bulunduğu Aksaray Kumkapı'da Zaven Efendi için büyük bir karşılama töreni yapıldı. Kendisi bir zafer kahramanı gibi karşılandı. İstanbul'un işgalinden sonra azınlıklar çok sayıda toplantı yapıp Müslüman halkı incitecek birçok olaya sebep oldular.[2] Zaven göreve başlayınca hemen Osmanlı devletinin yıkılması için girişimlerde bulundu zira Bağdat'ta olduğu dönem çok kinlenmişti.[3]

Boğos Nubar ve Ermeni Cemaati ileri gelenlerinden Agophian Efendi, İstanbul'daki Yüksek Komiserler Kurulu ile görüşüp Paris Konferansı'na katılmak ve Müttefik devletlerle temaslar yapmak için izin istediler.[4] Yüksek Komiser Vekili Richard Webb, Ermeni temsilcilerine gerekli kolaylığın sağlanması için Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı'ndan onay aldı.[5] Boğos Nubar başkanlığındaki Ermeni heyeti 5 Ocak 1919'da Paris Konferansı'na katılmak üzere İstanbul'dan ayrıldı.[6] Heyetin ardından Ermenistan Cumhuriyeti'ni temsil eden ikinci bir heyet de Malta yolu ile Paris'e gitmek için yola çıktı. Heyette Rus Ermenilerini ve Erivan hükümetini temsil eden heyetin başkanlığını Ecodis Aharonian, Türkiye'den tehcir edilen ve Kafkasya'da bulunan Ermenileri temsil eden heyetin başkanlığını ise daha evvel Osmanlı Mebusan Meclisi'nde milletvekili olan M. Papazyan yapmaktaydı.[7]

12 Şubat 1919 Paris Konferansı'nda çok sayıda Ermeni heyeti olmasına karşın Birleşik Krallık Boğos Nubar'ı muhatap kabul etti.[8] Konferans sırasında Boğos Nubar konferansa bir harita sundu. Bu harita Ermenilerin kurmayı düşündükleri Büyük Ermenistan devletinin sınırlarını gösteriyordu. Haritaya göre devletin sınırları Karadeniz kıyısında Ordu'dan başlayıp kuzeydoğuda Tiflis'e, güneyde Adana'ya kadar uzanıyordu. Bugünkü Türkiye'nin tüm Doğu Anadolu Bölgesi bu haritanın içinde kalıyordu.[9] İngilizler destekledikleri bağımsız Ermenistan fikrini dünyanın değişik yerlerinde faaliyet sürdüren Ermeni temsilcile-

(1) Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı'ndan İstanbul Yüksek Komiserliği'ne telgraf. 10 Aralık 1918, Foreign Office, 371/3418, 202661.
(2) Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1983, s. 168.
(3) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MV, 213/89, 31 Aralık 1918.
(4) İstanbul Yüksek Komiserliği'nden Birleşik Krallık hükümetine telgraf. 21 Aralık 1918, Foreign Office, 371/3405, 210060.
(5) Birleşik Krallık hükümetinden İstanbul Yüksek Komiserliği'ne telgraf. 23 Aralık 1918, Foreign Office, 371/3405, 210060.
(6) İstanbul Yüksek Komiserliği'nden Birleşik Krallık hükümetine telgraf. 5 Ocak 1919, Foreign Office, 371/4177, 3113.
(7) İstanbul Yüksek Komiserliği'nden Birleşik Krallık hükümetine telgraf. 16 Ocak 1919, Foreign Office, 608/97/22, 609.
(8) Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı'ndan Boğos Nubar Paşa'ya mektup. 11 Ocak 1919, Foreign Office, 371/4177, 3113.
(9) Büyük Ermenistan Haritası: Ordu, Tokat, Sivas, Kayseri ve Adana çizgisinin tüm doğusu Ermenilere veriliyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

rini bir noktada buluşturarak hayata geçirmeyi hedeflediler. 24 Şubat-22 Nisan 1919 tarihlerinde Paris'te bir Ermeni Birliği Konferansı toplanması için izin çıktı. Sevr Antlaşması'ndan sonra kurulması planlanan Ermenistan'ın sınırları konusundaki tartışmalar sürerken, İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na bir mektup yazan İngiliz Ermeni Cemiyeti, Anadolu'nun doğusunda Wilson'ın belirlediği hatların esas alınması suretiyle Ermenilere yurt verilmesini, bu bölgenin kesin sınırlarının Cemiyet-i Akvam tarafından belirlenmesini talep etti ve Ermenilerin yaşadığı Kilikya'ya büyük bir devletin mandasında otonom statü verilmesini, Rus Ermenistanı ile Osmanlı Ermenistanı'nın birleştirilmesini de teklif etti.[1]

Paris'te Ermeni Birliği Kongresi'ne Kafkasya, Osmanlı devleti, İran, Avrupa ve Amerika gibi Ermenilerin yaşadığı bütün ülkelerden temsilciler katıldı. Paris Barış Konferansı görüşmelerinde Osmanlı devletinde yaşayan Ermenileri temsilen Boğos Nubar ve Ermenistan Cumhuriyeti'ni ise Aharonyan Efendi'nin temsiline karar verildi.[2] Kongrede Ermenileri temsil etmek için altı kişilik bir temsil heyeti seçildi ve heyetin başkanlığına Boğos Nubar seçildi. Bu heyet Büyük Ermenistan'ın kurulması için Avrupa ülkeleri nezdinde diplomatik temaslar yapmaya başladı.

6 Mart 1919 tarihinde yapılan Yüksek Komiserler Kurulu'nda Richard Webb, Ermeni Patriğinin kendisini ziyaret ederek, Türkiye'deki Ermenilerin, bağımsız Ermenistan kurulması ile ilgili bir istekte bulunduğunu anlattı. Komiserler toplantısında Ermeni konularını çözmek için Amerikalıların da temsil edildiği Ermenistan Komisyonu'nun kurulmasına karar verildi. Paris Konferansı'ndan Ermenistan'ın geleceği ile ilgili bir karar çıkana kadar beklenmesine karar verildi.[3] Komisyon, Amerikalı üyenin de katılımıyla Ermenilerin yaşadığı bölgelerde gerekli tahkikatı yapacaktı. Rumlar hakkında tahkikat yapmak üzere benzer bir komisyonun kurulmasına karar verilmişti. Onların güvenliğinin sağlanmasından Muhtelit Mütareke Komisyonu sorumlu olacaktı.[4]

Boğos Nubar, 2 Mart 1920 tarihinde Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı'na müracaat ederek Türkiye'deki Ermeni vilayetlerinin askeri olarak işgal edilmesini, Ermeni devleti ile birleşmeleri için Müttefik kuvvetlerin Ermenilere yardım etmesini, Bulgaristan, Mısır, Amerika ve değişik bölgelerdeki gönüllülerin Ermenistan'a ulaşmalarında kolaylık gösterilmesini ve kendilerine silah sağlanmasını teklif etti. Boğos Nubar, Birleşik Krallık'ın kendilerini olası bir katliamdan korumalarını da istedi.[5]

---

(1) İngiliz Ermeni Cemiyeti'nden Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı'na mektup. 30 Mart 1921, Foreign Office, 371/6557, E 4013.

(2) Ali Arslan, *Kutsal Ermeni Papalığı Eçmiyazin Kilisesi'nde Stratejik Savaşlar*, Truva Yayınları, İstanbul, 2005, s. 125.

(3) 6 Mart 1919 tarihli Yüksek Komiserler Kurulu toplantısı. Foreign Office, 371/4155, 47772.

(4) 13 Mart 1919 tarihli Yüksek Komiserler Kurulu toplantısı. Foreign Office, 371/4155, 52444.

(5) 10 Eylül 1919 tarihli Yüksek Komiserler Kurulu toplantısı. Foreign Office, 371/4156, 135226.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

Birleşik Krallık, Ermeni ordusuna silah ve cephane sağlamayı kabul etti. Ermenistan'a gitmek isteyen gönüllüler için sayı bildirilmesi halinde ulaşımda istenen kolaylık da sağlanacaktı.[1] Bu gönüllüler bağlı bulundukları Osmanlı ordusu ile savaşmak üzere dünyanın değişik bölgelerinden Ermenilerin yaşadığı bölgelere gelecek olan şahıslardı. Birleşik Krallık hükümeti bu kişilere yardım etme konusunda kapıyı sonuna kadar açık bıraktı ve savaşa teşvik etti.

Ermeniler ekonomik olarak bir devleti ayakta tutacak bir güce sahip olmadıkları için her istekleri sonunda Müttefiklerden himaye talep ediyorlardı. Himaye kelimesi ile belirtilen, Ermeni toprakları üzerinde bir manda idaresi kurulması idi. Ermeni Milli Heyeti, sadece siyasi yollardan hedefine ulaşmaya çalışmıyordu. Papa'ya da müracaat eden heyet, ondan Ermenilere yöneltilen tehditlerin önlenmesi için teşebbüslerde bulunmasını istemişti. Bunun üzerine Vatikan önce İngiliz hükümetine ardından Paris Konferansı'na müracaat ederek Ermenilere yardım edilmesini talep etmişti.[2] Sevr Antlaşması'ndan yeterince memnun kalmayan Boğos Nubar, Paris Konferansı Başkanı Millerand'a bir mektup gönderdi.[3] Antlaşmaya göre Çukurova ve Elazığ'ın büyük bir kısmının Türklere bırakılacağını öğrendiklerini, kendilerinin ise bu bölgelerin Fransız mandasına bırakılmasını teklif ettiklerini beyan etmişti.[4]

Müttefikler, I. İnönü Savaşı'ndan sonra Londra'da 21 Şubat-12 Mart 1921 tarihleri arasında konferans topladılar. Londra Konferansı'na katılmadan önce de Sovyetler Birliği'ndeki Ermenistan Cumhuriyeti temsilcileri Londra'ya gitmeden evvel İstanbul'da toplandılar. Toplantı sonunda Ermeniler kendilerini bu konferansta Boğos Nubar'ın temsil etmesini istediler ve bu konuyu Yüksek Komiser Sir Horace Rumbold'a ilettiler.[5] Ermeniler konferansa katıldılar ama artık Anadolu'da işin rengi değişmişti. Londra Konferansı'nda Müttefikler tavır değiştirdiler ve bir Ermeni devleti kurma projesinden vazgeçtiler. İngiliz Ermeni Cemiyeti, Paris'e giden heyetlerin kendilerini temsil etmelerine izin verilmesi için Birleşik Krallık hükümetine müracaat etti.[6] Ermeni Cemiyeti, Osmanlı devletinden daha büyük toprağa sahip bir Ermenistan'ın peşindeydi. Bu talepler İngilizlerin tasavvur ettiğinden çok daha fazlaydı. Bu aşamada Birleşik Krallık hükümeti cemiyete siyasi bir cevap verdi:

---

(1) Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı tarafından Boğos Nubar Paşa'ya gönderilen mektup. 9 Mart 1920, Foreign Office, 371/5209, E 1218.
(2) 14 Mart 1920 tarihli Barış Konferansı Kararı. Foreign Office. 371/5209, E 1702.
(3) Vatikan'dan Gaisford'un Birleşik Krallık hükümetine mektup. 10 Mayıs 1919, Foreign Office, 371/4224, 71831.
(4) Vatikan Büyük Krallık temsilcisi Comte de Salis'ten Lord Hardinge'e mektup. 11 Temmuz 1920, Foreign Office, 371/5210, E 9045.
(5) İstanbul Yüksek Komiserliği'nden Birleşik Krallık hükümetine telgraf. 9 Şubat 1921, Foreign Office, 371/6567, E 1823.
(6) Paris'te bulunan Birleşik Krallık heyetinden Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı'na telgraf. 24 Ocak 1919, Foreign Office, 608/97/22, 698.

Levent Şahverdi Arşivi

"Çukurova Fransa'ya bırakılacaktır. Rusya Ermenistanı hakkında bir karar verme imkânımız yoktur. Bu bölge Rusya'ya aittir. Türkiye'de yaşayan Ermenilere Cemiyet-i Akvam bir yurt ayarlayacaktır."[1]

26 Nisan 1919 tarihleri arasında Müttefikler, San Remo'da (İtalya) Sevr Konferansı için bir hazırlık toplantısı yaptılar. Ermeniler adına bu konferansa Boğos Nubar katıldı ve başkenti Revan olan ve Osmanlı'dan alınacak Doğu Anadolu Bölgesi toprakları ile bir Ermenistan kurulmasını önerdi ama bu isteği İtalya devleti kabul etmedi. Bundan sonra Boğos Nubar sağlık sebeplerinden dolayı görevine devam etmedi. Sevr Antlaşması'nın imzalanması sonunda Ermenilere devlet kurmaları için bir bölge verildi. Bu harita Ermenilerin hayal ettiği kadar büyük değildi ama Kars, Ardahan, Van ve Trabzon Ermenistan'a verilmişti.

1922 yılı ekim ayından sonra Refet Bele Paşa İstanbul'a geldi. Lozan Antlaşması imzalanana kadar Türk vatandaşlarının yurtdışına çıkabilmeleri için sadece Türk pasaportu kullanabileceklerini ilan etti. Ermeni Patriği Zaven hayatının tehlikede olduğunu düşündüğünden Türkiye'den ayrılmak amacıyla Birleşik Krallık Yüksek Komiserliği'ne müracaat etti. Henderson ve Charles Harington 10 Aralık 1922 tarihinde yaptıkları gizli bir düzenleme ile Patrik Zaven'i Bulgaristan'a gönderdiler.[2] Patrik Zaven kendiliğinden baskı altında olduğunu iddia etmiş, İngiliz yetkililer onu adeta kaçırmışlardı. 20 Aralık 1922 tarihinde Adana Piskoposu Kevork Arslanyan, Ermeni Patriği seçildi ve TBMM'nin onayına sunuldu.[3] 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması'nda Doğu Anadolu üzerindeki Ermeni taleplerinin hiçbirine olumlu cevap verilmemişti. Ermeni temsilcileri yaşananlardan ders çıkaracaklarına, uygun bir zamanda tekrar isteklerini gündeme getirmek üzere Lozan'dan ayrıldılar.[4]

(1) Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı'ndan İngiliz Ermeni Cemiyeti'ne mektup. 8 Nisan 1921, Foreign Office, 371/6557, E 4013.

(2) İstanbul Yüksek Komiserliği'nden Birleşik Krallık hükümetine telgraf. 16 Ekim 1920, Foreign Office, 371/5210, E 12898.

(3) İstanbul Yüksek Komiserliği'nden Birleşik Krallık hükümetine telgraf, 16 Ekim 1920, Foreign Office, 371/7960, E 13773. 626.

(4) İstanbul Yüksek Komiserliği'nden Birleşik Krallık hükümetine mektup. 26 Aralık 1922, Foreign Office 371/9123, E 59. 627.

Levent Şahverdi Arşivi

İŞGAL DÖNEMİNDE RUMLAR

Müttefik donanması İstanbul'u fiilen işgal edince şehirde yaşayan azınlıklar birdenbire başka bir havaya kapıldılar ve şehrin düzeni altüst oldu. Müslüman Türk halkı senelerden beri devam eden savaşlardan dolayı yorgundu, açtı ve ailelerin büyük kısmında şehit veya gazi vardı. Müslüman Türkler kabuklarına çekilmişlerdi. İşgalin başlamasıyla birlikte sahil boyunca Rum, Ermeni ve Yahudiler büyük sevinç gösterileri yaptılar.[1] Azınlıkların yaşadığı mahallelerde ve evlerde pencerelerden yerlere kadar sarkan büyüklükte işgal devletleri bayrakları asılmıştı. Kentte birçok binanın cephesini boydan boya kaplayan Yunan bayrakları asılmıştı.[2] Sokaklarda ve meydanlarda "Zito Venizelos (Yaşa Venizelos)" diye bağıran gruplar kutlamalar yapıyor hatta hora tepiyorlardı.[3] Şehirdeki tüm Rum ve Ermeni kiliselerinde işgal güçleri kutsanıyordu."[4]

I. Dünya Savaşı'nın son günlerine doğru Osmanlı devletinin savaşı kaybedeceğinin anlaşılması üzerine Rum cemaati içinde büyük bir hareketlilik yaşandı. Gerçek bir din adamı olan Patrik V. Germanos[5] Megalo İdea [6] taraftarlarının baskısına dayanamayarak 25 Ekim 1918'de istifa etti zira patrik din ile siyaseti ayrı tutuyordu. Bu dönemde Rum patriğini seçecek olan meclis Megalo İdea taraftarlarının eline geçti. Bu dönemde yeni patrik seçilmedi ve geçici olarak Dorotheos Mammelis patrik kaymakamı olarak görev yapmaya başladı.[7] Patrik vekilliğine getirilen Mammelis din adamı olsa da geçmişinde gırtlağına kadar siyaset ile uğraşmış biriydi ayrıca Makedonya'da Rum çetelerine yaptığı yardımlarla biliniyordu.[8] Mondros ateşkesi sonrasında Rum Patriği Dorotheos Mammelis verdiği vaazlarda şunu söylüyordu:

---

(1) Abdurrahman Bozkurt, "İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2009, s. 181-193.

(2) Bülent Atalay, *Fener Rum Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)*, Tarih ve Tabiat Vakfı (Tatav) Yayınları, İstanbul, 2001, s. 101-110.

(3) Hora tepmek, genellikle Balkan toplulukları ve Rumların düğünlerde yaptıkları dansa verilen isimdir.

(4) *Tasvir-i Efkâr*, 18 Mart 1919.

(5) Rum Ortodoks Patriği V. Germanos: Yermanos Kavakopoulos.

(6) Megalo İdea: Yunanlıların büyük Bizans hayali.

(7) Patrik Vekili: Patrik Kaymakamı-Locum Tenens.

(8) Rum Patrikliği Nizamnamesi'ne göre yeni patriğin 40 gün içerisinde seçilmesi gerekiyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

"İstanbul tekrar bir Yunan şehri olacaktır. Bizler Ayasofya Kilisesi'nde tekrar Ortodoks ayinlerini yapacağız."

Bu dönemde Yunan örgütü Mavri Mira, Yunan Kızılhaçı örgütü ve göçmenlere yardım derneği gibi gizli amaçları olan dernekler İstanbul'daki faaliyetlerine hız verdi.[1]

Patrikhane Devlet Kurma Peşinde

1918 yılı kasım ayından itibaren Rum Patrikhanesi gönüllülerden Rum Cretan Alayı'nı kurdu. Bu alay Fener, Balat, Ayvansaray ve Cibali semtlerinde milis faaliyetlerine başladı ve adım adım bölgeyi ele geçirdi. Balat o dönemde Yahudilerin 400 yıldır yoğun olarak ikamet ettikleri bir semtti. Rumlar bölgedeki Yahudileri buradan göçe zorladılar. Bir süre sonra Balat'taki nüfus yapısı değişti. Bu dönemde Osmanlı güvenlik makamları ve Yahudiler bu bölgeye giremez hale geldiler. Rum Patriği bu çevreyi kurtarılmış Yunanistan olarak ilan etti ve geçici bir hükümet kurdu. Patrikhane'nin talimatıyla İstanbul'da bulunan tüm Rum okullarında Türkçe derslerin okutulmasına son verildi.[2] Rumca, tek eğitim ve iletişim dili olarak kabul edildi.

Patrikhanenin talebi üzerine Yunanistan'dan İstanbul'a Yunan subaylar gönderildi ve bu subaylar Rum okullarında beden eğitimi öğretmeni olarak göreve başladılar. Okullarda bulunan Rum izci oymakları ve spor kulüpleri kılıfı altında öğrencilere askerlik talimleri yaptırıldı. Patrikhane'nin desteğindeki Rum subaylar şehirde ihtilal ve isyan çıkarmak için talebelere savaş teknikleri ve silahlı eğitim vermeye başladılar.[3]

1919 yılı mart ayında Yunan Başbakanı Venizelos, şehirde birtakım eylemleri organize etmek için bir Yunan generalini İstanbul'a gönderdi. Bu kişi İstanbul'da ileride yaşanabilecek terör olaylarına karşı cemaati eğitmeye başladı.[4] Yunan General Paraskevi Vopolos 30 Mart 1919 günü İstanbul'a geldi ve Rumlar tarafından karşılandı.[5] İstanbul'daki Yunan Büyükelçiliği Anadolu'da faaliyet gösteren çetelerin silahlanması için maddi destek sağlıyordu.[6] Patrik Do-

(1) Stanford Shaw, *From Empire to Republic*, Volume I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s. 147.
(2) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MV, 216/57, 25 Haziran 1919.
(3) Polis Müdüriyet-i Umumiyesi Birinci Şube'den İçişleri Bakanlığı'nı bilgilendirme. 25 Haziran 1919, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH/KMS, 49-235.
(4) İstanbul Polis Müdürlüğü'nden İçişleri Bakanlığı'na gönderilen bilgi. 23 Mart 1919, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. KMS. No. 49-2/9 lef 2.
(5) İstanbul Polis Müdürlüğü'nden İçişleri Bakanlığı'na bilgi. 31 Mart 1919, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. KMS. No. 49-2/9 lef 3.
(6) İstanbul Polis Müdürlüğü'nden İçişleri Bakanlığı'na bildirim. 6 Ekim 1919.

Levent Şahverdi Arşivi

rotheos Mammelis, Paris'ten ayrılıp, İstanbul'a dönerken kendisini uğurlayanlar arasında Elefterios Venizelos da vardı. Venizelos patriği uğurlarken yüksek sesle *"Yakında elinizi AyaSofya'da öpeceğim"* dedi.

Rumlar Haliç'te Kurtarılmış Yunanistan Kuruyor

Rumların ayrılıkçı faaliyetlerinin arttığını gören Babıâli, Rum Patrikhanesi'ni uyarmak istedi ama 9 Mart 1919 günü Patrik Dorotheos Mammelis Babıâli'ye hiç de alışık olunmayan bir cevap verdi:

> *"Rum halkı Osmanlı tebaası olmaktan vazgeçmiştir. Patrikhanemiz ile Osmanlı Devleti'nin hiçbir bağı kalmamıştır. Bu sebeple Osmanlı Devletine karşı hiçbir münasebet kalmamıştır."*[1]

Bu gelişme üzerine Dışişleri Bakanı, Yüksek Komiserler Kurulu'nu ziyaret etti ve *"Rumlar olayları kışkırtıyorlar. Şehirde her an bir çatışma çıkabilir. Rumların bu faaliyetlerini engelleyin"* dedi. 16 Mart 1919 tarihinde Birleşmiş Krallık Yüksek Komiseri tarafından, Richard Webb, Wyndham Deedes ve A. Ryan'dan oluşan bir heyet sadrazama bir ziyarette bulundu. Görüşmelerde sadrazam bu olayın Yunan Başbakanı Venizelos tarafından kışkırtıldığını belirtti ve bu durumun tüm yüksek komiserlerin katılacağı bir toplantıda görüşülmesini istedi ayrıca İstanbul'da bulunan Yunan gemilerinin çekilmesini istedi ama gelen heyet Osmanlı isteklerini kabul etmedi, kamu güvenliğinin sağlanması için ellerinden geleni yapacaklarını söylediler ama bu konuda hiçbir şey yapılmadı.[2]

16 Mart 1919 günü Rum Patrikhanesi önemli bir karara daha imza attı ve Ayvansaray, Balat, Cibali ve Fener'de kurdukları kurtarılmış Yunanistan adını verdikleri sözde devletin Yunanistan'la birleşmesine karar verdi. Patrikhane bu kararını, Yüksek Komiserler Kurulu'na resmen bildirdi.[3] İstanbul'da yüksek komiserliği bulunan altı devletten hiçbiri patrikhanenin kararına itiraz etmedi.

1919 yılı temmuz ayında Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin kapısına çift kartallı Bizans ve Yunan bayrakları çekildi ve okullarındaki Türkçe dersler kaldırıldı.[4] Meşrutiyet'ten bu yana Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Rum milletvekilleri görev yapardı. Patrikhane 1919 yılı sonunda yapılan meclis seçimlerinde Rumların seçimlere girmesini engelledi zira kendileri Osmanlı vatandaşlığından çıkmıştı.

---

(1) 23 Ekim 1919 tarihli İngiliz İstihbarat Raporu, Foreign Office, 371/4165, 55144.

(2) İstanbul Yüksek Komiserliği'nden Birleşik Krallık hükümetine telgraf. 21 Mart 1919, Foreign Office, 371/4165, 55112.

(3) Stanford Shaw, *From Empire to Republic*, Volume I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s. 153.

(4) Adnan Sofuoğlu, Anadolu Üzerindeki Yunan Hedefleri ve Mütareke Dönemi Fener Rum Patrikhanesi'nin Faaliyetleri, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. X, Ankara, 1994, s. 23.

Levent Şahverdi Arşivi

Patrikhanenin himayesinde İstanbul'daki Rum nüfusu yönetmek için bir meclis toplandı. 7 Eylül 1919 tarihinde yapılan sözde seçimlerde Rum meclisine 40 milletvekili seçildi. Beyoğlu'nda bulunan Hellas Mektebi geçici meclis binası kabul edildi ve toplantılara Yunan Büyükelçiliği'nden de bir temsilci katılmaya başladı.

Rumlar İstanbul'a Göç Ettiriliyor

Patrikhane, kendilerinin Osmanlı vatandaşlığından çıktıklarını bildirerek Babıâli'nin bildirisini tanımadığını açıkladı. Patrikhane, Yüksek Komiserler Kurulu'na müracaatta bulunarak devamlı şikâyetler yağdırıyordu. Rum Patriği Mammelis, Çatalca'da yaşayan Rumların güvende olmadığını, milliyetçi tehlikenin günden güne Trakya'da yayıldığını, Rum halkının İstanbul'a göç etmek zorunda kaldığını bildirdi.[1] Rum Patriği olayları kasten çarpıtıyordu zira patrikhane İstanbul dışındaki tüm Rumları şehre toplamak istiyordu. Bu kişilerin savaştan önce İstanbul'da yaşadığını ve harp sırasında şehirden çıktıklarını anlatıyordu. Rumların amacı Cibali, Fener, Balat ve Ayvansaray bölgesindeki nüfus yoğunluğunu arttırmaktı ayrıca ilerdeki yıllarda İstanbul'da yaşanacak bir halkoylaması için bölgenin popülasyonunun değişmesi gerekiyordu. Gelenler patrikhane tarafından satın alınmış yapılarda iskân edildi. Yine bazı Yunan bankaları çok iyi şartlarla Rumların ev sahibi olması için krediler açtılar.[2]

Osmanlı hükümeti Rumlar üzerindeki otoritesini neredeyse tamamen kaybetmişti. Rumlar hakkındaki önemli kararlar patrikhane tarafından veriliyordu. Patrikhane adeta devlet içinde bir devletti.[3] Yunan Yüksek Komiserliği ve Yunan donanmasındaki askerler aracılığı ile İstanbul'daki Rumlar silahlandırılıyordu.[4] Rumlar ilerideki bir dönemde İstanbul'da yaşanabilecek bir iç savaş için hazırlık ve yığınak yapıyorlardı. İstanbul'daki Rum kiliseleri, mektepleri ve işyerlerinin bodrumlarına çok miktarda silah ve patlayıcı madde depolanıyordu.[5] İstanbul'a gelen Yunan temsilcileri İstanbul'daki bazı kiliseleri askeri üs gibi kullanmaya başlamışlardı. Rumlara dağıtılmak üzere Yunan gemileri ile İstanbul'a getirilen silah ve cephane kiliselerin mahzenlerine nakledilmişti.[6] İstanbul Polis Müdüriyeti, Çengelköy Aya Dimitri Kilisesi'ne böyle bir sevkiyat

(1) İstanbul Yüksek Komiserliği'nden Birleşik Krallık hükümetine telgraf. 15 Kasım 1919, Foreign Office, 371/4160, 156712.

(2) İçişleri Bakanlığı'ndan rapor. 6 Temmuz 1919, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH/KMS, 49-2, 38.

(3) İçişleri Bakanlığı'ndan rapor. 23 Ekim 1919, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH/KMS, 56-1, 49.

(4) Osmanlı Genelkurmay Başkanlığı'ndan İçişleri Bakanlığı'na tezkere. 25 Aralık 1920, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH/KMS, 49-2, 74.

(5) Çengelköy Rum Kilisesi'nde yapılan tahkikat raporu. 16 Ağustos 1919, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH-İUM, 19-8, 1/8.

(6) İçişleri Bakanlığı raporu. 2 Nisan 1919, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH/KMS, 49-2, 9.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
levent.sahverdi@gmail.com

yapıldığını tespit etti ama olaya müdahale edemedi zira kiliseler [illegible] rafından korunuyordu.[1]

24 Şubat 1920 günü Rum Patriği Mammelis, İngiltere'nin Canterbury Başpiskoposu'na bir mektup gönderdi:

> *"Türkleri İstanbul'dan çıkararak, Doğu'da Hıristiyanlığı yeniden diriltiniz ve AyaSofya'yı özgürlüğe kavuşturunuz. Ayaklar altında gaddarca ezilmekte olan haç adına size başvuruyoruz." Başpiskopos ona 2 Mart'ta gönderdiği yanıtta, emelinin, "Hıristiyan halkının ve Doğu'nun kutsal Ortodoks dininin Türk boyunduruğundan daimi olarak kurtarılması" olduğunu ve bu konuda, öteki İngiliz piskoposlarıyla birlikte İngiliz yönetiminin ikaz edilmiş olduğunu bildirdi."*[2]

Dorotheos Mammelis 1921 yılı nisan ayında İngiliz kiliselerinin desteğini almak amacıyla gittiği Londra'da hastalanarak öldü.[3] Patriğin cenazesi İstanbul'a getirildi. Müttefik temsilcileri patriğin cenazesinde olaylar çıkmasından endişe ettiklerinden İstanbul'da çok sıkı önlemler aldılar.

Bu dönemde dini bir kurum olan patrik seçimi için Yunanistan'daki siyasiler kulis yapmaya başladılar. Yunan Kralı ve Venizelos bu konuda ters düştüler zira ikisi de kendi adayının kazanmasını istiyordu. 8 Aralık 1921 tarihinde de aslen Giritli ve aynı zamanda Yunan vatandaşı olan ve Venizelos tarafından desteklenen Meletios Metaksakis, İstanbul Rum Patriği olarak seçildi. Yunanistan'da Atina Metropoliti iken, Venizelos'la ortak faaliyetleri sebebiyle Kral Konstantin tarafından Atina'dan ve metropolitlik görevinden uzaklaştırılmış olan Meletios Metaksakis, patriklik görevinin yanında, Yunanistan Kralı Konstantin'e karşı, Venizelos ve destekçileri tarafından, merkezi İstanbul olarak teşkil edilen Milli Savunma Hareketi'nin de başkanlığını yürütüyordu.[4] Patrikhane Nizamnamesi'ne göre, Rum Ortodoks patriğinin Osmanlı vatandaşı olması gerekiyordu. Atina Metropoliti Meletios Metaksakis, Yunan vatandaşı olduğundan patrik seçilmesi nizamnameye aykırı idi.[5] Osmanlı hükümeti, yeni seçilen patriği tanımadı ama o görevine başladı.[6]

---

(1) Zekeriya Türkmen, Mütareke Döneminde Ordu, Mütareke Döneminden Milli Mücadele'ye Geçişte Ordunun Yeniden Yapılanması, *Askeri Tarih Bülteni*, Ankara, 1996, S. 41.

(2) Salahi Sonyel, "Kaygılı Yıllar-İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgelerinin Işığı Altında 1919 İngiliz-Osmanlı Gizli Antlaşması", *Belleten*, C. XXXIX, S. 135, 1970, s. 437-438.

(3) Ekümenik Patrik hakkında Ryan tarafından hazırlanan rapor. 26 Aralık 1922, Foreign Office,371/4156, 516.

(4) Ethnik-i Amina: Milli Savunma Hareketi.

(5) Bülent Atalay, *Fener Rum Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)*, Tarih ve Tabiat Vakfı (Tatav) Yayınları, İstanbul, 2001, s. 130-135.

(6) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MV, 222/189, 14-15 Kasım 1921.

Levent Şahverdi Arşivi

Meletios Metaksakis, göreve başladıktan kısa süre sonra Londra'ya gitti ve Dorotheos döneminde başlanmış olan görüşmeleri devam ettirdi. Metaksakis'e göre Türkiye Rumlarının özgür olabilmesi için Yunan ordusu savaşı kesinlikle kazanmalıydı.[1] Patrik görev süresi boyunca katıldığı tüm dini ve milli törenlerde, Yunan ordusuna maddi-manevi destek verilmesini vaaz ediyordu. Bu sayede Bizans yeniden canlandırılacaktı. Birçok törende Rum halkına Bizans rozetleri ve Bizans flamaları dağıtıldı.

Patrikhane her dönem siyasetin içinde olduğu için bu dönemde de birçok karışıklığa sebep oldu. Patrik Metaksakis, savaş döneminde kapanan Rum Cemaat Mahkemesi'nin açılması için de yüksek komiserlere müracaat etti ve mahkeme açıldı.[2] Osmanlı devleti bu gelişmeyi kabul etmedi ama yüksek komiserlik Osmanlı devletine bir nota verdi. Yüksek komiserler işgal polisine talimat vererek Osmanlı yetkilileri ile Patrikhane arasında bir sorun yaşanması halinde araya girme yetkisi verdi.[3] Alınan kararların kabul edilmemesi halinde işgal polisi duruma müdahale ederek kararı zorla kabul ettiriyor, Osmanlı memurları ve inzibat kuvvetleri daha zor durumda kalıyorlardı. Yüksek komiserlerin ikazlarına rağmen Osmanlı hükümeti cemaat mahkemesi kararlarını tanımadı.

Yunan harekâtı sırasında talepleri artan Patrik Meletios Metaksakis, Sakarya Savaşı'ndan sonra yüksek komiserlere birer mektup göndererek Pontus bölgesinde TBMM birlikleri tarafından Rumların katledildiğini ileri sürdü.[4] Anadolu'da geniş istihbarat ağına sahip yüksek komiserler işin aslını biliyorlardı ama Rumları da desteklemeye devam ettiler. Yunanlılar Sakarya'da yenilmiş ve büyük hayal kırıklığı yaratmıştı. Patrik bu başarısızlığı örtmek için birtakım ayak oyunlarına girmişti.

1922 yılında kazanılan 'Büyük Taarruz' sonrası Yunan askerleri İzmir'e doğru kaçtılar ve buradan bulabildikleri gemilerle Anadolu'dan ayrıldılar. Bu kaçış sırasında belli ilçelerde takılıp kalmış askerler zaman içinde buldukları imkânlarla İstanbul'da toplandılar. İstanbul'a gelen göçmen sayısı 20 bini geçmişti. Bu savaş artığı göçmenler İstanbul'da bulunabilen yerlerde iskân edildiler.[5] Selimiye Kışlası, Yeşilköy, Ortaköy, Yeniköy ve adalara yerleştirilen bu göçmenler arasında başta tifo olmak üzere muhtelif bulaşıcı hastalıklar görüldü zira bir kısmı kamplarda gayri müsait şartlarda yaşamak zorunda kaldı. Müttefik devletler çoğu Türk ordusuna karşı savaşmış bu göçmenlerin konaklama, sağlık

(1) İstanbul Yüksek Komiserliği tarafından hazırlanan 1921 yılı raporu. Foreign Office, 371/7947, E 4988.
(2) 24 Şubat 1922 tarihli Yüksek Komiserler Kurulu toplantısı, Foreign Office, 371/7934, E 2759.
(3) 21 Temmuz 1922 tarihli Yüksek Komiserler Kurulu toplantısı. Foreign Office, 371/7935, E 7826.
(4) 13 Ocak 1922 tarihli Yüksek Komiserler Kurulu toplantısı. Foreign Office, 371/7934, E 1096.
(5) İstanbul Yüksek Komiserliği'nden Birleşik Krallık hükümetine mektup. 23 Şubat 1923, FO, 371/9092, E 2403.

Levent Şahverdi Arşivi

ve yiyecek masraflarının paylaşılması konusunda Osmanlı hükümetine müracaat etti. İstanbul'da bulunan TBMM temsilcisi Adnan Adıvar sıhhi yardım konusunda Türk sağlık idaresine, nakliye konusunda ise Türk Vapur Şirketi'ne talimat verdi. Buna karşın Yunan Kızılhaçı hiçbir destekte bulunmadı.[1]

1923 yılı başlarında Rum göçmenler arasında görülen tifo vakaları İstanbul'da sorun haline geldi ve ölümler yaşandı. Ankara hükümeti ve Müttefik devletler bu hastalık salgınları karşısında çaresiz kaldılar.[2] 1923 yılının ilk döneminde Müttefikler artık şehirde sorunları çözemez hale gelmişti. Lozan Antlaşması henüz imzalanmadığı için Müttefikler şehri TBMM hükümetine teslim etmediler ama artık sorunları da çözemiyorlardı.

Mudanya Mütarekesi ile bu coğrafyada çok şey değişti. Rum Patriği, Meletios Metaksakis TBMM'ye ılımlı mesajlar göndermeye başladı. 1 Aralık 1922 tarihinde yaptığı açıklamada Metaksakis şunları söyledi:

> *"Düne ait ne varsa unutalım ve yeni bir sayfa açalım. Artık Patrikhane sadece dini işlerle ilgilenecektir. Daha önce Rumlar tarafından yapılanlar bir cinnet halini aldı. Türkler aynı şeyi bize karşı tekrarlamayacak kadar geniş gönüllüdür."*[3]

Rum Patrikhanesi'nin bu pişmanlık izlenimi veren demeci günü kurtarmak için söylenmişti zira patrik el altından siyasetin içindeydi. Patrik Meletios Metaksakis'in siyasete bulaşmasından Rum vatandaşlar da rahatsızdı. Rum cemaati içinde muhalefet sesleri çıkmaya başladı. Sonunda Metaksakis İstanbul'u terk etmek zorunda kaldı ve patrik kaymakamlığına Yermanos seçildi. İşgal kuvvetlerinin İstanbul'dan ayrılmasından sonra yapılan seçimler sonucunda Kadıköy Metropoliti Gregorios patrik seçildi.[4]

İŞGAL DÖNEMİNDE RUM ÖRGÜTLERİ

1814 – Filiki Eterya Cemiyeti

Yunanistan'ın Osmanlı hâkimiyetinden kurtulması için 1814 yılında Odesa'da Filiki Eterya Cemiyeti kuruldu. Üç kurucusu; Batnos Adalı Emmanuil Zanthos, Nardeli Nikolaos Skuphas ve Yanyalı Athanasios Tsakaloph idi. Fi-

(1) İstanbul Yüksek Komiserliği'nden Birleşik Krallık hükümetine telgraf. 6 Şubat 1923, Foreign Office, 371/9092, E 1507.

(2) Charles Harington'dan Birleşik Krallık Savaş Bakanlığı'na telgraf. 6 Mart 1923, Foreign Office, 371/9092, E 2548.

(3) Bülent Atalay, *Fener Rum Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)*, Tarih ve Tabiat Vakfı (Tatav) Yayınları, İstanbul, 2001, s. 197.

(4) age. s. 228-230, 246.

Levent Şahverdi Arşivi

liki Eterya Yunan halkının Osmanlı yönetimine karşı isyan etmesini sağlarken hedefi Rumeli'de bulunan diğer Hıristiyan milletleri de bu amaca dahil etmekti. Yunan isyanı sonunda 1821 yılında Yunanistan kuruldu ama bu derneğin faaliyetleri ve esas amacı hiç değişmedi. Görünüşte eğitim-öğretim amacıyla kurulan dernek, Rum ayaklanması için para toplayarak, silah dağıtarak propaganda faaliyetleri yapıyordu.

Bizans İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmayı amaçlayan cemiyetin 1815 yılında İstanbul'da ilk şubesi açıldı.(1) Cemiyet, Rumların Megalo İdea düşüncesinin başlangıcı oldu.(2)

12 Kasım 1894 – Etniki Eterya Cemiyeti

Filiki Eterya Cemiyeti oluşturduğu ana hedefe bağlı olarak 1894 yılında 14 genç subay tarafından gizli örgüt olarak kuruldu. Sloganı *"Her şeye kadir Tanrı'nın ve büyük Yunanistan'ın adına"* olan cemiyet, Yunan hülyasını oluşturmak için kuruldu. Cemiyetin üye sayısı 1895 yılında 60'a, 1896 yılında ise 3165 kişiye ulaştı.(3) Başta genç milliyetçi subayların oluşturduğu cemiyet zaman süreci içinde herkese açıldı.(4)

Türkiye'deki dayanak noktaları da Fener Rum Patrikhanesi'ydi.(5) İstanbul'daki birçok Rum mahallesinde şube kurdu. Şehirdeki Rum kiliselerini silah deposu haline getirdi. Çengelköy'deki kiliseye bu amaçla 2000 silah depolanmıştı ve bu eylemi İstanbul polisi tespit etti.(6)

Derneğin en önemli şubelerinden birinin Beşiktaş Rum Kilisesi olduğu da belirtilmişti. İngiltere ise cemiyet adına faaliyette bulunan kişilerin cezalandırılmasına engel olarak destekte bulunmaktaydı.

---

(1) Murat Hatipoğlu, *Yunanistan'daki Gelişmeler Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1988, s. 10.

(2) Megalo İdea: Bizans İmparatorluğu'nu bir Helen İmparatorluğu olarak kabul eden Yunan milliyetçilerinin, Megali İdea adını verdikleri büyük ülküleri ile eskiden Bizans'a ait olan tüm toprakları yeniden elde ederek, Konstantinopolis (İstanbul) başkent olmak üzere, büyük Helen İmparatorluğu'nu yeniden kurmanın hayalidir.

(3) Hülya Toker, *Mütareke Döneminde İstanbul Rumları*, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s. 127.

(4) Selahattin Sahşık, *Türk Yunan İlişkileri, Tarihi ve Etnik-i Eterya*, Kitapçılık Ticaret Yayınları, İstanbul, 1968, s. 147.

(5) Yusuf Gedikli, *Pontus Meselesi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 29.

(6) *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Mayıs 1921. Türk ve Müslüman ahaliye mezalimde bulunmak amacıyla Anadolu'ya gönderilen çetelerin silahları da bu depolardan temin edilmişti. Yunan eşkıyalığının ve Rumların silah kaçakçılığının günden güne artması Fransız ve İtalyan zabıtalarını harekete geçirmiş ve her iki zabıta da müşterek ve resmi olarak İstanbul hükümetini haberdar etmişlerdi. Yapılan ihbarlar hükümet tarafından değerlendirilmiş ve belirtilen kilise basılmıştı. Baskında burada binlerce silah ve cephane bulundu. Bu işi yapanlar hakkında tahkikat başlatıldı ancak yapılan teşebbüsler sonuçsuz kaldı. İngilizlerin müdahaleleriyle mesele kapatıldı.

Levent Şahverdi Arşivi

1919 – Mavri Mira Örgütü

Mondros Mütarekesi'nden sonra kurulan en önemli Rum terör örgütlerinden biri Mavri Mira idi. Cemiyetin temel amacı; Osmanlı devleti içinde karışıklık çıkarmak üzere çeteler kurmak, idare etmek, mitingler ve propagandalar yapmaktı.

Cemiyet doğrudan doğruya Venizelos'tan talimat almaktaydı. Bu cemiyete Rumların ve Yunan hükümetinin nakdi yardımları büyüktü. Anadolu'da ve Trakya'da bulunan çeteler bu cemiyetin idaresi altındaydı. Hatta kiliseler ibadet yerinden çok askeri ambarlar gibi kullanılmaktaydı.[1] Cemiyet, kiliselerin dışında Rum okullarını da bu amaç uğrunda kullanıyordu.[2]

Rum Kızılhaç Cemiyeti

Merkezi Atina'da bulunan bu hayır kuruluşu tamamen Mavri Mira'nın kontrolü altında çalışıyordu.[3] Kızılhaç örgütünün İstanbul şubesi Albay Antipas yönetimindeydi. Bir hayır kurumunun bir subay tarafından idare edilmesi zaten cemiyetin yapısını göstermekteydi zira Kızılhaç teşkilatı paravandı. Anadolu'ya sevk edilen silah, mühimmat ve cephane; yardım malzemesi, tıbbi maddeler ve ilaç olarak taşınıyordu.

Evsiz kalan göçmenlere kalacak ev sağlanıyor görüntüsü altında Rum çeteleri eğitiyordu.[4] Cemiyet, Cibali Rum Mektebi'ni hastane olarak kullanmıştı. Yedikule'de bulunan Balıklı Rum Hastanesi'nin İç Hastalıklar Bölümü ise örgütün faaliyet merkeziydi.[5]

1919 – Rum Göçmenler Cemiyeti

Mavri Mira Cemiyeti'nin bir yan kuruluşu olan Rum Muhacirin Cemiyeti mütarekeden sonra kurulmuştu. Kurum gerçekte savaş sırasında evsiz kalmış göçmenlere ev ve ikametgâh temin etmek amacındaydı.

I. Dünya Savaşı sırasında güya Yunanistan'a, adalara ve diğer yerlere göç etmiş Rumları eski yerlerine getirmeye çalışıyordu. Kuruluş, Yunanistan devletinden bulduğu finansman imkânları ile Cibali, Fener, Balat ve Ayvansaray'da bir-

---

(1) ATASE Arşivi, Kutu No: 295, Gömlek No: 81, Belge No: 81-2; Kutu No: 258, Gömlek No: 65, Belge No: 65-1; Bu belge Nutuk'ta da geçmektedir. Atatürk; Nutuk, C. III, s.899-900.

(2) aga, Kutu No: 295, Gömlek No: 81, Belge No: 81-2; Kutu No: 258, Gömlek No: 65, Belge No: 65-1.

(3) aga; Kutu No: 111, Gömlek No: 5, Belge No: 5-1; Kutu No: 92 Gömlek No: 77, Belge No: 77-1; Kutu No: 501, Gömlek No: 69, Belge No: 69-1.

(4) İstanbul Muhafızı Tuğgeneral Sait Paşa'nın 31 Temmuz 1919 tarihli yazısı. ATASE Arşivi, Kutu No: 362, Gömlek No: 122, Belge No: 122-1; Kutu No: 295, Gömlek No: 81, Belge No: 81-2; Kutu No: 258, Gömlek No: 65, Belge No: 65-1.

(5) ATASE Arşivi, Kutu No: 359, Gömlek No: 100, Belge No: 100-3.

Levent Şahverdi Arşivi

çok bina ve gayrimenkul satın alarak bölgedeki Rum nüfus yoğunluğunu arttırmıştı.

1919 – Rum Kordos Örgütü

Mavri Mira Cemiyeti'nin bir yan kuruluşu olan Rum Kordos Cemiyeti mütarekeden sonra kurulmuştu.

Kuruluş mütareke döneminde 1919 yılında kurulmuş ve patrikhanenin desteği ile çalışmaya başlamıştı.[1] Örgüt sosyal yardım derneği olan Rum Göçmenlerini İskân Cemiyeti ismi ile kendisini gizlemekteydi ama çalışma merkezi Galata'da Minerva Han olarak bilinmekteydi.[2]

Cemiyetin örgütlenme alanı İstanbul, Trakya, Trabzon, Karadeniz ve Marmara'ydı. Cemiyet Başkanı Manul Jozukas'a göre kurumun amacı Osmanlı coğrafyasında isyanlar çıkarmak, işgal gerekçelerini hazırlamaktı.

Rum İzcileri Teşkilatı

Mavri Mira Cemiyeti'nin bir yan kuruluşu olan Rum İzcileri Teşkilatı mütarekeden sonra kurulmuştu. Kuruluşun amacı; Rum gençlerini İzci Teşkilatı görünümü altında ileride İstanbul'da oluşabilecek bir iç kargaşa veya isyan için militan olarak yetiştirmekti.[3] Asıl amaç Yunan askeri temsilciliği aracılığıyla İstanbul Rum gençliğine askerlik ve yakın savaş eğitimi vermekti.

Rumlar, İstanbul'un göbeğinde tüm işgal devletlerinin gözünün önünde iki alay büyüklüğünde 5000 kişilik bir ordu kurmuş ve bu kuvvetleri savaşa hazırlıyordu ve bu olaya seyirci kalınıyordu.

Rum Milli Müdafaa Cemiyeti[4]

Cemiyet aslında 1916 yılında Yunan iç çekişmesi sırasında Selanik'te Venizelos'la beraber savaşan Yunan subaylar tarafından kurulmuştu.

Cemiyet, Yunanistan'da yaşanan bir iç çekişmenin sonucuydu. Daha sonraki dönemde Yunan Kralı ile Başbakan Venizelos arasındaki anlaşmazlık en üst seviyeye çıktı ve 1 Kasım 1920 tarihinde Başbakan Venizelos seçimleri kaybetti. Uygulanan tüm işgal politikaları çöktü.[5]

---

(1) Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C. I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1966, s. 29.

(2) Minerva Han, Karaköy Meydanı'nda Bankalar Caddesi ile Yüksek Kaldırım'ın kesiştiği yapı adasındadır.

(3) ATASE Arşivi, Kutu No: 295, Gömlek No: 81, Belge No: 81-2; Kutu No: 258, Gömlek No: 65, Belge No: 65-1.

(4) Müdafaa-i Milliye Cemiyeti. Milli Müdafaa Cemiyeti.

(5) ATASE Arşivi; Kutu No: 14, Gömlek No: 139, Belge No: 139-1.

Levent Şahverdi Arşivi

Seçimi kaybeden Venizelos, İstanbul'u faaliyet alanı seçti ve ordu içindeki tüm yandaş subaylarını İstanbul'a yönlendirdi. Rum Milli Müdafaa Cemiyeti böyle kuruldu. Venizelos bu konuda Başkomutan Orgeneral Paraskevopolos ve Genelkurmay Başkanı Korgeneral Pangolos'a bir talimat vererek gerek cephede gerekse Trakya'da hizmette bulunan bütün yandaşı subayların hemen İstanbul'a gitmelerini emretti.(1)

Hedef, İstanbul'a el koymaktı. Cemiyet kapsamında 140 muvazzaf ve 200 ihtiyat subay görev aldı.(2) Venizelos ve onun emrinde bulunan subaylar aracılığıyla cemiyet Paris'te yapılan bu görüşmeler ve alınan karar sonucu hızla faaliyete geçti. 75.000 üyeye sahipti.

RUM-ERMENİ İŞBİRLİĞİ

Mütareke Döneminde Patrikhaneler

Mondros ateşkesi ile Osmanlı devletinin sona ereceğini tahmin eden azınlık patrikhaneleri kendilerine yeni yol çizmeye başladılar.(3) Rumlar ve Ermeniler bu belirsizlik ortamını fırsat bildiler. Rumlar tekrar İstanbul'u geri alma hayaline kapılırken Ermeniler Doğu Anadolu topraklarında bir Ermenistan kurma planları yaptılar. Her iki azınlık grubu da kendi hayalleri için doğru zamanın geldiğine inanıyorlardı.(4) Ermeniler ve Rumlar bu süreci daha da hızlandırmak ve başarıyı kesinleştirmek için bundan böyle ortak hedefler için işbirliği içine girmeyi düşündüler.(5) Cemaatler adına bu görevi yerine getirecek olan dini kurumlardı.

Mondros ateşkesi sonrasında Rum Ortodoks Patrikhanesi'ni Patrik Kaymakamı Dorotheos Mammelis yönetiyordu.(6) Rum Patrik Vekili, ayrılıkçı politikalarını desteklemek amacıyla kilise tarafından özellikle bu göreve getirilmişti. Cemaat içinde gözü kara, hırslı, azimli ve zeki bir papaz olarak tanınıyordu. Patrik Mammelis, Rum kilisesinin Osmanlı yönetimiyle yaşadığı problemlerde sürekli öne çıkan bir kişiydi. Rum kilisesinin militan papazlarından biriydi.

(1) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. KMS, Doya No: 49-2, Belge No: 34-4.
(2) Murat Hatipoğlu, *Yunanistan'daki Gelişmeler Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1988, s. 68-69.
(3) Tevfik Bıyıkoğlu, *Türk İstiklâl Harbi I – Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 1992, s. 53-54.
(4) Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 32.
(5) Ali Fuat Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1948, s. 23-74.
(6) Bülent Atalay, *Fener Rum Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)*, Tarih ve Tabiat Vakfı (Tatav) Yayınları, İstanbul, 2001, s. 97.

Levent Şahverdi Arşivi

Rumeli'de ve Makedonya'da faaliyet gösteren ayrılıkçı Rum çetelerine hep destek vermişti.[1]

Ermeni Apostolik Patrikhanesi'nin başında ise I. Dünya Savaşı döneminde Kudüs'e sürgün edilen ve mütarekeyle birlikte tekrar İstanbul'a dönmüş olan Patrik Zaven Der Yeghiayan bulunuyordu.[2] Mücadeleci kişiliği ve Milli Mücadele karşıtlığıyla tanınan Zaven Efendi ise görev süresi içinde Osmanlı hükümetine devamlı sorun çıkarmış, Ermeni terör örgütleri ile de sürekli yakın ilişkiler içinde olmuştu.[3] Zaven Der Yeghiayan'a göre Türk halkı ve Türk hükümeti yüzlerce yıllık komşuları olan Ermenilerin yaşadıkları acı ve felaketleri seyretmişlerdi.[4] Osmanlı topraklarında yaşayan azınlıklar Osmanlı devletine her zaman destek olmuşlardı.[5]

Rum ve Ermeni patrikhaneleri genellikle samimi ilişkiler içinde olmuşlar ve bu ilişkilerin soğumasına neden olabilecek herhangi bir sorun ya da çatışma da yaşamamışlardı. İki patrikhanenin ilişkileriyle ilgili, din adamları arasında sık sık görüşmeler yapılır, toplantılar düzenlenirdi. Yine Osmanlı Mebusan Meclisi'ndeki Rum ve Ermeni milletvekilleri arasında hep samimi ilişkiler yaşanmıştı. Bu sıcak ilişkiler Mondros ateşkesinin ardından daha da gelişmiş ve iki patrikhane arasında kendilerince resmi bir işbirliği dönemi başlamıştı.[6]

Yunanistan Başbakanı Elefterios Venizelos da Yunan emellerine ulaşabilmek için Türkiye'deki Rum Ortodoks Patrikhanesi'ni ve Rum cemiyetlerini daha faal bir hale getirme arzusundaydı. Venizelos bu amaçla Ermenilerle yakınlaşma yollarını aradı. Zaten benzer düşünceler içinde olan Ermeniler de Rumlarla işbirliğine olumlu yaklaştılar. Ateşkesten sonra, 13 Kasım 1918 tarihinde İstanbul'a gelen Müttefik donanması arasında yer alan Yunan savaş gemisini Rumlar ve Ermeniler bir arada ve coşkuyla karşılamışlardı.

6 Aralık 1918 tarihinde Ermeni Patriği Zaven Efendi'nin de çabalarıyla 'Rum-Ermeni Birliği Komitesi' kuruldu. Komiteyi, Venizelos'un talimatıyla Yunanistan'ın İstanbul'daki siyasi temsilcisi Kanelopulos yönetiyordu ama

---

(1) Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Çev.: Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 51.

(2) Ermeni Patriği Zaven: 14 Eylül 1913 tarihinde irade-i seniyye ile göreve başlamıştı. 1918'de tekrar İstanbul'a döndü ve patriklik görevine devam etti.

(3) Recep Karacakaya, *İstanbul Ermeni Patriği Zaven Der Yeghiayan Efendi ve Siyasi Faaliyetleri (1913-1922)*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2005.

(4) Davut Kılıç, *Tarihten Günümüze İstanbul Ermeni Patrikhanesi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2009.

(5) Arşavir Şıracıyan, *Bir Ermeni Teröristin İtirafları*, Çev.: Dr. Kadri Mustafa Oraglı, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 326.

(6) Sait Çetinoğlu, *Zaven Der Yeghiayan-Yok Ediciler ve Erdemli Müslümanlar*, Peri Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 195.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

komiteye en büyük desteği iki patrikhane veriyordu.[1] Rum basını da işbirliğine destek sağlamak konusunda ciddi gayret gösteriyordu. İstanbul'da iki patrikhane arasında başlayan işbirliği kısa sürede Anadolu'daki Hıristiyan din adamları aracılığıyla Osmanlı coğrafyasının her yanına yayıldı. Kiliselerde ortak ayinlere, yine ortak dini ve siyasi söylemlere başlandı. Bu komitenin kurulduğu 1918 yılı aralık ayı ortalarında, o sırada İngiliz işgaline uğramış olan Adana'da Ermeni ve Rum kiliseleri, Ermeni ve Yunan bayraklarıyla donatıldı.[2] Yunanistan'ın bütün resmi ve milli günlerinde yapılan kutlama ve etkinlikler, Yunanistan'la birlikte, ortak olarak buradaki tüm Hıristiyanlar tarafından da kutlanmaya başlandı.[3]

16 Mart 1920 günü İstanbul resmen işgal edildiğinde de Rum ve Ermeni çocukları çeşitli çarşı ve pazarlarla muhtelif yerlerde sokaklara dökülerek işgali kutladılar. Müttefikler açısından bu durum memnunluk verici bir olaydı zira bu şekilde işgale halk desteği sağlanmış oluyordu. Müttefikler işgal döneminde azınlıkları sokaklarda ve toplantılarda hep kullandılar. Ateşkesin dördüncü maddesine göre savaş esirleri Müttefiklere teslim edilecekti; Müttefikler bu maddeyi çok başka şekilde yorumlayarak hapiste bulunan tüm azınlıkları serbest bıraktılar. Oysa Müslüman mahkûmların tutukluluğu aynen devam etti.[4] Bu af sonunda şehirde asayiş bozuldu.[5]

İşgal güçleri istihbarat alanında ihtiyaç duydukları personeli Rum ve Ermenilerden temin ettiler. Kendi askeri istihbarat elemanları dışında Osmanlı toplumunun yapısına aşina, Türkçeyi ve Müttefiklerin dillerini bilen azınlıkları kullandılar. Böylece İstanbul sokakları zamanla kamu güvenliği ve istihbaratla görevli polisler olarak işgal güçlerinin üniformalarını özellikle de İngiliz üniformasını taşıyan Rum ve Ermenilerle doldu.

Patrikhaneler Arası İşbirliği

18 Ocak 1919 tarihinde iki patrikhane arasında ortak bir metin yayımlandı. Paris Barış Konferansı'nın başlaması üzerine iki patrikhane bu metni kon-

(1) Osman Koksal, Mütareke Döneminde Ermeni ve Rum Patrikhanelerinin İşbirliği, *Askeri Tarih Bülteni*, Yıl: 1998, C. 13, S. 24, s. 61-70.
(2) Osmanlı İçişleri Bakanlığı'ndan Adana Valiliği'ne telgraf. 21 Aralık 1918, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. ŞFR. No. 94/190.
(3) Emniyet Müdürlüğü'nden İçişleri Bakanlığı'na rapor. 26 Ağustos 1919, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DDH. KMS. No. 49-2/48.
(4) İstanbul Hukuk Müşavirliği'nden İçişleri Bakanlığı'na bilgilendirme. 4 Şubat 1919, DH. MB. HPS. No. 37/10 lef 6. Gayrimüslim mahkûmlar serbest bırakılırken Müslüman mahkûmların tutukluluğunun devam etmesi.
(5) Hapishaneler Müdüriyeti'nden İçişleri Bakanlığı'na tezkere. 1 Mart 1919, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. DH. MB. HPS. No. 79/39.

Levent Şahverdi Arşivi

feransa gönderdiler.[1] İki patrikhane, Müttefiklerden isteklerinin büyük devletlerce karşılanmasını istediler. 24 Şubat 1919 günü Rum Patrik Vekili Dorotheos Mammelis ve Ermeni Patriği Zaven Der Yeghiayan ortak bildiri yayımladılar.[2]

Bu metnin bir kopyası da o sırada Paris Konferansı dolayısıyla Paris'te bulunan Yunanistan Başbakanı Venizelos'a gönderildi ve bu taleplerin Paris Konferansı'na katılan büyük devletlere iletilmesi istendi. 3 Mart 1919 günü Paris Konferansı için Rum Patrik Mammelis, Trabzon Metropoliti Hrisantos ve bazı Rumlardan oluşan bir heyet Paris'e gitti. Ermeniler de Paris Barış Konferansı'na iki ayrı heyet ile katıldılar. Rusya'daki Ermeni Cumhuriyeti'ni temsil eden delegasyonun başında Avedis Aharonyan ve bütün Ermenilerin temsilcileri oldukları belirtilen grubun başında da Boğos Nubar Efendi bulunuyordu. Konferansa ortak olarak verilen yukarıdaki muhtıra metniyle beraber Venizelos, Paris'te Rumlarla birlikte Ermenilerin de haklarının savunucusu rolünü üstlenmişti. İstanbul'da iki patrikhanenin işbirliğinin başlatıcısı olan Elefterios Venizelos[3] bu sayede konferansta Türkiye ile ilgili konuların muhatabı gibi göründü. Konferansta yaptıkları her konuşmada birbirlerini destekleyen Boğos Nubar Paşa ve Venizelos'un bu nutukları işbirliğinin en mühim noktalarından birini oluşturdu.[4]

Konferansta 3-4 Şubat 1919 tarihlerinde yaptığı konuşmalarda Venizelos, Ermenilerle işbirliği içinde olduklarının altını özellikle çizdi.[5] Ermenilerle olan ortaklığı giderek pekiştiren Elefterios Venizelos, ilerleyen dönemde Anadolu'da yaşanacak olan Yunan işgalini dahi Türkiye'deki Ermenilerin özgürleştirilmesine hizmet eden adım olarak tanımladı ve bu sayede Anadolu'daki Yunan işgalini de Ermeni kilisesi destekledi.[6] Rum Patrik Dorotheos Mammelis konferanstaki faaliyetleri sırasında Ermenilerle imzaladıkları muhtıra metnine bağlı kaldı ve sadece Rumların değil Ermenilerin de temsilcisi gibi davrandı.[7]

---

(1) Mondros Mütarekesi ile sonlandırılan I. Dünya Savaşı'nın ardından, 18 Ocak 1919 tarihinde Paris Barış Konferansı toplandı. Görüşmeler uzayıp bir buçuk yıla yakın bir süre devam etti. Osmanlı devleti ile ilgili kararların çoğu, Paris'teki görüşmelerden sonra 1920 yılı şubat ayında I. Londra Konferansı'nda verildi. 1920 yılı nisan ayında İtalyan Riviera'sı San Remo'da onaylandıktan sonra 10 Ağustos 1920 tarihinde Paris'in banliyösü Sevr'de bir anlaşma halinde Osmanlı devletine sunuldu. (David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış-Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922*, Sabah Yayınları, İstanbul.)

(2) Bülent Atalay, *Fener Rum Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)*, Tarih ve Tabiat Vakfı (Tatav) Yayınları, İstanbul, 2001, s. 110-133.

(3) *İkdam*, 21 Ekim 1919.

(4) Dimitri Kitsikis, *Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasal Faaliyetleri*, Çev.: Volkan Aytar, Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s. 269.

(5) Mim Kemal Öke, *Ermeni Sorunu*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 208-209.

(6) Mehmet Saray, *Ermenistan ve Türk-Ermeni İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2005, s. 113-114.

(7) *İkdam*, 27 Eylül 1919.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
levent.sahverdi@gmail.com

9 Mart 1919 günü Dorotheos Mammelis bir beyanında Yunan ordusu ve Rum Patrikhanesi ile Osmanlı hükümeti arasındaki münasebetlerin kesildiğini ve Rumların artık Osmanlı tebaasından çıktıklarını söyledi.[1] Ermeni Patrikhanesi de aynı yöntemi uygulama yoluna gitti. Ayrıca Rum ve Ermeni patrikhaneleri, ateşkes döneminin şartlarının içerisinde kendi cemaatlerine Osmanlı devleti pasaportu kullanmayı yasakladılar. Her cemaat kendi grubuna patrikhane pasaportu vermeye başladı.[2]

Rum Patrikhanesi'nin, Anadolu'daki Rumların mal ve mülkleri hakkında bazı taleplerine dair Fransa Başbakanı Georges Clemenceau'ya çektikleri telgrafa, Zaven Der Yeghiayan Efendi de imza attı.[3] Bu olaylar sırasında, 17 Ekim 1919 günü, İstanbul'daki Müttefik devletler temsilcilerini ziyaret eden iki patrik, olayları tamamen çığırından çıkaracak şekilde Müttefiklerden, 'bütün Türkiye'nin işgal edilmesini' istemişlerdi.[4] 1919 yılı eylül ayı başlarında İstanbul'a gelen Amerikalı General Harbord[5] gelişinden kısa süre sonra, Rum ve Ermeni patrikleri ile görüştü.[6]

Yunan ordusu ve yerli çetelerin bu faaliyetlerini organize edenler de patrikhanelerin emriyle çalışan bölgedeki Hıristiyan din adamlarıydı. İznik Rum Metropoliti Vassilios'un; "Geride bir tek ferdi kalmamak üzere Türklerin tamamı ile yok olmasını ne kadar isterdim" şeklindeki beyanatı, Yunan ordusunun ve çetelerin yukarıda açıklanan gayeleri ile bir arada düşünüldüğünde iki grup arasındaki hedef birliğini çok güzel özetlemekteydi.[7]

Patrikhaneler Londra Konferansı'nda

21 Şubat 1921'de Londra Barış Konferansı toplandı ve 12 Mart 1921 tarihine kadar sürdü. Patrikhanelerin siyasi faaliyetleri Paris Konferansı'nda başlamış ve Londra Barış Konferansı'nda artarak devam etmişti. Konferansta Türklerle yapılacak barış anlaşmasıyla ilgili tüm başlıklar gözden geçirilmiş ve meseleler ayrıntılı olarak incelenmek üzere çeşitli komisyonlara havale edilmişti.

---

(1) Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Çev.: Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 51.

(2) Seyfi Yıldırım-Adnan Sofuoğlu, *Siyasi Faaliyetleriyle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi*, Köksav Yayınları, Ankara, 2010, s. 109.

(3) İstanbul Polis Müdürlüğü'nden İçişleri Bakanlığı'na rapor.13 Ekim 1919, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. KMS. No. 49-2/59 lef 2.

(4) Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 89.

(5) *İkdam*, 4 Eylül 1919.

(6) Seçil Akgün, *General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Ermeni Meselesine Dair Rapor-Kurtuluş Savaşı Başlangıcında*, Tercüman Tarih Yayınları, İstanbul, 1981, s. 71.

(7) Adnan Sofuoğlu, Kurtuluş Savaşı Döneminde Kocaeli-Yalova-İznik Çevresinde Rum ve Ermeni Terörü, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XVIII, S. 54, Ankara, Kasım 2002, s. 795-814.

Levent Şahverdi Arşivi

Zaven Der Yeghiayan, Londra Konferansı toplanınca, bu konferansa katılmak için 12 Şubat 1921 günü, İstanbul'dan hareket etti ve 23 Şubat 1921 günü Londra'ya ulaştı.[1] Londra'da bulunduğu sırada İngiltere Kralı V. George, Birleşik Krallık Başbakanı Lord Curzon, Fransa Cumhurbaşkanı P. Deschanel ve Fransa Başbakanı Alexandre Millerand gibi devlet adamlarıyla görüşmeler yaptı. Son olarak da Yunanistan Başbakanı Elefterios Venizelos'la görüştü.[2] Patrik Zaven Yeghiayan, Elefterios Venizelos'a Ermeni davası adına çabaları için teşekkür etti.

Rum Ortodoks Patriği Dorotheos Mammelis Londra'da birtakım siyasi temaslarda bulunmak üzere 1921 yılı şubat ayında İstanbul'dan ayrılarak, Londra'ya vardı ama rahatsızlandı ve nisan ayı içinde öldü. Dorotheos Mammelis'in cenazesi İstanbul'a getirilip defnedildikten sonra Rum Patrikhanesi yeni patrik seçimi için hazırlıklara başladı. Venizelos taraftarı Kayseri Metropoliti Nikola patrik vekili olarak seçildi. Nikola döneminde de patrikhane aynı siyasi faaliyetlere devam etti. Patrikhanenin Osmanlı devletine karşı Müttefikler nezdinde girişimlerini sürdüren Nikola'nın döneminde Türk Ordusu Sakarya Meydan Muharebesi'ni kazandı. 1921 yılı aralık ayına kadar bu görevi sürdüren Nikola'nın yerine yeni patrik seçildi.[3]

8 Aralık 1921 tarihinde Girit doğumlu ve Venizelos'un yandaşı Meletios Metaksakis, İstanbul Rum Patriği olarak seçildi.[4] IV. Meletios adıyla bilinen yeni patrik Rum kilisesinin fanatiklerinden biriydi.[5] Baştan aşağı siyasetin içindeydi. Yunanistan'da Atina Metropolitiyken, Venizelos'la ortak faaliyetleri sebebiyle Kral Konstantin tarafından Atina Metropolitliği görevinden alınmıştı.[6] Patrik Meletios, göreve başladıktan kısa süre sonra Londra'ya gitti ve Mammelis döneminde yarım kalan müzakerelere devam etti. Patrik Meletios'a göre Rumların ve Ermenilerin kurtuluşu Yunan ordusunun kazanacağı başarıya bağlıydı.[7] Patriğin bütün hayali İstanbul'da Bizans'ı yeniden yaratmaktı. Meletios bazı ayinlerine Bizans rozetleri ve Bizans bayraklarıyla katılmıştı.[8]

---

(1) Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Belge Yayınları, İstanbul, 1976.
(2) Sait Çetinoğlu, *Zaven Der Yeghiayan-Yok Ediciler ve Erdemli Müslümanlar*, Peri Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 207-208.
(3) Bülent Atalay, *Fener Rum Patrikhanesinin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)*, Tarih ve Tabiat Vakfı (Tatav) Yayınları, İstanbul, 2001, s. 132-135. Nikola'nın Patrik Vekilliği dönemi.
(4) *İkdam*, 9 Aralık 1921.
(5) *İkdam*, 10 Aralık 1921.
(6) M. Murat Hatipoğlu, *Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1988, s. 129-134.
(7) Bülent Atalay, *Fener Rum Patrikhanesinin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)*, Tarih ve Tabiat Vakfı (Tatav) Yayınları, İstanbul, 2001, s. 136-137.
(8) İstanbul Polis Müdürlüğü'nden İçişleri Bakanlığı'na yazı. 3 Eylül 1922, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. KMS. No. 62/39.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

Patrikhaneler İttifakı Çatlıyor

Mondros ateşkesinden sonra iki patrikhane tarafından kabul edilen ortak metinde birçok ilin kime ait olacağı isimlendirilmişti. Trabzon, her iki patrikhanenin de ortak ilgi alanındaydı. İki cemaat Trabzon konusunda ortak bir fikir benimseyememişti ve bu itibarla Trabzon isminden hiç bahsedilmemişti.

Yunanistan ise baştan beri Batı Anadolu'yu istiyordu. Ermeniler ise Doğu Anadolu'yu. Bu ittifakın planlayıcısı Yunanistan Başbakanı Venizelos, bu ortak birliktelik karşılığında Trabzon'u Ermenilere bırakmayı kabullenmişti. Ermeniler de Trabzon'un Ermenistan hudutlarına dahil olduğunu iddia ediyor ve sınırlarını Ordu'dan başlatıyorlardı.[1]

Mudanya Ateşkesi Sonrası Patrikhaneler

9 Eylül 1922 tarihinde TBMM ordusunun İzmir'i kurtarmasından sonra iki patrikhane için paylaşılacak alan kalmamıştı. Beklediklerini bulamayan Rum ve Ermeni derneklerinin aralarında bir soğukluk oluştu hatta karşılıklı suçlamalar başladı.

11 Ekim 1922 günü imzalanan Mudanya ateşkesinden sonra İstanbul'un da işgalden kurtarılacağı ortaya çıktı. TBMM adına Refet Bele'nin İstanbul'a gelmesiyle Rum ve Ermeni patrikhaneleri arasındaki işbirliği sona erdi zira paylaşılacak bir 'ülke' kalmamıştı.[2] 1922 yılı kasım ayından sonra patriklerin artık Türkiye'de çalışma imkânları yoktu hatta hesap ödeme dönemi gelmişti. 1922 yılı aralık ayı içinde, Ermeni Patriği Zaven Efendi Türkiye'yi terk etti. Önce Kudüs'e oradan da Bağdat'a gitti.

Lozan'daki görüşmelerin istediği gibi gitmediğini gören Patrik Meletios da kısa süre içinde, bu çabalarından bir sonuç elde edemeyeceğini gördü. Daha anlaşma imzalanmadan 10 Temmuz 1923 günü istifa ederek, kiliselerde dağıtılmak üzere hazırladığı bir beyanname ile Türkiye'deki Rum halkına veda ederek Yunanistan'a gitti.[3]

---

(1) Dimitri Kitsikis, *Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasal Faaliyetleri*, Çev.: Volkan Aytar, Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s. 267-268.
(2) *İkdam*, 2 Aralık 1922.
(3) *İkdam*, 11 Temmuz 1923.

Levent Şahverdi Arşivi

İşgal Döneminde Yaşam

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

Levent Şahverdi Arşivi

BESLENME SORUNU

Osmanlı devleti, İstanbul şehrinin gıda ve yakacak ihtiyaçlarının karşılanması konusunda hep dikkatli davranmıştı. Şehirde hiçbir zaman gıda sorunu yaşanmamıştı. Dünya Savaşı süresinde yaşanan zorluklar üzerine 18 Ağustos 1917 tarihinde İaşe-i Umumiye Kararnamesi yayımlandı. Bu kararname ile ordunun ve halkın ihtiyacı olan ekmeklik ve yemeklik hububatın satın alınması ve gerekli depolamanın yapılması için Osmanlı Savunma Bakanlığı içinde İaşe-i Umumiye Dairesi kuruldu, bir süre sonra da konunun ciddiyetine istinaden bu daire bakanlık haline getirildi. Bakanlık makamına Esnaf Cemiyeti Başkanı Kara Kemal getirildi,[1] kendisi İttihat ve Terakki'nin önemli adamlarından biriydi. Bazı ürünlerde izinler sadece bir kişiye veriliyordu ve o kişiler dünyaları kazanıyordu zira hiçbir malın bir fiyatı yoktu. Bu gelişmelerle İstanbul servet ve sefaletin aynı anda yaşandığı bir kent halini aldı.

İstanbul'un Ekmek Sorunu

Savaşın uzun sürmesi Anadolu'da tarımsal üretimin düşmesine sebep oldu. Bütün savaş dönemlerinde olduğu gibi çiftçiler askere alınınca tarlalar ekilemedi. Yine savaş dönemindeki çatışmalardan dolayı mahsulün yetiştiği tarlalar zarar gördü ve dolayısıyla ülkede tarımsal ürün piyasaya sürülemedi. Bu dönemde döviz bulunamaması üzerine yurtdışından da ihtiyaç miktarı kadar hububat getirilemedi ve İstanbul'da açlık sorunu ortaya çıkmaya başladı. Anadolu'da az miktarda üretilen hububatı da köylü altın para karşılığında satmaya başladı.[2]

---

(1) Kara Kemal: 1908 yılında II. Meşrutiyet öncesinde İzmir'den İttihat ve Terakki'ye katıldı. İttihatçıların iktidarı döneminde partinin iç örgütlenmesinde görevliydi. I. Dünya Savaşı sırasında İaşe Nazırı olarak görev yaptı. Ülke ekonomisini millileştirmek için yerli sermayeye dayanan şirketler kurdu ve ülke esnafını örgütledi. Mondros ateşkesi sonrasında Kara Vasıf Bey ile birlikte Karakol Cemiyeti'ni kurdu. İstanbul'un resmi işgalinden sonra tutuklandı ve Malta'ya sürüldü. 6 Eylül 1921 günü 15 sürgünle birlikte Malta'dan kaçmayı başardı. Malta'dan İstanbul'a döndükten sonra yeniden esnaf derneklerinin liderliğini üstlenme, eskiden kurduğu yerli şirketleri canlandırma çabasına girişti. Kara Kemal için gıyabında idam kararı verildi. Bir süre kaçak hayatı yaşadı. İstanbul'da saklandığı ev basıldığında 27 Ağustos 1926 günü öldürüldü.

(2) Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1994, s. 48.

Levent Şahverdi Arşivi

Savaş sonrası en temel ihtiyaç maddelerine bile ulaşılamıyordu zira kimsede ödeme gücü yoktu ve devlet ithalat yapamaz haldeydi. Şehir içindeki su, elektrik, tramvay, tünel ve vapur hizmetleri neredeyse durmuştu. İstanbul'un deniz ve demiryolu bağlantısı kopmuş, İstanbul'a ana gıda maddeleri gelmez hale gelmişti. O dönemde buğday ve un bulunamaması yüzünden ekmek temini çok zorlaşmıştı. Halkın temel gıdası olan ekmek bulunamayınca şehirde açlık tehlikesi ortaya çıktı.[1] Osmanlı hükümeti halka vesika ile verilen ekmek miktarını azaltma yoluna gitti. Bazı fırınlar buğday ununun yanında hamurun içine bakla unu, süpürge tohumu ve palamut gibi maddeler karıştırarak garip bir ekmek üretiyorlardı.[2] Halk açlıktan kayın ağacı tohumu bile yemek zorunda kaldı.[3]

İstanbul'da Açlık

1919 yılının ilk aylarından itibaren Anadolu'ndan ve yurtdışından İstanbul'a hububat sevki için çalışmalar yapıldı. İzmit, Bilecik, Eskişehir, Kütahya, Konya, Afyonkarahisar ve Ankara şehirlerinin depolarında 102 bin ton hububat bulunduğu görüldü. Bu hububat İstanbul'un 314 günlük vesikalık ekmek üretimine imkân sağlamaktaydı.

İngilizler Anadolu demiryollarının çalışmasını tıkamışlardı. Bundan dolayı Anadolu'dan İstanbul'a buğday nakledilemedi. Bu yüzden ekmek fiyatları İstanbul'da daha da arttı. Amerikan yardım heyeti ve İngiliz gıda şirketi Vitol, İstanbul'a hububat getirmek için ortak çalıştılar. 1919 yılından başlayarak 1922 yılına kadar artan bir temposda İstanbul'a hububat ithal ettiler.[4]

Gıda Fiyatları

İşgal İstanbulu'nda 350 fırında 3500 kişi çalışmaktaydı. Fırınlar günde toplam 5-6 bin çuval un tüketiyorlardı. Fırın çuvalları 63 kilo olup günde 350 ton un tüketilmekteydi. O dönemde İstanbul'da en çok ikinci sınıf ekmek satılmaktaydı. 1921 yılında fiyatı 12 kuruş olan ekmeği İstanbul'da bulmak sorundu zira şehrin ekmek sorunu bir türlü çözülemiyordu. İstanbul'da ekmek fiyatlarının 5 paradan 55 paraya fırladığı zamanlar olmuştu ama sorun bu kadar yakıcı değildi.[5] Ekmekte yaşanan fiyat artışları diğer gıda maddelerinde de görüldü. Şe-

---

(1) Stefanos Yerasimos, *İstanbul 1914-1923*, Haz.: Cüneyt Akalın, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 82.

(2) Ali Karayaka, *İşgal Altında İstanbul*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2016, s. 206.

(3) Cafer Ulu, I. Dünya Savaşı ve İşgal Sürecinde İstanbul'da Yaşanan Sosyal ve Ahlaki Çözülme (1914-1922), *Tarih Dergisi*, S. 58, İstanbul 2013, s. 87-129.

(4) Mehmet Temel, *İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1998, s. 44.

(5) Feroz Ahmad, "Jon Türkler Döneminde Savaş ve Toplum", Çev.: Sevda Akyüz, *Tarih ve Toplum Dergisi*, XI/64, İstanbul, 1989, s. 244.

Levent Şahverdi Arşivi

kerin kilogramı 1914 yılında 3 kuruş iken, 1917'de elli katına çıkarak 150 kuruşa; makarnanın kilogramı 1914 yılında 3 kuruş iken, 1917'de yaklaşık otuz katına çıkarak 90 kuruşa; patatesin 1914 yılında kilogramı 1 kuruş iken, 1917'de 20 katına çıkarak 20 kuruşa; sütün 1914 yılında kilogramı 2 kuruş iken, 1917'de yaklaşık 10 katına çıkarak 19 kuruşa yükselmişti.[1]

Osmanlı devletinde o dönem şeker fabrikası yoktu ve tüm şeker ithalatı Avusturya ve Macaristan'dan yapılıyordu. Savaş sonrası bu ithalat azalınca İstanbul'da şeker fiyatları da çok artmıştı. İstanbul'da 1913 yılında 1,9 kuruş olan şeker fiyatı 1919 yılında 42 kuruşa, 1920 yılında ise 58 kuruşa yükselmişti.

1920 yılında Amerikan Yardım Teşkilatı şehre 101 bin çuval şeker ihraç etti.[2]

(1) Tevfik Çavdar, *Milli Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzara-i Umumiye*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1971, s. 116.

(2) Ali Karayaka, *İşgal Altında İstanbul*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2016, s. 213.

Levent Şahverdi Arşivi

İŞGAL VE AİLELER

Sahipsiz Kalan Çocuklar ve Kadınlar

Savaşlarda genel olarak en çok ezilen kesim çocuklardı. Yetişme çağında anlayamadıkları savaş koşulları çocukların dünyasını karartmaktaydı. Çocuklarını tüm tehlikelerden korumak zorunda olan anneler ise hem çocuklarını doyurmaya ve bakmaya çalışırken hem de ortada olmayan eşlerinin boşluğunu doldurmaya çalışmaktaydılar.

Ailenin direği olan baba ya savaşıyor ya da savaş meydanlarında şehit oluyordu. Çaresiz kalan kadınlar ise bu zorluklar ile mücadele etmeye çalışıyorlardı. Bu dönemde ya buldukları işlerde çok küçük ücretlerle çalışmakta ya da fuhşa itilmekteydiler.

İşgal döneminde, İstanbul'da yetim sayısının en üst seviyeye çıktığı bir dönemdi ve tahminen şehirde 10-15 bin yetim çocuk vardı. Bunların ekseriyeti Türk yetimleriydi. Bu yetimlerin çok az bir kısmı farklı milletlere ait yetimhanelerde barınıyorlardı. Yetimhanelere sığınabilmişlerin dışında, sokaklarda başıboş dolaşan, dilencilik ve hamallık yapan çok sayıda aç ve yarı çıplak erkek ve kız çocuk vardı.[1] Kimsesiz ve maddi imkânı olmayan çocuklar çalışmak veya dilenmek zorunda kalırken, diğer çocuklar okula gitmek istese de gidemiyorlardı. Çünkü işgal sebebiyle birçok okul kapatılmıştı. Ayrıca Osmanlı maliyesi birçok öğretmene maaş veremediği için okulları da açamamıştı.

İstanbul'da olup eşini kaybetmiş dul kadınlarla birlikte Anadolu'dan İstanbul'a sığınan eşi savaşta ölen çok sayıda kadın vardı. Bunlar arasında eşi şehit olup eline bir miktar para geçenler olmakla birlikte, eşi resmi kayıtlarda kayıp olarak görünen ve devletten herhangi bir maaş alamayan çok sayıda kadın da vardı.[2] Bu kadınlar camilere, imarethane ve medreselere sığınmışlardı. Bunlardan bazıları da çok zor şartlar altında kendi evlerinde yaşam mücadelesi veriyordu. Evlerde yaşayanların yarısı çok kötü şartlarda barınıyordu. Kendileri ve çocuklarının sağlıkları bozuktu. İstanbul'da yaşayan dul hanımlar arasında

---

(1) Richard Clarence Johnson, *İstanbul 1920*, Çev.: Sönmez Tamer, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, s. 172-173.

(2) age, s. 257.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

en kötü şartlarda olanlar Türklerdi ve çocukların büyük kısmı hastaydı. Diğer azınlıklara göre en az okula giden ve en çok çalışan çocuklar onlardı. (1)

Ahlaki Çözülme ve Ailelerin Dağılması

Dünya Savaşı ve mütareke yıllarının doğurduğu ekonomik ve politik krizler, toplumsal kırılmaların hızlanmasına neden olmuştu. Uzun ve yıpratıcı savaşlar nedeniyle boşalan devlet hazinesi memurlara maaş dahi veremez hale gelmişti. Mevcut olumsuzluklara İstanbul'un işgali ve arkasından yaşanan toplumsal krizler de eklenince büyük bir ahlaki çözülme ve aile kurumunun zarar görmesi söz konusu olmuştu. Savaş ve işgal yıllarında yaşanan gelişmeler her ne kadar sadece askeri olaylar gibi görünse de gerçekte toplumun ahlaki yapısındaki çözülmeyi hızlandıran gelişmelerdi. İşgal dönemi üzerine yazılan kitapların hepsinde toplumdaki ahlak çözülmesinin aile yaşamına hasarlar verdiği görülür.(2)

Cepheye giden subay ve askerler yıllarca eşinden ve ailesinden ayrı kalmıştı. Bu ayrı kalış ilk olarak karşılıklı güvensizliğe ve beraberinde bazı ailevi sorunların da doğmasına neden oldu. Savaşan bütün ülkelerde savaş sonrasında aile içinde sadakatsizlik sorunu genelde ailelerin yıkılmasına sebep oluyordu.(3) Evinden uzak kalan erkeğin, dizinin dibinde olmayan eşini ihanetle suçlaması artık sıradanlaşmıştı. Bu yüzden dönemin gazete ve dergilerinde bu konuda birçok yazı yayımlanmıştı çünkü kadınlar artık sadece evlerinde oturup savaşın bitmesini beklemiyor, kamusal alan dahil her tarafta varlık gösteriyor ve savaşın kazanılması için cephe gerisinde görev alıyorlardı ayrıca kadın, aileyi savaş sırasında geçindirmek için çalışmak zorundaydı.

Osmanlı Yaşam Biçiminin Değişmesi

Osmanlı toplumunda geleneksel bir eğlence hayatı vardı. 1850'li yıllardan itibaren Beyoğlu ve çevresine yerleşen on beş bin Levanten ve azınlıklar sayesinde Beyoğlu'nda başka bir atmosfer egemen olmaya başladı. Uzun yıllar süren savaşlar ve arkasından yaşanan işgal ile şehir; sosyal, kültürel ve ahlaki yönden çökme noktasına geldi. Şehir, tarihinde görülmemiş bir nüfus artışıyla karşı karşıyaydı ve alkol, kumar, fuhuş ve pek çok salgın hastalık hızla yayıldı. Osmanlı'da kahvehaneler erkek nüfusun sosyal mekânlarıydı. İmaret, esnaf,

(1) Tevfik Çavdar, *Milli Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzara-i Umumiye*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1971, s. 135-136.

(2) Nevin Meriç, *Osmanlıda Gündelik Hayatın Değişimi Âdâb-ı Muâşeret*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2000, s. 198.

(3) Birsen Talay Keşoğlu, "Son Dönem Osmanlıda Türk Kimliğinin Oluşturulmasında Kadına Biçilen Roller: Milliyetçilik ve Türk Kadını", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S. 11, İstanbul, 2010, s. 148.

Levent Şahverdi Arşivi

yeniçeri, tulumbacı, âşık, semai ve meddah kahveleri gibi çeşitleri vardı. Zamanla İstanbul içinde yaşanan olaylar kahvehaneleri de etkiledi. Ahlak dışı işler kahvehanelere de yansıdı.[1] İşgal döneminde ve özellikle Beyaz Rus göçünden sonra kahvehanelerin yapısı değişti. Artık alkol alınan, hatta üst katlarında fuhuş yapılan mekânlar haline gelmişti. İstanbul'da zaten çok sayıda meyhane bulunmaktaydı.[2]

Beyoğlu'nda yaşayan Levantenlerin kendi yaşam biçimlerine uygun olarak kurdukları lokanta, meyhane, birahane, cafe chantant ve pastanelere ek olarak Beyaz Rus göçüyle beraber pavyon, müzikhol, bar ve gece kulüpleri açıldı. İstanbul Belediyesi'nin hazırlamış olduğu istatistiklere göre "1914 yılında Beyoğlu ve civarında 310 genelev, 405 meyhane, 2284 şarap ve içki servisi yapılan mekân, 270 lokanta ve birahane, 1800 kahvehane ve çaycı dükkânı, 180 pastane ve şekerci, 17 tiyatro ve sinema ile 8 kafeşantan ve kafe konser bulunmaktaydı."[3]

İşgal döneminde bu tür mekânlar yaygınlaşmıştı. İstanbul'un her semtinde birahaneler açılıyordu zira şehirde yaşayan Levantenlerle, işgal askerleri ve göçmenlerin bu tür lokallere gitme alışkanlığı vardı. Birahane ve alkol satılan mekânların müşterisi arttıkça bu tür eğlence yerlerinin sayısı da doğal olarak artış gösterdi. Yine eğlence adı altında bulvar tipi kokteyllerin de alınabildiği kahvehaneler yaygın bir şekilde açıldı. Bunlara ilaveten çok sayıda varyete gösterilerinin yapıldığı lokaller açıldı.[4]

Beyoğlu'nda bu mekânların yanında elçilerin, yabancıların ve halkın sürekli gittikleri gece kulüpleri de hizmete girdi. Bu kulüplerde yasak olmasına karşın kumarın yanı sıra başka eğlence şekilleri de yaygınlaşmıştı.[5] Osmanlı geleneklerinde kadın ve erkeğin aynı ortamda bulunabilmesi oldukça zor şartlara bağlıyken, işgalciler kadın ve erkeklerin aynı mekânda buluşmasını sağlayan salon hayatını teşvik etmiş oldular. Eğlence yerleri kaç göç uygulamasını ortadan kaldırdı. 1920'li yıllara gelindiğinde kadınlar salonlarda erkeklerle birlikte dans etmeye başlamıştı.

Sinemalarda Avrupa'dan getirilen filmlerin bazıları geleneksel Osmanlı yaşantısına uygun değildi ama İstanbul'da yaşayan çok sayıdaki işgal askeri, Rus göçmeni ve Beyoğlu'nda yaşayan Levantenler bu sinemalardaki filmlerin müş-

(1) Sultan II. Murat, II. Selim ve IV. Murad dönemlerinde kahvehaneler belli bir süre kapatılmıştı.

(2) Turan Akıncı, *İstanbul*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2019, s. 202.

(3) Nureddin Van, İstanbul Polis Müdüriyeti-i Umumiyesi Kuruluşu, Teşkilatı ve Faaliyetleri, (1909-1918), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2012, s. 160.

(4) Refik Ahmet Sevengil, *İstanbul Nasıl Eğleniyordu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 144-145.

(5) age, s. 148-149.

Levent Şahverdi Arşivi

terisi oldular. 1921 yılı mayıs ayında İstanbul'da yaklaşık 32 daimi, 12 de yazlık olmak üzere toplam 44 sinema vardı ve bunların sayıları sürekli artmaktaydı. Sinemaları işletenler arasında yerli girişimciler olsa da büyük çoğunluk yabancılardı. Sinemalarda gösterilen filmler Fransız, İtalyan ve Amerikan yapımlarıydı.

Levent Şahverdi Arşivi

İŞGAL DÖNEMİ VE BEYAZ RUSLAR

Rus mültecilerin İstanbul'a gelmesiyle, savaşla birlikte bozulmaya yüz tutmuş kültürel dinamikler de altüst oldu. Pastane ve restoranlarda garson, küçük atölyelerde ütücü ve terzi olarak çalışan Rus mültecilerin bir kısmı da eğlence yerlerinde ve kumarhanelerde konsomatris olarak çalışıyordu. Diğer bir kısmı ise çiçek, kibrit satıcılığı ve tombalacılık yapıyordu. Rus kadınları tarafından yapılan tombalacılık o derece yaygınlaşmıştı ki, bunlarla mücadele için 1921 yılında Ahmet Hamdi Başar tarafından Tombalacılarla Mücadele Derneği kurulmuştu.[1] Ayrıca kumarcılar arasında kendini modern olarak tanımlayan genç Müslüman kadınlar da bulunmaktaydı. Bu yıllarda bahis ve kumar oynatan kulüp sayısı 400'ü aşmıştı. Bu iş o kadar çeşitlilik kazanmıştı ki, dünya bahis tarihine geçecek gelişmeler olmuştu.[2]

Bu yıllarda eğlence sektörünün vazgeçilmezi haline gelen Beyaz Ruslar; fuhuş, kumar ve uyuşturucu gibi kötü alışkanlıkların adeta teşvikçisi konumundaydılar. Bar, pavyon, müzikhol ve kafeşantan gibi yerlerde çalışan Rus kadınlar aynı zamanda hayat kadınlığı da yapmaktaydı.[3] Rus kadınlar işi o kadar ileri götürmüşlerdi ki ara sokaklarda, gelen geçene seslenerek veya camın önünde uzanır vaziyette anahtarla cama vurarak davetkâr olmaktaydı.[4] Fuhuş açıktan açığa yapılmaya başlandığı gibi, geceleri yoldan geçmek isteyenlere engel olan bazı fahişeler, mahalli ahlak ve kamu sağlığını tehdit etmekteydi.[5] Galata ve Pera'daki en basit birahaneler bile fahişelerin kol gezdiği yerler olmuştu,[6] 13 yaşında kızların dahi çalıştığı Beyoğlu'nda, Galata'da, Tophane ve Boğaz semtlerindeki eğlence yerlerinin baş müdavimleri işgal kuvvetlerinin

(1) Tülay Alim Baran, İstanbul'da Beyaz Ruslar ve Tombalacılarla Mücadele Derneği, *İstanbul Dergisi*, S. 52, 2005, s. 58-67

(2) Cafer Ulu, I. Dünya Savaşı ve İşgal Sürecinde İstanbul'da Yaşanan Sosyal ve Ahlaki Çözülme (1914-1922), *Tarih Dergisi*, S. 58, İstanbul, 2013, s. 87-129.

(3) Jack Deleon, *Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar (1920-1990)*, Çelik Gülersoy Vakfı İstanbul Kütüphanesi, İstanbul, 1990, s. 9-15.

(4) Stefanos Yerasimos, *İstanbul 1914-1923*, Haz.: Cüneyt Akalın, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 195.

(5) Cafer Ulu, I. Dünya Savaşı ve İşgal Sürecinde İstanbul'da Yaşanan Sosyal ve Ahlaki Çözülme (1914-1922), *Tarih Dergisi*, S. 58, İstanbul, 2013, s. 87-129.

(6) Richard Clarence Johnson, *İstanbul 1920*, Çev.: Sönmez Tamer, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, s. 226.

Levent Şahverdi Arşivi

askerleriydi.[1] İşgal askerlerinin kadınlara olan ilgisi şehirde bir fuhuş ve eğlence sektörü yaratmıştı. Askerlerin kadınlarla buluştuğu bar, kafe ve lokantalar, birçok yoksul kız için fuhşa başlangıç noktasını teşkil ediyordu. İşgal askerleri İstanbul'da uyuşturucuyu her semte yaymış oldu.[2]

Vrangel ordusunun İstanbul'a gelmesiyle, İstanbul'un kaymak tabakası, Rus prens ve prenseslerinin bolca kullandıkları beyaz toz ya da kokaine alıştı.[3] Bu maddeye alışanlar arasında kendini modern olarak tanımlayan genç Müslüman kadınlar da bulunmaktaydı.[4]

Kumar

Ekonomik sıkıntılar, geçim derdine düşmüş halkı, kumar gibi para gerektiren oyunlardan uzak tutsa da polis kayıtlarına geçen kumar vakalarına rastlanmaktaydı.

İşgal döneminde askerlerin ve Rusların da ortaya çıkması ile birçok kahvehanede kumar oynanmaya başladı. Bir de alımlı Rus kızlarının oynattığı tombala oyunu sayesinde kadını kafes arkasında görmeye alışmış Türk erkeklerinin büyük kısmı tombala meraklısı olmuştu. Rus güzellerinin Beyoğlu'nda oynattıkları tombala oyunu bir süre sonra şehrin en ücra kesimindeki kahvelere kadar uzandı. İstanbul polisi tombalanın Müslüman mahallelerinde de oynattırılmasını yasakladı ama karar bir işe yaramadı ve gizli oynanmaya başlandı.

Mültecilerin Ahlak Bozulmasına Etkisi

Birbiriyle ilişkisi olmayan çocuklarla ailelerin ve genç kızların aynı odada yaşadığı, kimi kez birçok ailenin aynı mekânda yaşadığı koşullarda, durum ahlak dışı davranışlara yol açıyordu. İşsizliğin yarattığı ilgisizlik ve atalet en kötü tepkiler için en uygun ortamlardı.

Polis raporları, fuhşun yoğun olduğu bölgelerdeki nüfusun arttığını ve bunun Rus mültecilerinden kaynaklandığını gösteriyordu. Müttefiklere ait polis raporları, genelev mahallelerindeki fahişelerin sayısında bir artış olduğunu ve yeni gelenlerin çoğunlukla, Rus kadın sığınmacılar olduklarını gösteriyordu.

1921'in sonunda İstanbul'da kalan 34.000 Rus vardı. Mazhar Osman, ahlaki çöküntüye uğrayan İstanbul'u şu satırlarla ifade ediyordu:

---

(1) Tevfik Çavdar, *Milli Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzara-i Umumiye*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1971, s. 153.
(2) Richard Clarence Johnson, age s. 307.
(3) Liz Behmoaras, *Mazhar Osman, Kapalı Kutudaki Fırtına*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001, s. 240.
(4) age, s. 240-241.

Levent Şahverdi Arşivi

"Lokanta ve barlarda hizmet eden birbirinden güzel Rus prensesleri, kontesleri bu sarhoş alayını büsbütün çıldırtmıştı. İçki bu aşkı doyurmuyordu; beyaz toz, kokain aldı yürüdü. İstanbul'un mahalle kahvelerine kadar sarışın Rus dilberleri beyaz tozla yayıldı. Kokain ile halkın aklı, tombala ile parası çalınıyor, timarhanelere kokainmanlar, morfinmanlar doluyordu. İstanbul Allahlıktı; her hükümet karışıyordu ama hiçbir hükümet bir şey yapamıyordu. Halk kütlesi elden gidiyordu. Topla, tüfekle, tayyare ile bomba ile dünyanın kırk küsur milleti İstanbul'u ezememişti ama İstanbul kokaine, fuhşa esir oldu. Çar ordularına altı yüz sene karşı duran İstanbul, Rus orospularına mağlup olmuştu."(1)

İstanbul Polis Müdürlüğü(2) ve İşgal Polisi,(3) İstanbul içinde bazı sınırlar koymuştu. İşgal askerlerinin dolaşabildiği semtler Beyoğlu, Galata, Tophane ve bazı Boğaz köyleriydi. İşgal Polisi bu bölgelerde etkindi. Başta Dersaadet denilen Suriçi'ne işgal askerlerinin girmesi yasaktı ve bu bölge İstanbul polisinin çalışma alanıydı.

Genelevler, fahişelerin, mesleklerini alışılmış biçimde icra ettikleri yerlerdi. İkinci türdeki evler, yani pansiyonlar, randevu evleriydi. Hemen hemen bütün kızlar, kendi evlerinde oturmakta ve belirli saatlerde bu pansiyonlara gelmekteydiler. Ayrıca, Kasımpaşa'da yoksul Müslümanların, Şişli'de ise zenginlerin gittiği özel evler de faaliyetteydi.

Fuhuşun Yaygınlaşması

İstanbul 19. ve 20. yüzyılın başlarında bölgenin en önemli liman kentiydi. 19. yüzyılda yolculukların büyük kısmı gemilerle yapılmaktaydı. Bu yolculuklar sırasında aktarmalar büyük liman kentlerindeydi. Tüm limanlarda olduğu gibi rıhtıma yakın bölgeler eğlence hayatı imkânlarının çok olduğu bölgelerdi. İstanbul'da da Galata bu yönden öne çıkmaktaydı. İstanbul'da yapılan araştırmalarda ortaya çıkan sonuç bu faaliyetlerde gayrimüslim nüfusun etken olduğu

(1) Richard Clarence Johnson, *İstanbul 1920*, Çev.: Sönmez Tamer, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, s. 311.

(2) İstanbul Polis Müdürlüğü doğrudan dahiliye nezaretine sorumlu olan önemli bir daireydi. Bu daire, sadece kentin değil, aynı zamanda bütün Osmanlı İmparatorluğu'nun güvenliğini ve huzurunu ilgilendiren işlerden sorumlu merkezi birimdi. Polislerin yer değiştirmesi, terfileri ve genel yönetimiyle ilgilenirdi.

(3) İşgal Polisi, İngiliz, İtalyan ve Fransız kuvvetlerinden oluşuyordu. İki özel durum dışında yerli polisin işlerine karışmazdı. Birincisi yerli polisin maaşının düzenli alınmasında ısrar eder, ikincisi kentin herhangi bir yerinde yerli polis görevini ihmal ettiği takdirde bunların görevinden alınıp yerlerine yenilerinin atanmasını talep ederdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

yönündedir.[1] Hem mülteciler hem de çeşitli yönlere seyahat edenler için bir transit geçiş veya geçici duraklama limanı olan İstanbul, fuhuş ticareti açısından uygun bir yer haline gelmişti.

1890 yılında kaleme alınmış bir rapora göre İstanbul'da ortaya çıkan fuhşun başlangıcı Kırım Savaşı için İstanbul'a gelen İngiliz, Fransız ve İtalyan askerleri kaynaklıydı. Savaş şartları, ekonomik ihtiyaçlar ve maneviyatın çökmesi bu işin İstanbul'da da artmasına sebep oldu.[2] Babıâli, o dönemde eğlence imkânlarının başka bölgelere yayılmaması için Galata ve Beyoğlu'nda yaşanmasına göz yummuştu.[3] İstanbul'da genel görüntü böyleyken 1917'de başlayan ve 1920 yılında doruğa çıkan Beyaz Rus göçleri ile beraber şehirde fuhuş adeta sokağa düştü.[4]

I. Dünya Savaşı ve işgal döneminde fuhşun İstanbul'da artmasının sebebi geçim darlığıydı. Erkeklerin askere gitmesiyle başsız kalan aileleri geçindirmek kadınlara kalmıştı. Yine savaşlarda eşini ve babasını kaybetmiş olan ailelerin yükü kadınların omzuna binmişti. Savaş sebebiyle temel gıda maddeleri bulmak pahalı ve zordu. Birçok anne çocuklarını yaşatmak ve doyurmak için iş arıyordu. O dönemde ekonomi çöktüğü için çalışma imkânı da kalmamıştı. Çaresiz kalan çok kadın, işgal askerleriyle fuhuş yapıp geçimini sağlıyordu. Tam bu dönemde başta Rusya olmak üzere dışarıdan ve Osmanlı'nın diğer topraklarından İstanbul'a binlerce mültecinin gelmesi bir ortam yaratmıştı. Sokağa düşen kadın sayısı bilinenin çok üstündeydi.[5]

Toplumda artık her ortamda bu tür olaylar yaşanır hale gelmişti. En basit sinema salonlarında bile Rus varyeteleri gösteriler yapmaktaydı.[6] Gösterilerde vücuda yapışık ince ten rengi kıyafetler ile akrobasi hareketleri yapan Rus kızlarına halk yoğun ilgi göstermekteydi. Teşhir amaçlı bu dans gösterileri kapalı Osmanlı toplumunu derinden sarsmaktaydı.[7] Bu tür dans gösterileri sinema gibi çok sıradan yerlerde devam ederken fuhşun yapıldığı mekânlar da hızla artmış, burada çalışanların sayısı binleri bulmuştu. Resmi zabıta kayıtlarına göre, işgal yıllarında İstanbul'da vesikalı 2125 hayat kadını çalışmaktaydı. Vesikasız olarak bu işi meslek edinmiş kadınların sayısı ise çok yüksekti.

---

(1) Zafer Toprak," İstanbul'da Fuhuş ve Zührevi Hastalıklar (1914-1933)", *Tarih ve Toplum Dergisi*, VII-39, İstanbul, 1987, s. 31-40.

(2) Rıfat N. Bali, *Yirminci Yüzyılın Başlarında İstanbul'un Fuhuş Âleminde Yahudilerin Yeri*, s. 3.

(3) Zafer Toprak, Genelevler, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, III (1994), 392-393.

(4) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. KMS, 60-2/4, 1339 Ş 5/14.04.1921.

(5) Nureddin Van, İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyesi Kuruluşu, Teşkilatı ve Faaliyetleri, (1909-1918), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012, s. 220.

(6) Varyete, birbirleri arasında ilişki bulunmayan şarkı, dans, hokkabazlık, temsil gibi tiyatro oyunlarının yer aldığı gösteriler.

(7) Malik Aksel, *İstanbul'un Ortası*, Kapı Yayınları, İstanbul, 1977, s. 10-13.

Levent Şahverdi Arşivi

İŞGAL DÖNEMİNDE YARGI

İşgal Döneminde Yargı Karmaşası

Osmanlı devleti çok farklı milletlerden oluşmuş bir devlet yapısıydı. 16. yüzyıldan itibaren Avrupa devletlerine kapitülasyon hakları verilmişti. Bunların sonunda ortaya çok hukuklu karmaşık bir düzen çıkmıştı.

1. **Şeriat Mahkemeleri:** Müslüman halka ait evlenme, boşanma, miras gibi medeni hukukla ilgili davalara bakılırdı. Bu mahkemelerde gelen davalar İslami düzene uygun bir şekilde çözümlenirdi.
2. **Cemaat Mahkemeleri:** Osmanlı topraklarında yaşayan azınlıkların bağlı oldukları cemaatlere ait mahkemelerdi. Aynı millete bağlı şahıslar arasında medeni hukuk sahasına giren davalar bu mahkemeler tarafından görülürdü.
3. **Nizamiye Mahkemeleri:** Müslüman ve gayrimüslimlerin davalarına bakan merci idi. Osmanlı vatandaşları ile yabancılar arasındaki davalara bakmak için kurulmuştu. Kapitülasyonlardan istifade eden devletlerin vatandaşlarına ait davalarda o devletlerin temsilcileri bu davalara katılırlardı.
4. **Sefaret Mahkemeleri:** Kapitülasyon hakkı verilmiş olan yabancı ülkelerin tebaası arasındaki davalara bakılırdı. Bu mahkemelerden ceza alan kişiler kendi sefaretlerine ait hapishanede cezalarını çekerlerdi.
5. **Karma Ticaret Mahkemeleri:** Tanzimat sonrası yabancı devletlerin talepleri doğrultusunda ticaret bakanının başkanlığında kurulan ticaret meclisi adı verilen mahkemelerdi.

İşgalin Azınlık Mahkemeleri

Osmanlı hukukuna göre Osmanlı halkı Müslümanlar ve Zimmiler olarak iki ana grupta toplanırdı. Bu gruplama din esasına göre yapılırdı. Dinlere göre kişiler hukuk, sosyal durum ve siyasal olarak eşit konumda değildiler.[1] Os-

(1) Belkıs Konan, Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumuna İlişkin Bir Değerlendirme, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Anabilim Dalı Dergisi*, S. 64, 2015, s. 171.

Levent Şahverdi Arşivi

manlı devletinde, devletin işleyişi İslam hukukuna göre düzenlenmişti. Azınlıklardan tek tanrılı dinlere inananlar Zimmet olarak kabul edilir ve hakları devlet tarafından korunurdu.[1] Osmanlı devleti İslam dinine göre yapılandığı için, vatandaşlık kavramı da dine göre yapılandırılmıştı. Günümüzün hukuk anlayışında toplumlar vatandaşlık esasına göredir ama Devlet-i Osmani'de ayırım din esasına göre yürütülürdü. Müslüman olan kimseler Arap, Türk, Afganlı ayrımı yapılmaksızın Müslüman milletinden sayılırken, devletin egemenliği altında yaşayan gayrimüslimler, mezhep veya dinlerine göre sınıflara ayrılırdı.

Devlet, gayrimüslimleri üç ayrı millet olarak kabul ederdi. Zimmiler; Yahudi, Ermeni ve Rumlardan[2] oluşurdu. Bu milletleri yöneten patrik veya hahambaşı olarak adlandırılan liderler kendi cemaati tarafından seçilen en yüksek rütbeli din adamlarıydı. Osmanlı devleti bu kişileri cemaat lideri olarak tanırdı zira bu kişiler, kendi cemaatlerini yönetir, hukuki ve siyasal işlerini düzenlerdi ama en önemli görevleri cemaatten vergi toplamaktı.

13 Ekim 1914 tarihinde çıkarılan bir nizamname[3] ile hukuk, mukavele, ticaret ve gayrimenkul davaları Nizamiye Mahkemeleri'nde görülmeye başlandı. Bunların dışında kalanların ve ceza davalarının Şeriye Mahkemeleri'nde görülmesi yoluna gidildi. 25 Ekim 1917 tarihinde Osmanlı devleti, Aile Hukuku Kararnamesi ile gayrimüslimlerin tüm davalarının Şeriye Mahkemeleri'nde görülmesini kararlaştırdı ve ruhani liderlerin yargı yetkileri kaldırıldı.

İstanbul'un işgalinden sonra Müttefik devletler bu yargı birliğinden rahatsız oldular ve hükümetten değişiklik talebinde bulundular. Damat Ferit Paşa'nın ilk hükümeti döneminde Şeriye Mahkemeleri'nin Adalet Bakanlığı yerine Meşihata bağlanması düşünüldü.[4] 9 Haziran 1919 tarihinde Aile Hukuku Kararnamesi Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi tarafından kaldırıldı. 4 Mayıs 1920'de çıkarılan bir kanunla ise Şeriye Mahkemeleri yeniden Meşihat'a bağlandı.[5] Ülkedeki yargı birliği, bağımsızlığı ve laikliği konusundaki gelişmelere büyük bir darbe indirildi.

İşgal döneminde Rum Patrikhanesi Osmanlı devleti ile irtibatını kestiğinden cemaat mahkemeleri yeniden açıldı. Ermeni ve Yahudiler de bu fırsattan faydalanarak kendi mahkemelerini kurdular.

---

(1) Ahmet Özel, *İslam Hukukunda Milletlerarası Münasebetler ve Ülke Kavramı*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1982.

(2) Gülnihal Bozkurt, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s. 7-8.

(3) Mehakim-i Şeriye ve Nizamiyenin Tefrik-i Vezaifi Hakkındaki Nizamnamesi.

(4) Meşihat: Şeyhülislamlık makamı.

(5) M. Emin Elmacı, *İttihat ve Terakki ve Kapitülasyonlar*, Homer Yayınları, İstanbul, 2005, s. 114-115.

Levent Şahverdi Arşivi

İşgalin Kapitülasyon Mahkemeleri

Osmanlı devleti, 16. yüzyıldan itibaren Batılı devletlere kapitülasyon hakları vermişti ve bu haklara göre her yabancı ülke kendi suçlusunu kendi yargılıyordu. Sonunda devletin hukukunun erişemeyeceği alanlar ortaya çıktı.

Osmanlı devleti I. Dünya Savaşı'na girince 15 Ekim 1914 tarihinde kapitülasyonlar ve bu hükümler de kaldırıldı.[1] Bu sebepten sefaret mahkemeleri kapatıldı ve yargı bağımsızlığı yolunda önemli bir adım atıldı. Müttefik devletler bu kararları tanımadı ve ateşkes sonrasında yüksek komiserler tarafından eski düzene dönülmesi için Babıâli'ye baskı yapıldı. Müttefikler kapitülasyonların yeniden yürürlüğe konmasını talep ettiler. Çok sayıda notaya ve sayısız başvuruya rağmen Osmanlı hükümeti bu konuda ödün vermedi. Müttefikler bu işten sonuç alamayınca 1919 yılı ekim ayında sefaret mahkemelerini açmaya karar verdiler. 31 Ocak 1920 tarihinden itibaren Osmanlı devletinin karşı çıkmasına karşın sefaretler kendi mahkemelerini tekrar kurdular.

İşgalin Ceza Mahkemeleri

İşgal döneminde İstanbul'da, yabancı kişilerin işlediği suçları yargılayacak mahkeme kalmamıştı. Adi suçlar olan hırsızlık, kalpazanlık, dolandırıcılık, sahtekârlık, silah taşıma gibi suçlardan dolayı tutuklanan yabancı uyruklu şahıslar hakkında herhangi bir hukuki muamele yapılamıyordu. Bu şahıslar işgal polisinin takdirine göre, kapasitesi sınırlı olan Müttefik hapishanelerine atılıyordu. İşgal güçleri dışındaki milletlerin vatandaşları kendi ülkelerine iade ediliyordu.[2]

Osmanlı mahkemelerinin bu kişiler üzerinde de yargı yetkisi yoktu. Farklı kategorideki davalarla hangi mahkemenin ilgileneceğinin tartışıldığı sıralarda kurulan işgal güçleri polisi bu meseleye yeni bir boyut kazandırmıştı. 17 Ocak 1919 tarihinde İstanbul işgal polisine bazı hafif suçlar ve belediye suçlarını yargılama yetkisi verildi ama polis içinde hukuk mezunu kimse olmadığı halde uygulama sürdürüldü.

İşgalin Askeri Mahkemeleri

Dünya Savaşı sırasında Osmanlı topraklarında bulunan Müttefik devletler işgal ettikleri bölgelerde, kamu düzenini bozduğu ve kendi düzenlerine tecavüz ettiği öne sürülen şahısları yargılamak üzere askeri mahkemeler kurdu-

(1) M. Emin Elmacı, *İttihat ve Terakki ve Kapitülasyonlar*, Homer Yayınları, İstanbul, 2005, s. 99-111.

(2) Karadeniz Müttefik Orduları Başkomutanlığı'ndan İstanbul Birleşik Krallık Yüksek Komiserliği'ne 4 Şubat 1921 tarihli mektup, Foreign Office, 371/6571, E 3326.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

lar.[1] Londra'dan askeri mahkemelerin uygulamaları konusunda Birleşik Krallık Yüksek Komiseri Calthorpe'a bilgi geçildi:[2] Birleşik Krallık hükümeti, işgal dönemi şartlarından dolayı Müttefiklere karşı işlenen suçlar ve ağır ceza mahkemesi kapsamına giren tüm suçların askeri mahkemelerde görülmesini istedi.[3] O tarihlerde dünyadaki hukuk geleneğine göre askeri mahkemeler özel mahkeme olup sadece sıkıyönetim bölgelerinde uygulanırdı. Hukuki dayanağı olmamasına rağmen Müttefikler İstanbul'da askeri mahkemeler kurdular. İşgal Başkomutanlığı bir bildiri yayımladı. Müttefik askerlerine veya Müttefik üniforması giyen şahıslara karşı hangi koşulda olursa olsun, ateşli silah kullananlar, onları öldürmeye veya yaralamaya teşebbüs edenler askeri mahkemede yargılanacaktı.[4] Ağır suçlar için askeri mahkemeler ölüm cezası verme yetkisine sahipti.[5]

(1) Charpy, Mombelli ve Harington tarafından yayımlanan talimatlar, War Office, 158/778.
(2) İstanbul Yüksek Komiserliği'nden Selanik Müttefik Orduları Başkomutanlığı'na 2 Nisan 1919 tarihli mektup.
(3) İstanbul İngiliz Yüksek Komiserliği'nden İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na 2 Nisan 1919 tarihli telgraf, Foreign Office, 371/4216, 53274.
(4) İstanbul Yüksek Komiserliği'nden Birleşik Krallık hükümetine 13 Haziran 1920 tarihli telgraf, Foreign Office, 371/5242, E 9186.
(5) Milne adına Tümgeneral M. Rycroft tarafından Müttefikler Polis Komisyonu'na verilen 5 Şubat 1920 tarihli talimat, Foreign Office, 371/5045, E.

Levent Şahverdi Arşivi

İŞGAL DÖNEMİNDE KOLLUK GÜCÜ

İstanbul Polis Müdürlüğü (Müdüriyet-i Umumiye)

Osmanlı devletinde İstanbul'un güvenlik konusu 22 Temmuz 1909 tarihinde yayımlanan bir kanun ile düzenlenmişti. İstanbul Valiliği bünyesinde İstanbul Polis Müdürlüğü kuruldu. Babıâli merkez olarak tanınıp Beyoğlu ve Üsküdar sancak olarak tanımlanıyordu. Ayrıca Kartal, Beykoz, Gebze, Şile, Üsküdar ve Adalar ikinci sınıfta bir vilayet olarak yönetilmişti.[1] İstanbul da diğer Osmanlı vilayetlerinde olduğu gibi bir vali tarafından yönetiliyordu. Osmanlı Anayasası'nın ikinci maddesine göre İstanbul da diğer Osmanlı şehirleri gibi bir düzene sahipti. Bu düzenleme ile Zaptiye Nezareti kaldırıldı. İstanbul Valiliği'ne bağlı İstanbul Belediyesi ve İstanbul Polis Müdürlüğü oluşturuldu. İstanbul Valiliği ile İstanbul Emniyet Müdürlüğü arasında zaman içinde ortaya çıkan sorunlar üzerine yeni bir düzen kuruldu.

22 Mayıs 1911 tarihinde yapılan düzenlemeyle İstanbul Polis Müdürlüğü doğrudan İçişleri Bakanlığı'na bağlandı zira İstanbul bir başkentti. Yine silsile içinde bulunan Üsküdar ve Beyoğlu polis müdürlükleri de kaldırılıp tüm güvenlik teşkilatı İstanbul Polis Müdürlüğü'ne bağlandı. İstanbul'a asker çıkaran Müttefik güçleri bir süre sonra İstanbul Polis Müdürlüğü'nün işlerine karışmaya başladılar. 31 Mart 1919 tarihinde Sadrazam Damat Ferit İstanbul Polis Müdürlüğü'ne Nurettin Bey'i atadı. Bu atamayı işgal güçleri kabul etmediler ve Osmanlı bakanlar kurulu bu atamadan vazgeçti.[2] Ateşkes sonrası Müttefikler bir polis komisyonu kurdular ama azınlıkların istekleri doğrultusunda Türk polisinin çalışmasını engelleyecek uygulamalarda bulundular. Müttefikler, İstanbul Polis Müdürlüğü'nün kullandığı Eminönü'ndeki Sansaryan Han'a el koydular ve İstanbul Polisi Sirkeci'de Şahin Paşa Oteli'ne taşındı.

İşgal sona erince 1923 yılında İstanbul Emniyet Müdürlüğü tekrar eski binasına taşındı.[3] 1918 yılı kasım ayında fiili işgal yaşayan İstanbul'da 42 ilçedeki polis karakollarında 6868 memur görev yapmaktaydı. Buna karşı işgal poli-

(1) Halim Alyot, *Türkiye'de Zabıta*, Kozan Ofset, Ankara, 1947, s. 493.

(2) Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele (1918-1919)* C. 1, İstanbul, 1992, s. 231.

(3) Ali Karayaka, *Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasal Faaliyetleri*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2016, s. 149.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
levent.sahverdi@gmail.com

si pasaport, yabancıların suçları ve mahkemeleri ile ilgileniyordu ama 1920 yılı mart ayından sonra İstanbul resmen işgal edildi ve işgal polisi şehirde daha etken oldu.

İşgal Polisi

Yüksek Komiserler Kurulu tarafından işgal kuvvetleri polisinin koordinasyonu için Albay Ballard görevlendirilmişti. İtalyan, Fransız ve Birleşik Krallık güçlerine ait polislerin her grubunun başında kendi milliyetlerinden bir polis şefi vardı. Tüm polis şefleri sonuç olarak Albay G. R. Ballard'a bağlıydı.[1] Sadece yabancı nüfustan sorumlu olan işgal polisinin[2] merkezi bugünkü Meşrutiyet Caddesi No. 58 adresinde bulunan eski Kroecker Oteli'ndeydi.[3]

İşgal polisi İstanbul'da altı bölgede örgütlenmişti. Bu bölgeler Beyoğlu, Galata, Cağaloğlu, Karaköy ve Üsküdar'dı. Belirtildiği üzere Beyoğlu Karakolu Kroecker Oteli'ydi. Galata'da Arapyan Han, Cağaloğlu'nda Pembe Köşk işgal polisinin kullandığı merkezlerdi.

Polis Memuru Cemil Efendi

31 Ağustos 1919 günü İstanbul'da yaşanan vaka işgal döneminde yaşanan en çarpıcı olaydı. Polis memuru Cemil Efendi, Gülhane Parkı civarında nöbet tutmaktaydı. Bahçeyi caddeden ayıran surları dönünce üç Senegalli askerin üç çarşaflı kadına tecavüz etmeye yeltendiklerini gördü. Askerler kadınları yere yatırmış üstlerindeki çarşafları yırtmaya çalışmaktaydılar. Görevli Türk polisi olarak olaya hemen müdahale etmek istedi. Senegalli askerlerin gözü dönmüştü, engel olmaya kalkan polis memuruna silah çektiler. Polis Cemil Efendi olaya engel olamayınca kendisine çekilen silaha cevabını verdi ve tecavüzcü askeri vurdu. Olaya sebep olan diğer iki asker kaçtı, polis hemen karakola gitti ve olayı anlattı. İşgal kuvvetleri bunu kendi varlıklarına bir tecavüz saydı ve polis memurunu Kroecker Oteli'nde sorguya aldı. Polis memuru Cemil Efendi'ye işgal kuvvetleri mahkemesi tarafından işgal kuvvetlerine saldırmak ve Müttefik askerini öldürmekten müebbet cezası verildi. Osmanlı devleti bu hukuksuzluğa göz yumdu. Fransız devleti, Polis Cemil Efendi'yi sürgün cezasını çekmek üzere Guyana Adası'na gönderdi. 1923 yılında işgal güçleri İstanbul'dan ayrıldı ve Cemil Efendi Guyana Adası'nda unutuldu. 1929 yılında ailesinin müracaatı üzerine Türkiye Cumhuriyeti hükümeti Cemil Efendi'yi res-

(1) Ali Karayaka, *Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasal Faaliyetleri*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2016, s. 177.
(2) age, s. 148.
(3) Günümüzde Beyoğlu Öğretmen evi.

Levent Şahverdi Arşivi

men Fransa'dan istedi. 29 Mart 1929 tarihli gazeteler "*Cemil Efendi Vatana Kavuşuyor*" manşeti ile çıktı:[1]

> *"İşgal döneminde Fransızlar tarafından kürek cezası verilmiş olan Cemil Efendi hükümetimizin başvurusu üzerine serbest bırakılmıştır. Fransız hükümeti onu on yıldır tutuklu olduğu Guyana Adası'ndan Paris'e getirmiş olup en kısa zamanda ülkemize geri getirilecektir."*[2]

2 Nisan 1929 günü yayımlanan gazetelerde ise manşet şöyledir:

> *"Kahraman Polis Cemil Efendi dün Fransa'dan Patris vapuru ile İstanbul'a geldi. Meslektaşları, dostları ve arkadaşlarının bulunduğu büyük bir kitle tarafından karşılanan Cemil Efendi'ye İstanbul Emniyet Müdürlüğü tarafından altın dolmakalem hediye edildi. Cemil Efendi, yaşadıklarını onu kurtaran Gazi Mustafa Kemal Atatürk'e anlatmak üzere ilk tren ile Ankara'ya gidecektir."*[3]

Osmanlı Cezaevleri

İşgal döneminde İstanbul'daki Osmanlı polisinin merkezileşmiş bir yapısı yoktu. 23 Ocak 1920 tarihinde çıkan bir haberde Osmanlı İçişleri Bakanlığı'nın bir polis müdürlüğü binası inşa etmek için 100.000 Lira ayırdığı anlatılmaktaydı.[4]

Şehirde üç farklı bölgede bulunan hapishaneler kullanılmaktaydı. Beyoğlu, Üsküdar ve Suriçi'nde olmak üzere üç tevkifhane bulunmaktaydı. Bu tevkifhaneler aynı zamanda hapishane olarak da kullanılmaktaydı.

Galatasaray Cezaevi: Günümüzde İstiklal Caddesi No. 161 adresinde bulunan Yapı Kredi Kütüphanesi ve müzesinin bulunduğu yerde Beyoğlu Hapishanesi bulunuyordu. Cadde yönünde kaymakamlık ve polis karakolu olan yapının arka bölümü hapishaneydi.

Sultanahmet Cezaevi: Günümüzde Sultanahmet Tevkifhane Sokağı No. 1 adresinde bulunan yapının giriş kapısı üzerinde bulunan mermer kitabesinde 'Dersaadet Cinayet Tevkifhanesi 1337' ibaresi okunur. Yapının inşası 1918-1919 yıllarına tarihlenmektedir. Gaspare T. Fossati tarafından 1845'te yapımına başlanan, sonradan adliye olarak kullanılan Darülfünun binasının hemen yanın-

(1) Ali Karayaka, *Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasal Faaliyetleri*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2016, s. 247.
(2) *Milliyet*, 29 Mart 1929.
(3) *Milliyet*, 2 Nisan 1929.
(4) *The Orient News*, 23 Ocak 1920.

Levent Şahverdi Arşivi

da inşa edilen hapishane 1970'li yıllara kadar hizmet vermişti.[1] Bayrampaşa Cezaevi'nin açılmasından sonra, 1969'da kapatıldı.

İşgal Güçlerinin Cezaevleri

Müttefik kuvvetlerin İstanbul'da bilinen altı farklı konumda hapishanesi bulunmaktaydı. Bu hapishanelerin bir kısmında ise yakalanan direniş örgütü mensuplarına sistemli olarak işkence yapılmaktaydı.

Beyazıt Bekir Ağa Bölüğü: Sultan II. Abdülhamit döneminde çok uzun yıllar hapishane olarak kullanılan bu yapı İstanbul Muhafızlığı Dairesi'nin bodrum katıydı.[2] İttihat ve Terakki ve Jön Türklerin birçok üyesi uzunca bir süre burada yatmıştı. Bu yapı günümüzde yıkılmış olup İstanbul Üniversitesi Beyazıt yerleşkesinde bulunuyordu.[3]

Beyoğlu Kroecker Cezaevi: Günümüzde Beyoğlu Meşrutiyet Caddesi No. 58 adresinde bulunan yapı İngilizlerin İstanbul'daki en önemli hapishanesi ve işkence merkeziydi.[4] İşgal kuvvetlerine karşı gerçekleştirilen saldırı faaliyetinde bulunanlara burada işkence yapılırdı.

Eminönü Sansaryan Han: Günümüzde Eminönü Mimar Kemalettin Caddesi No. 41 adresinde bulunan yapı İngilizlerin şehirdeki önemli işkence merkezlerinden biriydi.[5] Yapı günümüzde boş olup yenilenmektedir. Han, uzun bir süre İstanbul Emniyet Müdürlüğü olarak kullanıldı.

Kumkapı Fransız Cezaevi:[6] Günümüzde Necip Fazıl Kültür Merkezi olarak kullanılan yapı işgal döneminde Fransız Hapishanesi olarak kullanıldı. 1922-1923 tarihli Pervititch haritalarında valilik ahırları olarak görünmekteydi.

Karaköy Ruhtım Han: Günümüzde Kemankeş Karamustafa Paşa Caddesi No. 32'de bulunan bina bugün Galata Port içinde otel olarak kullanılmak için restore edilmektedir. 1912 yılında inşa edilmiş olan bina altı katlı olup 1050 metrekare taban alanına sahiptir.

Karaköy Muradiye Han: Günümüzde Karaköy, Kemankeş Karamustafa Paşa Caddesi Galata Şarap İskelesi Sokak No.10'da bulunan bina adi suçlar için hapishane olarak kullanılmıştı.

---

(1) Hakan Arlı, 1994, Sultanahmet Cezaevi, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, C. 7, s. 65-66.
(2) İstanbul Muhafızlığı: İstanbul'daki polis ve askeri güvenlik güçlerinin yönetildiği merkez.
(3) Bilge Ar, İşgal Altındaki İstanbul'da Kentsel ve Mimari Ortam, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s. 61.
(4) agy, s. 62.
(5) agy, s. 63.
(6) agy, s. 63.

Levent Şahverdi Arşivi

ZAMAN DİZİNİ
(1918-1923)

1918

4 Ocak – Veliaht Vahdettin ve Mustafa Kemal Almanya'dan döndüler.
4 Temmuz – Sultan Vahdettin, 36. Osmanlı Padişahı oldu.
29 Eylül – Bulgaristan, Selanik Ateşkesi ile savaştan çekildi.
8 Ekim – Talat Paşa Hükümeti istifa etti.
11 Ekim – Ahmet Tevfik Paşa, hükümet kurma görevinden affını istedi.
14 Ekim – Ahmet İzzet Paşa Hükümeti kuruldu.
14 Ekim – Fransız savaş gemileri, İskenderun'u bombaladı.
25 Ekim – Osmanlı Heyeti Mondros Limanı'na doğru yola çıktı.
30 Ekim – Osmanlı Devleti ile Müttefikler arasında Mondros Mütarekesi imzalandı.
1 Kasım – İttihat ve Terakki Cemiyeti kendini feshetti.
2 Kasım – Enver, Talat ve Cemal Paşalar, yurtdışına çıktılar.
3 Kasım – Musul, İngilizler tarafından işgal edildi.
4 Kasım – Müttefikler ve Avusturya ateşkes imzaladılar.
5 Kasım – Doğu Anadolu'da, Kars İslam Şûrası kuruldu.
8 Kasım – Ahmet İzzet Paşa, sadrazamlıktan istifa etti.
9 Kasım – Çanakkale Boğazı'nın iki yakası, İngilizlerce işgal edildi.
9 Kasım – İngilizler, İskenderun ve Antakya'ya asker çıkardı.
10 Kasım – Mustafa Kemal, Adana'dan trenle İstanbul'a hareket etti.
11 Kasım – Müttefikler Almanya ile ateşkes imzaladılar.
11 Kasım – Ahmet Tevfik Paşa yeni Osmanlı Hükümetini kurdu.
13 Kasım – Müttefik donanmaları İstanbul'a demirledi.
13 Kasım – Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a geldi.
15 Kasım – Mustafa Kemal Paşa, Sultan Vahdettin ile görüştü.
21 Kasım – Mustafa Kemal, *Minber* gazetesinde köşe yazıları yazdı.
22 Kasım – General Franchet d'Esperey, törenle İstanbul'a girdi.
30 Kasım – 1. Kars Milli İslam Şûrası toplandı.
1 Aralık – Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmani Cemiyeti kuruldu.
6 Aralık – İngilizler, Kilis'i işgal etti.
7 Aralık – Fransızlar, Antakya'yı işgal etti.
11 Aralık – II. Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti kuruldu.
15 Aralık – Mustafa Kemal Paşa, Meclis Başkanı Ahmet Rıza ile görüştü.
17 Aralık – Fransızlar, Tarsus, Ceyhan ve Adana'yı işgal ettiler.
19 Aralık – Fransızlar, Bahçe, İslahiye ve Osmaniye'yi işgal ettiler.
19 Aralık – İşgalcilere karşı ilk direniş, Hatay Dörtyol'da başladı.
20 Aralık – Mustafa Kemal Paşa, Sultan Vahdettin ile görüştü.
20 Aralık – Ali Fuat Paşa, İstanbul'a geldi.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

21 Aralık – Mebusan Meclisi padişah tarafından feshedildi.
24 Aralık – İngilizler Batum'u işgal etti.
27 Aralık – Pozantı işgal edildi.

1919

10 Ocak – Türk birlikleri, Medine'yi teslim etti.
10 Ocak – Hürriyet ve İtilâf Fırkası, yeniden kuruldu.
12 Ocak – İngilizler, Kars'ı işgal ettiler.
13 Ocak – II. Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti kuruldu.
15 Ocak – Müttefikler, Osmanlı kumandanlarını tutukladılar.
17 Ocak – Kars'ta II. İslam Şûrası toplandı.
18 Ocak – Paris Barış Konferansı toplandı.
25 Ocak – Vali Doktor Reşit Bey öldürüldü.
26 Ocak – Nurettin Paşa, İzmir Valisi olarak göreve başladı.
30 Ocak – İttihat ve Terakki'nin 27 üyesi askeri mahkemeye verildi.
2 Şubat – Venizelos, Batı Anadolu'nun Yunanistan'a bırakılmasını istedi.
6 Şubat – İngiliz Mareşali Allenby, İstanbul'a geldi.
8 Şubat – General Franchet d'Esperey, II. defa İstanbul'da geldi.
9 Şubat – Mareşal Allenby, İstanbul Hükümeti'ne muhtıra verdi.
10 Şubat – Osmanlı Devleti bağımsız yargıçları davet etti.
10 Şubat – Müttefikler siyasi kişileri tutuklamaya başladılar.
14 Şubat – Nurettin Paşa, 17. Kolordu Komutanlığına atandı.
2 Mart – Ordu kumandanı Ali İhsan Sabis tutuklandı.
4 Mart – I. Damat Ferit Hükümeti kuruldu.
7 Mart – Fransızlar, Kozan'ı işgal etti.
13 Mart – Kâzım Karabekir Paşa, 15. Kolordu komutanlığına atandı.
19 Mart – İzmir'den gelen bir heyet, padişahla görüştü.
21 Nisan – İngilizler Pontus için Samsun'a heyet gönderdiler.
24 Mart – İngilizler, Urfa'yı işgal etti.
28 Mart – İtalyanlar, Antalya'yı işgal etti.
30 Mart – Damat Ferit, Birleşik Krallık'ın himayesini istedi.
10 Nisan – Boğazlıyan Kaymakamı, İstanbul'da idam edildi.
11 Nisan – Kâzım Karabekir, Mustafa Kemal'i Anadolu'ya davet etti.
29 Nisan – Mustafa Kemal Paşa'ya, 9. Ordu Müfettişliği teklif edildi.
05 Mayıs 1919 - Mustafa Kemal'in atanma emri, Takvim-i Vekayi'de yayımlandı.
10 Mayıs – Müttefikler, Paris'te İzmir'in işgali için karar verdi.
14 Mayıs – Amiral Calthorpe, İzmir'in işgali için nota verdi.
14 Mayıs – Cevat Çobanlı Paşa, Genelkurmay Başkanlığı'na atandı.
15 Mayıs – İzmir'de işgale karşı direniş örgütü kuruldu.
15 Mayıs – Mustafa Kemal Paşa, Sultan Vahdettin ile görüştü.
15 Mayıs – Yunanistan İzmir'i işgal etti.
16 Mayıs – II. Damat Ferit Hükümeti, yeniden kuruldu.
16 Mayıs – Mustafa Kemal Paşa, padişahın cuma selamlığına katıldı.
16 Mayıs – Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'dan Samsun'a hareket etti.
17 Mayıs 1919 – Refet Bey Bele, Sivas'ta 3. Kolordu komutanlığına atandı.
18 Mayıs – Öğrenciler, Darülfünun'da protesto toplantısı düzenledi.
19 Mayıs – Mustafa Kemal, Samsun'a çıktı ve Anadolu Hareketi başladı.
20 Mayıs – İngiliz Muhipleri Cemiyeti kuruldu.
20 Mayıs – Albay Bekir Sami, 17. Kolordu komutanlığına atandı.
22 Mayıs – İzmir'in işgaline karşı Kadıköy'de miting düzenlendi.
23 Mayıs – İzmir'in işgaline karşı Sultanahmet'te miting düzenlendi.
23 Mayıs – İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin kuruluşu vilayetlere bildirildi.
25 Mayıs – Mustafa Kemal Paşa, Havza'ya geldi.
26 Mayıs – Yunanistan, Manisa'yı işgal etti.
26 Mayıs – Saltanat Şûrası, İngiliz mandasını kabule karar verdi.

Levent Şahverdi Arşivi

27 Mayıs – Yunanistan, Aydın'ı işgal etti.
28 Mayıs – İngilizler 78 kişiyi Malta'ya sürdüler.
28 Mayıs – Ödemiş dolaylarında Yunanlılarla çatışmalar başladı.
28 Mayıs – İngilizler tutukladıkları 67 siyasetçiyi Malta'ya sürdü.
29 Mayıs – Ali Bey [Çetinkaya] yönetiminde Ayvalık'ta direniş başladı.
2 Haziran – Kazım Özalp, 61. Tümen'de göreve başladı.
4 Haziran – Nazilli, Yunanlılar tarafından işgal edildi.
6 Haziran – General Milne, Mustafa Kemal Paşa hakkında bilgi istedi.
6 Haziran – Damat Ferit, Paris Konferansı'na katılmak üzere yola çıktı.
8 Haziran – Savunma Bakanı Mustafa Kemal Paşa'yı İstanbul'a geri çağırdı.
11 Haziran – Damat Ferit, Paris Barış Konferansı'na katılmak için Paris'e gitti.
17 Haziran – Amiral Calthorpe, Mustafa Kemal'in geri çağırılmasını istedi.
17 Haziran – Osmanlı devleti, Paris Konferansı'na davet edildi.
19 Haziran – Ali Fuat Cebesoy ve Rauf Orbay Amasya'da heyete katıldılar.
22 Haziran – Mustafa Kemal, Amasya Genelgesi'ni yayımladı.
23 Haziran – Mustafa Kemal Paşa, Babıâli tarafından görevinden alındı.
25 Haziran – Çerkez Ethem ve Demirci Mehmet Efe Yunanlılarla çarpıştı.
25 Haziran – Mustafa Kemal Paşa, Amasya'dan Sivas'a hareket etti.
26 Haziran – Müttefikler Almanya ile Versay Barış Anlaşması'nı imzaladı.
28 Haziran – Mustafa Kemal, Sivas'tan Erzurum'a doğru yola çıktı.
3 Temmuz – Mustafa Kemal, Erzurum Kongresi için kente geldi.
8 Temmuz – Mustafa Kemal askerlikten istifa etti.
11 Temmuz – Demirci Mehmet Efe, Kuvayı Milliye saflarına katıldı.
13 Temmuz – Refet Bele Babıâli tarafından görevinden alındı.
20 Temmuz – Kâzım Karabekir Paşa, III. Ordu Müfettişliğine atandı.
21 Temmuz – III. Damat Ferit Hükümeti kuruldu.
23 Temmuz – Mustafa Kemal, Erzurum Kongresi'ne başkan seçildi.
23 Temmuz – Erzurum Kongresi çalışmalarına başladı.
4 Ağustos – İsmet İnönü Askeri Şûra üyeliğine getirildi.
8 Ağustos – Nuri Paşa, Batum Hapishanesi'nden kaçırıldı.
9 Ağustos – Halil Kut Paşa Bekirağa Bölüğü'nden kaçırıldı.
14 Ağustos – Heyeti Temsiliye'nin ilk toplantısı gerçekleştirildi.
29 Ağustos – Mustafa Kemal, Erzurum'dan ayrıldı.
2 Eylül – Mustafa Kemal, kongre için Sivas'a geldi.
3 Eylül – İstanbul Hükümeti, Sivas Kongresi'ni önlemeye çalıştı.
4 Eylül – Mustafa Kemal, Sivas Kongresi'ne başkan seçildi.
7 Eylül – Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruldu.
8 Eylül – Sivas Kongresi'nde manda önerileri reddedildi.
9 Eylül – Heyeti Temsiliye, Ali Fuat Paşa'yı Anadolu Komutanlığına atadı.
10 Eylül – Müttefikler Avusturya ile barış anlaşması imzaladı.
11 Eylül – Sivas Kongresi sona erdi.
14 Eylül – Sivas'ta *İrade-i Milliye* gazetesi yayımlandı.
28 Eylül – Konya Valisi Cemal, İstanbul'a kaçtı.
30 Eylül – Damat Ferit Hükümeti istifa etti.
2 Ekim – Ali Rıza Paşa Hükümeti kuruldu.
4 Ekim – 1. Bozkır Ayaklanması bastırıldı.
15 Ekim – Bahriye Bakanı Salih Paşa, Amasya'ya hareket etti.
16 Ekim – Mustafa Kemal Paşa görüşme için Amasya'ya hareket etti.
18 Ekim – Mustafa Kemal ve arkadaşları Amasya'ya geldiler.
20 Ekim – 2. Bozkır Ayaklanması başladı.

Levent Şahverdi Arşivi

20 Ekim – Mustafa Kemal, İstanbul'dan gelen Salih Paşa ile görüştü.
22 Ekim – Amasya Protokolü imzalandı.
25 Ekim – 1. Anzavur isyanı başladı.
28 Ekim – Heyeti Temsiliye, Ali Rıza Paşa kabinesini destekleme kararı aldı.
29 Ekim – Fransızlar, Antep'i işgal etti.
3 Kasım – İstanbul'da Karakol Cemiyeti adlı direniş örgütü kuruldu.
4 Kasım – 3. Bozkır Ayaklanması bastırıldı.
27 Kasım – Müttefikler ile Bulgaristan arasında Neuilly Barış Antlaşması imzalandı.
29 Kasım – İstanbul'da Karakol Cemiyeti kuruldu.
30 Kasım – 1. Anzavur İsyanı'nda, Anzavur kuvvetleri yok edildi.
8 Aralık – Ali Fuat Paşa Batı Cephesi kumandanlığına atandı.
10 Aralık – Albay Refet Bele, Aydın Kuvayı Milliye komutanlığını üzerine aldı.
18 Aralık – Osmanlı Mebusan Meclis seçimleri yapıldı.
27 Aralık – Mustafa Kemal ve kurmayları Ankara'ya geldiler.
29 Aralık – Milletvekilleri Ankara'ya davet edildiler.

1920

3 Ocak – Mustafa Kemal Ankara'da milletvekilleri ile görüşmeye başladı.
8 Ocak – İsmet İnönü ilk olarak Ankara'ya geldi.
9 Ocak – Kuvayı Milliye gönüllüsü Yahya Kaptan Gebze'de öldürüldü.
10 Ocak – Ankara'da *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi kuruldu.
12 Ocak – Son Osmanlı Mebusan Meclisi İstanbul'da açıldı.
13 Ocak – Sultanahmet mitingi yapıldı.
26 Ocak – Kuvayı Milliye güçleri Gelibolu'daki Akbaş cephaneliğini bastı.
28 Ocak – Osmanlı Mebusan Meclisi Misak-ı Milli'yi kabul etti.
31 Ocak – Mebusan Meclisi başkanlığına Reşat Hikmet Bey seçildi.
3 Şubat – Fevzi Çakmak, Osmanlı Hükümeti'nin Savunma Bakanı oldu.
3 Şubat – İsmet İnönü bazı konular için İstanbul'a döndü.
6 Şubat – Son Mebusan Meclisi'nde, Felah-ı Vatan Grubu kuruldu.
16 Şubat – II. Anzavur Ayaklanması başladı.
28 Şubat – Yunan 1. Kolordusu Karargâhı, Selanik'ten İzmir'e taşındı.
4 Mart – Celalettin Arif Bey, Mebusan Meclisi başkanlığına seçildi.
8 Mart – Salih Hulusi Kezrak Paşa kabinesi kuruldu.
15 Mart – İngilizler, İstanbul'da yüz elli Türk aydınını tutukladı.
16 Mart – İstanbul, Müttefikler tarafından resmen işgal edildi.
18 Mart – Mebusan Meclisi son toplantısını yaptı.
19 Mart – Mustafa Kemal, meclisin Ankara'da toplanmasına karar verdi.
28 Mart – Antep'te direniş ile ünlenen Şahin Bey şehit oldu.
2 Nisan – Salih Hulusi Paşa Hükümeti, İngilizlerin baskısıyla istifa etti.
2 Nisan – Mebusan Meclisi'nden milletvekilleri Ankara'ya geldiler.
3 Nisan – İsmet İnönü verilen görevleri tamamlayıp Ankara'ya döndü.
4 Nisan – 12. Kolordu kumandanı Fahrettin Altay Ankara'ya katıldı.
4 Nisan – Ahmet Anzavur, Gönen'i ele geçirdi.
5 Nisan – IV. Damat Ferit hükümeti kuruldu.
6 Nisan – Ankara'da Anadolu Ajansı kuruldu.
8 Nisan – Heyeti Temsiliye, Damat Ferit Hükümetini tanımadığını bildirdi.
11 Nisan – Şeyhülislam Dürrizade, Mustafa Kemal için fetvası yayımladı.
11 Nisan – Mebusan Meclisi, Sultan Vahdettin tarafından feshedildi.
12 Nisan – Urfa, Fransız işgalinden kurtuldu.
13 Nisan – 1. Düzce Ayaklanması başladı.
15 Nisan – II. Anzavur İsyanı bastırıldı.

Levent Şahverdi Arşivi

17 Nisan – Fevzi Paşa, Kurtuluş Savaşı'na katılmak üzere İstanbul'dan ayrıldı.
18 Nisan – Hilafet Ordusu kuruldu.
19 Nisan – Beypazarı, Nallıhan isyanları başladı.
19 Nisan – Ahmet Anzavur İstanbul'a kaçtı.
19 Nisan – Müttefikler anlaşma koşulları için San Remo'da toplandı.
22 Nisan – Müttefikler, Osmanlı Hükümeti'ni Paris Konferansı'na davet etti.
22 Nisan – Damat Ferit, Hilafet Ordusunu kurdu.
23 Nisan – Mustafa Kemal, Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açtı.
24 Nisan – TBMM başkanlığına Mustafa Kemal Paşa seçildi.
25 Nisan – İsmet İnönü, Genelkurmay Başkanlığına atandı.
25 Nisan – TBMM'de Geçici kabine kuruldu.
26 Nisan – Mustafa Kemal, Sovyet Hükümeti'nden savaş malzemesi istedi.
27 Nisan – Fevzi Çakmak TBMM'ye katıldı.
30 Nisan – TBMM'nin kuruluşu Avrupa ülkelerine bildirildi.
2 Mayıs – TBMM, kabine oluşturulması için kanunu kabul etti.
3 Mayıs – Ankara'da ilk kabine olan İcra Vekilleri Heyeti kuruldu.
5 Mayıs – TBMM tarafından seçilen ilk kabine göreve başladı.
5 Mayıs – Konya Ayaklanması başladı.
5 Mayıs – Ankara Müftüsü Rıfat Börekçi fetva yayımladı.
10 Mayıs – Ahmet Anzavur Adapazarı'nı ele geçirdi.
11 Mayıs – Ahmet Tevfik Paşa'ya, Müttefiklerin San Remo kararı bildirildi.
11 Mayıs – İstanbul'daki mahkeme Mustafa Kemal'i idama mahkûm etti.
11 Mayıs – Bekir Sami Bey, Moskova'ya doğru yola çıktı.
13 Mayıs – Cafer Tayyar Bey, Trakya kuvvetlerinin komutanı oldu.
19 Mayıs – TBMM Damat Ferit'in yurttaşlıktan çıkarılmasına karar verdi.
23 Mayıs – Çerkez Ethem, Sapanca ve Adapazarı'nı Anzavur'dan geri aldı.
24 Mayıs – Mustafa Kemal'in idam kararını padişah onayladı.
24 Mayıs – İstanbul'daki mahkeme Fevzi Çakmak'ı idama mahkûm etti.
25 Mayıs – Çerkez Ethem kuvvetleri, Hendek'e girdi.
30 Mayıs – Fransa ile Ankara'da ateşkes imzalandı.
4 Haziran – Müttefikler, Macaristan ile Trianon Barış Antlaşması'nı imzaladı.
6 Haziran – İstanbul mahkemesi İsmet İnönü'yü idama mahkûm etti.
15 Haziran – Kâzım Karabekir, Doğu Cephesi Komutanlığı'na atandı.
15 Haziran – İsmet İnönü'nün idam kararını padişah onayladı.
23 Haziran – Çerkez Ethem, Yozgat'a girdi.
24 Haziran – Yunanistan Alaşehir'i işgal etti.
25 Haziran – Batı Cephesi Kumandanlığı'na Ali Fuat Cebesoy atandı.
30 Haziran – Yunanistan, Balıkesir ve Edremit bölgelerini işgal etti.
3 Temmuz – TBMM İstiklal Mahkemesi, Damat Ferit'i idama mahkûm etti.
8 Temmuz – Yunanistan Bursa'yı işgal etti.
18 Temmuz – Büyük Millet Meclisi'nde, Milli Misak üzerine and içildi.
19 Temmuz – Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey Moskova'ya vardı.
19 Temmuz – II. Düzce Ayaklanması başladı.
20 Temmuz – Yunanistan, Tekirdağ bölgesini işgal etti.
22 Temmuz – Saltanat Şûrası'nda Sevr Antlaşması kabul edildi.
23 Temmuz – Yunanistan Babaeski, Lüleburgaz ve Hayrabolu'yu işgal etti.
30 Temmuz – V. Damat Ferit Paşa Hükümeti kuruldu.
1 Ağustos – Çerkez Ethem kuvvetleri Demirci kasabasına girdi.

Levent Şahverdi Arşivi

10 Ağustos – Osmanlı Devleti Sevr Antlaşması'nı imzaladı.
18 Ağustos – Kuvayı Milliye birlikleri Antep'e girdi.
19 Ağustos – TBMM, Sevr Antlaşması'nı imzalayanları vatan haini ilan etti.
29 Ağustos – Yunanistan Uşak'ı işgal etti.
6 Eylül – Refet Bele İçişleri Bakanı oldu.
11 Eylül – TBMM'de İstiklal Mahkemelerinin kurulmasına karar verildi.
23 Eylül – Sovyetler'den ilk silah ve mühimmat geldi.
2 Ekim – Konya'da Delibaş Ayaklanması başladı.
6 Ekim – Kuvayı Milliye kuvvetleri Konya'ya girdi.
17 Ekim – Damat Ferit Hükümeti istifa etti.
21 Ekim – Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti kuruldu.
24 Ekim – Batı Cephesi'nde Türk kuvvetleri Gediz Taarruzunu gerçekleştirdi.
27 Ekim – Yunanistan, İnegöl ve Yenişehir'i işgal etti.
30 Ekim – Kars, Ermenilerden geri alındı.
1 Kasım – Ankara'daki "Zabit Namzetleri Talimgâhı" ilk mezunlarını verdi.
2 Kasım – Sovyetler'den ikinci savaş malzemeleri geldi.
4 Kasım – Kabine üyelerinin seçim yöntemi değiştirildi.
6 Kasım – Doğu cephesinde Ermeniler mütareke istedi.
7 Kasım – Doğu Cephesi birlikleri, Gümrü'yü işgal etti.
8 Kasım – Ali Fuat Paşa'nın, Moskova Büyükelçiliği'ne atanma kararı alındı.
8 Kasım – TBMM ordusu kurulmasına karar verildi.
9 Kasım – Batı Cephesi Kumandanlığı iki bölüme ayrıldı.
9 Kasım – Batı Cephesi Kumandanlığına İsmet İnönü atandı.
9 Kasım – Güney Cephesi Kumandanlığına Refet Bele atandı.
16 Kasım – Vrangel ve ordu mensupları Kırım'dan tahliye edildi.
18 Kasım – Ermenistan ile Ateşkes Antlaşması imzalandı.
20 Kasım – General Papulas, Yunan orduları başkomutanlığına atandı.
21 Kasım – Ali Fuat Cebesoy, Moskova Büyükelçisi oldu.
22 Kasım – Yunan Başkomutanı General Papulas İzmir'e geldi.
1 Aralık – Demirci Mehmet Efe Ayaklanması.
3 Aralık – Türkiye - Ermenistan arasında Gümrü Antlaşması imzalandı.
5 Aralık – Osmanlı bakanları Ahmet İzzet ve Salih paşalarla görüşüldü.
6 Aralık – Bilecik Görüşmesine katılanlar, Ankara'ya götürüldü.
9 Aralık – Merkez Ordusu Kumandanlığına Nurettin Paşa atandı.
19 Aralık – Halkoylaması sonucu Kral Konstantin Atina'ya döndü.
24 Aralık – Çerkez Ethem için, bir heyet Kütahya'ya gönderildi.
27 Aralık – Çerkez Ethem Ayaklanması başladı.
29 Aralık 1920 – TBMM Kuvvetleri Kütahya'yı Çerkez Ethem'den temizledi.

1921

6 Ocak – Yunan ordusu, Eskişehir'e doğru ilerlemeye başladı.
10 Ocak – Türk Ordusu I. İnönü Savaşı'nı kazandı.
17 Ocak – TBMM isyancı Çerkez Ethem hakkında bir bildiri yayımladı.
20 Ocak – TBMM ilk Anayasa'yı kabul etti.
22 Ocak – Çerkez Ethem birlikleri tamamen yok edildi.
26 Ocak – Müttefikler, Babıâli'yi Londra Konferansı'na davet ettiler.
31 Ocak – Bekir Sami Bey, Moskova'dan Ankara'ya döndü.
5 Şubat – Ankara, Londra Konferansı'na heyet göndermeye karar verdi.
9 Şubat – Gaziantep, bir anlaşma imzalanarak Fransızlara teslim oldu.
10 Şubat – Mustafa Kemal, cepheye doğru yola çıktı.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

17 Şubat – Ankara dışındaki İstiklal Mahkemeleri kaldırıldı.
21 Şubat – Londra Konferansı başladı.
22 Şubat – Gümrü Antlaşması imzalandı.
25 Şubat – Kızıl Ordu Tiflis'e girdi.
26 Şubat – Türk-Sovyet görüşmeleri başladı.
1 Mart – Batı Cephesi Komutanı İsmet İnönü generalliğe terfi etti.
2 Mart – Dr. Adnan Bey Meclis ikinci başkanı oldu.
6 Mart – Koçgiri Ayaklanması başladı.
7 Mart – Ahmet İzzet ve Salih Paşalar Ankara'dan serbest bırakıldı.
11 Mart – Doğu Cephesi kuvvetleri, Batum'u işgal etti.
12 Mart – Londra Konferansı sona erdi.
15 Mart – Talat Paşa Berlin'de öldürüldü.
16 Mart – TBMM ile Sovyetler arasında Moskova Antlaşması imzalandı.
23 Mart – Bursa ve Uşak Cephelerinden Yunan saldırısı başladı.
26 Mart – Yunanlılar Adapazarı'nı işgal etti.
7-8Nisan – Afyon Yunanlılardan geri alındı.
12 Nisan – Mehmet Emin Yurdakul ve Yusuf Akçura Ankara'ya geldiler.
13 Nisan – Türk ve Yunan birlikleri arasında, Dumlupınar Savaşı başladı.
15 Nisan – Ahmet Anzavur Bandırma yakınlarında öldürüldü.
26 Nisan – Şehzade Ömer Faruk Efendi, İnebolu'ya geldi.
28 Nisan – İngilizlerin Malta'dan serbest bıraktığı 39 kişi İstanbul'a geldi.
9 Mayıs – Çerkez Ethem, idama mahkûm edildi.
16 Mayıs – Yusuf Kemal Tengirşenk, Dışişleri Bakanı oldu.
24 Mayıs 1921 - İngiliz casusu Mustafa Sagir Ankara'da idam edildi.
1 Haziran – İtalyanlar, Antalya bölgesinden çekilmeye başladı.
12 Haziran – Yunanistan Kralı Konstantin, İzmir'e geldi.
13 Haziran – TBMM tarafından Mustafa Kemal'e, Başkumandanlık verildi.
17 Haziran – Koçgiri Ayaklanması bastırıldı.
21 Haziran – Yunanlılar, Adapazarı'ndan çekildi.
5 Temmuz – Yunan Kralı Konstantin, taarruz emri verdi.
7 Temmuz – Yunan Kralı Konstantin cepheye gitti.
8 Temmuz – Kütahya-Eskişehir Muharebesi başladı.
25 Temmuz – Türk Ordusu Sakarya Nehri doğusuna çekildi.
8 Ağustos – Ali Fethi Okyar, Malta'dan Ankara'ya döndü.
15 Ağustos – Yunan Kralı Konstantin Ankara'ya Doğru emrini verdi.
23 Ağustos – 22 gün 22 gece süren Sakarya Savaşı başladı.
13 Eylül – Türk Ordusu, Yunan ordusunu yok etti. Sakarya Zaferi.
17 Eylül – Yunan ordusu Eskişehir'e doğru çekilmeye başladı.
18 Eylül – Mustafa Kemal Ankara'ya döndü.
19 Eylül – Mustafa Kemal Paşa'ya Gazilik unvanı ve Mareşallik verildi.
21 Eylül – Türk ordusu Sakarya Nehri batısına geçti.
13 Ekim – TBMM ile Kafkas Cumhuriyetleri arasında Kars Antlaşması imzalandı.
20 Ekim – TBMM ile Fransa Hükümeti arasında Ankara Antlaşması imzalandı.
23 Ekim – Hamit Bey ile Sir H. Rumbold arasında esir değişimi yapıldı.
31 Ekim – Malta'dan dönenler İnebolu'ya ulaştılar.
15 Kasım – Sürgünden dönen Rauf Orbay TBMM'ye katıldı.
5 Aralık – Adana, TBMM Hükümeti'nin denetimine girdi.
8 Aralık – İstanbul Fener Patrikliğine, IV. Meletios seçildi.

1922

5 Ocak – Türk Ordusu Adana'yı geri aldı.
27 Ocak – Padişah damadı İsmail Bey Ankara'ya katıldı.
26 Şubat – Müttefikler, Sevr

Levent Şahverdi Arşivi

Antlaşması'nda bazı değişiklikler önerdiler.
1 Mart – Rauf Orbay, TBMM ikinci başkanı oldu.
4 Mart – Mustafa Kemal Paşa cepheyi denetlemeye çıktı.
15 Mart – Mustafa Kemal Batı Cephesini ziyaret etti.
12 Nisan – İstanbul Üniversitesi öğrencileri bazı hocaları protesto ettiler.
17 Nisan – Mustafa Kemal, Batı Cephesi karargâhından Ankara'ya döndü.
7 Haziran – Averof gemisi ile iki Yunan gemisi, Samsun'u bombaladı.
29 Haziran – Nurettin Paşa, 1. Ordu komutanlığına atandı.
13 Temmuz – Dr. Adnan Bey, TBMM ikinci başkanı oldu.
21 Temmuz – Mustafa Kemal, Batı cephesi için Ankara'dan ayrıldı.
23 Temmuz – Gazi Mustafa Kemal, Akşehir'e geldi.
27 Temmuz – Mustafa Kemal Paşa, taarruza hazırlanma emrini verdi.
29 Temmuz – İstanbul Üniversitesi'nde bazı hocalar gönderildi.
29 Temmuz – Müttefikler Yunanistan'a nota verdiler.
4 Ağustos – Enver Paşa öldürüldü.
6 Ağustos – Batı Cephesi'nde İsmet İnönü ordulara hazırlık emri verdi.
6 Ağustos – Gazi Mustafa Kemal, Ankara'ya döndü.
16 Ağustos – Genelkurmay Karargâhı, Akşehir'de göreve başladı.
17 Ağustos – Mustafa Kemal Paşa, Ankara'dan cepheye hareket etti.
20 Ağustos – Başkomutan, Akşehir'e geldi.
26 Ağustos – 'Büyük Taarruz' sabah 5.30'da başladı.
27 Ağustos – Afyon, Yunan işgalinden kurtarıldı.
30 Ağustos – Dumlupınar'da Başkomutanlık Muharebesi kazanıldı.
1 Eylül – Mustafa Kemal'in emri: "Ordular! İlk Hedefiniz Akdeniz'dir."
2 Eylül – Yunan Başkomutanı Trikopis, Çalköy civarında esir alındı.
2 Eylül – Eskişehir Yunan işgalinden kurtarıldı.
3 Eylül – 30 Ağustos Muharebesi'ne Başkomutanlık Muharebesi adı verildi.
3 Eylül – Gazi Mustafa Kemal Paşa, Dumlupınar'dan Uşak'a geldi.
5 Eylül – Bilecik, Yunan işgalinden kurtarıldı.
6 Eylül – Yunanistan'ın başkumandanı Polyemekalis İzmir'e geldi.
7 Eylül – Müttefikler Ankara Hükümeti'nden ateşkes istediler.
7 Eylül – Yunanistan'da hükümet istifa etti.
7 Eylül – Aydın, Yunan işgalinden kurtarıldı.
8 Eylül – Manisa, Yunan işgalinden kurtarıldı.
9 Eylül – İzmir, Yunan işgalinden kurtarıldı.
10 Eylül – Mustafa Kemal Paşa ve kurmay heyeti İzmir'e girdi.
10 Eylül – Bursa, Yunan işgalinden kurtarıldı.
17 Eylül – Bandırma, Yunan işgalinden kurtarıldı.
20 Eylül – Fransız ve İtalyan kuvvetleri Çanakkale'den çekildi.
21 Eylül – Eski Sadrazam Damat Ferit yurtdışına kaçtı.
24 Eylül – Türk kuvvetleri Çanakkale'de tarafsız bölgeye girdi.
27 Eylül – Yunan donanması İstanbul'u terk etti.
27 Eylül – Yunanistan'da ihtilal. Kral Konstantin tahtı bıraktı.
3 Ekim – Mudanya Konferansı toplandı.
9 Ekim – Fransız ve İtalyan delegeleri, İsmet İnönü ile bir görüşme yaptılar.
11 Ekim – Mudanya ateşkesi imzalandı.
15 Ekim – Mudanya ateşkesi yürürlüğe girdi.
15 Ekim – Yunanlılar Doğu Trakya'yı boşaltmaya başladı.
16 Ekim – Gazi Mustafa Kemal Paşa, Bursa'ya gitti.
19 Ekim – Refet Bele, Trakya'yı teslim almakla için İstanbul'a geldi.

Levent Şahverdi Arşivi

19 Ekim – Birleşik Krallık Başbakanı Lloyd George iktidardan düştü.
26 Ekim – İsmet Paşa Dışişleri Bakanlığına getirildi.
1 Kasım – Saltanat kaldırıldı.
3 Kasım – Sadrazam Ahmet Tevfik Hükümeti istifa etti.
4 Kasım – Osmanlı'nın resmi gazetesi *Takvim-i Vekayi*'nin son sayısı çıktı.
4 Kasım – İsmet İnönü saltanatın kaldırıldığını Müttefiklere bildirdi.
4 Kasım – Osmanlı Devleti hukuken sona erdi.
5 Kasım – Gazeteci Ali Kemal Beyoğlu'ndan kaçırıldı.
9 Kasım – Lozan'a gidecek heyet İstanbul'dan ayrıldı.
10 Kasım – VI. Mehmet Vahdettin'in son selamlık töreni yapıldı.
11 Kasım – Türk Heyeti Lozan'a vardı.
16 Kasım – Sultan Vahdettin, İngiltere'ye sığınmak isteğini bildirdi.
17 Kasım – Sultan Vahdettin, İngiliz gemisi Malaya ile İstanbul'dan kaçtı.
18 Kasım – Sultan Vahdettin, TBMM tarafından halifelikten düşürüldü.
18 Kasım – Abdülmecit Efendi, halife seçildi.
20 Kasım – Lozan Barış Konferansı başladı.
25 Kasım – Edirne işgalden kurtuldu.
26 Kasım – Çanakkale işgalden kurtuldu.
30 Kasım – Doğu Trakya'nın teslim işlemleri tamamlandı.
13 Aralık – Ali Fuat Cebesoy, TBMM ikinci başkanı seçildi.
16 Aralık – Dr. Adnan Bey, Hükümetin İstanbul temsilcisi oldu.

1923

4 Şubat – Lozan Konferansı anlaşmazlıklar yüzünden kesildi.
16 Şubat – Lozan Heyeti, İstanbul'a döndü.
17 Şubat – İzmir İktisat Kongresi toplandı.
31 Mart – Müttefikler, Lozan görüşmelerine devam etmek istediler.
1 Nisan – TBMM, seçimlerin yenilenmesine karar verdi.
16 Nisan – TBMM I. Dönem çalışmaları sona erdi.
21 Nisan – İsmet İnönü başkanlığındaki heyet Lozan'a vardı.
23 Nisan – Lozan Konferansı'nın ikinci dönemi başladı.
26 Haziran – General Harington, Abdülmecit Efendi'yi ziyaret etti.
10 Temmuz – Rum Ortodoks Patriği Meletios, Yunanistan'a kaçtı.
24 Temmuz – Lozan Barış Antlaşması, imzalandı.
4 Ağustos – Rauf Orbay başbakanlıktan ayrıldı.
10 Ağustos – İsmet İnönü Lozan görüşmelerinden yurda döndü.
11 Ağustos – TBMM'nin II. Dönem çalışmaları başladı.
13 Ağustos – Mustafa Kemal Paşa, ikinci kez TBMM Başkanlığına seçildi.
14 Ağustos – Ali Fethi Okyar yeni bir hükümet kurdu.
23 Ağustos – Lozan Antlaşması TBMM'de onaylandı.
20 Eylül – İstanbul'da yabancı devletlere ait postaneler kapatıldı.
2 Ekim – Müttefik askeri birlikleri İstanbul'dan ayrıldı.
6 Ekim – Şükrü Naili Gökberk kumandasındaki birlikler İstanbul'a girdi.
13 Ekim – Ankara, başkent olarak kabul edildi.
27 Ekim – Başbakan Ali Fethi Okyar Hükümeti istifa etti.
29 Ekim – Cumhuriyet ilan edildi.
29 Ekim – Gazi Mustafa Kemal Paşa, I. Cumhurbaşkanı seçildi.
30 Ekim – İsmet İnönü, I. Cumhuriyet Hükümeti'ni kurdu.
1 Kasım – Ali Fethi Okyar, TBMM Başkanlığına seçildi.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

Mustafa Kemal Paşa

Sultan Vahdettin

Levent Şahverdi Arşivi

Ahmet İzzet Paşa

Ahmet Tevfik Paşa

Damat Ferit Paşa

Hüseyin Hilmi Paşa

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
levent.sahverdi@gmail.com

L'ILLUSTRATION

RENÉ BASCHET, directeur. SAMEDI 30 SEPTEMBRE 1922 Maurice HUMBAND, éditeur et chef.

AU BALCON DU G. Q. G. INTERALLIÉ DE CONSTANTINOPLE

İşgal dönemi komutanları: (soldan sağa) İtalyan Mombelli, İngiliz Charles Harington ve Fransız Charpy

Levent Şahverdi Arşivi

Sir Charles Harington

Franchet.d'Esperey

George Francis Milne

Mark Lambert Bristol

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

John Michael de Robeck

Sir Somerset Calthorpe

Sir Horace Rumbold

Carlo Sforza

Levent Şahverdi Arşivi

Dolmabahçe'de işgal donanması

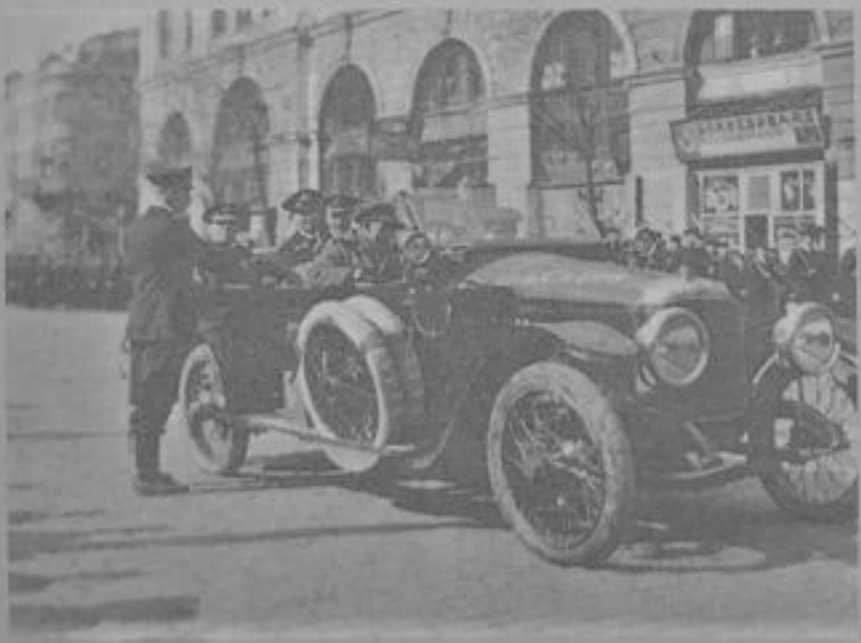

İşgal askerleri Tophane Meydanı'nda

Levent Şahverdi Arşivi

Genel kumandan Franchet d'Esperey'in gelişi

İngiliz kumandanlar

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

Agamemnon (İngiliz)

Lord Nelson (İngiliz)

Temerer (İngiliz)

Levent Şahverdi Arşivi

Mirabeu
(Fransız)

Vittorio
Emmanuele
(İtalyan)

Georgios Averof
(Yunan)

Levent Şahverdi Arşivi

Harbiye (İngiliz)

Beşiktaş (Fransız)

4. Vakıf Han (Fransız)

Levent Şahverdi Arşivi

Beyazıt
(Fransız)

Gülhane (Fransız)

Levent Şahverdi Arşivi

İşgal askerleri Beyoğlu'nda

İşgal askerleri Galata Kulesi'nde

Levent Şahverdi Arşivi

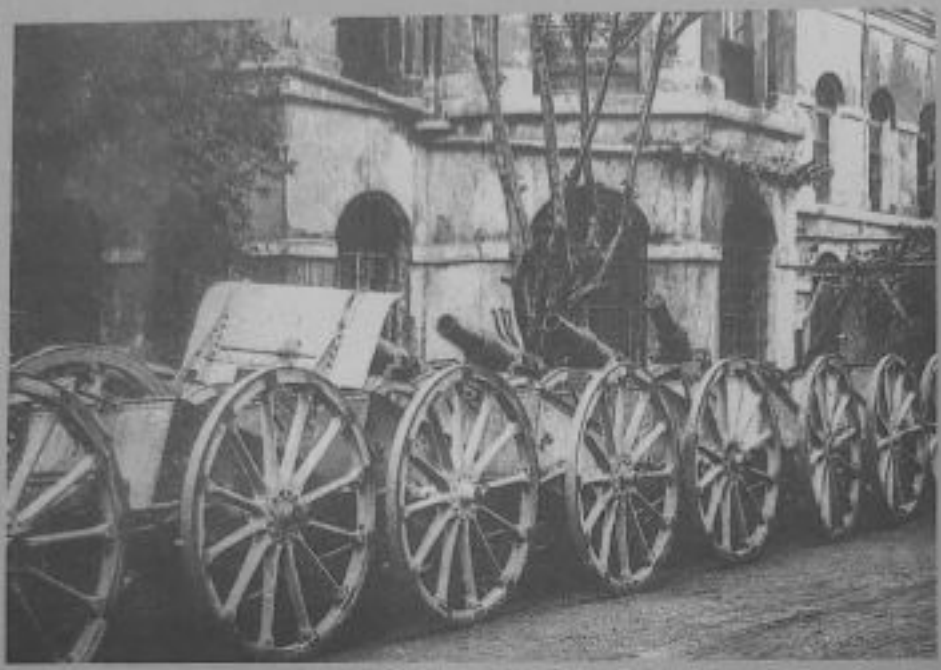

Kasımpaşa'da İngilizlerin işgal ettiği Bahriye Nezareti

Sokakta üst araması

Levent Şahverdi Arşivi

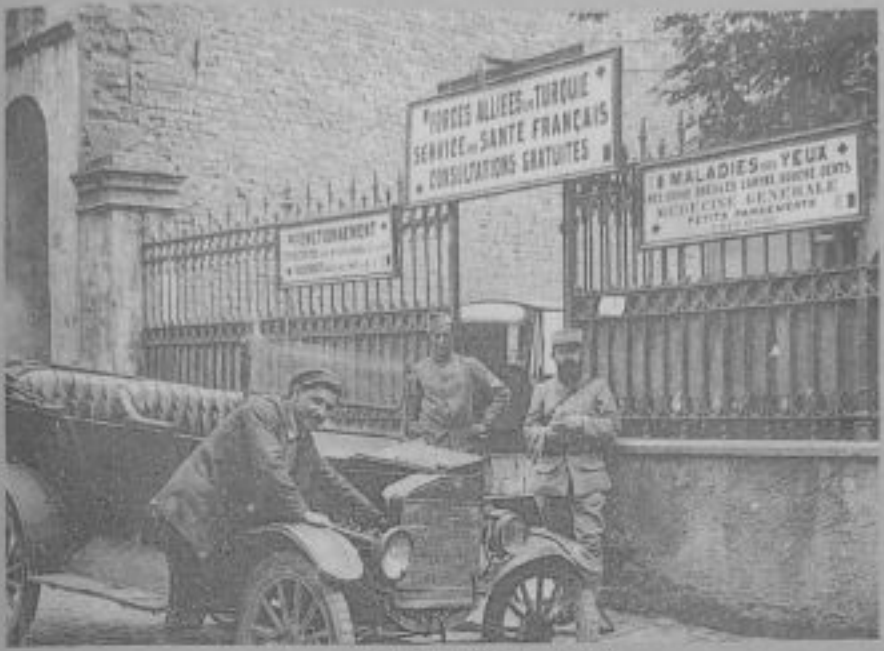

Türk ordularından toplanıp İstanbul'a getirilen toplar (Haziran 1919)

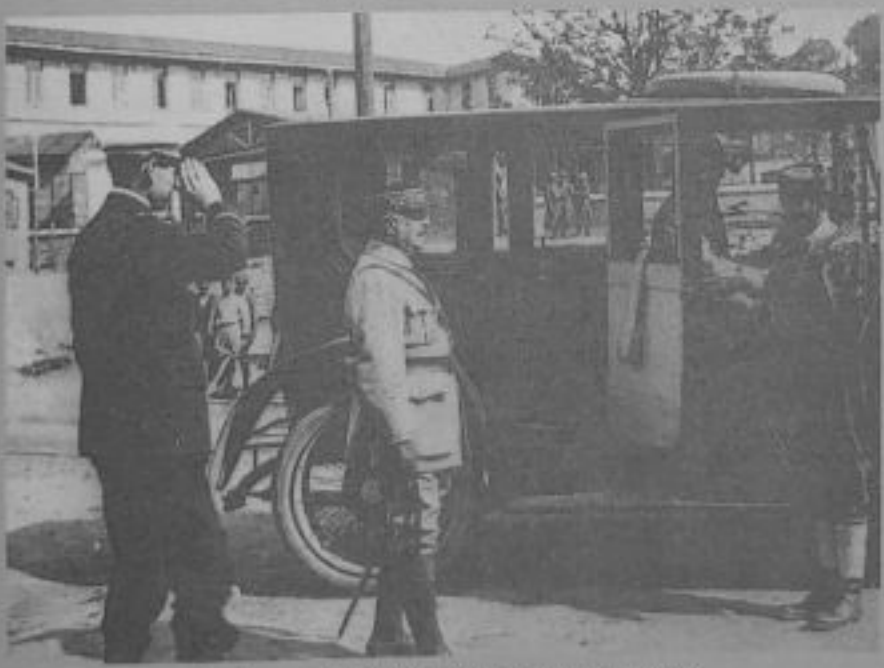

Fransız gemisinden Şirket-i Hayriye vapurları

Levent Şahverdi Arşivi

Fransız askeri kliniği (Haziran 1919)

Genel kumandan Franchet d'Esperey (29 Mayıs 1919)

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

Fransız Yüksek Komiseri M. Defrance ve General Barthelemy Topkapı Sarayı'nda

Gallieni Kışlası karargâh subayları

Levent Şahverdi Arşivi

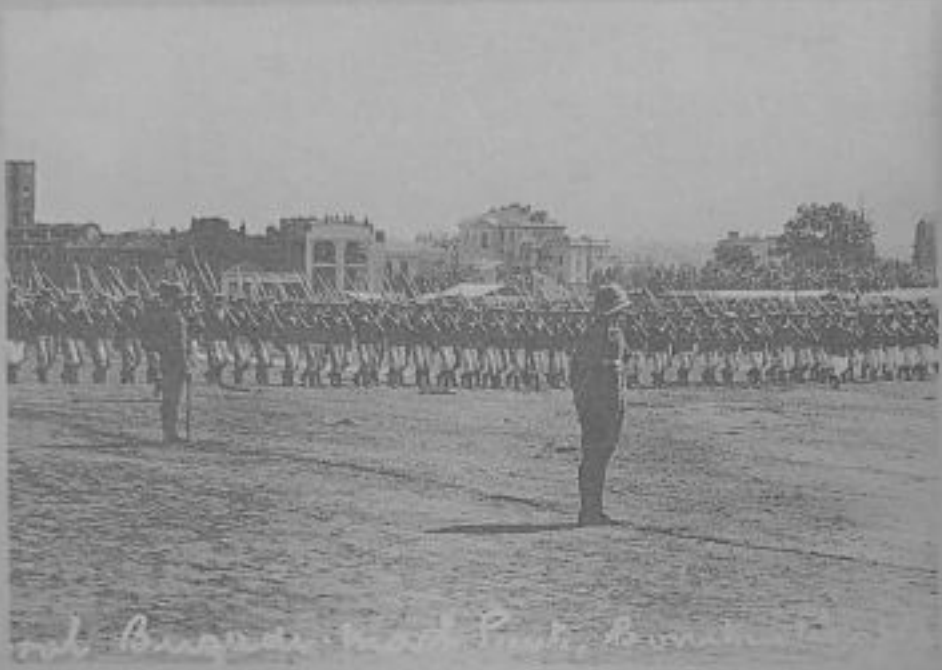

Gauraud Kışlası karargâh subayları

Kleber Kışlası karargâh subayları

Levent Şahverdi Arşivi

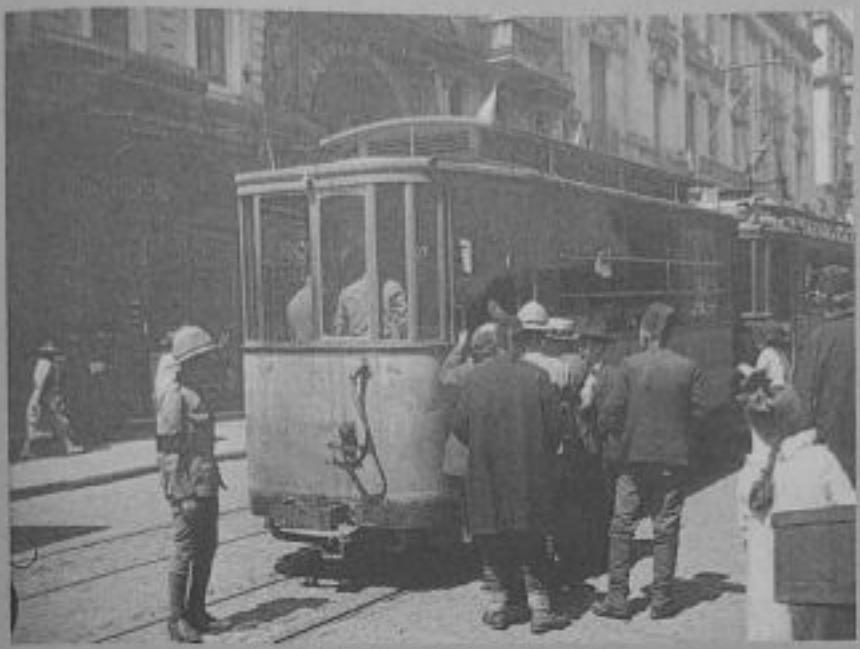

Taksim Talimhane'de İngiliz Birlikleri

İşgal arabalarının bakımı

Levent Şahverdi Arşivi

Beyoğlu'nda düzen sağlayan İngiliz subayı

Galata Köprüsü üstünde İngiliz polisi

Levent Şahverdi Arşivi

İşgalde İngiliz işkence merkezi olan Grand Hotel Kroecker.
Günümüzde Beyoğlu Öğretmenevi

Bekiraga Bolüğü, Beyazıt

Levent Şahverdi Arşivi

İşgalde Fransız askeri merkezi olan Arif Paşa Konağı. Günümüzde Dünya Yerel Yönetimler Vakfı

Fransız karakolu, Sirkeci

Levent Şahverdi Arşivi

Sultanahmet mitingi, 23 Mayıs 1919

Sultanahmet mitingi, 23 Mayıs 1919

Levent Şahverdi Arşivi

Meletios Metaxakis,
Rum Ortodoks Patriği

Zaven Der Yeghiayan,
Ermeni Apostolik Patriği

İşgal güçlerini karşılayan Rumlar

Levent Şahverdi Arşivi

Sevr Antlaşması'nı imzalayan Osmanlı heyeti

Damat Ferit Bey Paris'te

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

Şükrü Naili Paşa komutanlığında Türk ordusu İstanbul'da (6 Ekim 1923)

İşgal askerlerinin tahliyesi

Levent Şahverdi Arşivi

Türk ordusu Galata Köprüsü'nde

Türk ordusu Gülhane önünde

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

Beyazıt'taki Fransız Kışlası'na bayrak çekiliyor.
Yapı günümüzde Beyazıt Devlet Kütüphanesi (6 Ekim 1923)

Şükrü Naili Paşa

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

KAYNAKÇA

Abadan, Yavuz, *Mustafa Kemal ve Çetecilik*, Varlık Yayınları, Haz.: Bülent Demirbaş, İstanbul, 1987

Adıvar, Halide Edib, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, Özgür Yayınları, İstanbul, 2004

Âdil, Fikret, *Gardenbar Geceleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993

Akal, Emel, *Mustafa Kemal, İttihat ve Terakki ve Bolşevizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002

Akandere, Osman-Ata, Feridun, *Bir Kuva-yı Milliyeci Portresi Dramalı Rıza Bey ve Milli Mücadeledeki Hizmetleri*, Temel Yayınları, İstanbul, 2008

Akdağ, Ömer-Semiz, Yaşar, *Yenibahçeli Şükrü Bey'in Hatıraları*, Çizgi Kitabevi, İstanbul, 2011

Akgün, Seçil, *General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Ermeni Meselesine Dair Rapor – Kurtuluş Savaşı Başlangıcında*, Tercüman Tarih Yayınları, İstanbul, 1981

Akıncı, Turan, *İsyan*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2018

Akıncı, Turan, *Cumhuriyet'te Beyoğlu*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2018

Akıncı, Turan, *İstanbul*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2019

Akıncı, Turan, *Sürgün*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2018

Akkor, Mahmut, Mondros Mütarekesi'nin İmzalanma Süreci ve Mütareke Tutanaklarında Boğazlar Konusu, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 21, 2019

Akşin, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1983

Akyol, Yaşar, Sagir, Mustafa, *Tarih ve Toplum Dergisi*, Ağustos 1993.

Albayrak, Mustafa, *Milli Mücadele Döneminde Batı Anadolu Kongreleri (17 Mart 1919-2 Ağustos 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998

Albayrak, Recep, *Ethem Bey'in Sürgün Yılları ve Sinav Olayları (1919-1948)*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2004

Alkor, Muharrem, *Hrisantos'u Ben Öldürdüm*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1952

Altay, Fahrettin, *10 Yıl Savaş ve Sonrası (1912- 1922) - Görüp Geçirdiklerim*, İnsel Yayınları, İstanbul, 1970

Altuğ, Yılmaz, *Türk Devrim Tarihi Dersleri (1919-1938)*, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1975

Alyot, Halim, *Türkiye'de Zabıta*, Kozan Ofset, Ankara, 1947

Apak, Rahmi, *İstiklal Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kurtuldu?*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990

Levent Şahverdi Arşivi

Arı, Kemal, *15 Mayıs 1919 – İzmir'in İşgali ve Karagün*, Başkent Üniversitesi Kültür Yayını, Ankara, Şubat, 2016

Arıburnu, Kemal, *Milli Mücadelede İstanbul Mitingleri*, Yeni Matbaa, Ankara, 1951

Arıkan, Zeki, *Büyük Taarruz Öncesi Türkiye'nin Durumu*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1996

Arıkan, Zeki, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1989

Arlı, Hakan, Sultanahmet Cezaevi, *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, C. 7, 1994

Armaoğlu, Fahir, İngiliz Belgelerinde İstanbul'un İşgali, *Belleten* LXII-234

Arslan, Ali, *Kutsal Ermeni Papalığı Eçmiyazin Kilisesi'nde Stratejik Savaşlar*, Truva Yayınları, İstanbul, 2005

Ataker, Mehmet, "Milli Mücadelede Şehzade Ömer Faruk Efendi Anadolu'ya Nasıl Gitmiş ve Dönmüştü?", *Resimli Tarih Mecmuası*, C. 3, S. 29, s. 1499-1500, İstanbul, 1952

Atalay, Bülent, *Fener Rum Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)*, Tarih ve Tabiat Vakfı (Tatav) Yayınları, İstanbul, 2001

Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler, Haz.: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara, 1981

Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, Der.: Hulusi Turgut, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2005

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1991

Atay, Falih Rıfkı, *Atatürk'ün Bana Anlattıkları*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1998

Atay, Falih Rıfkı, *Atatürk'ün Hatıraları, 1914-1919*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1965

Atay, Falih Rıfkı, *Mustafa Kemal'in Ağzından Vahdettin*, Pozitif Yayıncılık, İstanbul, 2013

Avcıoğlu, Doğan, *Milli Kurtuluş Tarihi, C. I*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1997

Aybars, Ergun, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Zeus Kitabevi, İstanbul, 2012

Aydemir, Şevket Süreyya, *Enver Paşa, C. III*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1972

Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam İsmet İnönü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2009

Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam Mustafa Kemal,1919-1922*, C. 2, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995

Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999

Aydın, Mehmet Akif, *Türk Hukuk Tarihi*, Hars Yayıncılık, İstanbul, 2005

Aydınel, Sıtkı, *Güneybatı Anadolu'da Kuva-yi Milliye Harekâtı*, Vadi Yayınları, Ankara, 2008

Bahar, Cem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927*, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1996.

Levent Şahverdi Arşivi

Bakar, Bülent, *Beyaz Ruslar-Esir Şehrin Misafirleri*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2012
Bakar, Bülent, Esaretten Kurtuluş: İtilaf Devletlerinin İstanbul'u Tahliyesi, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 23, Muğla, 2009
Baran, Tülay Alim, İstanbul'da Beyaz Ruslar ve Tombalacılarla Mücadele Derneği, *İstanbul Dergisi*, S. 52, 2005
Baran, Tülay Alim, Mütareke Yıllarında İstanbul'daki Rus Mültecilerin Yaşamı, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXII/64-65-66, Ankara, 2006
Başar, Ahmet Hamdi, *İstanbul MM Grubu*, Bilgi Üniversitesi Yayını, İstanbul, 2007
Bayar, Celal, *Ben de Yazdım: Milli Mücadele'ye Giriş*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019
Baykal, Bekir Sıtkı, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989
Baytok, Taner, *İngiliz Kaynaklarında Türk Kurtuluş Savaşı*, Başnur Matbaası, Ankara, 1970
Bayur, Hikmet, "Atatürk'ten Anılar", *Belleten*, C. 37, No.148, Ankara, 1973
Bayur, Hikmet, Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti'nin Paylaşılması Hakkında Yapılan Anlaşmalar, Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri, Ankara, 1975
Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, C. III, 1967
Behmoaras, Liz, *Mazhar Osman, Kapalı Kutudaki Fırtına*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001
Belen, Fahri, Afyon'dan İzmir'e, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 7, Ağustos, 1997
Belen, Fahri, *Büyük Türk Zaferi*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1999
Belen, Fahri, *Yunan Cephesi Nasıl Yarıldı*, Büyük Zaferin 50. Yıldönümüne Armağan, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul, 1972
Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınlar, Ankara 2003,
Bıyıklıoğlu, Tevfik, *Atatürk Anadolu'da I*, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1959
Bıyıklıoğlu, Tevfik, *Mondros Mütarekesi*, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, Ankara, 1962
Bilsel, M. Cemil, *Lozan, Sosyal Yayınlar, II. Cilt*, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul, 1933
Birinci, İhsan, Hrisantos Nasıl Öldürüldü?, *Hayat Tarih Mecmuası*, S. 6, İstanbul, Temmuz 1970
Bleda, Mithat Şükrü, *İmparatorluğun Çöküşü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979
Borak, Sadi, *Atatürk'ün İstanbul'daki Çalışmaları*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998
Bozkurt, Gülnihal, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu, (1839-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996

Cebesoy, Ali Fuat, *Milli Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul, 1953
Cilasun, Emrah, *Baki İlk Selam, Çerkes Ethem*, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2009
Criss, Nur Bilge, *İşgal Altında İstanbul, 1918-1923*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018
Coşkun, Alev, *Kuvayı Milliye'nin Kuruluşu*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2019

Levent Şahverdi Arşivi

Coşkun, Alev, *Samsun'dan Önce Bilinmeyen 6 Ay*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2015

Çalık, Ramazan, *Alman Basınında Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa, (1919-1923)*, Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2004

Çalışlar, İzzettin, *Sakarya'dan İzmir'e Kadar 1. Kolordu*, Haz.: Zekeriya Türkmen, Alev Keskin, Genelkurmay Askeri Tarih Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007

Çankaya, Ali, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Örnek Matbaası, Ankara, 1954

Çavdar, Tevfik, *Milli Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzara-i Umumiye*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1971

Çavdar, Tevfik, *Talat Paşa*, İmge Yayınevi, Ankara, 2001

Çelebi, Mevlut, *Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002

Çelik, Kemal, Milli Mücadele'de İç İsyanlar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklâl Mahkemeleri, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 40, Kasım, 2007

Çeliktepe, Atilla, *Teşkilat-ı Mahsusa'nın Siyasi Misyonu*, Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2002

Çetin, Nurten, *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015

Çetiner, Yılmaz, *Padişah Vahdettin*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1997

Çolak, Kamil-Yetim, Fahri, Veliaht Vahdettin ve Mustafa Kemal Paşa'nın Almanya Seyahati ile İlgili Bazı Tespitler, *Tarihin Peşinde, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 17, 2017

Çukurova, Bülent, 1921-1922 Yıllarında Ermeni Komitelerinin ve Patrikhanenin İstanbul'daki Faaliyetleri, Atatürk Yolu, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, S. 35-36, Ankara, Kasım, 2005

Çukurova, Bülent, *Kurtuluş Savaşı'nda Haber Alma ve Yeraltı Çalışmaları*, Ardıç Yayınları, Ankara, 1994

Delcon, Jak, *Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar (1920-1990)*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990

Demirel, Emin, *Teşkilat-ı Mahsusa'dan Günümüze Gizli Servisler*, IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2002

Devlet, Nadir, *1917 Ekim İhtilali ve Türk Tatar Millet Meclisi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1998

Dinamo, Hasan İzzettin, *Kutsal İsyan Milli Kurtuluş Savaşı'nın Gerçek Hikâyesi*, C. 4, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2018

Dönmez, Cengiz, *Milli Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2008

Dumesnil, Vera, *İşgal İstanbul'u*, Çev.: Emre Öktem, Turing Yayınları, İstanbul, 1993

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

Duran, Tülay, İstanbul'un İşgali, *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, S. 66
Duran, Tülay, Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Felahı Vatan İttifakı, *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, S. 11-61, Eylül 1972
Duru, Orhan, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017

Efe, Ahmet, *Çerkez Ethem*, Simurg Yayıncılık, İstanbul, 2006
Eldem, Vedat, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1994
Elmacı, M. Emin, *İttihat ve Terakki ve Kapitülasyonlar*, Homer Yayınları, İstanbul, 2005
Engelhardt, *Rum Patriğinin Bu Yetkilerini İmperium in İmperio, Olarak Türkiye ve Tanzimat*, Kaktüs Yayıncılık, İstanbul, 1999
Erim, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1953
Erol, Mine, *Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi, 1919-1920*, İleri Basımevi, Giresun, 1972
Esengin, Kenan, *Milli Mücadelede Ayaklanmalar*, Kumsaati Yayınları, İstanbul, 2011

Feroz, Ahmad, "Jön Türkler Döneminde Savaş ve Toplum", Çev.: Sevda Akyüz, *Tarih ve Toplum Dergisi*, XI/64, İstanbul, 1989

Mustafa Kemal Atatürk, *Söylev*, Haz.: Hafız Veldet Velidedeoğlu, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2017
Gilbert, Martin, *Sir Horace Rumbold: A Portrait of Diplomat, 1869-1941*, Londra, 1973
Giray, Muharrem, İstanbul'un İşgalinde Gizli Bir Teşkilat – Karakol Cemiyeti, *Yakın Tarihimiz*, İstanbul, 1962
Goloğlu, Mahmut, *Cumhuriyet'e Doğru 1921-1922*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010
Gökbilgin, Tayyip, *Milli Mücadele Başlarken Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına*, Kronik Kitap, İstanbul, 2018
Görgülü, İsmet, *Büyük Taarruz*, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1992
Göze, Ayferi, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Devrim Tarihi*, Beta Yayınları, İstanbul, 2006
Göztepe, Tarık Mümtaz, *Mütareke Günleri*, Haz.: H. Afşin Günaydın, Cümle Yayınevi, Ankara, 2017
Göztepe, Tarık Mümtaz, *Osmanoğullarının Son Padişahı Vahideddin Mütareke Gayyasında*, Sebil Yayınları, İstanbul, 1994
Grassi, Fabio, *İtalya ve Türkiye Sorunu 1919-1923 Kamuoyu ve Dış Politika*, Çev.: N. Özkan ve D. Kundakçı, Yapı ve Kredi Yayınları, İstanbul, 2010
Günal, Zerrin, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, XVIII-XIX. Yüzyıl Islahat Hareketlerinden 1938'e*, Nobel Yayınevi, Ankara, 2008
Gündüz, Asım, *Hatıratlarım*, Kervan Kitapçılık, İstanbul, 1973

Levent Şahverdi Arşivi

Güneş, İhsan, *Büyük Taarruz Öncesi Diplomatik Hazırlıklar, Büyük Taarruz ve Sonuçları, TBMM Kültür*, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1996

Hami, İsmail, Amerika Reisicumhuru Mr. Wilson Cenaplarına, *Memleket*, 18 Mayıs 1919. 'Türk'ün Nazarında Manda' başlıklı makale.
Hart, Basil Liddell, *I. Dünya Savaşı Tarihi*, Çev.: Kerim Bağrıaçık, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014
Hatipoğlu, Murat, *Yunanistan'daki Gelişmeler Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1988
Hiçyılmaz, Ergun, *Belgelerle Kurtuluş Savaşında Casusluk Örgütleri*, Yüce Yayınları, İstanbul, 1981
Hiçyılmaz, Ergun, *Beni Toprağıma Gömün*, Altın Kitaplar, İstanbul, 1993
Hiçyılmaz, Ergun, *Gizli Belgelerle Çerkez Ethem*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1993
Hiçyılmaz, Ergun, *Türk Devrimi'nde Bir Gizli Örgüt: Karakol*, Destek Yayınevi, İstanbul, 2012
Himmetoğlu, Hüsnü, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, İleri Yayınları, Ankara, 1975
Hülagü, Orhan, "Mudanya Mütarekesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 13, S. 39, Ankara, 1997

Irmak, Sadi, *Atatürk Devrimleri Tarihi*, Fatih Yayınevi, İstanbul, 1973,
Işın, Mithat, *İstiklal Harbi: Deniz Cephesi*, Deniz Basımevi, Ankara, 1946,

İlk Meclis, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı, TBMM Basımevi, 2005
İnal, Halil İbrahim, *Milli Mücadele Tarihi*, Nokta Kitap Yayınları, İstanbul, 2008
İnal, İbnül Emin Mahmut Kemal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, İş Bankası Kültür Yayınları, C. 3, İstanbul, 2013
İnönü, İsmet, *Hatıralar*, Yayınlayan Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2009
İskit, Server, *Milli Mücadele'de Anadolu Gazeteleri, Tarih Konuşuyor, C. V*, S. 26, Anadolu, 1966

Jaeschke, Gothard, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991
Jaeschke, Gotthard, "Mondros'a Giden Yol", *Belleten*, C. 28, S. 109, Ocak 1964

Kadri, Hüseyin Kazım, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım*, Haz. İsmail Kara, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2018
Kandemir, Feridun, *Peygamberimizin Gölgesinde Son Türkler*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1974
Kandemir, Feridun, *Abdülmecit Anadolu'ya Nasıl Geçti*, Yakın Tarihimiz Yayınları, C. II, 1962

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

Kandemir, Feridun, *İstiklal Savaşında Bozguncular ve Casuslar*, Yakın Tarihimiz Yayınları, İstanbul, 1964

Kansu, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C. II, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1966

Kaplan, Mehmet-Enginün, İnci-Emil, Birol-Birinci, Necat-Uçman, Abdullah, *Devrin Yazarlarının Kalemiyle Milli Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal*, Kültür Bakanlığı Yayınları, C. 1, Ankara, 1981

Karabekir, Kâzım, *İstiklal Harbimizin Esasları*, Truva Yayınları, İstanbul, 2019

Karacakaya, Recep, *İstanbul Ermeni Patriği Zaven Der Yeghiayan Efendi ve Siyasi Faaliyetleri (1913-1922)*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2005

Karacan, Ali Naci, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1943

Karaer, Nihat, *Tam Bir Muhalif, Refik Halid Karay*, Temel Yayınları, İstanbul, 1998

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi, C. 5*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2017

Karay, Refik Halit, *Minelbab İlelmihrab - Mütareke Devri Anıları*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1992

Karayaka, Ali, *İşgal Altında İstanbul*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2016

Karayaka, Ali, *Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasal Faaliyetleri*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2016

Karpat, Kemal, *Osmanlı Modernleşmesi Toplum Kurumsal Değişim ve Nüfus*, Çev. Akile Zorlu Durukan-Kaan Durukan, İmge Kitabevi, Ankara, 2002

Keşoğlu, Birsen Talay, Son Dönem Osmanlıda Türk Kimliğinin Oluşturulmasında Kadına Biçilen Roller: Milliyetçilik ve Türk Kadını, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S. 11, İstanbul, 2010

Kalıç, Davut, *Tarihten Günümüze İstanbul Ermeni Patrikhanesi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2009

Kitsikis, Dimitri, *Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasal Faaliyetleri*, Çev.: Volkan Aytar, Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996

Kocatürk, Utkan, *Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi, 1918-1938*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983

Koçu, Reşat Ekrem, Beyaz Ruslar, *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 1961, V, S. 2624-2626

Köksal, Osman, Mütareke Döneminde Ermeni ve Rum Patrikhanelerinin İşbirliği, *Askeri Tarih Bülteni*, C. 13, S. 24, 1998

Kudret, Cevdet, Birkaç Örnek ile Mütarcke Dönemi Sansürü, *Tarih ve Toplum*, C. IX, S. 53, 1988

Kurat, Yuluğ Tekin, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1986

Kurnaz, Şefika, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991

Kutay, Cemal, *Türk Milli Mücadelesinde Amerika*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1979

Kürşat, Cengiz, Mudanya Konferansı ve Mudanya Mütarekesi Belgeleri, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 40, İstanbul, 2000

Lord, Kinross, *Atatürk - Bir Milletin Yeniden Doğuşu*, Çev.: Necdet Sander, Altın Kitaplar, İstanbul, 2018

Macar, Oya Dağlar-Elçin Macar, *Beyaz Rus Ordusu Türkiye'de*, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2010

Meray, Seha, *Lozan Barış Konferansı Tutanakları ve Belgeler, VI-VIII*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1993

Meray, Seha-Osman Olcay, *Osmanlı Devleti'nin Çöküş Belgeleri*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1977

Meriç, Nevin, *Osmanlıda Gündelik Hayatın Değişimi Adab-ı Muaşeret*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2000

Miralay, Mehmet Arif Bey, *Anadolu İnkılabı (Milli Mücadele Anıları 1919-1923)*, Arba Yayınları, İstanbul, 1992

Moralı, Nail, *Mütarekede İzmir Olayları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1973

Murat, Bardakçı, *Şahbaba*, Everest Yayınları, İstanbul, 2015

Mustafa, Çolak, *Talat Paşa*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2018

Mustafa Kemal Atatürk, Söylev, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2017

Müderrisoğlu, Alptekin, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1990

Mütercimler, Erol, *Kurtuluş Savaşına Denizden Gelen Destek: Sovyetler Birliği'nden Alınan Destek Kuvayı Milliye Donanması*, Yaprak Yayınları, İstanbul, 1992

Nadi, Yunus, *Ankara'nın İlk Günleri*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955

Nur, Rıza, *Hayat ve Hatıratım*, İşaret Yayınları, İstanbul, 1968

Nutku, Emrullah, *Kurtuluş Savaşı'nda Denizciler ve Muaveneti Bahriye Grubu*, Yakın Tarihimiz Yayınları, 1-13 İstanbul, 1962

Okday, İsmail Hakkı, *Yanya'dan Ankara'ya*, Sebil Yayınları, İstanbul, 1994

Okday, Şefik İsmail, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Padişah Yaveri İki Sadrazam Oğlu Anlatıyor*, İstanbul, 1988

Okyar, Ali Fethi, *Üç Devirde Bir Adam*, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1980

Onar, Mustafa, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları II*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995

Oral, Fuat Süreyya, *Türk Basın Tarihi*, Oral Yayınları, Ankara, 1968

Orbay, Rauf, *Siyasi Hatırlar*, Örgün Yayınları, İstanbul, 2019

Orhonlu, Cengiz, Yunan İşgalinin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlıların Yaptıkları Tehcirin Sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler, *Belleten*, XXXVII/148, Ankara, 1973

Öke, Mim Kemal, *Ermeni Sorunu*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996

Ökte, Ertuğrul Zekai, *Yunanistan'ın İstanbul'da Kurduğu Gizli İhtilâl Cemiyeti Kordos*, Batı Trakya Türk Derneği, S. 40, Ocak 1971

Levent Şahverdi Arşivi

Öktem, Haydar Rüştü, *Mütareke ve İşgal Anıları*, Haz.: Zeki Arıkan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991
Özakman, Turgut, *Şu Çılgın Türkler*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2005
Özalp, Kâzım, *Milli Mücadele 1919-1922, C. II*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1982
Özdemir, Zekeriya, *Balıkesir Bölgesi'nde Milli Mücadele Hareketleri*, Tisamat Basım Sanayii, Ankara, 1997
Özel, Ahmet, *İslam Hukukunda Milletlerarası Münasebetler ve Ülke Kavramı*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1982
Özkaya, Yücel, Milli Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşa'nın Basınla İlişkileri, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. I, S.3, Ankara, 1985
Öztoprak, İzzet, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1981
Öztoprak, İzzet, *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1989
Öztürk, Kâzım, *Atatürk'ün TBMM Açık ve Gizli Konuşmaları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992

Pehlivanlı, Hamit, *Mudanya Mütarekesi ile Lozan Antlaşması Arasında Ankara Hükümeti'nin İngiliz İşgal Birliklerini Kontrolü ve Geçit Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999

Richard, Clarence Johnson, *İstanbul 1920*, Çev.: Sönmez Tamer, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995

Sabis, Ali İhsan, *İstiklal Harbi ve Gizli Cihetleri, C.5*, Nehir Yayınları, İstanbul, 1993
Safa, Peyami, *Mahşer*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2019
Salışık, Selahattin, *Türk Yunan İlişkileri, Tarihi ve Etnik-i Eterya*, Kitapçılık Ticaret Yayınları, İstanbul, 1968,
Sami, Kemalettin, Milli Ordu Nasıl Doğdu, Nasıl Kazandı? *Yakın Tarihimiz Dergisi*, S. 27, C. 3, Ağustos, 1962
Sander, Oral, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2007
Saray, Mehmet, *Ermenistan ve Türk-Ermeni İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2005
Saruhan, Zeki, *Çerkez Ethem'in İhaneti*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998
Saruhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C. 1, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1993
Satan, Ali, *Son Halife Abdülmecid Efendi*, Doğan Kitap, İstanbul, 2009
Selahattin Adil Paşa, *Hayat Mücadeleleri: Selahattin Adil Paşa'nın Hatıraları*, Zafer Matbaası, İstanbul, 1982,
Selek, Sabahattin, *Anadolu İhtilali Mondros Mütarekesinden Türkiye Cumhuriyeti'nin Doğuşuna Kadar Ulusal Savaşımızın Belgeseli*, C. 1 İstanbul, 2002
Semiz, Yaşar-Akdağ, Ömer, *Yenibahçeli Şükrü Bey'in Hatıraları*, Çizgi Kitabevi, İstanbul, 2011

Levent Şahverdi Arşivi

Sertoğlu, Mithat, İstanbul'un İşgali-16 Mart 1920, *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, 1963

Sevengil, Refik Ahmet, *İstanbul Nasıl Eğleniyordu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993

Shaw, Stanford, *From Empire to Republic*, Volume Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000

Smith, Michael Llewellyn, *Anadolu Üzerindeki Göz*, Çev.: Halim İnal, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1978

Sofuoğlu, Adnan, Anadolu Üzerindeki Yunan Hedefleri ve Mütareke Dönemi Fener Rum Patrikhanesi'nin Faaliyetleri, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. X, Ankara, 1994

Sofuoğlu, Adnan, Kurtuluş Savaşı Döneminde Kocaeli-Yalova-İznik Çevresinde Rum ve Ermeni Terörü, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XVIII, S. 54, Ankara, Kasım, 2002

Sonyel, Salahi, *Mondros'tan Mudanya Mütarekesine Türk Dış Politikası*, C. III, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2008

Sonyel Salahi, *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2007

Sonyel, Salahi, Kaygılı Yıllar-İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgelerinin Işığı Altında 1919 İngiliz-Osmanlı Gizli Antlaşması, *Belleten*, C. XXXIX, S.135, 1970

Sorgun, Taylan, *Halil Paşa, Bitmeyen Savaş*, Yedigün Yayınları, İstanbul, 1972

Sorgun, Taylan, *Mütareke Dönemi ve Bekiraga Bölüğü*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2017

Soysal, İlhami, *Kurtuluş Savaşı'nda İşbirlikçiler*, Bengi Yayınları, İstanbul, 2008

Soysal, İsmail, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları, C. I* (1920-1945), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1983

Söylemezoğlu, Galip Kemali, *Başımıza Gelenler*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1939

Sunata, İsmail Hakkı, *İstanbul'un İşgal Yılları*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2018

Süreyya, Rıza, *Milli Mücadele Kahramanı Refet Bele*, Halk Kitabevi, İstanbul, 2017

Şahin, Eyüp, *Türk Polis Teşkilatının Şanlı Geçmişinde ve Cumhuriyet'e Giden Yolda İz Bırakan Polisler*, Emniyet Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 2004

Şahin, Muzaffer, *Saraydaki Kayserili Şükrü Bey*, Pelikan Kitabevi, Ankara, 2012

Şener, Cemal, *Çerkez Ethem Olayı*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2007

Şıracıyan, Arşavir, *Bir Ermeni Teröristin İtiraflar*ı, Çev.: Dr. Kadri Mustafa Orağlı, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2006

Şimşir, N. Bilal, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)*, C. 2, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000

Şimşir, N. Bilal, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınları, Ankara, 2012

Taha, Niyazi Karaca, *Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2004

Talât Paşa'nın Anıları, Haz.: Alpay Kabacalı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994

Levent Şahverdi Arşivi

Tansel, Selahattin, *Atatürk ve Kurtuluş Savaşı*, Türkiye Vakıflar Bankası Yayınları, Ankara, 1965

Tansel, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C. I*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991

Tansu, Samih Nafiz, *Hüsamettin Ertürk, İki Devrin Perde Arkası*, İlgi Kültür Sanat, İstanbul, 2011

Taylor, Charles C, *Many Happy Returns*, Oxford University, St. Antony's College, Middle East Center Library

Temiz, Ahmet, *Velit Ebüzziya'nın Lozan Mektupları*, IQ Yayınları, İstanbul, 2007

Tengirşenk, Yusuf Kemal, *Vatan Hizmetinde*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001

Terek, Ahmet Bekir, Yunan Hedefleri ve Stratejisi Karşısında Gerçekler ve Türkiye, T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, C. V, S. 29, Şubat 1970

Tevetoğlu, Fethi, *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991

Toker, Hülya, *Mütareke Döneminde İstanbul Rumları*, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006

Toprak, Zafer, Genelevler, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, III* (1994), 392-393.

Toprak, Zafer, İstanbul'da Fuhuş ve Zührevi Hastalıklar 1914-1933, *Tarih ve Toplum Dergisi*, VII-39, İstanbul, 1987

Topuz, Hıfzı, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003

Topuz, Hıfzı, *Paris'te Son Osmanlılar*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999

Topuzlu, Cemil, *İstibdat, Meşrutiyet, Cumhuriyet Devirlerinde 80 yıllık Hatıralarım*, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayını, İstanbul, 1982

Trowbridge, Charles, *Yetişkinlerde Suç, İstanbul 1920*, Der.: Clarence Richard Johnson, Çev.: Sönmez Tamer, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, C. 2, Mütareke Dönemi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1986,

Tunçay, Mete, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1934)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000

Tunçay, Mete, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978

Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi, 1. Kitap*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991

Türkgeldi, Ali Fuat, *Görüp İşittiklerimiz*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2010

Türkgeldi, Ali Fuat, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1948

Türkgeldi, Ali, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1948

Türkmen, Zekeriya, *Mütareke Döneminde Ordu, Mütareke Döneminden Milli Mücadele'ye Geçişte Ordunun Yeniden Yapılanması, Askeri Tarih Bülteni*, Ankara, 1996

Levent Şahverdi Arşivi

Uçarol, Rıfat, *Siyasi Tarih (1789-1999)*, Filiz Matbaası, İstanbul, 2000
Uğurlu, Nurer, *Çerkez Ethem Kuvvetleri Kuvayı Seyyare*, Örgün Yayınları, İstanbul, 2007
Ulagay, Osman, *Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı*, Yelken Matbaası, İstanbul, 1974
Ulu, Cafer, I. Dünya Savaşı ve İşgal Sürecinde İstanbul'da Yaşanan Sosyal ve Ahlaki Çözülme (1914-1922), *Tarih Dergisi*, S. 58, İstanbul, 2013
Ulviye, Özer, *70. Yılında Mudanya Mütarekesi ve Uluslararası Sonuçları*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa, 1993
Uras, Esat, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Belge Yayınları, İstanbul, 1976,
Uturgauri, Svetlana, *Boğaz'daki Beyaz Ruslar (1919-1929)*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2015

Ülken, Yüksel, *İzmir İktisat Kongresi'nin Anlamı ve Değerlendirilmesi*, Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri, İstanbul, 1982
Ünal, Muhittin, *Kurtuluş Savaşı'nda Çerkezlerin Rolü*, Takav Matbaası, Ankara, 2000
Ünsal, Yavuz, *İmparatorluktan Milli Devlete*, 24. Dizi, S. 10, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1990
Ünsal, Yavuz, İngiliz ve Fransız Belgelerinde İstanbul'un İşgalini Hazırlayan Gelişmeler, *Belleten*, Türk Tarih Kurumu, LVI. 215-217
Ürer, Levent, *Mondros'tan Mudanya Mütarekesine Türk Dış Politikası*, İstanbul, 2005

Veysi, Akın, *Trakya'nın Türklere Devir Teslimi*, Genelkurmay Askeri ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları. No.96/76, Ankara, 1996

Yalman, Ahmet Emin, İstanbul'un Ankara'ya Yaklaşma Deneyimi: Bilecik Görüşmesi, X. Türk Tarih Kongresi, Ankara, (22-26 Eylül 1986), C. VI., Ankara, 1998
Yalman, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Yenilik Yayınevi, İstanbul, 1970
Yener, Tevfik, *I. Dünya Savaşı ve Osmanlı İmparatorluğu*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2015
Yerasimos, Stefanos, *İstanbul 1914-1923*, Haz.: Cüneyt Akalın, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015
Yıldırım, Seyfi-Sofuoğlu, Adnan, *Siyasi Faaliyetleriyle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi*, Köksav Yayınları, Ankara, 2010
Yurtsever ,Serdar, *Milli Mücadele Dönemi İstihbarat Faaliyetleri Örnek Olay İncelemeleri (1919-1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013

Zürcher, Erik Jan, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, Çev.: Nüzhet Salihoğlu, İletişim Yayınları, 2018

Levent Şahverdi Arşivi

Akademik Çalışmalar

Akan, Erkin, Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Londra Konferansı (21-02-1921-12-03-1921), *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Yıl 16, Bahar 2018, S. 24, s. 245-267

Akşin, Sina, *1921 Mart'ında İlk Türk Fransız Anlaşması, Ankara Anlaşması'nın 75. Yıldönümünde Birinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Fransız İlişkileri*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları

Altıntaş, Ahmet, Milli Mücadele Döneminde Afyon ve Havalisi (1919-1922), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1990

Ar, Bilge, İşgal Altındaki İstanbul'da Kentsel ve Mimari Ortam, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006

Avşar, Servet, Milli Mücadelede Propaganda Faaliyetleri (1918-1923), Basılmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Tarih Ana Bilim Dalı, Isparta, 2010

Aydın, Mesut, Milli Mücadele Döneminde İstanbul'da Faaliyette Bulunan Gizli Gruplar, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı 4, Ankara, 1993

Aytepe, Oğuz, Milli Mücadele'de Bilecik Görüşmesi, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 33- 34, Mayıs-Kasım 2004

Bozkurt, Abdurrahman, İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2009

Budak, Mustafa, Mütareke Döneminde İtilaf Devletlerinin Müdahaleleri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, *Dergi Park İlmi Araştırmalar*, S. 5, 1997

Criss, Nur Bilge, Müttefik İşgali Altındaki İstanbul'dan Bir Kesit: 1918 -1920 Yıllarında İngiliz-Fransız Rekabeti ve İdari Sorunlar, Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara

Çakmak, Zafer, Mondros Mütarekesi Sonrası Ermeni- Rum- Yunan İşbirliği, Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 16, S. 2, s. 403- 412, Elazığ, 2006

Demirbaş, Osman, Liderlerin Yurtdışına Kaçması Üzerine İttihat ve Terakki İçinde Meydana Gelen Tepkiler, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, 2002

Demiryürek, Mehmet, İngiliz Muhipleri Cemiyeti Hakkında Bazı Notlar ve Belgeler, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi*, S. 37-38, s. 77-101, Ankara, 2006

Doğanay, Rahmi, Büyük Taarruzda Türk Havacılığı, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S.1, Elazığ, Ocak 2003

Edip, Semih Yalçın, "Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri. (30 Ekim 1918-16 Mayıs 1919)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 17, S. 28, Ankara, 1995

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

Eroğlu, Hamza, İsmet İnönü ve I. – II. İnönü Muharebelerinin İçeride ve Dışarıda Etkileri, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 4, Kasım 1985, 65-83, Ankara, 1985

Fidan, N., "İstanbul'un İtilaf Devletleri Tarafından Resmen İşgali 16 Mart 1920", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara

Göçmen, Muammer, Mütareke Yıllarında İstanbul'daki Rusların Sürgün Hayatları, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 20, Isparta, 2008

Güneş, Gönül, Teşkilat-ı Mahsusa ve I. Dünya Savaşı Yıllarındaki Faaliyetleri, Dr., Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, Yayımlanmamış Tez

Kara, Bülent, Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı, Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, *Akademik Bakış*, C. 3, S. 5, Kırşehir, 2009

Kaya, Erol, İttihat Terakki Liderlerinin Yurtdışına Kaçışları ve Bunun İstanbul Basınındaki Yankıları, *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 10, Erzincan, 2008

Kaya, Erol, Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı, Atatürk Üniversitesi, Erzincan Eğitim Fakültesi, *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 4, S.1, Erzincan, 2002

Kayabal, Hacı, Belgelerde Mudanya Mütarekesi'nin Bilinmeyen Yönleri, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2011

Kayabaşı, Kübra, "Felah Grubu'nun Milli Mücadele'deki Faaliyetleri", Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Vakanüvis, *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2019, C. 4, S. 2

Kaymaz, İhsan Şerif, "Mondros: Bir Ateşkesin Tahlili", Gazi Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi, *21. Yüzyıl Dergisi*, Ankara, 2008

Koç, Ceyhan, İzmir İktisat Kongresi'nin Türk Ekonomisinin Oluşumuna Etkileri, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi Müdürü, (makale)

Konan, Belkıs, Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumuna İlişkin Bir Değerlendirme, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Anabilim Dalı Dergisi*, S. 64, Ankara, 2015

Kul, Kenan, Mondros Mütarekesi'nin İmzalanmasından Samsun'a Çıkışına Kadar Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri (30 Ekim 1918-16 Mayıs 1919) Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara

Özdemir, Mustafa, Mütareke Dönemindeki Siyasal Akımların Türk Basınına Yansımaları, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi VII*, 16-17, 2008

Özer, İlbeyi, Mütareke ve İşgal Yıllarında Osmanlı Devleti'nde Görülen Sosyal Çöküntü ve Toplumsal Yaşam, Fatih Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Yayımlanmamış Tez

Sarısaman, Sadık-Üçüncü, Uğur, Arşiv Belgelerine Göre Büyük Taarruz, *Tarih Okulu Dergisi*, Mart 2016, Yıl 9, Sayı 25

Levent Şahverdi Arşivi

Saylan, Gürkan Fırat, "İstanbul'un Resmen İşgali 16 Mart 1920", *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, C. 11, S. 41, İstanbul, 2014

Şahingöz, Mehmet-Keleşyılmaz, Vahdet, Milli Mücadele Dönemi Türk Basınında Wilson Prensipleri, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Temmuz 1996, C. 12, S. 35

Turan, Mustafa, İzmir'in İşgali Üzerine, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen ve Edebiyat Fakültesi, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, S. 36

Türkmen, Zekeriya, İstanbul'un İşgali ve İşgal Dönemindeki Uygulamalar (13 Kasım 1918-16 Mart 1920), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 18, S. 53, Ankara, 2002

Ünal, Serkan, Mustafa Kemal Paşa'nın Mütareke İstanbul'undaki Faaliyetleri, *Tarih Okulu Dergisi*, Eylül 2014, Yıl 7, S. 19, s. 60-624, 2014

Van Nurettin, İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyesi Kuruluşu, Teşkilatı ve Faaliyetleri, (1909-1918), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012

Yamaç, Müzehher, Çerkez Ethem Olayı, *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*, Temmuz 2016, C. 5, S. 2, Edirne, 2016

Yıldıztaş, Mümin, Mütareke Döneminde Suç Unsurları ve İstanbul Hapishaneleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Lisans Tezi, İstanbul, 1997

Yürek, Mehmet Demir, İngiliz Muhipleri Cemiyeti Hakkında Bazı Notlar ve Belgeler, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 37-38, Mayıs-Kasım 2006

Süreli Yayınlar

140 gazete taraması
6 dergi taraması

Arşivler

Ateşe Arşivi – 74 belge
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi – 18 belge
Başbakanlık Osmanlı Arşivi – 46 belge
Türk İnkılap Tarihi Arşivi – 15 belge
Polis Arşivi – 12 belge
TBMM Arşivi – 13 belge

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

I. Dünya Savaşı sırasında Müttefiklerin donanmalarıyla Çanakkale Boğazı'ndan geçip İstanbul'u işgal etme planları Osmanlı ordusunun destansı savunması sonucu boşa çıkmıştı. Ancak bundan üç yıl sonra, Mondros Ateşkes Antlaşması (1918) uyarınca, Müttefik güçler Çanakkale Boğazı'ndan direnişsiz geçtiler ve 160 gemiyle İstanbul'a girip şehri kontrol altına aldılar. 16 Mart 1920 günü ise şehri resmen işgal edip, Osmanlı meclisini kapattılar ve ağır Sevr maddelerini sadrazam Damat Ferit Paşa'ya imzalattılar.

Bu arada, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkarak başlattığı kurtuluş mücadelesi meyvelerini vermeye başladı. Ankara'da kurulan yeni meclisin, işgalci güçleri bozguna uğratması sonucu imzalanan Lozan Anlaşması'yla birlikte, Müttefikler 6 Ekim 1923'te İstanbul'u terk etmek zorunda kaldılar.

Araştırmacı Turan Akıncı, yüzyıllarca Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi olmuş bir şehirde, bu onur kırıcı işgal dönemi boyunca yaşananları ve aynı dönemde, Anadolu'da gerçekleşen kurtuluş mücadelesini tüm detaylarıyla gözler önüne seriyor.

www.remzi.com.tr
ISBN 978-975-14-1951-4
9 789751 419514
₺60,00
KDV dahil

Levent Şahverdi Arşivi